ALEXANDRE DUMAS

LUDOVIC AL XIV-LEA ŞI SECOLUL SĂU

Traducere şi note de
Teodosia Popa-Mazilu

EDITURA EMINESCU
Bucureşti 1977

Alexandre Dumas *Lovi a XIV et son* siècle Dufour et Mulat Paris, 1850

EDIŢIE PRESCURTATĂ

Prefaţă

Au existat pe lume patru mari secole: al lui Pericle, al lui August, al lui Leon al X-lea şi al lui Ludovic al XIV-lea.

Secolul lui Pericle i-a dat pe: Miltiade, Leonidas, Temistocle, Aristide, Pausanias, Alcibiade, Sofocle, Euripide, Fidias, Aristofan, Xeuxis, Parhasius, Socrate, Diogene, Herodot şi Xenofon.

Secolul lui August pe Sylla, Cicero, Cezar, Lucreţiu, Catul, Virgiliu, Horaţiu, Properţiu, Ovidiu, Tibul şi Caton, Salustius, Cornelius Nepos, Diodor din Sicilia, Tit-Liviu, Dionis din Halicarnas şi Vitruviu.

Secolul lui Leon al X-lea pe Guicciardini, Machiavelli, Paul Jove, Ariosto, Michelangelo, Rafael, Tiţian şi Galilei.

Secolul lui Ludovic al XIV-lea, i-a dat pe: Richelieu, Montmorency, Mazarin, Jean-Bart, Luxembourg, Conde, Turenne, Tourville, Catinat, Louvois, Villars, Corneille, Descartes, Mezeray, La Rochefoucauld, Bayle, Molière, La

Fontaine, Lebrun, Perrault, Girardon, Bossuet, Malle-Branchev Puget, Racine, Boileau, Lully, doamna de Sévigné, Fontenelle, Fenelon, Jean-Baptiste Rousseau, Rollin, Chaulieu, Mignard şi Quinault.

Am ales dintre aceste patru secole – pentru a fi înfăţişat cititorului – nu cutez să spun, pe cel mai nobil, mai frumos, mai măreţ, ci pe cel mai apropiat de epoca noastră şi, prin urmare, pe cel care ni s-a părut a prezenta un mai mare interes pentru noi.

S-a creat un nou fel de a scrie istoria; Memoriile *particulare ne-au introdus în intimitatea zeilor monarhiei noastre, unde am văzut că aceşti zei, ca şi cei din antichitate, pe lângă măreţia lor, aveau şi un mare număr de cusururi: sclipitori, când îi priveai de departe. Îşi pierdeau o bună parte din această strălucire dacă izbuteai să te strecori în umbra proiectată de ei. În sfârşit, aidoma acelor judecători în faţa cărora erau aduşi vechii faraoni după ce mureau – şi care după ce-i încununau cu iederă, şi-i deposedau de sceptrul şi de mantia lor regală, îi socoteau demni sau nedemni să fie îngropaţi – şi noi la rându-ne, în setea noastră de dreptate sau în mânia noastră, am smuls coroana, sceptrul şi mantia regilor morţi, ba uneori chiar şi celor vii, şi am rostit în faţa lor judecata irevocabilă a celor trei judecători din antichitate, care nu e alta decât judecata posterităţii.*

Poate că Ludovic al XIV-lea este singurul care ar fi scăpat de această judecată. Ridicat prea sus de miniştrii linguşitori, aruncat prea jos de plebea revoluţionară, proclamat fără cusururi de unii, acuzat de a fi lipsit de orice virtute de alţii, niciun rege n-a fost, după moartea sa, mai comentat decât acesta şi niciunul cred că n-a auzit – dacă mai putea auzi ceva în mormânt, prăvălit în veşnicul somn al morţii, după cea mai lungă domnie pe care a avut-o vreodată un rege – atâtea laude josnice şi atâtea calomnii infame.

Ne propunem deci să realizăm nu un panegiric, nu un pamflet, ci un portret al acestui om, în toate epocile vieţii sale, începând cu copilăria sa nefericită şi sfârşind cu

bătrâneţea vrednică de milă, trecând prin toate etapele sale de bucurie şi durere, de dragoste şi ură, de slăbiciune şi de măreţie care au plămădit această viaţă unică, atât în lumina cât şi în umbrele ei. Căci Ludovic al XIV-lea a fost un zeu pentru omenire, rege pentru Europa, erou pentru Franţa, bărbat pentru iubitele sale; suntem siguri că din această încercare a noastră va ieşi mai adevărat, mai real, mai palpabil, mai uman, mai modelat, dacă ne putem exprima astfel, cum n-a fost niciodată, nici de istorie, nici pe pânză, nici în bronz. Şi poate că făcându-l om şi aducându-l printre oameni, va părea mai mare decât atunci când era asemuit cu un zeu şi aşezat printre zei.

De altfel, a existat oare alai mai măreţ decât cel care l-a escortat pe Ludovic al XIV-lea? Unde mai poţi afla miniştri care să fie egali cu Richelieu, Mazarin, Colbert şi Louvois? Generali care să umbrească gloria unor Conde, Turenne, Luxembourg, Catinat, Berwick şi Villars? Marinari care să lupte şi cu Anglia, dar şi cu furia Oceanului, Cum au făcut Dugay-Trouin, Jean-Bart şi Tourville? Poeţi care să vorbească limba lui Molière, Corneille şi Racine, iubite ca La Valliere şi Fontangos, ca doamnele de Montespan şi de Maintenon?

Ei bine, lipsurile copilului, iubirile tânărului, gloria eroului, orgoliul regelui, decăderea bătrânului, slăbiciunea talului, totul va ieşi la iveală în lucrarea noastră, care va avea în primul plan Luvrul, Saint-Germain şi Versailles, în planul al doilea Franţa, iar la orizont, Europa; căci povestea vieţii lui Ludovic al XIV-lea nu e dintre cele în care urci de la popor la rege ci dintre cele unde coborî de la rege la popor.

Să nu uităm aceste cuvinte solemne ale învingătorului Olandei, aflat la zenitul gloriei sale: „Statul sunt eu!”

Descrisă astfel în toate amănuntele sale, rezumată din când în când prin câte o largă privire de ansamblu, viaţa lui Ludovic al XIV-lea – cutezăm s-o spunem – se va bucura de toată seriozitatea istoriei, de capriciul romanului, de interesul Memoriilor. *Aşa că nu mai şovăim

– în pofida lucrărilor noastre anterioare, ba poate chiar tocmai din pricina acestor lucrări – să înfăţişăm cu curaj publicului această carte a noastră, siguri de simpatia şi de sprijinul său.

Alexandre Dumas

Capitolul I

Împrejurările cărora Ludovic al XIV-lea le datorează viaţa. — Ana de Austria anunţă că e însărcinată. — Favoarea pe care o cere, cu acest prilej, regelui. — Privire retrospectivă. — Ludovic al XIII-lea. — Ana de Austria. — Maria de Medicis. — Cardinalul de Richelieu. — Doamna de Chevreuse. — Neînţelegeri între Ludovic al XIII-lea şi Ana de Austria. — Cardinalul de Richelieu îndrăgostit de regină.

În 5 decembrie 1637, regele Ludovic al XIII-lea se duse să facă o vizită domnişoarei de La Fayette, care, din cursul lunii martie a aceluiaşi an, se retrăsese la mănăstirea Buneivestiri, din strada Saint-Antoine, unde se călugărise luând numele de sora Angelique. Unul dintre prerogativele de care se bucurau regele, regina sau copiii Franţei, fiind dreptul de a intra în toate mănăstirile şi de a sta de vorbă nestingheriţi, cu călugăriţele, vizitele regelui la fosta lui iubită nu întâmpinau nicio dificultate. De altfel, se ştie că iubitele lui Ludovic al XIII-lea nu-i erau decât prietene şi niciodată asiduităţile castului fiu al lui Henric al IV-lea şi ale castului tată al lui Ludovic al XIV-lea – monarhi prea puţin caşti amândoi – nu stricau în niciun fel reputaţia doamnelor cărora le erau adresate.

Louise Motier de La Fayette, provenită dintr-o veche familie din Auvergne, intrase, la vârsta de şaptesprezece ani, în casa reginei Ana de Austria, în calitate de domniţă de onoare. Regele o remarcase încă din 1630 şi farmecele spiritului şi ale persoanei sale îl făcuseră să renunţe – dacă nu la castitate, cel puţin la răceala lui obişnuită; Bassompierre povesteşte că, trecând în acea epocă prin

Lyon, unde se afla Ludovic al XIII-lea, l-a găsit pe rege printre doamne, *„îndrăgostit şi galant, conform obiceiului său”.*

Această favoare a domnişoarei de La Fayette a durat, fără niciun nor, atâta vreme cât a rămas departe de treburile politice. Dar părintele Joseph

[*Părintele Joseph, 1577—1638, supranumit Eminenţă Cenuşie, spre deosebire de Richelieu, căruia i se spunea Eminenţa Roşie. Capucin francez, a fost multă vreme confidentul şi consilierul lui Richelieu*].

care era rudă cu ea dinspre mamă, – Marie Molier de Saint-Roman – o convinsese să se vâre într-o intrigă împotriva cardinalului, căruia ambiţiosul capucin voia să-i ia locul, aşa că toată liniştea şi toată fericirea fură pierdute atât pentru ea cât şi pentru regalul ei iubit.

Conform obiceiului său, Richelieu nu atacă pe faţă dragostea lui Ludovic al XIII-lea pentru domnişoara de La Fayette; se folosi de intrigile atât de familiare acestui mare ministru, care şi-a irosit jumătate din viaţă în tot soiul de viclenii ce-i reuşeau cu atât mai sigur cu cât – fiind nedemne de un astfel de geniu – nu te aşteptai câtuşi de puţin la ele şi îl determină deci, prin ameninţări, pe Boizenval – pe care Ludovic al XIII-lea îl făcuse din garderobier primul său camerist – să-şi trădeze stăpânul al cărui confident era. Mai întâi îl puse să falsifice mesajele verbale pe care cei doi iubiţi şi le trimeteau unul altuia. Apoi începu să-i aducă lui Richelieu scrisorile pe care şi le scriau şi care, în cabinetul său şi sub mâna dibace a secretarilor săi, plătiţi în acest scop, sufereau astfel de transformări încât epistolele celor doi iubiţi – plecate din mâinile lor, pline de cuvinte de dragoste – ajungeau înapoi doldora de învinuiri amare menite să ducă la o ruptură. Dar iată că o explicaţie între ei lămuri totul.

Fu chemat Boizenval, care fu silit să-şi mărturisească trădarea şi să povestească manevrele ministrului, şi abia atunci Ludovic al XIII-lea şi domnişoara de La Fayette

aflară că purtau de multă vreme şi fără niciun dubiu povara urii cardinalului.

Or, se ştia că această ură era un lucru cumplit, chiar şi pentru un rege. Buckingham, Chalais, Montmorency muriseră din pricina asta şi, după toate probabilităţile, aceeaşi soartă îl aştepta şi pe părintele Joseph. Domnişoara de La Fayette fugi înspăimântată la mănăstirea Buneivestiri; cu toate insistenţele depuse de Ludovic al XIII-lea. Nu voi să mai iasă de acolo şi, sub numele de sora Angelique, se călugări – unii zic că în 19, alţii în 24 mai – anul 1637. Dar deşi domnişoara de Hautfort, rechemată de Riehelieu din exil, începea să ia în inima regelui locul pe care-l ocupase domnişoara de La Fayette, Luddvic al XIII-lea păstrase relaţiile cu aceasta din urmă, relaţii care se pare că-i deveniseră necesare; deci, aşa cum am mai spus, plecat în taină din Grosbois, castelul unde locuia, venise să-i facă o vizită. Întrat în mănăstire la ceasul patru după-amiază, plecase pe la opt. Ce-or fi vorbit în acest interval de timp, n-a aflat nimeni niciodată; căci discuţia s-a purtat numai între ei doi, ca de altfel toate discuţiile de când domnişoara de La Fayette se retrăsese la mănăstire. Ieşind de acolo, regele li se păru foarte gânditor celor care-l însoţeau; afară izbucnise o furtună cumplită, cu ploaie şi grindină şi se făcuse un întuneric de nu vedeai la doi paşi; vizitiul îl întrebă pe rege dacă se întorcea la Grosbois. Ludovic al XIII-lea păru să se lupte ci te va clipe cu sine însuşi, apoi după un moment de tăcere, spuse:

— Nu, mergem la Luvru!

Trăsura o porni repede către palat, spre marea bucurie a celor care-l escortau, încântaţi că nu mai aveau de făcut patru leghe pe o vreme atât de câinească.

Ajuns la Luvru, regele urcă în apartamentul reginei, care-l văzu intrând, mută de uimire; fiindcă de foarte multă vreme Ludovic al XIII-lea şi Ana de Austria se vedeau mai mult decât rar; regina se ridică şi-l salută plină de respect. Ludovic al XIII-lea se îndreptă spre ea, îi sărută mâna, cuprins de aceeaşi timiditate ca în faţa unei femei pe care

o vedea pentru prima oară, şi, încurcat, rosti:

— Doamnă, afară e o vreme atât de urâtă, încât nu mă mai pot întoarce la Grosbois. Vin deci să-ţi cer o masă pentru seara asta şi un adăpost pentru la noapte.

— Va fi o mare cinste şi o mare bucurie pentru mine să ofer şi una şi alta majestăţii-voastre, răspunse regina; acum îi mulţumesc Domnului pentru această furtună pe care ne-a tnmis-o şi care m-a speriat atât de tare mai adineauri.

În timpul acelei nopţi de 5 decembrie 1637, regele împărţi nu numai cina, ci şi patul cu Ana de Austria; după care, a doua zi dimineaţa plecă la Grosbois.

Oare numai întâmplarea să fi dus la această apropiere între rege şi regină, la această revenire a intimităţii dintre soţ şi soţie? Oare furtuna să-l fi speriat într-adevăr pe Ludovic al XIII-lea sau cedase insistentelor rugăminţi ale domnişoarei de La Fayette? Această ultimă supoziţie pare să fie cea mai adevărată. În ce ne priveşte, socotim şi noi că furtuna n-a fost decât un pretext.

Orice-ar fi fost, noaptea aceea rămâne o noapte memorabilă pentru Franţa, ba chiar şi pentru Europa, a cărei faţă avea să se schimbe, căci după nouă luni veni pe lume Ludovic al XIV-lea.

Regina băgă repede de seamă că era însărcinată; totuşi nu cuteză să spună nimănui nimic în primele patru luni, de teamă să nu se înşele; la începutul celei de a cincea, nu mai avu însă nicio îndoială: copilul mişcase. Era în 11 mai 1638.

Chemă deci de îndată pe domnul de Chavigny, al cărui fel de a proceda îl elogiase întotdeauna. Domnul de Chavigny discută câteva minute cu regina, apoi ieşind din cabinetul ei, se îndreptă spre apartamentul regelui. O găsi pe majestatea-sa gata să plece la vânătoare. Zărindu-şi ministrul, Ludovic al XIII-lea se încruntă, crezând că acesta venise să-i vorbească despre administraţie sau despre politică, şi distracţia lui favorită, singura care-i plăcea în mod constant şi real, avea să-i fie amânată.

— Ei bine, ce vrei? îl întrebă el pe Chavigny, făcând

un gest de nerăbdare. Ce ai să-mi spui? Ştii, dacă vii să-mi vorbeşti despre probleme de stat, că ele nu mă privesc pe mine, ci pe cardinal.

— Sire, spuse domnul de Chavigny, vin să vă cer să iertaţi un biet captiv.

— Cere-i cardinalului, cere-i cardinalului, domnule de Chavigny; poate că prizonierul e duşmanul eminenţeisale, şi prin urmare şi al nostru.

— Cel despre care e vorba nu e duşmanul nimănui, sire, e doar un servitor fidel al reginei, bănuit pe nedrept de trădare.

— Ah, dacă ai venit ca să-mi vorbeşti din nou de Laporte, treaba asta nu mă priveşte, Chavigny, adresează-te domnului cardinal. Haideţi, domnilor, să plecăm!

Şi făcu semn suitei sale să-l urmeze.

— Totuşi, sire, spuse Chavigny, regina **a** socotit că datorită ştirii pe care v-o aduc, majestatea-voastră va binevoi să-i acorde această favoare pe care am cinstea s-o cer din partea sa

— Şi ce veste îmi aduci?

— Vestea că regina e însărcinată, răspunse Chavigny.

— Regina însărcinată! Strigă regele, asta trebuie să se tragă din noaptea aceea de 5 decembrie!

— Eu nu ştiu, sire, de când se trage, dar ceea ce ştiu e că Domnul s-a arătat milostiv cu regatul Franţei şi că a pus capăt unei situaţii care ne mâhnea foarte tare.

— Eşti sigur de ceea ce-mi spui, Chavigny? Întrebă regele.

— Regina n-a vrut să spună nimic majestăţii-voastre până n-a fost sigură. Dar chiar astăzi a simţit augustul copil mişcându-se pentru prima oară în pântecele său şi, aşa cum i-aţi făgăduit, e cazul – m-a asigurat ea – să-i acordaţi favoarea pe care v-o cere, sire, adică să-l scoateţi de la Bastilia pe cel care-i ducea mantia, adică pe Laporte.

— Bine, zise regele, vestea nu dăunează cu nimic vânătorii noastre; nu-i vorba decât de o mică întârziere, atâta tot; domnilor, duceţi-vă jos şi aşteptaţi-mă, fiindcă cu şi Chavigny o să trecem pe la regină.

Curtenii îl însoţiră veseli, pe rege, până la apartamentul Anei de Austria, unde Ludovic al XIII-lea intră, iar ei îşi continuară drumul.

Regele îl lăsă pe Chavigny în salonul reginei, iar el trecu în capelă; acolo nu se ştie ce-or fi vorbit între ei, căci la această discuţie n-a fost admisă o a treia persoană. Se ştie doar că după zece minute regele ieşi, cu chipul radios.

— Chavigny, zise el, e adevărat. Facă Domnul să fie un Delfin. Ah, l-ai făcut pe frate-meu să turbeze!

— Şi Laporte, sire?

— Ai să-l scoţi mâine de la Bastilia, dar cu condiţia să se retragă imediat în Saumur.

A doua zi, 12 mai, domnul Legras, secretarul reginei, se prezentă la Bastilia, însoţit de un comis din partea domnului de Chavigny, cu misiunea de a-l hotărî pe Laporte să semneze o făgăduială cum că se va retrage în Saumur. Laporte semnă şi, în dimineaţa zilei de 13 mai, fu pus în libertate.

Astfel, prima mişcare pe care o făcu Ludovic al XIV-lea în pântecul mamei sale prilejui una din acele iertări pe care Ludovic al XIII-lea o acorda extrem de rar. Faptul era de bun augur.

Vestea că regina era însărcinată se răspândi ca fulgerul în Franţa; oamenilor nici nu le venea să creadă; după douăzeci şi doi de ani de căsnicie stearpă, faptul era aproape un miracol. De altfel, cauzele neînţelegerilor şi discordiei dintre rege şi regină erau cunoscute. Dar nimeni nu mai cuteza să nutrească o speranţă care părea de multă vreme pierdută.

Să aruncăm o privire în urmă, asupra cauzelor acestor disensiuni conjugale; ar fi pentru cititorii noştri un prilej de a face cunoştinţă cu personajele cele mai importante de la această Curte romantică, unde se reuniseră trei naţii – franceză, italiană şi spaniolă – ce păreau, la începutul domniei lui Ludovic al XIV-lea, a fi reprezentantele unei alte vârste şi ale unui alt secol.

Regele Ludovic al XIII-lea, pe care l-am adus în

scenă, şi care mergea atunci pe treizeci şi şapte de ani, era un prinţ mândru şi totodată timid, care avea curajul unui erou şi şovăiala unui copil; ştia să urască cu furie, dar nu iubea niciodată decât cu rezervă; era ascuns, pentru că trăise multă vreme alături de oameni pe care îi detesta, răbdător şi slab în aparenţă, dar violent prin vorbele sale de duh, crud cu desfătare şi rafinament, deşi tatăl său, Henric al IV-lea, făcuse totul, încă de pe când băiatul era mic, ca să-i înlăture această înclinare spre cruzime; îl şi bătuse, de două ori cu propria sa mână: prima oară, pentru că zdrobise între două pietre căpşorul unei vrăbiuţe; a doua oară pentru că, urând foarte tare un tânăr gentilom, ţinuse morţiş – ca să i se molcomească ura – să tragă cu un pistol fără gloanţe în acel tânăr; băiatul, prevenit dinainte, s-a prefăcut că pică mort, la pământ. Faptul acesta i-a pricinuit o bucurie atât de mare viitorului prieten al lui Montmorency şi Cinq-Mars, încât a început să ţopăie şi să bată din palme. În timpul acelor corecţii administrate de rege, se zice că regina Maria de Medicis începuse să strige foarte tare, dar bearnezul nu ţinuse seama de strigătele ei şi-i răspunsese cu aceste cuvinte profetice:

— Doamnă, roagă-te lui Dumnezeu să trăiesc; căci, crede-mă, băiatul ăsta răutăcios o să-ţi facă multe neajunsuri când nu voi mai fi eu!

Până la urmă copilul regal fu lăsat în părăsire: regina-mamă care – după spusele soţului ei – era „curajoasă, trufaşă, fermă, discretă, încăpăţânată, răzbunătoare şi neîncrezătoare”, voia să păstreze cât mai mult cu putinţă puterea regală, devenită pentru ea o necesitate. Drept urmare, în loc să-i dea fiului ei acea educaţie înaltă care să-l pregătească pentru tron, ea îl lăsă într-o totală ignoranţă, în aşa fel încât educaţia lui nu ajunsese nici măcar la nivelul unui om de condiţie modestă. Tot timpul cu Concini şi Galigai[1], pe care tânărul

1 *Concino Concini, aventurier italian, exercitând o mare influenţă asupra Mariei de Medicis, a fost făcut de aceasta marchiz d’Ancre şi mareşal al Franţei. A pierit ucis de Ludovic al XIII-lea ca şi soţia sa, Leonora Galigai, arsă pe rug ca vrăjitoare (n.tr.).*

rege îi detesta, regina-mamă nu-l vedea decât atunci când venea cu vreo treabă la ea, şi în majoritatea acestor cazuri îl primea foarte rece.

Într-o zi, se întâmplă ca, intrând la mama sa, să calce pe labă un câine pe care Maria de Medicis îl iubea foarte mult. Câinele se întoarse şi-l muşcă. Tânărul prinţ, furios dia pricina durerii, îi arse un picior. Câinele fugi chelălăind; atunci regina-mamă luă potaia în braţe şi-o sărută plângând, fără să-i pese de rana fiului ei. Lovit în inimă de această dovadă de indiferenţă, regele ieşi imediat, spunându-i lui Luynes:

— Vezi, Albert, mama îşi iubeşte mai mult câinele decât pe mine.

Charles-Albert de Luynes, poate unicul favorit al lui Ludovic al XIII-lea – căci a murit fără să apuce să mai vadă prietenia regelui preschimbându-se în ură – fusese singurul tânăr căruia i se îngăduise să se apropie de prinţ. Se bucura de această favoare fiindcă era un om frivol şi nepericulos. Într-adevăr, cine-ar fi putut nutri vreo bănuială faţă de un personaj dintr-o familie mediocră, căruia i se contesta până şi titlul de gentilom cu care şi el şi cei doi fraţi ai săi se prezentaseră la Curte? Căci iată cam ce se povestea despre originea lui:

Regele Francisc I avea printre muzicanţii din palatul său un cântăreţ din luth, un neamţ pe nume Albert, care era la mare cinste datorită talentului şi spiritului său. Aşa că atunci când regele păşi pentru prima oară în Marsilia, îi acordă acestui Albert, om al bisericii, canonicatul care era vacant. Canonicul avea doi băieţi din flori; îl trimise pe cel mare la studii ca să-l facă om de ştiinţă, şi-l crescu pe cel mic ca să facă din el un războinic. Cel mare deveni medic, îşi luă numele de Luynes, după o căsuţă pe care o avea aproape de Mornas, o sluji pe regina de Navara până la moartea acesteia şi, făcând avere, vârî în afaceri vreo douăsprezece mii de scuzi. Cel mic deveni arcaşul regelui Carol al IX-lea, se luptă într-un turnir din pădurea Vincennes, în faţa întregii Curţi şi-şi ucise adversarul; fapt care-i aduse o atât de mare faimă, încât domnul Donvule,

guvernatorul din Languedoc, îl luă la el, îi dădu locotenenţa din Pont-Saint-Esprit, apoi îl făcu guvernator în Beaucaixe, unde şi muri lăsând trei fii şi patru fiice. Cei trei fii erau: Albert, Cadenet şi Brantes. Toţi trei i-au fost recomandaţi de La Varenne lui Bassompierre. La Varenne, după cum se ştie, era la Curtea lui Benric al IV-lea ceea ce avea să fie Lebel la Curtea lui Ludovic al XV-lea. Bassompierre, care se lăudase foarte tare cu amiciţia lui La Varenne când trăia răposatul rege, ţinu seama – lucru rar – de recomandarea unui om ce încetase să mai fie adulat. El îl plasă deci pe Albert pe lângă rege, iar pe cei doi fraţi ai săi, la mareşalul de Souvre care-i dărui fiului său Courtanvaux. Albert fu binevenit şi se bucură repede de favoarea tânărului rege.

Într-adevăr, Ludovic al XIII-lea, părăsit, fără niciun prieten, redus la societatea unui valet al cânilor şi a unui şoimar, n-avea altă distracţie decât o colivie mare, plină cu păsări, aşezată în grădină; n-avea altă plăcere decât să conducă el însuşi, cu biciul în mână, cotigele cu două roţi, în care căra nisip, ca să-şi construiască mici fortăreţe; şi n-avea altă ocupaţie decât muzica pe care-o iubea cu pasiune şi câteva jocuri mecanice pe care le studia de unul singur. Tânărul rege fu cuprins de o bruscă şi puternică amiciţie faţă de Albert care, priceput în diverse exerciţii fizire, aduse multă însufleţire în viaţa de până atunci a regelui, atât de monotonă şi de mohorâtă Ceea ce-l apropiase mai ales pe rege de Albert era dibăcia acestuia de a prinde sfrâncioci, pe când Ludovic al XIII-lea şi el vânau păsărelele din grădinile Tuileries şi Luvru. Aşa că regele, fiind de bine de rău ocupat, regina mamă privi cu bucurie prietenia lui cu Luynes, care – credea ea – avea să abată gândurile fiului ei de la treburile statului. Tot cam în acea epocă, adică la începutul anului 1615, i se anunţă tânărului rege apropiata lui căsătorie cu infanta Ana de Austria, fiica lui Filip al III-lea şi a reginei Margareta. Ludovic al XIII-lea vădea prea puţină înclinaţie către plăceri. În acel an când s-a hotărât căsătoria lui, împlinise paisprezece ani; şi deşi la vârsta asta tatăl său – mare iubăreţ – alerga de-acum

prin păduri şi munţi – după cum ne-o spune el însuşi – vânând femeile şi fetele cu ardoarea acelui sânge impetuos care continuase să fiarbă şi sub pletele-i cărunte, tânărul rege fu preocupat de această căsătorie doar ca de o legătură sfântă şi indisolubilă; aşa că în loc să se lase târât de ardoarea şi de dorinţele vârstei el se purtă – cu acest prilej – cu neîncrederea şi amorul propriu al unui om care nu vrea să fie înşelat. Astfel, de îndată ce află, la Bordeaux, că soţia sa o pornise spre Bidassoa, unde trebuia să se facă schimbul de prinţese – fiindcă în timp ce Ludovic al XIII-lea urma să se însoare cu Ana de Austria, Elisabeta[2] a Franţei urma să devină soţia infantelui Filip – îl trimise pe Luynes înaintea lui, sub pretextul că-i înmânează o scrisoare, dar în realitate ca să afle din gura unui om în care avea încredere dacă tânăra era demnă de vâlva făcută în jurul frumuseţii sale.

Luynes îl lăsă deci pe rege la Bordeaux, unde venise cu toată Curtea şi, purtător al primului răvaş de amor scris de Ludovic al XIII-lea, ajunse în faţa cortegiului care-o aducea pe mica regină. Căci aşa era numită Ana de Austria, ca să poată fi deosebită de regina-mamă Maria de Medicis. Dincolo de Bayonne, Luynes o întâlni deci pe cea pe care venise s-o caute; coborî de pe cal, se apropie de litieră şi punând un genunchi pe pământ, zise:

— Majestăţii-voastre, din partea regelui! Şi-i întinse scrisoarea.

Ana de Austria o luă, rupse sigiliul şi citi cele ce urmează:

Doamnă, neputând, aşa cam aş fi dorit, să fiu alături de dumneavoastră, când aţi intrat în regatul meu, ca să vă încredinţez de puterea pe care o deţin ca şi de întreaga mea dorinţă de a vă iubi şi sluji, îl trimit înaintea domniei-

2 *Elisabeta a Franţei (1602-1644), fiica lui Heiric al IV-lea şi a Mariei de Medicis, şi deci sora lui Ludovic al XIII-lea s-a măritat cu Filip al IV-lea al Spaniei (fratele Anei de Austria); a fost mama Mariei-Tereza, soţia lui Ludovic al XIV-lea (n.tr.).*

voastre pe Luynes, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai *mei, ca* – în *numele meu – să vă salute şi să vă spună* că *vă aştept cu nerăbdare. Vă rog deci să-l primiţi bine şi să credeţi tot ce vă va spune din partea mea, cel mai iubit şi mai umil servitor al domniei-voastre*

Louis".

Lectura odată terminată, infanta mulţumi cu graţie mesagerului, îi făcu semn să se urce pe cal şi să meargă alături de litiera ei şi intră astfel în oraş tot discutând cu el. A doua zi îl trimise înapoi cu acest răspuns pe care – din pricină că nu ştia prea bine franţuzeşte – fu nevoită să-l scrie în spaniolă:

„Senor, mucho me he holgado con Luynes, con las buenos nuevas que me ha dado de la salud de V. M. Yo ruego por el la y muy deseosa de llegar donde puedra servir a mi madre. Yo şi me doy mucha priesa a caminer por la soledad que me baze y bezar av. M.la mano, a quien Dios guarde como *deseo. Bezo las manos d V. M.*

Ana".

„Sire, l-am văzut cu plăcere pe domnul de Luynes, care mi-a dat veşti bune despre sănătatea majestăţii-voastre. Mă rog pentru ea şi sunt dornică să fac tot ceea ce m-a sfătuit mama; sunt nerăbdătoare să-mi isprăvesc călătoria şi să sărut mâna majestăţii-vosstre, rugându-l pe Domnul să vă aibă în paza sa. Sărut mâinile rr. Acestâţii-voastre.

Ana".

Luynes o porni în goană, căci avea să-i dea regelui veşti bune. Înfanta era nespus de frumoasă; dar, am mai spus-o, Ludovic al XIII-lea era greu de mulţumit; fie din curiozitate, fie din neîncredere, voi să-şi judece logodnica cu propriii săi ochi. Plecă deci din Bordeaux, pe tăcute, călare, escortat doar de două sau trei persoane, intră într-o casă pe uşa din spate, se aşează la una din ferestrele de la parter şi aşteptă.

De îndată ce trăsura infantei ajunse în faţa casei cu pricina, ducele de Epernon, care-şi învăţase bine lecţia,

ieşi înainte să-i ureze bun venit. Ca să răspundă la această cinste, Ana de Austria, care-şi oprise trăsura, se apiccă mult peste portieră, aşa că regele putu s-o privească în voie. Urarea odată isprăvită, mica regină îşi continuă drumul, iar regele încântat că realitatea se potrivea atât de bine cu descrierea făcută de Luynes, urcă pe cal şi ajunse la Bordeaux cu mult înaintea infantei.

Într-adevăr, dacă ar fi să dai crezare *Memoriilor vremii*, Ana de Austria avea cu ce satisface cele mai regale exigenţe: de o frumuseţe majestuoasă – de care s-a servit mai târziu ca să inspire simpatie şi respect nobilimii turbulente din jurul ei – viitoarea regină era înaltă, subţire, avea mâini nespus de albe şi de delicate, ochi verzi nespus de frumoşi, de o limpezime uluitoare, o gură mică şi roşie care părea un trandafir surâzător, plete lungi şi mătăsoase de acel blond-cenuşiu care dă o suavitate deosebită tenului.

Căsătoria fu celebrată în 25 noiembrie 1615, în catedrala din Bordeaux, şi tinerii soţi, după banchetul de nuntă, fură conduşi în patul nupţial, fiecare de către dădaca lui. Rămaseră alături cinci minute, după care dădaca regelui îl dădu pe Ludovic jos din pat şi infanta rămase singură; căci se hotărâse ca nunta propriu-zisă să aibă loc abia peste doi ani, având în vedere extrema tinereţe a celor doi soţi care n-aveau împreună nici douăzeci şi opt de ani.

Întors la Paris, Ludovic al XIII-lea începu să se ocupe de certurile prinţilor de sânge, certuri iscate din pricina regenţei Mariei de Medicis, după asasinarea lui Henric al IV-lea şi care, fie sub un pretext, fie sub altul, aprindeau în fiece clipă scânteia răscoalei în biata Franţă, încă răvăşită de războaiele religioase. Apoi, după tratatul de la Loudun, regele trebui să se ocupe de înlăturarea mareşalului d’Ancre, pe care o puse la cale şi o duse la capăt într-un fel ce amintea de fermitatea lui Ludovic al XI-lea, dar şi de prefăcătoria lui Carol al IX-lea; cu singura deosebire că primul, în asasinatele săvârşite, avusese în vedere nişte planuri politice de o anumită elevaţie, şi că cel de al doilea

asculta orbeşte de poruncile mamei sale; lui Ludovic al XIII-lea îi revine deci în întregime răspunderea acestei fapte, ciudată chiar şi în secolul al XVII-lea. Se ştie că, pe podul Luvrului, Coneino Concini, mareşal d'Ancre, a fost asasinat la 26 aprilie 1617 iar Leonora Galigai, soţia sa, a fost arsă ca vrăjitoare, în iulie, anul următor.

Cu acest prilej s-a verificat şi profeţia pe care Henric al IV-lea o făcuse în legătură cu răutăciosul lui fiu. Maria de Medicis, privată de rangul şi de onorurile sale, a fost trimisă la Blois, mai curând ca prizonieră decât ca exilată.

Totuşi, cu toate aceste dovezi de bărbăţie care izbucneau din când în când aidoma unor furtuni în viaţa lui Ludovic, Ana de Austria, moştenind caracterul ferm al rasei sale şi spiritul orgolios al naţiunii sale, nu se prea lăsa intimidată de rege. Aşa că din când în când nu se sfia deloc să-i râdă în nas bărbatului ei care – violent, dar slab – încrunta din sprâncene în faţa trufaşei spaniole, dar nu cuteza să-i spună nimic, cum va proceda de altfel, mai târziu şi cu Richelieu, faţă de care se comporta mal curând ca un copilandru prins cu mâţa-n sac decât ca un stăpân.

Marea nenorocire a reginei, nenorocire din care s-a făcut o adevărată crimă, a fost faptul că n-a avut copii. Se presupune că dacă Ludovic al XIII-lea ar fi avut la douăzeci de ani acel urmaş pe care l-a avut atât de târziu, şi firea şi felul lui de a domni ar fi fost altele. Această sterpitudine l-a înăcrit pe rege, a îndepărtat-o pe regină de bărbatul ei, care era tot timpul preocupat, morocănos şi neîncrezător, şi a deschis un câmp nespus de vast bârfelilor de tot felul care i-au otrăvit reginei toată viaţa.

Zvonul acesta, că regina era stearpă – deşi tânără, frumoasă şi bine făcută – l-a împins pe Richelieu la una din cele mai ciudate şi mai cutezătoare fapte pe care un ministru a săvârşit-o vreodată în faţa unei regine şi un cardinal în faţa unei femei: i-a propus să devină amantul ei.

Dar mai întâi, să zugrăvim, prin câteva trăsături, această măreaţă şi sumbră figură a cardinalului-duce, supranumit „Eminenţa roşie", pentru a-l deosebi de

părintele Joseph, confidentul său, căruia i se spunea „Eminenţa cenuşie”.

Armand-Jean Duplessis avea în epoca în care ne aflăm, adică în 1623, treizeci şi opt de ani; era fiul lui Francois Duplessis, senior de Richelieu, cavaler al regelui, gentilom de neam ales şi cei care se îndoiesc de stirpea lui pot apela la *Memoriile* domnişoarei de Montpensier. Nu se poate contesta faptul că orgolioasa fiică a lui Gaston de Orléans, n-ar fi cunoscut nobilimea din vremea sa.

La cinci ani şi-a pierdut tatăl care, murind, a lăsat în urmă-i trei băieţi şi două fete. El era cel mai mic dintre băieţi. Cel mai mare a îmbrăţişat cariera armelor şi a fost ucis; al doilea, ajuns episcop de Lugon, a renunţat la episcopie pentru a se face călugăr. Armand-Jean Duplessis, care era sortit hainei bisericeşti, a moştenit deci episcopia fratelui său.

În 1607 a plecat la Roma ca să fie uns episcop. Pe atunci era papă Paul al V-lea. Sfântul Părinte l-a întrebat dacă avea vârsta prescrisă de canoane, adică douăzeci şi cinci de ani. El a răspuns că da, deşi n-avea decât douăzeci şi trei. După ceremonie, i-a mărturisit Papei minciuna. Papa l-a iertat, dar în aceeaşi seară, prezentându-l ambasadorului Franţei, Malaincourt, a spus:

— Iată un tânăr care va deveni un mare viclean!

Întors în Franţa, proaspătul episcop de Lugon, începu să-l frecventeze pe avocatul Le Bouthellier, care era prieten cu Barlin, omul de încredere al reginei-mame. Acesta, uimit de inteligenţa episcopului şi presimţind că va face carieră, îl prezentă Leonorei Galigai; aceasta îi încredinţa unele mici probleme de stat, pe care Richelieu le îndeplini într-un chip atât de strălucit, încât Galigai îl prezentă reginei; convinsă foarte repede de meritele tânărlui episcop, regina îl numi, în 1616, secretar de stat.

La un an după această numire, avu loc povestea cu asasinarea mareşalului d’Ancre. Să arătăm, în legătură cu această asasinare, un fapt care zugrăveşte cum nu se poate mai bine firea celui despre care Papa Paul al V-lea spusese că va deveni un mare viclean. Îl rugăm de

asemenea pe cititor să-şi aducă aminte că cea care-l ajutase pe episcopul de Lugon să se ridice fusese Leonora Galigai, nevasta mareşalului d'Ancre.

Tânărul secretar de stat locuia pe atunci la decanul din Lugon; în seara de dinaintea asasinatului, i s-au adus decanului câteva scrisori, cu rugămintea de a i le înmâna episcopului, spunându-i-se că una dintre ele cuprindea o veste extrem de importantă care nu suferea amânare. Deşi era unsprezece noaptea, decanul intră în odaia episcopului. Acesta se vârâse în pat şi se pregătea să adoarmă, dar, la rugămintea decanului, citi totuşi scrisorile. Una dintre ele era într-adevăr foarte importantă şi nu suferea amânare ea cuprindea vestea că mareşalul d'Ancre va fi ucis a doua zi, la ora zece dimineaţa. Locul asasinatului, numele complicilor, mă rog, toate amănuntele erau atât de limpede arătate, încât nu te mai puteai îndoi că scrisoarea fusese întocmită de o persoană care cunoştea afacerea în amănunt.

După ce citi această scrisoare, episcopul de Lugon căzu într-o meditaţie profundă. Apoi, în sfârşit, ridicând capul şi întorcându-se către decan, rosti:

— Bine, nu-i nicio grabă. Noaptea e un sfetnic bun.

După care se culcă liniştit. A doua zi nu ieşi din casă decât după ora unsprezece şi primul lucru pe care-l auzi fu moartea mareşalului. Cu trei zile mai înainte de această întâmplare, Richelieu îl trimisese pe Ponteourlay să-l asigure pe rege, că el, episcopul de Lugon, îi este devotat cu trup şi suflet. Dar în ciuda acestui demers, secretarul de stat, slujitor credincios al Mariei de Medieis, păru să fi căzut în dizgraţie. Atunci îi ceru regelui îngăduinţa de a o urma pe regina-mamă, în exil, la Blois. Mulţi spuseră că era iubitul ei; mulţi, că era spionul ei; câţiva murmurară că era şi una şi alta; după toate probabilităţile, aceştia din urmă aveau dreptate. Dar nu după mult o părăsi şi pe regina-mamă, retrăgându-se la un schit pe care-l avea lângă Mirabeau, voind – zicea el – să se închidă împreună cu cărţile sale şi să se ocupe de combaterea ereziei. În vremea asta, exilul reginei-mame se preschimbase într-o

adevărată închisoare; cei care-l înconjurau pe rege i-o înfăţişau pe Maria de Medicis ca pe cea mai crâncenă duşmană a sa şi Ludovic al XIII-lea se hotărî să n-o mai aducă niciodată la Curte. Maria de Medicis, văzând că fiul ei n-avea de gând s-o mai recheme, în noaptea de 22 februarie 1619, fugi din Blois. La puţină vreme după asta, domnul d'Alincourt, guvernatorul Lyonului, aflând că episcopul de Lugon o ştersese şi el din Avignon, unde se stabilise, fu sigur că se ducea să se întâlnească cu regina-mamă; aşa că atunci când Richelieu ajunse la Vienne, în Dauphine, îl şi arestă. Dar spre marea surpriză a domnului d'Alincourt, episcopul scoase din buzunar un bilet de liberă trecere, semnat şi parafat de rege, în care se ordona tuturor guvernatorilor din provincie nu numai să-l lase să treacă, ci să-l şi ajute dacă ar fi avut nevoie.

Domnul d'AUncourt nu se înşelase: Richelieu se ducea să se întâlnească cu regina-mamă, dar nu ca agent al Mariei de Medicis, ci ca agent al regelui.

Prinţii de sânge, totdeauna gata să se răzvrătească împotriva regelui, se alăturară reginei-mame. Fuga Mariei de Medicis luă repede caracterul unei răscoale, care dovedea că Ludovic al XIII-lea avusese dreptate să se teamă de ea. Speriat, regele îşi adună în grabă armata.

Încăierarea de pe podul Ce pe care o istoriseşte cu atâta vervă Bassompierre, şi în care regele însuşi îşi conducea soldaţii, puse capăt dintr-odată răscoalei**:** „o hărţuială de două ceasuri – spune Duplessis Momay – a risipit cel mai mare partid care a existat în Franţa de multe secole încoace". Regina-mamă trebui să se dea bătută. Apoi, când domnul de Sillery plecă la Roma ca ambasador, avu sarcina să-i ceară Papei Grigoro al XV-lea, care urmaşe după Papa Paul al V-lea, prima pălărie vacantă de cardinal pentru episcopul de Lugon – „cu scopul – se spunea în scrisoare – de a-i satisface rugămintea reginei-mame, cu care regele se înţelegea atât de bine şi pe care voia s-o ştie mulţumită". În urma acestei recomandări, Armand-Jean Duplessis obţinu pălăria roşie de cardinal, în 5 septembrie 1622 şi, din acel moment, se numi cardinalul

Richelieu.

Şi iată că într-o seară – la mai puţin de trei luni de când fusese făcut cardinal, Richelieu se anunţă la tânăra regină, la ora la care doamnele de onoare se retrăseseră, ca să-i vorbească – chipurile – despre nişte afaceri de stat. Cardinalul nu era în sutană, ci în costum de cavaler. Ana de Austria îi făcu semn să se aşeze. Regina putea să aibă în acea epocă douăzeci sau douăzeci şi doi de ani, adică era în culmea frumuseţii sale. Richelieu era şi el un bărbat încă destul de tânăr, dacă se poate spune că un om ca el a fost vreodată tânăr.

— Doamnă, începu el. I-am spus majestăţii-voastie că vreau să-i vorbesc despre afaceri de stat, dar ar fi trobuit să fiu sincer şi să-i mărturisesc că vreau să-i vorbesc despre propriile mele afaceri.

— Domnule cardinal, ştiu că de multe ori – şi mai ales faţă de regina-mamă – v-aţi străduit să-mi apăraţi interesele şi vă mulţumesc. Ascult deci cu cea mai mare atenţie ceea ce-mi veţi spune.

— Regele e bolnav, doamnă.

— Ştiu, zise regina, dar nădăjduiesc că boala nu e gravă.

— Pentru că medicii nu cutează să spună majestăţiivoastre ce gândesc.

— Într-adevăr? întrebă regina, neliniştită. Şi ce gândesc?

— Că majestatea-sa nu se va mai vindeca de boala de care suferă.

Regina tresări şi-l privi fix pe cardinal: căci chiar dacă n-ar fi existat o prea mare simpatie între ea şi rege, moartea acestuia i-ar fi adus mari necazuri.

— Bouvard a spus eminenţei-voastre că boala regelui e mortală? întrebă Ana de Austria străpungând cu privirea chipul impasibil al cardinalului.

— Doamnă, nu vreau să vă sperii. Bouvard nu mi-a spus că moartea regelui ar fi iminentă, dar mi-a spus că boala de care suferă regele e mortală.

Cardinalul rosti aceste cuvinte cu un asemenea

accent de sinceritate, încât Ana de Austria începu să ofteze.

Cardinalul, observând starea de spirit a reginei, continuă:

— Majestatea-voastră s-a gândit la situaţia în care s-ar afla dacă regele s-ar prăpădi?

Chipul Anei de Austria se întunecă şi mai tare.

Această Curte, continuă cardinalul, unde majestatea-voastră este privită ca o străină, este plină numai de duşmani.

— Ştiu, zise Ana de Austria.

— Regina-mamă v-a dat destule dovezi de o inamiciţie care abia aşteaptă să izbucnească.

— Da, mă detestă, dar de ce?

— Sunteţi femeie şi puneţi o asemenea întrebare! Vă detestă pentru că sunteţi rivala ei la putere, pentru că ea nu poate fi rivala dumneavoastră în ceea ce priveşte tinereţea şi frumuseţea, pentru că dumneavoastră aveţi doar douăzeci şi doi de ani, iar ea patruzeci şi nouă.

— Da, dar voi fi susţinută de ducele de Anjou.

Richelieu surâse.

— De un copil de cincisprezece ani! Şi ce copil! V-aţi străduit vreodată să citiţi în inima lui laşă şi în mintea lui slabă unde eşuează orice dorinţă, orice ambiţie şi orice fărâmă de curaj? Renunţaţi la această prietenie neputincioasă, Doamnă, căci în momentul primejdiei ducele va uita de dumneavoastră.

— Dar, domnule cardinal, n-aş putea oare conta pe dumneavoastră?

— Da, doamnă, dacă nu voi fi şi eu târât în catastrofa care vă ameninţă; căci Gaston, care-i va urma la tron fratelui său, mă urăşte; căci Maria de Medicis, care-l iubeşte ca pe ochii din cap şi în mâinile căreia Gaston e ca ceara, nu-mi va ierta în vecii vecilor dovezile mele de simpatie faţă de dumneavoastră. Dacă regele moare fără să aibă urmaşi, suntem amândoi pierduţi; pe mine mă alungă din episcopia mea, iar pe dumneavoastră vă trimite îndărăt în Spania, unde vă aşteaptă mănăstirea. E o

perspectivă cam tristă când ai tras nădejde la un regat sau dacă nu, măcar la o regenţă!

— Domnule cardinal, şi soarta regilor ca şi cea a muritorilor de rând, e în mâinile Domnului!

— Da, zise cardinalul surâzând, numai că Domnul a spus supuşilor săi: „Ajută-te şi cerul te va ajuta”.

Regina aruncă din nou asupra cardinalului una din acele priviri limpezi şi pătrunzătoare, cum numai ea ştia să arunce.

— Nu vă înţeleg...

— Chiar vreţi să mă înţelegeţi? întrebă Richelieu.

— Da, căci situaţia e gravă.

— Vor fi lucruri dificile de spus...

— Nu, căci ele se adresează cuiva care înţelege ce veţi spune chiar şi din jumătăţi de cuvinte.

— Majestatea-voastră îmi îngăduie deci să vorbesc 7

— Vă ascult, eminenţă.

— Ei bine, în caz că regele moare, coroana nu trebuie să cadă în mâinile ducelui de Anjou, fiindcă în acest caz sceptrul va nimeri în mâinile Mariei de Medicis.

— Şi ce e de făcut ca să împiedicăm acest lucru?

— În momentul în care Ludovic al XIII-lea va muri, trebuie să anunţăm Franţei că are un moştenitor.

— Dar, spuse regina roşind, eminenţa-voastră ştie foarte bine că, până în prezent, cerul n-a binecuvântat această legătură.

— Majestatea-voastră crede că vina îi aparţine?

O altă femeie decât Ana de Austria şi-ar fi plecat ochii şi ar fi roşit, fiindcă începuse să înţeleagă cam despre ce era vorba. Dar mândra prinţesă spaniolă, dimpotrivă, îşi aţinti şi mai intens privirea asupra cardinalului. Richelieu susţinu această privire cu surâsul jucătorului care riscă totul pe un zar.

— Da, zise ea, înţeleg. Îmi oferiţi paisprezece ani de regalitate în schimbul câtorva nopţi de adulter.

— În schimbul câtorva nopţi de dragoste, doamnă, zise cardinalul, renunţând la masca de om politic, pentru a şi-o pune pe cea de îndrăgostit; căci nu-i voi spune nimic

nou majestăţii-voastre dacă îi voi mărturisi că o iubesc şi că trag nădejdea că voi fi răsplătit pentru această dragoste, stat gata să risc tot...

—

Cardinalul nu era încă, în acea epocă, omul de geniu şi ministrul inflexibil care se va dovedi mai târziu; căci în acest caz, cea care s-a dovedit atât de slabă în faţa lui Mazarin, poate că s-ar fi plecat şi în faţa lui Richelieu. Dar în acea epocă, repetăm, cardinalul era la începutul carierei sale şi nimeni nu putea întrevedea ce urma să-i aducă viitorul. Aşa că Ana de Austria privi cu dispreţ îndrăzneţele sale propuneri şi voi să vadă cam cât de departe mergea această dragoste a cardinalului.

— Monseniore, zise ea, propunerea dumneavoastră e neobişnuită şi merită osteneala să reflectez asupra ei. Lăsaţi-mă să mă gândesc la noapte şi mâine toată ziua.

— Şi, întrebă cardinalul foarte fericit, credeţi că mâine seară voi putea avea cinstea de a-mi depune din nou omagiile la picioarele majestăţii-voastre?

— Mâine seară o voi aştepta pe eminenţa voastră.

— Şi cu ce sentimente îmi îngăduie majestatea-sa să plec acum?

Trufaşa spaniolă îşi înfrânse orgoliul şi-i întinse mâna. Cardinalul i-o sărută pătimaş şi se retrase nebun de bucurie. Ana de Austria rămase o vreme gânditoare, cu sprâncenele încruntate şi cu buzele strânse. Apoi, clătinând din cap ca şi cum ar fi luat o hotărâre, intră în odaia de culcare şi porunci ca a doua zi dis-de-dimineaţă să fie chemată doamna de Chevreuse.

Această doamnă a jucat în farsa pusă la cale cardinalului un rol atât de important, încât nu putem să nu spunem câteva cuvinte despre ea. Doamna de Chevreuse, această fiinţă zăpăcită pe care Maria de Medicis o plasase pe lângă nora-sa, pentru a o îndepărta, încet, încet de rege şi a o determina să se poarte cât mai uşuratic, doamna de Chevreuse, numită de obicei doamna conetabilă, pentru că fusese măritată prima oară cu Luynes, cel care se minţise cu sângele mareşalului d'Ancre, putea să aibă în acea epocă douăzeci şi trei sau douăzeci şi patru de ani. Era una dintre cele mai frumoase şi mai spirituale femei de la Curte, una dintre cele mai mari intrigante din vremea sa. La început, încercase să se apropie de rege, dar văzând că n-are nicio şansă să devină iubita acestuia, se hotărî să devină prietena reginei, lucru mult mai lesne de înfăptuit. Ana de Austria, izolată şi spionată cum era, primi bucuroasă dovezile de prietenie ce i se arătau şi care aduceau totuşi un pic de veselie în viaţa mohorâtă pe care o ducea şi în singurătatea în care trăia. Aşa că cele două femei – Ana de Austria şi doamna de Chevreuse – deveniră, în scurtă vreme, prietene nedespărţite.

Cum primul ei bărbat murise la patruzeci şi trei de ani lăsându-i nu numai uriaşa sa avere, ci şi diamantele mareşalei d'Ancre, tânăra văduvă se mărită, după un an şi jumătate, cu domnul Claude de Lorena, duce de Chevreuse care avea tot patruzeci şi trei de ani, ca şi primul ei soţ, deci era aproape de două ori mai mare decât ea.

Am spus că în seara în care cardinalul o vizitase pe Ana de Austria, aceasta poruncise ca dis-de-dimineaţă doamna de Chevreuse să poftească la ea. De îndată ce aceasta sosi, cele două femei se sfătuiră cum să-şi bată joc în mod crâncen de bietul cardinal. Se ştie ce farsă i-a jucat regina, cum l-a pus să se îmbrace în haine de bufon, cu clopoţei la picioare şi cu castaniete în mâini şi cum l-a obligat să danseze o sarabandă îndrăcită, stârnind hohotele de râs ale doamnelor de onoare şi ale muzicanţilor ascunşi de regină după o draperie. Sărmani smintiţi care se jucau cu mânia cardinalului! E adevărat că

această mânie încă nu le era cunoscută. Căci după moartea lui Bouteville, a lui Montmorency, a lui Chalais şi a lui Cinq-Mars, n-ar mai fi cutezat nimeni o astfel de glumă.

În vreme ce regina şi doamnele de onoare râdeau de se prăpădeau, cardinalul, întors la el acasă, jură o ură de moarte reginei. Într-adevăr, toate nădejdile pe care şi le făcuse în legătură cu această dragoste se prăbuşiseră. Dacă regele murea, Domnul[3] – adică Gaston de Orléans – duşmanul lui de moarte – tânăr, egoist, ambiţios, avea să urmeze la tron şi soarta cardinalului era pecetluită. Perspectiva era cumplită pentru un om care făcuse atâtea sacrificii ca să ajungă în funcţia pe care o deţinea. Dar cerul, care-şi are planurile sale, îl ajută pe rege să se însănătoşească.

Capitolul II

1624-1625

Misiunea contelui de Carlisle în Franţa. — Sosirea ducelui de Buckingham. — Măreţia sa. — Istoria capătă forma unui roman. — Strădaniile lui Buckingham ca să placă reginei. — Cei şaptesprezece. — Buckingham la balul Curţii. — Aventura din grădină, la Amiens. — Despărţire. — O nouă vizită a lui Buckingham la regină. — Urmările scenei din grădina de la Amiens.

...În 1624, Curtea Angliei trimise în calitate de ambasador extraordinar la Paris, pe contele de Carlisle; venea să-i ceară regelui Ludovic al XIII-lea mâna surorii sale, Henriette-Marie de France, pentru prinţul de Walles, fiul lui Iacob I. Această cerere, despre care se tot vorbea de multă vreme fără ca totuşi să fi fost tratată pe căi diplomatice, fu acceptată de Curtea Franţei şi ambasadorul se reîntoarse în Anglia cu veşti bune.

Contele de Carlisle venise însoţit de milordul Rich;

3 Titulatură dată fratelui regelui (n.tr.).

acesta era unul dintre cei mai frumoşi seniori de la Curtea Angliei, deşi în Franţa frumuseţea lui păru cam fadă. Totuşi, cum era foarte bogat şi foarte elegant, făcu un mare efect asupra doamnelor care-o înconjurau pe Ana de Austria şi mai ales asupra doamnei de Chevreuse. Reîntors la Londra, milordul Rich îi povesti prietenului său, lordul Buckingham, tot ceea ce văzuse mai frumos şi mai deosebit la Luvru şi la Paris, susţinând că de fapt tot ceea ce văzuse mai frumos şi mai deosebit fusese regina Franţei. Cel căruia i se adresa, juca pe atunci, la Curtea regelui Iacob I, rolul pe care-l vor juca mai târziu Lauzun, la Curtea lui Ludovic al XIV-lea, şi ducele de Richelieu la Curtea lui Ludovic al XV-lea. Numai că cerul, darnic cu favoritul majestăţii-sale britanice, pusese în capul ducelui de Buckingham un dram de nebunie în plus faţă de cât pusese în mintea celor doi emuli ai săi.

Şi acum să ni se îngăduie câteva rânduri despre acest personaj pe care-l aducem în scenă… George Williers, duce de Buckingham, se născuse în 20 august 1592 şi prin urmare avea treizeci şi doi de ani. În Anglia era socotit cel mai strălucit cavaler care exista în Europa, titlu pe care i-l disputau „cei şaptesprezece seniori ai Franţei”[4]. Nobleţea lui, după tată, era veche, după mamă ilustră. Trimis la Paris la optsprezece ani, adică în epoca în care se prăpădea Henric al IV-lea (Buckingham avea să moară exact ca şi el, optsprezece ani mai târziu), ducele s-a reîntors la Londra vorbind o franceză elegantă, călărind minunat, mânuind cu străşnicie armele şi dansând dumnezeieşte. Iacob I, care nu putea să reziste farmecelor unui chip frumos şi ale unor veşminte elegante, porunci ca tânărul George să fie adus la Curte, şi-l făcu paharnicul său. În mai puţin de doi ani, noul favorit, după ce căpătase rând pe rând titlurile de cavaler, gentilom, viconte, marchiz de Buckingham, mare amiral, păzitor al celor cinci porţi, ajunse stăpânul absolut al tuturor onorurilor, darurilor, slujbelor şi veniturilor din trei regate. Ca să se

4 *Astfel erau numiţi şaptesprezece dintre cei mai eleganţi seniori de la Curtea lui Ludovic al XIII-lea (n.tr).*

împace cu tânărul prinţ de Walles, asupra căruia într-o seară cutezase să ridice mâna, i-a propus acestuia să meargă împreună cu el la Madrid ca s-o vadă pe infanta ce-i fusese destinată prinţului. Buckingham şi prinţul de Walles sosiră într-adevăr la Madrid, şocând toate prejudecăţile etichetei spaniole. Trataţivele începute în cabinetul din Escurial fură rupte, aşa că începură altele cu Franţa; milordul Rich veni să-i spună, lui Iacob ce făcuse şi ducele de Buckingham, ales să reprezinte Anglia, a fost trimis la Paris ca să ducă la bun sfârşit aceste trataţive.

Din acest ceas a început romanul despre care am vorbit mai înainte, roman care-şi continuă drumul dramatic şi pitoresc, atât de strâns legat de istorie încât o bună bucată de vreme n-a putut fi despărţit de ea.

Buckingham veni deci la Paris; era, cum spun scriitorii contemporani cu el „cel mai perfect om de lume şi *cu* cea mai minunată înfăţişare ce se putea vedea”. Îşi făcu deci apariţia la Curte, încărcat de atâtea daruri şi măreţie, încât stârni pe loc admiraţia norodului, dragostea doamnelor, gelozia soţilor şi mânia galanţilor.

Ludovic al XIII-lea fu unul dintre acei soţi, iar Richelieu unul dintre acei galanţi. Astăzi suntem foarte departe de acele iubiri cavalereşti care n-aveau adesea drept răsplată, pentru nişte sacrificii uriaşe, decât o privire sau un cuvânt; pe atunci femeile erau iubite ca nişte regine, iar reginele ca nişte divinităţi. Ducele de Medina, nebun de dragoste pentru Elisabeta a Franţei, măritată cu Filip al IV-lea, în aceeaşi zi în care Ana de Austria se mărita cu Ludovic al XIII-lea, îşi arse, în toiul unei serbări, palatul, tablourile, tapiseriile, ruinându-se, numai ca s-o poată strânge o clipă în braţe pe regina Spaniei, pe care-o smulse din mijlocul flăcărilor şi la a cărei ureche îşi murmură, în timp ce-o scotea de acolo, iubirea-i pătimaşă. Buckingham o făcu şi mai de oaie. Nu-şi arse palatul, ci aprinse două mari regate, punând la bătaie viitorul Angliei, care în această luptă avea să piardă, mizând pe propria lui viaţă şi totul numai ca să rămână ambasador alături de Ana de Austria, în ciuda inflexibilei şi ameninţătoarei

voinţe a lui Richelieu. În aşteptarea acestui deznodământ tragic, încă ascuns în misterioasele profunzimi ale viitorului, Buckingham apăru deci la Curte ca ministru plenipotenţiar şi prima lui audienţă lăsă nişte amintiri de neuitat în ambele Curţii. Introdus în sala tronului, Buckingham, urmat de o suită numeroasă, înaintă spre rege şi regină, cărora trebuia să le înmâneze scrisorile de acreditare. Era îmbrăcat într-o tunică scurtă de satin alb, ţesută cu aur, peste care îşi aruncase o mantie de catifea de un gri deschis, brodată toată cu perle fine. Această culoare atât de periculoasă pentru tenul unui om de vârsta ducelui – am spus că în acea epocă putea să aibă treizeci şi doi de ani – ne dovedeşte ce strălucire avea chipul lui Buckingham, pentru că acea toaletă îi şedea – cum spun *Memoriile* vremii – „nespus de bine”. În curând toţi observară că perlele fuseseră cusute cu un fir de mătase atât de subţire, încât la cea mai mică mişcare se desprindeau şi cădeau. Această măreţie, puţin cam brutală prin însăşi delicateţea ei, n-ar mai plăcea astăzi, dar pe atunci nimeni nu-şi făcea scrupule să accepte perlele pe care ducele le oferea în acest fel şi să se înghesuie să le adune de pe jos...

Ducele o impresionă puternic pe tânăra regină foarte răsfăţată de darurile naturii, dar foarte puţin răsfăţată de cele ale sorţii; căci Curtea Franţei o fi fost ea ca mai galantă din Europa, dar din păcate nu era şi cea mai bogată. Banii adunaţi cu atâta grijă de Henric al IV-lea, în ultimii zece ani ai vieţii sale, şi depozitaţi la Bastilia, fuseseră irosiţi în luptele dintre prinţii de sânge. Rezultă deci că economia era crâncenă şi că augustele personaje a căror istorie o scriem, foarte stânjenite, deşi nu ajunsesen încă la acea treaptă a sărăciei la care vor ajunge mai târziu. Într-adevăr, mai pe urmă, Ana de Austria, obligată să mănânce resturile de la masa curtenilor ei şi să-i conducă pe ambasadorii regelui Poloniei prin nişte apartamente neluminate, îşi amintea cu amărăciune de toată bogăţia risipită de Buckingham ca să obţină un surâs, o privire binevoitoare, un gest aprobator, în vreme

ce Mazarin – pe care-l preferase, îl susţinuse şi-l acoperise cu aur şi cu onorari – o lăsa să locuiască pe ea, orgolioasa fiică a Cezarilor, în nişte odăi dărăpănate, şi-i refuza lui Ludovic al XIV-lea, copil, cearşafuri noi, înlocuindu-le pe cele vechi cu altele şi mai vechi, care aveau asemenea găuri, încât se spune că Laporte, valetul lui Ludovic, îşi putea vârî lesne picioarele prin ele.

Ducele de Buckingham, expert în afaceri amoroase, nu contase numai pe înfăţişarea lui plăcută şi pe risipa de pietre preţioase ca să-şi atingă scopul pe lângă Ana de Austria. Sigur că ceea ce făcuse era mult, dar nu destul când iscai bănuielile unui rege şi ale unui cardinal. Buckingham, ştiind că avea duşmani puternici şi periculoşi se gândi să-şi facă un aliat sigur şi devotat. Se uită în jurul lui şi n-o văzu decât pe doamna de Chevreuse, singura în stare să ţină piept intrigilor de care era înconjurat. Doamna de Chevreuse, prietenă cu Ana de Austria, frumoasă, spirituală şi curajoasă, putea să-i fie de mare ajutor.

Nişte diamante de o sută de mii de livre, un împrumut de două mii de pistoli şi poate şi latura aventuroasă a acestei afaceri, o convinseră. Buckingham adopta un şiretlic vechi, dar excelent pentru că dăduse întotdeauna rezultate: se prefăcu îndrăgostit de doamna de Chevreuse. Dar cum posibilitatea unei întâlniri cu regina era foarte problematică, doamna de Chevreuse dădu o serbare somptuoasă în palatul ei. Regina acceptă invitaţia pe care i-o făcu favorita ei şi însuşi regele nu găsi niciun motiv ca să nu ia parte, în plus, îi dărui reginei – cu acest prilej – un nod de diamante pentru prins pe umăr, de care atârnau alte douăsprezece diamante. La rândul lui, ducele de Buckingham, care fusese de fapt iniţiatorul acelei serbări, născoci mijlocul de a fi tot timpul lângă regină, deghizat în diverse feluri: mai întâi ca grădinar, oferindu-i un buchet de flori, apoi ca ghicitor, pe urma ca dansator, ca rege oriental şi în sfârşit, la plecare ca servitor ţinându-i scara trăsurii.

După câteva zile, zvonul acestor deghizări se

răspândi în întreaga Curte; în plus, se află că ducele de Buckingham avea, în cabinetul lui de la ambasada engleză, un portret al reginei; că acel portret era aşezat sub un baldachin de catifea albastră împodobit cu pene albe şi roşii, şi că un alt portret al Anei de Austria, de astă dată o miniatură înconjurată de diamante, nu părăsea niciodată pieptul ducelui, unde atârna pe un lanţ de aur. Zelul lui fanatic pentru acea miniatură dovedea că-i fusese dată chiar de către regină şi cardinalul, de două ori gelos, petrecu – după aflarea acestei veşti – nişte nopţi foarte proaste.

În toiul acestor întâmplări, Iacob I muri în 8 aprilie 1625 şi Carol I, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, se urcă pe tron. Buckingham, aflând de această moarte neaşteptată, primi totodată şi porunca de a grăbi căsătoria. Asta nu-i mai conveni favoritului care voia să rămână cât mai multă vreme la Paris. Contase că va fi ajutat în acest proiect de dificultăţile pe care le făcea Papa ca să acorde dispensa. Dar cardinalul, care dorea tot atât de mult să-l îndepărteze pe Buckingham din Paris pe cât dorea acesta să rămână, îi scrise Papei că, dacă nu voia să-i trimeată aceasta dispensă, căsătoria avea să se facă şi fără aprobarea lui.

Şi iată că dispensa sosi. La şase săptămâni după moartea regelui Iacob, căsătoria era încheiată. Doamna de Chevreuse fu aleasă să-l reprezinte pe Carol I, cu care se înrudea prin Maria Stuart şi în 11 mai 1625 doamnei Henriette şi soţului ei provizoriu le fu dată binecuvântarea nupţială de către cardinalul de La Rochefoucauld, pe un podium ridicat în faţa portalului de la Notredame.

Carol I era grăbit să-şi vadă nevasta; aşa că imediat Curtea o porni la drum ca s-o conducă pe tânăra regină până la Amiens. În acest oraş, Buckingham izbuti s-o vadă din nou pe Ana de Austria. Faptul e consemnat sub titlul de „aventura din grădină”, de către Laporte, domnişoara de Motteville şi Tallement des Reaux.

Într-o seară, când regina „căreia îi plăcea să se plimbe târziu” spune cronica, îşi prelungise această

plimbare prin grădină, avu una din acele aventuri care nu te fac să-ţi pierzi viaţa sau averea, dar care-ţi pătează, pentru totdeauna, reputaţia.

Ducele de Buckingham se plimba deci cu regina prin grădină. La un moment dat, cei doi dispărură în dosul unui tufiş. Sigur că dispariţia asta n-a trecut neobservată. Cei din jur şi începuseră să schimbe surâsuri maliţioase şi priviri pline de înţelesuri, când iată că din tufişul cu pricina se auzi un ţipăt. Putango, primul scutier al reginei, dădu fuga, cu sabia în mână şi-şi văzu stăpâna zbătându-se în braţele lui Buckingham. La rugămintea reginei, ducele – ca să n-o compromită – se retrase imediat. Era şi timpul, căci Curtea dădu năvală să vadă ce se întâmplase.

— Nu-i nimic, zise regina celor din suita sa. Ducele de Buckingham m-a lăsat singură şi cum mi-a fost foarte frică pe întuneric, am scos acel ţipăt ca să veniţi încoace.

Se prefăcură cu toţii că înghit această poveste, dar adevărul transpiră. Laporte istoriseşte în scrierile sale că ducele voise s-o sărute pe regină, iar Tallement des Reaux – care n-o vedea cu ochi buni pe Ana de Austria – merge mult mai departe.

Ajungând la Boulogne, Buckingham văzu marea atât de agitată şi de furtunoasă, încât îi fu peste putinţă să plece. Regina, aflând de această întârziere, îl trimise în grabă pe Laporte, cameristul ei, la Boulogne, sub pretextul de a-i aduce veşti de la doamnele Henriette şi de Chevreuse. Numai că misiunea fidelului ei servitor nu se mărginea doar la atât, fiindcă interesul reginei viza o cu totul altă persoană.

Vremea proastă dură opt zile. În timpul acestor opt zile Laporte făcu de trei ori drumul de la Amiens la Boulogne. La întoarcerea din cea de a treia călătorie a sa, Laporte o informă pe regină că-l va vedea pe Buckingham chiar în acea seară. Ducele îi spusese lui Laporte că o scrisoare pe care-o primise de la Carol I, necesita o ultimă discuţie cu regina-mamă şi că, prin urmare, în trei ceasuri avea să fie la Amiens. Această întârziere de trei ceasuri era necesară ca să-i dea timp lui Laporte s-o prevină pe regină.

Ducele o ruga, în numele iubirii sale, să aranjeze astfel lucrurile încât s-o găsească singură. Această rugăminte o emoţionă atât de tare pe Ana de Austria, încât aceasta hotărî să-i acorde întrevederea pe care o dorea; sub pretextul că doctorul trebuia să-i ia sânge, regina poftise pe toată lumea să se retragă; dar iată că Nogeil Beautru intră şi spuse cu glas tare că ducele de Buckingham şi milordul Rich tocmai soseau la regina-mamă.

Această veste, anunţată în mod public, îi răsturna Anei de Austria toate planurile. Acum nu mai putea rămâne singură cu Buckingham fără să işte bănuieli. Îşi chemă totuşi medicul şi-l rugă să-i ia sânge, nădăjduind ca această treabă le va face pe doamnele din jurul ei să se retragă; dar, oricâte insistenţe depuse şi oricât îşi exprimă ea dorinţa de a se odihni, n-o putu îndepărta cu nici nu preţ pe contesa de Lannoy, pe care regina avea motive s-o creadă vândută cardinalului. Aşa că, aşteptă într-o nelinişte crescândă, să vadă ce se va întâmpla.

La ora zece fu anunţat ducele de Buckingham. Contesa de Lannoy tocmai deschisese gura ca să spună că regina nu putea fi văzută, când Ana de Austria, temându-se de vreo izbucnire nelalocul ei din partea ducelui, dădu poruncă să fie poftit. Nici nu isprăvise bine de transmis acest ordin, că ducele se şi năpusti în odaie. Regina stătea în pat, iar doamna de Lannoy la căpătâiul ei. Ducele rămase încremenit când văzu că regina nu era singură aşa cum se aşteptase; chipul îi era atât de schimbat, încât Anei de Austria îi fu milă de el şi-i spuse, în spaniolă, câteva cuvinte de consolare, explicându-i totodată că nu putuse rămâne singură şi că doamna de onoare adăstase în odaie aproape fără voia ei. Atunci ducele căzu în genunchi în faţa patului, sărutând cu atâta înflăcărare draperiile, încât doamna de Lannoy se văzu obligată să-i spună că în Franţa nu-i obiceiul să te porţi astfel în faţa capetelor încoronate.

— Ei, doamnă, îi răspunse atunci nerăbdător ducele, eu nu-s francez şi obiceiurile Franţei nu mă privesc; sunt ducele George-Villiers de Buckingham, trimisul regelui Angliei, şi ca atare reprezint eu însumi un cap încoronat.

În această calitate nu există aici decât o singură persoană care are dreptul să-mi dea porunci şi această persoană e regina.

Zicând acestea se întoarse spre Ana de Austria.

— Da, doamnă, reluă el, aştept aceste ordine la picioarele voastre şi mă voi supune lor, v-o jur, cu condiţia să nu-mi porunciţi să nu vă mai iubesc.

Regina, încurcată, nu răspunse nimic şi încercă în zadar să-şi încarce privirea de o mânie pe care n-o simţea. Această tăcere o indignă pe bătrâna doamnă care strigă:

— Sfânte Dumnezeule! Cred că domnul n-a cutezat să-i spună majestăţii-sale c-o iubeşte!

— Ba da! Strigă Buckingham, da, doamnă, vă iubesc sau mai curând vă ador, în felul în care muritorii îl adoră pe bunul Dumnezeu; da, vă iubesc şi voi repeta această mărturisire de dragoste în faţa lumii întregi, pentru că nu există putere, nici omenească, nici divină care să mă împiedice să vă iubesc. Şi acum, adăugă el ridicându-se, după ce v-am spus ceea ce aveam de spus, nu voi mai adăuga decât că de acum încolo scopul vieţii mele va fi să vă revăd, că mă voi folosi de orice mijloace şi că-mi voi ajunge acest scop cu toată împotrivirea cardinalului, a regelui şi a voastră înşivă, chiar dacă va trebui pentru asta să întorc cu susul în jos toată Europa!

După care apucând mâna reginei şi acoperind-o de sărutări, se năpusti afară din odaie.

De-abia se închise uşa în urma ducelui, că Ana de Austria pierzându-şi stăpânirea de sine, îşi vârî capul în perne şi începu să plângă în hohote, poruncindu-i doamnei de Lannoy să plece. Când se văzu singură, o chemă pe dona Estefania, în care avea deplină încredere, îi dădu o scrisoare şi o casetă şi-i porunci să i le ducă şi pe una şi pe cealaltă ducelui. Scrisoarea îl ruga pe Buckingham să plece, caseta conţinea bijuteria împodobită cu douăsprezece diamante pe care o primise de la rege, şi pe care o purtase la balul doamnei de Chevreuse.

A doua zi, Ana de Austria îşi luă rămas bun de la Buckingham, în faţa întregii Curţi şi acesta, satisfăcut cu

dovada de dragoste pe care-o primise, se purtă cu toată circumspecţia pe care i-ar fi putut-o cere cea mai scrupuloasă etichetă. După trei zile marea se linişti şi-l sili pe duce să părăsească Franţa, lăsând în urmă reputaţia celui mai extravagant, dar şi a celui mai magnific senior pe care-l văzuseră francezii vreodată.

În vremea asta, aventura de la Amiens începu să dea roade. Cardinalul, pus la curent, povesti totul regelui, izbutind să-l înfurie cumplit. Nimic mai ciudat decât această dibăcie a ministrului de a-şi strecura iubirea şi gelozia lui în inima stăpânului, sau mai curând a sclavului său; toată viaţa Richelieu s-a folosit de această manevră şi în asta a constat de fapt secretul puterii sale. Ludovic al XIII-lea care nu numai că n-o iubea pe regină, ci din motive pe care încă n-am apucat să le arătăm, chiar începuse s-o deteste – şi care era încurajat în această rea-voinţă atât de regina-mamă şi de acoliţii ei cât şi de manevrele zilnice ale ministrului său – se apucă să facă ordine printre servitorii reginei şi persecuţia, care până atunci fusese camuflată, izbucni pe faţă. Doamna de Vernet fu concediată, iar Putango alungat. Ce păcat că nu era de fată şi doamna de Chevreuse, care o însoţise la Londra pe regina Angliei!

Toate imprudenţele Anei de Austria îi slujeau grozav reginei-mame în planurile ei. Prefăcându-se că vrea să-i apropie pe cei doi soţi, ea de fapt învenina şi mai mult lucrurile.

Deci, furios la culme, Ludovic al XIII-lea îi azvârli în lemniţă pe mai toţi servitorii reginei, până şi pe Laporte, sluga cea mai fidelă a ei. N-a lăsat-o lângă ea decât pe doamna de Boissiere, care era tot atât de crâncenă cum a fost mai târziu şi doamna de Navaille. Din acel moment regina fu deci – cum s-ar spune – păzită pe faţă. În afară de persecuţia manifestată făţiş faţă de Ana de Austria, începu să se ţească în umbră şi o conspiraţie. Cardinalul fusese prevenit de doamna de Lannoy, spioana lui pe lângă regină, că aceasta nu mai avea bijuteria cu diamante pe care o primise de la rege şi că, după toate probabilităţile, acea bijuterie fusese dăruită de ea lui Buckingham, în

noaptea când acesta venise din Boulogne. Richelieu scrise de îndată lui lady Clarick, care fusese iubita lui Buckingham, oferindu-i cincizeci de mii de lire dacă izbutea să taie două din diamantele acelei bijuterii. După cincisprezece zile, Richelieu primi diamantele. La un mare bal unde se afla şi ducele, lady Clarick profitase de înghesuială şi-i tăiase cele două diamante fără ca acesta să bage de scamă. Cardinalul fu încântat: în sfârşit, se putea răzbuna.

A doua zi, regele o anunţă pe regină că în curând va avea loc la Primărie o serbare dată de magistraţii municipali şi o ruga – pentru a face cinste magistraţilor şi lui însuşi – să-şi pună bijuteria cu diamante pe care i-o dăruise.

Ana de Austria îi răspunse regelui, că-i va îndeplini dorinţa. Balul fusese fixat pentru a treia zi; răzbunarea cardinalului nu avea deci să întârzie prea mult. Cât despre regină, ea părea atât de liniştită, ca şi cum n-ar fi pândit-o nicio primejdie. Cardinalul nu deduse nimic din liniştea asta a ei care, credea el, nu era decât o mască cu ajutorul căreia încerca să-şi ascundă spaima.

Sosi şi ceasul balului. La ora unsprezece fu anunţată regina. Cardinalul şi regele veniseră mai înainte. Toţi ochii se întoarseră spre ea şi mai ales, cum e lesne de înţeles, cei ai regelui şi ai cardinalului. Regina era neasemuit de frumoasă: se îmbrăcase în costum spaniol, din satin verde, brodat cu aur şi argint; mânecile largi erau prinse în nişte rubine mari; avea un guler plisat şi scrobit, care lăsa să i se vadă gâtul minunat de frumos; pe cap purta o boneţică de catifea verde cu o pană de bitlan, iar pe umăr îşi pusese bijuteria din care atârnau cele douăsprezece diamante. Regele se apropie sub pretextul că vrea s-o complimenteze pentru frumuseţea ei şi numără diamantele: nu lipsea niciunul. Cardinalul rămăsese uluit. Cele douăsprezece diamante se aflau pe umărul reginei şi totuşi, ţinea două din ele în mâna lui crispată de furie.

Şi iată şi dezlegarea enigmei.

Întorcându-se de la bal şi dezbrăcându-se,

Buckingham băgă de seamă sustragerea celor două diamante. Îşi zise că era probabil vorba de un furt ordinar; dar, gândindu-se mai bine, ghici repede că diamantele îi fuseseră furate cu o intenţie mult mai periculoasă; dădu deci ordin să se închidă toate porturile din Anglia şi interzise, sub pedeapsa cu moartea, proprietarilor de vase să ridice pânzele. În vreme ce oamenii se întrebau cu mirare şi aproape cu spaimă care să fie cauza acestei măsuri, giuvaergiul ducelui făcea în grabă două diamante aidoma cu cele care lipseau; în noaptea următoare o navă uşoară, singura care căpătă îngăduinţa să ridice pânzele, se îndrepta spre Calais; la douăsprezece ceasuri după plecarea navei, interdicţia din port fu ridicată. Rezultă deci că regina primise bijuteria cu douăsprezece ore înainte de rugămintea pe care i-o făcuse regele de a se împodobi cu ea la serbarea de la Primărie. De aici acea linişte pe care nu şi-o putea explica Richelieu

Lovitura a fost cumplită pentru el; începând din acea clipă jură pieirea celor doi mistificatori. Vom vedea în ce fel i-a reuşit planul cu Buckingham.

Am arătat că Maria de Medicis în veşnica şi lacoma ei nevoie de putere, îşi asumase sarcina de a semăna discordia între copiii ei, despărţindu-l astfel pe soţ de soţia lui. Dar cum ducele plecase şi afacerea cu diamantele dăduse greş, Ludovic al XIII-lea era cât se poate de liniştit în privinţa lui Buckingham. Regina-mamă se temu deci de o apropiere între cei doi soţi, apropiere care i-ar fi stricat planurile şi i-ar fi anihilat influenţa. Îşi aruncă deci ochii asupra ducelui de Anjou, cel de al doilea fiu al ei, cu care se hotărî să-l facă din nou gelos pe gelosul Ludovic al XIII-lea.

Din pricina nebuniilor lui Buckingham, regele uitase de bănuielile pe care le avea împotriva fratelui său, dar nu chiar de tot. Aşa că la primele vorbe care-i ajunseră la ureche despre apropierea dintre Gaston şi Ana de Austria, vechea plămadă care de multă vreme dospea în inima lui începu să se umfle din nou. Regina-mamă şi Richelieu se străduiră cât putură să sporească gelozia regelui. Acesta

fu năpădit de zeci de rapoarte; în acele rapoarte se spunea că Ana de Austria, plictisită de faptul că n-avea copii, frumoasă, tânără şi cu sânge spaniol, negăsind ca răspuns la firea ei înflăcărată decât un bărbat rece şi melancolic, abia aştepta sfârşitul sclaviei care avea să vină odată cu moartea soţului ei şi că acesta – odată mort – ea avea să se mărite cu un om pe măsura gusturilor şi firii ei. Ludovic al XIII-lea începu să creadă că e înconjurat de conspiratori. Se arătă deci cum nu se poate mai dispus să pedepsească cum nu se poate mai crud. Nu lipsea decât un complot: şi iată că izbucni complotul lui Chalais.

Capitolul III

1626

Domnul Chalais. — Firea sa. — Conspiraţia ducelui de Anjou dezvăluită de Chalais, cardinalului. — Cardinalul şi ducele de Anjou. — Proiect de căsătorie. — Arestarea, la Blois, a lui Cesar de Vendôme şi a Marelui P neur al Franţei, fiii naturali ai lui Henrii al IV-lea. — Contele de Rochefort. — Mănăstirea capucinilor din Bruxelles. — Complotul s-a copt. — Arestarea, procesul şi executarea lui Chalais. — Regina este adusă în plin consiliu. Răspunsul reginei.

Chalais era un nobil de neam mare şi răspundea de garderoba regelui. Nepot al mareşalului de Montluc, care apărase cu atâta curaj oraşul Cambrai împotriva spaniolilor, Chalais se înrudea, după mamă, cu familia Bussi d’Amboise.

Era un tânăr frumos, de vreo treizeci de ani, foarte elegant şi foarte afemeiat, cam nechibzuit, teribil de ironic, imprudent şi înfumurat cum avea să fie şi Cinq-Mars mai târziu. Cu câtva timp în urmă avusese un ducl care făcuse multă vâlvă şi-i crease o anumită faimă în acea epocă în care mai pâlpâiau încă vechile tradiţii cavalereşti.

Pe vremea aceea conspiraţia împotriva primului

ministru era la modă, mai ales când acest prim-ministru se numea Richelieu şi deţinea întreaga putere de stat, regele nefiind în mâna lui decât o simplă unealtă pe care o manevra cum voia. Şi totuşi moda aceasta a conspiraţiei nu devenise încă atât de periculoasă cum avea să devină mai târziu. Conspiraţia despre care ne pregătim să vorbim avea însă o valoare deosebită, pentru că în fruntea ei se afla însuşi Gaston de Anjou, fratele regelui. Alături de el se mai aflau alte două nume mari ale Franţei: Alexandre de Bourbon, Marele Prieur[5] al Franţei şi ducele Cesar de Vendôme, fiii naturali ai lui Henric al IV-lea şi deci fraţii vitregi ai lui Gaston. Acestor trei mari personaje li se mai alăturaseră, în afară de Chalais, alţi cinci sau şase tineri nobili, de mai mică importanţă, care făceau parte din Curtea ducelui de Anjou. Şi iată cum se gândiseră ei să procedeze: sub veşnicul pretext al sănătăţii sale şubrede, care-i adusese nenumărate servicii în tot cursul laborioasei sale activităţi, Richelieu se retrăsese la conacul lui din Fleury, de unde conducea cu mină de fier afacerile statului. Ducele de Anjou şi prietenii săi, prefăcându-se că vânează prin preajma conacului, urmau să se invite la masă la eminenţa-sa, iar odată intraţi în casă, să profite de primul moment prielnic şi să-i vină de hac cardinalului. Toate aceste comploturi, care astăzi ni se par imposibile, sau cel puţin ciudate, erau pe atunci foarte des folosite în mai toate ţările Europei. Visconti fusese asasinat astfel în domul din Milan, Giulio de Medicis fusese ucis în catedrala din Florenţa, Henric al III-lea, în palatul Saint-Germain, Henric al IV-lea pe strada Feronnerie, iar mareşalul d’Ancre pe podul Luvrului. Gaston nu făcea decât să imite exemplele înaintaşilor săi. Important era să reuşească; de pedeapsă nu se sinchisea, fiindcă augustul său frate, Ludovic al XIII-lea, cu greu îşi mai putea ascunde el însuşi ura înverşunată pe care o nutrea faţă de Richelieu.

Totul era deci gata pentru a transpune în fapt acest

5 *De la latinescul* prior *– superior; aici are sensul de mai marele stareţ al mănăstirilor franceze (n.tr.).*

plan, când iată că Chalais, poate din slăbiciune, poate pentru a-l atrage în acest complot şi pe comandorul de Valance, îi destăinui acestuia întreaga urzeală.

Dar comandorul – fie că era omul cardinalului, fie că nu avea încredere în firea nestatornică a lui Gaston, fie – ceea ce era mai puţin probabil – că avea groază de un asasinat, nu numai că refuză să intre în complot, dar izbuti să-l convingă pe Chalais să-i dezvăluie cardinalului conspiraţia.

Richelieu tocmai lucra în cabinetul său cu un anume Rochefort – om isteţ şi dibaci, devotat cu trup şi suflet cardinalului şi care avea obiceiul suşi schimbe deseori vârsta, mutra, numele şi hainele, intrând în pielea celor mai diverse personaje şi învârtind, sub izbutitele sale deghizări, cele mai suspecte şi mai misterioase afaceri pentru eminenţa-sa – când se anunţă vizita lui Chalais şi a comandorului de Valance, Richelieu îi făcu semn lui Rochefort să treacă după o draperie, apoi spuse valetului să-i poftească pe cei doi. Chalais era speriat şi năucit: îşi dăduse seama că făcuse o mare greşeală intrând în acel complot, iar că acum o făcea şi pe a doua, dezvăluindu-i totul cardinalului. În această primă vizită vorbi numai comandorul. Cardinalul, aşezat în faţa mesei, cu bărbia sprijinită în mână, ascultă cu atenţie toată acea cabală ţesută împotriva sa fără să-i tresară nicio cută, ca şi cum întreaga conspiraţie ar fi fost îndreptată împotriva unei persoane străine. E adevărat că Richelieu avea acel curaj ieşit din comun, întâlnit la foarte puţini oameni de stat, de a brava, fără nicio tresărire, pumnalul asasinilor. După ce Valance isprăvi, cardinalul îi mulţumi călduros lui Chalais şi-l rugă stăruitor să mai vină pe la el. Acesta reveni. Cardinalul îi flutură prin faţa ochilor nişte făgăduieli îmbietoare, îi flată ambiţia şi vanitatea şi scoase de la el până şi cele mai neînsemnate amănunte. Chalais îl rugă să nu-l dea de gol complicilor săi, iar Richelieu îi făgădui să păstreze secretul; îi era cu atât mai uşor să-şi ţină această făgăduială, cu cât capul ducelui de Anjou; cel al ducelui de Vendôme ca şi al Marelui Prieur nu puteau în niciun caz să

cadă pe eşafod. Imediat după discuţie, cardinalul se duse la rege căruia îi povesti totul; ceru apoi îngăduinţa de a fi indulgent cu căpeteniile acestui complot care deocamdată nu viza decât persoana sa, rezervindu-şi însă maximum de asprime pentru compoltiştii care ar fi cutezat să vizeze persoana regelui.

Cu aceste cuvinte se aşezase prima scându-ră a eşafodului pe care i-l pregătea lui Chalais. Regele admiră mărinimia ministrului său, apoi îl întrebă ce avea totuşi de gând să facă

— Sire, răspunse cardinalul, lăsaţi-mă să conduc eu afacerea până la capăt. Fiindcă n-am în jurul meu nici gărzi, nici oameni înarmaţi, singura favoare pe care vi-o cer e să-mi daţi câţiva din oamenii dumneavoastră.

Regele îi dădu cardinalului şaizeci de cavaleri pe care acesta îi aduse cu sine la Fleury şi-i ascunse cu grijă în conac. Noaptea se scurse în linişte. Dar la ora patru dimineaţă, câteva slugi ale domnului duce de Anjou sosiră la Fleury. Anunţându-l pe cardinal că, după ce se va întoarce de la vânătoare, stăpânul lor se va opri la eminenţa-sa şi că, dorind să-l scutească de orice oboseală, le trimetea pe ele să-i pregătească masa.

Cardinalul le răspunse că şi el şi castelul său se aflau la dispoziţia prinţului şi că puteau dispune cum voiau şi de unul şi de celălalt. După asta, se ridică imediat, ieşi pe ascuns din casă, se urcă în caleaşcă şi nu se opri decât la Fontainebleau, unde se afla Gaston.

Cam pe la ora opt, acesta începu să se îmbrace pentru vânătoare; dar iată că uşa se deschise brusc şi în cameră intră eminenţa-sa. Gaston se tulbură foarte tare, ceea ce îi dovedi cardinalului că Chalais îi spusese adevărul. Apropiindu-se de el, Richelieu zise:

— Să ştiţi, Domnule, că sunt foarte supărat pe dumneavoastră.

— Pe mine? Întrebă Gaston speriat. Şi ce anume v-a făcut să vă supăraţi?

— Faptul că n-aţi vrut să-mi faceţi onoarea de a vă pregăti eu prânzul, prilejuindu-mi astfel plăcerea de a vă

primi cu tot fastul cuvenit. Trimiţându-vă slugile să vă pregătească masa, mi-aţi dat de înţeles că nu vreţi să fiţi stingherit de prezenţa mea, aşa că v-am pus casa la dispoziţie şi am plecat.

Apoi, salutându-l foarte reverenţios pe duce, se întoarse cu spatele şi ieşi.

Ducele, ghicind că afacerea fusese descoperită, pretexă brusc o indispoziţie şi contramanda vânătoarea.

Mărinimia de care Richelieu dăduse dovadă în faţa regelui nu era decât iluzorie; cardinalul pricepuse că dacă nu distrugea acum toată acea clică a prinţilor coalizaţi împotriva lui, în care regina era pivotul, iar doamna de Chevreuse, unealta, mai devreme sau mai târziu viaţa avea să-i fie scurtată de un alt complot, mult mai bine urzit. Primul pas pe care-l făcu fu să-i dezbine pe complotişti, sigur că între timp va găsi mijlocul să-i doboare pe fiecare în parte.

Din fericire pentru el, tocmai atunci Curtea era preocupată de însurătoarea Domnului. Ducele de Anjou – care toată viaţă lui n-a pierdut nicio clipă din ochi coroana Franţei, dar spre care n-a cutezat totuşi să întindă făţiş, mâna – dorea să se însoare cu vreo prinţesă străină, a cărei familie să-l sprijine şi în al cărei regat să se poată refugia în caz de nevoie. Richelieu, dimpotrivă, voia ca ducele de Anjou să se însoare cu domnişoara de Montpensier, fiica ducesei de Guise. Gaston se opunea nu pentru că prinţesa i-ar fi displăcut, dimpotrivă; ci pentru că-i aducea ca dotă doar o avere uriaşă, dar nicio posibilitate de a fi ajutat în realizarea ambiţioaselor sale planuri. Or, Gaston, mult prea slab ca să reziste singur, îşi chemase în ajutor prietenii, şi astfel se crease la Curte un partid ce se declarase net pentru o căsătorie cu o prinţesă străină. Şefii acestui partid erau regina-mamă, Ana de Austria, Marele Prieur al Franţei şi fratele său, Cesar de Vendôme.

Cardinalul îl atrăsese pe rege de partea sa, arătându-i inconvenientele de a-i facilita fratelui său retragerea într-o ţară străină aşa cum năzuiau Maria de Medicis şi Gaston.

Spania, care o susţinea pe Ana de Austria, se amestecase prea mult în căsnicia ei şi cardinalul nu mai voia cu niciun preţ ca această ţară să se amestece şi în relaţiile dintre rege şi fratele său. Regele se convinse deci că pentru binele statului şi siguranţa coroanei sale, ducele de Anjou trebuia să se însoare cu domnişoara de Montpensier. Eminenţa-sa îi arătă clar că Marele Prieur şi ducele de Vendôme îi contracarau planurile. Auzind acest lucru, regele începu să-i privească pe cei doi prinţi ca pe nişte duşmani personali; dar cum Ludovic al XIII-lea era un maestru în ale prefăcătoriei, nimeni nu observă ura care începuse să se strecoare în inima regelui. Din păcate, nu era chiar aşa de uşor să-i prindă pe cei doi fraţi în capcană, şi încă pe amândoi deodată. Ducele de Vendôme, care era guvernator în Bretagne, putea să ridice drepturi suverane asupra acestei provincii, prin soţia sa, moştenitoarea casei de Luxembourg şi a casei de Penthiere. În plus, ducele se pregătea să-şi însoare fiul cu fata cea mai mare a ducelui de Retz, care avea şi el două mari proprietăţi în această provincie. Bretagne, această nestemată care fusese cu atâta greutate alipită la coroana Franţei, putea să alunece din nou din mâinile regelui. Cardinalul îi înfăţişă, rând pe rând, acestuia, toate neplăcerile, i-i arătă pe spanioli intrând în Franţa la chemarea reginei, pe austrieci îndreptându-se spre hotarele ţării la chemarea ducelui de Anjou şi Bretagne revoltându-se la primul semnal al lui Vendôme. Trebuia deci, să prevină această catastrofă, prin arestarea celor doi fraţi.

Cel care ştie să aştepte are întotdeauna câştig de cauză. Conjuraţia de la Fleury fiind dejucată şi constatând că Richelieu era mai puternic ca niciodată, iar în toată această afacere nu fuseseră rostite nici numele lui, nici cel al fratelui său, Marele Prieur îşi închipui că eminenţa-sa nu cunoştea numele celor care-i voiseră pieirea, începu deci să se dea bine pe lângă ministru, făcând pe devotatul şi pe smeritul. Cardinalul se purtă atât de blând şi de îndatoritor cu el încât Marele Prieur, lăsându-se înşelat de atitudinea

lui, se hazardă să-i ceară comanda flotei.

— În ce mă priveşte, răspunse mieros cardinalul, eu sunt gata să ţi-o dau. Nu eu sunt cel care mă voi împotrivi.

— Dar cine va fi împotrivă?

— Chiar regele.

— Regele! Dar ce nemulţumire poate avea regele împotriva mea?

— Niciuna. Vina o poartă fratele dumitale. Regele nu mai are încredere în domnul de Vendôme; cred că e sfătuit de oameni prost intenţionaţi.

— Monseniore, spuse Marele Prieur, nu socotiţi c-ar trebui să-l aduc pe fratele meu în faţa regelui ca să se disculpe?

— Cred că ăsta ar fi lucrul cel mai bun. Dar cum regele pleacă la Blois, n-are rost să mai veniţi amândoi la Paris, ci îndreptaţi-vă împreună către Blois.

La câteva zile după sosirea regelui în acest oraş, îşi făcură apariţia şi cei doi fraţi. Cum e lesne de înţeles, amândoi fură arestaţi şi conduşi la castelul Amboise; ducesa de Vendôme primi poruncă să se retragă de îndată la castelul Anet. În vremea asta, speriat de întorsătura pe care-o luaseră lucrurile, Chalais îl părăsi pe cardinal şi trecu din nou de partea ducelui de Anjou. Cu asta îşi semnă singur sentinţa de condamnare la moarte. Pe de altă parte, fratele regelui, speriat şi el de arestarea neaşteptata arestare a celor doi prinţi, temându-se să nu le împărtăşească soarta, se gândi s-o şteargă din Franţa, aşa cum făceau mai toţi prinţii francezi rebeli, pentru ca să reapară mai târziu, după ce lucrurile se vor fi potolit şi nemulţumirile vor fi dispărut. Chalais se oferi să facă pe negociatorul cu câţiva dintre principii străini. Îi scrise deci marchizului de la Valette, care era stăpânul oraşului Metz, şi marchizului de Laisques, favoritul arhiducelui Spaniei, la Bruxelles. La Valette refuză să-l primească pe fratele regelui, nu pentru că n-ar fi vrut să-l supere pe Richelieu, ci pentru că n-avea niciun chef să se vâre într-o intrigă ce-ar fi putut duce la ruperea căsătoriei dintre duce şi dimnişoara de Montpensier, care-i era rudă foarte

apropiată. Cât despre domnul de Laisques se va vedea imediat care a fost rezultatul negocierilor purtate cu el. Dar să începem cu începutul...

Tocmai atunci, Louvigny, fiul cel mai mic al familiei de Grammont, îl rugă pe Chalais să-i fie martor într-un ducl cu contele de Chandale. Din păcate, Louvigny îşi făcuse, în materie de dueluri, o reputaţie foarte proastă; cu câtva timp în urmă mai avusese un ducl cu Hocquincourt, cel care a devenit mai târziu mareşal al Franţei, înainte de ducl, Louvigny îi propusese lui Hocquincourt să-şi scoată amândoi pintenii, care, chipurile, i-ar fi stânjenit. Dar când Hocquincourt se aplecase să şi-i scoată, Louvigny, se apropiase de el şi, ca un laş, îi vârâse sabia în spinare. Hocquincourt s-a zbătut şase luni de zile între viaţă şi moarte. Or, Chalais, care se temea ca nu cumva şi de data asta Louvigny să facă vreo figură asemănătoare, refuză categoric să-i fie martor. „Acest tânăr răutăcios – spune Bassompierre – fu atât de şocat de refuzul lui Chalais, încât se duse glonţ la cardinal şi-i spuse acestuia tot ce ştia şi mai ales ce nu ştia în legătură cu Chalais. Ceea ce ştia Louvigny în legătură cu Chalais era că acesta scrisese – în numele ducelui de Anjou – domnilor de la Valette şi de Laisque; ceea ce nu ştia, şi nici nu era adevărat, ci scornise pur şi simplu din răutate, era că Chalais voia să-l ucidă pe rege cu concursul ducelui de I Anjou. Cardinalul îl rugă să aştearnă pe hârtie, cele spuse, şi să se iscălească. Louvigny se conformă. Împotriva lui La Valette, cardinalul nu avea niciun fel de dovezi, a în schimb, împotriva lui Laisques avea destule; marchizul de Laisques era – după cum am mai spus – favoritul arhiducelui Spaniei; arhiducele era favoritul regelui Spaniei, iar regele Spaniei, era – precum se ştie – fratele Anei de Austria, pe care cardinalul o ura de moarte şi pe care urmărea s-o compromită. Aşa că dezvăluirea lui Louvigny căzu cum nu se poate mai bine. Rochefort, acelaşi pe care l-am văzut cu câteva pagini în urmă discutând cu Richelieu în clipa în care comandorul de Valance intrase împreună cu Chalais la el, primi poruncă să plece imediat la Bruxelles, deghizat

în călugăr capucin; aici, uzând de toată dibăcia sa, trebuia să intre pe sub pielea marchizului de Laisques şi să-şi însuşească scrisorile pe care acesta urma să i le trimeată lui Chalais, cât şi pe cele pe care Chalais avea să i le trimeată marchizului. Rochefort se achită cum nu se poate mai bine de această sarcină. În plus, de comun acord cu Richelieu, contrafăcu ultima scrisoare a lui Chalais în aşa fel, încât să reiasă limpede din ea atât angajamentul acestuia de a-l ucide pe rege, cât şi dorinţa expresă şi foarte limpede formulată, a ducelui de Anjou, de a-i lua fratelui său atât tronul cât şi nevasta. Acest complot urma să explice de minune şi împotrivirea ducelui de Anjou de a se însura cu domnişoara de Montpensier.

Când auzi de la cardinal ce anume i se pregătea, regele vru să-l aresteze imediat pe Chalais şi să-i aducă în faţa judecăţii pe fratele şi pe soţia sa. Dar Richelieu îl rugă să aştepte ca acel complot „să se coacă”. Ceea ce trebuia „să coacă” acel complot era o ultimă scrisoare pe care Chalais i-o scrisese regelui Spaniei şi în care o presa pe majestatea-sa catolică să încheie un tratat cu prinţul de Anjou şi cu nobilimea din Franţa, sătulă până peste cap de hăţurile cu care o strunea cardinalul. Amintim că un tratat asemănător avea să ducă, peste paisprezece ani, la căderea altor două capete celebre: Cinq-Mars şi Thou. Şi iată că în vreme ce regele se afla la Nantes sosi şi răspunsul Spaniei. Acum, când „complotul era copt”, Richelieu nu mai avea ce să aştepte aşa că trecu imediat la acţiune, adică îl arestă pe Chalais sub învinuirea de a îi atentat la viaţa regelui. Regina, vârâtă şi ea până în gât în acest complot, prin intrigile murdare ale cardinalului, fu deocamdată acuzată că voise să-i aducă pe spanioli în Franţa. Gaston, îngrozit, voi să fugă din ţară, dar neavând unde se duce, se mulţumi să tune şi să fulgere împotriva cardinalului. Doamna de Chevreuse, singura deocamdată care mai putea acţiona liber, începu să se agite în dreapta şi-n stânga, încercând să-l scape pe Chalais de la moarte.

În timpul procesului care avu loc la Nantes, Chalais nu recunoscu niciuna din scrisorile contrafăcute de

cardinal şi în care i se punea în cârcă intenţia de a-l ucide pe rege. Asta îl cam derută pe Richelieu, cu atât mai mult cu cât nici regele nu era prea convins că Chalais ar fi cutezat să atenteze la viaţa sa. Pe de altă parte, argumenta că fratele său nu voia s-o ia de nevastă pe domnişoara de Montpensier ca să se poată însura cu regina începu să se clatine şi el, mai ales când trei dintre persoanele cele mai apropiate lui Ludovic respinseră şi ele, cu hotărâre, proiectul unei asemenea căsătorii. Aceste persoane erau: Barradas, favoritul regelui, Tronson, secretarul de cabinet, şi Sauveterre, primul valet de cameră al majestăţii-sale. Ei îl făcură pe rege să priceapă că nu era deloc bine să însori un frate atât de rebel cu fata unei familii şi mai rebele cum era familia de Guise, care stătea veşnic cu ochii aţintiţi asupra coroanei Franţei; că dacă Gaston îşi contopea averea cu averea imensă a domnişoarei de Montpensier ar deveni mult mai bogat şi poate chiar mai puternic decât însuşi regele.

Aceste argumente îl neliniştiră teribil pe Ludovic. Când cardinalul se afla lângă el şi-i împuia urechile cu argumentele sale, slabul şi şovăielnicul Ludovic îi dădea întru totul dreptate acestuia. Când însă cardinalul pleca şi Ludovic rămânea cu cei trei prieteni ai săi, simţea cum ura acumulată de atâta vreme împotriva cardinalului îl sufocă, şi toate argumentele acestuia se prăbuşeau ca un castel de cărţi de joc.

Într-o dimineaţă, iezuitul Suffren, duhovnicul reginei-mame, intrând neanunţat în odaia lui Ludovic, îl găsi pe acesta cu capul sprijinit în palme şi plângând. Când îl văzu pe duhovnic, regele se aruncă în braţele lui, strigând printre lacrimi:

— Ah, părinte, sunt groaznic de nefericit! Mama mea, regina, n-a uitat povestea cu mareşalul d’Ancre şi cu doamna Galigai, care era favorita ei; ea l-a iubit întotdeauna pe Gaston mai mult decât pe mine şi de asta se grăbeşte atâta să-l însoare cu domnişoara de Montpensier! Sigur că s-au coalizat amândoi împotriva mea!

— Sire, răspunse duhovnicul, n-aveţi dreptate! Sunteţi primul în inima majestăţii-sale regina, după cum aţi fost şi primul în pântecele ei!

Dar acest răspuns nu era în măsură să-l liniştească pe Ludovic care, trântindu-se în fotoliu începu din nou să se plângă şi să se lamenteze.

Iezuitul, ieşind de la rege, dădu fuga la cardinal. Acesta, înţelese că trebuia să acţioneze rapid ca să şi-l apropie din nou pe şovăielnicul Ludovic, gata întotdeauna să-i scape din mână din pricina exageratei sale slăbiciuni. Chiar în aceeaşi seară Richelieu îi făcu o vizită lui Chalais, la închisoare. După o jumătate de ceas, cardinalul ieşi din celulă şi deşi se făcuse destul de târziu, ceru să fie primit imediat de rege. Când se află în faţa acestuia, se înclini respectuos şi, fără să scoată o vorbă, îi întinse o hârtie împăturită în patru. Regele o luă, o desfăcu şi recunoscu scrisul lui Chalais: într-adevăr, era o mărturisire completă a acestuia în care Chalais recunoştea tot ce i se punea în cârcă, învinuindu-i de complicitate pe ducele de Anjou şi pe regină. În faţa acestei dovezi de necontestat, Ludovic păli. Speriat, se aruncă în braţele celui pe care-l ura; îl numi pe cardinal prietenul şi salvatorul său şi-i juiră recunoştinţă veşnică.

A doua zi se răspândi zvonul că Chalais făcuse mărturisiri complete. Speriat de moarte, Gaston se pregăti din nou să fugă. Dar unde? La Valette refuzase să-l primească la Metz, iar cu Spania nu ajunsese la nicio înţelegere. Nu-i mai rămânea decât cetatea La Rochelle. Îmbrăcându-se repede, intră cu noaptea în cap în odaia regelui, rugându-l să-l lase să plece la mare. Regele îi spuse că el îi îngăduie să plece, dar că trebuia să ceară şi aprobarea cardinalului. Gaston, înşelat de prefăcuta bunăvoinţă a fratelui său, socoti că Chalais îl cruţase şi nu-l amestecase în acel faimos complot: căpătând curaj, se îndreptă spre Beauregard, conacul unde plecase de cu noapte Richelieu. Cardinalul, care stătea la fereastră, îl zări şi ochii îi sticliră la fel ca ochii pisicii sale când vedea

un şoarece. Căci şi el şi Mazarin aveau câte un animal preferat pe care-l iubeau şi-l răsfăţau în aceeaşi măsură în care-i urau şi-i dispreţuiau pe semenii lor. Richelieu adora pisicile, iar Mazarin se juca toată ziua cu o maimuţă.

Richelieu ieşi înaintea prinţului şi-l pofti, plin de consideraţie, în cabinetul său. Gaston îi mărturisi dorinţa lui de a pleca la mare.

— În ce fel ar dori alteţa-voastră să călătorească?

— Fără niciun protocol. Ca un simplu particular.

— N-aţi prefera să aşteptaţi până vă căsătoriţi şi să plecaţi în voiaj de nuntă?

— Dacă voi aştepta până când voi fi soţul domnişoarei Montpensier, înseamnă că voi vedea foarte târziu marea, pentru că n-am de gând să mă însor prea curând.

— Şi pentru ce, mă rog, alteţă?

— Pentru că, răspunse tânărul prinţ, sufăr de o boală are nu-mi îngăduie să mă însor.

— Fleacuri, răspunse cardinalul. Am eu un leac care vă vindecă în mod sigur.

— Da? Şi în cât timp?

— Păi, cam în zece minute...

Gaston se uită lung la cardinal. Ministrul surâse, unul din acele surâsuri veninoase care-l făcu pe prinţ să tremure.

— Şi unde-i leacul acela?

— Aici, spuse cardinalul scoţând din buzunar declaraţia lui Chalais.

Ducele de Anjou cunoştea scrisul prietenului său. După ce citi acea declaraţie, deveni palid ca un mort; deşi nu era câtuşi de puţin vinovat, înţelese – din cele scrise acolo – că era pierdut.

— Sunt gata să vă ascult, spuse el cu glas slab. Sunt de acord să mă însor cu domnişoara de Montpensier, nu înainte însă de a afla ce anume aveţi de gând cu mine.

— Păi, în situaţia în care vă aflaţi, am să mă strădui, alteţă, s-o rog pe majestatea-sa să nu vă dea pe mâna tribunalului şi...

— Cum? strigă ducele, credeţi că regele ar avea curajul să mă dea pe mâna tribunalului, pe mine, ducele de Anjou?

— Fratele dumneavoastră mi-a mărturisit că da, răspunse calm, cardinalul, dar l-am determinat să renunţe la această hotărî pe care, deşi dreaptă, mi s-a părut totuşi puţin cam severă. Mai mult decât atât; dacă binevoiţi să acceptaţi propunerea noastră de căsătorie, am convins-o pe majestatea-sa să vă dăruiască ducatul de Orléans, ducatul de Chartres, comitatul de Blois şi poate şi senioria de Montargis, adică aproape un milion de livre venit pe an, care împreună cu ducatele de Montpensier, de Chatelirault şi de Saint-Fargeau pe care vi le va aduce ca dotă viitoarea dumneavoastră soţie, vă vor aduce un venit de-a dreptul fabulos.

— Şi cu Chalais ce se va întâmpla?

— Chalais va fi condamnat, fiindcă e vinovat. Dar...

— Dar ce? întrebă repede ducele.

— Dar regele are dreptul la graţiere, aşa că mai mult ca sigur că nu va lăsa pradă morţii pe unul dintre foştii săi prieteni.

— Dacă mă asiguraţi că va trăi – zise Gaston, care de când auzise ce avere ar urma să primească, începuse să simtă o dragoste subită pentru domnişoara de Montpensier – sunt gata să mă însor.

— Mă voi strădui din toate puterile, răspunse cardinalul, cu atât mai mult cu cât pe un om care ţi-a adus nişte servicii atât de mari cum mi-a adus mie domnul de Chalais, nu-l laşi să piară. Fiţi deci, domnule, liniştit, şi lăsaţi justiţia să-şi facă datoria.

După această făgăduială, ducele de Anjou se retrase.

În seara aceleiaşi zile, regele îl chemă la el. Tânărul prinţ intră, tremurând, în cabinetul lui Ludovic. Aici fi găsi, în afară de rege, pe regina-mamă, pe cancelar şi pe cardinal. Văzând cele patru chipuri care-l priveau cu severitate, fu sigur că avea să fie arestat. Dar nu fu vorba decât de o simplă semnătură pe o hârtie în care se consemna că primise mai multe bileţele de la cumnata sa

în care-l ruga să nu se însoare cu domnişoara de Montpensier şi-i mai scria că abatele Scaglia, ambasadorul Savoiei, se vârâse şi el în această intrigă matrimonială. Despre Chalais niciun cuvânt. Gaston fu cum nu se poate mai fericit că scăpase atât de ieftin. După câteva zile fu din nou chemat, de data asta pentru celebrarea căsătoriei sale cu domnişoara de Montpensier, care sosise împreună cu mama ei, ducesa de Guise. Aceasta, deşi extrem de bogată, nu voi să-i dea deocamdată fiicei sale nimic altceva ca zestre, decât un diamant; e adevărat însă că acel diamant valora cam trei sute de mii de livre. Contractul, semnat imediat, fu urmat de o ceremonie nupţială atât de rece şi de sobră, încât parcă nici n-ar fi fost vorba de nunta unui prinţ. „Noul duce de Orléans – spune unul dintre cronicarii anonimi ai vremii – nu-şi făcuse nici măcar haine noi pentru, această ceremonie în care juca totuşi rolul principal.

A doua zi după nuntă prinţul plecă la Châteaubriand, nevrând să mai rămână într-un oraş unde cel mai bun prieten al său urma să fie dat din nou pe mâna judecătorilor.

În vremea asta sosi la Nantes doamna de Chalais-mama. Era una din acele femei care, deşi de neam mare, avea o inimă şi mai mare, cum am mai văzut apărând câte una în istoria secolelor trecute. Abia ajunsă la Nantes, ceru să fie primită de rege; acesta însă nu voi s-o vadă. În dimineaţa zilei de 18 august apăru, în sfârşit hotărârea tribunalului concepută în aceşti termeni:

„Camera de justiţie criminală, adunată la Nantes, în *virtutea puterii acordată de rege, declară în procestul contelui de Chalais şi al complicilor săi,* în *urma interogatoriilor, informaţiilor şi mărturisirilor inculpatului, că numitul conte se face vinovat de crimă de les-majestate faţă de şeful statului şi de tulburare a ordinii publice, motiv pentru care Camera îl condamnă pe numitul Chain*lais *la tăierea capului; trupul* îi *va fi despicat în patru, iar toate bunurile sale vor fi confiscate în favoarea regelui* etc.

Semnat – Malescot”.

Imediat ce se pronunţă sentinţa, mama condamnatului făcu o nouă încercare de a ajunge la rege. Nu izbuti nici de data asta, dar, după ce bătu la toate uşile şi se rugă de toţi curtenii sus-puşi, căpătă îngăduinţa să-i trimeată regelui o scrisoare.

Iată această scrisoare care ni se pare un model de demnitate şi de durere:

Sire.

Sunt de acord că cine vă jigneşte, merită odată cu pedeapsa dată de oameni şi pe cea a cerului. Dar dacă Domnul acordă iertarea celor care şi-o cer plini de o căinţă fără margini, de ce n-ar putea face şi regele acest lucru? *Din moment ce lacrimile oamenilor pot înduioşa până şi cerul, ale mele să nu aibă puterea de a vă stârni mila? Pedeapsa ajută întotdeauna mai puţin decât iertarea; şi apoi e mult mai lăudabil să ierţi decât să condamni. Sire,* s*unteţi regele şi stăpânul acestui nefericit prizonier. Cea mai de seamă însuşire a unui rege este îndurarea. Iertarea îi face până şi pe cei mai ticăloşi dintre oameni să devină buni. Sire, vă implor în genunchi să cruţaţi viaţa fiului meu şi să nu îngăduiţi ca cel pe care l-am crescut ca să vă slujească cu credinţă să fie ucis de cei pe care nu i-a slujit niciodată; cruţaţi-mi copilul pe care l-am crescut cu atâta dragoste şi nu-mi întunecaţi puţinii ani pe care-i mai am de trăit; cruţaţi-mi durerea de a-mi vedea băiatul murind înaintea mea. Vai, sire, de ce n-a vrut Domnul să mi-l ia după ce l-am născut, de ce nu s-a prăpădit în urma rănilor primite la Saint-Jean, în toiul luptelor de la Montauban sau Montpellier sau de ce n*-a fost ucis *de mâna celui care ne-a căşunat atâtea necazuri şi nenorociri*? (Aluzie la Richelieu n.n.). *Fie-vă milă de el, sire, căci încă de la* opt *ani l-am dăruit majestăţii-voastre ca să vă slujească cu credinţă. Fie-vă milă de el, majestate, fie-vă milă de lacrimile şi de jalea unei mame nenorocite şi cruţaţi-i viaţa. Recunoştinţa mea ar fi fără margini, chiar dacă l-aţi trimite să lupte în vreo armată străină, chiar dacă l-aţi arunca în lemniţă până la sfârşitul zilelor sale. Eu şi toţi ai mei vom lăuda*

toată viaţa mila ţi bunătatea majestăţii-voastre şi ne vom ruga cerului pentru sănătatea augustei voastre persoane.

Cea mai umilă şi mai supusă slugă a majestăţii-voastre.

De Montluc

Se înţelege cu ce nerăbdare aştepta, biata mamă răspunsul la această scrisoare. Răspunsul sosi în aceeaşi zi, scris de la cap la coadă de mina regelui. Cei care vor să vadă, negru pe alb, logica opusă elocinţei, ura răspunzând durerii, n-au decât să citească această scrisoare pe care o reproducem în întregime:

„Doamnei de Chalais

Până şi Domnul, care n-a greşit niciodată, ar fi foarte nemulţumit dacă ar fi obligat să-i ierte pe toţi cei vinovaţi. Atunci cei buni şi virtuoşi ar fi puşi laolaltă cu cei răi, care n-ar aiea decât să verse nişte lacrimi ca să fie iertaţi. Aflaţi, doamnă, că dacă bunul Dumnezeu m-a ales reprezentantul său pe pământ, mi-a încredinţat şi puterea de a citi în sufletele oamenilor. Dacă fiul dumneavoastră m-ar fi jignii numai pe mine prin această faptă nesăbuită a lui, aş fi fost în măsură să-l iert. Ştiţi că nu sunt un rege crud şi *sever şi că mi-am deschis întotdeauna braţele faţă de toţi cei care, căindu-se din tot sufletul pentru greşelile săvârşite, au venit umili să-mi ceară iertare. Dar când îmi arunc privirea asupra milioanelor de oameni pe care-i am în grijă, îmi dau seama că cea mai mare datorie a mea este să-i feresc să păşească pe un drum greşit şi că, aidoma unui părinte drept* şi *înţelept, nu-i pot feri de rele, decât pedepsindu-i pe cei răi şi nesupuşi şi dându-le astfel şi celor buni o pildă de cum trebuie să se poarte. Dacă nu i-aş pedepsi din când în când pe cei răi, coroana Franţei, care* se *odihneşte azi pe fruntea mea, ar ajunge un nimic în ochii oamenilor. Şi această puternică monarhie, atât de bine şi de fericit cârmuită şi păstrată de înaintaşii mei, ar fi sfâşiată în bucăţi de uzurpatori. Când o mână sau un picior se cangrenează, chirurgul amputează fără milă membrul putred, ca nu cumva din cauza lui să se îmbolnăvească întregul trup. Fiţi sigură că dacă iertarea îi*

îndreaptă pe ticăloşi, aşa cum spuneţi dumneavoastră, frica de torturi şi de moarte îi îndreaptă şi mai repede şi pentru totdeauna. Ridicaţi-vă deci din genunchi şi nu-mi mai cereţi viaţa unuia care a vrut să mi-o răpească pe a mea. Fapta lui, doamnă, mă face să mă îndoiesc că l-aţi crescut să mă slujească cu credinţă, din moment ce laptele pe care l-a supt a putut avea asupra lui un efect atât de dăunător. Mă alătur întru totul regretelor dumneavoastră de a nu se fi prăpădit la Saint-Jean sau la Montauban şi de a fi rămas să *trăiască spre a atenta la viaţa regelui şi părintelui său. Şi cum orice rău e adesea spre bine, mulţumesc cerului că s-a întâmplat aşa şi că mi-a oferit prilejul de a da poporului meu un exemplu care să fie învăţătură de minte tuturor acelora care, în loc să-şi slujească cu supunere şi credinţă stăpânul, cutează* să *se ridice împotriva* lui. *Vedeţi dar că-mi cereţi în zadar îndurare pentru fiul dumneavoastră. Dacă această crimă a lui ar fi fost îndreptată – aşa cum am mai spus – numai asupra persoanei mele, poate că l-aş fi iertat; dar regii sunt persoane publice, lor nu le este îngăduită niciun fel de abatere care să le păteze memoria. Ca rege, n-aş putea suporta ca supuşii mei credincioşi să mă ţină de rău că n-am pedepsit o astfel de faptă şi nici ca Cel de sus* – care *domneşte asupra regilor aşa cum regii domnesc asupra popoarelor – să mă judece, după ce nu voi mai fi, că am iertat un om ce s-a făcut vinovat de o asemenea crimă, numai fiindcă el şi mama sa au vărsat nişte lacrimi şi s-au căit. Aşa* că, *doamnă, nu-mi rămâne altceva de făcut decât să mă rog, împreună cu dumneavoastră, ca bunul Dumnezeu să fie cât mai iertător şi milostiv faţă de sufletul celui ce s-a ridicat împotriva regelui şi stăpânului său; în ce mă priveşte, îl rog pe Domnul să vă dea putere să înduraţi această mare mâhnire.*

Ludovic[6]

---

6 Am reprodus aceste două scrisori în lucrarea de faţă pentru că sunt absolut autentice, şi, după câte ştiu, n-au fost citate până acum de nici unul din istoricii noştri (n a.).

Această scrisoare nu-i mai lăsă doamnei de Chalais nicio nădejde. Mai rămânea cardinalul; dar doamna de Chalais ştia că ar fi fost de prisos să i se adreseze. Atunci biata femeie luă hotărârea supremă de a se adresa călăilor. Spunem „călăi”, pentru că în acel moment, la Nantes existau doi: unul pe care-l adusese regele şi care era numit „călăul Curţii”, şi altul care era călăul oraşului Nantes. Adună tot aurul şi bijuteriile pe care le avea în casă, aşteptă să se înnopteze, apoi, înfăşurându-se într-un şal lung, se duse la cei doi călăi. Execuţia fusese fixată pentru a doua zi, la ora opt. Chalais negase tot ce scrisese în declaraţie, mărturisind că acele vorbe îi fuseseră dictate cuvânt cu cuvânt de eminenţa-sa, care-i făgăduise în schimb, libertatea; apoi ceruse să fie confruntat cu Louvigny, acuzatorul său.

La ora şapte, Louvigny fu adus în celula lui Chalais şi pus faţă în faţă cu acesta. Louvigny era palid ca un mort şi tremura ca varga. Chalais, mândru şi dârz, îl rugă pe Louvigny, în numele Domnului. În faţa căruia avea să apară peste puţin, să mărturisească dacă el, Chalais, îi făcuse vreo confidentă în legătură cu asasinarea regelui sau cu însurătoarea domnului de Anjou cu regina. Louvigny făcu feţe, feţe, apoi tulburat peste măsură, mărturisi că, într-adevăr Chalais nu-i mărturisise niciodată astfel de lucruri.

— Atunci cum de-ai aflat de complot? întrebă cancelarul.

— Aflându-mă la o vânătoare, am auzit nişte oameni îmbrăcaţi în cenuşiu, pe care nu-i cunosc, spunând câtorva seniori de la Curte tot ceea ce i-am raportat eu eminenţei-sale, minţi el.

Chalais surâse dispreţuitor şi se întoarse spre cancelar:

— Acum, domnule, zise el. Sunt gata să mor!

Ora execuţiei se apropia. Dar iată că o întâmplare ciudată făcu pe toată lumea să creadă că această execuţie nu va mai avea loc: cei doi călăi, şi cel al Curţii şi cel din Nantes, dispăruseră fără urmă. Peste vreo două ceasuri se răspândi însă zvonul că judecătorii găsiseră totuşi un alt

călău: era un condamnat la spânzurătoare, căruia i se acordase iertarea cu condiţia să-l ucidă pe Chalais. La ora zece grefierul veni să-l anunţe pe Chalais că nu mai avea de trăit decât câteva minute. Trebuie să fie groaznic când eşti tânăr, bogat, frumos şi de neam mare să mori victimă a unei trădări ticăloase. Auzind ce-i spunea grefierul, Chalais avu un moment de disperare, cu atât mai mult cu cât tocmai acum, în aceste clipe grele, îl părăsise toată lumea. Regina, compromisă ea însăşi, nu mai avusese curajul să intervină. Domnul se retrăsese la Châteaubriand şi nu mai dădu niciun semn de viaţă. Doamna de Chevreuse, după ce făcuse tot ce era omeneşte cu putinţă, se refugiase la prinţul de Guemene ca să nu vadă acel înfricoşător spectacol al morţii iubitului ei. Toată lumea părea să-l fi părăsit pe Chalais, când dintr-odată iată că apăru mama sa. După ce încercase să-şi salveze fiul fără să izbutească, acum venea să-l ajute să treacă peste pragul greu al morţii. Doamna de Chalais era una din acele firi pline de devotament, dar şi de resemnare. Când o văzu, Chalais se aruncă în braţele ei şi plânse cu hohote. Apoi, ca şi cum fi sorbit puteri din trupul plăpând al mamei sale, îşi înălţă calm, îşi şterse ochii şi spuse hotărât:

— Sunt gata! St mergem!

Pe eşafod. Chalais îşi îmbrăţişă pentru ultima oară mama, apoi îşi puse capul pe butuc.

După ce muri, mama sa căpătă îngăduinţa să-l îngroape; cardinalul era uneori foarte milostiv. Doamna de Chevreuse primi ordinul să rămână definitiv la Verger, unde se retrăsese. Gaston află de moartea lui Chalais la masa de joc; nepăsător, îşi continuă tihnit, partida.

Regina fu somată să se prezinte în faţa consiliului, unde fu poftită să se aşeze nu pe un scaun, ci pe un taburet. După ce i se relatară depoziţiile lui Chalais şi Louvigny i se reproşă că a vrut să-şi omoare bărbatul şi să se mărite cu cumnatul ei. Până atunci regina nu scosese o vorbă; dar la această ultimă acuzaţie se ridică în picioare şi, cu unul din acele surâsuri pline de dispreţ, care-i erau atât de caracteristice frumoasei spaniole, spuse:

— N-avea niciun rost să-mi omor bărbatul, căci n-aş fi câştigat nimic în plus!

Acest răspuns îl înstrăină definitiv pe rege de soţia lui.

Louvigny îşi primi şi el curând pedeapsa, căci după mai puţin de un an fu ucis într-un ducl.

Cât despre Rochefort, acesta se reîntoarse la Bruxelles, intrând din nou la mănăstire, fără să ştie nimeni nici până în ziua de azi ce parte de vină i-a revenit în moartea nefericitului Chalais.

Capitolul IV

1627-1628

Ce s-a întâmplat cu duşmanii cardinalului. — Planurile politice şi amoroase ale lui Buckingham. — Situaţia critică a cetăţii La Rochelle. — Sfârşitul tragic al lui Buckingham. — Regretele reginei.

Din pricina iubirii lui Buckingham, indiferenţa regelui pentru Ana de Austria se schimbase în răceală. Din pricina complotului lui Chalais, această răceală se schimbase în antipatie; în acest capitol vom vedea cum antipatia i s-a schimbat în ură. Începând din acel moment, cardinalul a devenit suveranul stăpânului său. Regalitatea pierise în ziua asasinării lui Henric al IV-lea şi n-avea să mai reapară decât la majoratul lui Ludovic al XIV-lea. Jumătate din secolul care s-a scurs între cele două evenimente a fost consacrat domniei unor favoriţi, dacă totuşi pot fi numiţi favoriţi Richelieu şi Mazarin, cei doi tirani ai poporului şi ai stăpânilor lor.

Regina, datorită lui Laporte şi doamnei de Chevreuse – retrasă sau mai curând exilată în Lorena – păstrase legăturile epistolare cu ducele de Buckingham. Acesta îi cerea întruna lui Carol I îngăduinţa de a reveni la Paris, ca ambasador, îngăduinţă pe care regele Franţei sau mai

curând cardinalul o refuza cu aceeaşi înverşunare cu care era cerută. Aşa că neputând veni ca prieten, Buckingham se hotărî să vină ca duşman. La Rochelle îi furniză – dacă nu cauza – cel puţin pretextul unui război. Buckingham, care dispunea de armata Angliei, nădăjduia să se coalizeze

— Împotriva Franţei – cu Spania, Austria şi Lorena, convins că Franţa, oricât de puternică ar fi încercat s-o facă Richelieu, nu putea să reziste în faţa unei asemenea coaliţii. Atunci Buckingham avea să se prezinte ca negociator; sigur că va accepta pacea cu regele şi cardinalul, dar cu o singură condiţie: să revină la Paris ca ambasador. Urma deci ca din pricina iubirii dintre Ana de Austria şi Buckingham, şi mai ales din pricina geloziei cardinalului, întreaga Europă să fie zdruncinată iar Franţa să fie trecută prin foc şi sabie. Căci despre gelozia regelui nici nu putea fi vorba. Ludovic o detesta prea mult pe regină, mai ales după conspiraţia lui Chalais, ca să mai poată fi gelos pe ea După cum se vede, din tot acest poem nu lipsea decât Homer ca să facă din Buckingham un Paris, din Ana de Austria o Elenă şi din asediul cetăţii La Rochelle, un război al Troiei.

La Rochelle era una dintre cetăţile dăruite hughenoţilor de către Henric al IV-lea, ca urmare a edictului din Nantes. Or, acest oraş constituia pentru cardinal un prilej de spaimă continuă fiindcă era focarul insurecţiei, cuibul răzvrătiţilor, centrul discordiilor.

Să vedem acum ce s-a întâmplat cu cei care participaseră la acea faimoasă conspiraţie pusă la cale de Chalais, ca să-l ucidă pe cardinal, şi la care luaseră parte câteva din vârfurile aristocraţiei franceze. Chalais – după cum se ştie – fusese ucis pe eşafod. Henri de Conde fusese închis la Vinceixnes şi, după acest eşec, n-a mai izbutit să se ridice. E adevărat că Franţa tot a câştigat ceva din exilul lui, căci în cei trei ani de captivitate s-a împăcat cu nevastă-sa şi a făcut doi copii: pe Anne-Genevieve de Bourbon, cunoscută mai târziu sub numele de prinţesa de Longueville şi pe Ludovic al II-lea de Bourbon, care a devenit mai târziu Marele Conde. Ducele de Vendôme

fusese arestat şi închis în castelul din Amboise. Contele de Soisson, denunţat cardinalului că l-ar fi ajutat cu bani şi arme pe ducele de Anjou, pretextând că nu se simţea bine, părăsi repede Parisul, trecu Alpii şi nu se opri decât la Torino. Ura cardinalului, neputincioasă daci împotriva persoanei sale, încercă să-i terfelească reputaţia. Îi scrise domnului de Bethune, ambasadorul Franţei în Italia, să aibă grijă ca titlul de alteţă să-i fie refuzat contelui de Soisson, la Curtea pontificală. Deci Henri de Conde fusese făcut inofensiv. Ducele de Vendôme era prizonier la Vincennes. Contele de Soisson exilat în Italia. Gaston de Orléans era dezonorat. Singura care îi mai ţinea încă piept cardinalului era cetatea La Rochelle. Din păcate, unei cetăţi nu prea poţi să-i intentezi proces aşa cum îi poţi intenta unui om. E mult mai greu să razi un oraş de pe faţa pământului decât să tai un cap. Cardinalul abia aştepta deci ocazia de a pedepsi acest oraş, când iată că această ocazie i-o oferi chiar Buckingham.

Buckingham, după cum am mai spus-o, voia război. Or, războiul nu era deloc greu de obţinut de la vechea noastră monarhie. Ministrul englez băgă mai întâi zâzanii între Carol I şi doamna Henriette, aşa cum făcuse Richelieu cu Ludovic al XIII-lea şi Ana de Austria. După care, în urma acestor zâzanii, regelui Angliei, neplăcându-i casa franceză a soţiei sale o trimise plocon, la Paris, aşa cum Ludovic al XIII-lea trimisese odinioară, la Madrid, toată casa spaniolă a Anei de Austria. Dar deşi această violare a uneia dintre principalele clauze ale contractului de căsătorie îl jignea foarte tare pe Ludovic, ea nu i se păru totuşi suficientă pentru o ruptură. Buckingham, după ce aşteptă în zadar declaraţia de război, hotărî să uzeze de un alt mijloc. Îi sfătui pe câţiva dintre armatorii englezi să captureze navele negustorilor francezi pe care mai apoi le declară, printr-o hotărâre a amiralităţii, proprietatea statului englez. Încălcarea era gravă, dar Richelieu n-avea ochi decât pentru La Rochelle. Voia, cum s-ar spune, să alerge după doi iepuri deodată, adică să pună capăt dintr-o singură lovitură şi războiului dinăuntru şi celui din

afară. Plângerile Franţei în faţa lui Carol I n-au fost deci susţinute cu prea mare tărie, tocmai ca să-l convingă pe Buckingham să facă şi mai mult pentru a ajunge la ruptura dorită. Şi iată că ducele îl determină pe Carol să îmbrăţişeze cauza protestanţilor francezi şi să le dea acestora ajutoare. Rochellezii, asiguraţi deci de sprijinul Angliei, trimit la Buckingham pe ducele de Soubisse şi pe contele de Brancas; şi favoritul lui Carol, acordându-le mai mult decât veniseră aceştia să ceară, se aşază el însuşi în fruntea unei flote de o sută de corăbii şi se năpusteşte cu ea asupra insulei Re, pe care o cucereşte, cu excepţia citadelei Saint-Martin, apărată eroic de contele de Toiras cu o garnizoană de două sute cincizeci de oameni împotriva a douăzeci de mii de englezi. Şi iată-l pe Richelieu ajuns acolo unde voia. Întocmai ca un pescar care, aplecat pe mal, aşteaptă momentul prielnic să înşface peştele. Poate, în sfârşit, dintr-o singură aruncătură de năvod să-i prindă acum şi pe englezi şi pe rochellezi, duşmanii politici şi duşmanii credinţei. Într-o clipă dădu ordinul ca toate trupele disponibile să se îndrepte spre La Rochelle. Regele pofti toată nobilimea în faţa cetăţii răzvrătite, anunţând că va conduce el însuşi asediul.

De când cu blocada care împiedica orice convoi să intre în oraş, de când cu digul construit în radă care împiedica orice vas să pătrundă în port, cetatea încetase de a mai fi aprovizionată; neavând de nici unele, nu mai era susţinută decât de energia, prudenţa şi fermitatea primarului ei, Guiton, şi de pilda dată de ducesa de Rohan şi de fiica sa, care – de trei luni de zile – nu trăiau decât cu carne de cal şi cu cinci uncii de pâine pe zi. Dar restul populaţiei n-avea nici carne de cal şi nici cele două uncii şi jumătate de pâine pe zi. Cei slabi de înger se plângeau în gura mare. Regele, înştiinţat de ceea ce se petrecea în oraş, făgăduind marea cu sarea, aţâţa această discordie înăbuşită întruna, dar care izbucnea mereu. Magistraţii prezidialului[7] erau în ceartă cu primarul. Adunările ţinute se soldau mai întotdeauna cu conflicte; într-una din ele

7 Tribunal, instanţă din secolele XVI-XVIII (n.tr.).

partizanii primarului şi consilierii prezidialului ajunseră să se ia la bătaie.

La câteva zile după această scenă violentă – după care partizanii regelui îşi căutară refugiul în tabăra regală – două sau trei sute de bărbaţi şi tot atâtea femei, nemaiputând îndura lipsurile cumplite la care erau supuşi, luară hotărârea să iasă din oraş şi să se ducă să ceară de mâncare armatei regale. Asediaţii, bucuroşi că scapă de atâtea guri, le deschiseră porţile şi tot acel convoi amărât o porni spre tabără, cu mâinile împreunate a rugă, implorând mila regelui. Numai că ei făceau apel la o virtute prea puţin practicată de Ludovic al XIII-lea; acesta dădu imediat ordin ca bărbaţii să fie despuiaţi până la piele, iar femeile lăsate doar cu cămaşa pe ele; după care, soldaţii luară bicele şi-i fugăriră pe nenorociţi, ca pe o turmă de vite, spre cetatea de unde plecaseră şi care acum nu mai voia să le deschidă porţile. Trei zile rămaseră lângă ziduri, murind de frig, murind de foame, implorându-i rând pe rând când pe prieteni, când pe duşmani, până când, în sfârşit, cei mai sărmani, aşa cum se întâmplă de obicei, se milostiviră de ei. Porţile se deschiseră şi fugarilor le fu îngăduit să se întoarcă în cetate şi să împartă sărăcia cu cei pe care-i părăsiseră.

O clipă s-a crezut că totul avea să se sfârşească: Ludovic al XIII-lea, aproape tot atât de sătul de acest asediu, ca şi asediaţii, l-a chemat într-o zi pe aghiotantul său – Breton – i-a poruncit să-şi îmbrace tunica cu flori de crin, să-şi pună toca pe cap, să ia sceptrul în mină şi, precedat de doi trompeţi, să se ducă şi să-i someze, după obicei, pe primar şi pe toţi cei care alcătuiau sfatul oraşului, să se predea.

Iată cum suna somaţia către primar:

„Pe tine, Guiton, primar al oraşului La Rochelle, te somez în numele regelui, unicul suveran şi stăpân al meu şi al tău, să aduni imediat sfatul oraşului pentru ca fiecare să poată auzi din gura mea ceea ce am de spus din partea maiestăţii-sale”.

Dacă primarul venea la poarta oraşului să audă

această somaţie şi aduna statul oraşului, după cum suna porunca, Breton trebuia să se prezinte în faţa acestui sfat şi să citească cea de a doua somaţie:

„Pe tine, Guiton, primar al oraşului La Rochelle, pe toţi consilierii municipali, pe toţi pairii cât şi pe toţi cei care iau parte la cârmuirea oraşului, vă somez în numele regelui, unicul suveran al meu şi al vostru, să-i deschideţi porţile oraşului, şi să-i daţi de îndată deplina ascultare pe care i-o datoraţi; în acest caz vă declar că vă va ierta crima de trădare şi de răzvrătire; dacă nu, dacă persistaţi în încăpăţânarea voastră, refuzând mila unui prinţ atât de mare, vă declar din partea sa, că nu mai aveţi nimic de nădăjduit de la îndurarea sa şi că trebuie să vă aşteptaţi la dreapta pedeapsă pe care o meritaţi, la toate asprimile pe care un rege atât de mare poate şi trebuie să le exercite asupra unor supuşi atât de răi”.

Dar cu toate strădaniile depuse de aghiotant, cu toate sunetele ascuţite scoase de trâmbiţaşii care-l însoţeau, nici primarul, nici altcineva nu veni să-l primească la porţile oraşului. Nici măcar sentinelele nu se deranjară să-i răspundă, aşa că Breton fu obligat să renunţe la cele două somaţii. Şi asta din pricină că, în culmea deznădejdii lor, asediaţii mai aveau totuşi o speranţă: speranţa consta în făgăduielile lui Buckingham, care erau într-adevăr cât pe-aci să se realizeze, dacă n-ar fi survenit unul din acele evenimente neaşteptate care răstoarnă toate combinaţiile omeneşti şi care distrug ori salvează pe neaşteptate statele.

Buckingham îşi continua proiectul unei invazii în Franţa, cu toată ardoarea de care era capabil, în ciuda opoziţiei înverşunate pe care o ridicase în Anglia acest război împotriva Franţei; unii însă mai miloşi, când vedeau la ce cumplită deznădejde fuseseră aduşi fraţii lor protestanţi din La Rochelle, doreau cu ardoare ca o lovitură viguroasă să pună capăt asediului regelui şi cardinalului. Buckingham însă, bătut în insula Re, intenţiona să încerce acea lovitură numai după ce toţi prinţii din Ligă s-ar fi declarat de partea lui. Dar cum

arestarea de către cardinal a trimisului său în Franţa, milordul Montaigu, îi speriase pe prinţii din Ligă, Buckingham se văzu obligat să-şi recheme flota plecată în ajutorul oraşului La Rochelle. Această flotă reintră deci senină, în rada portului Portsmouth, fără să fi făcut nimic pentru asediaţi.

Asta fiindcă, aşa cum am mai spus-o, Buckingham aştepta din zi în zi vestea că ducii de Lorena, de Savoia şi de Bavaria erau gata să intre în Franţa. Dar, la înapoierea acestei flote, iată că izbucni o mare răscoală. Poporul se năpusti în palatul lui Buckingham şi, negăsindu-l pe duce, îl strânse de gât pe medicul acestuia. A doua zi, Buckingham puse la vedere o placardă mare în care anunţa că rechemase flota ca să preia el însuşi comanda. Dar la această placardă i se răspunse printr-o alta, care conţinea aceste cuvinte ameninţătoare:

*„Cine cârmuieşte regatul? Regele. Cine-l cârmuieşte pe rege? Ducele. Cine-l cârmuieşte pe duce***?** *Diavolul. Ducele* să *bage de seamă, de nu, va avea şi el soarta medicului său!”*

Buckingham nu se nelinişti din pricina acestei ameninţări, mai întâi pentru că era foarte curajos, apoi pentru că ea îi răsunase atât de des în ureche, încât ajunsese a se obişnui. Continuă deci pregătirile de război fără să ia nicio măsură în privinţa persoanei sale. În sfârşit, în 23 august, în clipa în care Buckingham – după ce-i primise în casa în care locuia la Portsmouth, pe ducele de Soubisse şi pe trimişii oraşului La Rochelle – ieşea din odaia sa, simţi brusc o durere groaznică în inimă, însoţită de o răceală ca de gheaţă. Zărind un om care fugea, îşi duse mâna la piept şi simţi minerul unui cuţit pe care şi-l smulse din rană spunând:

— Ah, ticălosul! M-a omorât!

După care se prăvăli în braţele celor ce-l însoţeau şi muri fără să mai poată rosti vreun cuvânt.

Jos, lângă el, se afla o pălărie; în fundul pălăriei fu găsită o hârtie pe care se putură citi aceste cuvinte:

„Ducele de Buckingham era duşmanul ţării şi din

pricina asta l-am ucis”.

Atunci, de la toate ferestrele, se auziră strigăte:

— Arestaţi-l pe ucigaş! Ucigaşul e cu capul gol!

Pe stradă se afla o grămadă de lume care aştepta ieşirea ducelui şi, în mijlocul acelei mulţimi, zăriră într-adevăr un bărbat fără pălărie, foarte palid, dar care părea totuşi calm şi liniştit. Se aruncară asupra lui, strigând:

— Iată-l pe ucigaşul ducelui!

— Da, răspunse omul, eu l-am omorât!

L-au arestat şi l-au dus în faţa judecătorilor. Acolo el mărturisi totul, susţinând că salvase regatul ucigându-l pe cel care-i dădea regelui sfaturi dezastruoase. Declară că nu avusese complici şi că nu nutrise niciun fel de ură personală împotriva ducelui.

Se descoperi totuşi că acest om, care era locotenent, îi ceruse de două ori ducelui, care-l refuzase, gradul de căpitan. Omul se numea John Felton; muri cu îndrăzneala unui fanatic şi cu liniştea unui martir.

Se înţelege ce răsunet avu o asemenea veste în Europa şi mai ales la Curtea Franţei. Când i se anunţă această moarte Anei de Austria, regina aproape că leşină, lăsând să-i scape aceste cuvinte imprudente:

— Nu se poate! Abia am primit o scrisoare de la el! Dar în curând n-a mai existat nicio îndoială; Ludovic al XIII-lea, reîntors la Paris, i-a confirmat reginei această cumplită veste. Şi a făcut-o plin de fiere, fără ca măcar să-şi ascundă faţă de nevastă-sa bucuria pe care i-o pricinuia acest eveniment.

La rândul ei, regina s-a purtat la fel de deschis: s-a închis în apartamentele sale, unde a plâns îndelung şi fără să se mai ascundă. Mai târziu, deşi timpul i-a potolit oarecum durerea, n-a izbutit să mai alunge din minte chipul frumosului şi nobilului duce, care riscase totul pentru ea şi despre care era convinsă – având în vedere bănuielile împotriva lui Richelieu şi Ludovic al XIII-lea – că plătise cu viaţa dragostea pe care i-o purtase.

Capitolul V

1629-1638

Sfârşitul şi urmările războiului. — Zvonuri în legătură cu sarcina Anei de Austria. — Primul copil. — Naşterea lui Ludovic al XIV-lea. — Bucurie generală. — Horoscopul noului născut. — Darul Papei. — Cortegiul viitorului rege.

Se cunoaşte rezultatul politic al acestui război. Oraşul La Rochelle, înfometat, din pricina unui dig construit de cardinal, fu silit să se predea şi capitulă la 28 octombrie 1628, după unsprezece luni de asediu. În ceea ce priveşte rezultatul particular, el a dus la ruptura definitivă dintre rege şi regină, ruptură care în următorii zece ani a fost şi mai mult înveninată de moartea lui Montmorency, de războiul cu Spania, din 1635, şi de relaţiile dintre Ana de Austria şi domnul de Mirabel, ambasadorul Spaniei. Amintim că victima acestor relaţii a fost Laporte, care se afla întemniţat la Bastilia când Chavigny venise să-i ceară regelui să-l ierte, vestindu-l că regina era însărcinată.

Aşa cum am mai spus la începutul acestei povestiri, lumea s-a îndoit multă vreme în privinţa fericitei veşti şi când, în sfârşit, a fost confirmată, începură să circule mii de zvonuri ciudate despre acest copil aşteptat atâta vreme în zadar.

Ştim foarte bine că aceste zvonuri nu sunt demne de istorie. Le relatăm totuşi, fără să le dăm crezare, doar ca să dovedim că n-am neglijat nimic în ceea ce priveşte studiul acestei epoci şi că am consultat, în egală măsură, şi paginile serioase ale lui Mezeray, Levassor şi Daniel, dar şi Memoriile picante ale lui Bassompierre, Tallemant des Reaux şi de Brienne; cu alte cuvinte şi arhivele bibliotecilor şi bârfele alcovurilor.

Suntem astfel asiguraţi că regina ştia cât se poate de bine că nu ea era de vină că n-avea copii, fiindcă în 1636 mai fusese însărcinată o dată. Se spune că rodul acelei

sarcini fusese tăinuit cu multă grijă şi poate că mai târziu el este acela care a apărut cu o mască de catifea pe obraz.

Dispariţia primului copil, care conform aceloraşi zvonuri ar fi fost băiat, o făcuse pe regină să aibă nişte regrete cumplite, mai întâi ca mamă. Apoi ca regină. Sănătatea regelui se înrăutăţea din zi în zi şi majestatea-sa putea muri dintr-un moment în altul, lăsându-şi văduva expusă urii cardinalului. Or, Ana de Austria avea un exemplu de forţa malefică a acestei un chiar sub ochii ei.

Regina Maria de Medicis, cutezând într-o zi să-l înfrunte făţiş pe cardinal, fusese exilată, deşi era mama regelui, fiind silită să ducă o viaţă plină de privaţiuni, printre străini. E adevărat că şi Richelieu părea condamnat; doctorii spuneau că nu mai avea mult de trăit. Dar eminenţa-sa o făcuse de atâtea ori pe bolnavul şi abuzase atât de des de acele false agonii încât acum nu-l mai credea nimeni. De altfel, chiar dacă Richelieu ar fi fost într-adevăr bolnav şi chiar dacă boala lui ar fi fost mortală, cine putea spune care dintre cei doi – el sau regele – aveau să ajungă mai repede la groapă? Dacă Richelieu îi supravieţuia doar şase luni regelui, regina era pierdută. Aşa că Ana de Austria, de îndată ce băgă de seamă că e din nou însărcinată, vru – se zice – să tragă foloase, făcându-l pe rege să creadă că el e fericitul tată, iar dacă pruncul avea să fie băiat, să devină moştenitorul tronului. Scena petrecută la domnişoara de La Fayette, şi cu care am început această povestire, n-ar fi fost deci decât o scenă pregătită cu dibăcie, o comedie în care regele a jucat rolul soţului înşelat.

Nişte indiscreţii verbale, ba unele chiar şi scrise ale lui Guitaut, căpitanul gărzilor reginei, iscaseră aceste zvonuri. Domnul Guitaut afirmase că lui Ludovic al XIII-lea nici prin cap nu-i trecuse să se ducă să mănânce şi să doarmă la Luvru în seara aceea de 5 decembrie, ci că regina fusese cea care trimisese de două ori după ilustrul ei soţ, la mănăstirea Bunăvestirii din Saint-Antoine; că până la urmă, Ludovic, plictisit de atâtea insistenţe, se lăsase înduplecat, mai ales de rugăminţile domnişoarei de

La Fayette decât de cele ale reginei. Cât despre adevăratul tată al celor doi copii, îl vom vedea apărând mai târziu.

Dar, repetăm, toate aceste afirmaţii nu-s decât simple zvonuri şi istoricul deşi le aminteşte, nu pune nicio bază pe ele.

Un singur fapt era adevărat şi anume că regina era însărcinată şi că această sarcină bucura întreaga Franţă. Totuşi, în această bucurie se mai amesteca o ultimă teamă: ca nu cumva regina să nască o fată. În sfârşit, momentul atât de dorit sosi. În 4 septembrie 1638, la ora unsprezece seara, regina simţi primele dureri ale naşterii. Se afla la Saint-Germain-en-Laye, în pavilionul lui Henric al IV-lea, ale cărui ferestre dădeau spre Sena.

Naşterea aceasta stârnise un atât de mare interes printre parizieni, încât mulţi dintre ei, care nu aveau unde sta la Saint-Germain, tocmiseră nişte mesageri pe care-i aşezaseră în diverse puncte pe drumul de la Saint-Germain la Paris, ca să capete, cât mai repede, veşti. Din nenorocire, podul de la Neuilly se rupsese şi în locul lui se afla un bac care venea foarte greu. Dar oamenii, lacomi să afle noutatea, devansară telegraful, plasând pe malul stâng al Senei câţiva bărbaţi care se schimbau din două în două ceasuri şi care aveau misiunea să anunţe, de pe un mai pe celălalt, cum stăteau lucrurile. Trebuiau să facă semne negative dacă regina nu născuse încă, să stea posomoriţi şi cu braţele încrucişate dacă regina ar fi născut o fată şi, în sfârşit, să-şi fluture pălăriile şi să scoată strigăte de bucurie dacă regina aducea pe lume un Delfin.

Duminică, 5 septembrie, către ora cinci dimineaţa, durerile înteţindu-se, domnişoara de Filandre dădu fuga să-l anunţe pe rege, care nu dormise toată noaptea, că putea să vină. Imediat Ludovic al XIII-lea intră în odaia reginei, poruncind să fie chemaţi de îndată Gaston de Orléans sau Domnul cum i se mai spunea – singurul său frate – doamna prinţesă de Conde şi doamna contesă de Soissons. Când prinţii sosiră şi fură introduşi în camera Anei de Austria, ceasul bătea orele şase. Contrar ceremonialului, care cerea ca odaia reginei să fie plină de

lume, nu se aflau, împreună cu regele şi personajele pe care le-am amintit mai înainte, decât doamna de Vendôme căreia regele îi îngăduise – ca o favoare personală – şi asiste la naştere. În plus, se mai aflau în odaia reginei doamna de Lansac – guvernanta copilului ce urma să se nască – doamnele de onoare de Senecey şi de Flotte, două cameriste, ale căror nume n-au fost consemnate în procesul-verbal, doica viitorului copil şi moaşa care se numea doamna Peronne.

În acelaşi pavilion, în odaia vecină cu cea unde urma să nască regina, erau adunate: prinţesa de Guemene, ducele de la Tremouille şi de Bouillon, doamnele de Ville-aux-Cleres, de Mortemar, de Liancourt şi altele, episcopul de Metz, ducele de Vendôme, ducii de Chevreuse şi de Montbazon, domnii de Souvre, de Mortemar, de Liancourt, de Ville-aux-Cleres, de Brion, de Chavigny, în sfârşit arhiepiscopii de Bourges, de Châlons şi du Mans şi principalii funcţionari ai casei regale.

Ludovic al XIII-lea se plimba nerăbdător, dintr-o cameră într-alta. În sfârşit, la ora unsprezece şi jumătate dimineaţa, moaşa anunţă că regina născuse; apoi, după o clipă, în mijlocul tăcerii pline de nerăbdare, strigă:

— Bucuraţi-vă, sire, nici de data asta regatul nu va cădea pe mâna unei femei! Majestatea-sa a născut un Delfin!

Ludovic al XIII-lea luă pruncul din mâinile moaşei şi aşa cum era, se duse cu el la fereastră să-l arate, strigând:

— Un fiu, domnilor, un fiu!

Urmară imediat semnalele convenite, iar strigătele de bucurie fură atât de năvalnice, încât trecură peste Sena, de unde, graţie oamenilor postaţi pe drum, se prelungiră până la Paris. Regele, aducându-l pe Delfin în odaia soţiei sale, porunci să fie uns de episcopul de Meaux, primul său preot, în prezenţa prinţilor, a prinţeselor, a seniorilor, a doamnelor de la Curte şi a cancelarului.

Serbările pe care regele le-a poruncit cu acest prilej, la Paris, întrec orice imaginaţie. Toate palatele nobilimii au fost iluminate cu făclii mari de ceară albă, care ardeau în

nişte enorme candelabre de aramă. În plus, toate ferestrele erau împodobite cu felinare de hârtie colorată; nobilii îşi zugrăviseră pe ele însemnele, burghezii scriseseră o mulţime de cuvinte de circumstanţă. Clopotul cel mare de la palat sună toată ziua aceea şi a doua zi, ca şi clopotul de la Samaritaine: aceste două clopote nu sunau decât la naşterea unui fiu al Franţei, la naşterea sau la moartea unui rege. În tot restul acelei zile, ca şi a doua zi, Arsenalul şi Bastilia traseră cu tunul şi lansară focuri de artificii. În sfârşit, în aceeaşi seară, cum focul de artificii care trebuia tras de la Primărie nu putea fi gata decât a doua zi, fu aprins un rug uriaş, unde fiecare aduse câte o grămadă de lemne; se zice că flacăra acestui foc era atât de mare, încât pe celălalt mal al Senei se putea citi la fel de clar că în toiul zilei.

Pe toate străzile fuseseră întinse mese, unde te puteai aşeza să mănânci în lege şi să bei un pahar cu vin în sănătatea regelui, a reginei şi a Delfinului. Ambasadorii, la rândul lor, rivalizau în sărbătorirea acestui eveniment. Ambasadorul Veneţiei atârnase la ferestrele palatului său ghirlande lungi de flori şi de fructe, minunat aranjate, în care se reflectau luminile felinarelor colorate şi ale făcliilor de ceară; un alt ambasador îşi trimisese muzicanţii într-un car de triumf la care erau înhămaţi şase cai albi să străbată străzile Parisului şi să cânte cântece vesele. Ambasadorul Angliei poruncise să se tragă numeroase focuri de artificii şi să se împartă vin oricui voia.

În timpul acestui fericit eveniment, cardinalul nu se afla la Paris, ci la Saint-Quentin, în Picardia. Îi scrise regelui, ca să-l felicite şi să-i spună să-i dea Delfinului numele de Teodosie – adică Darul lui Dumnezeu. Prin acelaşi curier, cardinalul o felicită şi pe regină; dar scrisoarea era scurtă şi rece.

„Marile bucurii – spunea cardinalul în această scurtă epistolă – *sunt mute”.*

Astrologul Campanella, adus de Richelieu la Paris, fu pus să-i facă de îndată horoscopul noului născut.

„Acest copil, – spuse Campanella după ce cercetă

pruncul, – *va fi desfrânat ca Henric al IV-lea şi foarte mândru; va domni vreme îndelungată, cu destule greutăţi, dar şi cu unele bucurii; sfârşitul îi va fi însă trist, căci va produce mari încurcături atât în religie cât şi în stat”.*

Dar, în acelaşi timp, un alt astrolog, de un cu totul alt gen, făcea şi el horoscopul pruncului. Ambasadorul Suediei, Grotius, îi scria lui Exenstiern, la câteva zile după naşterea prinţului:

„Delfinul a schimbat până acum de trei ori doica, căci nu numai că-i seacă acesteia sânul, dar i-l mai şi sfâşie. Vecinii Franţei să ia aminte la o rapacitate atât de precoce”.

În 28 iulie, anul următor, vice-legatul din Avignon, Sforzza, nunţiul extraordinar al Papei, îi înmână reginei, la Saint-Germain, scutecele pe care sanctitatea-sa avea obiceiul să le trimită primilor născuţi ai coroanei Franţei, dovedind astfel că-i recunoştea pe aceşti prinţi drept fiii mai mari ai Bisericii. Aceste scutece, strălucind de aur şi de argint, erau închise în două cutii mari de catifea roşie.

Acum, să aruncăm o privire în jur, asupra Franţei, dar şi asupra Europei; să vedem ce suverani domneau atunci şi ce oameni se născuseră sau erau pe cale de a se naşte, meniţi să concureze la gloria acestui copil, care primise la naştere numele de „Darul lui Dumnezeu” şi care avea să-l capete, peste treizeci de ani, pe cel de Ludovic cel Mare.

Să începem cu diferitele state ale Europei.

În Austria domnea Ferdinand al III-lea. Născut în 1608 – ca şi Gaston de Orléans – Ferdinand, rege al Ungariei în 1625, al Boemiei în 1627 şi, în sfârşit, ales împărat în 1637, Ferdinand zic, stăpânea cel mai mare şi mai puternic imperiu din lume. Numai în Germania, şaizeci şi două de oraşe imperiale, şaizeci de suverani laici, patruzeci de prinţi ecleziastici, nouă electori, printre care – se aflau şi trei sau patru regi, îl recunoscuseră ca suveran. În plus, fără a mai număra Spania, mai curând sclava decât aliata lui, mai stăpânea Ţările-de-Jos, Milanul, regatul Neapolelui, Boemia şi Ungaria.

Aşa că începând cu Carol Quintul, balanţa înclina spre Austria, care nu mai avea nicio altă contrapondere europeană. Şi tocmai pe această mare putere o atacase cu înverşunare Richelieu, fără să-i facă însă tot răul pe care i l-ar fi putut căşuna, fiind veşnic constrâns să-şi întoarcă privirea de la opera sa politică, la siguranţa propriei sale persoane.

După Imperiu, în ordinea naţiunilor, urma Spania, cârmuită de ramura vârstnică a casei de Austria. Spania, pe care Carol Quintul o ridicase la rangul de mare naţiune şi pe care Filip al II-lea o menţinuse la înălţimea la care o ridicase tatăl său; Spania, ai căror regi se lăudau, graţie minelor din Mexic şi din Potosi, că e destul de bogată pentru a putea cumpăra tot pământul; ceea ce n-aveau de gând să facă – adăugau ei – din moment ce erau destul de puternici ca să-l cucerească. Filip al II-lea, purtase, de bine de rău, pe umerii săi, aidoma lui Atlas, această cumplită povară, lăsată de cei doi uriaşi din care se trăgea. Totuşi era uşor de prevăzut că această povară, mult prea grea pentru el, avea să-l zdrobească pe plăpându-l urmaş al lui Filip al III-lea, care domnea atunci şi care pierduse Roussillonul din pricina slăbiciunii sale, Catalonia, din pricina tiraniei sale, iar acum pierdea şi Portugalia din pricina neglijenţei sale.

Anglia ocapa locul al treilea. Încă din acea epocă, ea pretindea suveranitatea mărilor şi râvnea la poziţia de mediatoare între alte state. Dar pentru a-şi împlini, în acel moment, acest destin măreţ, i-ar fi trebuit un alt suveran decât slabul Carol I şi un popor mai puţin divizat decât era cel din cele trei regate. Singurul lucru pe care avea să-l săvârşească Anglia în această epocă, va fi acea răscoală, căreia îi va cădea victimă, şase ani mai târziu, însuşi regele ei.

Pe urmă venea Portugalia, cucerită în 1580 de Filip al II-lea şi recucerită, în 1640, de ducele de Bragance; Portugalia, această veşnică duşmană a Spaniei, sătulă de a fi stat şaizeci de ani sub stăpânirea ei, ca un bulgăre inert sub gheara unui leu de marmoră; Portugalia, care în afară

de statele din Europa, mai avea insulele Madera şi Azore, pieţele din Tangor, regatele Congo şi Angola, Etiopia, Guineea, o parte din India şi, la hotarul cu China, oraşul Macao.

Apoi venea Olanda (ţară care merită o menţiune specială, căci vom avea foarte des de a face cu ea şi a cărei înfrângere îi va aduce lui Ludovic al XIV-lea titlul de „cel Mare"). Olanda, alcătuită din şapte provincii, bogată în păşuni, dar săracă în grâne, nesănătoasă, aproape în întregime inundată de marea de care n-o apărau decât digurile sale şi care, cu bălţile, canalele şi podurile ei, semăna cu o Veneţie a Nordului; Olanda, pe care o jumătate de secol de libertate şi de muncă o ridicase la nivelul naţiunilor de rangul al doilea şi care aspira – dacă n-o oprea nimeni din drumul ei – să ocupe locul întâi; Olanda, această Fenicie modernă, rivala Italiei în comerţ şi care-i ameninţa drumul spre Cap, mult mai scurt ca să ajungă în India decât oricare dintre cele trei drumuri de caravane care duceau la Alexandria, la Smirna şi la Constantinopol; rivala Angliei, în ceea ce privea flota, ai cărei corsari îşi spuneau „măturătorii mărilor", şi care aveau drept pavilion o mătură, fără să le treacă prin cap că într-o bună zi vor fi biciuiţi cu vergile smulse din acest pavilion; Olanda, din a cărei poziţie conducătorii ei au făcut o mare putere maritimă şi din ai cărei soldaţi, prinţii de Orania – cei mai buni generali ai Europei, în acea epocă – au făcut o mare putere militară.

Dincolo de Olanda începeau să se întrevadă, printre zăpezile lor, popoarele Nordului: Danemarca, Suedia, Polonia şi Rusia. Dar acele popoare, mereu în război unele cu altele, având de rezolvat problema supremaţiei polare, n-aveau vreme să se ocupe de chestiunile politice ale Europei centrale. Danemarca îl avea pe atunci pe Cristian al IV-lea; Suedia pe Gustav Vasa; Polonia însă era în aşteptarea lui Jan Sobieski, iar Rusia în aşteptarea lui Petru I.

În cealaltă parte a continentului, în vreme ce statele din Nord se dezvoltau, cele din Sud decădeau. Veneţia,

această regină a Mediteranei, pe care o invidiaseră cu o sută de ani mai înainte, toate celelalte regate, lovită în inimă de drumul deschis spre Cap, descoperit de Vasco da Gama, tremurând şi în faţa sultanului şi în faţa împăratului Austriei, abia izbutind să-şi apere pământurile, nu mai era decât fantoma a ceea ce fusese odinioară şi intra în acea epocă de decadenţă care a făcut din ea cea mai frumoasă şi mai poetică ruină care mai există şi azi.

Florenţa era liniştită şi bogată, dar marii săi duci muriseră. Dintre urmaşii lui Tiberiu Toscanul, dintre nepoţii lui Giovannni delle Bandenere, nu mai rămăsese decât Ferdinand al II-lea. Florenţa avusese întotdeauna pretenţia de a fi numită „Atena Italiei”; dar pretenţia ei se reducea doar la atât. Căci urmaşii marilor ei artişti nu erau mai grozavi decât ai marilor săi duci: poeţii, pictorii, sculptorii şi arhitecţii florentini erau tot atât de degeneraţi faţă de Dante, de Andrea del Sarto şi de Michelangelo pe cât erau de degeneraţi actualii ei duci faţă de Laurenţiu Magnificul sau de Cosimo cel Mare.

Genova era la fel de slăbită ca şi sora şi rivala sa Veneţia: avusese oamenii ei mari, îndeplinise faptele măreţe pe care le avusese de îndeplinit: acum neputinciosul urmaş al lui Andrea Doria venise la Versailles să ceară iertare regelui, fiindcă îndrăznise să vândă praf de puşcă şi ghiulele algerienilor.

Savoia nu mai conta, sfâşiată cum era de războiul civil: de altfel partidul ei predominant se arăta a fi cu totul de partea Franţei.

Elveţia era – aşa cum este de altfel şi astăzi – doar o barieră naturală aşezată între Franţa şi Italia; îşi vindea soldaţii prinţului care se dovedea a fi mai bogat ca să i-i plătească.

Iată care era starea Europei. Să vedem acum care era situaţia în Franţa.

Franţa n-avea încă o poziţie însemnată printre statele lumii. Henric al IV-lea tocmai se pregătea să facă din ea cea dintâi naţiune europeană, dar pumnalul lui Ravaillac a pus capăt acestui plan. Richelieu făcuse să fie respectată.

Dar cu excepţia Roussillonului şi a Cataloniei, nu cucerise aproape nimic. Câştigase bătălia de la Avein cu austriecii, dar o pierduse pe cea de la Corbie, cu spaniolii, iar avangarda duşmană înaintase până la Pontoise. Avea doar optzeci de mii de oameni sub arme; marina, inexistentă sub Henric al III-lea şi Henric al IV-lea, a fost înfiinţată abia sub Richelieu. Ludovic al XIII-lea n-avea decât patruzeci şi cinci de milioane de livre venit, ca să facă faţă tuturor cheltuielilor statului; şi, după asediul Metzului de către Carol Quintul, Franţa n-a mai văzut cincizeci de mii de soldaţi adunaţi sub un singur şef şi într-un singur loc. Dar, ocupat să facă Franţa puternică în afară, să pună capăt revoluţiei dinlăuntru, să ruineze familiile princiare – care, alungate de coasa lui Ludovic al XI-lea, iscaseră acele nesfârşite războaie civile ce pârjoliseră statul încă de pe vremea lui Henric al II-lea – cardinalul nu mai avusese când se gândi la amănunte secundare care fac, dacă nu măreţia unui popor, cel puţin fericirea şi siguranţa cetăţenilor săi. Marile drumuri, părăsite de stat, abia dacă erau practicabile şi gemeau de tâlhari; străzile Parisului, strâmte, prost pavate, pline de noroi şi de murdărie. Deveneau – începând de la ora zece seara – domeniul pungaşilor, al hoţilor şi al asasinilor, pe care nu-i stânjeneau câtuşi de puţin rarele felinare semănate cu zgârcenie prin oraş, după cum nu-i deranjau aproape niciodată cei patruzeci şi cinci de oameni din garda de noapte, prost plătiţi, cărora le era încredinţată paza Parisului.

Spiritul general era înclinat spre revoltă. Prinţii de sânge se revoltau şi în curând vom vedea revoltându-se şi Parlamentul. O spoială de cavalerism barbar, dar avându-şi aerul său pitoresc, însufleţea nobilimea, gata în orice clipă să pună mâna pe sabie şi făcea din orice ducl o mică luptă între patru, şase sau chiar opt persoane. Aceste încleştări, în ciuda edictelor, aveau loc pretutindeni: în Piaţa Regală, în dosul mănăstirilor Carme-Dechausse şi Preaux-Cleres. Dar în acest domeniu Richelieu şi adusese o mare reformă. Aflat între două secole – cel al lui Henric al IV-lea, pe care-l

văzuse isprăvindu-se şi cel al lui Ludovic al XIV-lea pe care-l vedea începând – Richelieu, întocmai ca şi Tarquinius Superbus, doborâse capetele prea înalte; în epoca în care ne aflăm, nu mai rămăseseră din trecutul secol decât ducele de Angoulême, contele de Bassompierre şi domnul de Bellegarde; dar domnul de Bassompierre tocmai ieşise de la Bastilia, iar Angoulême, după ce petrecuse şi el patru sau cinci ani în acelaşi loc, sub regenţa Mariei de Medicis, fugise şi nu se mai întorsese sub ministeriatul cardinalului.

În ceea ce priveşte gradul de prevedere la care ajunseseră tribunalele sau mai curând gradul de supunere oarbă în care se aflau, o dovedesc două procese: cel al Leonorei Galigai, arsă ca vrăjitoare în 1617 şi procesul lui Urban Grandier, ars ca vrăjitor în 1634.

Literele rămăseseră şi ele mult în urmă. Italia deschisese un drum strălucit spiritului uman: Dante, Petrarca, Ariosto şi Tasso apăruseră unul după altul; Spenser, Sidney şi Shakespeare, le urmaşeră în Anglia; Guilhem de Castro, Lope de Vega şi Calderon de la Barca, fără a-i mai pune la socoteală pe autorul sau pe autorii acelor romanceros, o adevărată Fliadă castiliană, înfloriseră sau înfloreau în Spania, în vreme ce, în Franţa, Malherbe şi Montaigne abia plămădeau limba pe care avea s-o vorbească Corneille. Pentru că stătuseră multă vreme în umbră, proza şi poezia franceză aveau să strălucească, în curând, şi cu atât mai puternic. Corneille, al cărui nume l-am şi rostit şi care în această epocă îşi şi jucase trei din capodoperele sale – *Cidul, Cinna,* şi *Polyeucte* – avea atunci treizeci şi doi de ani; Rotrou avea douăzeci şi nouă; Benserade douăzeci şi şase, Molière optsprezece, La Fontaine şaptesprezece, Pascal cincisprezece, Bossuet unsprezece, Racine abia se năştea[8].

În sfârşit, domnişoara de Scudery, care avea să deschidă largi perspective influenţei femeilor în societatea modernă, avea treizeci şi unu de ani.

---

8 În realitate Benserade avea douăzeci şi cinci de ani, Pascal treisprezece, Moliere şaisprezece (n.tr.).

Capitolul VI

1639-1643

Naşterea ducelui de Anjou. — Observaţii curioase în legătură cu luna septembrie. — Favoarea făcută lui Cinq-Mars. — Academia franceză. — Mirame. — Prima reprezentaţie a acestei tragedii. — Fontrailles. — La Chesnaye. — Fabert. — Conspiraţia. — Călătoria regelui în sud. — Boala cardinalului. — Richelieu îi doboară pe conspiratori. — Ultimele clipe ale cardinalului. — O dublă apreciere asupra acestui ministru.

Evenimentele de oarecare importanţă care s-au petrecut în primii doi sau trei ani de viaţă ai lui Ludovic al XIV-lea au fost: moartea părintelui Joseph, cu care ne-am întâlnit la începutul acestei povestiri, favoarea crescândă de care începuse să se bucure Cinq-Mars, şi, în sfârşit, faptul că regina adusese pe lume un al doilea fiu, numit ducele de Anjou, născut în ziua de 21 septembrie.

În legătură cu această lună, trebuie remarcată ciudata ei influenţă în cuprinsul acelui secol. Cardinalul se născuse în 5 septembrie 1585; regele, în 17 septembrie 1600; regina, în 22 septembrie 1601; Delfinul, în 5 septembrie 1638, iar ducele de Anjou venise pe lume în ziua de 21 septembrie 1640; în sfârşit, în aceeaşi lună în care s-a născut, Ludovic al XIV-lea a şi murit în 1715.

Cu acest prilej savanţii se apucară să facă cercetări şi descoperiră, chipurile, că în luna septembrie fusese creată lumea, fapt care-l măguli grozav pe Ludovic al XIII-lea şi care deveni pentru el o nouă certitudine a prosperităţii viitoare a statului.

În vremea asta, fără ca regina să depună vreo strădanie, relaţiile ei cu regele deveniră mai bune. În timp ce acesta, din ce în ce mai oprimat de cardinal, începuse să nutrească pentru el o ură surdă. Aşa, de pildă, toţi cei care-l înconjurau pe rege erau oamenii cardinalului: valeţi, gentilomi, favoriţi. Nu mai existau la această Curte

numeroasă decât domnii de Treville, Des Essarts şi Guitaut care rămăseseră tari pe poziţie, primii doi fiind fideli regelui, iar ultimul reginei.

Ludovic al XIII-lea se apropiase din nou de domnişoara de Hautefort, dar această legătură, oricât de castă ar fi fost, putea să aibă un rezultat funest pentru cardinal, din pricina prieteniei care exista între regină şi domnişoara ei de onoare. Richelieu o îndepărtă deci cum o îndepărtase şi pe domnişoara de La Fayette şi o înlocui cu un bărbat pe care putea conta. Acest bărbat era marchizul de Cinq-Mars pe care frumosul roman al lui Alfred de Vigny l-a făcut atât de cunoscut. Cardinalul observase că regelui îi plăcea să discute cu acest tânăr şi crezând că poate conta pe el, fiindcă mareşalul d'Effiat, tatăl lui Cinq-Mars, era unul dintre slujitorii săi credincioşi, dori să-l vadă ocupând pe lângă rege acelaşi loc pe care-l ocupase bietul Chalais, şi cum presupunea că sfârşitul avea să-i fie acelaşi, şi începuturile trebuiau să fie asemănătoare.

Cinq-Mars fu deci vârât în sufletul lui Ludovic al XIII-lea nu în calitate de camerier, post pe care îl deţinea în acel moment marchizul de La Force, ci ca prim-scutier al regelui. Lui Cinq-Mars îi trebuise aproape un an şi jumătate până să se hotărască să accepte trista cinste ce i se făcea. Îşi aminti de Chalais, decapitat, de Barradas, aflat în exil, şi, tânăr, frumos, bogat, nu ţinea deloc să-şi rişte viaţa, vârându-se în acea prăpastie a favorurilor regale care-i înghiţea pe toţi. Dar cardinalul şi soarta sa îl minară într-acolo şi el nu putu opune nicio rezistenţă. În concluzie, niciodată vreo favoare n-a fost atât de mare, nici atât de reală. Regele îl numea de faţă cu toţi „scumpul său prieten" şi nu putea sta nicio clipă fără el; când Cinq-Mars a plecat la asediul de la Arras, a trebuit să-i făgăduiască suveranului său că-i va scrie de două ori pe zi; cum într-o zi Ludovic al XIII-lea n-a primit nicio scrisoare de la el, regele şi-a petrecut seara plângând şi susţinând că Cinq-Mars fusese desigur ucis şi că nimic nu-l va consola vreodată de o asemenea pierdere.

În vremea asta, cardinalul continua s-o urască din

toată inima pe regină, iar cele două naşteri fericite nu făcuseră decât să dospească şi mai mult vechea plămadă a iubirii respinse. Aşa că eminenţa-sa, care-şi isprăvise de construit Palatul Cardinal, ţinea cu tot dinadinsul – inaugurindu-şi noua locuinţă – să se răzbune într-un mod răsunător pe regala lui rivală.

Sunt cunoscute gusturile poetice ale cardinalului; el fondase, în 1635, Academia Franceză, pe care ministrul Saint-Germain o poreclise „colivia lui Psafon" iar academicienii, recunoscători, îl numiseră pe cardinal „zeu", şi la „divina sa poruncă", cenzurară *Cidul.* Mai mult decât atât; făcuseră portretul eminenţei-sale în mijlocul unui soare uriaş cu patruzeci de raze şi fiecare din aceste raze se isprăvea cu numele unui academician.

Cardinalul susţinea, în gura mare, că nu preţuia şi nu iubea decât poezia; când se apuca să scrie versuri, nu mai acorda nimănui nicio audienţă. Într-o zi, în vreme ce discuta cu Desmarets, îl întrebă pe neaşteptate:

— Ce crezi că-mi face cea mai mare plăcere, domnule?

— După toate probabilităţile, monseniore, să vă preocupaţi de fericirea Franţei.

— Te înşeli, replică Richelieu, îmi place să fac versuri.

Asupra acestui punct, ca de altfel şi asupra celorlalte, cardinalul nu suferea să fie contrazis. Într-o zi, domnul l'Etoile, cutează – cât mai delicat cu putinţă – să-i arate că printre versurile pe care eminenţa-sa avusese bunăvoinţa să i le citească, exista unul care avea numai treisprezece picioare.

— Ei, domnule, zise cardinalul, aşa îmi place mie, şi mi-l veţi aproba cu toţii fie că are un picior în plus sau în minus!

Dar în ciuda prezicerii marelui ministru, cum versurile nu-s totuna cu legile, versul cu pricina nu fu acceptat. Asta nu l-a împiedicat pe cardinal să-şi isprăvească, de bine de rău, tragedia lui, *Mirame,* scrisă în colaborare cu Desmarets, confidentul său; alegând-o ca să-

şi inaugureze sala de spectacole, îi invită pe rege, pe regină şi întreaga Curte să vină s-o asculte. Această sală îl costase trei sute de mii de scuzi; aşa că avea tot dreptul să-şi joace în ea piesele, Eminenţa-sa urmărea să aibă în acea seară două victorii: triumful răzbunării şi triumful poeziei. Piesa era plină de aluzii amare la adresa Anei de Austria şi, rând pe rând, fură scoase la iveală relaţiile ei cu Spania şi iubirea dintre ea şi Buckingham. Astfel, *Mirame,* după ce la început se acuzase de crimă contra statului, se învinuia acum de o alta, şi într-un moment de deznădejde, îi spunea confidentei sale:

„Mă simt o criminală iubind acest bărbat... lubirea-i în pericol, îmi spune întregul Stat”.

Asistenţa aplauda mai, mai să-şi rupă palmele. În vremea asta cardinalul aproape că-şi ieşise din fire de bucurie; se aplecase pe jumătate afară din lojă şi făcea semne cu mâna, când pentru a se aplauda, când pentru a impune tăcere ca să nu se piardă niciun cuvânt din paragrafele mai frumoase. Cât despre Aria de Austria, e lesne de închipuit cam în ce stare se afla. Piesa fusese dedicată regelui de către Desmarels, care-şi asumase şi răspunderea în această privinţă. Regele acceptase dedicaţia. Cu câteva zile în urmă însă, refuzase dedicaţia lui *Polyeucte,* de frică să nu fie cumva obligat să-i dea lui Corneille tot atât cât îi dăduse Mautauron pentru dedicaţia piesei *Cinna,* adică două sute de pistoli. Aşa că până la urmă *Polyeucte* a fost dedicată reginei.

Cinq-Mars asista şi el la reprezentaţie împreună cu Fontrailles în loja regelui, şi cum discutau întruna, nefiind atenţi la piesă, cardinalul îşi pierdu încrederea în primul şi jură răzbunare cruntă celuilalt. La câtăva vreme după asta, Fontrailles şi Ruvigny se aflau în anticamera cardinalului, la Rueil, unde acesta era aşteptat de nu ştiu ce ambasador. Richelieu ieşi ca să vină în întâmpinarea acelui ilustru personaj şi văzându-l pe Fontrailles, care pe lângă faptul că era foarte urât, mai era şi cocoşat, îi zise:

— Dă-te la o parte, domnule de Fontrailles, acest ambasador n-a venit în Franţa ca să vadă monştri!

Fontrailles scrâşni din dinţi şi se dădu înapoi fără să răspundă. În sinea lui însă îşi zise: „Ah. Ticălosule, mi-ai înfipt pumnalul drept în inimă; dar fii pe pace, ţi-l voi înfige şi eu de îndată ce voi putea!”

Din acel moment, Fontrailles nu mai avu decât o singură dorinţă: de a se răzbuna. Acele vorbe imprudenta pe care le rostise Richelieu dădură naştere, după un an, celui mai crâncen complot pe care l-a avut de înfruntat vreodată cardinalul.

Fontrailles era foarte bun prieten cu Cinq-Mars; îl făcu deci să priceapă cât era de ruşinos pentru el să fie spionul cardinalului şi să-l trădeze astfel pe regele care-l copleşea cu binefaceri. Cinq-Mars nu-l iubea pe rege, ale cărui dovezi de prietenie le primea cu nelinişte, ba chiar cu silă; dar era ambiţios şi apoi peste tot sufla vântul conspiraţiei. Aşa că se lăsă antrenat în noua cabală.

Favoritul, plictisit să mai ocupe un post de subaltern, îl ceru pe cel de mare scutier pe care – în ciuda opunerii lui Richelieu – regele i-l acordă. Dar înainte ca această numire să devină publică, Richelieu o şi aflase de la Chesnaye, primul valet de cameră al regelui, care era spionul eminenţei-sale. Richelieu voi să stăvilească această numire şi dădu fuga la Luvru ca să se plângă regelui. Ludovic al XIII-lea îl rugase pe Cinq-Mars să nu spună încă nimic despre noua numire de care nu ştia decât el şi Chesnaye. Cinq-Mars se jură pe toţi sfinţii că nu deschisese gura faţă de nimeni şi-l acuză pe Chesnaye, rugându-l pe rege să-l alunge. Regele, în acea epocă, nu-i refuza nimic favoritului său. Chesnaye. Alungat în mod ruşinos, se duse să se plângă cardinalului, care-şi putu da seama din acest fapt, de puterea favoritului asupra regelui.

Cu toate astea Cinq-Mars era un favorit cam ciudat, veşnic în dispută cu stăpânul său: căci Cinq-Mars iubea tot ce ura Ludovic al XIII-lea – cu excepţia cardinalului – şi ura tot ceea ce-i plăcea regelui.

Aşa după cum lesne se poate înţelege, *Mirame* n-o apropiase pe regină de cardinal. Sigură pe poziţie prin dubla ei maternitate, ea îl încurajă pe ducele de Orléans,

acel veşnic conspirator care-şi trăda întotdeauna complicii, să mai facă o tentativă împotriva lui Richelieu. Or, aţâţat de Fontrailles, Cinq-Mars – ameţit de favoarea pe care i-o arăta Ludovic – fu gata să devină şeful unui complot la care era sigur că va lua parte însuşi regele.

În vremea asta, cardinalul începu să grăbească războiul cu Spania. Catalonia ceruse să se alipească Franţei şi Richelieu îi răspunse lui Lavalle, trimisul domnului de

Lamouthe Houdancourt, care venise să-i arate acestuia ce diligenţe depusese stăpânul său în Aragon şi Valencia:

— Spune-i domnului de Lamothe Houdancourt că înainte de trei luni îl voi conduce eu însumi pe rege în Spania!

În urma acestei făgăduieli pe care avea într-adevăr de gând să şi-o ţină cardinalul îl chemă, în august 1641, pe amiralul de Breze, anunţându-l să-şi înarmeze de îndată navele ce se aflau în portul Brest şi după ce va traversa strâmtoarea, să se plaseze în faţa Barcelonei, în vreme ce regele o va porni spre Perpignan. Or, cum cardinalul hotărâse această expediţie pentru sfârşitul lui ianuarie 1642, amiralul n-avea vreme de pierdut: făgădui deci că în opt zile va părăsi Parisul. După ce primise ordinele cardinalului, domnul de Breze trebuia să le primească şi pe cele ale regelui. Se înfăţişă deci la majestatea-sa şi, cum funcţia îi îngăduia să intre neanunţat, fu introdus imediat. Regele discuta cu Cinq-Mars în ambrazura unei ferestre şi discuţia era atât de aprinsă, încât niciunul nici celălalt nu observară prezenţa domnului de Breze. Aşa că acesta putu auzi, aproape fără să vrea, o parte din cele discutate. Cinq-Mars se dezlănţuise împotriva cardinalului, reproşându-i cele mai cumplite crime, fără ca regele să ia în vreun fel partea ministrului său. Breze nu ştia ce să facă; dar geniul cel bun îl ajută: se retrase în tăcere, ţinându-şi răsuflarea şi ieşi fără să fi fost văzut. Breze era unul dintre cei mai fideli supuşi ai cardinalului, dar, de asemenea, şi un om foarte cinstit. Să-l denunţe pe Cinq-Mars eminenţei-sale ar

fi însemnat să fie un delator; să păstreze secretul, ar fi însemnat să nu fie un slujbaş devotat. Hotărî deci ca la prima ocazie să-i caute ceartă lui Cinq-Mars şi să încerce să-l omoare în ducl, ceea ce ar fi împăcat toate lucrurile. Dar întâmplarea potrivi în aşa fel treburile, încât patru sau cinci zile marele amiral să nu-l poată întâlni pe marele scutier. În sfârşit, în a şasea zi, cum Cinq-Mars îl însoţea pe rege la vânătoare, Breze îl găsi singur şi într-un loc prielnic. Se duse deci glonţ la el şi, sub un pretext oarecare, îi propuse să scoată sabia; domnul de Cinq-Mars, care era curajos, n-ar fi şovăit ai accepte această propunere, când iată că de undeva se ivi un câine. Breze crezu că dulăul era urmat de toată haita şi că după haită veneau şi vânătorii; dădu iute pinteni calului şi se îndepărtă amânând duelul pe altă dată. Timp de două zile, Breze căută inutil ocazia pe care-o pierduse. Săptămâna de răgaz pe care i-o ceruse cardinalului trecuse; trebuia să plece. Cardinalul reînnoi ordinul pe care i-l dăduse. Breze mai ceru două zile pentru echipajul său; în sfârşit, cum cele două zile trecură şi ele, şi cum domnul cardinal începuse să se uite urât la el, bietul om neştiind ce să facă, dădu fuga la domnul Des Noyers şi-i povesti tot.

— Foarte bine, spuse Des Noyers, nu pleca nici azi, nici mâine.

— Dar dacă domnul cardinal se supără pe mine că nu l-am ascultat? întrebă marele amiral.

— Am eu grijă ca monseniorul să nu se supere.

Asigurat astfel, domnul de Breze rămase. A doua zi eminenţa-sa întâlnindu-l, îi spuse cu cel mai fermecător surâs al său:

— Ai făcut bine că ai rămas o zi, două în plus, domnule mare amiral, şi mă bucur de această mică întârziere; acum însă poţi pleca la Brest; fii liniştit, nu-mi uit prietenii, dar nici duşmanii.

Domnul de Breze plecă şi cardinalul îşi puse gărzile să-l spioneze îndeaproape pe Cinq-Mars, ale cărui mari favoruri începuseră să-l neliniştească

În vremea asta, conspiraţia îşi urma cursul.

Fontrailles, deghizat în călugăr capucin, plecase ca să ducă cu mâna lui regelui Spaniei un tratat de alianţă iscălit de Gaston de Oileans, de regină, de domnul de Bouillon şi de Cinq. Mars. Favoritul, mai trufaş şi mai insolent ca niciodată, se credea inatacabil în ceea ce privea prietenia regelui până când, într-o bună zi băgă de seamă că această prietenie scăzuse foarte mult şi iată şi cu ce prilej observă acest lucru.

Abraham Fabert, viitorul mareşal al Franţei, era pe atunci căpitan al gărzilor şi destul de bine văzut de rege. Într-o zi, Ludovic al XIII-lea, pe care-l apucau din când în când nişte un şi nişte copilării ciudate, îşi deschise inima faţă de Fabert şi începând să-i vorbească despre planul de asasinare al cardinalului, îl întrebă, pe ocolite, dacă el, Fabert, n-ar vrea să-şi asume această răspundere. La care se zice că Fabert clătinase din cap şi se mulţumise să spună:

— Sire, eu nu sunt domnul de Vitry.

— Dar cine eşti? îl întrebase regele.

— Sire, sunt Abraham Fabert, sluga domniei-voastre, gata la orice în afară de asasinat.

— Bine, răspunsese regele; voiam să te încerc, Fabert; văd că eşti un om cinstit şi-ţi mulţumesc; oamenii cinstiţi devin din zi în zi mai rari.

Acelaşi Fabert, care băgase de seamă că răspunsul dat, oricât de cutezător a fost, nu l-a supărat pe rege, discuta într-o zi cu majestatea-sa despre asedii şi bătălii. Cinq. Mars, deşi tânăr, se contrazise de mai multe ori cu Fabert. Discuţia asta, în care orgoliul se înfrunta cu ştiinţa armelor, îl plictisi pe rege.

— Ei, drăcie! îi zise el lui Cinq-Mars, dumneata care n-ai văzut încă nimic, n-ai dreptate să înfrunţi un om cu experienţă.

— Sire, răspunse Cinq-Mars, uluit de a se simţi atacat tocmai din partea din care, dimpotrivă, nădăjduia ajutor, există unele lucruri pe care atunci când ai bun-simţ şi educaţie le ştii fără să le fi văzut.

După care, salutându-l pe rege, se retrase; dar

făcând acest lucru trecu pe lângă Fabert şi-i şopti:

— Îţi mulţumesc domnule Fabert şi nu voi uita ceea ce-ţi datorez!

Apoi ieşi. Regele îl văzuse apropiindu-se de căpitanul gărzilor, dar nu auzise ce-i spusese acestuia.

— Fabert, întrebă el, ce ţi-a spus nebunul ăla?

— Nimic, sire, răspunse căpitanul.

— Mi s-a părut că aud nişte ameninţări...

— Sire, nu se rostesc ameninţări în faţa majestăţii voastre. Şi apoi nici nu le-aş răbda.

— Ei, Fabert, spuse regele după o clipă de tăcere, văd că trebuie să-ţi spun tot...

— Mie, sire?

— Da, fiindcă eşti un om de onoare. Ei bine, sunt sătul până peste cap de domnul Cinq-Mars.

— De domnul Cinq-Mars? întrebă Fabert uluit peste măsură.

— Da, de domnul Cinq-Mars, Fabert. Sunt şase luni de când ori de câte ori îl văd îmi vine să vărs...

Fabert fu năucit şi de mărturisire şi de expresie.

— Dar, sire, spuse el după o clipă, toată lumea crede că domnul Cinq-Mars se bucură de înalta favoare a majestăţii-voastre.

— Da, continuă regele, da, fiindcă toţi îşi închipuie că după ce toată lumea se retrage, el rămâne să stea de vorbă cu mine; dar nici pomeneală de aşa ceva, Fabert; în loc să discute cu mine, se vâră în camera de haine şi-l citeşte pe Ariosto... Ei bine, află că nu există om pe lume mai puţin amabil şi mai vicios ca el; este cel mai mare ingrat de pe pământ; m-a făcut de nenumărate ori să-l aştept ceasuri întregi în trăsură, în vreme ce dumnealui alerga după Marion de Lorme sau după nebuna de Chaumerault. Mă ruinează, Fabert; pentru dezmăţurile lui nu-i ajunge nici venitul unui regat, şi, în clipa în care-ţi vorbesc, află că are trei sute de perechi de cizme...

În aceeaşi zi Fabert îi dădu cardinalului raportul despre situaţia în care se afla Cinq-Mars. Lui Richelieu nu-i venea a crede; îl puse pe Fabert să repete de trei, patru ori

această ieşire a majestăţii-sale, întrebând dacă erau chiar propriile sale cuvinte. Apoi, încrezându-se prea mult în cinstea lui Fabert pentru ca să mai pună la îndoială ceea ce-i spusese acesta, şi văzându-l pe Cinq-Mars – în ciuda lipsei de afecţiune a regelui – continuând să fie foarte calm şi foarte liniştit, nu se mai îndoi că marele scutier pusese la cale un complot; ministrul nu se înşela: Cinq. Mars, lipsit de afecţiunea regelui, se credea susţinut de regină şi de ducele de Orléans. De altfel tratatul ajunsese la Madrid şi Fontrailles se întorsese de acolo cu nişte făgăduieli nemaipomenite.

La câteva zile după această revelaţie, domnul de Thou veni la Fabert, amicul său, şi voi să-l târască şi pe el în partidul lui Cinq-Mars. Dar încă de la primele cuvinte care-i ieşiră din gură, Fabert îl opri:

— Domnule, zise el. Ştiu despre domnul de Cinq-Mars o mulţime de lucruri pe care nu ţi le pot spune; aşa că te rog să nu-mi vorbeşti despre el.

— Atunci, spuse de Thou, să vorbim despre altceva.

— Cu plăcere, dar cu condiţia să nu fie vorba de lucruri care privesc statul, căci te previn că i la voi aduce la cunoştinţă domnului cardinal.

— Dar pentru numele lui Dumnezeu! strigă atunci de Thou, ce ţi-a oferit eminenţa-sa ca să-i fii un atât de bun amic? Nu ţi-a dat nici măcar slujba de căpitan al gărzilor pe care ţi-ai cumpărat-o singur.

— Dar ţie, răspunse Fabert, nu ţi-e ruşine să te iei după un copil, care mai ieri, alaltăieri mai era încă paj? Bagă de seamă, de Thou, nu face prea multă cârdăşie cu el, pentru că te mână pe un drum prost.

Şi fără să-i spună mai multe, Fabert îi întoarse spatele lui de Thou care, cu firea lui nehotărâtă, rămase perplex şi mai ales foarte mirat.

Şi iată că veni şi clipa plecării: în 27 februarie 1642 regele părăsi palatul Saint-Germain: se întâmplase exact cum îi spusese cardinalul domnului de Breze. La Lyon, regele se opri pentru un Te *Deum* în cinstea victoriei de la Kempen, pe care tocmai o repurtase contele de Guebriant

asupra generalului Lamboy. Ieşind din biserică, unde slujise însuşi cardinalul, regele găsi o deputăţie a barcelonezilor, care-l pofteau să intre în oraşul lor. Lucrurile mergeau deci cum nu se poate mai bine: prin contele de Guebriant cardinalul îi bătuse pe austrieci; prin La Mothe Houdancourt supusese Spania. Regele şi cardinalul porniră deci la drum, spre Vienne, Valence, Nâmes, Montpellier şi Narbonne. La Narbonne, Fontrailles se alătură şi el Curţii. Aducea tratatul semnat de ducele de Olivares. Acest tratat îl bucură grozav pe Cinq-Mars, fiindcă el îi făgăduia lucruri mari: sănătatea regelui era atât de şubredă, incit acesta putea să moară dintr-un moment în altul. Or, în acest caz, Gaston de Orléans, fratele regelui, era obligat să împartă regenţa cu domnul de Cinq-Mars. Favoritul, spre marea nelinişte a cardinalului, avea deci de ce să fie atât de calm. La Narbonne. Richelieu avea ca scop al călătoriei, cucerirea oraşului Roussillon şi a Perpignanului asediat.

Dar iată că bietului cardinal i se întâmplă un lucru foarte neplăcut: pe obraz îi apăru un buboi; devorat de febră, zdrobit de durere, declară – cu tot curajul său – că nu putea merge mai departe. Regele mai rămase câteva zile la Narbonne. În nădejdea că lui Richelieu îi va fi mai bine: dar cum boala, dimpotrivă, i se înrăutăţi, regele se hotărî s-o pornească spre tabără unde şi ajunse nu peste mult. În vremen asta cardinalul rămăsese la Narbonne în prada celor mai cumplite dureri ale trupului şi celor mai apăsătoare nelinişti ale sufletului, îl lăsa pe Cinq-Mars, duşmanul său. Nestingherit, alături de rege. Bănuia că se urzeşte un complot grozav împotriva lui şi prin urmare împotriva Franţei şi tocmai în clipa în care avea nevoie de toată puterea, de toată agerimea, de tot geniul său, iată că febra îl ţintuia în fotoliu, departe de rege, departe de asediu şi departe de treburile statului. Ca o culme a ghinionului, medicii îl anunţară că aerul de mare îi era potrivnic şi că, atâta vreme cât va rămâne la Narbonne, starea i se va înrăutăţi. Iată-l deci silit să părăsească acest oraş şi să se îndrepte spre Provence, într-o stare atât de

disperată incit înainte de a pleca îşi chemă notarul şi-i dictă testamentul.

În vreme ce cardinalul, purtat în litieră, se ducea să caute la Arles sau la Tarascon un aer mai blând, regele, pe umerii căruia cădea acum toată povara acestei îndrăzneţe întreprinderi, simţi că era mai presus de puterile lui să conducă şi războiul şi politica, adică şi asediul şi statul. Drept pentru care, crezând că-l mai găseşte pe cardinal la Narbonne, plecă în 10 iunie spre acest oraş. Îl însoţeau cei mai apropiaţi curteni ai săi, printre care Cinq-Mars şi Fontrailles. Or, iată ce s-a petrecut în timp ce regele se întorcea la Narbonne, sau, cel puţin, ce povesteşte Charpentier, primul secretar al cardinalului.

Richelieu, care se îndrepta spre Tarascon, se oprise la câteva leghe de acest oraş şi se odihnea într-un han de ţară, când un curier care venea din Spania şi care spunea că aduce veşti extrem de importante, ceru să-i vorbească. Charpentier îl introduse şi curierul îi înmână cardinalului o scrisoare. După ce citi această depeşă cardinalul deveni mai palid decât era şi fu cuprins de un tremur puternic. Porunci tuturor să iasă, cu excepţia lui Charpentier; după ce rămase singur cu el, îi spuse:

— Adu-mi o ceaşcă cu supă, ca să-mi vin în fire!

Iar după ce i se aduse supa adăugă:

— Încuie uşa cu zăvorul!

Apoi reciti depeşa şi trecându-i-o lui Charpentier adăugă:

— Citeşte-o şi fă nişte copii după ea!

Ceea ce cardinalul îi înmânase lui Charpentier era tratatul cu Spania. Copiile odată făcute, eminenţa-sa îl chemă pe Chavigny, acelaşi pe care l-am văzut în urmă cu trei ani anunţându-l pe rege că regina era însărcinată.

— Chavigny, zise Richelieu, ia-l pe Des Noyers şi duceţi-vă împreună după rege, oriunde ar fi el. Înmânaţi-i copia acestui tratat. Regele vă va spune că e un fals dar n-are importanţă, insistaţi şi rugaţi-l să-l aresteze pe Cinq-Mars, spunându-i că dacă depeşa asta minte, va avea tot timpul să-l elibereze, în vreme ce dacă duşmanul intră în

Champagne şi ducele de Orléans ocupă Sedanul, va fi prea târziu pentru a mai putea îndrepta ceva.

Chavigny luă hârtia pe care avea misiunea să i-o înmâneze regelui şi plecă imediat împreună cu domnul Des Noyers.

Cei doi mesageri îl găsiră pe Ludovic al XIII-lea la Narbonne. Tocmai discuta cu curtenii săi, printre care se aflau Cinq-Mars şi Fontrailles, când iată că i se anunţară cei doi secretari de stat. Bănuind că vin din partea cardinalului îi primi imediat şi-i pofti să intre împreună cu el în cabinetul său.

Fontrailles, de îndată ce auzi numele domnilor de Chavigny şi Des Noyers, avu o bănuială; când văzu că discuţia dintre rege şi cei doi se prelungeşte într-un mod neliniştitor, îl trase pe Cinq-Mars într-un colţ şi-i spuse:

— Domnule, părerea mea e că lucrurile merg prost şi că e timpul să ne retragem.

— Fleacuri! zise Cinq-Mars. Eşti nebun, dragă Fontrailles.

— Amice, îi răspunse acesta, când te-o scurta de cap, cum eşti destul de înalt, vei rămâne tot frumos; eu însă sunt prea mărunt ca să-mi risc capul cu tot atâta nepăsare ca dumneata. Sluga dumitale!

După care Fontrailles făcu o reverenţă şi o şterse.

Aşa cum prevăzuse Richelieu, regele începu să vocifereze şi să se lamenteze, susţinând că nu se putea hotărî să-l aresteze pe Cinq-Mars decât dacă avea o nouă dovadă şi că toate astea erau de fapt o conspiraţie pusă la cale împotriva acelui „biet diavol”. Chavigny se întoarse la cardinal şi, după câteva zile, se înapoie cu originalul tratatului. Când Chavigny intră, regele stătea de vorbă cu Cinq-Mars. Secretarul, ca şi cum i-ar fi făcut o simplă vizită regelui, tot vorbind cu el, se apropie şi-l trase de mantie. Asta era un obicei al lui pe care-l practica ori de câte ori urma să-i spună regelui ceva deosebit. Imediat Ludovic al XIII-lea îl pofti pe Chavigny în cabinetul său. Cinq-Mars, neliniştit, voi să-l urmeze pe rege, dar Chavigny îi spuse pe un ton foarte autoritar şi semnificativ:

— Domnule Cinq-Mars, am ceva de discutat cu majestatea-sa.

Cinq-Mars se uită în ochii regelui şi surprinse una din acele priviri pline de cruzime pe care le avea uneori; înţelese că era pierdut. Se duse glonţ acasă, să-şi ia aurul pe care-l avea şi s-o şteargă. Dar nici n-apucă să intre bine în casă, că gărzile se şi înfiinţară la uşa de la intrare. Abia avu vreme să iasă printr-o portiţă de din dos, urmat de valetul său de cameră, Belet, care-l duse la iubita lui, îndrugându-i tatălui feţei o minciună oarecare pentru ca acesta să consimtă a ascunde în casa lui un gentilom pe care nu-l cunoştea. Seara, Cinq-Mars, îi spuse uneia din slugile sale să se ducă să vadă dacă nu cumva mai rămăsese deschisă vreuna din porţile oraşului ca să poată pleca din Narbonne. Fie de lene, fie de frică, sluga nu se duse nicăieri; după o vreme se întoarse şi-i spuse stăpânului că toate porţile oraşului fuseseră închise, ceea ce nu era adevărat, fiindcă tocmai în acea noapte una din porţi rămăsese deschisă ca să poată intra mareşalul de La Meilleraie, pe care-l aşteptau, dintr-o clipă într-alta. Cinq-Mars fu deci silit să rămână în Narbonne. A doua zi dimineaţă, burghezul la care stătea se duse la slujbă şi-l auzi pe crainic anunţând că cel care-l va preda pe Cinq-Mars va primi drept răsplată o sută de scuzi de aur, iar dacă nu-l va preda va fi condamnat la moarte.

— Ia te uită, zise burghezul, n-o fi cumva gentilomul care se ascunde la noi?

Şi apropiindu-se de crainic, îl rugă să-i dea semnalmentele celui căutat. Dându-şi seama că era într-adevăr omul care se ascundea în casa lui, se duse să-l denunţe şi se întoarse acasă cu gărzile după el.

Amănuntele procesului şi ale morţii lui Cinq-Mars sunt atât de cunoscute, încât nu le vom mai reproduce aici. Domnul de Thou, aşa cum îi spusese Fabert, o apucase pe un drum greşit; dar cel puţin îl parcurse cu nobleţe până la capăt şi vineri 12 septembrie, se urcă pe acelaşi eşafod ca şi prietenul său Cinq-Mars, pe care nu voise nici să-l trădeze, nici să-l părăsească.

Numai că Richelieu n-avea să supravieţuiască multă vreme acestui triumf. Întors la Paris, în acea faimoasă litieră a lui, purtat de douăzeci şi patru de oameni, porunci să fie dus la Rueil, unde începu să se simtă ceva mai bine; apoi îl chemă pe Juif, care-i deschise buboiul. Juif îi recomandă ce avea de făcut, dar în aceeaşi zi îi mărturisi academicianului Jacques Esprit că eminenţa-sa n-avea s-o mai ducă mult. O ceartă cu regele îi grăbi şi ea moartea. Cearta a izbucnit din pricina domnului de Treville, căpitanul muşchetarilor, şi a domnilor des Essarts, cumnatul acestuia, Tilladet şi La Sale pe care cardinalul îi socotea duşmani. Atâta îl sâcâise pe rege în legătură cu ei, incit ultimii trei fură – în 26 noiembrie – îndepărtaţi din slujbele lor; acum însă Ludovic al XIII-lea nu voia pentru nimic în lume să numească alte persoane în locul lor. Această rezistenţă îl exasperase pe cardinal, fiindcă îşi dădea seama că de îndată ce va muri, cei trei vor fi imediat repuşi în funcţiile lor. Atunci îl atacă pe domnul de Treville, pe care, până la urmă, regele trebui să-l scoată din slujbă, sfătuindu-l ca deocamdată să se ducă în Italia, de unde avea să-l cheme foarte curând înapoi la Curte. Treville plecă în 1 decembrie, iar regele le mărturisi domnilor de Chavigny şi Des Noyers că acceptase să-i îndepărteze pe patru dintre cei mai fideli slujitori ai săi, doar ca să scape de pisălogeala cardinalului şi ca să fie amândoi liniştiţi în puţinele zile pe care le mai aveau de trăit.

Aceste cuvinte, pe care Chavigny şi Des Noyers i le raportară cardinalului, făcură o asemenea impresie asupra acestuia, încât simţi încă din 28 noiembrie o puternică durere în coastă. Această durere se înteţi atât de tare încât fu nevoit să recurgă grabnic la medici care-i luară de două ori sânge. În ciuda acestui tratament energic, starea lui deveni atât de alarmantă, încât mareşalii de Breze, de La Meilleraie şi doamna de Aiguillon, nepoata lui Richelieu. Trebuiră să doarmă la Palatul Cardinal.

Luni 1 decembrie, ziua în care Treville fusese îndepărtat din slujbă, cardinalul se simţi puţin mai bine. Dar către ora trei după-amiază, febra crescu, însoţită fiind

de hemoragii şi de o mare greutate în respiraţie. Noaptea următoare, rudele cele mai apropiate şi prietenii cei mai buni se adunară la Palatul Cardinal, căci deşi lui Richelieu i se mai luase de două ori sânge, boala nu i se ameliora deloc. Bouvard, primul medic al regelui, veghe toată noaptea la căpătâiul lui. Marţi dimineaţa urmă un mare consult de medici şi, în aceeaşi zi, pe la orele două, regele – care nu voia să dea impresia că poartă ranchiună unui muribund – veni să-i facă o vizită. Când Richelieu îl văzu apropiindu-se de patul său, se ridică uşor din perne.

— Sire, şopti el, văd bine că trebuie să-mi iau rămas bun de la majestatea-voastră, dar mor cu satisfacţia că v-am slujit cu credinţă, că las ţara pe cea mai înaltă culme şi pe toţi duşmanii ei, doborâţi. Drept mulţumire pentru serviciile aduse, o rog pe majestatea-voastră să aibă grijă de rudele mele. Las în urma mea câţiva oameni foarte capabili şi foarte dibaci în afacerile statului: aceştia sunt domnii Des Noyers, de Chavigny şi cardinalul Mazarin.

— Fiţi liniştit, domnule cardinal, voi ţine seama cu sfinţenie de recomandările dumneavoastră, deşi nu cred să fac acest lucru chiar atât de curând, fiindcă nădăjduiesc că vă veţi însănătoşi.

Apoi, sub pretextul că această lungă discuţie îl obosise pe bolnav, ieşi din odaie şi toţi observară – în vreme ce traversa galeria şi privea tablourile care aveau în curând să-i aparţină, fiindcă Richelieu lăsase prin testament Palatul Cardinal, Delfinului – toţi observară zic, cât era de bucuros şi cum izbucnise chiar de vreo două ori în hohote de râs, deşi era însoţit de doi dintre cei mai buni prieteni ai cardinalului, mareşalul de Breze şi contele de Harcourt, care-l conduseră până la Luvru; pe drum, le recomandă celor doi să nu-l părăsească pe cardinal până ce acesta nu-şi va da duhul.

A doua zi, în 3 decembrie, medicii văzând că nu-l mai puteau ajuta pe bolnav, îl lăsară pe mina vracilor, care-i înrăutăţiră şi mai rău boala, încât, spre ora unsprezece, începu să circule zvonul că ministrul murise. La ora patru regele făcu o ultimă vizită la Palatul Cardinal, dar spre

marea sa mirare şi probabil şi spre marea sa dezamăgire, îl găsi pe bolnav ceva mai bine. O pilulă pe care i-o dăduse un medic din Troyes, pe nume Lefevre, adusese această ameliorare. Majestatea-sa rămase cinci minute lângă Richelieu, străduindu-se s-o facă pe îndureratul şi arătându-se plin de regrete; după care se retrase, de data asta cu mai puţină bucurie decât penultima oară. Noaptea trecu în linişte. Pe la prânz, un gentilom trimis de regină să afle cum se mai simte ministrul, căpătă acest răspuns chiar din gura lui:

— Rău, domnule, rău şi spune-i reginei că dacă s-a socotit nedreptăţită de mine, o rog cu umilinţă să mă ierte.

Gentilomul se retrase, dar n-apucă să iasă bine din odaie că Richelieu se simţi cuprins de o atât de mare slăbiciune încât, întorcându-se către doamna de Aiguillon, îi şopti:

— Nepoată, mă simt rău, mor, te rog, du-te... Nu vreau să mă vezi dându-mi sufletul...

De-abia închise doamna de Aiguillon uşa, în urma ei, că Richelieu, sfârşit, îşi lăsă capul pe pernă şi-şi dădu sufletul.

Astfel muri, la cincizeci şi opt de ani. În palatul pe care şi-l construise sub ochii regelui – dar care fusese grozav de încântat de această construcţie – Armand-Jean Duplessis, cardinal de Richelieu. Ca despre toţi oamenii care au ţinut în mina lor un regat, există şi despre el două aprecieri: una a contemporanilor, cealaltă a posterităţii. Iată pe prima, după care vom încerca s-o formulăm şi pe a doua:

„Cardinalul – spune Montresor – *era capabil de mult bine, dar şi de mult rău. Avea spirit, însă unul obişnuit, îi plăceau lucrurile frumoase, dar n-a ştiut niciodată să aprecieze cum se cuvine creaţiile* spiritului. *Era cumplit de gelos pe toţi cei care-i puteau ştirbi reputaţia. Pe oamenii mari, indiferent de profesia lor, i-a socotit întotdeauna duşmani şi toţi cei care l-au jignit i-au simţit asprimea răzbunării. Cei pe care nu i-a putut ucide, au trebuit să-şi petreacă viaţa în surghiun. În timpul cârmuirii lui au avut*

loc mai multe conspiraţii menite să-l distrugă; până şi regele a făcut parte din unele şi totuşi, norocul lui orb l-a ajutat să triumfe asupra duşmanilor, şi să-l aducă pe rege în pragul mormântului. În sfârşit, a fost văzut pe catafalc, plâns de câţiva, dispreţuit de mulţi şi privit de o atât de mare mulţime de gură-cască, încât o zi întreagă, abia dacă s-a mai putut intra în Palatul Cardinal.

Acum iată şi aprecierea posterităţii:

Cardinalul de Richelieu – aflat la distanţă aproape egală de Ludovic al XI, al cărui scop a fost distrugerea feudalităţii şi de Convenţia Naţională, care urmărea să doboare aristocraţia – pare să fi primit şi el din partea Providenţei o misiune la fel de sângeroasă. Marea seniorie, pusă pe goană de Ludovic al II-lea şi de Francisc I, a fost doborâtă aproape în întregime sub Richelieu, pregătind prin căderea ei, domnia calmă, unitară şi despotică a lui Ludovic al XIV-lea, care a căutat în van în jurul lui un mare senior, dar care n-a mai găsit decât nişte simpli curteni. Veşnicele răscoale, care tulburau de două secole Franţa, dispărură aproape cu totul sub ministeriatul, sau mai bine-zis sub domnia lui Richelieu. Familia La de Guise, care întinsese mâna spre sceptrul lui Henric al III-lea, familia Conde, care pusese piciorul pe primele trepte ale tronului lui Henric al IV le-a, Gaston de Orléans care-şi încercase pe frunte coroana lui Ludovic al XIII-lea, fuseseră cu toţii, dacă nu distruşi, cel puţin făcaţi inofensivi. Toţi cei care s-au ridicat împotriva voinţei de fier închisă în trupul şubred al cardinalului, au fost zdrobiţi.

Într-o zi, Ludovic al XIII-lea, convins de rugăminţile mamei sale, făgădui geloasei şi răzbunătoarei florentine dizgraţia acestui ministru. Ţinu deci în acest scop sfat cu Marillac, cu ducele de Guise şi cu mareşalul de Bassompierre. Marillac propuse ca Richelieu să fie asasinat; ducele de Guise propuse exilul, iar Bassompierre închisoarea. Şi iată că fiecare dintre ei avu până la urmă soarta pe care voiseră să i-o pregătească ministrului: Bassompierre fu închis la Bastilia, ducele de Guise fu alungat din Franţa, capul lui Marillac căzu pe eşafod, iar

regina Maria de Medicis, care ceruse să fie dizgraţiat, fu la rândul ei dizgraţiată şi-şi sfârşi zilele la Koln, într-o sărăcie lucie. Vă puteţi da lesne seama că toată această luptă Richelieu n-a dus-o pentru el, ci pentru Franţa; duşmanii pe care-i combătea nu erau atât ai lui, cât ai ţării. Dacă s-a cramponat cu înverşunare de Ludovic al XIII-lea, dacă l-a silit să ducă o viaţă tristă, nefericită şi izolată, dacă l-a despuiat, rând pe rând, de prieteni, de iubite şi de familie, cum despoi un copac de frunze, de ramuri şi de scoarţă, a făcut-o din pricină că prietenii, iubitele şi familia secătuiau seva regatului muribund, care avea nevoie de egoismul lui ca să nu piară. Fiindcă statul era destrămat de lupte interne, la care aveau să se adauge în curând şi cele externe. Toţi acei mari seniori pe care-i decima, toţi acei prinţi de sânge pe care-i exila, îi chemau pe străini în Franţa şi străinii dădeau fuga la această chemare, năpustindu-se din trei părţi ale regatului: englezii, prin Guyenne, spaniolii, prin Roussillon, austriecii prin Artois. Richelieu îi respinse pe englezi, alungându-i din insula Re şi asediind oraşul La Rochelle; le veni de hac austriecilor, luându-le Bavaria, anulându-le tratatul cu Danemarca şi semănând discordia în Liga catolicilor din Germania; învinse Spania, înfiinţând în coasta ei acel regat al Portugaliei, din care Filip al II-lea făcuse o privincie a sa şi din care ducele de Bragance crease un stat. Mijloacele sale au fost şirete şi crude, dar rezutatul a fost măreţ. Chalais a căzut, dar Chalais conspirase cu Spania şi cu Lorena; Montmorency a căzut, dar Montmorency intrase în Franţa cu armată străină; Cinq-Mars a căzut, dar Cinq-Mars îl chemase pe străin în ţară. Poate că fără toate aceste lupte, vastul său plan, reluat mai apoi de Ludovic al XIV-lea şi de Napoleon n-ar fi reuşit. Râvni la Ţările-de-Jos până la Anvers şi Malines; îşi munci creierul cum să răpească Spaniei, Franche-Comte; recâştigă pentru Franţa, oraşul Roussillon. Născut pentru a fi un simplu preot, a devenit doar prin forţa geniului său nu numai un mare politician, dar şi un mare general; şi după ce La Rochelle a căzut datorită strategiei sale în faţa căreia s-au

plecat pe rând, Schomberg, mareşalul Bassompierre şi ducele de Angoulême, Richelieu i-a spus regelui:

— Sire, nu sunt profet, dar o asigur pe majestatea-voastră că acum, dacă binevoiţi să faceţi ce vă sfătuiesc eu, în luna mai veţi pacifica Italia, în iulie îi veţi supune pe hughenoţii din Languedoc şi în august veţi fi înapoi la Paris.

Şi fiecare din aceste profeţii ale sale se îndeplini la locul şi la vremea cuvenită, în aşa măsură încât, începând din acel moment Ludovic al XIII-lea jură să-i urmeze întotdeauna sfaturile. În sfârşit, Richelieu a murit – cum spune Montesquieu – după ce l-a obligat pe rege să ocupe locul al doilea în ţară, dar primul în Europa; după ce l-a înjosit, dar i-a făcut domnia ilustră; după ce, în sfârşit, i-a secerat pe răzvrătiţi de la rădăcină, în aşa fel încât urmaşii celor care creaseră Liga n-au mai putut aprinde decât Fronda, după cum în urma domniei lui Napoleon, urmaşii răzvrătiţilor din Vandeea anului 1793 n-au mai putut isca decât neînsemnata răzmeriţă din 1832.

Capitolul VII

Intrarea lui Mazarin în consiliu. — Favoarea făcută domnului Des Noyers. — Bassompierre iese de la Bastilia. — Rămăşiţele reginei-mame. — Boala regelui. Declararea regenţei. — Botezul Delfinului. — Ultimele clipe ale lui Ludovic al XIII-lea. — Moartea sa. — Aprecieri asupra acestui rege. — Avariţia, cruzimea, neseriozitatea lui.

De îndată ce cardinalul muri, spre marea satisfacţie, a regelui, acesta, ca să-şi ţină şi cuvântul pe care i-l dăduse pe patul de moarte, dar şi pe cel pe care şi-l dăduse el însuşi, le înapoie lui Treville, Des Essart, Lasalle şi Tilladet brevetele de căpitani ai gărzii sale şi îl introduse şi pe Mazarin în consiliu.

La câteva zile după asta au fost eliberaţi din lemniţa Bastiliei mareşalul de Vitry, contele de Cramail şi

mareşalul de Bassompierre. Ultimul, care zăcuse acolo doisprezece ani, constată ce schimbări mari apăruseră în moda al cărei ilustru reprezentant fusese şi în Parisul unde pe vremuri numele lui era atât de popular. Întrând în Luvru, mărturisi că ceea ce-l mirase cel mai tare fusese faptul că ar fi putut veni de la Bastilia la palatul regal pe imperiala trăsurilor, atât de multe căleşti treceau pe stradă. Cât despre bărbaţi şi despre cai, declară că era cât pe-aci să nu-i mai recunoască, fiindcă bărbaţii nu mai purtau barbă, iar caii aveau cozile până la pământ. De altfel, Bassompierre rămăsese ceea ce fusese toată viaţa sa: un om loial, ironic şi spiritual; dar şi spiritul avea să se schimbe în curând, în Franţa, aşa cum se schimbaseră străzile şi chipurile.

În vremea asta, la palatul regal se mai pregătea o reîntoarcere: cea a rămăşiţelor pământeşti ale Maiei de Medicis, victima urii cardinalului care avusese atâta putere asupra lui Ludovic al XIII-lea, încât îl împiedicase pe fiu să-şi ajute mama. Maria murise la Koln, în casa pictorului ei, Rubens, fără nicio îngrijire decât cea a unei biete guvernante, fără alţi bani decât cei pe care îi dădea din milă, Electorul. Or, ea lăsase cu limbă de moarte să fie dusă în mormântul regal din Saint-Denis. Dar acest lucru nu se putuse face, atâta vreme cât trăise Richelieu, aşa că fusese lăsată să putrezească în odaia în care murise. Acum, aducându-şi aminte de ceea ce uitase atâta vreme – şi anume că avusese o mamă – regele trimise pe unul din gentilomii săi să-i aducă rămăşiţele pământeşti în ţară. În sfârşit, după douăzeci de zile de drum, sicriul fu depus la Saint-Denis.

Între timp, începură să se facă pregătiri mari pentru o nouă campanie, de care însă se îndoia toată lumea, fiindcă sănătatea regelui începuse să se clatine serios. Se părea că Richelieu, ministrul-suveran, care toată viaţa îl dominase, îl ura după sine până şi în moarte. Spre sfârşitul lui februarie, regele se îmbolnăvi grav, după toate probabilităţile de o gastro-enterită, de care păru oarecum vindecat, fiindcă în prima zi a lui aprilie, după o lună de

zăcere, se sculase din pat şi se apucase să facă nişte caricaturi. În 2 aprilie se distră ca şi în ajun. În 3, se sculă din pat şi voi să facă o plimbare prin galerie; Souvre, primul său gentilom, şi Charost, al doilea căpitan al gărzilor, îl ajutară să meargă, în vreme ce valetul Dubois venea în urma lui cu un scaun, pe care regele se vedea silit, din zece în zece paşi, să se aşeze. Aceasta a fost ultima sa plimbare. S-a mai ridicat din când în când din pat, dar nu s-a mai îmbrăcat şi a dus-o aşa, slăbind din ce în ce, până la 19 aprilie, când – după o noapte foarte proastă – le-a spus celor care-l înconjurau:

— Mă simt rău, văd că puterile încep să mă părăsească. M-am rugat Domnului astă-noapte să-mi scurteze boala!

Luni, 20 aprilie o declară pe Ana de Austria regentă, în prezenţa ducelui de Orléans, a prinţului de Conde şi a tuturor mărimilor de la Curte. Regina stătea în genunchi, în faţa patului, şi tot timpul cât vorbi regele, Ana de Austria plânse.

În 21, avu loc botezul Delfinului, care împlinise patru ani şi jumătate. Regele ceru să i se dea numele de Ludovic şi-i desemnă ca naş şi naşă pe cardinalul Mazarin şi principesa Charlott-Marguerite de Montmorency, mama Marelui Conde. Ceremonia avu loc în capela vechiului castel din Saint-Germain, în prezenţa reginei. Micul prinţ era îmbrăcat în nişte haine nemaipomenit de frumoase, trimise de sanctitatea sa Papa Urban. După ceremonie. Delfinul fu adus regelui, care voi să se convingă dacă i se urmaşeră întocmai instrucţiunile.

— Cum te cheamă, copile? Îl întrebă el.

— Ludovic al XIV-lea.

— Încă nu, fiule, încă nu, zise Ludovic; dar roagă-te Domnului ca acest lucru să se întâmple cât mai curând.

Luni 11 mai, regele se afla într-o stare disperată; avea dureri cumplite şi nu mai putea mânca nimic. Miercuri 13, boala se înrăutăţi. A doua zi intră în agonie şi la ora două şi patruzeci şi cinci după-amiază se sfârşi; muri în 14 mai 1643 după treizeci şi trei de ani şi aproape un

ceas de domnie.

E mult mai uşor de făcut o apreciere asupra lui decât asupra cardinalului, pentru că în privinţa sa n-au existat păreri contradictorii şi judecata posterităţii nu s-a bătut cap în cap cu cea a contemporanilor.

Ludovic al XIII-lea, căruia i s-a spus „cel Drept” – nu din pricină că ar fi fost astfel, ci fiindcă, după unii, se născuse sub semnul balanţei, iar după alţii, având un defect de vorbire, cardinalul se temuse să nu i se spună Ludovic cel Bâlbâit – Ludovic al XIII-lea deci, fusese, aşa cum s-a putut vedea, un prinţ amărât şi un rege destul de mediocru, deşi, ca toţi Burbonii, avea şi curaj şi spirit prompt; dar, ca toţi Burbonii, avea, de asemenea, acel cusur din care politica a făcut o virtute regală: ingratitudinea. În plus, era avar, crud şi neserios.

Ne amintim că refuzase dedicaţia piesei *Polyeucte,* de teamă să nu fie obligat să-i dea ceva lui Corneille. După moartea lui Richelieu, tăie toate pensiile oamenilor de litere, chiar şi pe cele ale academicienilor, zicând:

— Domnul cardinal a dat ortul popii; nu mai avem nevoie de toţi oamenii ăştia care nu erau buni decât să-i ridice osanale!

Într-o zi, aflându-se la Saint-Germain, se apucă şi cerceteze situaţia financiară a casei sale şi tăie cu mâna lui de pe listă castronul cu lapte pe care-l bea în fiece dimineaţă generăleasa Coquet; apoi, văzându-l pe domnul de la Vrillière tratându-se cam des cu biscuiţi, îi zise:

— Ei, La Vrillière, după cât se pare îţi cam plac biscuiţii!

Şi interzise şi biscuiţii lui La Vrillière cum interzisese şi laptele generălesei. Asta în privinţa avariţiei. Am spus de asemenea că era crud.

Debutul lui în cruzime a fost asasinarea mareşalului d’Ancre şi execuţia Leonorei Galigai. Mai târziu, la asediul de la Montauban, se distrase, uitându-se la vreo douăzeci de hughenoţi grav răniţi, care fuseseră trântiţi într-un şanţ, aşteptând în zadar să li se trimită un doctor. Bieţii oameni mureau de sete şi erau literalmente mâncaţi de

muşte. Din pricina durerii se schimonoseau în fel şi chip. Regele nu numai că nu le dădu niciun ajutor, dar le interzise şi celorlalţi să le dea. Se uita cu o plăcere nespusă cum trăgeau să moară şi chemându-l pe domnul de la Roche-Guyon ca să se distreze şi el, îi spuse:

— Conte, ia vino să vezi ce schimonoseli fac ăştia!

Mai târziu, domnul de la Roche-Guyon, aflându-se pe patul de moarte, regele trimise pe cineva să vadă cum se mai simte.

— Rău, răspunse contele, şi chiar spune-i regelui că dacă vrea să se distreze să vină mai repede, fiindcă uitel încep să mă schimonosesc şi eu.

Se ştie cât de mult a ţinut Ludovic al XIII-lea la Cinq. Mars. Nu numai că nu s-a gândit nicio clipă să-l ierte, dar în clipa morţii sale, s-a uitat la pendulă, şi-a scos ceasul din buzunar ca să şi-l potrivească şi a spus:

— Ei, în momentul ăsta domnul de Cinq-Mars o să se schimonosească urât de tot!

Asta a fost toată oraţia funebră pe care a obţinut-o de la regele său acel tânăr frumos, pe care cu puţină vreme înainte suveranul păruse a-l îndrăgi grozav.

Asta, în privinţa cruzimii. Dar am mai spus că era şi neserios.

Ludovic al XIII-lea n-avea decât o singură plăcere reală: vânătoarea. Dar cum nu putea vâna în fiece zi, nici de dimineaţă până seara, trebuia să-şi ocupe vremea cu ceva. Or, cu firea lui melancolică şi plicticoasă, nu era chiar aşa uşor să se distreze. Ar fi greu de numărat toate meseriile pe care le-a încercat: a făcut năvoade, a turnat tunuri, a sculptat arbalete, a forjat archebuze, a făcut monezi. Domnul de Angoulême, fiul natural al lui Carol al IX-lea, care manifesta o înclinare vădită către acest ultim capriciu al regelui, îi spunea adesea:

— Sire, ar trebui să ne asociem; eu v-aş împiedica să vă ruinaţi, arătându-vă cum să înlocuiţi aurul cu argintul, iar dumneavoastră aţi împiedica să fiu spânzurat.

1 S-a ocupat, de asemenea, de grădinărit şi, pricepându-se să recolteze mazărea înainte de vreme, îşi

trimitea slujitorii s-o vândă la piaţă[9].

Unul dintre curtenii săi, pe nume Montauron, neştiind că mazărea venea din grădina lui, o cumpără pe un preţ foarte mare şi i-o trimise în dar, aşa că regele se alese şi cu mazărea şi cu banii. Şi nu numai că se pricepea să cultive mazăre, dar ştia s-o şi gătească. Deci, după ce fusese grădinar, regele deveni bucătar. O vreme avu pasiunea frigărilor, slujindu-se de baionetele pe care i le aducea scutierul său, Georges.

Într-o zi îl apucă mania rasului. Îşi adună ofiţerii, le tăie bărbile şi nu le lăsă decât un mic smoc de păr pe bărbie care de atunci se numi „regalul”.

Ultima lui ocupaţie a fost să facă rame împreună cu domnul Des Noyers; îşi petrecea, cu această treabă, ceasuri întregi, în timpul cărora lumea credea că regele şi ministrul lucrau pentru fericirea Franţei.

Pe deasupra, se mai credea şi mare muzician. După ce muri cardinalul, îl chemă pe Miron, conetabilul său, şi-i ceru să scrie nişte versuri privitoare la acest eveniment. Miron îi aduse poezia următoare:

„Se duse cardinalul. În groapă a nimerit lăsându-şi numai neamul distrus şi cătrănit Căci toţi ceilalţi din juru-i – din câte am aflat —

S-au bucurat al naibii că popa a crăpat...
Preocupat să lase urmaşilor bani grei
S-a pus pe jaf, pe daruri, pe nunţi, pe tot ce vrei.
Dar vremea lui apuse şi totul s-a schimbat
De când temutul popă, în fine, a crăpat...”

Regelui îi plăcură grozav versurile şi compuse muzica. De data asta neseriozitatea era dublată de cruzime şi de ingratitudine. Când a murit, i s-a compus şi lui un epitaf care se încheia astfel:

„Avu o sută de virtuţi de slugă, niciuna însă de

---

9 *Pe vremea aceea mazărea, foarte rară, constituia un articol de mare lux şi costa foarte scump.* Romanul comic *vorbeşte de o mâncare de mazăre „care costase mai mult decât pământul p*e *care s-ar fi cultivat o baniţă*”. (n.tr.).

stăpân...”

Capitolul VIII

1643-1644

Marazin. — Originea sa. — Începuturile sale. — Părerea lui Richelieu despre el. — Încercarea. — Prezicerea unui ambasador. — Partidele în care era împărţită Curtea. — Trei partide. — Cel mai cinstit om din regat. — Purtarea reginei. — Declaraţia Parlamentului. — Rivalităţile izbucnesc. — Mazarin şi camerierul reginei.

Intrăm într-o nouă perioadă dominată de un singur om. Aşa după cum Richelieu a domina-o pe cea precedentă. Dar, înainte de orice, să arătăm cine era acest om.

Giulio Mazarini, căruia noi i-am francizat numele, preschimbându-i-l în Jules Mazarin, era fiul lui Pietro Mazarini, originar din Palermo şi al Ortensiei Bufalini, care se trăgea dintr-o familie destul de bună din Citta-di-Castello. Giulio, născut la Piscina, în Abruzzi, în 14 iulie 1602, a fost botezat în biserica sfântul Silvestru din Roma.

În epoca în care ne aflăm avea patruzeci şi unu de ani. Începuturile lui Mazarin sunt obscure se zice că ar fi făcut studii la Roma, apoi că ar fi plecat în Spania cu abatele Colonna, unde ar fi urmat, vreme de trei ani, cursurile Universităţilor din Alcala şi Salamanca. Cert e că în 1622 era la Roma, fiindcă îl găsim jucând rolul lui Ignaţiu de Loyola, în piesa pe care iezuiţii o reprezentară cu prilejul sanctificării patronului lor. Rolul era de bun augur pentru un tânăr sortit diplomaţiei. Mazarin avea atunci vreo douăzeci de ani. În acea epocă intră în slujba cardinalului Bentivoglio. În ce calitate? Asta nu se mai ştie. Duşmanii săi au spus că în calitate de slugă.

Oricum ar fi stat lucrurile, stăpânul său îşi dădu în curând seama de calităţile tânărului, fiindcă într-o bună zi

îl duse pe Mazarin la cardinalul-nepot (aşa i se spunea cardinalului Barberino) spunându-i acestuia:

— Monseniore, am mari obligaţii faţă de ilustra dumneavoastră familie, dar sunt sigur că mă achit de ele dându-vi-l pe acest tânăr.

Barberino îl privi cu mirare pe cel care îi era recomandat într-un asemenea mod.

— Îţi mulţumesc pentru dar, răspunse el, dar te rog să-mi spui şi mie cum se numeşte cel pe care mi-i recomanzi cu atâta căldură?

— Giulio Mazarini, monseniore.

— Dacă-i aşa de grozav cum spui, întrebă neîncrezătorul prelat, de ce nu l-ai păstrat dumneata şi de ce mi-l dai mie?

— Vi-l dau pentru că eu nu sunt demn să-l păstrez.

— Mă rog, fie, răspunse cardinalul-nepot; dar la ce anume se pricepe?

— La toate, monseniore.

— Dacă-i aşa cum spui, răspunse Barberino, poate că n-ar fi rău să-l trimitem în Lombardia cu cardinalul Ginetti.

Această prezentare îi deschise lui Mazarin drumul onorurilor. La început fu pus să încheie unele mici tratative pe care le duse cu bine la capăt şi care-i facilitară drumul spre altele mai mari. În sfârşit, în 1629, când Ludovic al XIII-lea, forţind trecătoarea Suze, îl constrinse pe ducele de Savoia să se despartă de spanioli, cardinalul Sachetti, reprezentantul Papei la Torino, se întoarse la Roma şi-l lăsă în locul lui pe Mazarin cu titlul de internunţiu papal, ca depline puteri să trateze pacea. Noile treburi de care se ocupa tânărul diplomat îl obligară să facă mai multe călătorii, dintre care una îi hotărî soarta. În 1630, venind la Lyon, fu prezentat lui Ludovic al XIII-lea – care se afla în acel oraş – şi după prezentare tânărul discută, preţ de două ceasuri, cu Richelieu; cardinalul fu atât de încântat de această discuţie în care şiretul italian îşi desfăşurase toată agerimea minţii, încât – când isprăvi – spuse:

— Am discutat cu cel mai mare om pe care l-am întâlnit vreodată.

Se înţelege că în clipa în care Richelieu îşi făcea o astfel de părere despre o persoană, acea persoană trebuia să intre în slujba lui. Aşa că Mazarin se înapoie în Italia cu totul devotat intereselor Franţei. Totuşi, cu toate eforturile lui, nu-i putu aduce acestei ţări, pacea. Spaniolii asediaseră oraşul Cazale, iar francezii săriseră în ajutorul asediaţilor. Mazarin, trecând de la o tabără la alta, izbuti să obţină mai întâi o încetare a ostilităţilor pe o durată de şase săptămâni; dar iată că acest răstimp trecu fără ca tentativele sale de pacificare să aibă succes. În clipa când cele două armate – aflate faţă în faţă – se pregăteau să reînceapă lupta, Mazarin mai face o ultimă încercare: se strecoară printre şirurile soldaţilor spanioli şi – cu eforturi nemaipomenite – izbuteşte să ajungă în tabăra adversă, la generalul Schomberg. Acesta însă, sigur de victorie, impune nişte condiţii de pace aproape de neacceptat. Mazarin nu se descurajează. Aleargă îndărăt la spanioli, se adresează generalului lor, îl convinge că armata lui e net inferioară şi că va pierde lupta şi izbuteşte să-i impună condiţiile cerute de mareşalul Schomberg: apoi se îndreaptă din nou către armata franceză, strigând din răsputeri: „Pace! Pace! Dar iată că o mână de soldaţi mai bătăioşi sunt gata să-i năruie bietului Mazarin victoria obţinută cu atâta trudă: susţinând sus şi tare că ei vor cu orice preţ să se bată, belicoşii răcnesc: „Nu vrem niciun fel de pace!” Şi ca să-şi întărească spusele, trag nişte salve îndrăcite. Dar Mazarin nu se lasă câtuşi de puţin intimidat: trece, în galop, prin ploaia de gloanţe, strigând întruna: „Pace! Pace!”, ajunge la Schomberg care, uluit că i se acordă înainte de luptă ceea ce n-ar fi cutezat să ceară nici după victorie, acceptă tratatul de pace şi pune capăt războiului. După două ceasuri, preliminariile de pace – întărite în anul următor prin tratatul de la Cherasco – sunt semnate chiar pe câmpul de luptă.

Vreţi să ştiţi ce părere avea despre Mazarin, în acea epocă, Sagredo, ambasadorul Veneţiei? Iată un extras după una din scrisorile sale către dogele Veneţiei:

„Giulio Mazarini, serenissime senior, este un bărbat

plăcut şi bine făcut; e politicos, dibaci, impasibil, neobosit, prevăzător, secretos, ascuns, elocvent, convingător şi fecund în afacerile statului. Într-un cuvânt, posedă toate calităţile marilor diplomaţi; strădania lui de a încheia această pace a *fost o adevărată lovitură de maestru; un om care apare într-un mod atât de strălucit pe scena lumii va face în viitor o impresie nemaipomenită. Cum e voinic, tânăr şi deosebit de robust, se va bucura multă vreme de onorurile care i se pregătesc şi cred că va ajunge departe*.

Veneţienii erau mari profeţi în materie de diplomaţie, împreună cu florentinii, treceau drept cei mai abili în politică. Prezicerea ambasadorului se împlini în 1634. Richelieu, care-l voia pe Mazarin aproape de el, Îl numi vice-legat la Avignon. În 1639 îl trimise în Savoia cu titlul de ambasador extraordinar; în sfârşit, în 16 decembrie 1641 îl numi episcop, iar în 25 februarie 1642 primi din mâinile lui Ludovic al XIII-lea pălăria roşie de cardinal.

Ne amintim, desigur că, Richelieu îi recomandase regelui, pe patul de moarte, trei oameni: Chavigny, Dea Noyers şi Mazarin. Dar, după cum am văzut, domnia lui Ludovic al XIII-lea fu scurtă. Cardinalul muri în 4 decembrie 1642; în 20 aprilie 1643, Ludovic al XIII-lea, aflat pe patul de moarte, îi institui reginei-regente un consiliu condus de prinţul de Conde, şi alcătuit din cardinalul Mazarin, cancelarul Seguier, supraintendentul Boutillier şi secretarul de stat Chavigny. Ducele de Orléans – căruia Ludovic al XIII-lea îi iertase răzvrătirile, dar nu i le uitase – fusese numit locotenent-general al regelui minor, funcţie ce se afla însă sub autoritatea regentei şi a consiliului.

În acea epocă, Curtea era împărţită în două tabere: tabăra lui Vendôme şi tabăra lui Meilleraye. Să spunem două cuvinte despre motivul care le dezbina şi ale cărui urmări le vom vedea răsfrângându-se asupra evenimentelor pe care ne pregătim să le istorisim.

Domnul de Vendôme fusese odinioară guvernator în Bretania. Frate-său, Marele Prieur, se dusese după el în această provincie şi amândoi fuseseră mai apoi arestaţi de

Richelieu şi închişi la Vincennes. După care, cardinalul îi luase lui Vendôme Bretania, lăsând-o moştenire – pe patul de moarte – lui Meilleraye. Or, familia de Vendôme nu voia să cedeze nimănui acest teritoriu; ducele de Beaufort, tânăr, frumos, cutezător, înfumurat, foarte sigur de sprijinul reginei, declarase fără ocolişuri, că-şi va lua îndărăt, cu voie ori fără voie, ţinutul smuls tatălui său. Aşa că în vreme ce regele trăgea să moară, cele două tabere se şi strânseseră în jurul şefilor lor. Mareşalul de la Meilleraye îşi chemă repede toţi prietenii din Paris. Ducele de Beaufort îi chemă la rându-i, pe ai săi, iar Gaston – fratele regelui – adună în juru-i toţi slujitorii. Aceste trei partide – căci Domnul reprezentase întotdeauna un partid – aveau o atitudine atât de ameninţătoare, încât regina, temându-se de o ciocnire între ele, îl pofti de îndată la ea pe ducele de Beaufort; spunându-i că el era „omul cel mai cinstit din regat", îi încredinţa paza castelului unde se aflau Ludovic al XIV-lea şi micul duce de Anjou. În tot cursul acelei zile, domnul de Beaufort – în fruntea unei numeroase gărzi – fu deci protectorul copiilor Franţei. Această favoare – cum e lesne de înţeles – jigni cumplit două persoane: prima era ducele de Orléans, care – având în vedere firea lui duplicitară – ar fi trebuit să fie obişnuit cu această lipsă de încredere, iar cea de a doua, prinţul de Conde, care poate c-o merita tot atât cât şi Orléans.

De îndată ce regele închise ochii, toţi îi întoarseră spatele. Prima care-l părăsi fu Ana de Austria; plecând din Château-Neuf, unde zăcea trupul bărbatului ei, se îndreptă spre Château-Vieux, aflat doar la trei sute de paşi de primul castel şi unde se aflau Delfinul şi fratele acestuia. Nici n-apucă bine să păşească în acest castel şi-i chemă pe ducele de Beaufort şi pe Gaston de Orléans, fratele regelui răposat. Prinţul de Conde voi să-l însoţească pe Gaston, dar Beaufort îi spuse că avea poruncă de la regină să nu dea voie nimănui să intre în afară de domnul duce de Orléans.

— Foarte bine. Domnule, dar spune-i reginei că dacă voia să-mi transmită un asemenea ordin, trebuia s-o facă

prin căpitanul gărzilor şi nu prin dumneata, care nu ai această cădere.

— Domnule, răspunse Beaufort, fac ceea ce mi-a poruncit regina şi nimeni nu mă va putea împiedica să execut ceea ce m-a rugat ea.

Prinţul fu foarte jignit de acest răspuns al domnului de Beaufort şi din acel moment între cei doi se iscă o ură care se înteţi cumplit mai pe urmă şi ale cărei efecte nu vom întârzia să le vedem. După discuţia cu cumnatul ei, regina se întoarse la Luvru şi toată Curtea se înapoie odată cu ea. După trei zile, regina îşi aranjase atât de bine treburile, încât toate poruncile date de rege, pe patul de moarte, erau nule şi neavenite. Parlamentul o declarase pe Ana de Austria regenta regatului:

„De care urma să aibă grijă, ca şi de educaţia tânărului rege, încredinţându-i-se toate treburile statului, în vreme ce ducele de Orléans, unchiul lui Ludovic al XIV-lea, va fi locotenentul general al tuturor provinciilor ţării, şi şeful Consiliului statului, sub directa autoritate a reginei. În lipsa lui, funcţia de şef al Consiliului îi revine prinţului de Conde.

Regina are deplină putere să aleagă pe cine vrea în *Consiliu ca să delibereze asupra diverselor probleme ale statului, şi nu este obligată să se supună majorităţii voturilor”.*

Acest ultim articol, după cum se vede, răsturna tot eşafodajul tutelei la care Ludovic al XIII-lea voise s-o supună pe regină şi în loc ca regina să fie la discreţia Consiliului, acum, dimpotrivă, Consiliul era la discreţia ei.

Nici Mazarin, nici Chavigny nu asistară la această declaraţie; absenţa lor fiind remarcată, amândoi au început să fie priviţi ca nişte dizgraţiaţi. Şi iată că din cele trei persoane recomandate de Richelieu pe patul de moarte, Des Noyers se retrăsese încă înainte de moartea regelui, iar celelalte erau şi ele pe cale să dispară; odată cu ei, influenţa cardinalului care acţionase asupra lui Ludovic al XIII-lea, sclavul său, avea să se stingă sub Ana de Austria, duşmana sa.

Siguri că Mazarin şi Chavigny urmau să cadă, toţi ceilalţi îşi revărsară din plin ura asupra lor, pregătindu-se să-i despoaie. Dar se cam grăbeau. Ana de Austria moştenise de la bărbatul ei prefăcătoria, această" *virtute a regilor, urâtă, dar necesară*" – după cum spune doamna de Motteville – pregătindu-le curtenilor ei o mare păcăleală.

În ziua în care toată lumea îl credea pe Mazarin ocupat să-şi facă bagajele ca să se reîntoarcă în Italia, acesta – calm şi liniştit – tocmai lua masa, împreună cu Chavigny – tovarăşul său de suferinţă – la comandorul Souvre. După-masă, cei doi buni prieteni – Mazarin şi Chavigny – care se zice că se juraseră să se ajute reciproc şi să nu se părăsească niciodată, nici la bine, nici la rău – se apucară să joace cărţi. În toiul jocului, fu anunţat Beringhen. Văzându-l pe primul camerier al reginei, Mazarin fu sigur că nu venea din proprie iniţiativă.

Se sculă deci de la masă şi-l pofti într-o odaie învecinată.

— Monseniore, zise Beringhen, vin să vă dau o veste bună.

— Care? Întrebă Mazarin, cu: *„vocea lui mătăsoasă şi cu surâsu-i* rece".

— Vestea că regina e plină de bunăvoinţă în ce vă priveşte.

— Şi cum se manifestă această bunăvoinţă, domnule de Beringhen?

— Din discuţia pe care am surprins-o între regină şi domnul de Brienne, am aflat că Ana de Austria vrea să vă facă prim-ministru.

Contrar aşteptării mesagerului, surâsul de pe buzele lui Mazarin se stinse; chipul îi deveni rece, iar privirea impasibilă, dar profundă, păru să scormone până-n străfundul inimii mesagerului.

— Aha! Făcu el; zici că ai auzit acea discuţie?

— Da, monseniore.

— Şi ce zicea de Brienne?

— Zicea că din moment ce trebuie numit un prim-ministru, cea mai bună alegere pe care ar putea-o face

regina ar fi eminenţa-voastră, nu numai ca om priceput în toate afacerile statului, ci şi ca unul din cei mai devotaţi servitori...

— Şi majestatea-sa ce-a zis?

— Majestatea-sa se teme ca eminenţa-voastră să nu aibă alte angajamente.

Mazarin surâse.

— Mulţumesc, domnule de Beringhen; când va fi cazul, îmi voi aduce aminte de faptul că mi-ai dat această veste bună... Şi dădu să iasă.

— Asta-i tot ce binevoieşte eminenţa-voastră să-mi spună?

— Păi, ce-ai vrea să-ţi spun? Mi-ai mărturisit că ai surprins o discuţie în care regina se arată plină de bune intenţii faţă de mine. Pentru asta n-am a-ţi mulţumi decât dumitale şi ţi-am mulţumit.

Beringhen văzu că Mazarin – temându-se să nu i se întindă vreo cursă – era hotărât să joace strâns; îşi dădu seama de favoarea de care şiretul italian avea să se bucure în curând, de faptul că a doua zi o liotă întreagă de curteni se vor năpusti să-l aduleze, aşa că dădu cărţile pe faţă:

— Ascultaţi, monseniore, vreau să fiu sincer ca eminenţa-voastră... n-am venit aici din proprie iniţiativă.

— A, da? Şi în numele cui ai venit?

— În numele reginei.

Ochii viitorului prim-ministru străluciră în mod ciudat.

— Ei, asta-i cu totul altceva; vorbeşte, dragă domnule de Beringhen, vorbeşte...

Beringhen îi mărturisi că nu auzise discuţia dintre regină şi domnul de Brienne, discuţie care avusese într-adevăr loc, dar pe care i-o relatase însăşi majestatea-sa.

— În cazul ăsta, zise Mazarin, regina e cea care te-a trimis încoace?

— Ea însăşi, răspunse Beringhen.

— Pe onoarea dumitale?

— Pe onoarea mea de gentilom. Regina vrea să ştie dacă poate conta pe dumneavoastră şi dacă în cazul în

care v-ar susţine aţi susţine-o şi dumneavoastră.

Trecând într-o clipă de la totală neîncredere, la încredere deplină, Mazarin spuse:

— Domnule de Beringhen, întoarce-te la regină şi spune-i că-mi pun – fără nicio condiţie – soarta în mâinile ei. Că renunţ la toate favorurile pe care le am de la raposatul rege; că-mi va fi greu să-i spun toate aceste lucruri prietenului meu Chavigny, dar că nădăjduiesc că majestatea-sa va ţine secretă această alianţă a noastră pe care eu mă angajez s-o respect cu sfinţenie.

— Monseniore, zise Beringhen, eu n-am o prea bună ţinere de minte şi mi-e teamă că n-am să-i pot relata întocmai reginei cele spuse de dumneavoastră. Aşa că vă rog să scriţi aici tot ceea ce mi-aţi spus mai adineauri.

Şi scoţând din buzunar o foaie de hârtie cerată şi un creion i le întinse lui Mazarin. Luat pe neaşteptate, acesta nu mai putu da înapoi. Luă hârtia şi creionul şi scrise:

„Nu voi dori niciodată decât ceea ce doreşte şi regina; mă dezic, din toată inima, de toate avantajele oferite de raposatul rege şi renunţ la ele, fără nicio rezervă, în favoarea bunătăţii fără egal, a majestăţii-sale.

Scris şi semnat de mâna mea, al majestăţii-sale cel mai umil, cel mai ascultător, cel mai fidel fi cel mai *recunoscător supus.*

Jules, cardinal de Mazarin”.

Şi-i întinse hârtia lui Beringhen, care-o citi, dar care începu să clatine din cap.

— Ce e? Ţi se pare că biletul nu spune tot ceea ce trebuia să spună?

— Dimpotrivă, îl găsesc atât de bine întors din condei, încât şi eu şi regina am fi dat nu ştiu cât să fie scris cu cerneală şi nu cu creionul. Creionul, ştiţi şi dumneavoastră monseniore, se şterge repede.

— Spune-i reginei că mai târziu îl voi scrie cu cerneală pe hârtie, pe pergament, pe oţel, pe ce-o vrea ea şi că dacă trebuie, îl voi semna cu sângele meu.

— Adăugaţi toate astea în post-scriptum, monseniore, zise Beringhen; uitaţi-vă, mai aveţi loc.

Şi cardinalul scrise post-scriptum-ul cerut de Beringhen care, nespus de fericit de succesul trataţivelor sale, se înapoie la Luvru. Regina mai stătea încă de vorbă cu de Brienne când intră camerierul. Discret, de Brienne voi să se retragă, dar regina îl opri. După ce citi, nespus de bucuroasă, ceea ce scrisese cardinalul, îi dădu hârtia lui de Brienne s-o păstreze; acesta o închise într-o casetă de unde nu avea voie s-o scoată decât la cererea reginei, adică chiar în cursul acelei zile, după ce numirea cardinalului fu întărită de Parlament. După care hârtia îi fu înapoiată lui Mazarin împreună cu brevetul prin care Ana de Austria nu numai că-i înapoia cardinalului toate favorurile la care acesta renunţase de bunăvoie, dar îl mai numea şi prim-ministru.

Şi iată astfel explicată – prin zvonurile din păcate confirmate de această purtare a reginei – miraculoasele naşteri ale lui Ludovic al XIV-lea şi ducelui de Anjou după douăzeci şi doi de ani de sterpitudine. Şi iată explicat poate şi misterul de mai târziu al „omului cu masca de fier”.

Capitolul IX

1643-1644

Ducele de Enghien. — Charlotte de Montmorency. — Ultima iubire a lui Henric al IV-lea. — Bătălia de la Rocroy.

Toate aceste mari schimbări, oricât de importante ar fi fost, se săvârşiră doar în cinci zile. În a şasea, sosi vestea victoriei de la Rocroy. Să ni se îngăduie să spunem câteva cuvinte despre tânărul învingător care va juca un rol de seamă în afacerile publice şi private din timpul regenţei.

Ducele de Enghien – care avea să devină nu peste mult Marele Conde – era fiul lui Henric de Burbon, prinţ de Conde, căruia i se spunea Domnul Prinţ sau mai pe scurt, Prinţul; personaj mediocru. Prinţului i se reproşau două lucruri: primul, că era foarte avar şi al doilea, că era prea

puţin brav. La aceste două acuzaţii el răspundea întotdeauna că marchizul de Rostaing era şi mai avar şi că ducele de Vendôme şi mai laş decât dânsul. Prinţul mai era acuzat şi de un alt cusur, destul de des întâlnit în acea epocă: deşi trecuseră zece ani de când se însurase cu frumoasa Charlotte de Montmorency, încă nu avea copil. Dar iată că, din fericire atât pentru el cât şi pentru Franţa, fu vârât în închisoarea din Vincennes. Soţia lui se duse după el şi, în timpul acestei recluziuni, s-au născut ducesa de Longueville şi ducele de Enghien.

Charlotte de Montmorency, nevasta Prinţului, era la cincisprezece ani de o frumuseţe atât de uluitoare, încât Henric al IV-lea se îndrăgosti nebuneşte de ea şi nu se ştie ce-ar fi fost în stare să facă dacă pumnalul lui Ravaillac nu i-ar fi curmat viaţa. Bassompierre, care era şi el îndrăgostit de ea, scrie în *Memoriile* sale:

*„Nu exista nimic mai frumos sub soare, nici mai perfect, nici mai plin de graţie ca domnişoara de Montmoren*cy".

Tânăra urma să se mărite cu acest nobil, dar Henric îl rugă cu lacrimi în ochi să renunţe la această căsătorie. Bietul rege, deşi avea atunci cincizeci şi cinci de ani, se îndrăgostise cu tot atâta patimă ca la douăzeci. Regina Maria de Medicis, geloasă ca toate italiencele, puse piciorul în prag şi-l obligă pe rege s-o lase pe fată să se mărite. Atunci Henric se hotărî să i-o dea de nevastă prinţului de Conde, recunoscut pentru indiferenţa lui faţă de sexul slab. Prinţul fu de acord să se însoare, cu atât mai mult cu cât cheltuind nebuneşte, ajunsese în umilitoarea situaţie de a nu mai avea decât un venit de zece mii de livre. Or, conetabilul de Montmorency, măgulit de a se înrudi cu un prinţ de sânge, făgădui să-i dea feţei sale o sută de mii de scuzi zestre, iar regele, la rândul său, să-i dăruiască tinerei mirese toate bunurile confiscate odinioară bătrânului duce de Montmorency. Această dotă princiară aduse familiei de Conde marile moşii din Chantilly, Montmorency, Ecouen şi Valery.

Iată însă că după nuntă, contrar aşteptărilor regelui,

Prinţul devine brusc, gelos; îşi ferecă soţia, în casă şi o păzi cu atâta străşnicie, încât regele nu mai putu cu niciun chip s-o vadă. Izbuti totuşi să-i trimeată o scrisoare în care o implora ca în seara cutare să se arate la fereastră, cu o lumânare în mână ca să-i poată zări chipul. Charlotte se arătă şi se zice că ar fi fost atât de frumoasă, încât regele văzând-o fu cât pe-aci să leşine. Când Prinţul auzi de această nebunie a lui Henric, îşi luă nevasta şi o duse în castelul lui din Muret, aproape de Soissons. Deghizat în surugiu, cu un plasture pe ochi, Henric ajunse la Muret, unde – cocoţat pe capra unei trăsuri – îi aţinu calea tinerei prinţese. Văzând că nu poate scăpa de insistenţele regelui său, Prinţul îşi luă nevasta şi plecă la Bruxelles. Marchizul de Coeuvres, ambasadorul Franţei în Ţările-de-Jos primi imediat poruncă s-o răpească pe frumoasa Charlotte şi s-o aducă la Paris. Prevenit la vreme, Prinţul fugi la Milan. La puţină vreme după asta, Henric al IV-lea murind asasinat, Prinţul se putu, în sfârşit, întoarce la Paris. Dar Maria de Medicis, care nu-l putea suferi, găsi repede un pretext ca să-l închidă în donjonul de la Vincennes, unde bietul Prinţ rămase trei ani încheiaţi. Spre marea mirare a întregii Curţi, frumoasa Charlotte ceru să fie închisă împreună cu el. Din această căsătorie, atât de plină de peripeţii, se iviră, după cum am mai spus, doamna de Longueviile şi ducele de Enghien.

Tânărul prinţ era tot pe atât de viteaz pe cât de laş era tatăl său şi deşi n-avea decât douăzeci şi doi de ani când a luat parte la bătălia de la Rocroy, s-a acoperit de glorie. Sub ordinele sale au luptat atunci domnii de Gassion, de La Fierte-Senectere, de l'Hopital, d'Espenon şi Sirot.

Gassion, ajuns mai târziu mareşal al Franţei, a fost, unul dintre cei mai bravi ofiţeri din câţi au existat. Cardinalul Richelieu îl poreclise Războinicul, iar generalul don Francesco de Mello, îi spunea mai poetic: Leul Franţei.

La Fierte-Senectere era nepotul lui François de Saint – nectaire care apărase Metzul atacat de Carol Quintul.

Mareşalul de L'Hopital era fratele domnului de Vitry care-l ucisese pe mareşalul d'Ancre şi despre care Lauziares spunea în gura mare:

— De ce nu-mi daţi şi mie pe careva să-l asasinez mişeleşte ca să ajung mai apoi mareşal al Franţei, aşa cum a ajuns Vitry?

D'Espenon şi Sirot erau nişte simpli soldaţi, dar care făcuseră din plin dovada bravurii lor.

Armata duşmană, comandată de don Francesco de Mello – care-i avea sub ordinele sale pe generalul Beck şi pe contele de Fuentes – era alcătuită din douăzeci şi opt de mii de oameni. Ducele de Enghien avea sub ordinele sale doar cincisprezece mii de pedestraşi şi şapte mii de călăreţi. Cu două zile înainte de această luptă, primise – odată cu vestea morţii regelui – şi ordinul de a nu se angaja într-o bătălie decisivă. Dar tânărul general se sinchisi prea puţin de acest ordin. Francesco de Mello se lăudase că avea să cucerească oraşul Rocroy în trei zile şi că după opt zile avea să fie sub zidurile Parisului. Ducele de Enghien îi ieşi imediat înainte, ca să-i taie drumul. Rocroy era un oraş de câmpie, înconjurat de păduri şi de mlaştini, la care nu puteai ajunge decât sau pe nişte poteci lungi şi întortocheate, sau pe coasta Champagne, unde n-aveai de străbătut decât un sfert de leghe de pădure şi de hăţiş. În acea câmpie, tăiată de un râu, puteau să încapă două oşti de douăzeci până la treizeci de mii de oameni fiecare, cu condiţia să poţi ajunge acolo; căci don Francesco de Mello nu numai că-şi apăra cu străşnicie poziţiile dar mai era şi stăpân pe toate cărările şi drumurile care duceau într-acolo.

În ajunul bătăliei, prinţul de Enghien ţinu un consiliu de război. Mareşalul de la Fierte, mentorul prinţului, fu de părere – ca de altfel şi d'Espenon – să se trimeată doar nişte întăriri oraşului; dar Jean de Gassion şi Sirot opinară pentru ridicarea asediului, şi cum tânărul prinţ era şi el de aceeaşi părere, se hotărî să se forţeze trecerea prin defileul din Champagne. În 18 mai, ducele de Enghien îşi împărţi oastea în: două linii de atac, o avangardă şi o

rezervă. El preluă comanda primei linii, pe cea de a doua o încredinţă mareşalului de l'Hopital, avangarda lui Gassion, iar rezerva, lui Sirot. În zori, avangarda se îndreptă spre defileul pe care Gassion îl găsi aproape nepăzit, fiindcă don Francesco de Mello nu se aştepta câtuşi de puţin la o asemenea cutezanţă din partea francezilor. Defileul fu repede cucerit şi francezii coborâră în câmpie, unde ducele de Enghien îşi aranja soldaţii în linie de atac pe o colină, apărat în dreapta de păduri, în stânga de mlaştini, iar în spate de defileul prin care tocmai trecuse. În faţă se afla armata spaniolă, desfăşurată pe o ridicătură şi despărţită de armata franceză doar de o vâlcea care constituia un mare dezavantaj pentru cel ce ar fi atacat primul. Zărindu-i pe francezi, don Francesco de Mello, îi trimise ordin generalului Beck, sub comanda căruia se aflau şase mii de oameni aflaţi la distanţă de o zi de tabără, să-i vină grabnic în ajutor. Generalul spaniol îşi aranja oastea în aceeaşi ordine ca şi cea franceză; el luă comanda aripii drepte, pe cea din stânga i-o încredinţă ducelui de Albuquerque, iar bătrânului general Fuentes îi dădu pe mină acea hârşită infanterie spaniolă, de reputaţie europeană şi care constituia rezerva sa. Contele de Fuentes, octogenar şi bolnav de gută, nemaiputându-se ţine în şa, era purtat într-o litieră. La ora şase seara, când armata franceză isprăvi aranjatul, începu o canonadă însufleţită, dar care era net în dezavantajul francezilor, întrucât artileria duşmană era mult mai numeroasă şi mai bine adăpostită decât cea franceză. Ducele de Enghien ordonă atunci să se abordeze linia de atac spaniolă; dar chiar în clipa în care soldaţii se pregăteau să pornească, un incident neprevăzut îi obligă să-şi îndrepte atenţia în altă parte.

La Fierte-Senectere, care comanda aripa stângă, sub ordinele mareşalului l'Hopital, voi să profite de faptul că mareşalul fusese chemat de duce şi să culeagă el singur laurii eliberării oraşului Rocroy. Aşa că în loc să rămână la postul său şi să aştepte ordinele superiorilor săi, se aşeză în fruntea cavaleriei şi a celor cinci batalioane de infanterie, traversă mlaştina şi se îndreptă spre oraş,

dezorganizând astfel aripa stângă şi expunând restul armatei franceze, atacului inamic.

Don Francesco de Mello era un general mult prea abil ca să nu profite de această greşeală; porunci imediat aripii drepte să înainteze ca să-l despartă pe la Fierte-Senectere de restul armatei. Dar ducele de Enghien, care-i ghicise gândul, acoperi într-o clipă locul ce rămăsese gol aşa că armata lui don Francesco se ciocni de a sa. Totodată La Fierte primi ordinul să se întoarcă imediat şi să-şi ocupe locul pe care-l părăsise într-un mod atât de imprudent. La Fierte merita o pedeapsă severă; dar cum răul nu era chiar atât de mare pe cât ar fi putut să fie, scăpă cu o mustrare zdravănă şi, după ce-şi recunoscu greşeala şi mărturisi şi motivul pentru care o săvârşise, jură s-o repare a doua zi, fie chiar şi cu preţul vieţii sale.

Ziua, fără să fi fost pustiitoare, fusese totuşi foarte obositoare; cele două oştiri rămăseseră în poziţia de la început ca să fie gata de luptă a doua zi. Fiecare dormi alături de armele sale; dimneaţă, când să înceapă lupta, ducele de Enghien care, ce e drept, se culcase foarte târziu, dormea tun. Cu chiu cu vai izbutiră să-l scoale. I se întâmplase şi lui ceea ce i se întâmplase şi lui Alexandru cel Mare, învingătorul de la Arbela şi cel de la Rocroy erau de altfel, în momentul celor două bătălii, cam de aceeaşi vârstă, iar la douăzeci şi ceva de ani, prima şi cea mai mare nevoie când eşti obosit e somnul. Prinţul se urcă pe cal; în poziţia celor două armate nu se operase nicio schimbare; i se aduse însă la cunoştinţă că, în timpul nopţii, don Francesco de Mello, ascunsese într-o pădure ce se întindea până la vâlceaua ce despărţea cele două armate, un corp de o mie de muşchetari. Prinţul îşi dădu seama că fuseseră aşezaţi acolo ca să-l prindă din flanc atunci când el va ataca. Hotărî, deci, să-i distrugă fără întârziere. Se năpusti spre pădure şi, într-o clipă toţi acei muşchetari, răniţi, morţi, alungaţi, dispărură. După asta îi porunci lui Gassion să taie prin pădure, în fruntea infanteriei, în vreme ce el, în fruntea cavaleriei, încălzită de această primă victorie, urma să-i lovească din faţă pe

cei pe care Gassion îi va lovi din flanc. Atacată urma să fie aripa stângă a duşmanului, condusă de ducele de Albuquerque, care habar n-avea despre distrugerea muşchetarilor din pădure.

Şi iată-l pe prinţ atacându-l pe duşman din faţă în vreme ce Gassion îl prinse din flanc. Albuquerque trimise opt detaşamente ca să facă faţă acestuia din urmă, iar el, cu restul trupei, se pregăti să-l întâmpine pe prinţ. Atacul fu cum nu se poate mai violent, căci dintr-o parte, infanteria spaniolă era risipită şi pusă pe goană de cavaleria prinţului, iar din alta, cavaleria era respinsă cu putere de pedestraşii lui Gassion. Ducele de Albuquerque făcu tot ce putu ca să-şi adune soldaţii. Dar totul fu zadarnic; spaniolii, speriaţi, o luaseră la goană hăcuiţi de cavaleria prinţului, împuşcaţi de infanteria lui Gassion.

În aripa dreaptă victoria era sigură; dar nu acelaşi lucru se petrecea şi în aripa stângă, unde, dimpotrivă, succesul înclina de partea spaniolilor. Mareşalul de L'Hopital îşi condusese cavaleria într-un asemenea galop, încât atunci când trebuiră să-l atace pe duşman, soldaţii abia îşi mai trăgeau sufletul. Francesco de Mello nu trebui să facă decât un singur pas înainte ca să-i respingă. După care, cavaleria se năpusti asupra infanteriei lui La Fierte, pe care-o risipi într-o clipă. Apoi, profitând de debandada creată, atacă din nou cu toată puterea şi La Fierte, grav rănit, căzu prizonier cu toată artileria sa. Mareşalul de l'Hopital, vrând să-i vină în ajutor, fu rănit de un glonte în braţ; din clipa aceea, ofiţerii francezi, care încă nu ştiau nimic de victoria ducelui de Enghien, socotiră bătălia ca şi pierdută şi-l rugară pe Sirot să se retragă. Dar acesta le răspunse:

— Vă înşelaţi, domnilor, bătălia nu-i pierdută, pentru că duşmanul încă n-a avut de-a face cu Sirot şi cu tovarăşii săi.

Aşa că în loc să bată în retragere, Sirot ordonă să se treacă la atac şi, cu rezerva sa, îl lovi pe Mello care, dintr-odată, spre marea sa mirare, se văzu oprit de un zid ca de bronz. În acelaşi timp, prinţul – aflând despre dezastrul

aripii stingi – se năpusti spre Mello şi-l atacă din spate. Strâns între două fronturi, generalul spaniol deveni victima îngâmfării sale. Atacat din faţă de Sirot, din spate de prinţ, care căzu asupra lui ca un fulger, din flanc de Gassion, fu silit nu numai să abandoneze prizonierii şi artileria franceză, ci să lase în mâinile duşmanului o bună parte dintr-a sa. Oştile sale dădură bir cu fugiţii, strecurându-se printre liniile franceze şi el însuşi, nemaiavând altceva de făcut, se văzu silit să le urmeze.

Mai rămânea rezerva spaniolă, acea teribilă infanterie, alcătuită din şase mii de oameni şi optsprezece tunuri reunite într-o singură baterie. Această rezervă trebuia distrusă înainte ca Albuquerque să apuce să-şi adune aripa stângă, Mello, aripa dreaptă, iar generalul Beck să ajungă cu corpul lui de armată. Aşa că prinţul, în loc să-i urmărească pe fugari, îşi adună toate forţele împotriva acestei infanterii care, nemişcată, mohorâtă, ca un fel de redută vie, încă nu apucase să ia parte la luptă.

Gassion, cu o parte din cavalerie, fu repede trimis să-l împiedice pe Beck să ajungă pe câmpul de luptă. Apoi, prinţul de Enghien cu restul oştii, cu spada în mână, mergând în prima linie, se prăvăli peste infanteria spaniolă. Generalul Fuentes îl lăsă pe prinţ să se apropie până la distanţa de cincizeci de paşi. Atunci, la un ordin al său, acea masă nemişcată se dădu în lături şi optsprezece guri de tun bubuiră deodată, făcând o spărtură înfricoşătoare în rândurile soldaţilor francezi, care se retraseră în dezordine. Dar, într-o clipă, la comanda prinţului, coloana de atac se refăcu şi înaintă pentru a doua oară, de data asta respinsă de un uragan de mitralii; de trei ori se retrase prinţul şi de trei ori se reîntoarse la atac. A treia oară începu lupta corp la corp. De data asta însă, lipsită de ajutorul artileriei sale, atacată din toate părţile, infanteria spaniolă, acea masă – până atunci atât de compactă – începu să se împartă, să se rupă, să se împrăştie şi să fugă, lăsând în urmă două mii de morţi şi, în mijlocul lor, pe bătrânul conte de Fuentes.

În acel moment apăru şi Gassion. Generalul Beck nu-l

mai aşteptase şi se retrăsese cu toată oastea sa. Lupta se isprăvise. Francezilor nu le mai rămânea decât să-şi numere morţii şi să-şi adune prizonierii. Victoria era deplină. Ducele îl îmbrăţişă pe Gassion, care-l secondase atât de bine, şi-i făgădui bastonul de mareşal. Duşmanul lăsase pe câmde luptă nouă mii de morţi; şapte mii de spanioli căzuseră prizonieri, fuseseră capturate mai multe tunuri şi treizeci de steaguri. Don Francesco de Mello fusese prins dar izbutise să fugă, lăsând în mâinile celor care-l capturaseră bastonul de comandant; acest baston fu adus prinţului, chiar în clipa în care, călare pe cal şi cu pălăria în mână, se uita cu jale la trupul bătrânului conte de Fuentes, străpuns de unsprezece răni. După ce-l contemplă o vreme, prinţul spuse trist:

— Dacă n-aş fi învins, aş fi vrut să mor într-un fel tot atât de glorios ca şi el!

A doua zi, ducele de Enghien intră în oraşul Rocroy. Vestea acestui succes neaşteptat se răspândi pretutindeni, ajungând până la Paris. Întreaga ţară, salutând aurora noii domnii, era plină de bucurie şi de mândrie. Regina era aclamată peste tot pe unde apărea, iar cardinalul de Retz, acel veşnic nemulţumit, se dădu iar bine pe lângă ea zicându-şi că:

„Într-o asemenea epocă, nu-i şedea bine unui om cinstit să se pună rău cu Curtea”.

Singuri prinţii simţiră oarecare nemulţumire să-l vadă pe Mazarin cocoţat în înalta funcţie în care l-am văzut instalat de regentă.

Capitolul X

1643-1644

Situaţia Anei de Austria. — Întoarcerea supuşilor ei. — Purtarea doamnei de Chevreuse. — Principesa de Conde. — Generozitatea lui Mazarin faţă de doamna de Chevreuse. — Doamna de Hautefort. — Nemulţumirea creşte. — Regele Halelor. — Partidul Importanţilor. —

Două scrisori. — Cearta dintre doamna de Montbazon şi prinţesa de Conde. — Dizgraţia doamnei de Chevreuse. — Conspiraţia împotriva lui Mazarin. — Arestarea ducelui de Beaufort. — Fuga doamnei de Chevreuse. — Sfârşitul cabalei Importanţilor.

Succedând la putere, regina Ana de Austria se văzu trecând brusc de la fosta ei stare de regină oprimată, la o putere aproape nelimitată. Cei care suferiseră alături de ea – şi numărul acestora era destul de mare – credeau că după ce-i împărtăşiseră dizgraţia, acum aveau dreptul să împartă cu ea puterea. Numai că această revenire a reginei alături de nişte prieteni credincioşi nu se mai putea face fără a stârni mari perturbări în politica de toate zilele, care nu se schimbă odată cu oamenii. Maşina guvernamentală montată de Richelieu continuase să meargă sub Ludovic al XIII-lea exact cum mersese şi sub cârmuirea cardinalului şi cum avea să meargă şi sub Ana de Austria.

De altfel se ştie dintotdeauna că cei care ajung la putere datorită unui partid, primul lucru pe care-l fac când se văd sus, e să întoarcă spatele tocmai acestui partid. Aşa au făcut Octavian, Henric al IV-lea şi Ludovic-Filip. Îngratitudinea a devenit astfel o virtute regală. Numai că poziţia

Anei de Austria nu era totuşi chiar cea a întemeietorilor de dinastii: Octavian pusese bazele monarhiei, Henric al IV-lea înlocuise o ramură pe cale de dispariţie, Ludovic-Filip se substituise ramurii vârstnice, uscată, dar încă vie. Ana de Austria venise la putere doar fiindcă era mama regelui: nu făcuse niciun efort ca să ajungă în vârful piramidei şi nimeni n-o ajutase în acest sens. Aşa că nu avea de răsplătit servicii deosebite, ci doar nişte mici devotamente.

Doamna de Hautefort, exilată de cardinal, fu rechemată de Ana de Austria, dându-i-se slujba pe care-o avusese odinioară, adică de cameristă a reginei. Marchiza de Senecey, exilată ca şi doamna de Hautefort, fu

rechemată ca şi ea şi făcută din nou doamnă de onoare. Laporte, camerierul Anei de Austria, care fusese închis din pricina ei şi apoi exilat în Saumur, fu rechemat şi numit primul valet al regelui. În sfârşit, doamna de Chevreuse, căreia Ludovic al XIII-lea îi interzisese cu străşnicie să mai pună piciorul în Franţa, fu înştiinţată că i se ridicase această interdicţie şi că se putea întoarce acasă. A existat deci – ca la începutul oricărei domnii – un moment în care toată lumea era mulţumită sau aproape, şi în care cei avizaţi încă nu se puteau pronunţa în privinţa viitorului. Deocamdată toţi ochii erau aţintiţi asupra doamnei de Chevreuse, căci dacă fosta favorită a reginei izbutea să se apropie din nou de stăpâna ei, multe lucruri puteau lua un cu totul alt curs.

Favorita era aşteptată din zi în zi. Fusese, timp de douăzeci de ani, prietena intimă a Anei de Austria; jumătate din aceşti ani fusese persecutată din pricina ei: exilată. Proscrisă, alungată din Franţa, ameninţată cu închisoarea, fugise deghizată în bărbat, şi, aşa cum Hanibal îi căuta pretutindeni pe duşmanii imperiului roman, tot aşa îi căutase şi ea, în mai toate ţările Europei, pe duşmanii cardinalului. Ca tot ceea ce întreprindea doamna de Chevreuse, şi întoarcerea ei trebuia să facă vâlvă; plecase din Bruxelles cu douăzeci de trăsuri şi intră în Franţa cu un alai de regină. Amintindu-şi de influenţa pe care-o avusese odinioară asupra Anei de Austria, pe vremea iubirilor ei nefericite, se şi vedea împărţind cu aceasta regenţa. Dar cu trei zile înainte de a ajunge la Paris, îl întâlni în drum pe prinţul de Marcillac.

— Regina, îi spuse el, a devenit serioasă şi cucernică, nu mai este cea pe care o ştiai dumneata. Gândeşte-te deci cum să te porţi faţă de ea. Să ştii că ţi-am ieşit înainte numai ca să-ţi dau acest sfat.

— Foarte bine, răspunse doamna de Chevreuse surâzând ca o femeie foarte sigură de ea.

După care îşi continuă drumul, fără să mai facă vreun popas; îşi luă, în trecere, bărbatul de la Senlis şi iat-o la Luvru. Regina o primi imediat şi păru nespus de bucuroasă

c-o vede. Numai că primirea – din care răzbătea ceva rece şi ceremonios – era departe de cea ia care se aşteptase doamna de Chevreuse. Pe lângă faptul că devenise serioasă şi cucernică – aşa cum îi spusese prinţul de Marcillac – Ana de Austria o avea acum alături pe acea frumoasă Charlotte de Montmorency, vechea rivală a doamnei de Chevreuse; sigur că principesa nu devenise, cu vârsta, mai indulgentă, ci dimpotrivă, îi vârâse reginei în cap tot soiul de lucruri împotriva vechii sale prietene. Apoi, ca toţi exilaţii, doamna de Chevreuse nu ştiuse să meargă în pas cu vremea; credea că va găsi toate lucrurile, în Franţa, aşa cum le lăsase. Or, nu numai sentimentele particulare ale reginei se schimbaseră, ci şi cele politice, primele influenţate de Mazarin, celelalte, de evenimente. Doamna de Chevreuse rămăsese la etapa simpatiei, poate puţin interesate, a reginei, pentru cumnatul ei şi la fidelitatea acesteia faţă de Spania, pentru care fusese gata, de mai multe ori, să-şi sacrifice patria adoptivă. Dar Ana de Austria nu mai era femeia stearpă şi persecutată, care se vâra în toate comploturile ducelui de Orléans; era mama regelui, regenta Franţei. Or, ca să fii o cumnată îngăduitoare ar fi trebuit să fii o mamă vitregă, iar ca să continui a te arăta binevoitoare faţă de Spania, ar fi trebuit să fii o regină ticăloasă.

Doamna de Chevreuse nu-şi dădu seama de aceste lucruri şi se retrase foarte puţin satisfăcută de primirea care i se făcuse, nesesizând faptul că prin legăturile ei flamande, lorene şi spaniole, putea fi considerată oricând un duşman al statului. În aceeaşi zi în care fusese primită de regină, şi cam la două ceasuri după ce plecase de la ea, fu anunţată că domnul cardinal Mazarin venise să-i ceară favoarea unei întrevederi. Această veste îi dădu din nou curajul pierdut o clipă; dacă ministrul întindea el primul mina, însemna că ea nu-şi pierduse încă puterea. Dacă venea el la ea, însemna că avea nevoie de sprijinul ei.

În readitate, vicleanul cardinal voia să afle cam în ce ape se scaldă.

Dându-şi deci nişte aere de regină, doamna de

Chevreuse îl pofti pe cardinal să intre. Acesta se înfăţişă respectuos, afabil, surâzător şi cu vorba mai mieroasă ca niciodată. Aflase de sosirea ei şi venea să-i prezinte omagile. În plus, ştiind că mandatele de plată soseau greu, neîndoindu-se că după o atât de lungă şi de costisitoare călătorie doamna de Chevreuse avea nevoie de bani, îi aducea cincizeci de mii de scuzi de aur, pe care-o ruga să-i accepte cu titlul de împrumut.

O femeie mai abilă decât doamna de Chevreuse ar fi făcut pe timida şi pe modesta; ea, dimpotrivă, crezându-se o mare putere, începu să pună condiţii. Şiretul italian o lăsă să vorbească. Doamna de Chevreuse ceru să i se redea domnului de Vendôme, Bretania. Mazarin îi răspunse că nu putea smulge această provincie mareşalului de La Meilleraye, în mâinile căruia o încredinţase Richelieu; dar că-i putea oferi domnului de Vendôme amiralitatea, pe care i-o putea lua oricând domnului de Breze, mai puţin primejdios dacă-l nemulţumeai, decât domnul de La Meilleraye. Cum nu mai avu ce spune, doamna de Chevreuse înclină din cap în semn de mulţumire, după care ceru şi pentru ducele de Epemon funcţia de colonel general de infanterie şi provincia Guyenne. Funcţia era la dispoziţia lui Mazarin aşa că i-o dădu pe loc; cât despre Guyenne, o dăduse – din păcate – contelui de Harcourt; ministrul îi făgădui totuşi să facă tot ce-i va sta în putinţă ca să-l determine pe Harcourt să-şi dea cât mai repede demisia din funcţia de guvernator al acestei provincii. Încurajată de aceste două prime concesii, doamna de Chevreuse abordă problema cea mai importantă, şi anume să i se ia marele sigiliu cancelarului Seguier şi să fie dat marchizului de Châteauneuf. Dar aici se opri şi bunăvoinţa cardinalului, care se opunea din răsputeri ca domnul de Châteauneuf să fie reprimit la Curte. Făgădui totuşi, de formă, să vorbească cu regina, dar din clipa acea o socoti pe doamna de Chevreuse o viitoare inamică a sa. Câtăva vreme, doamna de Chevreuse se legănă cu ideea că Mazarin o privea cu bunăvoinţă; dar cum, lipsind atâta vreme, şi neavând habar de intimitatea dintre cardinal şi

regină, începu să strecoare, în discuţiile cu Ana de Austria, câte o înţepătură la adresa cardinalului, regina deveni din ce în ce mai rece faţă de ea; cum, pe de altă parte, ducele de Vendôme cerea în zadar să i se lase amiralităţii, pe care în sfârşit o căpătase, taxa de ancorare, care i se luase; cum contele de Harcourt nici nu voia să audă să-i cedeze domnului duce de Epemon, funcţia de guvernator în Guyenne; cum, în sfârşit, ministrul i-o spusese verde că cererea ei în legătură cu domnul de Châteauneuf nu poate fi satisfăcută, doamna de Chevreuse se plictisi de toate aceste făgăduieli, deşarte; se asigură deci de sprijinul ducelui de Beaufort şi, după ce se crezu destul de puternică pentru a deveni şefa unui partid, începu să se declare pe faţă împotriva cardinalului.

Pe de altă parte, doamna de Hautefort – favorita pe care regina o iubise cel mai mult după doamna de Chevreuse – începu şi ea să blameze alegerea pe care o făcuse regina şi să-i spună cu glas tare ceea ce gândea despre Mazarin. În toiul acestor fapte sosi la Curte omul care credea că are dreptul să ceară şi el o favoare pentru primejdiile prin care trecuse: omul acesta era fostul prieten al lui Cinq-Mars, acel Fontrailles care alesese fuga sub pretext că ţinea prea mult la capul lui. Dar, contrar aşteptării sale, Fontrailles nu obţinu nimic altceva decât o primire foarte rece, şi asta din pricină că regina îşi aduse aminte că el fusese cel care semnase, la Madrid, acel faimos tratat ce-i întindea Spaniei, pe tavă, Franţa. Fontrailles contase pe influenţa ducelui de Orléans; dar ducele de Orléans, încă năucit de disputele cu Richelieu, se ţinea deoparte, împreună cu prietenul său, abatele de la Riviere.

Pe de altă parte, doi oameni care jucaseră un mare rol sub domnia precedentă – Chavigny şi Boutillier – căzuseră brusc în dizgraţie.

Toţi aceşti nemulţumiţi se grupară în jurul ducelui de Beaufort care – din ziua în care regina îl proclamase „cel mai cinstit om din Franţa” şi-i încredinţase paza lui Ludovic al XIV-lea şi a fratelui său, se şi vedea luând locul

prinţului de Conde. În plus, domnul de Beaufort era iubitul doamnei de Montbazon, mama vitregă a doamnei de Chevreuse, de fapt mult mai tânără şi mai frumoasă decât fata vitregă.

Să spunem câteva cuvinte despre acest şef de partid care a avut un mare rol în Frondă şi care s-a bucurat de atâta popularitate, încât istoria l-a consemnat în paginile ei sub numele de „Regele Halelor”, poreclă dată de însuşi norodul Parisului.

Francois de Vendôme, duce de Beaufort, cel de al doilea fiu al lui Cezar de Vendôme – fiul natural al lui Henric al IV-lea şi al Gabrielei d’Estrées – era pe atunci un bărbat tânăr şi frumos care, cu pletele lui bălaie şi netede, aducea mai curând a englez decât a francez. Curajos dincolo de orice expresie, întotdeauna gata de fapte cutezătoare, dar fără educaţie şi fără vorbe curtenitoare, el avea toate calităţile şi toate cusururile pe care nu le avea Gaston de Orléans; căci acesta din urmă, deşi foarte instruit şi vorbind cu eleganţă, se purta întotdeauna ca un laş. Aşa că pe seama acestor doi prinţi, poporal născocise următoarele versuri:

„Beaufort în bătălie tună şi sigur că te temi de el.
Dar mintea lui – când şi-o adună —
E ca a unui bobocel.
Beaufort – persoană cu renume —
Ce-ntreg Parisu-a-nsufleţit Sortit e pentru spadă-n lume
Şi nicidecum pentru vorbit.
Slujeşte Franţa cu credinţă;
Când se apropie de bară.
Înfrângă-şi orice elocinţă.
Doar spada să şi-o tragă-afară.
Gaston vorbeşte clar, frumos.
Şi fără vreo încurcătură.
De ce Gaston nu-i curajos?
De ce Beaufort nu-i bun de gură?”

Se întâmpla adesea ca în timpul unei discuţii, ducele de Beaufort să confunde un cuvânt cu altul; ceea ce

schimba uneori cu totul sensul frazei. Spunea de pildă, că un oarecare căpătase „o confuzie” în loc de contuzie. Într-o zi spuse despre doamna de Grignan, pe care-o văzuse în doliu:

— Am văzut-o mai deunăzi pe doamna de Grignan... Avea un aer „lubric”...

De fapt voise să spună lugubru. Iar doamna, la rândul ei, ca să i-o plătească, zărind într-o zi un senior german, zise:

— Seamănă ca două picături de apă cu ducele de Beaufort, cu singura deosebire că neamţul vorbeşte franţuzeşte mult mai bine decât el.

În fiece zi, partidul care-l recunoscuse, în mod tacit, pe domnul de Beaufort ca şef, şi care era alcătuit – zice cardinalul de Retz:

„Din patru sau cinci melancolici ce păreau că se gândesc aiurea”, se străduia să se întărească. Ducele de Beaufort nu precupeţea nimic ca să creeze impresia că e un mare as în materie de comploturi.

„Se ţineau şedinţe la ore nepotrivite – spune în continuare cardinalul de Retz – *se dădeau întâlniri fără motiv; până şi vânătorile erau misterioase”.*

Aşa că poporul, aproape întotdeauna exact în aprecierile sale, numise această facţiune „Partidul Importanţilor”. Nu-i mai trebuia decât o ocazie acestui partid ca să dea cărţile pe faţă. Şi iată că printr-o întâmplare neaşteptată, această ocazie se ivi.

Într-o zi, doamna de Montbazon, soţia lui Hercule de Rohan, duce de Montbazon, primi la ea o mulţime de persoane de seamă de la Curte; după ce plecară, o cameristă găsi, uitate în salon, două scrisorele pe care i le aduse stăpânei sale. Erau două bileţele dulci, nesemnate însă. Urând-o cumplit pe doamna de Longueville, doamna de Montbazon fu sigură că ele îi căzuseră din buzunar lui Coligny, care-i făcea curte rivalei sale. Doamna de Longueville, era fata principesei Charlotte de Montmorency şi era socotită drept cea mai frumoasă şi mai spirituală femeie din Franţa.

Dar, cu toate calităţile ei – bogăţie, măreţie, frumuseţe, spirit – ducesa de Longueville era nefericită, taică-său, prinţul de Montmorency, o silise să se mărite cu un bărbat bătrân, care – printr-un ciudat capriciu al sorţii – era îndrăgostit lulea de doamna de Montbazon. Acuzaţia adusă de aceasta doamnei de Longueville – care pe lângă faptul că era nespus de frumoasă, mai era şi credincioasă bărbatului ei – stârni, cum, era şi firesc, mare vâlvă. Mama împricinatei – principesa de Montmorency – făcu din această treabă măruntă, un cap de ţară. Înlăcrimată, dădu fuga la regină şi se plânse că doamna de Montbazon, o calomniază pe fiică-sa. Regina n-o putea nici ea suferi pe doamna de Montbazon, din pricina lui Beaufort care era iubitul acesteia şi care începuse să-i cam dea de gândit în calitate de şef al Partidului Importanţilor. Regina o obligă deci pe doamna de Montbazon să-i ceară scuze doamnei de Longueville şi cum aceasta refuză, fu obligată să nu mai apară la Curte şi să se retragă într-una din casele pe care le avea la ţară. Foarte sensibil la acest exil, ducele de Beaufort începu să-i facă reginei asemenea mutre şi încă în public, de faţă cu toată lumea, încât până la urmă, regina porunci să fie arestat.

În aceeaşi zi în care ducele de Beaufort era întemniţat în donjonul din Vinoennes, părinţii acestuia – deci domnul şi doamna de Vendôme – şi fratele său, ducele de Mercoeur, om liniştit care nu se vârâse niciodată în niciun fel de intrigi, primiră porunca să părăsească Parisul. La rândul ei, doamna de Chevreuse care primise şi ea poruncă să se retragă în oraşul Tours, îşi luă fata şi o şterse în Anglia.

Şi astfel se prăbuşi acea faimoasă cabală a Importanţilor care-şi văzu – doar în câteva zile – distruse speranţele, prin întemniţarea şefului ei şi prin împrăştierea celor care luaseră parte la ea. Mazarin rămase atotputernic asupra regelui, a reginei şi a Franţei.

Capitolul XI

1643-1644

Curtea părăseşte Luvrul şi se mută în Palatul Regal. — Copilăria lui Ludovic al XIV-lea. — Educaţia regelui. — Lecţiile valetului său. — Aversiunea regelui fată de Mazarin. — Trista stare a veşmintelor sale. — Avariţia ministrului cardinal. — Portretul lui Mazarin făcut de La Rochefoucauld.

În 7 octombrie 1643, regina părăsi Luvrul împreună cu cei doi copii ai ei – regele şi ducele de Anjou – şi veni să locuiască în Palatul Cardinal; dar, la observaţia marchizului de Prouville, pe atunci mareşal al locuinţelor casei regale, că regele şi regina nu puteau locui într-una din casele supuşilor lor, denumirea de Palatul Cardinal fu înlocuită cu cea de Palatul Regal. Era o nouă ingratitudine faţă de memoria celui care dăruise palatul suveranului său...

La origine, Palatul Cardinal fusese un palat oarecare, situat undeva la marginea Parisului, lângă zidul ce înconjura oraşul; fusese construit în 1629, pe locul fostelor palate de Rambouillet şi Mercoeur, cumpărate de cardinal şi, urmând soarta stăpânului, palatul crescuse odată cu el. Mai puternic decât regele, cardinalul voise să fie mai măreţ decât suveranul său. Prin urmare, zidul care înconjura Parisul fusese doborât, şanţul umplut cu pământ. Şi grădina, degajată de tot ceea ce-o împiedica să capele o formă regulată, se întinse până către câmpurile peste care s-au construit mai târziu, străzile Neuve-des-Petits-Champs şi Vivienne. În plus, Richelieu mai construise şi strada care-i purta numele şi care ducea direct de la Palatul Cardinal la ferma sa din Grange-Bateliere, situată la poalele colinei Montmartre. Toate acele achiziţii, inclusiv palatul Sillery, cumpărat doar cu scopul de a fi dărâmat pentru a crea un amplu spaţiu liber în faţa palatului său, îl costaseră pe cardinal 816 618 livre, sumă enormă pentru vremea aceea.

Regele Ludovic al XIV-lea, pe atunci în vârstă de cinci

ani, fu instalat în fosta odaie a lui Richelieu. Apartamentul lui era mic, dar comod, situat între Galeria oamenilor iluştri care ocupa aripa stângă a celei de a doua curţi şi galeria în care Philippe de Champagne[10], pictorul favorit al eminenţei-sale, pictase cele mai însemnate momente din viaţa cardinalului.

Apartamentul reginei-regente era mult mai vast şi mai elegant. Nemulţumită cu ceea ce făcuse Richelieu, ea mai adăugase nişte ornamente, încredinţându-i sarcina înfrumuseţării interioarelor lui Jacques Le Mercier[11], arhitectul ei, şi lui Vouet[12], care se proclama el însuşi primul pictor din Europa. Cabinetul reginei, care era socotit drept „minunea" sau „miracolul Parisului", avea printre altele, un tablou de Leonardo da Vinci*, înrudirea Fecioarei* de Andrea del Sarto[13]*,* o lucrare intitulată *Enea salvându-l pe Anchise,* de Annibale Carraccio[14], un *Sfânt Ioan călare pe un vultur* de Rafael, două tablouri de Poussin şi *Pelerinii spre Emaus* de Paolo Veronese. Acest cabinet fusese camera de lucru a cardinalului; dar regina îi mai adăugase o sală de baie, un oratoriu şi o galerie. Tot ceea ce gustul epocii putuse crea în materie de flori, de monograme şi de alegorii era semănat pe un fundal de aur în sala de baie. Oratoriul era împodobit cu tablouri de

---

10 Philippe de Champagne (sau de Champaigne), (1602-1674). pictor de origine flamandă, unul dintre marii reprezentanţi ai clasicismului pictural. Este autorul portretelor unor oameni celebri printre care şi cardinalul Richelieu (n.tr.).

11 Jucquex le Mercier (1585-1654), arhitect francez care a construit Pavilionul Orologiului din Luvru, biserica Saint-Roch, pe cea din Yul-de-Gra««, precum şi palatul lui Richelieu (n.tr.).

12 *Simon Vouet (1590-1649), pictor şi gravor francez care a lucrat pentru Ludovic al XIII-lea şi pentru Richelieu, într-un stil decorativ foarte somptuos (n.tr.).*

13 *Andrea d'Agnolo di Francesco del Sarto (1486-1530), pictor florentin care a conjugat cu armonie. În lucrările sale, influenţa lui Rafael cu cea a lui Leonardo da Vinci (n.tr.).*

14 E vorba de pictorul bolonez Annibote Carraccio (1560-1609), celebru decorator al palatului Farnese (n.tr.)..

Philippe de Champagne, de Vouet şi de Sebastien Bourdon[15], care înfăţişau faptele mai de seamă din viaţa Fecioarei; acest oratoriu era luminat de o singură fereastră, ale cărei ochiuri erau montate în argint. Cât despre galeria, plasată în locul cel mai retras – căreia Vouet îi pictase plafonul şi Mace îi lucrase parchetul – regenta o destinase şedinţelor de Consiliu; în această galerie au fost arestaţi în 1650 prinţii de Conde, de Conti şi ducele de Longueville. Apartamentele reginei dădeau spre grădina care, în acea epocă, n-avea nici forma, nici aranjamentul pe care le are astăzi. În grădină exista o alee pentru plimbare, un manej şi două bazine; cel mai mare, numit „rondul de apă" era umbrit de arbuşti. Ludovic al XIV-lea, copil, căzuse într-o zi în bazinul mic din această grădină, numită „grădina prinţilor" şi fusese cât pe-aci să se înece[16].

Mazarin venise şi el odată cu regina, să locuiască în Palatul Cardinal; apartamentul lui dădea spre strada Bons-Enfants; avea o sentinelă la uşă şi un corp de gardă, cum aveau de altfel toate celelalte intrări.

În vremea asta, Ludovic al XIV-lea era crescut de mâinile unor femei pricepute, pe care urma să le părăsească la vârsta de şapte ani. Cardinalul era un fel de supraintendent al educaţiei sale, domnul de Villeroy un fel de director de studii, domnul de Beaumont, preceptorul său, iar Laporte – care ne-a lăsat despre copilăria acestui rege nişte memorii foarte curioase – era primul său valet de cameră.

În afară de *Gazeta Franţei* care înregistra faptele şi gesturile oficiale ale micului rege, primele informaţii despre ele ne sunt date de Louis-Henri de Lomenie, fiul acelui conte de Brienne, care urmaşe după Chavigny în funcţia de secretar de stat. Născut în 1636, el avea doar

---

15 Sébastien Bourdon (1616-1671) pictor francez care a zugrăvit mai ales scene de bătălie (n.tr.).

16 Toate aceste amănunte au fost extrase din frumoasa şi conştiincioasa lucrare a ••domnului Vatour privind reşedinţele regale (n.a.).

şapte ani când contele de Brienne, tatăl său, îl plasă lângă rege, în calitate de „copil de onoare”. Prezentarea se făcu în galeria Luvrului unde se aflau expuse portretele regilor Franţei. Doamna de la Salle, camerista reginei-regente, îi primi pe noii tovarăşi ai micului Ludovic bătând din tobă în fruntea companiei de copii de onoare care era destul de numeroasă. Doamna ţinea în mână o suliţă, la şold avea o sabie, iar pe cap o pălărie bărbătească cu pene negre. Fiecărui copil i se făcu onoarea unei muschete pe care o primi ducându-şi mâna la pălărie, fără însă să se descopere, căci acest lucru nu era îngăduit. Regelui îi plăcuse grozav să se joace cu armele încă de pe când era un ţânc; toate micile sale distracţii erau de natură războinică. Bătea tot timpul toba cu degetele, fie în fereastră, fie pe masă; de îndată ce degetele lui micuţe putură să ţină beţişoarele, se aduse o tobă asemănătoare cu cea a elveţienilor, în care bătea întruna.

La şapte ani, adică în 1645, Ludovic al XIV-lea fu luat din mâinile dădacelor şi dat pe mâinile preceptorului, subpreceptorului şi valeţilor de cameră. Schimbarea îl miră foarte tare pe micul rege, care-l ruga în van pe Laporte să-i spună poveştile pe care i le spuneau seara, la culcare, dădacele lui. Laporte o întrebă atunci pe regină dacă în locul poveştilor cu zâne n-ar fi mai bine să-i citească seara, copilului, câte ceva din vreo carte interesantă. Regina fu de acord şi Laporte îi ceru domnului de Beaumont, preceptorul regelui, *Istoria Franţei* de Mezeray, din care începu să-i citească în fiece seară lui Ludovic câte un capitol. Contrar tuturor aşteptărilor, regele prinse gust pentru o astfel de lectură, făgăduind cu glas tare să semene cu Carol cel Mare, Ludovic cel Sfânt sau cu Francisc I şi înfuriindu-se cumplit când i se spunea că va fi un al doilea Ludovic cel Leneş.

Dar nu peste mult timp Laporte observă că aceste lecturi nu erau câtuşi de puţin pe gustul cardinalului. Surprinzându-l într-o seară pe Laporte citindu-i copilului din *Istoria Franţei*, ridică din umeri şi ieşi brusc fără să zică nimic. Dar a doua zi dimineaţă spuse de faţă cu toată

lumea că din moment ce valetul îl învăţa pe rege istoria, probabil că preceptorul îl descălţa.

Ori de câte ori Mazarin intra seara în odaia micului rege, acesta se prefăcea că doarme. Şi asta din pricina unei ciudate aversiuni pe care-o nutrea faţă de cardinal. Această aversiune nu se oprea numai la eminenţa-sa, ci se întindea şi asupra familiei acestuia. Aşa se face că dintre toţi copiii de onoare pe care-i avea, singurul pe care nu-l putea suferi era micul Mancini, nepotul cardinalului, un băiat bun şi de ispravă totuşi, care mai târziu a fost ucis în luptele de la poarta Saint-Antoine.

Într-o zi, la Compiegne, văzându-l pe cardinal trecând cu suita sa pe una din terasele castelului, micul rege spuse destul de tare pentru ca domnul Deplessis să-l audă:

— Iacă-tă-l pe marele turc care se plimbă!

Deplessis raportă aceste vorbe reginei care – certindu-l foarte aspru pe copil – se strădui în zadar să afle de la cine le auzise.

În altă zi, auzind pe coridor zgomotul făcut de pintenii şi de săbiile oamenilor din suita cardinalului, Ludovic al XIV-lea spuse:

— Domnul cardinal face atâta zgomot pe unde trece, încât crezi că are peste cinci sute de oameni în suita lui.

Această aversiune nu era numai instinctivă; ea se datora şi totalei indiferenţe pe care o manifesta cardinalul faţă de micile distracţii ale copilului, dar mai ales faţă de strictul necesar în ceea ce privea nevoile zilnice.

Aşa de pildă, legea prevedea să i se dea regelui, în fiece an, douăsprezece perechi de cearşafuri şi două haine de casă, una de vară şi alta de iarnă; dar Mazarin, nesinchisindu-se de această lege, care i se părea prea costisitoare, îi dădea regelui doar şase perechi de cearşafuri la trei ani odată; aşa că aceste cearşafuri ajungeau atât de rupte şi de flendurite, încât el intra cu picioarele prin găurile lor şi de cele mai multe ori era obligat să doarmă pe salteaua goală. Cât despre hainele de casă, în loc să-i dea două pe an, îi dădea una la doi ani, pe care micul rege o purta şi iarnă şi vară; era o haină de

casă de catifea verde, dublată cu blană, care în cel de al doilea an nu-i mai ajungea nici până la genunchi.

Într-o zi regele voi să se ducă să se scalde la Conflins. Laporte dădu poruncile necesare şi ceru să vină o trăsură. Dar când dădu să se urce în ea, băgă de seamă că pielea portierei fusese furată şi că întreaga trăsură se afla într-o asemenea stare, încât oricât de scurt ar fi fost drumul, s-ar fi făcut bucăţi; atunci Laporte îi relată regelui în ce stare se afla trăsura şi-i spuse că era cu neputinţă să se ducă la Conflins aşa cum dorea, fiindcă dacă ar fi fost văzut într-o asemenea trăsură, până şi cei mai amărâţi burghezi ar fi râs de s-ar fi prăpădit. Regele, socotind exagerate cuvintele lui Laporte, voi să se convingă cu ochii lui de starea în care se afla trăsura; dar văzând puţinul respect de care se bucura din moment ce slujitorii lui putuseră crede că se va urca într-o astfel de droşcă, se înroşi de mânie şi chiar în aceeaşi seară se plânse amarnic în faţa reginei, a cardinalului şi a domnului de Maison, pe atunci supraintendent al finanţelor. În urma acestei plângeri, regele căpătă, în sfârşit, cinci trăsuri nou-nouţe.

Această avariţie a lui Mazarin, despre care vom mai avea prilejul să vorbim pe parcursul povestirii, nu se extindea numai asupra regelui, ci asupra întregii Curţi. De pildă, în timp ce regele – care aprobase construirea palatului Versailles – n-avea cearşafuri, haine de casă şi trăsuri, doamnele de onoare ale mamei sale nu aveau ce mânca la palat şi rămâneau adesea flămânde. După masa reginei, se năpusteau asupra rămăşiţelor, slujindu-se în loc de tacâmuri, doar de şerveţele şi de bucăţi de pâine (*Memoriile doamnei de Motteville*).

Festinurile publice nu erau nici ele mai strălucite, căci avariţia sordidă a cardinalului îşi întindea pretutindeni gheara de harpie. În 1645, în ziua semnării contractului de căsătorie al principesei Maria de Gonzague, regina primindu-i la Fontainebleau pe ambasadorii Poloniei, trebui să le ofere o masă; dar chiar în seara aceea – spune doamna de Motteville – bucătarii se certaseră între ei, aşa încât primul fel de bucate lipsi. În plus, ordinele fuseseră

atât de anapoda executate, încât atunci când acei străini bogaţi, care speriaseră Parisul cu luxul lor oriental, voiră să plece, trebuiră să meargă pe întuneric până la scara cea mare, fiindcă nimeni nu se gândise să aprindă nişte făclii. Regina, aflând de această crâncenă dezordine, făcu mare scandal. Într-adevăr, asemenea ignorări ale etichetei şi o astfel de sărăcie trebuiau să i să pară foarte ciudate unei prinţese crescută în ceremonialul Curţii spaniole, alimentată de râurile de aur şi de pietre scumpe ce se revărsau spre ea din cele două Indii.

Am insistat asupra acestor amănunte pentru că ele arată starea financiară a regatului şi moravurile Curţii, şi scot şi mai bine în evidenţă motivele urii pe care a nutrit-o încă din copilărie Ludovic al XIV-lea faţă de acea tiranie ministerială pe care tatăl său o acceptase, resemnat.

Cât despre Mazarin, pe care-l vom vedea jucând rolul principal în perioada ce ne mai rămâne de parcurs până la majoratul regelui, vom transcrie aici portretul pe care i-l face contele de la Rochefoucauld şi vom lăsa evenimentele să-i aprecieze justeţea:

„Era un om isteţ, insinuant şi plin de şiretlicuri; avea un caracter suplu, ba am putea spune chiar că n-avea deloc şi că întruchipa – după nevoi – diverse personaje. Ştia să evite pretenţiile celor care-i cereau javoruri, făcându-i să tragă nădejde la altele şi mai mari. Avea vederi înguste chiar în proiectele mari şi – cu totul opus cardinalului de Richelieu, care avea un spirit cutezător şi o mină sfioasă, cardinalul Mazarin avea inima mult mai cutezătoare decât spiritul; îşi ascundea ambiţia şi avariţia sub o prefăcută modestie; declara că nu voia nimic pentru sine, că întreaga lui familie aflându-se în Italia, avea de gând să-i adopte pe toţi slujitorii reginei şi, copleşindu-i cu averi, să-şi afle în asta măreţia şi siguranţa

Capitolul XII

1644-1646

Revolta lui Toise. — Apariţia jansenismului. — Prima reprezentaţie a piesei Rodogune. — A doua căsătorie a lui Gaston. — Nunta Mariei de Gonzagues. — Măreţia polonezilor. — Campania din Flandra. — Bassompierre; moartea; portretul său.

Anul care se scursese şi în care începuse noua domnie fusese foarte bogat în evenimente: un rege mort, o mare victorie repurtată de primul dintre prinţii de sânge, un nou ministru venit la putere, o răscoală potolită aproape imediat, un nepot al lui Henric al IV-lea arestat şi vârât în puşcărie, o întreagă facţiune risipită şi exilată, politica ţării menţinută pe linia pe care o aşezase Richelieu cu douăzeci de ani în urmă; în sfârşit, doi oameni importanţi, ridicaţi la rangul de mareşali ai Franţei: Turenne şi Gassion. Aşa că anii care urmează par să se odihnească, ghiftuiţi de atâta linişte şi bunăstare.

În războaie, în noul an 1644, victoriile oscilează: Franţa câştigă un războiul cu imperialii, bătălia de la Friburg şi ia oraşul Granvelines; în schimb, pierde în Spania, bătălia de la Lerida.

La Roma, papa Urban al VIII-lea moare şi Inocenţiu al X-lea îi ia locul; în sfârşit, regina Angliei, Henriette de France, după ce sora ei Elisabeta moare pe tronul Spaniei, îl părăseşte şi ea pe al ei, de altfel serios zguduit de revoluţia puritană, şi se refugiază în Franţa.

Cele trei mari evenimente ale anului 1644 sunt: revolta lui Toise, apariţia jansenismului şi prima reprezentaţie a tragediei *Rodogune.* Să spunem câte un cuvânt despre fiecare dintre ele.

„Poporul Parisului – scrie doamna de Motteville – s-a *răsculat din pricina unor impozite pe care* c*ârmuirea a voit să le pună pe case”.*

Iată ce anume a dus la această revoltă.

Vechile ordonanţe interziceau să se construiască case în foburgurile Parisului; dar se ştie cam cum respectă francezii atât vechile cât şi noile ordonanţe. Un mare

număr de case fură deci ridicate pe terenurile prohibite şi Mazarin îi lăsă pe oameni să le construiască, râzând pe sub mustaţă; căci, dacă avea să-i strângă puţin cu uşa pentru contravenţia făptuită, urma să adune parale serioase. Şi iată că, nu după mult, în urma unei hotărâri date de consiliu, slujbaşii de la Châtelet primiră sarcina să măsoare, în fiecare foburg, noile construcţii înălţate; această măsurătoare duse la o mică răscoală populară, numită „revolta lui Toise” şi care nu avu alte rezultate decât rechemarea imediată a reginei, din Rueil, unde se amuza de minune, precum şi sporirea nemulţumirii Parlamentului faţă de Curte.

În ceea ce priveşte jansenismul, această credinţă care a făcut atâta vâlvă în Franţa şi care i-a tulburat atât de tare pe Ludovic al XIV-lea şi pe doamna de Maintenon, e nevoie să luăm lucrurile mai de departe pentru ca cititorul să-şi poată face o idee cât mai exactă despre această chestiune.

Exista în Franţa un om foarte cunoscut pentru moravurile sale austere: acest om era abatele de Saint-Cyran. Richelieu, care îşi dădu seama ce foloase ar putea trage de pe urma unui astfel de om, îi oferi o episcopie, pe care însă abatele o refuză. Refuzul constitui pentru cardinal un motiv de mare mirare, căruia i se adăugă în curând şi unul de mare nemulţumire.

Gaston, fratele lui Ludovic al XIII-lea, văduv după prima nevastă – fosta domnişoară de Montpensier – ce se prăpădise dând viaţă Marei Domnişoare pe care o vom vedea jucând în timpul Frondei un rol mult mai important decât tatăl ei – Gaston deci, se însurase a doua oară cu prinţesa de Lorena. Richelieu, declarându-se împotriva acestei căsătorii, vru s-o declare nulă. Întregul cler al Franţei, plecat voinţei sale, fu de acord cu el. Singurul care susţinu că era valabilă, fu abatele de Saint-Cyran. De data asta, paharul dăduse pe dinafară. Richelieu porunci imediat ca abatele – care nu voise nici să-i accepte binefacerile, nici să se supună voinţei sale – să fie luat pe sus şi închis la Vincennes. Arestarea avu loc în 14 mai

1638. Cu opt zile mai înainte, murise în Belgia unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Saint-Cyran – Cornelius Jansenius, episcop de Ypres. Acest prelat lăsase o carte, opera întregii sale vieţi, intitulată *Augustinus.* În acea epocă, subtilele discuţii teologice încă nu cedaseră locul discuţiilor mai prozaice ale politicii. Noua carte trata despre harul divin; or, despre acest lucru papa Urban al VIII-lea interzisese cu străşnicie să se vorbească. Lucrarea lui Jansenius fu deci interzisă. Dar, cum tocmai din pricina acestei interdicţii ea se răspândi în întreaga Franţă, iezuiţii o atacară cu furie şi Saint-Cyran angajă un avocat s-o apere. Avocatul se numea Antoine Amaud şi era cel mai mic dintre cei douăzeci de copii ai bătrânului avocat Arnaud. De aici, şi apariţia jansenismului urmărit cu atâta patimă de iezuiţi nu pentru că lucrarea lui Jansenius ar fi atacat ordinul lor, ci pentru că-l avea ca şef pe abatele de Saint. Cyran, care-l combătuse pe iezuitul Garasse, şi ca apărător pe fiul avocatului Amaud, vechiul lor adversar.

Dar afacerea n-avea să rămână numai teologică. Într-o bună dimineaţă, regina semnă un ordin prin care Antoine Arnaud era obligat să se ducă la Roma ca să dea socoteală Papei de purtarea sa. Acest ordin produse o tulburare cu atât mai mare, cu cât nimeni nu se aştepta la el. Arnaud, ca să nu plece, se ascunse, în vreme ce Sorbona, al cărei membru era, trimise nişte deputaţi la regină ca s-o roage să retragă ordinul cu pricina. Totodată Parlamentul, care pe zi ce trecea era tot mai nemulţumit şi tot mai predispus la revoltă, merse şi mai departe: el declară în faţa cancelarului că legile bisericii galicane nu îngăduiau ca un francez să fie judecat – pentru probleme ecleziastice – decât în Franţa şi că prin urmare Antoine Arnaud nu era câtuşi de puţin obligat să se supună ordinului reginei.

De data asta afacerea începea să se încurce, căci din teologică devenise politică. Ana de Austria fu obligată să cedeze. Oamenii regelui declarară însă că regina nu putea retracta în mod public ordinul, pentru că o astfel de retractare ar fi fost împotriva demnităţii suverane, dar că accepta rugămintea Parlamentului în legătură cu problema

şi persoana domnului Arnaud. De atunci, toţi cei care luaseră apărarea cărţii *Augustinus,* fură numiţi, jansenişti, după numele autorului acestei lucrări. Se ştie cum s-au dezvoltat principiile jansenismului printre solitarii de la Port-Royal.

Cu *Rodogune*, una dintre capodoperele lui Corneille, se încheie anul 1644. Era – dacă e să ne luăm după cuvântul care precede această piesă – una dintre lucrările predilecte ale poetului. Acest cuvânt este de altfel destul de curios, din pricina naivei admiraţii pe care o arată autorul pentru această tragedie a sa.

„Ea însumează – spune el – *frumuseţea subiectului, noutatea ficţiunii, forţa versurilor, uşurinţa expresiei, soliditatea raţionamentului, căldura pasiunii, afecţiunea dragostei şi tot* acest *fericit ansamblu e construit într-o astfel de manieră, încât creşte de la un act la altul: al doilea îl întrece pe primul, al treilea e cu mult deasupra celui de al doilea, iar ultimul e ca o culme a celorlalte trei. Acţiunea e amplă şi completă; subiectul e dintre cele mai ilustre din câte se pot imagina, iar unitatea de loc este exact aşa cum am indicat-o eu într-unul din discursurile mele despre teatru...”*

Cum criticii Frenon şi Geoffrai încă nu apăruseră pe vremea aceea, publicul a fost de aceeaşi părere cu Corneille.

Anul 1645 începe cu arestarea preşedintelui Barillon şi cu bătălia de la Nordlingen, pe care au câştigat-o împreună ducele de Enghien şi mareşalul de Turenne. A urmat apoi nunta prinţesei Maria de Gonzague cu regele Poloniei, nuntă care a însufleţit grozav Parisul din pricina spectacolului deosebit pe care l-a oferit, căci în 29 octombrie a avut loc intrarea solemnă în Capitală, a trimişilor extraordinari al Poloniei.

În întâmpinarea lor a fost trimis ducele de Elbeuf, în fruntea a doisprezece nobili de neam mare, împreună cu toate trăsurile regelui, ale cardinalului şi ale ducelui de Orléans. Cortegiul ambasadorilor Poloniei era precedat de o companie de gărzi pedestre. Îmbrăcate în roşu şi galben

şi împodobite cu nasturi şi eghileţi. Gărzile erau comandate de trei ofiţeri, îmbrăcaţi în uniforme minunate şi urcaţi pe nişte cai magnifici. Aceste uniforme erau alcătuite dintr-o vestă turcească foarte frumoasă şi dintr-o mantie largă, cu mâneci lungi, care atârna într-o parte. Atât vestele cât şi mantiile erau împodobite cu nasturi de rubine, cu agrafe de diamant şi cu broderii de perle.

După această companie, veneau alte două, călare; cavaleriştii erau îmbrăcaţi la fel ca şi pedestrimea, cu singura deosebire că stofele hainelor erau mult mai scumpe, iar harnaşamentul cailor era acoperit cu pietre scumpe.

După aceste două companii veneau academiştii[17] francezi.

„Care – spune doamna de Motteville – *îi onorau pe străini, dar dezonorau Franţa; căci caii lor, împodobiţi doar cu panglici şi pene, păreau cum nu se poate mai sărăcăcioşi şi mai amărâţi pe lângă bidiviii acoperiţi cu valtrapuri de brocard, doldora de pietre scumpe”*.

Trăsurile regelui nu făceau nici ele o impresie mai bună pe lângă cele ale ambasadorilor, care erau îmbrăcate în argint, pe când cele ale Franţei erau pur şi simplu din fier.

După cele trei companii, urmau seniorii polonezi îmbrăcaţi în brocard de aur şi argint; stofele erau atât de frumoase şi de bogate, culorile atât de vii şi de strălucitoare, iar ploaia de diamante care şiroia pe ele, atât de uluitoare, încât doamnele de la Curte mărturisiră că nu mai văzuseră niciodată până atunci ceva mai frumos şi mai fastuos. Unele mai bătrâne comparau acest cortegiu cu cel al ducelui de Buckingham, dar cum trecuseră totuşi douăzeci de ani de atunci, prea puţină lume îşi mai aducea aminte de el. Cel mai grozav spectacol a fost când au apărut ambasadorii, conduşi de domnul de Berlize; episcopul de Varmie era îmbrăcat în odăjdii violete, cu un brâu lat de aur împodobit cu diamante; palatinul Poznaniei

17 *A nu se confunda cu academicienii; academiştii erau cam ceea ce sunt în zilele noastre conducătorii manejurilor (n. A.).*

era înveşmântat în brocard de aur cu pietre scumpe; spada, pumnalul şi pintenii erau bătute în turcoaze, rubine şi diamante, iar calul său avea valtrapul, şaua şi potcoavele de aur. Cortegiul străbătu încet Parisul, prin mijlocul mulţimii de gură-cască, admirat de la ferestre de burghezii înstăriţi şi din balconul Palatului Cardinal de familia regală. Tot timpul cât stătură la Paris, polonezii locuiră în palatul Vendôme, care era gol fiindcă stăpânii săi fuseseră exilaţi.

În noiembrie 1645 avu loc căsătoria; episcopul de Varmie celebră slujba, iar palatinul Poznaniei – Opalinski – se însură cu prinţesa în numele suveranului său. Zilele de 7 şi 8 noiembrie fură consacrate dansului şi spectacolelor; regele oferi două spectacole, cu nişte piese italieneşti. În aceeaşi sală pe care Richelieu o inaugurase cu tragedia lui, *Mirame,* după care avură loc două baluri. Regina se purtă foarte frumos cu prinţesa Maria, o trată ca pe fiica ei, şi-i constitui o dotă de şaptesute de mii de scuzi. Această generozitate e cu atât mai demnă de remarcat, cu cât a fost foarte aspru criticată de Mazarin care era, după cum se ştie, de o zgârcenie proverbială. De altfel, din pricina acestei zgârcenii ale sale, la banchetul dat în cinstea ambasadorilor polonezi a lipsit primul fel de mâncare, iar la plecare, aceştia au fost conduşi, aşa cum am mai spus, printr-o galerie neluminată, fiindcă lipseau lumânările.

Prinţesa Maria a fost dusă în Polonia de mareşala de Guebriant, căreia i se făcu această cinste pentru a o despăgubi într-un fel pentru moartea soţului ei, căzut în lupta de la Rottveil.

Anul se isprăvi cu introducerea în Franţa a unui nou spectacol. Cardinalul Mazarin pofti întreaga Curte, în seara zilei de 14 decembrie 1645, în sala cea mare a palatului Petit Bourbon. Aici, nişte comedianţi veniţi din Italia, reprezentară în faţa regelui şi a reginei o dramă cântată, intitulată *Nebuna închipuită,* cu nişte decoruri, maşinării, schimbări de decoruri şi balete foarte ingenioase, necunoscute până atunci în Franţa. Libretul era de Guido Strozzi, decorurile, maşinăriile şi schimbările

de decor aparţineau lui Giacomo Torelli, iar baletul şi muzica lui Giovanni-Batista Balbi.

Aceasta a fost prima operă jucată în Franţa. Cardinalul de Richelieu introdusese în Franţa comedia şi tragedia, Mazarin opera; deci fiecare pe potriva firii sale.

Începuturile anului 1646 au fost marcate de ceea ce s-a numit „prima campanie a regelui". Franţa voia să-şi răzbune în Flandra câteva înfrângeri suferite în Italia; îi acest sens, se ţinu la Liancourt un consiliu, unde ducele Gaston de Orléans, cardinalul Mazarin şi mareşalul Gassion hotărâră un plan de luptă; apoi, anunţară Curtea şi se îndrepte spre graniţa Picardiei.

Ludovic al XIV-lea încă nu împlinise opt ani, aşa că regina, nevrând să-l scape din ochi, porunci ca oastea comandată de el să nu treacă mai departe de Amiens. În momentul în care armata părăsi acest loc ca să se ducă şi să asedieze oraşul Courtay, prima campanie a micului rege luă sfârşit şi foarte tânărul ostaş se înapoie la Paris, unde află că, între timp, oraşul Courtay fusese cucerit.

La noua Curte a Franţei şi în noul secol care începuse, mai existau totuşi trei persoane ce reprezentau atât secolul ce trecuse cât şi vechea Curte ce dispăruse. Aceste persoane erau: ducele de Bellegarde, mareşalul de Bassompierre şi ducele de Angoulême. Primii doi au murit chiar în anul de care ne ocupăm, adică în 1645.

În legătură cu ducele de Bellegarde, Racan îi pusese în cârcă trei lucruri, care de fapt nu erau adevărate; că era laş, galant şi liberal. În ce priveşte prima acuzaţie, răspunsul îl găsim în *Memoriile* ducelui de Angoulême, fiul natural al lui Carol al X-lea. Care spune în legătură cu bătălia de la Arques:

„Printre cei care au dat dovadă de un curaj fără margini, trebuie amintit domnul de Bellegarde, mare scutier, a cărui bravură a fost însoţită de tot atâta modestie pe cât de amabil şi de îndatoritor e la Curte".

Faptul că era socotit galant se datorează frumuseţii sale deosebite şi ascensiunii rapide la Curtea lui Henric al III-lea. Dar dacă sub Henric al III-lea a avut totuşi

reputaţia de a nu fi deloc galant, sub Henric al IV-lea a căzut în cealaltă extremă; căci a fost pe faţă şi fără nicio jenă rivalul regelui la inima frumoasei Gabrielle d'Estrées. Deşi bătrân, ducele de Bellegarde i-a făcut o curte îndrăcită Anei de Austria, care avu o mare slăbiciune pentru el până în clipa în care apăru Buckingham. Gelos, cardinalul de Richelieu l-a exilat pe bietul domn de Bellegarde la Saint-Furgeau, unde a rămas aproape nouă ani. După moartea cardinalului, Bellegarde s-a întors la Paris, unde a murit în 13 iulie 1646, în vârstă de optzeci şi trei de ani.

Mareşalul de Bassompierre, mai tânăr cu vreo treisprezece ani decât Bellegarde, era tipul perfect al gentilomului din secolul al XVI-lea. De altfel a şi fost pentru Hemic al IV-lea ceea ce a fost Luynes pentru Ludovic al XIII-lea.

François de Bassompierre s-a născut în 12 aprilie 1579, în Lorena, şi a fost unul dintre seniorii cei mai spirituali, mai galanţi şi mai generoşi din acea epocă.

Henric al IV-lea, gelos pe el din pricină că-i făcea o curte cam prea stăruitoare Mariei de Medicis, îl trimise ambasador la Madrid. La înapoiere, ambasadorul povesti regelui său cum fusese obligat să-şi facă intrarea solemnă în capitala Spaniei pe un catâr pe care i-l trimisese însuşi regele.

— Ha! Ha! râse Henric, trebuie să fi fost din cale afară de amuzant să vezi un măgar călare pe un catâr!

— Foarte amuzant, sire, răspunse Bassompierre, fiindcă de fapt eu o reprezentam pe majestatea-voastră.

În momentul în care ducele de Guise a intrat în partidul advers Curţii, ducele de Vendôme i-a spus lui Bassompierre:

— Sigur că vei trece de partea domnului de Guise, din moment ce eşti iubitul surorii sale!

— Asta n-are nicio legătură, răspunse calm Bassompierre; am fost amantul tuturor mătuşilor dumitale, dar ăsta nu-i un motiv ca să te agreez pe dumneata!

Altă dată, regina Maria de Medicis, vorbindu-i lui

Bassompierre despre Paris şi despre Saint-Germain, cele două localităţi care ei îi plăceau atât de mult, spuse:

— Aceste două oraşe îmi sunt atât de dragi, încât aş vrea să pot sta cu un picior la Paris, iar cu celălalt la Saint-Germain.

— În cazul ăsta eu, răspunse Bassompierre, aş vrea să stau la Nanterre.

Se ştie că Nanterre se află aşezat la jumătatea drumului dintre Paris şi Saint-Germain.

A doua zi după ce s-a întors de la Bastilia, Bassompierre s-a întâlnit cu contele de la Rochefoucauld, care-şi cănise barba şi părul.

— Ei, drăcie! Zise contele care nu-l mai văzuse de mult pe Bassompierre; în sfârşit, iată-te: gros, chelbos, burdihos!

— Mda, iată-te şi pe tine, răspunse Bassompierre: vopsit, veştejit, zugrăvit!

Eliberat din închisoare, nu întârzie să-şi reia slujba de colonel al gărzii elveţiene. Continuase să rămână un om foarte plăcut, arăta încă bine, deşi avea acum şaizeci şi patru de ani şi, ca şi în zilele tinereţii sale, era plin de vorbe de duh. Cam în acea epocă, domnul de Marescot, trimis la Roma să solicite pentru domnul de Beauvois pălăria de cardinal, se întoarse la Paris fără să fi făcut vreo ispravă şi pe deasupra şi răcit cobză. Văzându-l, Bassompierre îi spuse de faţă cu toată Curtea:

— Nu e de mirare că ai răcit astfel, din moment ce te-ai întors de la Roma fără pălărie!

Deşi se bucura de o sănătate excelentă, după o masă luată la domnul Emery, Bassompierre se îmbolnăvi. La câteva zile, simţindu-se mai bine, se sculă din pat şi-şi văzu de treburi. A doua zi însă după ce se dăduse jos din pat îl găsiră mort. Fu înmormântat la casa lui din Chaillot.

Dacă e să ne luăm după cele spuse de doamna de Motteville, se pare că moartea acestui om care a jucat un rol mare la începutul celui de al şaptesprezecelea secol, n-a produs niciun fel de vâlvă la Curte. Spiritul şi manierele sale deranjau tinerimea, care şi-l luase ca model pe

zvăpăiatul duce de Enghien.

Iată ce ne spune în acest sens doamna de Motteville:

„Acest senior, atât de apreciat de Henric al IV-lea, atât de răsfăţat de Maria de Mediecis, atât de admirat şi de lăudat de toţi în epoca tinereţii sale, n-a fost deloc regretat în epoca noastră. Bassompierre mai păstrase câteva rămăşiţe din trecută lui frumuseţe; era atent, politicos, manierat. Dar tinerii nu-l puteau înghiţi; spuneau despre el că nu mai era la modă, că făcea prea *multă paradă de istorioarele sale, că vorbea prea mult despre epoca în care trăise. Pe lângă aceste cusururi pe care i le scorniseră, cea mai mare crimă pe care i-o puneau în circă era faptul că trăia conform principiilor vechii Curţi, unde politeţea şi respectul faţă de femei ocupau întotdeauna primul loc. Tinerii din ziua de azi socot, dimpotrivă, că e o ruşine să fii politicos; că avariţia şi grosolănia, precum şi ambiţia nemăsurată sunt cele mai de seamă virtuţi ale adevăraţilor seniori, iată de ce* – spune în continuare doamna de Motteville – *socot că rămăşiţele acestui brav mareşal de Bassompierre preţuiesc mai mult decât toată tinerimea şlefuită din zilele noastre”.*

Tot cam în acea epocă s-a prăpădit şi Domnul Prinţ, dar despre el n-avem altceva de spus decât că era tatăl ducelui de Enghien care, începând din acel moment s-a numit la rândul lui prinţul de Conde sau, mai pe scurt Prinţul.

Capitolul XIII

1647 – 1648

Starea operaţiunilor militare. — Calinul din ţară. — Familia lui Mazarin. — Nepoatele şi nepoţii săi. — Paul de Gondy. — Începuturile sale. — Duelurile. — Sentimentele lui Richelieu faţă de Gondy. — Călătoria în Italia. — Gondy prezentat lui Ludovic al XIII-lea. — Devine coadjutor al episcopiei Parisului. — Răzmeriţe din pricina impozitelor. — Noi edicte. — Rezistenţa se organizează.

Timpul mergea înainte, războiul continua în afară, iar ura dintre regentă şi Parlament se ascuţea din ce în ce înăuntrul ţării. Provinciile Unite se separaseră de Franţa, instigate de Spania, care profitase de nebunia prinţului de Orania ca să ajungă la acest rezultat. Prinţul de Conde îl înlocuise, în Spania, pe contele de Harcourt, dar bietul prinţ fusese respins în faţa Leridei; mareşalul de Gassion fusese şi el rănit în faţa Lensului şi murise din pricina acestor răni; în sfârşit, Neapole se răsculase sub comanda lui Mazaniello, un pescar din Amalfi, care după ce fusese un biet *lazarone* (*om din clasa cea mai de jos a poporului – italiană*) vreme de douăzeci şi cinci de ani, trei zile fu rege, douăzeci şi patru de ore nebun, apoi sfârşi asasinat mişeleşte de regalitate. Toţi prinţii mărunţi ai Italiei râvniră această coroană a Neapolelui, care alunecase de pe capul lazaronului şi pe care se străduia din răsputeri s-o înşface domnul duce de Guise. Dar cum acesta era socotit un descreierat, nimeni nu dădu atenţie planurilor sale. Plecă deci spre Italia, dar abandonat de Mazarin, după două luni căzu în mâinile spaniolilor.

În Franţa lucrurile păreau a fi cum nu se poate mai liniştite. Atât de liniştite încât Mazarin, care se şi vedea ancorat pentru totdeauna în această ţară, se hotărî să-şi cheme şi familia. Avea atunci şapte nepoate şi doi nepoţi şi socotea să-i căpătuiască pe toţi, încuscrindu-se cu cele mai alese familii din Franţa. Nepoatele erau Laura şi Ana-Maria Martinozzi, fetele surorii sale Margareta, care se măritase cu contele Jérôme Martinozzi; apoi Laura-Victoria, Olimpia, Maria, Hortensia şi Maria-Ana Mancini; cei doi nepoţi erau tânărul Mancini, pe care Ludovic al XIV-lea, copil, nu-l putuse suferi şi Filip-Iulian Mancini, care va moşteni o parte din averea cardinalului, între altele ducatul de Nevers. Cu condiţia să poarte numele de Mazarin. Toţi aceşti şapte copii erau ai celei de a doua surori a cardinalului, Ieronima Mazarini, măritată cu un baron din Roma, pe nume Mihail-Laurenţm Mancini. Acest senior avea nouă copii; dar noi nu-i vom aminti aici decât

pe cei care vor juca un rol în istoria de faţă.

Ei, şi iată că în 11 septembrie 1647, trei din aceste nepoate şi unul din nepoţi sosiră la Paris. Regina ţinu morţiş să-i vadă chiar în seara sosirii lor, aşa că cei patru copii fură aduşi la Palatul Regal. Mazarin, care o făcea pe indiferentul faţă de rudele sale, se duse să se culce. Lumea, curioasă, se strânsese buluc în jurul copiilor. Mareşalul de Villeroy, văzându-i pe curteni înghesuindu-se astfel, zise:

— Hehei! Iată nişte mici domnişoare care nu-s bogate, dar care în curând vor avea parale, castele, diamante, veselă de argint şi poate chiar şi nişte slujbe mari; cât despre băiat, aşa cum arată, s-ar putea, când va creşte mare, să nu-şi afle bucurie decât în pictură.

Culmea e că această profeţie a mareşalului de Villeroy se adeveri. Victoria Mancini se mărită cu ducele de Vendôme, nepotul lui Henric al IV-lea, Olimpia îl luă de bărbat pe contele de Soisson; Maria – care fu cât pe-aci să devină regină a Franţei măritându-se cu Ludovic al XIV-lea – se căsători cu Laurenţiu de Colonna, conetabilul Neapolelui; cât despre nepot, acesta avea să fie ucis în lupta de la bariera Saint-Antoine.

Ceea ce n-a mai putut însă proroci mareşalul de Villeroy a fost faptul că Olimpia Mancini avea să-l nască pe acel faimos prinţ Eugen, care era cât pe-aci să ducă Franţa la pieire, iar Victoria Mancini avea să-l aducă pe lume pe acel faimos duce de Vendôme, care a păstrat coroana Franţei pe fruntea lui Ludovic al XIV-lea, şi care a pus coroana Spaniei pe fruntea lui Filip al V-lea.

Cam tot în acea vreme începu să se facă cunoscut un om care avea să joace un rol deosebit de important, şi al cărui portret îl vom schiţa după ce-l vom aduce în scenă: omul era coadjutorul episcopiei Parisului.

Jean-Frangois-Paul de Gondy se născuse în 1613 şi provenea dintr-o veche familie italiană stabilită în Franţa; fiindcă avea doi fraţi mai mari, el fu sortit Bisericii şi primit canonic la Notre Dame de Paris în 31 decembrie 1627. Mai târziu i se dădu abaţia Buzay; dar cum acest

nume se apropia de cel de *buze* tânărul îşi zise abatele de Retz.

Această hotărâre a părinţilor săi îl făcu să turbeze pe bietul abate care, dimpotrivă, simţea o foarte mare înclinare către viaţa aventuroasă; nădăjduind deci că un ducl de pomină va face să-i cadă mantia preoţească de pe umeii, îl rugă într-o bună zi pe fratele contesei de Maure, frate care se numea Attichi, să-l ia ca ajutor prima oară când va avea prilejul să-şi tragă spada. Or, cum acel senior îşi scotea foarte des spada din teacă, abatele de Gondy nu avu prea mult de aşteptat. Într-o dimineaţă, Attichi veni la el şi-l rugă să-l desfidă, din partea sa, pe un oarecare Melbeville, colonel al gărzilor, care avea şi el un ajutor cu care urma să se bată abatele. Cei patru adversari se întâlniră deci în pădurea Vincennes unde se înfruntară şi cu spada şi cu pistolul. Abatele îl răni pe ajutorul colonelului, mai întâi la şold, cu sabia, apoi la braţ. Cu un glonte. Pe urmă se duseră împreună să-i despartă pe ceilalţi doi, care se răniseră şi ei unul pe celălalt.

Duelul făcu vâlvă mare, dar nu produse efectul pe care-l aştepta bietul abate. Procurorul general începu o anchetă care fu întreruptă la cererea neamurilor, aşa că abatele rămase şi cu duelul şi cu sutana.

Văzând că primul nu-i ieşise chiar atât de prost, abatele căută repede un al doilea. Abatele îi făcea curte doamnei de Chastelet, dar această doamnă fiind angajată faţă de domnul de Harcourt, îl dădu într-o bună zi pe foarte tânărul Gondy pe uşă afară. Neputând să se bată cu doamna, se agăţă de conte, căruia îi dădu întâlnire a doua zi în foburgul Saint-Marcel. Numai că în cea de a doua înfruntare, abatele fu mai puţin norocos decât în prima. După ce primi o lovitură zdravănă de sabie, care din fericire nu-l răni, fu trântit jos de adversarul său. De Harcourt era mai vârstnic şi mai viguros, aşa că după o vreme îi zise abatelui:

— Hai să ne ridicăm. Eşti băiat simpatic, te stimez, şi zău dacă am vreun motiv să mă bat cu dumneata!

Lucrurile se opriră aici şi cum era vorba de reputaţia

doamnei de Chastelet, afacerea nu numai că nu făcu vâlvă, dar nici măcar nu răsuflă. Abatele rămase deci cu sutana şi cu două dueluri.

Gondy făcu atunci câteva tentative pe lângă taică-său – bătrânul general de galere Filip-Emanuel de Gondy; dar cum acesta avea în vedere pentru fiul lui arhiepiscopia Parisului, nici măcar nu catadicsi să-l asculte; abatele se văzu deci nevoit să apeleze la sistemul obişnuit şi hotărî să facă rost de un nou ducl. Îi căută fără niciun motiv ceartă domnului de Praslin. Îşi dădură de îndată întâlnire în pădurea Boulogne. Domnul de Praslin îl răni pe abate la gât, iar acesta îşi răni adversarul la braţ. Abatele îşi adusese şi câţiva martori, nădăjduind că afacerea va lua amploare. Dar cum nu poţi forţa soarta, toţi îşi ţinură cu străşnicie gura şi iată-l deci pe abate cu sutana şi cu trei dueluri.

Văzând că nu poate scăpa cu niciun chip de popie, hotărî să-şi ia, în mod public, o iubită. Puse ochii pe nepoata unei vânzătoare de ace, o tânără de vreo paisprezece ani, de o frumuseţe uluitoare. Închirie o căsuţă la Issy şi-o instala pe frumoasă acolo, împreună cu sora acesteia. Dar fata era exact opusul lui, adică în loc să râvnească la cele lumeşti, nu visa decât să se călugărească. La prima vizită pe care i-o făcu abatele, copila începu să plângă cu hohote, după care îi vorbi cu atâta modestie, bun simţ şi înţelepciune, încât tânărului i se făcu ruşine de fapta lui şi-o duse de îndată pe neîntinata copilă acasă la mătuşă-sa.

Din acea clipă, abatele înţelese că era condamnat să poarte pentru totdeauna sutana; se resemnă deci şi se gândi s-o poarte cu cât mai multă cinste. În acea vreme Retz, care avea vreo optsprezece ani, isprăvi de scris *Conjuraţia lui Fiesco.* Domnul de Lausiere, care i-o ceru s-o citească, i-o dădu lui Bois-Robert, care la rândul lui i-o înmână cardinalului de Richelieu. Acesta o citi pe nerăsuflate şi după ce-o isprăvi, le zise mareşalilor d’Estrées şi de Sennecterre:

— Iată un spirit primejdios!

Abatele auzi, şi cum ştia că Richelieu n-are obiceiul să revină asupra primelor sale impresii, îi dădu dreptate, împrietenindu-se la toartă cu domnul conte de Soissons, duşmanul cardinalului.

Antipatia lui Richelieu faţă de tânărul abate, îi determină pe părinţii săi să-l trimită în Italia. Gondy îşi începu călătoria cu Veneţia, dar nici n-apucă să pună bine piciorul în acest oraş, că se şi înamoră de una dintre cele mai frumoase şi mai nobile doamne, signora Vendramena. Dar cum aceasta era foarte anturată şi avea un soţ foarte gelos; domnul de Mare, ambasadorul Franţei la Veneţia, văzând că tânărul abate se afla în primejdia de a fi asasinat, îl scoase repede din cetate. Retz plecă la Roma; dar şi aici, de îndată ce ajunse, se luă la harţă cu prinţul de Schemberg, ambasadorul Austriei.

După un an de şedere în Italia, abatele de Gondy se întoarse în Franţa, unde reluă legăturile de strânsă prietenie cu domnul de Soissons. Apoi, la puţină vreme după asta, începu să participe, foarte activ la organizarea unui complot împotriva cardinalului. Când complotul era de acum copt, iată că sosi vestea morţii contelui de Soissons, ucis mişeleşte de un glonte, chiar în ziua victoriei de la Margee. Unii ziceau că s-ar fi împuşcat din greşeală în timp ce-şi ridica viziera cu ţeava pistolului, dar cei mai mulţi nu se sfiiră să-l acuze de această crimă pe cardinal. Vestea morţii contelui făcu să se ducă de râpă complotul pus la cale cu atâta râvnă, iar abatele – care de data asta se vedea într-adevăr scăpat de sutană, se trezi legat de ea mai zdravăn ca niciodată.

La moartea cardinalului de Richelieu, abatele de Gondy fu prezentat lui Ludovic al XIII-lea de către unchiul său, Jean-Francois de Gondy, arhiepiscop al Parisului. Regele îl primi atât de bine, încât abatele se simţi încurajat să-i ceară funcţia de coadjutor al arhiepiscopiei din Paris. Dar rugămintea nu-i fu îndeplinită decât după un an, în timpul regenţei Anei de Austria. De îndată ce primi această funcţie, abatele de Gondy – parcă presimţind rolul pe care

avea să-l joace în curând – începu să se facă popular prin nişte milostenii nemaivăzute. El însuşi povesteşte că din luna martie şi până în luna august, adică în decurs de numai patru luni, a cheltuit treizeci şi şase de mii de scuzi cu diverse milostenii. Domnul de Morangis atrase atenţia că asemenea cheltuieli nu erau câtuşi de puţin pe măsura averii sale.

— Fleacuri! răspunsese proaspătul coadjutor, mi-am făcut bine socotelile. Şi apoi află că Cezar, la vârsta mea, cheltuia de şase ori mai mult decât mine.

Presupunând că abatele de Gondy spunea adevărul, ar fi trebuit să aibă în acea epocă o avere de vreo opt milioane.

Vorbele acestea îi fură relatate întocmai lui Mazarin şi nu contribuiră deloc la încălzirea relaţiilor dintre ei.

Iată deci cam în ce stare se aflau lucrurile la începutul lunii ianuarie 1648, când poporul Parisului se răzvrăti din pricina edictului tarifelor. Vreo şapte-opt sute de negustori trimiseră zece dintre ei, în deputăţie la Luxembourg la ducele de Orléans. Trimişii intrară fără nicio jenă în odaia ducelui şi-l rugară, să le facă dreptate, declarându-i că ştiindu-se susţinuţi de Parlament, nu vor răbda să fie ruinaţi nici de vechile impozite care creşteau fără încetare, nici de cele noi născocite zilnic. Ducele de Orléans, luat pe nepusă-masă, le făgădui să-i ajute încheind – după cum spune doamna de Motteville – cu cuvintele obişnuite ale prinţilor:

— Vom vedea!

A doua zi, rebelii se adunară din nou: se înfăţişară la palat, pe care-l invadară şi, găsindu-l acolo pe preşedintele de Thore, fiul lui Emery, supraintendentul finanţelor, începură să strige la el numindu-l „fiul tiranului”, înjurându-l şi ameninţându-l. Ajutat de câţiva prieteni, de Thore izbuti, cu chiu cu vai, să scape din mâinile lor.

În ziua următoare fu rândul lui Mathieu Mole, pe care răsculaţii îl atacară – cum făcuseră în ajun cu de Thore – ameninţându-l că se var răzbuna crunt pe el. Dar acesta le răspunse că dacă nu se potolesc şi nu ascultă de

porunca regelui, avea să ridice de îndată spânzurători în toate pieţele şi cei mai încrâncenaţi dintre ei vor atârna în ştreang; dar răzvrătiţii îi întoarseră vorba, spunându-i că dacă avea să ridice acele spânzurători, în ele nu vor atârna ei, judecătorii care, sclavi ai Curţii, nu voiau să le facă dreptate.

Iată însă că burghezilor răzvrătiţi li se alăturară îi scurt timp şi raportorii din Consiliul Statului. Cum Mazarin, în zgârcenia sa, nu se gândea decât în ce fel să adune cât mai mulţi bani, indiferent de la cine şi prin ce mijloace, sporise cu încă doisprezece corpul raportorilor din Consiliu. Or, aceştia, care-şi cumpăraseră foarte scump funcţiile, pricepură că dacă li se mai adăugau încă doisprezece membri, preţul acestor funcţii avea să scadă şi atunci când vor vrea să le vândă nu vor mai căpăta pe ele atâta cât dăduseră.

Drept urmare, refuzară să se mai ocupe de procesele particularilor, jurară între ei să nu rabde această sporire a funcţiilor, şi să reziste la toate persecuţiile Curţii, făgăduindu-şi unii altora că dacă vreunul îşi va pierde slujba ceilalţi să pună mână de la mână şi să i-o răscumpere. După care se duseră la cardinalul Mazarin şi unul dintre ei, pe nume Gomin, vorbi în numele celorlalţi, cu atâta îndrăzneală, încât ministrul rămase uluit. Chiar în aceea zi se ţinu, la regină, un consiliu. Fu chemat Emery. Poziţia supraintendentului finanţelor era cum nu se poate mai neplăcută: întreg poporul începuse să strige împotriva lui. Consiliul fu lung, tumultuos, dar nu se luă nicio hotărâre.

Peste noapte, în diverse cartiere ale Parisului se auziri împuşcături. Cardinalul trimise pe careva să afle de unde veneau împuşcăturile şi ce semnificaţie aveau. Trimisul se întoarse şi spuse că burghezii îşi probau armele, hotărâţi – dacă ministrul avea de gând să-i mai asuprească astfel – să facă şi ei ce făcuseră napolitanii. În acelaşi timp, nişte oameni ieşiţi nu se ştie de pe unde, alergau din casă în casă spunându-le burghezilor să-şi facă

rezerve de praf de puşcă, de gloanţe şi de pâine. În aer plutea suflul răscoalei – lucru destul de ciudat în acea vreme când răzmeriţele erau rare – uşor de recunoscut de cei care-i mai adulmecaseră şi altă dată.

Aceste lucruri se petreceau în noaptea de vineri spre sâmbătă. Sâmbătă dimineaţă, regina se duse la slujbă la Notre Dame. Fu împresurată de vreo două sute de femei care strigau, cerându-i să anuleze edictul tarifelor.

Trufaşă şi orgolioasă, regina porunci gărzilor să-i deschidă drum şi intră în biserică fără să dea vreo atenţie femeilor. După-masă, convocă din nou consiliul şi toţi, de comun acord, hotărâră să se ţină tari şi să nu facă nicio concesie poporului. Peste noapte, salvele se înteţiră. A doua zi, tulburările continuară. Străzile erau împânzite de soldaţi, fapt care înfurie şi mai tare mulţimea. Nu peste mult, starostele negustorilor[18] se înfăţişă la Palat şi spuse reginei şi cardinalului că dacă nu retrag armata, poporul Parisului avea să pună mâna pe arme. Îi trântiră starostelui o minciună, spunându-i că străzile fuseseră împânzite de soldaţi pentru că regele voise să se ducă la Notre Dame. Acum regele trebui musai să se ducă la Notre Dame, după care soldaţii fură retraşi.

A doua zi, regele fu adus la Parlament. Avertizat din ajun de această vizită, cancelarul ţinu un discurs, în care începu să vorbească despre necesităţile statului, despre obligaţia pe care o avea norodul de a sprijini cheltuielile de război.

Apoi luă cuvântul avocatul general Talon. Discursul lui fu cât se poate de vehement: o rugă pe regină să revoce edictul tarifelor, amintindu-i că domnea peste nişte oameni liberi şi nu peste nişte sclavi, şi că aceşti oameni, oprimaţi, ruinaţi, împovăraţi de biruri, nu mai aveau de dat decât sufletele lor, care nu puteau fi scoase la mezat de către oamenii regelui. Adăugă apoi că victoriile şi laurii cuceriţi în războaie umpleau, ce-i drept, oamenii de mândrie, dar că acestea nu puteau da norodului niciunul din cele două lucruri care le lipseau: pâinea şi straiele.

18 *Magistral, şeful administraţiei municipale a Parisului (n.tr.).*

Ca urmare a acestei şedinţe, regele mai propuse încă cinci sau şase edicte, mult mai ruinătoare decât cele vechi.

A doua zi, cele două Camere, după ce examinară aceste edicte, trimiseră o deputăţie la regină ca s-o roage să le retragă. Dar Ana de Austria, furioasă la culme, îi întrebă cum de-şi îngăduiau să se atingă de nişte acte aprobate de rege. Parlamentul însă pretinse că avea acest drept şi că fusese instituit ca să apere poporul de pretenţiile exagerate ale Curţii. Regina se făcu foc şi le porunci ca toate acele edicte să fie aprobate de îndată şi fără niciun fel de modificare.

În ziua următoare, regina îi primi pe raportorii consiliului, cărora le vorbi cu şi mai multă asprime decât deputaţilor Parlamentului, spunându-le că se înşelau dacă-şi închipuiau că pot îngrădi autoritatea regelui.

— Am să vă arăt, continuă ea, că pot să desfiinţez orice funcţie şi ca dovadă, aflaţi că vă înlătur din slujbele voastre!

Dar aceste vorbe, în loc să-i intimideze pe raportori, dimpotrivă, păru să le dea curaj. Unii primiră vestea râzând, alţii şuşotiră între ei, alţii îşi ridicară trufaşi fruntea; apoi se retraseră cu o reverenţă care nu făgăduia nimic bun.

„Simţeau – spune doamna de Motteville – *că în aer pluteau nori grei şi că vremea nu era prielnică deloc Curţii”.*

A doua zi, în loc să-i facă reginei pe plac, ei se prezentară cu toţii în Parlament pentru a se opune ta, aprobarea noilor edicte. Parisul era copt pentru răscoală. Nu-i mai. Lipsea decât şeful. Dar dacă vom privi spre Vincennes, îl vom vedea şi pe acesta apărând.

Capitolul XIV

1648

Fuga lui Beaufort. — Reapare coadjutorul. — Victoria de la Lens. — Coadjutorul şi Mazarin. — Neliniştea

poporului. — Arestarea lui Broussel. — Mişcări populare. — Purtarea coadjutorului. — Comedie politică. — Disimularea unora, groaza altora. — Mânia reginei. — Misiunea coadjutorului. — Gondy îl salvează pe La Meilleraie. — Pericolul către care aleargă el însuşi. — O nouă vizită la Palatul Regal. — Răspunsul reginei – Coadjutorul în faţa mulţimii.

Ne amintim de arestarea ducelui de Beaufort care fusese închis în donjonul de la Vincennes. Stătea de cinci ani acolo, păzit cu străşnicie de Chavigny, duşmanul său personal, când iată că se răspândi zvonul că un astrolog, pe nume Goisel, prezisese că ziua de Rusalii nu-l va mai prinde pe duce la puşcărie. Acest zvon ajunse şi la urechile cardinalului, care începu să se neliniştească. Aşa că-l chemă de îndată la el pe ofiţerul de poliţie care-l păzea pe duce şi care se numea la Ramee, ca să audă cu urechile lui din gura acestui om dacă exista vreo posibilitate ca prizonierul să fugă din închisoare. La Ramee spuse că ducele era păzit zi şi noapte de un ofiţer şi de şapte soldaţi; că n-avea nicio slugă de-a lui pe lângă sine şi că Chavigny nu-l slăbea o clipă din ochi. Cardinalul se mai linişti, socotind că ducele nici dacă ar fi pasăre, şi încă una mititică, tot nu s-ar putea, strecura printre zăbrelele atât de apropiate ale ferestrei. Transformaseră odăiţa din donjon într-o adevărată colivie.

În vremea asta, ducele de Beaufort, ca orice prizonier, nu se gândea la altceva decât cum să fugă. Neavând niciun servitor de-al său prin preajmă, încercă să cumpere gărzile; dar toate făgăduielile lui, oricât de măreţe se arătară, nu-i ispitiră pe soldaţi; atunci ducele puse ochii pe valetul lui La Ramee, valet care se numea Vaugrimont. Acesta se lăsă corupt, se prefăcu bolnav ca să poată ieşi din închisoare şi, înarmat cu un bileţel al ducelui către intendentul său, primi de la acesta suma cerută drept preţ al trădării. Imediat intendentul îi înştiinţă pe toţi prietenii ducelui că stăpânul său voia să fugă din

lemniţă şi că-i ruga să-l ajute. Prietenii îl cumpărară pe plăcintarul închisorii, care le făgădui să ascundă, în primul pateu făcut pentru masa ducelui, o frânghie şi două pumnale mici.

Raportându-i toate aceste lucruri ducelui, valetul Vaugrimont îl puse să jure nu numai că-l va ajuta şi pe el să fugă, dar că îl va lăsa să treacă primul. În ajunul zilei de Rusalii, i se aduse ducelui pateul cu pricina; Beaufort însă, pretinzând că nu-i era foame, rugă garda să-i lase pateul în odaie. În toiul nopţii, ducele se sculă, tăie pateul, scoase ghemul de frânghie, cele două pumnale şi pe deasupra şi un căluş. A doua zi, ducele, prefăcându-se bolnav, rămase în pat; le dădu însă gărzilor o pungă cu bani ca să bea în sănătatea lui. Gărzile plecară, dar La Ramee, aducându-şi aminte ce-i spusese Mazarin, rămase să-l păzească pe prizonier. Când se văzu singur cu ofiţerul, ducele îl rugă să-i aducă hainele şi să-l ajute să se îmbrace. În clipa în care isprăvi cu îmbrăcatul, Vaugrimont îi făcu un semn. Ducele înţelese că sosise momentul eliberării, îşi scoase pumnalul şi i-l puse în beregată ofiţerului, ameninţându-l că dacă va scoate un cuvânt, îl va ucide fără milă. Valetul îi vârî repede căluşul în gură, apoi îl legă fedeleş cu nişte eşarfe de-ale ducelui şi-l trânti pe podea. După ce-i luară cheile, cei doi ieşiră din celulă şi ajunseră într-o galerie, ale cărei ferestre se deschideau către un şanţ împrejmuit cu verdeaţă. Legară repede funia de una din ferestre şi se pregătiră să coboare. Cum ducele se pregătea să coboare primul, valetul îl opri, spunându-i:

— Ei, monseniore, cum ne-a fost înţelegerea? Dacă veţi fi prins, domnia-voastră veţi fi adus îndărăt în închisoare, în vreme ce pe mine mă vor spânzura. Lăsaţi-mă deci să trec primul, aşa cum ne-a fost învoiala!

— Ai dreptate, zise ducele. Treci!

Valetul nu aşteptă să i se spună de două ori; apucă cu nădejde frânghia şi se lăsă să alunece pe ea. Dar cum era gras şi solid, la vreo cinci, şase stânjeni, de pământ, frânghia se rupse şi sluga căzu grămadă drept în fundul şanţului. Ducele, mai subţire şi mai suplu, nu păţi nimic. În

aceeaşi clipă, pe malul şanţului se iviră cinci sau şase oameni de-ai ducelui care-i scoaseră pe cei doi afară din şanţ, îi urcară pe cai şi se îndreptară cu toţii, în goană mare, către poarta din Nogent care era deschisă. Dincolo de poartă, îi aştepta un grup de cincizeci de călăreţi; ducele se avântă în mijlocul lor şi, fericit că scăpase, dispăru într-o clipă cu întreg cortegiul.

Vestea avu la Curte efecte diferite. Regina nu păru prea neliniştită de această fugă, iar cardinalul râse, spunând că dacă ar fi fost în locul lui ar fi făcut la fel, numai că el n-ar fi aşteptat atâta. Adevărul e că ducele nu era o persoană de temut, neavând nici funcţie mare la Curte, nici bani mulţi. Pe de altă parte, în acel moment Curtea era preocupată de cu totul altceva. Fiica lui Gaston, fratele lui Ludovic al XIII-lea, domnişoara de Montpensier[19] se făcuse mare şi voia să se mărite. Primul care-i făcuse curte fusese prinţul de Walles, exilat în Franţa împreună cu mama sa, în vreme ce tatăl său, Carol I, îşi disputa tronul, Parlamentul, şi capul, cu Cromwell. Regina Angliei ar fi fost bucuroasă de o astfel de căsătorie, dar nu şi Mazarin. Treaba asta se petrecea prin 1646—1647, când treburile Angliei mergeau atât de prost, încât singura moştenire probabilă a prinţului de Galles s-ar fi rezumat doar la răzbunarea morţii tatălui său şi la recucerirea tronului. Proiectul acesta căzând, începu să circule zvonul că Domnişoara (aşa i se spunea feţei lui Gaston de Orléans) ar fi pe cale să se mărite cu împăratul Austriei, care rămăsese văduv. Domnişoara era ambiţioasă, şi deşi împăratul era de două ori mai mare decât ea, se arătă mai mult decât încântată să-l ia de bărbat. Prinţul de Galles, care înţelese că împăratul, deşi bătrân şi urât, avea să-i fie preferat, se retrase, lăsând câmp liber ilustrului său rival. Asta voia şi Curtea Franţei: să scape de acest pretendent nedorit. Între timp, cineva de la Curte lansă zvonul că Domnişoara fusese cerută în căsătorie de arhiducele Leopold-Wilhelm al Flandrei. Poate că arhiducele ar fi fost încântat de această căsătorie, dar – din păcate – nu era

19 Numită mai pe scurt Domnişoara sau Marea Domnişoară (n.tr.).

încântată fata, căreia i se trecuse prin faţa ochilor mirajul unei împărăţii şi care o ţinea una şi bună că ea nu-l vrea de bărbat decât pe împăratul Austriei. Dar tocmai când Domnişoara era mai îndârjită, căzu ca o bombă vestea că împăratul se însurase cu o arhiducesă din Tirol.

Iată însă că în vreme ce Mazarin şi regina erau preocupaţi de problema acestui măritiş, vine la palat coadjutorul şi-i anunţă pe cei doi că răzmeriţa ia amploare. Dar şi regina şi Mazarin nu dau prea mare importanţă nici acestui fapt şi nici coadjutorului, care începea să se bucure de o popularitate din ce în ce mai mare. E adevărat că persoana lui, la prima vedere, avea în ea ceva grotesc: Gondy era mic, slab, cu chipul măsliniu, şi nu ştia niciodată ce să facă cu mâinile; scria neciteţ, nu era în stare să tragă o linie ca lumea, şi pe deasupra mai era şi miop, încât nu vedea nici la patru paşi înaintea lui. Se spune că într-o zi, dându-şi întâlnire cu o rudă, la fel de mioapă şi ea, după ce se învârtiseră mai bine de un sfert de ceas prin preajma locului unde urmau să se întâlnească, fără să se vadă, se izbiseră unul de altul pe pragul aceleiaşi uşi pe care dădeau să intre…

În vremea asta Parlamentul îşi continua deliberările; cei mai înverşunaţi împotriva Curţii erau consilierul Pierre Broussel, de la Marea Cameră şi Blanemesnil, preşedintele anchetelor, care pe măsură ce cădeau în dizgraţia Curţii, creşteau în ochii poporului. Numai că deocamdată între beligeranţi se înstăpânise un fel de armistiţiu, căci ochii tuturor erau întorşi către graniţă, unde prinţul de Enghien se lupta cu spaniolii. Dacă prinţul era înfrânt, Curtea – care avea mare nevoie de oameni şi de bani ca să continue războiul – era silită să se împace cu Parlamentul. Dacă prinţul ieşea învingător, atunci Curtea putea vorbi altfel cu Parlamentul.

Deci şi o tabără şi cealaltă se aflau în această curioasă aşteptare; în 23 august 1648, sosi la Paris un om din Arras care spuse că bătălia avusese loc, dar că nu văzuse la graniţă nici picior de francez. Vestea umplu Curtea de bucurie, fiindcă daci prinţul ar fi fost înfrânt,

graniţa trebuia să fie plină de fugari şi de răniţi. Ziua trecu fără alte ştiri; la miezul nopţii sosi, în sfârşit, contele de Chantillon, curierul extraordinar al prinţului de Enghien. Duşmanii fuseseră într-adevăr înfrânţi; lăsând în urmă nouă mii de morţi, se retrăseseră într-o dezordine cumplită, părăsindu-şi toate căruţele cu arme şi cu bagaje şi o mare parte din artilerie. Armata franceză repurtase la Lens o victorie strălucită.

A doua zi, în 24 august, coadjutorul se înfăţişă la Curte ca să vadă cu ochii lui cum se manifestau Mazarin şi regina. O găsi pe Ana de Austria nebună de bucurie; cardinalul, mai stăpân pe sine, izbuti, de bine de rău, să-şi ascundă satisfacţia.

— Domnule coadjutor, spuse el, sunt de două ori bucuros pentru vestea fericită pe care am primit-o: mai întâi, pentru binele general al Franţei, apoi pentru că acum putem să le arătăm domnilor din Parlament cum ne vom folosi de această victorie.

Avea un accent atât de sincer, încât coadjutorul, oricât ar fi fost de obişnuit să nu se încreadă în vorbele cardinalului, de data asta îşi dădu seama că Mazarin spusese exact ceea ce gândea.

În 26 august, sub pretextul că regele se duce la biserică, străzile fură din nou împânzite de soldaţi, care rămaseră la posturile lor şi după ce majestatea-sa se întorsese acasă. Oamenii se cam mirară de acest lucru şi, bănuitori din fire, începură să tragă cu urechea şi să deschidă bine ochii. Într-adevăr, Comminges, unul dintre căpitanii gărzilor, primise ordin să-i aresteze de îndată pe preşedinţii Blanemesnil şi Novion şi pe consilierul Broussel. Comminges începu cu Broussel.

— Se năpusti în casa acestuia şi, găsindu-l pe consilier la masă, în mijlocul familiei sale, zise:

— Domnule, am poruncă să vă arestez; iată aici ordinul scris şi iscălit de rege. Aşa că vă rog să mă urmaţi fără întârziere.

— Dar, domnule, întrebă Broussel, pentru ce crimă sunt arestat?

— Un căpitan de gardă nu se amestecă în treburi care-i privesc numai pe judecători. Eu am doar ordin să vă arestez, aşa că vă arestez!

Şi rostind aceste vorbe, îl înşfăcă zdravăn pe Broussel şi dădu să iasă cu el pe uşă. Dar chiar în clipa aceea o servitoare bătrână dădu fuga la fereastră, se aplecă spre stradă şi începu să strige cât o ţinea gura:

— Ajutor! Săriţi! Îl arestează pe stăpânul meu!

Femeia făcu un asemenea tărăboi, încât atunci când Comminges ajunse la trăsură, târându-şi prizonierul după el, se şi văzu înconjurat de vreo douăzeci de oameni care se pregăteau să taie hamurile şi să-l salveze pe consilier. Comminges ordonă oamenilor săi să-i ţină la distanţă, cu puştile, pe atacanţi, iar el se urcă repede, cu prizonierul, în trăsură, poruncind vizitiului să dea bice cailor. Dar după vreo douăzeci de paşi, când să dea colţul pe o altă stradă, găsiră lanţurile puse. Fură obligaţi să se întoarcă şi s-o ia pe alt drum. Pe vremea aceea poporul nu era chiar atât de obişnuit cu luptele de stradă şi apoi se temea grozav de soldaţi şi mai ales de gărzile regelui. Aşa că nu opuse o prea mare rezistenţă trecerii fugarilor, fapt care îngădui trăsurii să ajungă pe chei. Iată însă că aici lupta începu să devină mai serioasă. Oamenii lui Broussel, aţâţaţi de bătrâna servitoare, se răspândiseră pe străzi, strigând întruna: „Ajutor!” într-o clipă li se alăturară şi alţii, apoi când ceata se mai îngroşă, începură să arunce cu pietre în gărzi. Trăsura izbuti totuşi să se strecoare, dar, când să zică şi Comminges „Doamne-ajută”, trăsura, trecând peste un bolovan, se răsturnă. Aidoma unui stol de păsări, mulţimea se năpusti peste caleaşca răsturnată. O clipă, Comminges se crezu pierdut, dar zărind la câţiva paşi o companie de gardă, îi veni inima la loc. Agitându-şi sabia, începu să răcnească:

— Companie, la mine! La arme!

Recunoscând glasul şi uniforma şefului lor, soldaţii îndepărtară mulţimea din jurul trăsurii răsturnate. Dar în afară de faptul că o roată era ruptă, mai fuseseră tăiate şi hamurile cailor. Trăsura nu-şi mai putea, în niciun caz,

continua drumul. Chiar în acel moment, Comminges zări o altă trăsură, ai cărei proprietari se opriseră ca să caşte gura la încăierarea de pe chei. Trimise repede un sergent şi zece oameni care-i dădu jos, fără multă vorbă, pe proprietari, şi-i aduseră ofiţerului trăsura. Atunci, în faţa norodului care clocotea, Comminges îl scoase pe Broussel din trăsura răsturnată, îl vârî repede în cealaltă şi o porni în goană către Palatul Regal. În urma lui, trăsura părăsită fu făcută bucăţi de mulţime. Dar ca şi cum această arestare ar fi fost urmărită de o fatalitate, iată că pe strada Saint-Honore se rupse şi cea de a doua. Trăsura. Atunci norodul dădu din nou năvală şi se năpusti cu atâta furie asupra gărzilor, încât soldaţii fură nevoiţi să-i respingă cu săbiile şi cu patul puştii, rănind pe câţiva dintre ei. Sângele care curgea, în loc să-i sperie pe răzvrătiţi, le spori furia. Sudalmele, ocările şi ameninţările cu moartea, proferate de cei din stradă, scoaseră repede de prin case o sumedenie de oameni înarmaţi cu halebarde. Alţii, cu archebuze în mâini, se iviră pe la ferestre. Un glonte răni un soldat din gardă. Lucrurile începeau să se îngroaşe. În vreme ce Comminges stătea în cumpănă, neştiind ce să facă cu prizonierul, apăru o a treia trăsură, trimisă de Guitaut, unchiul său. Comminges se azvârl înăuntru, târându-l pe Broussel după sine. Caii, odihniţi ţi puternici, o luară la goană, ajunseră în dosul palatului Tuileries unde se afla un popas de poştă şi, în sfârşit, scăpat de mulţimea care se ţinea scai după el, Comminges se îndreptă spre Saint-Germain. În acelaşi timp, erau conduşi la închisoarea din Vincennes, Blanemesnil şi Novion.

Zvonul încăierării pricinuite de arestarea lui „moş” Broussel – cum îi spuneau toţi în vremea aceea – se răspândi în întreg Parisul. Poporul fu mai întâi consternat, apoi se înfurie. Răzvrătirea cuprinse stradă după stradă, ca o maree care urcă: oamenii alergau, strigau, înjurau, îşi închideau prăvăliile. Vecinii se întrebau unii pe alţii dacă au arme şi cei care aveau le dădeau şi celor care n-aveau, fie suliţe, fie halebarde, fie archebuze.

Coadjutorul află vestea în timp ce lua masa cu trei canonici de la Notre Dame. Deşi nu se potrivea câtuşi de puţin cu ceea ce i se făgăduise în ajun la Curte, vestea aceasta nu-l afectă prea tare. Ieşi deci din casă în costumul pe care-l purtase la slubă, adică în stiharul lui alb şi cu pelerina episcopală. Ajuns în Piaţa Nouă, se văzu înconjurat de o mulţime imensă. Poporul îl recunoscuse şi striga, sau mai curând urla în jurul lui, cerându-l pe Broussel. Coadjutorul se cocoţă pe o bornă şi le spuse oamenilor că se va duce la Luvru şi-o va ruga pe regină să elibereze prizonierul. Pe Podul Nou îl găsi pe La Meilleraie, în fruntea gărzilor. Mareşalul, foarte îngrijorat, îi povesti în amănunt ce se petrecuse; coadjutorul îi răspunse că tocmai se ducea la Palat să vorbească cu regina. Mareşalul se oferi să-l însoţească, hotărât să-i arate lui Mazarin situaţia în care ajunseseră lucrurile. O porniră deci amândoi spre Palatul Regal, urmaţi de sute de bărbaţi şi femei care strigau fără încetare: „Broussel!”

O găsiră pe regină în cabinetul cel mare, înconjurată de Mazarin, domnul de Longueville, mareşalul de Villeroy, abatele de la Riviere, Bautru, Nogent şi Guitaut, căpitanul gărzilor. Regina îl primi pe coadjutor nici rău, nici bine, fiindcă era prea mândră ca să se căiască de ceea ce făcuse; cât despre cardinal, acesta se prefăcu a fi uitat tot ceea ce discutaseră în ajun.

— Doamnă, zise coadjutorul, vin – cum de altfel mi-e şi datoria – ca să primesc porunci de la domnia-voastră şi să contribui, atât cât îmi va sta în putere, la liniştea majestăţii-voastre.

Regina făcu din cap un mic semn de aprobare; cum Nogent, la Riviere şi Bautru socoteau răzmeriţa un fleac, Ana de Austria nu socoti de cuviinţă să-i mulţumească lui Gondy pentru bunele sale intenţii. Dar iată că la imprudentele ironii ale curtenilor, care nu cunoşteau sau care se prefăceau că nu cunosc gravitatea situaţiei, răspunse mânios mareşalul de la Meilleraie. Acesta, care văzuse lucrurile de aproape şi care n-avea niciun motiv să ascundă adevărul, îl înfăţişă pe de-a-ntregul, asigurându-i

pe cei de faţă că răzmeriţa era serioasă şi adăugând că putea să devină şi mai serioasă; coadjutorul întări şi el cele spuse de mareşal. Cardinalul surâse neîncrezător, iar regina începu să strige:

— Domnule coadjutor, e revoltător să-ţi închipui că parizienii noştri liniştiţi se pot răscula! Poveştile astea ridicole sunt scornite de cei care nu visează altceva decât revolte! Şi chiar dacă ar fi aşa, fii liniştit, autoritatea regelui va şti să facă ordine!

Cardinalul, observând pe chipul coadjutorului ce efect avuseseră cuvintele nesăbuite ale Anei de Austria, zise la rândul său pe acel ton blând şi ipocrit, care-i era caracteristic:

— Doamnă, facă cerul ca toată lumea să vorbească atât de sincer ca domnul coadjutor! Se teme pentru turma lui, se teme pentru autoritatea majestăţii-voastre. Sunt convins că pericolul nu-i chiar atât de mare cum şi-l imaginează el, dar sunt sigur că a văzut cu ochii lui ceea ce ne-a spus.

Regina pricepând cam unde bătea Mazarin, îşi schimbă într-o clipă şi faţa şi tonul, îi mulţumi de mii de ori coadjutorului care, la rândul său, prefăcându-se că se lasă înşelat, se înclină plin de respect. Abatele de la Riviere, văzând acest lucru, îi şopti lui Bautru:

— Iată ce înseamnă să nu fii de-ai casei. Coadjutorul, care e totuşi un om isteţ, o ia în serios pe regină!

Adevărul este că toţi cei aflaţi în acel moment în cabinet jucau teatru: regina o făcea pe blânda şi clocotea de furie; cardinalul o făcea pe omul sigur de el şi tremura până-n măduva oaselor; coadjutorul o făcea pe credulul şi nu era deloc; ducele de Orléans o făcea pe preocupatul şi era tot atât de nepăsător în această afacere ca şi în toate celelalte; domnul de Longueville o făcea pe îndureratul, dar în adâncul inimii nu mai putea de bucurie; mareşalul de Villeroy o făcea pe veselul, pentru ca după aceea să mărturisească, cu lacrimi în ochi, că ţara se afla pe marginea prăpastiei; în sfârşit Bautru şi Nogent se strâmbau şi o imitau pe bătrâna slujnică a lui Broussel, ca

să-i facă plăcere reginei, deşi ştiau foarte bine că, împotriva obiceiului care, pe scenă, cerea ca după o tragedie să urmeze o farsă, de data asta farsa putea să fie urmată de o tragedie. Singur abatele de la Riviere era convins că toată acea răzmeriţă nu era decât un foc de paie. Această disimulare avu efect până şi asupra mareşalului de la Meilleraie, care venise hotărât să spună adevărul, dar care văzând pe toate chipurile acea nepăsare reală ori simulată, se ruşină de teama încercată şi-şi arboră şi el o mutră semeaţă. Dar chiar în acel moment, uşa se deschise din nou şi locotenent-colonelul gărzilor veni să-i spună reginei că poporul devenea din ce în ce mai cutezător şi că ameninţa să-i pună pe goană pe soldaţi. Mareşalul de la Meilleraie, omul *„plămădit din contraste”* cum spune cardinalul de Retz în *Memoriile* sale, în loc să revină la prima sa părere şi să încerce să aplaneze lucrurile, ceru îngăduinţa să adune cele patru companii de gardă, să-i ia cu el pe toţi curtenii pe care-i va găsi prin anticamere şi pe toţi soldaţii pe care-i va întâlni pe drum şi să-i pună pe goană pe răzvrătiţi. Regina – căreia îi plăceau întotdeauna mijloacele violente – se ralie la acest proiect. Iată însă că uşa se deschise din nou şi cancelarul Seguier dădu buzna în cabinet; era atât de palid şi tremura atât de tare, încât regina nu se putu abţine să nu-l întrebe:

— Ce mai este, domnule cancelar? Ce se mai întâmplă iarăşi?

Oricât de puţin obişnuit ar fi fost cancelarul să rostească adevărul, de data asta groaza îl împinse să săvârşească acest sacrileigu: se apucă deci să povestească ceea ce văzuse, făcând lucrurile şi mai negre decât erau, căci el le văzuse cu ochii spaimei. N-apucară să-şi vină în fire după cele spuse de cancelar, că în cabinet intră domnul de Souterre. Tot atât de calm pe cât era de răvăşit cancelarul, Souterre îi asigură pe cei de faţă că mânia poporului începea să se potolească şi că nu va mai fi nevoie să iasă cu armata, aşa cum crezuse la început; dacă există puţină răbdare – totul se va aranja. Toată lumea răsuflă uşurată; dar iată că bătrânul Guitaut – care n-avea

reputaţia unui om sclipitor de deştept, dar în care regina avea mare încredere, fiindcă era unul dintre cei mai fideli supuşi ai ei – luă cuvântul şi, cu o voce mai răguşită ca de obicei, declară că trebuia făcut totuşi ceva; că numai nişte smintiţi sau nişte oameni rău intenţionaţi se puteau, culca liniştiţi în starea în care ajunseseră lucrurile.

— Atunci, zise Mazarin, care nu-l iubea, care-i părerea dumitale?

— Părerea mea, domnule, răspunse Guitaut, este să-l dăm pe Broussel, viu sau mort, celor care-l cer!

— Dumneata, domnule coadjutor, ce părere ai despre sfatul lui Guitaut?

— Socot, domnule cardinal, că cele spuse de căpitanul gărzilor au o parte bună şi una rea: să-l dăm pe Broussel poporului, dar viu, nu mort.

— Să-l dăm? Strigă regina înroşindu-se de furie, îndreptându-se către coadjutor. Decât să-l dăm ticăloşilor care-l cer, prefer să-l strâng de gât cu propriile mele mâini – şuieră ea, apucându-l pe coadjutor de gât – ca şi pe cei care...

Văzându-i gestul imprudent, Mazarin îi şopti câteva cuvinte la ureche; într-o clipă regina îşi lăsă braţele în jos şi, cu surâsul pe buze, adăugă**:**

— Sunt nebună să mă înfurii astfel! Iartă-mă, domnule coadjutor!

În acel moment intră în cabinet locotenentul Dreux d’Aubray; chipul, plin de sudoare, îi era de o paloare mortală. Începu să istorisească aventurile prin care trecuse ca să ajungă de la el de acasă la Palatul Regal şi, reproducând fidel ameninţările şi ocările cu care fusese împroşcat, îşi exprimă teama că până la sfârşitul zilei revolta va cuprinde întreg Parisul. Spaima este contagioasă; cea a locotenentului era atât de limpede exprimată prin paloarea, prin gesturile şi prin glasul lui tremurat, încât frica lui se transmise şi celorlalţi. Toată acea mulţime care se agita pe străzi nu mai păru nici cardinalului, nici reginei, o adunătură ridicolă, ci o masă ameninţătoare. Mărturisiră că afacerea merita strădania

de a fi discutată şi încropiră un fel de consiliu, în care fiecare fu obligat să-şi spună părerea. Mareşalul de Villeroy, la Meilleraie, coadjutorul şi Guitaut propuseră din nou ca Broussel să fie eliberat; Mazarin fu, în sfârşit, de acord, dar cum Broussel se afla închis la Vincennes, spuse că prizonierul nu putea fi eliberat decât a doua zi. Era limpede că voia să câştige timp: dacă răzmerita continua, avea să-l scoată pe Broussel din lemniţă; dacă mulţimea se risipea, avea vreme să ia toate măsurile pentru a preîntâmpina un nou val de revoltă, uitând tot ceea ce făgăduise. Apoi întorcându-se spre coadjutor şi zâmbind mieros, cardinalul adăugă că nimeni nu era mai potrivit să ducă această veste poporului decât domnul de Gondy care, într-un fel, era deputatul lui. Coadjutorul văzu capcana şi ceru în scris promisiunea că-l va elibera pe Broussel, oricât de impertinentă ar fi putut să pară o astfel de cerere. Dar la Meilleraie îl trase după sine, iar ceilalţi curteni îl împinseră afară, strigând că înscrisul era de prisos din moment ce avea cuvântul reginei. Nu asta era însă şi părerea coadjutorului, care-şi dădea seama că voiau să-l facă să-şi piardă popularitatea, obligându-l să făgăduiască poporului un lucru ce nu avea să se adeverească. Se întoarse să replice, dar regina şi intrase în odaia ei cenuşie, iar Gaston, împingându-l încetişor spre uşă, îi spuse cu vocea lui cea mai mieroasă:

— Du-te, domnule coadjutor, du-te şi salvează Statul!

Gărzile, luându-l de braţ, îl scoaseră afară din palat, zicând la rându-le:

— Numai dumneavoastră puteţi pune capăt răului, domnule coadjutor! Duceţi-vă! Duceţi-vă!

Şi până să apuce să mai zică şi el ceva, coadjutorul se pomeni în stradă, cu stiharul şi pelerina lui popească în mijlocul mulţimii prin care se strădui să-şi croiască drum, împărţind binecuvântări în dreapta şi-n stânga. Numai că poporul aştepta cu totul altceva decât binecuvântările sale. Aşa că începu din nou să strige: „Broussel! Broussel! Să ni-l dea pe Broussel!” Coadjutorul era însă hotărât să nu făgăduiască nimic, fiindcă ştia că n-avea ce făgădui;

continuă deci binecuvântările, cu gesturi cât mai largi, când iată că mareşalul de la Meilleraie, în fruntea cavaleriei sale uşoare, se avântă cu sabia în mână, strigând:

— Trăiască regele! Libertate lui Broussel!

Dar cum mulţimea nu auzise decât primele două cuvinte pe care acesta le strigase, în loc să se liniştească se înfurie şi mai tare. Un hamal, cu o sabie în mână, se năpusti spre mareşal, dar acesta îl dobori cu un foc de pistol. Mulţimea, furioasă, începu să strige: „La arme! La arme!” Coadjutorul fu împins, sau mai bine-zis luat pe sus şi dus până la răscrucea din Trahoir, unde mareşalul de la Meilleraie se lupta cu un pâlc de burghezi ce-i baraseră drumul şi care la focurile cavaleriei uşoare răspundeau cu nişte salve îndrăcite. Crezând că şi unii şi alţii vor avea respect pentru haina lui preoţească. Gondy se vârî între ei, încercând să-i potolească; mareşalul, care începuse să nu se prea simtă la largul lui, mulţumi cerului pentru această intervenţie şi ordonă o clipă cavaleriştilor săi să înceteze focul. Burghezii, la rândul lor, încetară şi ei să mai tragă, dar continuară să păzească cu străşnicie răscrucea. Iată însă că vreo treizeci de oameni care veneau dinspre strada Prouvaines, şi care nu ştiau nimic despre acest soi de armistiţiu, se năpustiră cu halebardele şi cu muschetele; nezărindu-l pe coadjutor, sau prefăcându-se că nu-l văd, începură să tragă cu furie; îi zdrobiră, cu un glonte, braţul lui Fontrailles, aflat chiar lângă mareşal, îl răniră pe unul dintre pajii coadjutorului şi-i veniră de hac chiar bietului coadjutor, care căzu grămadă, lovit de o piatră, după ureche. În clipa în care dădea să se ridice într-un genunchi, băiatul unui spiţer, cel mai îndârjit din gloată, voi să-l lovească cu patul muschetei în cap, dar prelatul apucând arma, strigă:

— Ah, nenorocitule, dacă te-ar vedea taică-tău!

Tânărul crezu că cel pe care voise să-l omoare era prieten cu taică-său. Se uită deci cu atenţie la coadjutor şi observând abia atunci veşmintele preoţeşti ale acestuia, zise:

— Vai de mine, nu cumva sunteţi coadjutorul?

— Ba da, răspunse acesta, şi erai cât pe-aci să ucizi un prieten, crezând că ucizi un duşman!

Tânărul, recunoscându-şi vina, îl ajută pe coadjutor să se ridice de jos şi începu să strige cât îl ţinea gura:

— Trăiască coadjutorul!

Strigătul trecu din gură în gură, lumea se înghesui în jurul prelatului, iar la Meilleraie, profitând de înghesuială, o şterse cu gardă cu tot, îndreptându-se în goană către Palatul Regal. Coadjutorul, văzându-se înconjurat de toată acea mulţime de oameni, care-l cereau întruna pe Broussel, spuse că nu apucase încă s-o vadă pe regină, şi că intenţiona să se ducă din nou la Palat. La aceste vorbe, mulţimea se mai potoli şi iată-l pe înaltul prelat îndreptându-se pentru a doua oară către reşedinţa regală, de data asta însă însoţit de mai bine de patruzeci de mii de oameni. La bariera Sergents dădu peste la Meilleraie care, mulţumindu-i că-l scăpase de la moarte, îl luă de mină şi-l conduse în odaia cenuşie unde se afla regina, spunându-i acesteia:

— Doamnă, iată-l pe cel căruia îi datorez viaţa şi căreia majestatea-voastră îi datorează salvarea gărzilor şi poate chiar a Palatului Regal.

Regina surâse dispreţuitor. Nearătându-se câtuşi de puţin jignit de atitudinea reginei, coadjutorul spuse:

— Doamnă, Parisul supus şi dezarmat, vine să se prosterne la picioarele domniei-voastre…

— Nu iert acest oraş ticălos şi nesupus! strigă regina ai cărei obraji se înviorăpăiaseră; dar poţi să-mi spui şi mie, domnule coadjutor, cum de s-a îmblânzit atât de repede?

La aceste vorbe, mareşalul de la Meilleraie, care nu se mai putu abţine, strigă:

— Doamnă, fiindcă văd că toţi vă înşală, ei bine, îmi asum eu sarcina să vă spun adevărul: aflaţi că dacă nu-l eliberaţi chiar astăzi pe Broussel, mâine nu va mai rămâne piatră pe piatră din acest oraş.

Coadjutorul voi să întărească cele spuse de mareşal, dar regina, râzând dispreţuitor, îi închise gura, spunând:

— Du-te să te odihneşti, domnule coadjutor, trebuie să fii obosit după ce te-ai agitat atâta astăzi!

La un asemenea răspuns, nu mai era nimic de replicat. Coadjutorul ieşi, clocotind de furie şi jurând să se răzbune. La poartă, îl aştepta o mulţime uriaşă; această mulţime îl sili să se urce pe imperiala unei trăsuri şi să le spună ce făcuse la Palat. Coadjutorul ce putea să facă? Le spuse că regina era de acord să-l elibereze pe Broussel, cu condiţia ca ei să se liniştească şi să se ducă acasă. Cu două ceasuri în urmă această făgăduială nu i-ar fi mulţumit. Acum însă se înserase şi se apropia ora mesei.

„Acest fapt – spune cardinalul de Retz în *Memoriile* sale – *ar putea să pară ridicol; totuşi el este adevărat, fiindcă am observat că la Paris, în toiul tulburărilor populare, nici chiar cei mai înfierbântaţi nu vor să* scape *ora mesei”.*

Datorită acestui fapt, mulţimea se risipi şi coadjutorul se putu întoarce liniştit acasă la el, unde se aşează în pat poruncind să i se ia sânge ca să preîntâmpine urmările acelei lovituri de piatră

Încă nu-l vom părăsi, fiindcă el va fi pivotul evenimentelor pe care ne pregătim să le istorisim.

Capitolul XV

1648

Coadjutorul şi prietenii săi. — Temerile şi sfaturile lor. — Gândurile ambiţioase ale lui Gondy. — Pregătirile războiului civil. — Poruncile coadjutorului. — Mişcarea populară. — Baricadele. — Planurile Curţii. — Demersul Parlamentului pe lângă regină. — Parlamentul obţine eliberarea lui Broussel. — Neliniştea Curţii. — Triumful lui Broussel. — Hotărârea Parlamentului. — Înlăturarea baricadelor.

Coadjutorul se întorsese deci la el acasă, nemulţumit şi suferind mai mult sufleteşte decât fiziceşte. Îşi dăduse

seama că fusese jucăria lui Mazarin şi a reginei şi că amândoi îl împinseseră cu capul înainte, cu intenţia fermă de a nu-şi ţine niciuna dintre făgăduielile făcute, prin gura lui, parizienilor. Or, dacă lucrurile stăteau astfel, coadjutorul pierdea, dintr-odată, marea popularitate pe care şi-o câştigase cu atâta trudă şi cu atâţia bani. În timp ce reflecta la toate aceste lucruri, intră Montresor; Montresor, acel veşnic nemulţumit care conspirase cu Cinq. Mars împotriva lui Richelieu şi cu turbulentul coadjutor împotriva lui Mazarin.

— Ei bine, amice, zise el, ai făcut azi o expediţie straşnică!

— Cum adică? întrebă coadjutorul.

— Păi ce crezi că ai câştigat cu cele două vizite pe care le-ai făcut la Palatul Regal?

Am câştigat – răspunse coadjutorul înciudat de faptul că această întrebare a lui Montresor se potrivea întocmai cu cea pe care şi-o pusese şi el mai înainte – că m-am achitat faţă de regină, căreia îi datorez funcţia, de coadjutor.

— Şi crezi că regina e mulţumită de dumneata? Spuse râzând ironic, Montresor.

— Nădăjduiesc.

— Ei bine, află că te înşeli, domnule, fiindcă regina le-a spus doamnelor de Navailles şi de Motteville că tot ceea ce ai făcut dumneata n-a fost decât o comedie menită să impresioneze poporul.

Acest răspuns era într-o armonie atât de deplină cu tot ceea ce-i trecuse până atunci prin minte coadjutorului, încât deşi acesta clătină din cap în semn de îndoială, Montresor văzu limpede că vorbele sale îşi atinseseră ţinta. De altfel, iată că-i pică un ajutor: domnul de Largues, căpitanul gărzilor ducelui de Orléans, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Gondy.

— Ah, pici cum nu se poate mai bine, zise prelatul. Ştii ce-mi spunea mai adineauri Montresor?

— Nu, răspunse de Largues.

— Îmi spunea că cei de la Curte şi-au bătut joc de

mine şi pretindea că tot ce-am făcut eu în cursul acestei zile n-a fost decât o comedie menită să impresioneze poporul.

— Ei bine, zise rece de Largues, Montresor are dreptate.

— Poţi să-mi faci unele precizări în acest sens? spuse coadjutorul care simţea că începe să se înfurie.

— Mai adineauri am luat masa la regină, spuse Largues.

— Ei bine, ce-ai văzut şi ce-ai auzit acolo?

— Am văzut nişte oameni peste poate de bucuroşi pentru că lucrurile ieşiseră mai bine decât nădăjduiau şi am auzit nişte glume foarte nesărate pe seama unui anumit prelat, care a încercat să răscoale poporul şi care neizbutind, a făcut-o pe rănitul, deşi nu era; care, plecând de acasă ca să fie aplaudat, ca într-o tragedie de Corneille, s-a întors fluierat ca într-o farsă de Bois-Robert. În sfârşit, acelaşi prelat despre care-ţi vorbesc a prilejuit o atât de mare risipă de cuvinte, încât timp de două ceasuri încheiate a fost expus ironiilor lui Bautru, bufoneriilor lui Nogent, hazului lui Riviere, falsei compasiuni a cardinalului şi hohotelor de râs ale reginei.

— Dragul meu coadjutor, zise Montresor, n-ai citit cumva o anumită *Conjuraţia lui Fiesco,* pe care a scris-o, în urmă cu vreo cincisprezece ani, un oarecare abate de Gondy?

— Ba da, Montresor, ba da, răspunse coadjutorul; doar ştii că Fiesco este eroul meu favorit; numai că Fiesco nu-şi datora titlul de conte de Lavagna dogelui împotriva căruia conspira.

— Ei bine, zise Montresor, culcă-te pe recunoştinţa pe care i-o datorezi reginei şi mâine ai să te trezeşti la Bastilia.

— Ce părere ai, Largues? întrebă coadjutorul.

— Sunt cu totul de părerea lui Montresor şi, dacă aş fi în locul dumitale, după tot ce-am văzut şi auzit, mi-aş lua tălpăşiţa şi asta nu mâine, nu la noapte, ci chiar în clipa asta.

În acel moment uşa se deschise pentru a treia oară şi domnul de Argenteuil, care fusese odinioară primul gentilom al contelui de Soisson şi care-l cunoscuse pe abatele de Gondy la acest conte, intră foarte palid şi speriat.

— Eşti pierdut, îi spuse el, mareşalul de la Meilleraie m-a trimis să-ţi spun că nu ştie ce diavol a pus stăpânire pe cei de la palat şi le-a vârât în cap ideea că dumneata ai răsculat norodul, aşa că încă în noaptea asta se vor lua măsuri foarte aspre în ce te priveşte.

— Ce măsuri? întrebă coadjutorul.

— Ascultă, zise Argenteuil, deocamdată nu e decât un zvon; dar zvonul acesta poate deveni realitate dintr-o clipă într-alta ai să fii arestat şi dus la Quimper-Corentin; Broussel va fi dus la Havrede-Grace, iar în zori cancelarul va închide Parlamentul şi-i va porunci să se retragă la Montargis.

— Ei bine, îl întrebară Montresor şi Largues pe coadjutor, ce spui de asta?

— Că norodul nu le va îngădui să facă aşa ceva.

— Mda, mă rog, numai că norodul habar n-are de asta!

— Cum adică? Nu mai umple străzile?

— Nu. Şi tocmai pe acest lucru au contat cardinalul şi regina. Norodul, dragul meu coadjutor, s-a întors acasă. Mareşalul de la Meilleraie, trimis de Curte să vadă care mai e situaţia, s-a întors şi le-a spus celor de acolo că la ora asta, din toată acea mulţime care se agita pe străzi şi la răscruci, n-a mai rămas nici măcar o sută de oameni; că răzmeriţa s-a stins şi încă atât de deplin, încât dacă cineva ar veni în noaptea asta din Bretania sau din Languedoc, habar n-ar avea ce s-a petrecut în timpul zilei la Paris.

Coadjutorul se uită la Montresor şi la Largues care surâdeau.

— Deci, dragă Argenteuil, zise coadjutorul, asta ţi-a zis mareşalul de la Meilleraie să-mi spui…

— Da, să te gândeşti la siguranţa dumitale.

— Ei bine, strigă Montresor, ce ţi-am spus eu?

— Ascultaţi, zise coadjutorul, lăsaţi-mă singur un sfert de ceas şi în acest sfert de ceas am să vă arăt că pot inspira şi altceva decât milă.

Cei trei trecură în odaia de alături şi-l lăsară singur. Coadjutorul ajunsese, în sfârşit, în acel moment la care râvnise toată viaţa şi anume să fie şeful unui partid. Or, în aşteptarea acestui moment, pregătise totul cu grijă, ca nu cumva soarta să-i joace vreun renglii şi să scape clipa mult râvnită. Îşi chemă deci valetul şi-l trimise grabnic cu o scrisoare la Miron, colonelul gărzii din Samt-Gerroain-rauxerrois. În acel moment, la catedrala Notre Dame sună miezul nopţii.

Coadjutorul se duse la fereastră. Noaptea era senină. Pe străzile Parisului domnea liniştea. Cum sfertul de ceas trecuse, Montresor, Largues şi Argenteuil intrară în odaie şi-l găsiră pe coadjutor uitându-se pe fereastră.

— Ei bine, zise Argenteuil, sfertul de oră a trecut.

— Da. Răspunse coadjutorul.

— La ce te gândeşti?

— Mă gândesc, răspunse coadjutorul închizând liniştit fereastra, că mâine la prânz voi fi stăpânul acestui oraş.

Cei trei prieteni se uitară speriaţi unii la alţii, siguri că lovitura pe care-o primise abatele în cap, îi zdruncinase minţile. În acel moment, valetul intră în odaie împreună cu Miron. Coadjutorul îi dădu valetului o a doua scrisoare pentru un consilier de la Camera Conturilor, numit Lespinay şi care era căpitanul gărzii din Saint-Eustache. Acest Lespinay era o veche cunoştinţă a coadjutorului, căci conspiraseră împreună pe vremea contelui de Soissons. Valetul plecă să ducă cea de a doua scrisoare.

Sigur că Miron fusese prevenit dinainte, fiindcă nu păru deloc mirat că era deranjat la o oră atât de înaintată. Coadjutorul îi povesti ce se petrecuse, apoi se retraseră amândoi într-un colţ ca să discute ce aveau de făcut. Pe urmă, Miron îşi luă rămas bun de la coadjutor şi de la prietenii acestuia şi plecă. Dar după câteva minute uşa se deschise din nou şi Miron reapăru, însoţit de un om din

popor. Acest om era fratele bucătarului său. Întâlnindu-se cu Miron, îi povesti acestuia că, trecând prin faţa casei sale, văzuse postaţi acolo doi ofiţeri de-ai regelui. Cei doi ofiţeri erau locotenentul Rulentel şi Vannes, locotenent-colonelul gărzilor. Omul îi auzise pe cei doi discuţind cum să intre în casa lui Miron şi cum să-l aresteze, luându-l prin surprindere, aşa cum îl luaseră şi pe Broussel. Omul, socotind că nu era vreme de pierdut, îi ieşise înainte lui Miron să-l prevină. Mai spuse că-i auzise pe cei doi discutând despre nişte soldaţi care trebuiau să păzească toate drumurile, începând de la Podul Nou şi până la Palatul Regal.

— Ei bine, spuse coadjutorul, asta voiam să mai aflu: locurile unde vor fi aşezaţi soldaţii. Acum, când cunosc aceste locuri, fă aşa cum am discutat, dragă Miron, fără să mai pierzi nicio clipă.

Miron se înclină şi ieşi. Coadjutorul începu să comande aidoma unui general. Rămas singur cu prietenii săi, îi întrebă dacă voiau să-l ajute. După câteva clipe de ezitare, aceştia acceptară. Montresor şi Largues alergară să-şi adune prietenii. Argenteuil făgădui şi el să aducă vreo douăzeci de oameni. Hotărâră apoi unde să se posteze Montresor şi Largues cu oamenii lor. Argenteuil îşi asumă sarcina să păzească poarta Nesle, căci omul care venise cu Miron mai spusese că-i auzise pe cei doi ofiţeri rostind de mai multe ori numele acestei porţi. În vremea asta Miron îşi aşeza oamenii exact în locurile unde urmau să fie aşezaţi a doua zi soldaţii regelui; după două ceasuri, mai bine de patru sute de oameni împânzeau tot drumul de la Podul Nou şi până la Palatul Regal.

„Tot atât de tăcuţi – spune coadjutorul în *Memoriile* sale – *şi tot atât de puţin emoţionaţi, ca şi novicii de la Chartreux care-ar fi venit să se roage în acele locuri”.*

În vremea asta, sosise şi Lespinay; acesta primi ordin ca la prima poruncă să fie gata să ridice, la bariera Sergents, o baricadă împotriva gărzilor regale; sigur că şi el fusese prevenit dinainte, fiindcă primi acest ordin ca şi cum ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume, retrăgându-se

fără să facă vreo observaţie, spunând doar că puteau conta pe el, fiindcă va fi tot timpul la postul său. Coadjutorul, după ce dădu toate aceste ordine, ca domnul duce de Enghien în ajunul bătăliei de la Rocroy, făcu ceea ce făcuse şi el, adică se duse să se culce. La ora şase dimineaţa, secretarul lui Miron îl sculă din somn ca să-i spună că soldaţii încă nu apăruseră, că nu văzuse decât nişte cavaleri care bătuseră o vreme străzile, după care se întorseseră în galop la Palatul Regal. La ora şapte, un al doilea mesager al lui Miron veni să-i spună coadjutorului că domnul cancelar Seguier se îndrepta, cu toată pompa, spre Palat. În acelaşi timp, un alt curier, trimis de Argenteuil, anunţa că două companii de gărzi elveţiene mărşăluiau spre poarta Nesle. După un sfert de ceas, vacarmul care se auzea până la arhiepiscopie, îl încredinţă pe coadjutor că ordinele sale erau îndeplinite întocmai. Montresor şi Largues – care se aflau pe Podul Nou – ajutaţi de oamenii lui Miron, chemaseră tot norodul la arme. La rândul lui, Lespinay ocupase bariera Sergents, iar Argenteuil, care se bătuse cu elveţienii, omorâse vreo treizeci dintre ei, le luase drapelul şi pusese pe goană rămăşiţele celor două companii. După acest triplu atac, se înflăcără întreg Parisul. Răscoala se prelinse, aidoma unei dire de pulbere, din centrul oraşului către margini, până în cele mai îndepărtate cartiere. Toată lumea dădea acum năvală, până şi femeile şi copiii, fiecare înarmat cu ce avea la îndemână. Într-o clipă se ridicară peste o mie două sute de baricade. Cancelarul Seguier, împins de colo-colo, văzând norodul ţâşnind până şi de sub caldarâmul Parisului, nemaiputând ajunge la Palatul Regal, se opri la palatul d’O, aflat la capătul cheiului Augustinilor. Dar de-abia se închiseră porţile în urma sa, că poporul se năpusti cu atâta furie asupra lor, încât le doborî cât ai clipi din ochi. Cancelarul, împreună cu fratele său, episcopul de Meaux, izbutiră să se ascundă într-un mic cabinet, care avea o uşiţă secretă. Cu spaima în suflet, bietul cancelar căzu în genunchi aşteptând, din clipă în clipă să fie descoperit şi ucis. Dar spre norocul lui, nu fu descoperit.

Mulţimea, ocupată să jefuiască palatul împodobit cu mobile şi tapiserii neasemuit de frumoase, ignoră micul cabinet unde se ascunsese cancelarul.

În vremea asta, la regină se adunaseră toate principesele printre care se afla şi acea nefericită regină a Angliei, fugită dintr-un regat care se răsculase şi venită să ceară azil în altul, pe cale de a se răscula. Dar iată că în odaia plină de femei intră un om trimis în grabă de cancelarul Seguier, ca să-i anunţe pe regină şi pe cardinal de situaţia cumplită în care se găsea. Regina îl chemă imediat pe la Meilleraie şi-i porunci să-l ajute pe cancelar. Mareşalul îşi luă jandarmii şi soldaţii şi plecă. În vremea asta, regina îl descosea pe mesager. Cum acesta n-avea niciun motiv să îndulcească lucrurile, spuse adevărul gol-goluţ, şi anume că Parisul se răsculase, că străzile fuseseră închise cu lanţuri, că la fiece pas te izbeai de baricade şi că, cerându-l întruna pe Broussel, norodul striga fără încetare: „Trăiască coadjutorul!”

Regina, însoţită de omul trimis de cancelar, intră în cabinetul lui Mazarin, îi istorisi acestuia tot ce aflase, şi amândoi ajunseră la concluzia că trebuiau să trimită de îndată pe cineva la coadjutor.

În vremea asta, mareşalul de la Meilleraie ajunse, cu chiu cu vai, la palatul d’O. O bătrână, singura care mai rămăsese în casă, îi conduse în cabinetul unde se afla ascuns cancelarul. Înconjurat de gărzi şi însoţit de la Meilleraie, cancelarul o porni spre Palatul Regal. Pe chei, o întâlniră pe ducesa de Sully, fata cancelarului, care aflând ce se petrecuse, venea cu trăsura să-şi ia tatăl. Cancelarul şi episcopul de Meaux se urcară repede în trăsură. Înconjurată de gărzile mareşalului, trăsura o porni spre Palat. Dar după ce trecură pe Podul Nou şi intrară în piaţa Dauphine, mulţimea masată în această piaţă începu să tragă în ei. Un ofiţer din suita regelui fu ucis pe loc, un altul din gardă şi câţiva soldaţi avură aceeaşi soartă. Ducesa de Sully, care se aruncase în faţa portierei, ca să-l apere cu trupul ei pe cancelar, fu rănită la braţ ci o un

glonte rătăcit. În sfârşit, ajunseră la Palatul Regal. La vederea doamnei de Sully, rănită, a cancelarului aproape mort de frică şi a episcopului de Meaux, care tremura din toate mădularele, Curtea înţelese că de data asta treaba era serioasă şi că merita osteneala de a lua o hotărâre. Nu după mult sosi şi mesagerul pe care-l trimiseseră la coadjutor. Îl găsise pe domnul de Gondy la arhiepiscopie; numai că acesta declarase că nu mai avea nicio putere asupra poporului şi că nu putea decât să-şi exprime, faţă de regină şi de cardinal, regretul de a vedea în ce fel le sunt dispreţuite poruncile. Răspunsul era cusut cu aţă albă, fiindcă dimpotrivă, totul dovedea că domnul de Gondy era mai influent ca niciodată asupra Parisului. Chiar în acel moment, regina fu înştiinţată că Parlamentul, care se adunase cu noaptea în cap, se îndrepta spre Palat, după ce emisese un decret împotriva lui Comminges, locotenentul gărzilor reginei; acesta executase nişte arestări în ajun, iar decretul prevedea că pe viitor ofiţerilor le erau interzise astfel de fapte, ce urmau să fie pedepsite cu moartea. Deşi înfuriată la culme, regina n-avu încotro şi trebui să-l primească. După câteva momente, în cabinet îşi făcu apariţia o deputăţie, în fruntea căreia se aflau primul preşedinte şi preşedintele Mesme. Preşedintele vru să vorbească. Dar regina, ridicându-se şi îndreptându-se către el, glăsui:

— Nu vi se pare ciudat şi ruşinos, domnule, că pe vremea soacră-mi, răposata regină Maria de Medieis, aţi asistat la arestarea şi la întemniţarea unui prinţ, fără să vă manifestaţi în niciun fel, iar acum, pentru ticălosul ăsta de Broussel, voi şi poporul vostru faceţi atâta tămbălău? Nu vă gândiţi că posteritatea va privi cu groază aceste tulburări, iar regele, fiul meu, vă va pedepsi amarnic într-o zi?

Preşedintele o lăsă pe regină să isprăvească, iar după ce aceasta tăcu, zise:

— Cutez, doamnă, să vă atrag atenţia că încă n-a sosit ceasul învinuirilor şi că starea în care se află poporul ar trebui să vă determine să vă gândiţi la un leac menit să-l

potolească. În ce mă priveşte, adăugă el, socot că ar trebui să vă cruţaţi durerea de a vedea cum vi se ia prizonierul cu forţa, şi să-l eliberaţi de bunăvoie şi nesilită de nimeni.

— Se poate ca dumeata să vezi lucrurile astfel, zise regina, numai că mie mi-e cu neputinţă să trec peste autoritatea regală şi să las nepedepsit un om care m-a atacat cu atâta violenţă.

— Ăsta e ultimul dumneavoastră cuvânt? Refuzaţi deci în mod absolut ceea ce vi se cere?

— Da, răspunse regina, atâta vreme cât acest lucru îmi va fi cerut aşa cum mi se cere. În ce mă priveşte, poate că aş fi dispusă să iert, dar dumneavoastră, domnilor, ştiţi mai bine decât oricine că regii sunt obligaţi la o anumită severitate pentru a izbuti să-şi ţină poporul în frâu.

Şi cu aceste cuvinte, regina le întoarse spatele şi intră în cabinetul lui Mazarin. Preşedintele o rugă să se întoarcă şi să le mai acorde câteva minute de discuţie. Dar din cabinet nu mai ieşi regina, ci cancelarul Seguier, care spuse că dacă sunt dispuşi ca pe viitor să arate mai mult respect faţă de hotărârile regelui, regina va face şi ea tot ceea ce va putea. Preşedintele voi să ştie despre ce anume era vorba. Atunci cancelarul spuse că dacă Parlamentul s-ar angaja să nu se mai amestece în afacerile statului şi să nu mai controleze edictele, regina i-ar înapoia prizonierul. Parlamentarii se retraseră să delibereze asupra acestei propuneri. Dar odată în stradă, văzură că aclamaţiile care-i însoţiseră la sosire se transformaseră într-o tăcere morocănoasă. Ajunşi la cea de a doua baricadă, lumea începu să murmure şi să întrebe ce-i cu Broussel. La răscrucea Trahoir murmurele se transformaseră în strigăte de nemulţumire iar un hangiu, înaintind în fruntea a două sute de oameni, puse halebarda în pieptul primului preşedinte, strigând:

— Aha, trădătorule, aşa ne aperi interesele? Întoarce-te imediat la palat şi dacă nu vrei să fii făcut una cu pământul, adu-ni-l pe Broussel sau pe Mazarin ca ostatec.

La această ameninţare, cinci sau şase preşedinţi cu tocă de magistraţi şi vreo douăzeci de consilieri se fofilară

prin mulţime şi izbutiră să se facă nevăzuţi. Primul preşedinte nu se intimidă însă şi, adunându-i în juru-i pe cei pe care-i mai putu prinde, se îndreptă din nou către Palat. Curtea deja aflase despre cele întâmplate. De altfel, strigătele mulţimii răzbăteau până în camera reginei. De data asta, parlamentarii o găsiră pe Ana de Austria mult mai dispusă să-i asculte.

— Ei bine, domnilor, sfătuiţi-vă şi vedeţi ce-i de făcut

Magistraţii se adunară în marea galerie şi deliberară. După un ceas, veniră din nou la regină şi-i spuseră că Parlamentul hotărâse să nu se mai adune până după Sfântul Martin. Era, după cum se vede, un armistiţiu şi nu o pace. Regina păru să se mulţumească şi cu atât: porunci imediat, printr-o scrisoare, ca Broussel să fie elibera; şi una din caleştile regale să se după după el şi să-l aducă la Paris. De data asta Parlamentul ieşi din Palat tot atât de triumfător pe cât de umilită era regina. Ajunşi în stradă, magistraţii spuseră mulţimii că, în sfârşit, Broussel va fi eliberat; dar norodul, care se mai păcălise de câteva ori nu vru să-l creadă. Noroc că nepotul lui Broussel, care luase scrisoarea din mâinile reginei, le-o arătă, o deschise şi le-o citi, făgăduind ca a doua zi la ceasurile opt Broussel va fi la Paris. Dar cum norodul se temea să nu fie din nou înşelat, declară că va veghea toată noaptea şi că dacă a doua zi, la ceasurile zece, Broussel nu va fi în Paris, va da buzna în Palatul regal, îl va dărâma din temelii şi-l va spânzura pe Mazarin pe ruinele lui.

În vremea asta, Curtea era din ce în ce mai neliniştită. Burghezii trăgeau întruna cu armele şi zgomotul împuşcăturilor răsuna în întreg Palatul. Revoltaţii erau atât de aproape de locuinţa regelui, încât sentinelele de gardă şi burghezii înarmaţi din strada Saint-Honore se aflau doar la zece paşi unii de alţii. Regina, cu toată tăria ei de caracter, nu putu închide ochii toată noaptea. Cum ameninţarea rostită de parizieni nu-i fusese ascunsă lui Mazarin, acesta, înfricoşat, îşi petrecu noaptea în cabinetul lui, îmbrăcat şi încălţat cu cizme de călărie, gata în orice clipă să se urce pe cal şi s-o şteargă. Vârâse

un întreg corp de gardă în anticameră, un altul făcea de strajă la uşă, iar un regiment de cavalerie îl aştepta în pădurea Boulogne ca să-l escorteze în cazul în care avea să fie obligat să fugă din Paris.

A doua zi, ameninţările norodului se dublară. Când bătu ora nouă şi când văzură că prizonierul încă nu sosise, începură să strige atât de tare, încât regina şi Mazarin, speriaţi de moarte, începură a se pregăti de plecare.

În sfârşit, la ora zece ameninţările şi înjurăturile se preschimbară în urale şi în strigăte de triumf: apăruse Broussel. Purtat pe braţe, fu dus la Notre Dame, unde mulţimea înălţă un *Te Deum* în cinstea lui. Dar bietul consilier, ruşinat de zarva care se făcuse în jurul său, se strecură din biserică printr-o uşiţă dosnică şi nu se opri decât acasă la el, uluit de popularitatea de care se bucura şi de care habar n-avusese până atunci.

În vremea asta, Parlamentul, stăpân pe situaţie, având-u în mână pe rege, pe regină şi pe cardinal, se adună şi decretă următoarele:

„Curtea şi Camerele din acest oraş ordonă, în legătură cu răzmeriţa de alaltăieri, de ieri şi de azi, ca toate lanţurile şi baricadele de pe străzi să fie înlăturate; oamenii să se ducă acasă şi să se apuce de treabă.

Dat de Parlament în 28 august 1648”.

După două ceasuri, baricadele erau înlăturate, lanţurile scoase, prăvăliile deschise şi Parisul, atât de liniştit, ca şi cum toată răzmeriţa aceea care-l întorsese pe dos timp de trei zile ar fi fost ceva de domeniul fanteziei. A doua zi, consilierul Barillon începu să cânte cupletul următor, pus pe o arie la modă:

„Al Frondei vânt în zori, suflând.
Pe Mazarini l-a-nspăimântat.
Al Frondei vânt în zori suflind...”

Cupletul avu un succes grozav; de atunci partizanii Curţii s-au numit mazarini sau mazarinişti, iar cei ai Parlamentului, frondeuri. Coadjutorul şi prietenii săi care, aşa cum am văzut, iscaseră răscoala, acceptară porecla şi-şi puseră la pălării nişte panglici care aveau forma unei

praştii[20]. Imediat după asta, pâinea, mănuşile, evantaiele, batistele, eşarfele, toate deveniră *„à la Fronde”.* Acum revoluţia n-avea decât să înceapă, căci numele sub care avea să fie înscrisă în istorie fusese găsit.

Capitolul XVI

1648-1649

Curtea se retrage la Rueil – Victoriile şi rana prinţului de Conde. — Moţiune. Energică făcută Parlamentului. — Declaraţia reginei. — Influenţa lui Conde. — Curtea se întoarce la Paris. — Noi ostilităţi ale Parlamentului faţă de Mazarin. — Sfatul nefast al prinţului de Conde. — Curtea îşi propune să se întoarcă la Saint-Germain. — Plecarea din Paris. — Groaza parizienilor. — Hotărârea Parlamentului. — Izbucneşte războiul civil.

Toate aceste evenimente o făcuseră pe regină să nu mai suporte Parisul; aşa că se agăţă de prima ocazie ca să poată pleca din acest oraş. Pretextând că în Palatul Regal urma să se facă mare curăţenie, regina cu cei doi copii – regele şi micul duce de Anjou, care se îmbolnăvise de vărsat – şi cardinalul Mazarin, care încă nu-şi venise în fire de pe urma spaimei încercate, se retraseră la Rueil, palatul din Saint-Germain fiind ocupat de regina Angliei.

În orice altă împrejurare, plecarea asta n-ar fi deranjat pe nimeni. Era în luna septembrie şi un rege, o regină şi un prinţişor bolnav pot simţi şi ei, ca orice muritor de rând, nevoia de-a petrece câteva zile la ţară. Acum însă plecarea asta semăna cu o fugă. Regele se urcase în trăsură la ora şase dimineaţa şi plecase împreună cu cardinalul. Regina, „ca mai vitează”, cum spune doamna de Motteville, se duse mai întâi să se spovedească la Cordelieri şi să-şi ia rămas bun de la călugăriţele din Val-de-Grâce, după care plecă şi ea.

20 *Cuvântul la fronde înseamnă praştie; fronder înseamnă a trage cu praştia, iar în sens figurat: a înfrunta, a te opune, a te răzvrăti (n.tr.).*

Ducele de Orléans rămase să ţină piept Parlamentului, în cazul în care acesta ar fi ridicat noi dificultăţi. Acest prinţ, care se dăduse la fund atâta vreme, începea să reapară, timid, dar tenace şi ambiţios, ca de obicei. Era locotenentul-general al regatului, şi prin urmare dispunea de oarecare autoritate. Prinţul de Conde îşi continua, la graniţă, şirul victoriilor. Dar după ce-l bătu pe duşman la Lens, fu rănit la un şold; era deci o ocazie bună ca Ana de Austria să-l recheme la Paris. Până să sosească el, regina, ca să-şi ia revanşa pentru acea zi a baricadelor şi pentru faptul că fusese obligată să elibereze nu numai pe Broussel, ci şi pe Blanemesnil şi Novion, îl exilă pe bătrânul marchiz de Châteauneuf şi-l arestă pe Chavigny – pe primul sub pretextul că luase parte la răzmeriţă, iar pe cel de al doilea pentru că instigase Parlamentul; în realitate însă din pricina urii crunte care izbucnise între ei şi Mazarin.

Aceste două arestări erau marile noutăţi ale zilei, când iată că sosi la Paris prinţul de Conde. Parlamentul privea această sosire cu teamă. La douăzeci şi şapte de ani, Conde avea reputaţia de a fi cel mai mare general din Europa. În plus, avea un partid serios la Curte: se afla în fruntea facţiunii tinerilor sclivisiţi, a eleganţilor care, sub Ludovic al XIV-lea, luaseră locul „celor şaptesprezece gentilomi” de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea; apoi, prinţul contribuise la arestarea ducelui de Beaufort, de care poporul era foarte ataşat. În sfârşit, prinţul de Conde era un curtean de nădejde, plin de hotărâre şi de spirit, cunoscând istoria, filosofia şi matematica, iar pe deasupra şi viteaz.

Nici pe prinţul de Orléans nu-l prea bucură această sosire a lui Conde. După ce că-i era rival în politică, îi mai era rival şi în dragoste.

Deci în 20 septembrie 1648 prinţul de Conde sosi la Paris. Trecuseră doar două zile de la arestarea lui Chavigny şi exilarea lui Châteauneuf. Găsi Parisul foarte însufleţit, iar Parlamentul gata să lupte ca să-l scoată din lemniţă pe Chavigny, aşa cum îi scosese pe Broussel,

Blanemesnil şi Novion.

La două zile după această sosire, în vreme ce prinţul se afla la Rueil s-o salute pe regină, în Parlament avu loc una dintre cele mai furtunoase şedinţe. Preşedintele Viole, bun prieten cu Chavigny, vorbi despre arestarea acestuia, despre exilul marchizului de Châteauneuf, despre plecarea regelui şi despre reîntoarcerea prinţului de Conde. Atunci preşedintele Blanemesnil strigă că toate aceste lucruri se întâmplaseră numai din pricina veneticului de Mazarin şi că nenorocirile nu vor lua sfârşit decât atunci când se va aplica acestuia hotărârea dată în 1617, după moartea mareşalului d'Ancre, hotărâre care interzicea străinilor să deţină slujbe, beneficii, onoruri, demnităţi sau funcţii în conducerea statului. Era cel mai direct atac împotriva cardinalului, care bineînţeles, ajunse imediat la urechile acestuia. Chiar a doua zi sosiră la Parlament două scrisori: una din partea ducelui de Orléans, cealaltă din partea prinţului de Conde: amândoi cereau ca Parlamentul, prin reprezentanţii săi, să poftească la Saint-Germain şi să stea de vorbă cu ei. Douăzeci şi unu de membri ai Parlamentului plecară deci la Saint-Germain, către care se îndreptară în grabă şi cei doi prinţi. Rezultatul acestor discuţii fu o declaraţie semnată de regină, de cardinal, de Conde şi de Orléans, dată în ziua de 4 octombrie şi concepută în aceşti termeni:

„Niciun slujitor nu va putea fi destituit din funcţia sa printr-un simplu mandat de arestare; orice slujitor ore stat va fi deferit judecătorilor, potriviţi rangului său, în decurs de douăzeci şi patru de ore; vor fi exceptaţi doar cei care nu pot aduce dovezile necesare, dar şi în acest caz, detenţia lor nu poate dura mai mult de şase luni".

Declaraţia părea cu atât mai ciudată, cu cât fusese semnată de doi prinţi, dintre care unul exilat de două sau trei ori (Gaston de Orléans) fără ca Parlamentul să se sesizeze de acest lucru, iar tatăl celuilalt (Conde) fusese trei ani la Vincennes, fără ea Parlamentul – care făcuse atâta tămbălău pentru arestarea lui Broussel şi a lui Blanemesnil şi care se pregătea să mai facă unul şi pentru

Châtcauncuf şi Chavigny – să mişte măcar un deget. În urma acestei declaraţii, Chavigny fu pus în libertate, dar cu obligaţia de a se retrage pe moşiile sale.

Această victorie convinse Parlamentul de puterea pe care-o avea, iar pe Mazarin de lipsa lui de putere, arătându-i-se cât se poate de clar că, în ciuda eforturilor depuse, de a prinde rădăcini în Franţa, i se putea aplica oricând edictul privitor la regimul străinilor.

Cei doi prinţi puternici de la Curte erau, după cum am mai spus, ducele de Orléans şi tânărul Conde. După cum e lesne de închipuit, Mazarin se apropie de cel de al doilea. Preferinţa aceasta se manifestă făţiş cu prilejul acordării unei pălării de cardinal pe care ducele de Orléans o ceruse pentru favoritul său La Kiviere, dar pe care Mazarin hotărî să i-o dea lui Conde, pentru fratele său prinţul de Conti. Ducele de Orléans făcu mare tărăboi, strigă, se supără, ameninţă; toată lumea ştia însă că Gaston era mai primejdios faţă de prieteni şi nu faţă de duşmani. Alte două evenimente sporiră şi mai mult influenţa lui Conde la Curte: primul, fu reîntoarcerea regelui la Paris, în urma sfatului acestui prinţ; al doilea, încheierea păcii cu Austria în urma căreia *Gazette de France* anunţa că:

„De acum încolo francezii îşi vor putea adăpa, liniştiţi, caii în Rin”.

După cum se vede, încă de pe atunci Rinul constituia o mare problemă între Imperiu şi Franţa.

Şi iată că sosi ziua Sfântului Martin şi Parlamentul îşi reluă în mod oficial, activitatea, mai înverşunat contra Curţii. Zilnic apărea câte un pamflet împotriva cardinalului. La început, ministrul a râs, dar când în locul cântecelelor şi al scrisorelelor, într-o bună zi a apărut o diatribă cumplită împotriva sa, nu i-a mai venit deloc a râde, ci dimpotrivă. Căci iată cam cum suna această diatribă:

„E vorba de *un sicilian, supus al regelui Spaniei, de origine foarte joasă*; *a fost valet la Roma, şi a slujit în locurile cele mai deşucheate; s-a folosit de viclenii, de*

bufonerii de intrigi; a venit în Franţa ca spion, şi, datorită influenţei sale asupra reginei, s-a amestecat în toate lucrurile, spre marele scandal al casei regale şi spre râsul naţiunilor străine. A dizgraţiat, alungat prinţi, slujitori ai coroanei, parlamentari, mari seniori, în sfârşit, pe cei mai credincioşi slujitori ai *regelui. S-a înconjurat de trădători, de delapidatori, de nelegiuiţi şi de necredincioşi; şi-a atribuit funcţia de preceptor al regelui ca să-l crească aidoma lui. A corupt şi puţinul care mai rămăsese din buna-credinţă şi din francheţea Curţii, obişnuind-o cu jocurile de cărţi şi de noroc; a violat şi a dat peste cap justiţia, a jefuit finanţele şi* a *mâncat pe trei ani înainte veniturile statului. A umplut lemniţele cu douăzeci şi trei de mii de oameni, dintre care, într-un singur an, au murit cinci mii. Deşi înghite cam o sută douăzeci de milioane pe an, n-are bani să plătească nici pensiile, nici armata; a mâncat sume uriaşe împreună cu prietenii săi, dar cea mai mare parte din bani a transportat-o peste hotare, preschimbată în hârtii de schimb şi în pietre scumpe...”*

În orice altă vreme, acest pamflet n-ar fi stârnit cine ştie ce vâlvă; dar în acel moment cădea ca un plasture pe rănile poporului şi pe nemulţumirile Parlamentului. Curtea făcu cercetări temeinice ca să-l prindă pe făptaş, dar, vorba proverbului: *„Prinde orbul, scoate-i ochii”.* Situaţia însă nu mai putea continua astfel: trebuia, la urma urmei, să se ştie cine domnea în ţară: regele sau Parlamentul. Aşa că, întreaga Curte, în frunte cu regina cerură sfatul celui mai influent om din acea epocă: prinţul de Conde. Acesta hotărî ca regele să fie dus de îndată la Saint-Germain, iar capitala să fie înfometată, interzicându-se cu străşnicie satelor din jur s-o mai aprovizioneze. Parizienii înfometaţi vor învinui Parlamentul, capul tuturor răutăţilor, iar acesta va veni umil să-şi ceară iertare şi să primească toate condiţiile Curţii.

Cardinalului nu-i prea plăcu acest plan, dar din moment ce regina îl aprobase, îl aprobă şi el. Momentul plecării fu ales în noaptea de 5 spre 6 ianuarie. Cu câteva zile mai înainte de această dată, toate trupele de care

dispunea prinţul de Conde fură masate în jurul Parisului: adică vreo şapte sau opt mii de oameni.

Aceste mişcări începură să-i neliniştească pe parizieni care, fără să-şi dea încă seama despre ce era vorba, începură să simtă acel soi de nelinişte pe care în ajunul marilor evenimente o respiri odată cu aerul.

Ziua de 5 ianuarie se scurse într-o nelinişte crescândă, dar fără niciun eveniment important. Spre seară, prinţii şi miniştrii se duseră, ca de obicei, la regină, dar se retraseră foarte devreme. Rămasă singură, Ana de Austria luă un scaun şi începu să se uite la cei doi copii ai ei care se jucau. Doamna de la Tremouille se apropie încetişor de doamna de Motteville şi-i şopti:

— Ai auzit ce zvon circulă? Cică la noapte regina pleacă...

Dar oricât de încet şoptise ea aceste cuvinte, regina le auzi şi o rugă să le repete cu glas tare. După care Ana de Austria începu să râdă:

— Ţara asta e nebună, zise ea; nu mai ştie ce să mai scornească... Adevărul e că vreau să petrec ziua de mâine la Val-de-Grâce.

În sfârşit, la unsprezece, doamnele de onoare se retraseră şi uşile fură încuiate. Dar la câteva minute după plecarea lor, intrară Comminges şi Villcquier, cărora regina le dădu câteva porunci. La ora trei noaptea, cei doi copii ai Anei de Austria fură sculaţi, îmbrăcaţi şi vârâţi într-una din trăsurile care aşteptau la poarta grădinii. După câteva minute veni şi regina, urmată de Comminges, Guitaut şi Villequier. Trăsurile plecară imediat şi nu se opriră decât la Cours, locul de întâlnire al întregii Curţi. După puţin sosiră domnul şi doamna da Orléans, apoi Domnişoara, fiica lui Gaston, pe urmă prinţii de Conde şi de Conti. Doamna de Longueville, sora lor, motivând că era însărcinată, nu venise. În câteva minute sosiseră la Cours douăzeci de trăsuri, care aduseseră peste o sută cincizeci de persoane; căci prietenii celor care plecaseră, înştiinţaţi în ultima clipă, nu voiseră nici ei să rămână în Parisul în care presupuneau că vor avea loc evenimente neplăcute.

Regina, văzându-şi întreaga casă adunată, dădu ordin de plecare. Dar ajungând la Saint-Germain, începu harababura. În acea epocă în care încă nu fuseseră introduse luxul şi comodităţile de astăzi, mobilele se transportau de la un castel la altul şi palatul Saint-Germain, în care nu stătea nimeni iarna, n-avea nicio mobilă. De teama de a nu isca bănuieli, cardinalul nu cutezase să ceară să se mobileze această reşedinţă; nu izbutise să aducă decât două paturi, unul pentru rege şi celălalt pentru regină. Mai găsise, cu mare greutate, două paturi de campanie, unul pentru ducele de Anjou iar celălalt pentru ducele de Orléans. Ducesa de Orléans şi Domnişoara se culcară pe paie.

„Dar – spune doamna de Motteville – mai rămăseseră o sută patruzeci sau o sută cincizeci de persoane care n-aveau unde dormi şi în curând paiele deveniră tot atât de preţioase ca şi aurul”.

Spre ora cinci dimineaţa; vestea fugii reginei se răspândi în întreg Parisul, iscând o spaimă cumplită. La ora şase dimineaţa străzile erau ticsite de oameni. Curtenii care mai rămăseseră în oraş, încercară să fugă după regină, dar mulţimea închise porţile şi puse lanţurile pe străzi.

În oraş, domneau confuzia şi ignoranţa. Se vorbea de asediu, de blocadă, de foamete, şi cum atunci când nu ştii despre ce e vorba, ţi-e teamă de orice, Parisul era speriat de moarte. Iată însă că se răspândi zvonul că starostele negustorilor primise o scrisoare de la rege. Planul lui Conde începea să dea roade. În scrisoare se arăta că regele fusese nevoit să-şi părăsească oraşul din pricina Parlamentului, care atentase la autoritatea sa şi abuzase prea mult de bunăvoinţa sa. În ziua de 6 ianuarie, Lisle, căpitanul gărzilor, aduse din partea regelui o hotărâre care interzicea corpurilor legiuitoare de a-şi mai continua şedinţele, precum şi ordinul ca Parlamentul să se retragă la Montargis. Numai că Parlamentul refuză să ţină seama de acest ordin, susţinând că el nu venea din partea regelui ci a celor care-l înconjurau şi-i dădeau sfaturi proaste. În

urma acestui răspuns, regina interzise satelor din jur să mai aprovizioneze Parisul cu pâine, came şi vin. Acum intenţia Curţii se văzu limpede: voia să înfometeze Parisul. Parlamentul hotărî să trimită o deputăţie care să discute cu regina. Deputăţia pini la drum, ajunse la Saint-Germain, dar regina n-o primi. Atunci Parlamentul dădu următoarea hotărâre:

„Dat fiind că Mazarin este autorul tuturor tulburărilor din ţară, Parlamentul l-a declarat şi îl declară perturbatorul liniştii publice, duşmanul regelui şi al Statului, şi-i pune în *vedere să se retragă chiar azi de la Curte iar în opt zile să părăsească ţora".*

Această hotărâre îi înveseli foarte tare pe curteni. Dar veselia le fu brusc curmată de trei veşti care ajunseră până la Saint-Germain: prima, că ducele de Elbeuf şi prinţul de Conti părăsiseră Curtea şi se îndreptau spre Paris; a doua, că ducele de Bouillon trecuse de partea Parlamentului, iar a treia că doamna de Longueville se dusese la Primărie, unde făgăduise poporului sprijinul bărbatului ei, ducele de Longueville şi al iubitului ei, prinţul de Marcillac, duce de La Rochefoucauld.

Acum războiul civil era declarat nu numai între rege şi popor, ci şi între prinţii de sânge.

Capitolul XVII

1649

Un cuvânt despre ducele de Elbeuf, ducele de Bouillon, prinţul de Conti, doamna de Longueville şi coadjutor. De ce erau ei nemulţumiţi. — Înţelegerea dintre Gondy şi doamna de Longueville. — Ovaţionarea coadjutorului, pe Podul Non. — Vizita lui Brissac la Gondy. — Sosirea prinţului de Conti – Neîncrederea poporului în familia Conti. — Prinţii la Parlament. — Lupta dintre Conti şi Elbeuf. — Intrigile coadjutorului. — Doamnele de Longueville şi de Bouillon la Primărie. — Conti este declarat generalisim al Parlamentului.

Să spunem mai întâi câteva cuvinte despre aceşti şefi care trecuseră de partea poporului.

Charles de Lorena, duce de Elbeuf, se însurase cu Henriette, fiica legitimă a lui Henric al IV-lea şi a Gabriellei d'Estres. Era un om destul de şters, cunoscut mai mult prin fratele său mai mic, ducele de Harcourt, decât prin el însuşi. Era nemulţumit pentru că era în firea casei de Lorena să fie nemulţumită; de altfel prinţii din această casă erau prost văzuţi la Curte.

Ducele de Bouillon avea o reputaţie mai bună decât ducele de Elbeuf, atât ca militar cât şi ca om politic. Pe vremea lui Ludovic al XIII-lea fusese compromis în complotul lui Cinq-Mars. Cum era prinţ suveran al Sedanului, scăpase cu faţa curată, cedând regelui acest oraş. Richelieu şi regele odată morţi, crezuse că-şi va recăpăta oraşul, dar regina nu mai vru să i-l dea înapoi. I se vorbise despre nişte bani în schimbul Sedanului, dar banii nu mai veniră şi el îşi dădu seama că fusese tras pe sfoară. Domnul de Bouillon avea deci motive serioase să fie nemulţumit.

Prinţul de Conti era nemulţumit pentru că în acea epocă fiii cei mai mici erau întotdeauna nemulţumiţi. Apoi pentru că el era cocoşat şi fratele său bine făcut; în sfârşit, pentru că voiau să-l facă popă cu orice preţ, dăruindu-i până şi pălăria de cardinal, când el de fapt se prăpădea după fetrul cenuşiu cu pană albă, cum se purta pe acea vreme şi nu după tichia roşie făgăduită de frate-său.

Doamna de Longueville era nemulţumită... Dar asta-i o treabă mai greu de povestit.

Există uneori nişte cauze atât de ciudate care iscă nemulţumirea femeilor, încât Istoria – această mare mironosiţă care ca şi Adevărul, ar trebui să umble goală, dar care dimpotrivă, se înfăşoară în văluri ca o matroană romană – nu ne spune nimic despre ele. Atunci, dacă ţii cu tot dinadinsul să afli cauza unor astfel de nemulţumiri, eşti obligat să recurgi fie la *Memoriile* vremii, fie la bârfele iatacurilor. Să repetăm deci şi noi ce se spunea pe atunci

despre cauzele nemulţumirii doamnei de Longueville.

Doamna de Longueville era nemulţumită, se spune, pentru că ţinea foarte mult la fratele ei, prinţul de Conde, şi pentru că nu admitea ca acesta să facă curte nici unei femei. Când Conde se îndrăgosti de domnişoara de Vogean, soră-sa, neputându-i ierta această iubire, îşi revărsă toată dragostea asupra celuilalt frate al ei, prinţul de Conti. Dar cum o femeie nu se poate hrăni cu dragostea fraternă, şi-l luase ca amant pe prinţul de Marcillac – François de La Roehefoucauld, autorul *Maximelor*.

Domnul de Longueville, bărbat bătrân şi om de lume, era nemulţumit pentru că era nemulţumită nevastă-sa.

Dar mai exista un om, despre care n-am mai vorbit de mult şi care era mai nemulţumit decât toţi cei pe care i-am enumerat până acum: coadjutorul. Într-adevăr, după acea faimoasă zi a baricadelor, importanţa sa scăzuse. Coadjutorul fusese chemat mai apoi la Curte, regina îl lăudase, cardinalul îl pupase pe amândoi obrajii; dar în dosul acestor măşti, coadjutorul le văzuse chipurile adevărate şi aceste chipuri nu făgăduiau nimic bun dacă roata avea să se întoarcă. Aşa că se trăsese oarecum deoparte, menţinându-şi totuşi influenţa asupra poporului, continuând să aibă relaţii de prietenie cu Parlamentul şi aşteptând desfăşurarea evenimentelor, sigur că aceste evenimente îl vor scoate din anonimat.

Într-adevăr, în ziua în care regele fugise din Paris, coadjutorul fu sculat din somn la cinci dimineaţa de supra-intendentul reginei, mesagerul lui obişnuit. Acesta îi aducea o scrisoare scrisă de mâna Anei de Austria, prin care regina îl ruga să vină de urgenţă la Saint-Germain. Coadjutorul răspunse că se va supune de îndată ordinului. După o clipă, preşedintele Blanemesnil intră la coadjutor palid ca un mort. Venea să-i spună că circula zvonul cum că regele se îndrepta spre Parlament cu opt mii de călăreţi. Coadjutorul îl lămuri că departe de a se îndrepta spre Parlament cu opt mii de călăreţi, regele fugise cu toate gărzile sale. Blanemesnil plecă repede să ducă această veste Parlamentului, iar coadjutorul dădu fuga la

palatul Conde, unde se afla doamna de Longueville. În urmă cu câteva zile, o găsise foarte pornită împotriva Curţii şi mai ales împotriva fratelui ei, Conde. O întrebase dacă avea vreo putere asupra celuilalt frate, Conti, şi ea răspunsese că acesta era ca ceara în mâinile ei. Coadjutorului îi convenea de minune. Scopul era. Să găsească pe cineva gata să se opună lui Conde. E adevărat că acest cineva era doar umbra unui şef de partid; dar cu atât mai bine pentru coadjutor, care-l putea manevra pe acest şef aşa cum voia el. O prevenise atunci pe doamna de Longueville să fie pregătită pentru orice, să-şi cheme bărbatul la Paris şi să nu părăsească oraşul sub niciun motiv.

Când coadjutorul intră în palatul Conde, doamna de Longueville tocmai era pe punctul să-l cheme la ea. Rămăsese în Paris aşa cum o sfătuise prelatul. Dar Conde i-l luase aproape cu forţa pe Conti. Era singură, căci domnul de la Rochefoucauld plecase să vadă dacă-l poate aduce înapoi pe Conti, iar domnul de Longueville plecase la guvrnământul lui din Normandia. Primise însă o scrisoare de la el în care-i spunea că în seara zilei de 6 ianuarie va fi la Paris. Doamna de Longueville era foarte neliniştită. Îl întrebă pe coadjutor ce se petrecea pe străzile pe care ea nu cuteza să se aventureze. Erau pline de lume şi de larmă; burghezii, cu de la ei putere, se făcuseră stăpâni pe poarta Saint-Honore. Coadjutorul îi propuse doamnei de Longueville ca, în afară de la Rochefoucauld, să-l trimită la Saint-Germain şi pe Saint-Ibal, prietenul său, ca să încerce să-l aducă pe Conti la Paris. Dânsa se învoi, Saint-Ibal se deghiză şi plecă. Coadjutorul ar fi putut face şi el la fel ca să ajungă la regină, după cum îi poruncise aceasta. Numai că el avea cu totul alte planuri. Voia să plece în mod ostentativ, ca să fie împiedicat de a ajunge acolo. Porunci deci să i se pună caii la trăsură, îşi luă rămas bun de la oamenii săi, în faţa uşii şi porunci cu glas tare vizitiului:

— La Saint-Germain!

Era mijlocul cel mai sigur de a nu mai putea ieşi din

oraş. Într-adevăr, la capătul străzii Neuve-Notredame, un negustor de lemne, pe nume Buisson, începu să asmuţă poporul, puse mâna pe trăsură, îl burduşi pe vizitiu şi declară că domnul coadjutor nu va ieşi din Paris. După care răsturnă trăsura şi-i scoase roţile. Femeile din Piaţa Nouă încropiră un fel de litieră în care îl aşezară pe coadjutor şi, spre marea sa bucurie, îl duseră astfel până acasă. El scrise imediat reginei şi cardinalului pentru a-şi exprima regretul de a nu-şi fi putut continua drumul. Dar niciunul, nici celălalt nu se lăsară înşelaţi de acest şiretlic şi ura lor împotriva turbulentului prelat spori şi mai tare.

Trei zile trecură cu dusurile şi veniturile pe care le-am istorisit mai înainte. Nici la Rochefoucauld, nici Saint-Ibal nu sosiseră încă la Paris, când iată că domnul de Longueville, aflând că întreaga Curte se retrăsese la Saint-Germain, întorsese trăsura, şi în loc să se îndrepte spre Paris, o pornise spre Saint-Germain. Ce planuri avea? Nu ştia nimeni. Coadjutorul era foarte încurcat. Garantase în faţa lui Bouillon pentru Conti şi Longueville; dar de la Conti n-avea nicio veste, iar cele pe care le avea despre Longueville erau cât se poate de proaste; şi iată că o împrejurare neprevăzută îi spori şi mai tare încurcătura în care se afla. În după-amiaza zilei de 9 ianuarie, domnul de Brissac veni să-i facă o vizită. Deşi era însurat cu una dintre verişoarele coadjutorului, se vedeau destul de rar. Prelatul îl întrebă ce anume îl adusese la el.

— Pe legea mea, zise Brissac, am aflat azi-dimineaţă că facem parte din acelaşi partid, şi cum îmi eşti văr, vin să-ţi cer o slujbă în Parlament.

— Vii din partea domnului de Longueville?

— Nu, vin din partea mea. Am a mă plânge de mareşalul de la Meilleraie şi vreau să trec în partidul opus lui.

— În acest caz, vino cu mine, zise coadjutorul.

— Unde?

— La Parlament. Uită-te pe fereastră şi vezi dacă bidiviii sunt înhămaţi la trăsură.

Brissac se uită pe fereastră şi scoase o exclamaţie de

uimire.

— Ce e? întrebă coadjutorul.

— Domnul de Elbeuf şi cei trei fii ai săi...

— Elbeuf? Credeam că e la Saint-Germain.

— Era, răspunse râzând Brissac, dar cum n-a avut ce mânca acolo, a venit să ia masa la Paris.

— Vine încoace?

— Urcă scara.

Nicio altă vizită nu putea spori mai tare încurcătura coadjutorului. Nu cuteza să spună nimănui despre înţelegerea sa cu doamna de Longueville, ca nu cumva Conti să fie arestat la Saint-Germain; pe de altă parte, Bouillon declarase că nu va întreprinde nimic până nu-l va vedea pe Conti, iar mareşalul Houdancourt – până nu va discuta cu Longueville. Până atunci, Elbeuf, care se bucura şi el de simpatia poporului, avea toate şansele să fie ales şeful noului partid şi general al Parisului, stricându-i coadjutorului toate planurile. Iată-l deci pe Elbeuf, însoţit de cei trei fii ai săi, intrând în odaia lui Gondy. Începu să-i povestească acestuia că părăsise Curtea şi că venise la Paris ca să treacă de partea Parlamentului. După care îl întrebă cum socoate el că ar fi mai bine să procedeze.

— Eu zic să aşteptaţi până mâine şi să vă oferiţi serviciile celor două Camere.

— Bun, zise Elbeuf, voi face întocmai cum m-aţi sfătuit

Şi se retrase urmat de cei trei fii ai săi. Nici n-apucară bine musafirii să iasă că prelatul, care surprinsese un surâs complice între tată şi fiii săi, porunci uneia din slugile sale să-i urmărească şi să-i spună unde s-au dus. Aşa cum presupusese coadjutorul, Elbeuf în loc să se ducă la Parlament, se dusese glonţ la Primărie. Deşi amândoi jucaseră teatru, nu izbutiseră să se înşele unul pe celălalt. Coadjutorul se puse deci pe treabă: erau necesare nişte intrigi, ori aici era în elementul său. Scrise de îndată lui Foumier, cu care era prieten, să nu-l primească pe Elbeul la Primărie; pe urmă le ceru preoţilor din Paris, care-i erau foarte devotaţi, să işte unele bănuieli împotriva lui Elbeuf

printre enoriaşii din parohiile lor, amintindu-le că ducele era în stare să facă orice pentru bani şi rugându-i să-şi aducă aminte că acest om era cel mai bun prieten al abatelui de la Riviere, favoritul lui Gaston de Orléans. În sfârşit, pe la şapte seara coadjutorul ieşi din casă şi alergă el însuşi toată noaptea pe la toţi membrii Parlamentului pe care-i cunoştea ca să le vorbească despre domnul de Elbeuf: că nu era un om pe care să se poată pune bază, că jignise Parlamentul ducându-se mai întâi la Primărie să-şi ofere serviciile, în loc să vină a doua zi la ei, cum îl sfătuise coadjutorul şi aşa mai departe. Coadjutorul alergă astfel până pe la două dimineaţa, convins că nici Elbeuf nu stătea cu mâinile în sân. Zdrobit de oboseală, ajunse acasă şi se vârî în pat, hotărât ca a doua zi să se declare făţiş împotriva lui Elbeuf, când iată că cineva ciocăni la uşă. Trimiţându-şi valetul să vadă cine venise, se trezi în odaie cu cavalerul de La Chaise, omul lui Longueville, care-i strigă:

— Sculaţi-vă, domnule, şi îmbrăcaţi-vă! Prinţul de Conti şi domnul de Longueville sunt la poarta Saint. Honore, dar poporul susţine că au venit să predea regelui oraşul, şi nu vrea să-i lase să intre!

Coadjutorul scoase un strigăt de bucurie şi sări ca ars din pat, căci vestea asta o aştepta de trei zile. În timp ce se îmbrăca, porunci să se înhame caii la trăsură. Apoi, luându-l pe La Chaise cu el, se duse glonţ la consilierul Broussel, pe care-l luă pe sus şi flancat astfel se îndreptă spre poarta Saint-Honore, unde-l aşteptau cei doi care, cu infinite greutăţi, izbutiseră să fugă din Saint-Germain. Abia atunci văzu Gondy cât de inspirat fusese când îl luase cu el pe bătrânul Broussel. Norodul se temea atât de tare de prinţul de Conde, încât toţi cei care aveau cât de cât legătură cu el îi inspirau aceeaşi teamă şi neîncredere. Coadjutorul şi Broussel garantară însă pentru cei doi, spunând poporului cu veniseră la Paris să-l apere, nu să-i trădeze. În sfârşit, lanţurile fură ridicate, Conti şi Longueville se urcară în trăsura coadjutorului şi toţi cinci, escortaţi de o mulţime uriaşă, se îndreptară spre casa lui

Longueville. Între timp, se făcuse dimineaţă. Coadjutorul mai dădu o fugă până la Elbeuf, dar acesta şi plecase spre Parlament. Dându-şi seama că nu mai era vreme de pierdut, coadjutorul veni înapoi la palatul Conde şi-i sili pe Longueville şi Conti să plece şi ei de îndată la Parlament. Dar domnul de Conti era atât de zdrobit de drumul pe care-l făcuse, încât se şi vârâse în pat. Şi nu numai că se şi vârâse, dar şi adormise. Coadjutorului mai că-i veni să înnebunească de necaz. După ce se străduise atâta, după ce izbutise aşa de greu să-l aducă pe Conti la Paris, avea să piardă partida din pricina unui fleac. Între timp, unul din oamenii săi veni să-i spună că Elbeuf şi cei trei fii ai săi depuseseră jurământul de credinţă faţă de Parlament. Deci totul se dusese de râpă. Elbeuf, fiind primul prinţ de sânge care trecuse de partea poporului, urma să fie numit general al armatei Parisului. Oricare altul în afară de coadjutor ar fi abundonat partida. El însă n-o abandonă şi hotărî să depună şi Conti jurământul de credinţă în şedinţa care urma să aibă loc a doua zi. Între timp, cum norocul îi ajută întotdeauna pe cei cutezători, doamna de Lesdiguieres îi trimise o copie după un bilet pe care Elbeuf i-l expediase abatelui de la Riviere. Biletul valora milioane, căci iată ce cuprindea:

„Spuneţi-i reginei şi *domnului Gaston că afurisitul de coadjutor e pe cale de a pierde partida şi că în două zile nu va mai avea nicio putere”.*

Coadjutorul citi acest bilet doamnei de Longueville şi lui Conti, apoi fugi să-l arate tuturor prietenilor săi; până seara, întreg Parisul ştia ce cuprindea acel bilet. Cum lesne vă puteţi închipui, coadjutorul mai puse şi el paie peste foc, şoptind ici şi colo că biletul cu pricina constituia cea mai grăitoare dovadă a faptului că Elbeuf era vândut Curţii. Pe la miezul nopţii, domnul de Longueville şi mareşalul de La Mothe Houdancourt veniră să-l ia pe coadjutor şi toţi trei se duseră la domnul de Bouillon, care stătea în pat, din pricina gutei. Împreună alcătuiră planul de bătaie pentru a doua zi.

În 11 ianuarie, la zece dimineaţa, prinţul de Conti şi

cumnatul său, domnul de Longueville, se îndreptară spre Parlament, unde prinţul îşi oferi şi el serviciile. Pe urmă, se urcă la tribună domnul de Longueville care, în calitate de guvernator al Normandiei, oferi oraşului Paris sprijinul şi ajutorul oraşelor Rouen, Caen şi Dieppe, iar Parlamentului sprijinul provinciei sale, adăugând că, spre a dovedi cât de serioasă era această ofertă, îşi lăsa nevasta însărcinată, ostatecă la Primărie. Această propunere, care dovedea totala bună-credinţă a celui care o făcuse, fu primită cu urale nesfârşite. Când aceste urale se isprăviră, la tribună urcă, susţinut de doi gentilomi, domnul de Bouillon, care spuse şi el Parlamentului că venea să-şi ofere serviciile şi că ar fi nespus de încântat să slujească sub comanda unui prinţ atât de însemnat cum era domnul de Conti. Bouillon era socotit drept cel mai mare căpitan al epocii. Curajul său era dincolo de orice discuţie, iar înţelepciunea îi era cunoscută de toţi. Discursul lui avu deci un mare efect. Ducele de Elbeuf socoti că e momentul să intervină. Îşi repetă discursul din ajun, susţinând că el fusese primul care depusese jurământul de credinţă faţă de Parlament şi că nu va renunţa la comandamentul Parisului decât odată cu viaţa. Dar în acea clipă coadjutorul dădu şi ultima lovitură pe care-o pregătise. Mareşalul de Houdancourt intră solemn şi spuse că şi el era gata să slujească sub ordinele prinţului de Conti. Mareşalul nu sclipea prin inteligenţă, dar era un militar cu faimă. Numele său se acoperise de glorie în războaie şi partidul de partea căruia ar fi trecut putea să se socoată norocos. Apariţia şi discursul lui înclinară serios balanţa în favoarea lui Conti. Preşedintele Mole, care ţinea cu Curtea, propuse ca şedinţa să fie amânată şi generalul Parisului să fie proclamat în şedinţa următoare. Dar preşedintele Coigneux, omul coadjutorului, nici nu vru să audă de aşa ceva. I se alăturară şi alte voci, aşa că Parlamentul fu obligat să înceapă dezbaterile.

Coadjutorul socoti că nu mai avea ce face acolo, mai ales că prezenţa lui era mult mai necesară în altă parte. Ieşi deci repede, dădu fuga la doamna de Longueville, apoi

la doamna de Bouillon, le urcă pe amândouă în trăsură şi le duse la Primărie. Cum zvonul ofertei făcută de domnul de Longueville se şi răspândise, cele două doamnt fură purtate în triumf; erau amândouă tinere, frumoase şi nespus de înduioşătoare ca mame. După ce urcară scara, doamna de Longueville, care era mai isteaţă, strigă:

— Parizieni, domnii de Longueville şi de Bouillon vă încredinţează ceea ce au ei mai scump pe lume: nevestele şi copiii lor!

Cuvintele îi fură primite cu urale nesfârşite. În acelaşi timp, de la una din ferestrele Primăriei, coadjutorul începu să arunce aur cu pumnii. Două mii de livre fură aruncate astfel norodului entuziasmat, care începu să strige numele prinţului de Conti. Domnul de Elbeuf îşi dădu seama că partida era pierdută. Dar ca să n-o piardă de tot, spuse că era gata să slujească şi el, ca şi ceilalţi, sub comande prinţului de Conti. Imediat, şi el, şi Bouillon, şi Houdancourt fură declaraţi generali, iar Conti numit generalisim al Parisului. Domnul de Elbeuf ceru şi obţinu cinstea de a soma Bastilia să se predea. Cum Bastilia n-avea nici cea mai mică intenţie să reziste, guvernatorul ei şi paznicii mazarinişti se predară imediat. În timp ce domnul de Elbeuf soma Bastilia, marchizii de Noirmoutier, la Boulaie şi domnul de Largues, împreună cu cinci sute de călăreţi, se îndreptară spre Charenton unde fuseseră masate trupe regaliste şi mazariniste, care urmăreau să împiedice aprovizionarea Parisului cu alimente. Mazariniştii se străduiră să ţină piept celor cinci sute de călăreţi, dar nu izbutiră şi fură nevoiţi să părăsească satul. Pe la şapte seara, călăreţii, victorioşi, se îndreptară spre Primărie. Acolo o găsiră pe doamna de Longueville, mai frumoasă ca niciodată şi care trona ca o regină; marchizul de Noirmoutier o compară cu Galateea asediată de Lindamor. Şi într-un fel avea dreptate: acum, adevărata Curte aici părea să fie, căci regele, regina, şi Mazarin, izolaţi cum erau, la Saint-Germain, locuiau într-un castel fără mobile, răbdau de foame şi dormeau pe paie. Cele două ducese, prinţii de Conţi, de Longueville, de Bouillon

şi coadjutorul alcătuiau o Curte exuberantă şi strălucitoare, cu totul opusă Curţii triste şi copleşite de lipsuri de la Saint-Germain.

Poate că ne-am întins cam mult cu această mişcare populară, care pare puţin cam curioasă; dar şi noi am apucat să vedem Parisul revoltându-se, şi noi am aplaudat Curtea de moment, instalată la Primărie, şi tocmai de asta am ţinut atâta să zugrăvim acest tablou care, deşi vechi de două secole, pare totuşi nespus de viu şi de actual.

Capitolul XVIII

1649

Conde se declară de partea Curţii. — Sosirea ducelui de Beaufort la Paris. — Măsurile frondeurilar. — Sărăcia lucie a reginei Angliei. — Contele de Harcourt. — Misiunea care i se încredinţează. — Succesele parizieniler. — Conde atacă şi recucereşte satul Charenton. — Demersurile paşnice ale Curţii. — Tratatul particular. — Sfârşitul primului act al războiului civil. — Revoluţia din Anglia.

Când se auziră toate aceste veşti, frica fu mare la Saint-Germain, cu atât mai mare cu cât prinţul de Conde, aflându-se la Charenton, Curtea se temu să nu se alieze cu Conti şi cu doamna de Longueville. Dar Conde, înfrânt de Noirmoutier, se întoarse la Saint-Gerrnain mai furios ca niciodată.

În toiul acestor evenimente iată că soseşte la Paris un alt competitor la funcţia de general: ducele de Beaufort. După evadarea de la Vinoennes, rătăcise prin Vendomois, iar acum venise şi el la Paris să se alăture prinţilor răzvrătiţi. Sosirea lui produse o zarvă nemaipomenită în oraşul care-l adora. De altfel coadjutorul regizase într-un fel această zarvă, căci Beaufort îi trimisese vorbă prin Montresor, oferindu-se să-i fie aliat. Această alianţă semăna grozav cu cea dintre un copoi şi o vulpe: de o parte puterea, de cealaltă şiretenia. Coadjutorul, care observase

că Bouillon îi era devotat lui Conti, iar Houdancourt lui Longueville, socotise că avea şi el nevoie de un general al lui şi acceptase bucuros oferta lui Beaufort. În ziua sosirii sale, coadjutorul se plimbă cu el pe străzile Parisului, iar plimbarea asta fu un adevărat triumf. Gondy îi rostea numele, îl arăta tuturor şi nu mai contenea să-l ridice în slăvi. Ajunşi pe străzile Saint-Tienis şi Saint-Martin, mulţimea îmbulzindu-se, îl sili pe prinţ să coboare din trăsură. Femeile începură să-i pupe mina, iar precupeţele din hale manifestară un asemenea entuziasm, încât Beaufort trebui să se lase sărutat şi îmbrăţişat de zeci de femei.

Când Curtea de la Saint-Germain auzi de acest triumf, îl porecli pe Beaufort, în derâdere „Regele Halelor", poreclă cu care de altfel a şi rămas în istorie.

În vremea asta Parisul începuse să se umple de prinţi care veneau să se alăture norodului şi de seniori care veneau să se pună în slujba acestor prinţi. Datorită măsurilor luate de Parlament, Parisul putea face acum faţă oricăror atacuri. Armata regală avea vreo şapte, opt mii de oameni adunaţi lângă Charenton; miliţiile organizate ale Parisului se ridicau la mai bine de şaizeci de mii de oameni; în plus, toţi ţăranii din împrejurimi îşi aduseseră în capitală bucatele, fără a mai pune la socoteală convoaiele care se strecurau pe sub nasul armatei regale, aprovizionând din plin capitala. Pe deasupra, în urma executării hotărârii luate împotriva lui Mazarin, i se confiscaseră acestuia toate bunurile mobile şi imobile, veniturile şi beneficiile; ca să dovedească reginei că Parisul nu ducea lipsă de bani, Parlamentul dărui patruzeci de mii de livre reginei Angliei, care rămăsese singură la Luvru şi pe care de aproape şase luni Curtea o lăsase să moară de foame. Într-adevăr, cu câteva zile înainte de plecarea Anei de Austria, coadjutorul îi făcuse o vizită reginei Angliei, iar aceasta îl poftise în odaia fiicei sale, care se afla culcată în pat.

— Intră, domnule coadjutor; îi ţin companie fiicei mele, care e cam bolnavă şi care nu se poate da jos din pat

din pricină că n-avem cu ce face focul!

Această nepoată a lui Henric al IV-lea, această „sărmană Henriette”, cum îi spunea maică-sa, care nu se putea da jos din pat din pricina câtorva butuci de lemne refuzaţi de cardinal, avea să devină mai târziu soţia lui Filip de Anjou, fratele lui Ludovic al XIV-lea.

După câteva lupte în care fu înfrântă, Curtea mai suferi un eşec şi în Normandia. Ea îl chemase în ajutor pe contele de Harcourt, fratele mai mic al ducelui de Elbeuf, poreclit „mezinul cu perla”, din pricina unei perle pe care o purta la o ureche. Era un general cu faimă, ce făcuse cu succes războaiele din Italia şi care-l înlocuise pe mareşalul Houdancourt în Spania. Contele de Harcourt primi deci misiunea să cucerească oraşul Rouen în numele regelui şi să-l înlocuiască pe domnul de Longueville din funcţia de guvernator al Normandiei. Dar Parlamentul din Rouen, urmând pilda Parlamentului din Paris, închise porţile oraşului în nasul lui Harcourt; şi cum contele venise fără bani şi cu armată puţină, doar cu nişte pârghii cu care să deschidă sau să sfărâme porţile oraşului, fu silit să se retragă.

Toate aceste evenimente dădură curaj parizienilor asediaţi, care începură să iasă din oraş, cu steagurile desfăşurate. Pe aceste steaguri erau scrise cuvintele: *„Îl căutăm pe rege”.* Prima oară când ieşiră arborând această deviză ciudată dădură peste o turmă de porci pe care o aduseră triumfători în oraş. Nu e nevoie să vă mai spun ce ilaritate a stârnit în Paris această pradă capturată sub o astfel de deviză.

Dar iată că în seara zilei de 7 februarie, Chaulieu, care comanda postul din Charenton, anunţă că ducele de Orléans se îndrepta spre el cu şapte sau opt mii de pedestraşi, cu patru mii de călăreţi şi cu tunuri. Trimiseră repede pe cineva să-l anunţe pe prinţul de Conti şi să-l întrebe ce era de făcut. Imediat, se ţinu un mic consiliu la domnul de Bouillon; acesta, socotind că postul nu putea fi păstrat, fu de părere ca Chaulieu să-şi retragă de îndată oamenii, lăsând doar un mic post de apărare a podului. Dar

domini de Elbeuf, care ţinea la Chaulieu şi care voia să-i dea prilejul să se distingă, fu de părere ca acesta să rămână pe loc. I se răspunse deci lui Chaulieu să reziste, făgăduindu-i-se că va fi ajutat de garnizoana din Paris. Deşi trupele începuseră să se înşiruie în poziţie de luptă încă de pe la unsprezece noaptea, bătălia nu începu decât în zori când Conde atacă Charentonul. Încă de la primele împuşcături ducele de Chatillon, nimerit de un glonte, se prăbuşi. Prinţul de Conde îi luă locul şi se năpusti, cu ardoarea lui obişnuită, spre fortificaţiile apărate de Chaulieu pe care le cuceri cât ai bate din palme. Bietul Chaulieu, nimerit de un glonte, plăti cu viaţa actul nesăbuit al lui Elbeuf.

Profitând de lupta care se dădea, Noirmoutier alcătui un detaşament de o mie de călăreţi şi se strecură pe nevăzute din Paris ca să iasă înainte convoiului cu alimente ce urma să vină din Etampes. Cum nu apăru nici în cea de a treia zi, în 10 ianuarie Beaufort şi La Motte se duseră după el. Dar în câmpia Ville-Juif, dădură peste mareşalul de Grammont cu două mii de pedestraşi, cu gărzile elveţiene şi franceze şi cu două mii de călăreţi. Aceştia din urmă erau comandaţi de seniorul de Nerlieu. Când zări soldaţii lui Beaufort, Nerlieu se şi năpusti asupra lor. Dar chiar de la primele împuşcături Nerlieu căzu mort. Faptul nu-i împiedică pe ceilalţi să continue lupta cu atâta înverşunare, încât Beaufort se trezi bătându-se în parte cu un oarecare Briolles, care-i smulse sabia din mână. Dar chiar în aceeaşi clipă La Motte îi veni în ajutor şi mazariniştii fură siliţi să dea înapoi. În acel moment apăru şi convoiul; mareşalul nu vru să-şi ducă până la capăt victoria, fugărindu-i pe mazarinişti, zicând că erau şi aşa destul de bătuţi din moment ce convoiul izbutise să intre în Paris. Întră într-adevăr escortat de aproape o sută de mii de oameni, care ieşiseră înarmaţi din oraş.

În 12 ianuarie comandantul porţii Saint-Honore veni să înştiinţeze Parlamentul că un crainic, precedat de doi trâmbiţaşi, cerea să intre în oraş. Crainicul aducea trei scrisori: una pentru Parlament, alta pentru prinţul de

Conti, iar cea de a treia pentru Primărie. La această veste, în Parlament se iscă o mare agitaţie; dar, sfătuit de coadjutor, consilierul Broussel se ridică şi spuse că, aşa cum e obiceiul, nu se trimite crainic decât egalilor sau duşmanilor unui rege. Or Parlamentul nu era nici egalul, nici duşmanul regelui, aşa că nu-l putea primi pe crainic. Răspunsul lui Broussel fu răsplătit cu aplauze. Se hotărî apoi ca Parlamentul să trimită o deputăţie la rege, pentru a afla ce propuneri voia să-i facă; îl trimiseră deci pe crainic să ceară un permis de liberă trecere pentru această deputăţie. A treia zi permisul sosi şi deputăţia plecă. Dar adevăratele demersuri de împăcare nu se făceau pe cale publică: în timp ce deputăţia se îndrepta spre Saint-Germain, domnul de Flamarens venise să-i facă o vizită prinţului de Marcillac care, rănit de un glonte într-una din lupte, începuse să se cam sature de acest război. Flamarens avea sarcină din partea abatelui de La Riviere să facă propuneri secrete şefilor rebelilor. Mai întâi i se oferi prinţului de Conţi intrarea în Consiliu şi o fortăreaţă în Champagne, cu condiţia să-i cedeze abatelui de la Riviere pălăria de cardinal. Domnului de Longueville, care urma să aducă ajutoare din Rouen oraşului Paris, i se propuse, în schimbul întârzierii acestor ajutoare, pe lângă guvernământul lui din Normandia şi pe cel din Pont-de-l’Arche precum şi o slujbă la Curte. Domnului de Bouillon i se făgădui, în sfârşit, răscumpărarea Sedanului care se tărăgăna de atâta vreme.

Toate aceste propuneri duseră la un fel de armistiţiu, în timpul căruia urmau să fie aduse zilnic în Paris câte o sută de baniţe de grâu. După trei zile, deputaţii Parlamentului începură discuţiile cu regina. Dar în timpul acestor discuţii, Parlamentul primi două veşti importante! prima, că ducele de Longueville se îndrepta spre Paris cu zece mii de oameni pe care-i aducea din Rouen; iar a doua, că domnul de Turenne trecuse de partea Parlamentului. Erau două veşti care valorau aur; scriseră imediat deputăţiei să se ţină tare. Dar deputaţii, văzându-i, pe de o parte pe ducele de Orléans exasperat şi pe prinţul de

Conde ameninţător, pe de altă parte, poporul înverşunat şi Parlamentul hotărât să se menţină pe poziţie, iar peste toate aceste neajunsuri Spania gata să profite de războiul civil şi să se năpustească asupra Franţei, se hotărârâ să-şi asume răspunderea unui tratat cu regele pe care-l şi semnară în 13 martie 1649; tratatul cuprindea printre altele, următoarele puncte:

1. Toate ostilităţile vor înceta de îndată şi dintr-o parte ţi din cealaltă; trecerile vor deveni libere, iar comerţul va fi restabilit.
2. Toate hotărârile Parlamentului, luate după plecarea legelui din Paris, vor fi nule şi neavenite.
3. Toţi soldaţii mobilizaţi de Parlament şi de oraşul Paris vor fi trimişi la vatră.
4. Regele îşi va retrage trupele din jurul Parisului
5. Parizienii vor depune armele.
6. Particularilor le vor fi înapoiate bunurile, iar regelui i se vor reda Bastilia şi Arsenalul.
7 Prinţul de Conti şi toţi cei care au ridicat armele îşi vor păstra bunurile, funcţiile şi guvernămintele, dacă se vor declara de acord cu tratatul de faţă.
8 Regele se va întoarce la Paris de îndată ce treburile Statului îi vor îngădui acest lucru etc...

Tratatul, citit în Parlament, făcu mare vâlvă. Dar cum nu se stipula nicăieri ce urma să se întâmple cu generalii care luptaseră alături de norodul Parisului, se trimise repede o nouă deputăţie la regină pentru a fi reglementate şi interesele acestor generali: adică ale prinţului de Conti, de Elbeuf, de Bouillon, de Beaufort, de Longueville şi ale mareşalului de Houdancourt. Trebuia de asemenea făcut ceva şi pentru mareşalul de Tureime, care se decisese destul de târziu să treacă de partea Parlamentului, dar, care, în sfârşit, se decisese.

Stipulaţiile fură discutate, anexate la tratatul general şi făcute publice:

1. Prinţul de Conti avea să capete oraşul Damvilliers.
2. Ducele de Elbeuf, plata sumelor datorate soţiei sale plus o rentă de o sută de mii de livre pentru fiul său cel

mare.

3. Ducele de Beaufort era din nou primit la Curte, iar cei care-l ajutaseră să evadeze din închisoare erau iertaţi; tatăl său, ducele de Vendôme, urma să-şi primească din nou pensia precum şi o despăgubire pentru casele şi castelele dărâmate în Bretania.

4.Ducelui de Bouillon urma să i se dea nişte domenii egale ca valoare cu estimarea ce urma să se facă oraşului Sedan, o despăgubire pentru nefolosinţa principatului său şi titlul de prinţ acordat lui şi celor din casa sa.

5. Ducele de Longueville primea guvernământul din Pont-de-l'Arche.

6. Mareşalul de Houdancourt primea două sute de mii de livre şi o slujbă la Curte.

7.Armata din Germania urmând a fi desfiinţată, mareşalului de Turenne urma să-i fie încredinţată o altă slujbă, pe măsura stimei datorată persoanei sale.

Astfel se isprăvi primul act al acestui război, unde fiecare coborî cu o treaptă în ceea ce privea demnitatea şi unde cel mai de seamă eveniment fu naşterea fiului doamnei de Longueville, regina neîncoronată de la Primărie, fiu care primi ciudatul nume de Charles-Paris-Orleans.

În vremea asta, la numai şaptezeci de leghe de Paris, avea loc o altă revoluţie, dar mult mai serioasă. În 30 ianuarie 1649, capul lui Carol Stuart, căzut pe eşafodul din White-Hall, era arătat poporului englez, de către călăul mascat al cărui nume nu s-a aflat niciodată. Vestea nu făcu prea mare vâlvă în Parisul ocupat în acea epocă cu scandalul celor nouă sute de pamflete împotriva Curţii, scrise în toiul acelui război civil. Dar dacă contemporanii n-au luat aminte la această execuţie, posteritatea în schimb şi-a însuşit-o pe deplin, căci peste o sută patruzeci şi patru de ani, Convenţia Naţională avea să dea replica Parlamentului englez, arătând la rândul ei, poporului francez, capul lui Ludovic lui XVI-lea.

Capitolul XIX

1649—1630

Ducele de Orléans se întoarce la Paris. — Proiect de alianţă între casa Vendôme şi Mazarin. — Plecarea reginei la Compiegne, împreună cu cei doi copii, cu Mazarin şi Conde. — Starea de spirit a lui Conde. Cearta dintre el şi Mazarin. — Întoarcerea Curţii la Paris. — Afacerea taburetelor. — Nemulţumirea şi răzbunarea lui Conde. — Întrevederea lui Gondy cu regina. — Vizita lui Conde la regină. — El şi fratele său sunt arestaţi.

În timp ce se petreceau aceste lucruri, regina – nu prea grăbită să se întoarcă la Paris unde ploua asupra ei şi a lui Mazarin cu cele mai indecente pamflete – continua să stea la Saint-Germain; din întreaga familie regală singur ducele de Orléans se reîntorsese în Capitală şi-şi ocupase reşedinţa obişnuită din palatul Luxembourg. Războiul civil se isprăvise, dar lucrurile rămăseseră aproape în aceeaşi stare. Ducele de Beaufort continua să rămână Regele Halelor. Coadjutorul, singurul care nu căpătase nimic dintre toţi cei stipulaţi cu atâta grijă în tratat, rămăsese omul cel mai popular din Paris. Doamna de Longueville îşi mutase Curtea, de la Primărie la ea acasă. Domnul de Conde, care se împăcase cu ea, venea din când în când s-o vadă şi de fiecare dată ea îşi recăpăta câte puţin din vechea influenţă pe care-o avusese odinioară asupra lui. Şi iată că dintr-odată se răspândi zvonul că domnul de Vendôme, care cu prilejul tratatului fusese rechemat din exil, se pregătea să definitiveze un proiect de alianţă între casa sa şi Mazarin. Se spunea că fiul lui cel mare, ducele de Mercoeur, urma să se însoare cu Victoria Mancini, cea mai mare dintre nepoatele cardinalului. În vremea asta, spaniolii, profitând de rechemarea trupelor la Paris îşi luară revanşa pentru înfrângerea suferită la Lens şi cuceriră Ypres şi Saint-Venant. Regina, speriată, îşi luă copiii şi plecă la Compiegne. Cardinalul şi prinţul de Conde se îndreptară spre La Fere, ca să treacă în revistă trupele

ce urmau să se îndrepte spre Flandra. Dar sfaturile primite de Conde, la Paris de la sora sa, începură să dea roade. Prinţul, am mai spus-o, era inimos, curajos, dar schimbător şi lacom de glorie. La douăzeci şi şapte de ani cucerise titlul de mare căpitan. Râvnea să-l cucerească şi pe cel de mare om politic şi să-l înfrunte pe Mazarin. Doamna de Longueville îi arătase cât se poate de limpede în ce fel se folosise cardinalul de el. Toţi nobilii care luptaseră împotriva Curţii intraseră în graţiile ei. El, care slujise Curtea, nu căpătase nimic; în plus, mai pierduse şi pălăria de cardinal, pe care voise s-o dea fratelui său. Mai mult chiar, acest frate al său, cocoşat, molâu, ignorant şi în ale războiului şi în ale politicii, fusese numit – datorită numelui său – generalisim al oraşului Paris şi domnise o vreme, aidoma unui rege, în capitala Franţei. Cum s-ar fi comportat el dacă s-ar fi aflat în locul lui, el, soldatul şi omul de geniu! Ar fi domnit ca un rege şi poate că până la urmă ar fi izbutit chiar să pună mâna pe sceptru. Pe de altă parte, alianţa care se pregătea între Vendôme şi Mazarin îl deranja foarte tare. Ducele de Beaufort, băiatul cel mic al lui Vendôme, deşi mai puţin iscusit decât el în ale războiului, dar tot atât de viteaz şi de popular, râvnea să-i ia locul. Şi chiar dacă ar mai fi avut de înfruntat unele piedici în realizarea acestui scop, Victoria Mancini, viitoarea lui cumnată, avea să i le înlăture cu uşurinţă. Aşa că în timpul şederii sale la Compiegne, Conde fu într-o dispoziţie sufletească din cele mai negre. În La Fere, indispoziţia îi spori şi exigenţele marelui căpitan în privinţa armatei pe care-o inspecta îl supărară foarte tare pe Mazarin. Lui Conde îi sări ţandăra şi cum căuta cu lumânarea un motiv ca s-o rupă cu Mazarin, se folosi de acest prilej şi se certă la cuţite cu el. Contele de Harcourt, fratele ducelui de Elbeuf, despre care am mai vorbit, fu numit imediat comandantul armatei din Flandra, în locul lui Conde. Prinţul se retrase la guvernământul său din Bourgogne, nemulţumit de toţi şi de toate, de oameni şi de lucruri.

În vremea asta, cum demonstraţiile frondourilor împotriva lui Mazarin îi jigneau pe partizanii acestuia, mazariniştii hotărâră să riposteze. O mână de nobili, foarte ţanţoşi şi siguri de ei, începură să ia seara cu asalt aleile grădinii Tuileries, să-l laude în gura mare pe cardinal şi să-i facă, cum le venea la gură, pe toţi ce-i care-l ponegreau. Şi iată că ceata asta de tineri aiuriţi se întâlni, într-o seară, în grădina amintită, cu ducele de Beaufort. Cum ducele era singur, socoti înţelept să-i ocolească. A doua zi, întreg Parisul află că ducele, tremurând de frica mazariniştilor, nu avusese curajul să-i înfrunte şi fugise ca un laş. Beaufort nu zise nimic, dar seara, îşi luă cu ei vreo cincizeci de oameni, se duse la birtul Renard, foarte la modă pe acea vreme, unde auzise că se aflau nobilii bătăuşi, îi făcu de ocară de faţă cu toată lumea, îi ciomăgi zdravăn şi-i alungă din Paris. Această escapadă era cât pe-aci să ducă la ruperea proiectului de căsătorie dintre ducele de Mercoeur şi Victoria Mancini. Cardinalul, furios, de înfrângerea partizanilor săi, începu să strige cât îl ţinea gura că nu-şi va da nepoata după fratele unui zăpăcit pe care-l ura din toată inima. Culmea e că în această afacere pusă la cale între Mazarin şi Vendôme, adică între sluga de odinioară a cardinalului Bentivoglio şi urmaşul lui Henric al IV-lea, Mazarin era cel care ameninţa că-şi va retrage cuvântul.

În vremea asta, regina, deşi îl ura pe prinţul de Conde îşi dădu seama că încă nu era destul de puternică pentru a-şi permite luxul să se descotorosească de el. Îi trimise deci, în Bourgogne, o scrisoare plină de bunăvoinţă, în urma căreia prinţul părăsi Maconul, unde se retrăsese, şi se reîntoarse la Compiegne. Regina nu aştepta decât această întoarcere ca să-şi pregătească intrarea în Paris. Coadjutorul, socotind şi el necesară această întoarcere, plecă la Compiegne să discute cu regina. Ajungând acolo intră în palat, dar când să urce scara, cineva îi strecură un bileţel în care scria:

„Dacă intraţi la *regină, sunteţi un om mort”*.

Coadjutorul vârî biletul în buzunar şi intră. Regina îl

primi cum nu se poate mai bine şi insistă să discute şi cu Mazarin. Dar coadjutorul, care ţinea să-şi păstreze popularitatea de care se bucura faţă de parizieni, refuză. Regina se supără, dar coadjutorul îi răspunse că dacă s-ar împăca cu Mazarin şi-ar pierde într-o clipă toată influenţa pe care-o avea şi n-ar mai putea face nimic pentru cardinal. La câteva zile după această vizită, doamna de Chevreuse fu chemată la regină. După ea; porni spre Compiegne ducele de Conţi, sub pretextul că se duce să-şi vadă fratele, pe ducele de Conde. În aceeaşi zi, Curtea primi vestea că ducele de Harcourt forţase râul Escaut, între Bouchain şi Valenciennes, şi pusese pe goană un corp de armată spaniol de opt sute de călăreţi; sigur, nu era nici victoria de la Rocroy, nici cea de la Lens, dar, mă rog, era totuşi o victorie, şi regina hotărî să profite de ea şi să se întoarcă în Capitală. Această întoarcere avu loc în 18 ale lunii august, 1649, după o absenţă de şase luni. Seara, se dădu o mare petrecere la Palatul Regal. A doua zi, ai fi putut crede că regina nu lipsise nicio zi din Paris. Dar, cum bine vă puteţi da seama, toate aceste împăcări erau numai de suprafaţă; pe dedesubt erau pline de venin. Domnul de Conde era mai posomorât ca niciodată. Căsătoria domnului de Mercoeur cu Victoria Mancini, care, în sfârşit, se făcuse, îl înăcrise şi mai tare. Aflase că regina îl primise pe ducele de Beaufort, fratele lui Mercoeur, şi că discutase cu el pe ascuns. Vedea deci plouând cu favoruri ministeriale peste casa Vendôme pe care-o ura, în timp ce el nu izbutise nici măcar să-l ajute pe cumnatul său, domnul de Longueville, să intre în posesia guvernământului din Pont-de-l’Arche care-i fusese făgăduit prin tratat. În sfârşit, într-o seară, venind să insiste din nou pe lângă Mazarin, acesta, contrar obiceiului său, îl repezi cu atâta grosolănie, încât Conde întrebă:

— Eminenţa-voastră îmi declară război?

— Nu-ţi declar. Dar dacă ţii neapărat să te războieşti cu mine, sunt gata.

Conde îşi luă pălăria şi privindu-l pe cardinal, cu surâsul lui dispreţuitor, îi spuse:

— Cu bine, Marte!

Cuvintele fuseseră rostite atât de tare, încât se auziră până în anticameră. A doua zi, toată lumea nu-i mai spunea lui Mazarin decât Marte.

De data asta Conde părea definitiv certat cu Mazaruc. Dar Gaston de Orléans, care ţinea morţiş să-i facă rost abatelui de la Riviere de pălăria de cardinal, încercă să-i împace. Conde se arătă gata să-i satisfacă dorinţa lui Gaston, cu condiţia ca doamnelor de Marcillac şi de Pons să li se acorde onoarea unor taburete la regină. Cererea i se păru atât de nesăbuită lui Gaston, încât o primi cu cel mai dispreţuitor zâmbet cu putinţă. Deşi cititorilor noştri poate că li se pare cât se poate de simplă, ea stârni la Curte o adevărată revoluţie. Regulile etichetei precizau că n-aveau dreptul la taburet în odaia reginei decât femeile care se înrudeau cu casele regale, adică ducesele, soţiile de duci şi cele de pairi. Sora ducelui de Rohan, deşi fusese recunoscută oficial de către Henric al IV-lea ca fiind rudă cu el, iscase mari nemulţumiri la Curte când i se acordase dreptul la taburet. La rândul lui, Ludovic al XIII-lea acordase acest drept domnişoarelor din casa de Bouillon; dar acestea se trăgeau din neam de regi. În sfârşit, regina acordase şi ea acest drept contesei de Fleix, dar contesa era rudă cu Ana de Austria, după cum sora ducelui de Rohan era rudă cu Henric al IV-lea. Or, nevasta prinţului de Marcillac şi văduva domnului de Pons nu se trăgeau niciuna, nici cealaltă din neam de regi. Aşa că toată nobilimea se ridică împotriva acestei pretenţii, ceea ce o făcu pe regină să nu le acorde celor două favoarea cerută. Conde fierbea de mânie. Dar iată că i se ivi ocazia să se răzbune pentru afrontul îndurat. Ducele de Richelieu, nepotul cardinalului cu acelaşi nume, o iubea cu înfocare pe doamna de Pons şi voia s-o ia de nevastă. Or, Curtea nici nu voia să audă de această căsătorie; ducele de Richelieu era guvernator în Havre; doamna de Pons era cea mai bună prietenă a doamnei de Longueville, care – prin bărbatul ei – avea o mare influenţă în Normandia. Dacă l-ar fi atras de partea ei pe ducele de Richelieu,

Normandia ar fi constituit un mare pericol ptntru regină. Conde îi căsători pe cei doi, împotriva Curţii. Această veste o lovi crunt pe regină, mai ales că prinţul de Conde începu şi se laude pretutindeni cu isprava făcută. Fără să-şi dea seama, îşi iscălise sentinţa de întemniţare. Într-adevăr furioasă la culme şi aţâţată de Mazarin, regina porunci ca prinţii de Conde, de Conti şi de Longueville să fie arestaţi. Lucrul se execută de îndată şi cei trei fură conduşi, fără multe fasoane, la închisoarea din Vincennes.

Capitolul XX

1650

Doamna de Longueville în Normandia. — Ajunge în Olanda. — Încercarea de fugă a doamnei de Bouillon. — Doamna de Conde la Bordeaux. — Purtarea lui Gaston. — Turennc tratează cu spaniolii. — Neliniştea Curţii care pleacă din nou la Compiegne. — Oraşul Bordeaux îi primeşte pe prinţii nemulţumiţi. — Curtea porneşte împotriva acestui oraş. — Actul de cruzime al reginei. — Represaliile bordeleziior. — Sfârşitul războiului din sud. — Coadjutorul intră în partidul prinţilor. — Condiţiile acestei alianţe. — Campania lui Mazarin. — Sfârşitul prinţesei de Conde, mama lui Conde, Conti şi a doamnei de Longuevillc. — Hotărârea Parlamentului. — Cardinalul se întoarce la Paris.

În politica veacului de care ne ocupăm este demn de remarcat faptul că ori de câte ori este vorba de un rege, de un prinţ sau de un ministru, orice lucru perfid pe care-l săvârşesc li se iartă, orice faptă urâtă este uitată, orice obstacol întâlnit în cale este înlăturat, orice dificultate este îndepărtată, astfel încât în locul drumului povrnit şi bolovănos, li se înfăţişează o cale uşoară, pardosită cu zâmbete. E adevărat că la capătul acestei căi se mai află uneori câte o prăpastie. Miniştrii, mai dibaci, o evită; regii şi prinţii se pare însă că ţin cu tot dinadinsul să

nimerească drept în ea. Aşa s-a întâmplat şi cu prinţul de Conde. A salvat Franţa câştigând victoriile de la Rocroy, Nordlingen şi Lens; a apărat prestigiul regalităţii la Saint-Germain şi Charenton; i-a adus, în triumf, pe rege şi pe regină, la Paris; cardinalul îi era dator vândut pentru tot ceea ce făcuse pentru el; dar, ca să-şi recâştige popularitatea pierdută, Mazarin s-a hotărât să-l trădeze tocmai pe omul care-l ajutase cel mai mult; drept mulţumire pentru binele pe care i-l făcuse, îl vârâse în lemniţă. Gestul lui Mazarin ne face să ne dăm seama şi mai limpede de laşitatea şi de infamia acestui ministru. În sfârşit, izbutise să se debaraseze de cei trei prinţi care-l stinghereau. Mai rămânea doamna de Longueville.

La vestea arestării soţului şi celor doi fraţi, doamna de Longueville se retrase în Normandia, pe care socotea că putea conta. Dar regina plecă imediat la Rouen, cu cei doi fii ai ei. Normandia, care cu un an în urmă se ridicase până la ultimul om la glasul doamnei de Longueville, de data asta nu mai vru să mişte nici măcar un deget pentru ea. Speriată, doamna de Longueville părăsi Rouenul şi se refugie în Havre; conta pe ducele de Richelieu care fusese numit guvernator al acestui oraş. Dar ducele închise porţile cetăţii şi nici măcar nu vru să audă de ea. Atunci se refugie la Dieppe. Între timp, regina, care-l numise pe contele de Harcourt guvernator al Normandiei, trimise un regiment de soldaţi, comandat de Belliare, s-o prindă pe fugară şi s-o aducă în oraş. Când văzu trupele, doamna de Longueville, temându-se ca nu cumva guvernatorul oraşului s-o predea reginei, fugi pe o poartă dosnică, urmată de câteva din femeile care-o însoţiseră în Normandia şi de câţiva dintre gentilomii care-i rămăseseră credincioşi; după ce făcu mai bine de două leghe pe jos, ajunse în micul port din Pourville; aici văzu la mal o corabie care se pregătea de plecare şi se hotărî să fugă cu ea. Dar mareea era atât de puternică, marea atât de zbuciumată, iar vântul sufla cu atâta furie, încât barcagii de pe ţărm o sfătuiră să nu plece pe o astfel de vreme.

Cum doamna de Longueville se temea de regină mai cumplit chiar decât de un uragan, porunci unui barcagiu s-o ducă totuşi pe vas; nu făcură însă nici douăzeci de metri şi un val uriaş răsturnă barca. Doamna de Longueville căzu în apă şi ar fi pierit cu siguranţă, dacă barcagiul n-ar fi izbutit s-o prindă şi s-o aducă pe mal. Cum doamna de Longueville voia cu tot dinadinsul să ajungă la vas, gentilomii o sfătuiră să renunţe şi să nu ispitească soarta care totuşi fusese atât de binevoitoare cu ea şi o salvase de la moarte. Unul din bărbaţii din escortă făcu repede rost de nişte cai şi, încălecând în grabă cu toţii, merseră toată noaptea, de-a lungul coastei; dimineaţă ajunseră la o casă arătoasă. Era conacul unui senior din Caux, care-i primi cu multă bunăvoinţă, făgăduind să-i ascundă atâta cât va fi nevoie. Aici, doamna de Longueville află cu stupoare că nava pe care ţinuse cu atâta îndărătnicie să se îmbarce aparţinea cardinalului Mazarin şi că, de îndată ce-ar fi pus piciorul pe punte, ar fi fost arestată şi predată acestuia. Peste câteva zile, închirie un vas englezesc, părăsi Franţa şi ajunse cu bine în Olanda, unde fu primită ca o regină de prinţul de Orania şi de soţia acestuia.

Campania din Normandia se terminase. Toţi căpitanii, toţi guvernatorii se grăbiră să depună jurământul de supunere în faţa reginei. Apoi Ana de Austria se îndreptă spre Bourgogne unde lucrurile se petrecură la fel ca în Normandia: adică toată lumea se supuse. Domnul de Vendôme fu numit guvernator în acest ţinut, la fel cum fusese numit şi domnul de Harcourt în Normandia. Apoi regina şi cei doi fii ai săi se reîntoarseră la Paris.

Înainte însă de a pleca din Capitală, regina poruncise ca doamna de Bouillon – al cărei bărbat izbutise să fugă imediat după întemniţarea celor trei prinţi – să fie arestată. Aceasta fu cât pe-aci să scape, dar din nenorocire fata ei se îmbolnăvi de vărsat chiar în ziua plecării. Cum mama nu vru să se despartă de fiica bolnavă, fură prinse şi întemniţate amândouă la Bastilia. Soţia prinţului de Conde fu mai norocoasă. Auzind că va fi arestată, puse pe una din

cameriste în pat, în locul ei, iar ea luându-şi fiul, pe ducele de Enghien, fugi la Montrand, iar de acolo la Bordeaux, oraş care-l simpatiza pe Conde şi care era foarte nemulţumit de guvernatorul său, ducele de Epernon, certat la cuţite cu Parlamentul din acest oraş şi cu magistraţii săi. Aflând această veste, regina îl trimise pe mareşalul de la Meilleraie să supună oraşul şi s-o aducă pe doamna de Conde.

În vreme ce doamna de Longueville fugea în Olanda, în vreme ce doamna de Bouillon era arestată iar doamna de Conde se refugia la Bordeaux, o altă femeie se pregătea s-o înfrunte pe regină: această femeie era prinţesa văduvă de Conde, mama celor doi prinţi arestaţi în mod samavolnic, ducii de Conde şi de Conti. Doamna de Conde-mama se hotărî să facă ceea ce nimeni nu cutezase până atunci: să roage Parlamentul să-i facă dreptate. În vreme ce regina se afla încă în Bourgogne, prinţesa-mamă veni în faţa consilierilor din Marea Cameră şi ceru ca fiii ei să fie judecaţi dacă erau vinovaţi, şi eliberaţi dacă erau nevinovaţi.

Dar Gaston de Orléans, care ţinea locul reginei cât aceasta era plecată, porunci ca prinţesa-mamă să fie exilată la Bourges. Parlamentul, neputându-se opune hotărârii date de Gaston, o sfătui pe prinţesă să plece. Ea plecă într-adevăr, dar, ajungând la Angerville, se îmbolnăvi grav din pricina oboselii şi a durerii şi fu obligată să-şi întrerupă călătoria.

În vremea asta, doamna de Longueville se întâlnise cu nemulţumitul Turenne şi încheiaseră împreună un tratat cu spaniolii. Turenne îşi uni trupele cu cele ale arhiducelui Spaniei, şi, după ce-l asediară o vreme pe ducele le Guise, în Picardia, se îndreptară spre Paris. Curtea, neliniştită, plecă la Compiegne, iar Mazarin se îndreptă spre Saint-Quentin să discute cu mareşalul Duplessis în ce fel să se opună armatelor lui Turenne. Dar n-apucă să ajungă bine în Saint-Quentin, că-l şi prinse din urmă vestea că lucrurile se încurcaseră rău de tot şi în Guyenne. Într-adevăr, soţia lui Conde, împreună cu prinţul de Marcillac, acum duce de

la Rochefoucauld în urma morţii tatălui său, şi cu Bouillon, după ce-l atrăseseră de partea lor pe Turenne, se întorseseră în Guyenne, unde făcuseră apel la toată nobilimea din Auvergne şi Poitou să-i ajute, apel la care nobilimea răspunsese punându-le la dispoziţie o oaste de vreo două mii cinci sute de oameni. Întâlnirea cu această oaste fu fixată în oraşul Mauriac şi doamna prinţesă de Conde, purtându-şi băiatul ca pe un drapel, ajunse în acel loc în ziua de 14 mai 1649. De acolo se îndreptară cu toţii către Bordeaux, echipaţi ca de război, cu steagurile desfăşurate şi sunând din trâmbiţi. După câteva mici încăierări cu oamenii regelui, ajunseră cu bine la Coutras, unde aflară că oraşul Bordeaux era gata să-i primească, pe prinţesă şi pe fiul ei, cu condiţia ca escorta acestora, care li se păru cam prea numeroasă magistraţilor, să rămână dincolo de zidurile oraşului. Prinţesa primi şi intră în oraş în uralele mulţimii de bordelezi care veniseră s-o întâmpine. Curtea, foarte speriată de toate aceste evenimente, îi declară, pe doamna de Conde, pe ducele de Bouillon, pe vicontele de Turenne şi pe ducele de la Rochefoucauld, vinovaţi de crimă de les-majestate. În curând, veştile din sud deveniră din ce în ce mai alarmante. Prinţesa de Conde reedită la Bordeaux scenele de la Primăria Parisului, care avuseseră loc pe vremea doamnei de Longueville. Acum era rândul ei să fie regină în acest oraş, aşa cum fusese şi cumnata ei, cu un an în urmă, la Paris. Îi primi pe ambasadorii regelui Spaniei, discută cu ei, refuză să citească scrisorile mareşalului de la Meilleraie, scrise Parlamentului din Bordeaux prin intermediul Parlamentului din Paris, şi încredinţa ducilor de la Rochefoucauld şi de Bouillon posturile cheie ale oraşului. Curtea, înfuriată, hotărî să pornească împotriva doamnei de Conde aşa cum pornise şi împotriva doamnei de Longueville. Gaston de Orléans fu numit locotenent general al regatului şi regele, regina şi Mazarin o porniră spre Bordeaux, destul de speriaţi şi uitându-se mai mult îndărătul decât înaintea lor. Deşi gazetele de la Curte anunţară că se îndreptau cu toată repeziciunea spre acest

oraş, le trebui mai bine de o lună ca să ajungă de la Paris la Îiboume. Prima faptă a reginei, sosind în acest oraş, fu un act de mare cruzime, care se soldă cu nişte represalii la fel de crude. La două leghe de Bordeaux se afla o cetăţuie, pe jumătate castel, pe jumătate fortăreaţă, unde comanda un om pe nume Richon. Cum acel om nu vru să se supună reginei, aceasta ordonă ca cetăţuia să fie luată cu asalt, iar după ce fu luată, îl condamnă pe Richon la spânzurătoare. Drept represalii, bordelezii spânzurară şi ei un maior din regimentul lui Navailles, prizonier la Bordeaux. Acum, nimeni din acest oraş nu mai vru să se predea reginei. Ana de Austria, înfuriată, ordonă asediul. Dar acest mic război se sfârşi ca toate celelalte din această zbuciumată epocă. Regina se plictisi să mai asedieze oraşul, oraşul se plictisi să mai fie asediat de regină. După diverse tratative purtate ba de domnul de la Meilleraie, ba de La Rochefoucauld, cele două tabere se împăcară şi încheiară un tratat în care se prevedeau următoarele:

1. Bordelezilor li se acorda amnistia totală.
2. Prinţesa de Conde era liberă să se ducă la oricare din castelele ei.
3. Ducii de Bouillon şi de La Rochefoucauld reintrau în graţiile Curţii, garantându-li-se viaţa şi bunurile.
4. Ducele de Epemon era rechemat la Curte.

În plus, doamna de Conde era obligată să părăsească imediat oraşul Bordeaux, ca să facă loc reginei, aceasta ţinând neapărat să fie la rându-i stăpână, chiar şi numai douăzeci şi patru de ore în acest oraş rebel. Prinţesa nu mai aşteptă să fie poftită a doua oară; se îmbarcă imediat pe o mică galeră şi se îndreptă spre Coutras, unde căpătă îngăduinţa să rămână câteva zile. Regina cu cei doi copii ai ei, cu Mazarin, cu Domnişoara, fiica lui Gaston de Orléans, şi cu mareşalul de la Meilleraie, intrară în oraş. Dar în timp ce cardinalul repurta la Bordeaux acest succes neînsemnat, domnul de Turenne, care nu stătuse nici el cu mâinile în sân, mărşăluia spre Paris ca să-l elibereze din închisoare pe prinţul de Conde. Şi iată că într-o bună dimineaţă se răspândi zvonul că spaniolii se aflau la

Dammartin, adică la numai două leghe de Paris. Groaza fu atât de mare printre cei de la Curte, încât nu mai cutezară să-i lase pe cei trei prinţi la închisoarea din Vincennes şi-i transportară, în mare grabă, la castelul Marcousis, aflat la şase leghe de Paris, dincolo de râurile Sena şi Marna, castel care aparţinea contelui de Entraignes. Mutarea odată isprăvită, lucrul cel mai important pentru Curte devenea, în acel moment, să facă rost de bani. După îndelungi deliberări parlamentare, se propuse o Cameră de Justiţie care să-i jupoaie pe bancheri, obligându-i să plătească pe un an înainte, darea anuală. Această măsură procură într-adevăr statului ceva bani, la care mai contribui şi Gaston de Orléans cu şaizeci de mii de livre. Dar Parlamentul nu vru să contribuie cu nimic înainte de a afla din ce pricină se ajunsese într-o situaţie bănească atât de dezastruoasă. Or, cauza era Mazarin, acelaşi Mazarin care îi târâse pe rege, pe regină, Curtea şi armata la o sută cincizeci de leghe de Paris, ca să se războiască cu cine? Cu un oraş paşnic şi pe deasupra şi parlamentar. Căci între Parlamentele din cele două oraşe existau trainice legături de prietenie. Dovadă faptul că Parlamentul din Bordeaux înaintase o cerere Parlamentului din Paris prin care cerea eliberarea celor trei prinţi întemniţaţi; Parlamentul din Paris luase imediat în consideraţie această cerere şi deliberase, cu toată opoziţia lui Gaston de Orléans, care numai la gândul că prinţul de Conde ar putea fi pus în libertate simţea cum moare de frică.

În vremea asta, la Paris începuse să se constituie un partid alcătuit din toţi cei nemulţumiţi, adică din frondeurii care nu căpătaseră niciun beneficiu, şi din vechii mazarinişti care fuseseră traşi pe sfoară. Coadjutorul, pe care Mazarin îl jignise crunt de două sau trei ori, era sufletul acestui partid. Ducele de Beaufort, foarte satisfăcut de favorurile Curţii, nu voi să facă parte din noul partid. Dar iată că într-o noapte, trăsura îi fu atacată de o ceată de oameni înarmaţi, şi în încăierare, una dintre slugile ducelui fu ucisă. Era, fără îndoială, unul din acele atacuri banditeşti atât de frecvente în acea epocă, în care

hoţii buzunăreau pe oricine. Dar poporul, care-l idolatriza pe Beaufort şi care nu încetase o clipă să-l urască pe Mazarin, puse fapta în cârca acestuia, strigând sus şi tare că ministrul voise să-l asasineze pe duce. Cum de data asta pentru o asemenea crimă versurile li se părură neputincioase, renunţară la ele şi apelară la pictură. La trei zile după această întâmplare, nu exista colţ de stradă, poteci sau răscruce unde Mazarin să nu atârne cu laţul de gât, într-o spânzurătoare mai lungă ori mai scurtă, după cât era de înverşunată ura celui care-l zugrăvise. Zidurile mai erau încă acoperite cu aceste picturi, când, în 15 noiembrie 1650, Curtea se înapoie în Capitală.

Nici nu ajunse bine Mazarin la Palat, că noul partid îi şi puse în mână o cerere. După felul cum avea să răspundă la această cerere, tabăra adversă îşi putea da seama de intenţiile sale. În cerere se solicita pălăria de cardinal pentru coadjutor. Mazarin duse cererea reginei, iar aceasta o respinse, înfuriată. Ducele de Orléans, pe care teama îl făcea să vadă uneori mult mai departe decât ceilalţi, insistă pe lângă regină să nu respingă cererea. Regina se mai gândi, apoi spuse că va supune această cerere consiliului ei şi că va face aşa cum o va sfătui acesta. Era un alt mod de a refuza, fiindcă acest consiliu era alcătuit din contele Servien, secretarul de stat Letellier şi din noul cancelar, marchizul de Châtcauneuf, toţi trei duşmani înverşunaţi ai coadjutorului.

Coadjutorul avea mai multe motive să fie nemulţumit de Mazarin. Primul era că după decapitarea lui Carol l, regele Angliei, cardinalul îl primise foarte prost pe contele de Montrose care făcuse foarte multe lucruri bune în Scoţia, în favoarea Franţei.

Al doilea, era refuzul unei amnistii pe care o ceruse coadjutorul în favoarea câtorva gentilomi întemniţaţi la începutul Frondei.

Al treilea motiv de nemulţumire era refuzul pălăriei de cardinal, pe care Mazarin i-o făgăduise totuşi în urmă cu câteva luni.

Această ultimă ofensă umplu paharul şi coadjutorul

redeveni duşmanul neîmpăcat al cardinalului. Numai că această ură era acum mult mai ameninţătoare şi mai înveninată. Or, coadjutorul nu era omul care să-şi rumege multă vreme ura fără să-şi lovească duşmanul. Se alătură deci partidului prinţilor. Şefii acestui partid erau trei femei. Totul este ciudat în această epocă în care, vreme de cinci sau şase ani, mersul firesc al lucrurilor pare răsturnat. Cele trei femei erau: doamna de Rhodes, văduva domnului de Rhodes şi fiica naturală a cardinalului Louis de Lorena; prinţesa Ana de Gonzague, care s-a dat vreme îndelungată drept soţia ducelui de Guise şi care până la urmă s-a hotărât să se mărite cu fratele electorului palatin Eduard de Bavaria, motiv pentru care acum i se spunea Prinţesa Palatină şi în sfârşit, domnişoara de Chevreuse. Gaston de Orléans aderase şi el la acest partid, dar numai ca să aibă o portiţă de scăpare atunci când Conde avea să iasă din închisoare. Prinţul acesta adera la toate comploturile şi le trăda pe toate; aşa că nu ştiai de ce anume să te minunezi mai mult: de uşurinţa cu care el accepta să facă parte din toate aceste cabale, ori de nechibzuinţa celor care-l rugau să participe la ele.

Coadjutorul discută deci cu cele trei şefe de partid şi toţi patru ajunseră la concluzia că:

1. Mazarin trebuia răsturnat;
2. Prinţii trebuiau să fie scoşi din închisoare;
3. Coadjutorul să fie, în sfârşit, făcut cardinal;
4. Domnişoara de Chevreuse să se mărite cu prinţul de Conti.

Semnară cu toţii actul care conţinea aceste condiţii; dar, din păcate, actul n-avea nicio valoare dacă nu era semnat şi de Gaston de Orléans. Ca să poată pune mâna pe el, fură obligaţi să se lanseze într-o adevărată vânătoare: prinţul fu urmărit, rugat, sâcâit, strâns cu uşa. Până la urmă semnă.

„Dar – spune domnişoara de Chevreuse – *ca şi cum ar fi semnat un pact cu diavolul, speriat să nu fie cumva surprins de îngerul său păzitor”.*

Cam tot pe atunci, cardinalul, de teamă ca nu cumva

prinţii întemniţaţi să evadeze, porunci să fie transferaţi de la Marcousis la Havre. De această treabă se ocupă domnul de Harcourt, noul guvernator al Normandiei. Cei trei îşi păstraseră firea până şi în închisoare: domnul de Conde făcea spirite şi cânta, domnul de Conti ofta şi se ruga, iar domnul de Longueville suferea şi se văita. În ziua în care porniră spre Havre, Conde compuse în cinstea şefului de escortă un cuplet pe care-l cântă cât ţinu drumul. Iată-l:

„Bondocul ăsta gras şi scurt
Ce-a fost un nume în istorie.
Acest brav conte de Harcourt
Învăluit cândva în glorie.
Care-a intrat ca un erou şi în Cazai şi în Turin
Acuma, vai! Acuma, vai!
E portărel la Mazarin!”

Închisoarea îi sporise grozav popularitatea lui Conde. Oamenii de litere îi înălţau osanale: Corneille, Sarrasin, Segrais, Scarron şi domnişoara de Scudery îi aduceau elogii pretutindeni. La câteva zile după plecarea din Vincennes, domnişoara de Scudery, care venise într-un fel de pelerinaj în fosta celulă a lui Conde, pelerinaj foarte la modă în acea vreme, văzând nişte flori pe care prinţul, ca să se distreze, le uda zilnic cu mâna lui, scrise pe perete următorul catren:

Aceste gingaşe garoafe stropite de-un războinic mare.
Cu mâna ce-a ţinut o spadă şi-a înstrunit un armăsar.
Îţi amintesc că şi Apolo a construit cândva altare
Şi nu te miră că şi Marte poate să fie grădinar.

În vremea asta, campania din Guyenne îi deschisese cardinalului apetitul pentru războaie. În loc să rămână la Paris, unde duşmanii lui îi făceau o atmosferă din cele mai proaste, el plecă în Champagne, unde mareşalul Duplessis se pregătea să cucerească Rethelul. Nici nu trecu bine de bariera Parisului că ostilităţile împotriva lui şi începură. Soţia lui Conde trimise repede Parlamentului o cerere, în care implora ca cei trei prinţi să fie puşi în libertate, iar dacă nu, să fie măcar judecaţi şi aduşi de la Havre la

Luvru. Tot atunci sosi la Paris vestea că prinţesa-mamă de Conde murise. Îşi dăduse sfârşitul fără să mai apuce să-şi revadă fiii, iar cei care aveau interes să tragă foloase din această moarte lansară zvonul că prinţesa se prăpădise de jalea şi durerea pricinuite de întemniţarea fiilor ei. Parlamentul luă imediat în discuţie cererea doamnei de Conde, soţia prinţului, şi tocmai erau pe cale să-i dea satisfacţie, când iată că un curier aduse vestea cuceririi Rethdului şi a victoriei repurtată de mareşalul Duplessis asupra lui Turenne, care sosise prea târziu în ajutorul acestui oraş. Vestea contraria grozav noile planuri ale coadjutorului. Aşa că, chiar a doua zi după sosirea acestei veşti, se înfiinţa în faţa Parlamentului pentru a sprijini cererea doamnei de Conde, susţinând că trebuia să se profite de victoria de la frontieră pentru a se asigura liniştea în oraşul Paris. Parlamentarii căpătară din nou curaj şi, în 30 decembrie, se hotărî ca, după ce se va discuta şi cu regina arătându-i-se că cei trei prinţi fuseseră închişi pe nedrept, aceştia să fie puşi de îndată în libertate.

A doua zi, în 31 decembrie, cardinalul înştiinţat de regină că, profitând de plecarea sa, partidele adverse unelteau împotrivă-i, se întoarse în Capitală.

Cu această înapoiere a lui Mazarin la Paris se încheiară şi evenimentele atât de pline de neprevăzut ale acelui an, 1650, la sfârşitul căruia se stinse din viaţă şi ducele de Angoulême. Era unul dintre ultimii combatanţi ai veacului al XVII-lea, aşa că socotim necesar să ne ocupăm puţin de el.

Charles de Valois, duce de Angoulême, era fiul lui Carol al IX-lea şi al Mariei Touchet şi vreme de şaptezeci şi şapte de ani, a trăit sub cinci regi: Carol al IX-lea, Henric al III-lea, Henric al IV-lea, Ludovic al XIII-lea şi Ludovic al XIV-lea.

La moartea sa, Carol al IX-lea l-a lăsat în grija lui Henric al III-lea. Acesta l-a iubit foarte mult şi ducele de Angoulême nu numai că a vegheat ultimele clipe ale tutorelui său, dar ne-a lăsat şi nişte *Memorii* foarte interesante, în care moartea acestui rege este descrisă

până în cele mai mici amănunte.

Pe patul de moarte, Caterina de Medicis, i-a dăruit comitatele Auvergne şi Lauraguais. Ducele a păstrat aceste două comitate până în clipa în care Margareta de Valois, prima nevastă a lui Henric al IV-lea, i le-a cerut regelui pentru Delfinul Ludovic al XIII-lea.

În vremea asta Angoulême, zăcea la Bastilia pentru complotul pus la cale împotriva lui Henric al IV-lea, împreună cu Biron. În 1603 ieşi în sfârşit, din lemniţă, dar în 1604 nimeri din nou acolo, deoarece conspirase împotriva aceluiaşi rege împreună cu sora lui, marchiza de Vremeil. De data asta fu condamnat la decapitare; dar Henric al IV-lea preschimbă cruda pedeapsă în închisoare pe viaţă. Iată însă că în 1616, ducele de Angoulême ieşi din nou din lemniţă şi deveni, în 1619, colonel-general al cavaleriei franceze şi cavaler al ordinelor regelui; în 1628 era comandantul şef al armatei care asediase cetatea La Rochelle.

Bastilia, pe care o frecventase în atâtea rânduri, îi inspirase ducelui un mare respect faţă de Richelieu. Cum devenise unul dintre cei mai zeloşi curteni ai acestuia, într-o zi Richelieu, dându-i să comande un corp de armată, i-a spus:

— Domnule, regele îţi încredinţează comanda supremă a acestei armate, dar te roagă ca, atât cât este cu putinţa, să te abţii să-l furi.

— Domnule, răspunsese ducele care era recunoscut pentru lăcomia lui de bani, ceea ce-mi cereţi e un lucru foarte dificil, dar, în sfârşit, voi face tot ce voi putea ca să nu-l nemulţumesc pe rege!

În 1644, deci la vârsta de şaptezeci şi unu de ani, deşi încovoiat şi doborât de gută, s-a însurat cu o fată de douăzeci, frumoasă, şi deşteaptă pe care o lăsat-o văduvă în 1650. Această văduvă, care a trăit până în 15 august 1725, constituie unicul exemplu, în istorie, al unei nurori care a murit la o sută cincizeci şi unu de ani după socrul ei. (Se ştie că regele Carol al IX-lea a murit în 1574).

Să presupunem acum că ducele de Angoulême n-ar fi

fost fiul natural al lui Carol al IX-lea, ci fiul lui legitim: nici Henric al III-lea, nici Henric al IV-lea n-ar mai fi domnit. Ce s-ar fi întâmplat atunci cu Franţa? Ce schimbări ar fi adus în lume acest moştenitor direct al regilor din ramura Valois? Există genuni a căror adâncime te sperie şi pe care inteligenţa umană nu cutează să le sondeze...

Capitolul XXI

1651

Intrigile lui Mazarin după înapoierea sa la Paris. — Refuzul Domnişoarei. — Fidelitatea lui Gaston. — Plângerile Parlamentului. — Discursul lui Gondy. — O nouă furtună ameninţă Curtea. — Ducele de Orléans şi Mazarin. — Măsurile luate de Gaston. — Izbucneşte furtuna împotriva cardinalului. — Plecarea lui Mazarin. — Sfatul coadjutorlui. — Nehotărârea Domnului. — Răscoala Parisului. — Poporul la Palatul Regal. — Eliberarea celor trei prinţi. — Împăcarea reginei cu Gondy. — Înţelegeri. — Majoratul regelui.

Ajuns la Paris, cardinalului nu-i trebuiră decât o discuţie cu regina şi o privire aruncată în jur ca să-şi dea seama cât de mult pierduse. Se simţi părăsit de toţi cei care-l ajutaseră odinioară. Socoti că cel mai important sprijin ce trebuia recucerit era cel al lui Gaston de Orléans. Aşa că primele sale demersuri fură îndreptate către unchiul regelui. Dar Gaston, pe lângă alte cusururi, îl avea şi pe cel al vicleniei. Ca să nu discute cu ministrul, o făcu când pe bolnavul, când pe bosumflatul, când pe nemulţumitul. Mazarin se văzu obligat să folosească alte mijloace. Apelă deci la domnişoara de Navailles, pe care o trimise la fiica lui Gaston să-i ofere, din partea lui, mâna lui Ludovic al XIV-lea, cu condiţia să-şi împiedice tatăl să intre în partidul prinţilor.

Domnişoara de Orléans – căreia acum începuse să i se spună şi Marea Domnişoară spre a o doosobi de

celelalte fete ale lui Gaston, avută din cea de a doua căsătorie a sa cu Margareta de Lorena – depunea nişte eforturi nemaipomenite ca să se mărite. Lucrul pare cu atât mai ciudat, cu cât Marea Domnişoară avea un chip plăcut, se trăgea din os de rege şi era putred de bogată. E adevărat că atunci când se născuse, un vraci îi prezisese că nu se va mărita niciodată. Oare această prezicere să fi influenţat asupra sorţii sale, sau soarta dăduse câştig de cauză prezicerii?

Dar fie că Domnişoara nu se încrezu în făgăduiala făcută de Mazarin, nici în sinceritatea acestuia, fie că diferenţa prea mare de vârstă dintre ea şi Ludovic al XIV-lea o făcu să-şi dea seama de imposibilitatea unei asemenea căsătorii, deşi ar fi dat oricât să se mărite cu un rege, nu se lasă impresionată de propunere. Dimpotrivă, pufni în râs şi-i spuse domnişoarei de Navailles:

— Sunt dezolată, dar şi eu şi tata ne-am dat cuvântul că vom intra în acest partid: acum nu mai putem da înapoi.

— Ei, Doamne, răspunse domnişoara de Navailles, mai întâi măritaţi-vă cu regele şi după aceea n-aveţi decât să intraţi în ce partid doriţi!

Dar sfatul n-avu nicio influenţă asupra Marei Domnişoare care scăpă şi de data asta ocazia de a-şi schimba coroana de prinţesă cu una de regină.

Un asemenea refuz îl nelinişti foarte tare pe cardinal, îşi spuse că Gaston trebuia să fie vârât până în gât în politica noului partid din moment ce-şi permitea să refuze o asemenea propunere.

Asta însă nu-l împiedică pe Mazarin să-l poftească pe Gaston la masă, împreună cu regele şi regina, crezând că doar, doar va izbuti să-l atragă de partea lui. Coadjutorul, ştiind cât de nestatornic era Gaston în prieteniile sale, socoti că nu mai era vreme de pierdut şi că Mazarin trebuia răsturnat cu orice preţ. Dar, în ciuda temerilor coadjutorului, Gaston se ţinu tare. Această inflexibilitate a Domnului timp de şase săptămâni, fu poate cel mai mare miracol pe care-l săvârşise vreodată coadjutorul. Ceea ce pare mai ciudat în toată povestea asta, e că cei trei prinţi,

aflaţi la Havre, nu numai că erau la curent cu tot ceea ce se petrecea la Paris, dar conduceau ei înşişi răzmeriţa menită să le aducă eliberarea. Trimiteau şi primeau scrisori în nişte ludovici mari de aur, goi pe dinăuntru. În 4 decembrie, în timp ce Parlamentul se afla în plină şedinţă, regina trimise pe careva să le spună parlamentarilor că aştepta o deputăţie a lor la Palatul Regal. Deputăţia plecă imediat. Primul preşedinte, care o conducea, luă cuvântul şi fără să mai aştepte ca regina să le spună de ce-i chemase, începu să se plângă, în numele întregului Parlament, că încă nu primiseră niciun răspuns la cererea pe care i-o trimiseseră în 30 octombrie. Regina răspunse că mareşalul de Grammont plecase la Havre ca să-i scoată pe cei trei prinţi din închisoare, cu condiţia ca aceştia să-şi dea cuvântul că nu vor mai contribui în niciun fel la zdruncinarea statului. Cum răspunsul era cam evaziv deputaţii insistară ca regina să se pronunţe mai limpede. Dar ea, plictisită, îi trimise la ministrul justiţiei, care în loc să le răspundă la întrebare, se dezlănţui, ocărându-l pe coadjutor. Cum ministrul de justiţie, fiind răcit, răguşise şi vorbea cu oarecare dificultate, parlamentarii pretextând că nu înţeleg ce spune, îl rugară să pună totul pe hârtie. Ministrul fu de acord; trecu alături, în cabinetul reginei, şi după o vreme se întoarse cu o declaraţie scrisă de mâna lui şi corectată de mâna reginei. Iată ce se spunea, între altele în această declaraţie:

„Că domnul coadjutor minţise (cuvântul era scris de mâna reginei); că era un spirit răutăcios şi periculos, care-i dădea domnului Gaston sfaturi nefaste; că urmărea să ducă statul la pierzanie, numai fiindcă i se refuzase pălăria de cardinal; că se lăudase în mod public cum că va pune foc în cele patru colţuri ale ţării şi că va păzi cu străşnicie acest foc, zdrobind cu mâna lui capul oricui s-ar apropia să-l stingă...”

Citirea acestei declaraţii, în plin Parlament, produse, după cum vă puteţi lesne închipui, un mare efect. Era scânteia care mai lipsea butoiului cu pulbere şi lupta deveni acum o chestiune de viaţă şi de moarte între

Mazarin şi Gondy. Acesta din urmă se năpusti la tribună, îmboldit de declaraţia cu pricina, întocmai ca un bidiviu de pinteni:

— Domnilor, strigă el, dacă respectul pe care-l am faţă de dumneavoastră nu mi-ar închide gura, ar fi cazul să mă plâng că n-aţi condamnat ticăloşia acestei hârtii fără valoare care s-a citit aici; presupun însă că aţi socotii acest pamflet josnic – care nu-i altceva decât o izbucnire nesăbuită de ură a cardinalului – sub demnitatea mea şi a domniilor voastre. Aveţi dreptate, domnilor, şi eu nu voi răspunde invectivelor cardinalului decât printr-un citat din cei vechi:

„În dificillimis Reipublicae temporibui urbem non deserui, în prosperis nâhil de publica re libavi, în disperatis nihil timui”.

„Spre exemplu Republica, în acel moment, nu a oferit cetăţenilor nici prosperitate nici disperare”.

Cer iertare adunării, că – după aceste puţine cuvinte – mă văd silit să plec; mă voi întoarce însă. Părerea mea, domnilor, e să-l rugaţi pe rege să emită un ordin de eliberare al celor trei prinţi şi o declaraţie de nevinovăţie a acestora; apoi să-i cereţi să-i îndepărteze de îndată, din consiliu şi de lângă persona sa pe Mazarin. Sper că Parlamentul va rezolva chiar azi aceste treburi.

Cuvântul coadjutorului fu salutat cu vii aclamaţii şi propunerea sa, pusă la vot, fu aprobată în unanimitate. Regina, auzind de cele petrecute în Parlament, îi trimise vorbă lui Gaston că vrea să discute cu el. Dar Gaston se mai afla încă sub influenţa dominatoare a coadjutorului.

Îi răspunse deci că n-avea ce discuta cu ea până ce Mazarin nu va fi alungat şi cei trei prinţi scoşi din lemniţă. De data asta furtuna începuse să bubuie peste tot: în familia regală în nobilime şi în popor. Totuşi regina nu se dădu bătută, răspunse că dorea mai mult decât oricine eliberarea prinţilor, dar că trebuia să ia unele măsuri pentru siguranţa statului; că, în privinţa cardinalului, îl va ţine în consiliu atât cât va socoti ea că e util, adăugând că nu era de competenţa Parlamentului să-i dicteze ei ce

miniştri s-o slujească.

În aceeaşi zi, Gaston se duse totuşi la Palatul Regal, spre consternarea prietenilor săi, care se temeau să nu-şi schimbe părerile. Dar alteţa-sa se afla într-o pasă buna, în care predominau curajul şi statornicia. Nu vru să audă nimic şi, pentru prima oară, avu tăria să-şi privească duşmanii politici – pe regină şi pe cardinal – drept în faţă. Mazarin se apucă să-i atace cu furie pe domnul de Beaufort şi pe coadjutor, care, în acel moment, erau cei mai apropiaţi sfătuitori ai Domnului. Îl compară pe ducele de Beaufort cu Cromwell, pe coadjutor cu Fairfax şi Parlamentul cu Camera supremă care-l condamnase la moarte pe Carol I. Prinţul îl repezi, spunându-i că Beaufort şi coadjutorul erau prietenii săi şi că nu îngăduia nimănui să-i vorbească de rău; că, în ceea ce privea Parlamentul, acesta era primul şi cel mai mare corp legiuitor al ţării şi că în tot ceea ce făcuse procedase cum nu se poate mai just. După care, întorcându-i cardinalului spatele, se retrase. A doua zi, Gaston îi trimise la regină pe mareşalul de Villeroy şi pe secretarul de stat Letellier, cu poruncă să-i spună acesteia că el, Gaston, era foarte nemulţumit de cardinal; că acesta îi vorbise foarte obraznic în ajun; că o ruga să-l îndepărteze de îndată din consiliu, unde el nu-şi va mai relua locul câtă vreme Mazarin se mai afla acolo; în plus, îi trasă lui Villeroy sarcina să răspundă de persoana regelui, poruncindu-i totodată, în calitatea lui de locotenent-general al regalului, să nu asculte decât de ordinele sale. Secretarul de stat Letellier primi şi el poruncă să nu expedieze nicio scrisoare înainte de a i-o arăta prinţului. Gaston mai porunci, de asemenea, gărzilor oraşului să-şi pregătească armele şi să nu asculte decât de ordinele sale. După care, îl chemă pe coadjutor, îi povesti tot ce se întâmplase şi-l trimise, a doua zi, la Parlament, în numele său. Coadjutorul istorisi pe larg, parlamentarilor, scena pe care-o avusese domnul de Orléans cu Mazarin, la Palatul Regal. În plus, relată adunării cuvintele injurioase rostite de Mazarin la adresa domnului de Beaufort, a sa şi a Parlamentului. Însulta – rostită de coadjutor pe un

anumit ton – căpătă asemenea proporţii, încât ridică în picioare întreaga adunare. Urmă un moment de furie cumplită împotriva cardinalului şi din toate părţile începu să plouă cu propuneri care de care mai năstruşnice. Un consilier pe nume Coulon ceru să se trimită pe loc o deputăţie la regină care s-o poftească să-l alunge pe cardinal. Preşedintele Viole propuse ca Mazarin să fie adus pe sus în faţa Parlamentului ca să dea socoteală de felul cum administrase bunurile statului şi să-şi ceară scuze, în mod public, de jignirile aduse. Unii cerură să fie arestat. Practic însă, nu se hotărî nimic şi şedinţa din ziua aceea se încheie cu strigătul de: „Jos Mazarin”, strigăt care se răspândi pe mai toate străzile oraşului.

Regina nu se aşteptase la o asemenea furtună, care începu să zgâlţâie întreg Palatul. Câţiva ofiţeri îi propuseră lui Mazarin să se retragă în vreun loc mai întărit. Alţii propuseră să aducă nişte trupe în Paris şi să le cantoneze în jurul Palatului. În toiul acestor dezbateri, iată că sosi la Palat doamna de Chevreuse. Întrebată şi ea, ca toţi ceilalţi, ce părere are în legătură cu plecarea cardinalui, doamna de Chevreuse – una din cele mai înflăcărate adepte ale lui Gondy – spuse că ar fi bine ca domnul cardinal să plece o vreme din Paris, până ce va trece furtuna. În timpul acestei absenţe ea se va face luntre şi punte să-l împace cu domnul Gaston de Orléans. De îndată ce prinţii vor ieşi din închisoare, ea îşi va asuma sarcina de a-l îmblânzi pe Gaston de Orléans, care-l va privi cu alţi ochi pe eminenţa-sa.

Această părere – emisă de o femeie pe care-o credeau prietenă sinceră – avu câştig de cauză. Cardinalul hotărî să plece chiar în aceeaşi seară la Havre, ca să-i elibereze pe cei trei prinţi. Nimeni nu fu prevenit de această fugă. La 6 februarie, seara, cardinalul veni ca de obicei, la regină, care discută cu el, îndelung, fără ca cineva să poată observa nici cea mai mică schimbare în glasul sau pe chipul celor doi. La ora zece, Mazarin o salută pe regină şi intră în apartamentul său. Acolo, îşi puse o haină de culoare roşie, strânsă pe corp, o pereche

de pantaloni cenuşii şi o pălărie cu pană; apoi plecând pe jos, din Palat, urmat doar de doi gentilomi, ajunse la poarta Richelieu unde-l aşteptau câţiva dintre oamenii săi, cu nişte cai gata înşeuaţi. După două ceasuri ajunse la Saint-Germain, unde urma să petreacă noaptea.

Coadjutorul află vestea de la doamna de Guemenee. Dădu fuga la Gaston de Orléans pe care-l găsi înconjurat de curteni. Se bucurară cu toţii de ce auziră, dar bucuria le fu curmată brusc de un gând care-i trecuse prin cap coadjutorului: regina fusese mult prea calmă şi prea liniştită; nu cumva se pregătea să fugă şi ea după cardinal, luându-l cu sine şi pe rege? Singurul care nu se sinchisi de asemenea presupunere fu Gaston. Chiar dacă lucrurile s-ar fi întâmplat astfel, el n-avea decât de câştigat: regele şi regina odată plecaţi, el rămânea stăpânul absolut al Parisului şi poate, cine ştie, până la urmă al Franţei, realizându-şi astfel planul la care visa de-o viaţă.

A treia zi după plecarea cardinalului, în momentul în care coadjutorul, vârât în pat, se pregătea să adoarmă, se trezi cu o slugă a lui Gaston care-i spuse că stăpânul său îl ruga să vină cât mai repede cu putinţă la Luxembourg. Coadjutorul sări din pat şi în timp ce se îmbrăca, un paj îi aduse un bileţel din partea domnişoarei de Chevreuse, în care aceasta nu spunea decât atât:

„Vino repede la Luxembourg şi ia-ţi nişte oameni să te păzească".

Coadjutorul sări în trăsură, ajunse la palat şi intră repede în anticamera domnişoarei de Chevreuse, care-l aştepta stând pe un cufăr.

— Ah, tu eşti? strigă ea văzându-l pe Gondy. Mama, care nu s-a simţit azi prea bine, şi n-a putut să iasă din casă, m-a trimis pe mine să-i spun Domnului că regina se pregăteşte să fugă din Paris. S-a culcat, dar o cameristă are poruncă s-o scoale şi se spune că s-ar fi culcat îmbrăcată şi încălţată.

— Vestea asta provine dintr-o sursă sigură?

— De la mareşalii d'Aumont şi d'Albret, răspunse domnişoara de Chevreuse. M-am dus deci repede la

Domnul; l-am sculat din somn şi i-am spus despre ce e vorba. El a ascultat, iar primele cuvinte pe care le-a rostit au fost: „Chemaţi-l repede încoace pe coadjutor”.

— Hai la el, spuse Gondy şi încă repede de tot, fiindcă dacă Domnul e şi de data asta tot atât de încet ca de obicei, regina ne scapă.

Îl găsiră pe Gaston tot în pat, alături de nevastă-sa.

— Ah, dragă Gondy, strigă ducele de Orléans, ai avut dreptate! Acum ce-i de făcut?

— Monseniore, nu ne rămâne altceva de făcut decât să luăm ca asalt porţile Parisului!

Dar măsura era mult prea viguroasă pentru ca Domnul să fie în stare s-o transpună în fapt. Tot ceea ce putu obţine coadjutorul de la el fu făgăduiala că-l va trimite pe Souches, căpitanul gărzilor elveţiene, s-o roage pe regină să se mai gândească înainte de a face un asemenea pas.

— Atâta va fi de ajuns, spuse Gaston. Când regina o să vadă că planul i-a fost descoperit, n-o să mai fugă.

Coadjutorul se uită o clipă la el, apoi ieşi din odaie.

Îi scrise imediat lui Beaufort rugându-l să vină la el. În vremea asta, domnişoara de Chevreuse îl scula din somn pe mareşalul de La Motte. După câteva clipe, alarma din palat trecu în stradă. Beaufort şi La Motte, călare pe cai, se năpustiră pe uliţele Parisului, strigând cât îi ţinea gura: „Sus! La arme! Regina vrea să fugă!” Burghezii se adunară în grabă şi o porniră grămadă către Palatul Regal. Între timp, regina – prevenită de Gaston, prin Souches – îl dezbrăcă repede pe rege, care era îmbrăcat ca pentru drum, îi scoase ghetele şi-l vârî în pat, spunându-i să se prefacă adormit. Apoi se dezbrăcă şi ea şi se vârî în pat. După câteva minute, un ofiţer din gardă veni să-i spună că norodul Parisului, înfuriat de ideea unei a doua fugi a regelui său, ţinea morţiş să-l vadă. În acel moment, strigătele de afară se înteţiră; din zgomotul infernal pe care-l făcea mulţimea la porţile palatului, nu se putea distinge decât un singur cuvânt: „Regele!

Ana de Austria luă, brusc, o hotărâre.

— Coboară, domnule, îi spuse ea ofiţerului, şi dă poruncă să se deschidă porţile palatului. Să vină toţi încoace să-l vadă pe rege! Ai însă grijă şi spune-le să nu facă zgomot, fiindcă regele doarme!

Ofiţerul făcu ce i se spusese şi mulţimea năvăli în palat. Preveniţi să nu facă zgomot, oamenii vorbeau în şoaptă şi mergeau în vârful picioarelor; ajunşi în odaia micului rege, Ana de Austria dădu în lături perdelele de la pat şi toată grămadă aceea de oameni putură să-l vadă pe Ludovic dormind liniştit în aşternutul său. Procesiunea dură până pe la trei dimineaţa.

În vremea asta, cardinalul se îndrepta spre Havre, tot trăgând nădejde că regina îl va ajunge din urmă. În 15 februarie, sosi la Paris vestea că cei trei prinţi fuseseră eliberaţi. Mazarin le deschisese cu mâna lui uşa lemniţei, nădăjduind în felul acesta într-o împăcare cu Conde. Dar acesta, care ştia din scrisorile primite de la Paris, că Mazarin nu-i eliberase decât forţat de Parlament şi de Gaston de Orléans, îl privi de sus şi, ca să-i arate că nu era deloc grăbit să părăsească închisoarea, oferi un banchet în regulă, chiar în celula sa.

În 16, întreg Parisul îi aştepta pe cei trei prinţi. Gaston şi Beaufort le ieşi înainte cu trăsura, şi în strigătele unei mulţimi uriaşe, ajunseră în sfârşit la Palatul Regal. Conde intră în odaia reginei

„Unde se purtă – spune La Rochefoucauld în *Memoriile* sale – *nu ca un om ce venise să ceară iertare, ci ca unul ce urma să acorde iertare”.*

În vremea asta, cardinalul, părăsind oraşul Havre, ajunse la graniţa de nord a ţării şi se retrase la Bruhl, un orăşel din electoratul Colonia. A doua zi, după ce Mazarin părăsise Parisul, Parlamentul redactă o declaraţie în care i se mulţumea reginei pentru că-l gonise pe cardinal şi în care i se punea în vedere să excludă din Consiliu

„Orice străin sau orice persoană legată prin jurământ faţă de alţi prinţi şi nu faţă de rege”.

Regina, se grăbi să accepte această declaraţie care-i

interzicea şi coadjutorului – ca italian ce era – să facă vreodată parte din Consiliu sau să ajungă cardinal. La o lună după asta, preşedintele Viole veni să-l roage pe Gaston de Orléans să revoce hotărârea privitoare la căsătoria prinţului de Conti cu domnişoara de Chevreuse. Se vedea încă o dată cât de puternică era influenţa doamnei de Longueville asupra fratelui ei. Căci această doamnă se temea grozav ca nu cumva domnişoara de Chevreuse, odată măritată cu Conti, să facă din bărbatul ei sclavul supus al coadjutorului. Totodată i se retrăgea domnului de Châteauneuf funcţia de ministru de justiţie, funcţie ce i se încredinţa primului preşedinte Mole, duşman declarat al coadjutorului. Era limpede că domnul de Gondy, după ce depusese atâtea strădanii ca să aducă pacea în ţară, era ales să plătească oalele sparte. Dar coadjutorul nu era omul care să poată fi tras pe sfoară. Nu numai că-şi cunoştea puterea, dar şi-o mai şi exagera. Hotărî deci să se retragă sub acoperişul episcopal şi să pedepsească astfel Curtea, prin absenţa sa. Se duse la Gaston şi-i spuse ca după ce avusese cinstea şi satisfacţia de a-l ajuta în două treburi nespus de plăcute – adică alungarea cardinalului şi reîntoarcerea celor trei prinţi care-i erau lui Gaston veri – cerea îngăduinţa de a se întoarce la preocupările sale; şi cum se apropia săptămâna Mare, voia să se retragă la Notredame, ca să se roage şi să se căiască. Oricât de tare ar fi ştiut Domnul să se prefacă, în ochii săi licări totuşi o sclipire de bucurie. Într-adevăr, după victorie coadjutorul devenise un aliat stânjenitor. Aşa că Domnul îşi deschise larg braţele, apoi îl strânse la piept, jurându-i că nu-l va uita niciodată. Ieşind de la Gaston, coadjutorul le făcu o vizită celor trei prinţi, de la care – zicea el – voia să-şi ia rămas bun. Erau cu toţii la palatul Conde împreună cu doamna de Longueville şi cu Prinţesa Palatină. Cele două doamne nu părură prea afectate de această retragere; singur Conde întrevăzu urmarea acestui: *„pas de ballet”,* cum spune coadjutorul în *Memoriile* sale, şi păru foarte surprins.

Chiar în aceeaşi seară, Gondy se retrase la

Notredame, lăsând timpul şi două dintre cele mai puternice sentimente să-i deschidă larg poarta pe unde să reintre pe scena lumii: ura înverşunată a prinţilor faţă de Mazarin şi dragostea pătimaşă a reginei pentru acelaşi Mazarin.

În vremea asta, coadjutorul părea să-şi fi luat în serios rolul, fiindcă nu se mai amesteca în nimic. Nu se ocupa decât de îndatoririle sale preoţeşti, nu discuta decât cu clerici şi canonici şi nu se ducea decât noaptea târziu, la iubita sa, domnişoara de Chevreuse. Scăpat de coadjutor, prinţul de Conde începu să-şi formuleze cererile şi să-şi precizeze poziţia. I se făgăduise guvernământul din Guyenne (care-i fusese luat ducelui de Epernon) şi locotenenta generală. Dar iată că pe lângă ceea ce i se oferise, Conde mai pretindea şi guvernământul din Provence pentru fratele său, Conti. Or, cum prinţul de Conde mai avea în stăpânire oraşele Stenay, Bellegarde, Dijon şi Montrond ca şi Clermontul, în Argonne, dacă i s-ar fi acordat tot ce cerea, devenea aproape egal cu regele: asta însemna să-i oferi unui ambiţios mijloacele de a susţine o luptă în care regele putea fi oricând învins. Din exilul lui, de unde coresponda totuşi cu regularitate cu regina, Mazarin se îngrozi de aceste cereri ale prinţului, care de altfel şi începuse să-şi înşface partea, fără a se mai sinchisi de foştii săi prieteni. Lucrurile se aflau deci în această stare, când într-o noapte, cam pe la ceasurile unu, vicontele deantei, fratele mareşalului Duplessis, unul dintre cei mai intimi confidenţi ai reginei şi mai fideli servitori ai cardinalului, intră în odaia coadjutorului şi, aruncându-se în braţele acestuia strigă:

— Salvaţi-l pe domnul cardinal!

Coadjutorul îl privi uluit şi-l întrebă dacă nu cumva să smintise.

— Nu sunt nebun, răspunseantei; de altfel afară, în trăsură, e cineva care poate să vă confirme că sunt în toate minţile!

— Şi cine e persoana care-şi asumă o asemenea răspundere? Întrebă râzând, coadjutorul.

— Fratele meu, mareşalul Duplessis.

Coadjutorul începu să fie din ce în ce mai atent.

— Ascultaţi, reluăantei şi vă rog să cântăriţi fiecare vorbă a mea. Regina mi-a poruncit mai adineauri să vă spun că pune în mâinile dumneavoastră soarta ei, a regelui şi a ţării.

După careantei îi istorisi pe larg coadjutorului cum Mazarin îi scrisese reginei că dacă-i dă lui Conde pe lângă Guyenne, şi guvernământul din Provence, va fi trasa la răspundere de rege, care atunci când va fi mare o va învinui că i-a dus ţara de râpă. Coadjutorul asculta cu urechile pâlnie, când iată că în odaie intră mareşalul Duplessis care puse pe masă o scrisoare.

— Poftim, Gondy, citeşte...

Era scrisoarea lui Mazarin, în care cardinalul spunea printre altele:

„Ştiţi, Doamnă, că cel mai cumplit duşman pe care-l am pe lumea asta e coadjutorul. Ei bine, prefer să discutaţi cu el condiţiile puse de domnul de Conde. Faceţi-l pe domnul de Gondy cardinal, daţi-i postul meu de ministru, instalaţi-l, dacă vrea, chiar în propriul meu apartament. E adevărat că e mai apropiat de Gaston decât de dumneavoastră, dar asta n-are nicio importanţă fiindcă Gaston nu vrea pieirea statului. În sfârşit, orice veţi face, Doamnă, va fi de o sută de ori mai bine decât să-i acordaţi domnului de Conde ceea ce vă cere; căci dacă obţine cele două provincii, nu-i mai rămâne altceva decât să se ducă şi să se încoroneze la Reims

Din toate propunerile făcute, pe coadjutor nu-l ademenea nici funcţia de ministru, nici apartamentul lui Mazarin, singurul lucru pe care-l râvnea era pălăria de cardinal. Îi răspunse deci mareşalului că era oricând gata s-o slujească pe regină fără nicio răsplată, cu atât mai mult cu cât îi era silă – zicea el – să ocupe un loc care nici nu apucase să se răcească bine. Mareşalul îşi dădu seama că această „modestie” şi această „delicateţe” veneau dintr-o prea mare siguranţă; adăugă deci că trebuia neapărat s-o vadă pe regină. Văzând că acesta se încăpăţâna să tacă,

mai scoase o scrisoare şi desfăcând-o, spuse:

— Poftim, citeşte. Cred că recunoşti scrisul. Acum te mai îndoieşti?

Coadjutorul o citi, după care se prefăcu a săruta cu profund respect, hârtia. Apoi, apropiindu-se de o lumânare o arse cu grijă; strângând cenuşa, îl întrebă pe mareşal:

— Când vrei să mergem la regină?

Mareşalul Duplessis îl rugă să fie a doua zi, la miezul nopţii, la mănăstirea Saint-Honore. Într-adevăr, la ora fixată, Duplessis îl conduse pe coadjutor în oratoriul reginei. După vreo jumătate de ceas, Ana de Austria intră în oratoriu şi mareşalul îi lăsă pe cei doi, singuri. Din această întrevedere şi din alte două care mai urmară, rezultă o înţelegere scrisă între cardinalul Mazarin, coadjutorul Parisului, domnul de Châteauneuf – ministrul de justiţie – şi domnişoara de Chevreuse, înţelegere care cuprindea mai multe articole dintre care le menţionăm doar pe cele mai importante:

1. Pentru a se bucura în continuare de încrederea poporului, coadjutorul va trebui să-l bârfească pe cardinal oriunde va vrea el, aşteptând momentul propice pentru a se declara de partea lui, fără niciun risc.

2. Domnişoara de Chevreuse, ministrul de justiţie şi coadjutorul se vor strădui să-l rupă pe prinţul de Orléans de prinţul de Conde, şi să-l determine pe primul să treacă de partea cardinalului.

3. Domnul de Châteauneuf va fi şi prim-ministru şi ministru de justiţie.

4. Marchizul de Vieuville va fi numit ministru de finanţe, plătindu-şi funcţia cu 400.000 de livre.

5. Mazarin va obţine de la rege, pentru coadjutor, cardinalatul şi funcţia de ministru de stat.

6. Domnul Mancini va primi ducatul de Nevers sau Rethelois şi guvernământul din Provence şi se va însura cu domnişoara de Chevreuse.

7. Cardinalul îl va împiedica pe domnul de Beaufort să se bucure de încrederea regelui şi a reginei şi-l va trata ca pe unul din duşmanii săi.

8. Coadjutorul îşi va da toată silinţa ca prinţul de Orléans să nu afle de existenţa acestei înţelegeri, nici de discuţiile care vor mai avea loc etc. etc.

Toate aceste lucruri se petreceau cu puţin înainte ca regele să devină major. În ziua de 5 septembrie 1651, domnul de Rhodez, marele maestru de ceremonii, înştiinţă Parlamentul că în 7 septembrie, regele va ţine o şedinţă la Palat, în care îşi va proclama majoratul.

În dimineaţa zilei de 7 septembrie, întreaga Curte ieşi din Palatul regal, cu trâmbiţaşii în frunte; după o companie de cavalerie uşoară, după marele intendent, după două sute de seniori reprezentând nobilimea Franţei, după guvernatorii provinciilor, cavalerii diferitelor ordine, primii gentilomi ai Camerei, ofiţerii superiori ai casei regale, urmau cei şase trâmbiţaşi ai regelui, îmbrăcaţi în catifea albastră, urmaţi la rândul lor de şase crainici călare, înveşmântaţi în haine de catifea roşie, smălţate cu crini de aur şi cu caduceul în mină; după ei veneau mareşalii Franţei, călare pe nişte bidivii focoşi, învăluiţi în valtrapuri de aur şi de argint. În urma lor, singur, contele de Harcourt, marele scutier al Franţei, care ducea sabia regelui, aşezată pe o pernă de catifea albastră, presărată cu crini de aur şi de argint. Marele scutier purta o vestă scurtă, ţesută din fir de aur şi argint şi nişte pantaloni scurţi şi bufanţi, plini de broderii de aur ca şi vesta; mergea călare pe un cal vânăt rotat, cu valtrapuri roşii împodobite cu pasmanterie de aur, lucrată în punct spaniol, având în loc de hăţuri două eşarfe de tafta neagră.

Pajii şi valeţii, în număr foarte mare, îmbrăcaţi în roşu şi albastru şi împodobiţi cu pene de aceeaşi culoare, îl urmau pe conte pe jos. După care apăru, în sfârşit, regele.

Tânărul Ludovic al XIV-lea era înveşmântat într-un costum atât de plin de broderii de aur, încât nu mai puteai distinge culoarea stofei.

Majestatea-sa fu întâmpinată la Saint-Chapelle de episcopul de Bayeux, îmbrăcat în haine episcopale; acesta îi ţinu un mic discurs, pe care regele îl ascultă cu multă atenţie; după care fu condus în cor de unde urmări slujba

celebrată de un capelan.

Ieşind de la Saint-Chapelle, regele se îndreptă spre Parlament unde luând cuvântul, spuse:

— Domnilor, am venit în Parlamentul meu ca să vă spun că, urmând legile statului meu, vreau să cârmuiesc singur; nădăjduiesc că o voi face cu milă şi cu dreptate. Cancelarul meu vă va arăta pe larg intenţiile mele.

Cancelarul, executind această poruncă, se lansă imediat într-un lung şi interminabil discurs, plin de laude la adresa regelui. După ce acesta isprăvi, regina, înclinându-se uşor în faţa regelui, spuse:

— Domnule, e al nouălea an de când, conform voinţei răposatului rege, mi-am asumat grija educării dumitale şi a cârmuirii statului; Domnul mi-a răsplătit strădaniile şi mi-a ajutat să te văd mare şi voinic, spre bucuria mea şi a tuturor supuşilor; acum, când legile ţării te cheamă să cârmuieşti această monarhie, îţi încredinţez cu satisfacţie puterea care mi-a fost încredinţată de răposatul rege şi nădăjduiesc, cu ajutorul Celui-de-Sus, să ai o domnie lungă şi fericită.

La care regele răspunse:

— Doamnă, îţi mulţumesc pentru grija cu care m-ai crescut şi mi-ai administrat regatul. Te rog să continui să-mi dai sfaturi şi doresc ca, după mine, domnia-ta să fii şeful consiliului meu.

La aceste cuvinte, regina se ridică de la locul ei şi se apropie ca să-l salute pe rege. Dar acesta, coborând de pe tron, veni spre ea şi o îmbrăţişă; apoi fiecare reveni la locul său. Pe urmă, se apropie de rege domnul duce de Anjou, fratele său; îngenunchind, îi sărută mâna şi-i jură credinţă. După care se perindară prin faţa tronului toţi prinţii, în frunte cu Gaston de Orléans. Unchiul regelui, apoi toţi ducii şi pairii, ecleziaştii, mareşalii Franţei şi ofiţerii Coroanei. Abia în acel moment toţi cei de observară că prinţul de Conde lipsea. Imediat începu circule zvonul că ar fi părăsit Parisul cu o seară înainte. Plecase ca să nu depună jurământul de credinţă în faţa regelui? În ciuda acestei absenţe, care insuflă Curţii o teamă vagă,

întoarcerea majestăţii-sale la Palatul Cardinal n-a fost mai puţin fastuoasă.

Să profităm de acest răgaz pe care ni-l oferă istona ca să aruncăm o privire asupra societăţii franceze şi să vedem cam cum se prezenta ea spre mijlocul celui de al XVII-lea secol.

Capitolul XXII

Cum era societatea în acea epocă. — Ce femei au avut influenţă asupra ei. — Marion Delorme. — Ninon de Lenclos. — Doamna de Choisy. — Domnişoara de Scudery. — Primele ei lucrări. — Cronicile de sâmbătă. — Marchiza de Rambouillet. — Camera albastră.

Vom simboliza spiritul acestei epoci prin cinci femei de condiţii şi firi diferite. Căci fiecare din ele au influenţat într-un fel, societatea din epoca respectivă. Până atunci, femeile nu existau decât ca iubite, adică reduse la condiţia de sclave-regine. Aşa au fost şi Diana de Poitiers, şi doamna d'Etampes şi Gabrielle d'Estrées. Puterea lor se datora exclusiv frumuseţii: dacă-şi pierdeau influenţa asupra iubiţilor lor încoronaţi, îşi pierdeau şi influenţa asupra lumii. Secolul al XVII-lea vede însă născându-se altă putere: cea a spiritului.

Cele cinci femei despre care vom vorbi, sunt: Marion Delorme, care reprezintă curtezana; Ninon de Lenclos, femeia galantă; doamna de Choisy, femeia de lume; domnişoara de Scudery, femeia de litere, şi doamna de Rambouillet, doamna din înalta societate.

Marion Delorme, se născuse la Châlons-sur-Mame şi, în epoca frondelor, putea să aibă treizeci şi patru sau treizeci şi cinci de ani, vârstă la care se afla în culmea strălucirii şi frumuseţii sale. Fiică a unui om bogat, care-i dăduse o zestre de douăzeci şi cinci de mii de scuzi, s-ar fi putut mărita cu oricine. Dar ea a preferat o cu totul altă viaţă, în locul unei căsnicii nefericite cum erau mai toate în

acea vreme. Trecând din amant în amant, s-a încurcat până la urmă cu unul dintre cei mai mari tâlhari ai epocii respective: domnul d'Emery, ministrul finanţelor.

„Era – spune cardinalul de Retz – *spiritul cel mai corupt al* secolului *său; tot timpul născocea noi biruri şi striga în plin consiliu că buna-credinţă nu era făcută decât pentru negustori".*

Ar fi greu să faci, în trei rânduri un portret mai exact. Trimis în Languedoc ca intendent, i-a tăiat lui Montmorency pensia pe care i-o dăduse statul. Această faptă l-a determinat pe Montmorency să se răzvrătească împotriva Curţii, răzvrătire care s-a soldat cu moartea acestuia. De atunci prinţesa de Conde nu mai avea ochi să-l vadă pe d'Emery şi, socotindu-l principalul vinovat de asasinarea fratelui ei, îl ura de moarte. El nu-i dădea bani lui Marion, căci Marion nu primea bani. În schimb, îi aranja diverse afaceri din care se alegea cu sume considerabile.

Cel de al doilea iubit mai important al lui Marion era Charles Duret, senior de Chevry, căruia i se spunea mai pe scurt, preşedintele Chevry. Era nepotul lui Duret, cel care fusese medicul lui Carol al IX-lea, Henric al III-lea şi al Mariei de Medicis şi care, închipuindu-şi că aerul Parisului era viciat, îşi crescuse unicul băiat pe care-l avusese după mai multe fete, sub un clopot de sticlă unde bietul copil murise.

Preşedintele Chevry avea obiceiul să spună:

— Dacă un om mă înşală o dată, fie blestemat! Dacă mă înşală de două ori, să fie blestemat el, dar şi eu. Dacă mă mai înşală şi a treia oară atunci să fiu blestemat numai eu, că prea am fost prost!

Istoria nu ne spune dacă aplica această axiomă şi femeilor. Marion s-a stins din viaţă la vârsta de treizeci şi nouă de ani, când se zice că era mai frumoasă ca niciodată.

Ninon era cu nouă ani mai mică decât Marion. Se numea Anne de Lenclos. Era fiica unui gentilom din Turenne, ataşat pe lângă domnul de Elbeuf. Când tatăl ei fu obligat să părăsească Franţa, fiindcă-l ucisese în ducl pe

baronul de Chabanas, Ninon era încă o copilă. În timpul absenţei acestuia, fata crescu şi cum domnul de Lenclos era un filosof, micuţa Anne privi viaţa cu aceiaşi ochi cu care o privise şi taică-său în tinereţe. Se remarcă prin firea ei veselă cât şi prin faptul că ştia să cânte admirabil din luth şi să danseze ca nimeni alta, sarabanda. Şi-a făcut prieteni şi amanţi din oamenii cei mai influenţi ai vremii, avea o casă minunată, lachei în livrele somptuoase şi primea cea mai aleasă societate a Parisului. Cum Ninon a trăit optzeci şi cinci de ani, a apucat aproape toată domnia lui Ludovic al XIV-lea; a murit în anul 1705.

Doamna de Choisy, una dintre femeile care au avut o mare influenţă asupra începuturilor societăţii modme, era soţia domnului de Choisy, cancelarul ducelui de Orléans; era o doamnă foarte la modă, care plăcea tuturor şi mai ales domnului cardinal Mazarin. Saloanele sale erau locul de întâlnire al marilor personaje de la Curte. Domnişoara de Montpensier în *Memoriile* sale, doamna de Bregis în *Portretele* sale*,* Segrais în cartea sa *Distracţiile principesei Aurélie,* şi Saumise în *Dicţionarul preţioaselor,* îi aduc elogii strălucite. Se zice că într-o zi, ea i-ar fi spus lui Ludovic al XIV-lea, copil:

— Sire, dacă vreţi să deveniţi un rege mare, ascultaţi-l pe domnul Mazarin; dacă vreţi să deveniţi un bărbat politicos şi manierat, atunci ascultaţi-mă pe mine!

Ludovic al XIV-lea n-a uitat acest sfat şi ori de câte ori era complimentat pentru felul elegant în care vorbea, răspundea:

— Nu-i de mirare, doar sunt elevul doamnei de Choisy, ea m-a învăţat să vorbesc atât de frumos.

Doamna de Choisy era mama acelui abate de Choisy, care ne-a lăsat nişte *Memorii* interesante despre el însuşi, şi care şi-a petrecut jumătate din viaţă îmbrăcat femeieşte şi distrându-se să işte pasiuni printre prietenii săi. Probabil că el i-a servit de model lui Faublas pentru eroul romanului său, Louvet.

Femeie distinsă cum era, doamna de Choisy purta o strânsă corespondenţă cu regina Poloniei, Maria de

Gonzague, cu faimoasa regină Cristina, a Suediei, şi cu multe principese din Germania.

Madeleine de Scudery, ca şi celelalte femei despre care am vorbit, se născuse şi ea tot pe la începutul acelui secol. Era sora lui George de Scudery şi fiica unui căpitan sicilian care-şi găsise norocul pe lângă familia de Anjou. Deşi fratele şi sora au trăit alături timp de patruzeci şi şapte de ani, fără să se despartă unul de celălalt, noi îi vom despărţi ocupându-ne mai întâi de soră, apoi când vom vorbi despre începuturile teatrului, şi de frate. Domnişoara de Scudery era o persoană înaltă şi slabă, care avea un chip prelung şi negricios, ceea ce o făcuse pe doamna de Cornuel – zugrăvită de domnişoara de Scudery nu prea lăudabil într-unul din romanele sale – să spună că providenţa, ajutând-o pe Scudery să ajungă scriitoare, o făcuse să asude cu lacrimi de cerneală.

Domnişoara de Scudery şi fratele ei fuseseră foarte persecutaţi de soartă. După ce rămăseseră săraci lipiţi, aflaseră că tatăl lor avea de primit de la cineva o datorie de zece mii de scuzi. Nu aveau altă dovadă despre această datorie decât mărturia unui prieten de-al lor, care fusese de faţă la acest împrumut. Dar iată că într-o zi, în vreme ce acest prieten se plimba la Tournelle, se iscă o mică vijelie şi un fulger, picat aproape din senin, îl trăsni tocmai pe prietenul lor. Aşa că pierdură într-o clipă cei zece mii de scuzi. Milostivindu-se de ei, doamna de Rambouillet ceru pentru Georges de Scudery guvernământul Notredame-de-la-Grande din Marsilia. Dar domnul de Brienne îi scrise acestei doamne că n-ar fi înţelept să-i ceară cardinalului acest guvernământ pentru un poet ce scrisese câteva piese pentru teatrul de la palatul Bourgogne, teatru care-l luase adesea peste picior pe domnul cardinal. Dar doamna de Rambourllet îi răspunse lui Brienne că şi Scipio Africanul scrisese în tinereţe piese de teatru şi că asta nu-l împiedicase să ajungă un mare general. Cum Brienne nu mai avu ce răspunde la această replică, îi dădu lui Scudery postul solicitat. Cei doi fraţi plecară deci la Marsilia şi aici domnişoara de Scudery scrise *Discursurile femeilor ilustre*

şi *Ilustrul Bassa.* Deşi avea mult mai mult talent decât fratele ei, semnă aceste două cărţi ca şi primele sale romane *Marele Cyrus* şi *Clelia* cu numele fratelui său. Lucrările avură un succes covârşitor. El s-a datorat mai ales unor portrete ale contemporanilor, care spre bucuria sau disperarea lor, se recunoscură în paginile acelor romane. Un negustor de pene ornamentale, care puse să i se scrie pe firmă *„La marele Cyrus”,* făcu avere.

În vremea asta, Georges de Scudery, pierzându-şi postul din Marsilia, se întoarse împreună cu sora sa la Paris, unde nobilimea, ca să nu fie zugrăvită în culori defavorabile în cărţile lor, începu să-i copleşească cu daruri: stareţa de la Trinite, sora doamnei de Chevreuse, le dărui un ceasornic bătut în pietre scumpe; doamna Duplessis-Guenegaud le dărui mobilă de preţ pentru o cameră; doamna de Longueville, un portret al ei cu o ramă bătută în diamante ce valora pe puţin o mie două sute de scuzi. În plus, cărţile începuseră şi ele să le aducă bani serioşi. Dar, sub pretextul că erau iscălite cu numele său, Georges puse mâna pe bani şi începu să cumpere bulbi de lalele. Din fericire pentru domnişoara de Scudery, Georges îl jigni, nu ştim cu ce, pe cardinal şi fu exilat în Normandia. Acest exil spori reputaţia domnişoarei care, de atunci, începu să primească la opt zile o dată oameni de spirit şi literaţi normanzi, ce-şi petreceau seara scriind versuri şi ocupându-se de literatură. Pelisson ne-a lăsat o culegere foarte interesantă intitulată *Cronici de sâmbătă* în care relatează tot ce se discuta şi se realiza în cadrul unor astfel de seri.

Catherine de Vivonne, marchiză de Rambouillet, care fără să fi scris un singur rând s-a bucurat de faima uneia dintre cele mai ilustre femei de litere, era fiica lui Jean de Vivonne, marchiz de Pisani şi a Juliei Savelli, din Roma, provenind din ilustra familie Savelli care a dat creştinătăţii doi Papi: pe Honoriu al III-lea şi pe Honoriu al IV-lea. Mama sa, care o învăţase să vorbească perfect italiana şi franceza, fusese foarte bine văzută la Curtea lui Henric al IV-lea. Măritată la doisprezece ani cu marchizul de

Rambouillet, la douăzeci de ani nu mai vru să se ducă la Luvru, spunând că nu mai avea nimic de văzut acolo, decât felul cum se înghesuia nobilimea ca să fie poftită la rege. În 1606, marchizul de Rambouillet îşi vându vechiul său palat domnului Pierre Dufresne pentru 34.500 de livre turneze[21]; Dufresne, la rândul lui îl revându cardinalului Richelieu, care îl dărâmă şi-şi construi în locul lui faimosul Palat Cardinal. În 1615, marchiza de Rambouillet se hotărî, în sfârşit, să-şi clădească o nouă locuinţă, care avea să devină locul de întâlnire a celor mai elevate spirite ale vremii, bucurându-se, cu timpul, de o reputaţie europeană. Mai întâi, dărâmă vechea casă a tatălui ei, aflată pe strada Saint-Thomasdu-Louvre, chiar pe locul unde s-a ridicat mai târziu Teatrul Vaudeville şi cum nu-i plăcu niciunul din planurile aduse de arhitecţi, declară că-şi va desena ea însăşi planul casei. Fu preocupată multă vreme de acest plan, până când într-o seară ceru veselă o bucată de hârtie.

— Daţi-mi repede o hârtie, căci cred că am găsit ceea ce căutam!

Şi cât ai clipi din ochi, schiţă interiorul şi exteriorul viitoarei sale case, cu atâta pricepere şi gust, încât Maria de Medicis – venită din ţara celor mai frumoase clădiri – atunci când îşi construi palatul Luxembourg îşi trimise meşterii la doamna de Rambouillet să-i viziteze casa şi să-i ceară sfatul.

„*Într-adevăr* – spune un cronicar din acea vreme – *doamnei de Rambouillet i se datorează faptul că de atunci încoace meşterii n-au mai plasat scara drept* în *mijloc, ci au pus-o lateral, pentru ca odăile să poată* da *astfel dintr-una într-alta; ferestrele şi uşile, înalte şi largi, le-au aşezat faţă în faţă; tot ea e cea care a poruncit să se zugrăvească fiecare odaie în altă culoare, nu numai în roşu şi cafeniu cum se zugrăviseră până atunci, ceea ce a făcut ca odaia ei să fie supranumită* – «*Camera albastră*»”.

Aceasta este faimoasa *Cameră albastră,* despre care vorbeşte Voiture în operele sale şi care – spune Sauval, în

21 *Monedă franceză veche, bătută la Tours (n.tr.).*

Antichităţile Parisului:

„Era împodobită cu mobilă îmbrăcată în catifea albastră, cu cusături de aur şi argint. Acesta era locul unde Arthenice[22] *îşi primea vizitele; ferestrele, înalte de jos şi până în tavan, o făceau să fie foarte veselă, luminoasă, îngăduind luminii şi aerului să pătrundă fără piedici înăuntru şi grădinii de afară să fie văzută în toată splendoarea ei. Căci doamna de Rambouillet poruncise să i se planteze sub ferestre o alee de sicomori, iar de jur împrejur să se semene grâu. Aşa că era singura din tot Parisul care se putea lăuda că de la fereastra ei priveşte cum se seceră grâul".*

După cum se vede, doamna de Rambouillet nu-şi căpătase pe degeaba reputaţia de femeie deşteaptă. Ca să-l poată citi pe Virgiliu în original se apucase să înveţe latina; mai târziu, a învăţat spaniola. Într-o epocă în care femeile abia dacă ştiau să scrie, doamna de Rambouillet aşternea pe hârtie nişte epistole mai mult decât încântătoare; în plus, mai era şi o femeie nemaipomenit de bună şi de milostivă, care-i ajuta pe săraci cât putea, fără ca aceştia să ştie de la cine le veneau darurile şi banii. Bătrâna marchiză de Rambouillet a murit în 1665, dar faima palatului ei mai dăinuie şi astăzi.

Capitolul XXIII

Începuturile teatrului. — Palatul de Bourgogne. — Teatrul din Marais. — Starea precară a actorilor. — Gaultier Garguille. — Henri Legrand. — Gros-Guillaume. — Beaupre. — Montdory. — Familia Bejarl – Molière. — Autorii dramatici. — Scudery. — Bois-Robert. — Scarron. — Kotrou. — Corneille.

Am trecut în revistă cinci din femeile care au transformat societatea secolului al XVII-lea, înapoiată şi

22 *Printre preţioasele Parisului, marchiza era cunoscută sub numele de Arthenice (n.a.).*

incultă, într-una din cele mai elegante şi mai spirituale din întreaga lume. Acum să trecem, aşa după cum am făgăduit, la situaţia teatrului, şi să completăm tabloul literar al acestei epoci cu portretele câtorva din acele genii ale timpului pe care epoca lor i-a plasat prea sus, iar posteritatea prea jos.

Comedia n-a început să se bucure de atenţie decât pe vremea lui Riehelieu; până atunci, femeile nu se duceau la spectacole. Teatrul din palatul Bourgogne şi cel din cartierul Marais erau singurele existente în acea epocă. Comedianţii neavând costume, le închiriau de la hala de vechituri şi jucau cum dădea Dumnezeu. Primul care s-a bucurat de o oarecare reputaţie în Paris, a fost un anume Agnan. Apoi un altul, Valeran, om frumos, care era şi actor şi directorul trupei. Artiştii n-aveau salariu şi-şi împărţeau în fiece seară banii pe care îi strângea şeful lor, la intrare. Pe atunci, existau la Paris două trupe: una care juca la Palatul Bourgogne şi alta în Marais. Aceşti comedieni – relatează *Memoriile* timpului – erau aproape toţi nişte pungaşi, iar nevestele lor duceau o viaţă foarte liberă. Primul care a trăit mediu cu frica lui Dumnezeu a fost Hugues Gueru, zis şi Gaultier Garguille care a debutat cu trupa sa în Marais, în 1598. Scapin, celebru actor italian, pretindea că n-ar fi putut găsi în întreaga Italie un actor ca Garguille. După el a urmat Henri Legrand; în comedie, îşi zicea Belleville, iar în farsă, Turlupin. Cariera dramatică a acestui artist a fost una dintre cele mai lungi pe care a cunoscut-o vreodată teatrul: a durat cincizeci şi cinci de ani. El a fost primul care a izbutit să aibă o cameră şi nişte mobilă care să-i aparţină. Până la el, actorii n-aveau nici loc, nici foc, dormeau pe unde se nimerea, pe sub poduri şi prin hambare, întocmai ca ţiganii nomazi ori ca cerşetorii.

Cam odată cu Gaultier Garguille, Teatrul din Marais s-a mai îmbogăţit cu Robert Guerin, poreclit Gros-Guillaume, dar care mai apoi a trecut la Teatrul Bourgogne. Gros-Guillaume mai era poreclit şi Făinarul, pentru că nu purta ca ceilalţi, o mască pe faţă, ci se dădea din gros cu făină.

Iată cam care era situaţia teatrului francez când Richelieu a început să-şi întoarcă privirile spre el. În curând, l-a remarcat, la Bourgogne, pe Pierre-le-Messier, zis şi Bellerose, care a interpretat, în 1639, rolul lui Cinna. Alături de Bellerose, se mai aflau la acelaşi teatru actriţele Beaupre şi Valliote.

Prima, juca în tragediile lui Corneille, deşi nu-l prea aprecia pe autorul *Cidului:*

— Corneille ne face mari greutăţi, spunea ea; avem aici piese de teatru care ne-au costat doar trei scuzi, le-am pregătit într-o singură noapte şi ne-au adus bani serioşi; piesele domnului Corneille ne costă foarte scump şi nu câştigăm mai nimic cu ele.

Domnişoara Valliote era o tânără extrem de frumoasă, foarte bine făcută şi care a inspirat la vremea ei, mari pasiuni. Tot cam în acea vreme a început să apară şi Montdory; era fiul unui judecător din Thiers, în Auvergne. Tatăl său îl trimisese la Paris ca să facă practică la un procuror. Dar cum procurorului îi plăcea foarte mult teatrul, îşi trimitea învăţăcelul în fiece duminică să se amuze la diverse comedii. Numai că băiatul s-a amuzat atât de tare, încât până la urmă l-a părăsit pe procuror şi s-a făcut actor, ajungând cu timpul şeful unei trupe de comedianţi. În 1631, jucând în faţa cardinalului de La Vallette piesa *Virginie* de Mairet, înaltul prelat a fost atât de încântat de jocul lui Montdory, încât a poruncit să i se dea o pensie pe viaţă. Din ziua aceea, Montdory a început să se bucure de oarecare prestigiu; remarcat de cardinalul Richelieu, acesta a luat sub protecţia lui Teatrul din Marais, condus de Montdory. Dar în 1634, Ludovio al XIII-lea – care era tot timpul la cuţite cu Richelieu – îi luă lui Montdory câţiva din cei mai buni actori şi-i trecu la Teatrul Bourgogne. Atunci Montdory l-a angajat în trupa lui pe Baron şi a pus în scenă tragedia *Marianne* de Tristan Ermitul, care a avut un succes copleşitor; piesa aceasta s-a jucat mai bine de o sută de ani în Franţa şi succesul ei n-a fost egalat decât de *Cidul* lui Corneille.

Tot în acea epocă, Madeleine Bejart, Jacques Bejart şi Molière alcătuiră şi ei o trupă ambulantă pe care o numiră Teatrul Ilustru. Doamna Bejart se bucura de mare reputaţie. Cât despre Molière, care abia părăsise băncile Sorbonei, era încă un necunoscut. Dădea sfaturi trupei, scria nişte comedioare lipsite de duh şi interpreta – cu oarecare succes – roluri de bufon. În 20 februarie 1662 s-a însurat cu Armande-Gressinde-Elisabeth Bejart, sora Madeleinei Bejart, de care fusese foarte îndrăgostit.

Acum, să trecem de la teatru, la autorii care-l alimentau.

Progresul teatrului francez, începând din momentul în care piesele încep să capete o formă, se împarte în trei perioade: prima, de la Etienne Jodelle la Robert Garnier, adică din 1521 până în 1573; a doua, de la Robert Garnier la Alexandre Hardy, adică din 1573 până în 1630; şi a treia, de la Alexandre Hardy la Pierre Corneille, adică din 1630 până în 1670.

Să aruncăm o privire asupra acestei ultime perioade, pentru a completa tabloul societăţii franceze de la jumătatea veacului al XVII-lea şi deci de la începutul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

Dramaturgii mai de seamă din această perioadă sunt: Georges de Scudery, Bois-Robert, Desmarets, La Calprenede, Mairet, Tristan Ermitul, Du Ryer, Pujet de la Serre, Colletet, Boyer, Scarron, Cyrano de Bergerac, Rotrou şi Corneille. Ne vom ocupa doar de cei mai importanţi dintre ei.

L-am pomenit pe Georges de Scudery când am vorbit despre sora sa. Să spunem acum câteva cuvinte şi despre el. Chiar dacă n-a fost un scriitor de mâna întâi, a făcut totuşi multă vâlvă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce ne obligă să-i consacrăm totuşi câteva rânduri.

Georges de Scudery avea douăzeci şi şapte sau douăzeci şi opt de ani când a scris, în 1629, prima sa tragicomedie, inspirată de romanul *Astree* şi intitulată *Lydamon şi Lydias* sau *Asemănarea,* urmată în 1631 de o alta*, înşelătorul pedepsit sau Istorie septentrională.*

Succesul celor două lucrări l-a făcut să se umfle atât de tare în pene încât, comandându-şi portretul, a pus să se scrie dedesubt aceste versuri:

„Poet de frunte şi soldat.
De lauri fi-va-neununat”.

Un critic – căci au existat în toate timpurile – a şters cele două versuri, şi le-a pus în locul lor pe acestea:

„E şi poet, e şi gascon.
Va avea parte de baston”.

Vă puteţi închipui furia lui Scudery, dar cum criticul şi-a păstrat anonimatul, poetul a trebuit să înghită insulta, fără să se poată răzbuna.

Într-adevăr, Scudery avea pretenţia că mânuieşte spada tot atât de bine ca şi pana, mai ales dacă te iei după rândurile cu care îşi încheie prefaţa scrisă la *Theophile:*

„Nu mi-e greu să strig sus şi tare că nici printre cei morţi, nici printre cei vii n-a existat şi nu există nimeni care să se poată apropia de talentul acestui geniu viguros; şi dacă mai nimeresc uneori peste vreun extravagant care so*coate că-i ofensez gloria efemeră, vreau* ca *acesta să ştie* că *geniul sunt eu şi că mă numesc de Scudery”.*

Is-a reproşat lui Scudery că la ordinul lui Richelieu ar fi criticat *Cidul.* Dar, după ce-i citeşti operele, îl ierţi. Îţi dai seama că a criticat *Cidul* nu la cererea lui Richelieu, ci din proprie iniţiativă, fiindcă n-a priceput o iotă din ce era scris acolo. Asta nu l-a împiedicat să devină membru al Academiei.

Cât despre Bois-Robert, de îndată ce-a murit Richelieu a vrut să se pună în slujba lui Mazarin, dar acesta nu l-a acceptat. Atunci, jurindu-i o ură de moarte cardinalului, a trecut în tabăra coadjutorului. Dar, având în vedere firea lui versatilă, nu s-a putut abţine să nu scrie nişte versuri ofensatoare împotriva acestuia şi a câtorva prieteni ai săi. Dintre cele mai reprezentative piese ale sale, amintim: *Rivalii, încoronarea lui Darie, Casta Didona, Necunoscuta, Generalii inamici.* Niciuna dintre aceste lucrări n-are nici cea mai mică valoare. Bois-Robert a fost, de asemeni, membru al Academiei.

Şi Colletet a fost. Colletet era fiul unui procuror de la Châtelet. S-a însurat foarte de tânăr cu servitoarea tatălui său care nu era nici bogată, nici frumoasă; se numea Marie Prunelle şi locuia la Rungis, un sătuc aflat la trei leghe de Paris. Într-o zi cineva îi spuse lui Colletet, reţinut în Capitală de preocupările sale poetice, că nevastă-sa trăgea să moară. Colletet plecă imediat la Rungis şi pe drum, ca să nu piardă vremea, compuse un epitaf pentru nevastă-sa pe care era sigur că o va găsi moartă. Din fericire, femeia se făcuse bine şi Colletet nu se sluji de acest epitaf decât peste şase ani. Rămas văduv, se însură din nou, de astă dată cu servitoarea răposatei. Dar n-avu noroc nici de cea de a doua soţie a sa, care nu peste mult se îmbolnăvi şi muri. Rămas din nou văduv, se însură a treia oară şi cum se pare că se obişnuise cu servitoarele, de data asta o luă de nevastă pe servitoarea fratelui său. Cel puţin aceasta – se numea Claudinele Nain – era frumoasă şi isteaţă. După nuntă, Colletet se certă crâncen cu frate-său, pentru că acesta nu vru nici mort să-i spună „cumnată" fostei sale servitoare.

Ca să i se ierte această căsătorie, Colletet voi să-şi imortalizeze nevasta, nu numai dedicându-i versurile sale, dar lăsând să se înţeleagă că ea însăşi scria versuri. Scrise astfel o mulţime de poezii pe care le semnă cu numele soţiei sale, arătându-le tuturor. Împinse atât de departe această complezenţă sau mai bine-zis această manie, încât atunci când se îmbolnăvi – boală din pricina căreia avea să şi moară – pregăti un adevărat stoc de poezii, pe care nevastă-sa trebuia să le publice, bineînţeles sub semnătura ei, după ce el avea să piară.

Colletet era unul dintre cei cinci poeţi de care se slujea Mazarin ca să-i scrie tragediile.

Tristan Ermitul, care pretindea că descinde din Pierre Ermitul, cel care predicase prima cruciadă, era autorul acelei faimoase tragedii, *Marianne,* despre care am vorbit mai înainte. Autorul ei, era, ca şi Scudery, un om de arme. La treisprezece ani fusese nevoit să fugă din Franţa pentru că ucisese un soldat din gardă. În afară de

Marianne, Tristan Ermitul a mai scris: *Prăbuşirea lui Phaeton, Nebunia înţeleptului, Moartea lui Seneca, Nenorocirile servitorilor lui Constantin cel Mare* şi în sfârşit, *Osman,* care s-a jucat după moartea sa.

În ciuda succeselor sale în teatru, Tristan a trăit în lipsuri şi a murit în sărăcie, căci era mândru şi nu-i plăcea să linguşească pe nimeni.

Un alt autor care s-a bucurat şi el de mare succes la epoca respectivă, a fost Pujet de la Serre, al cărui nume aproape că a dispărut cu desăvârşire sub colbul uitării, dar care în acea epocă a făcut mare vâlvă cu tragedia sa în proză *Thomas Morus.* A avut, într-adevăr, un atât de mare succes, încât la cea de a doua reprezentaţie uşile teatrului au fost smulse din ţâţâni, iar patru din uşierii care au încercat să ţină piept mulţimii au fost pur şi simplu călcaţi în picioare. Aşa că într-o zi, când cineva începu să laude *Cidul* în faţa lui Pujet, acesta spuse plin de trufie:

— Voi recunoaşte că domnul Corneille este mai talentat decât mine, în ziua în care la una din piesele sale vor fi călcaţi în picioare, cinci uşieri.

La Calprenede, care-şi semna romanele şi piesele cu numele de Gaultier de Coste, cavaler şi senior de Calprenede, Toulgon, Saint-Jean de Livet şi Vatimesnil, se născuse în castelul Toulgon, aproape de Sarlat. A debutat cu *Moartea lui Mitridate,* jucată în 1635, piesă care s-a bucurat de mare succes.

În afară de romanele *Casandra, Cleopatra, Faramond* şi de tragedia *Mitridate,* Calprenede a mai scris piesele: *Bradamante, Ioana a Angliei* şi *Contele de Essex* care este de fapt cea mai bună dintre toate lucrările sale.

Să trecem acum la Scarron, numit în acea epocă „micul Scarron” sau „Scarron ologul”.

Paul Scarron cunoscut mai mult prin soarta ciudată a nevestei sale decât datorită talentului său, era fiul unui consilier la Cameră, poreclit „Scarron apostolul”, pentru că cita tot timpul din învăţăturile apostolului Pavel. Băiatul era frumos, dansa minunat, avea o fire veselă, când dintr-odată se abătu asupră-i nenorocirea care nu-i lăsară

slobode decât degetele şi limba de care, în ciuda bolii sale, continua să se slujească cu dibăcie, ponegrindu-şi semenii. Cum de l-a lovit tocmai pe el această boală cumplită, nimeni nu ştia s-o spună. Unii presupuneau că paralizase din pricina unui drog pe care i-l dăduse un şarlatan, alţii că fugărit într-o noapte, în timpul unui bal mascat, la Mans, nu izbutise să scape de urmăritori decât aruncându-se în apele îngheţate ale râului Sarthe, alţii că ar fi fost trântit de cal. În ciuda acestei infirmităţi, Scarra era totuşi vesel, şi deşi purtat tot timpul pe un scaun, râdea şi glumea peste tot pe unde se ducea. Într-o zi, abatele Giraut îşi puse în cap să-l însoare; îi prezentă câteva femei de condiţie bună, dar el nu alese pe niciuna.

În vreme ce Scarron îşi rima butadele din *Căpitanu fanfaron,* în versuri de câte opt silabe, undeva, obscură şi necunoscută, creştea cea care avea să-i devină soţie şi al cărei destin ciudat şi magnific îl vom urmări mai târziu.

Scarron nu era numai autor de comedii *(Jodelet* şi *Moştenitorul ridicol),* nu era numai protejatul coadjutorului, căruia i-a dedicat *Romanul comic,* ci şi prietenul domnului de Villars, al domnului de Beuvron, al celor trei Willarceaux, ca şi al tuturor eleganţilor din Paris.

Vom arăta mai ţârziu cum a murit Scarron, când vom vorbi despre văduva lui.

Rotrou, deşi mai tânăr decât Corneille cu câţiva ani, i-o luase înainte acestuia atât în comedie cât şi în tragedie: în comedie, cu *Inelul uitării,* în tragi-comedie cu *Cleagenor şi Doristee,* iar în tragedie cu *Hercule pe moarte.* Aşa încât Corneille îi zicea adesea „maestre”. Ca să nu fie detronat, după reprezentaţia cu piesa *Văduva,* Rotrou s-a grăbit – un pic prea devreme, după părerea noastră – să-i cedeze tronul rivalului său, Corneille.

Lucru curios: atât Corneille cât şi Rotrou veneau din Normandia, deci din nord, în vreme ce Scudery şi Calprenede veneau din sud. Iată deci angajându-se lupta între limba celor din nord şi a celor din sud, în care avea să învingă pentru a doua oară limba celor din nord.

Cât despre Corneille, chiar dacă n-ar fi să spunem

despre el decât că a scris *Cidul, Cinna* şi *Horaţiu* şi încă ar fi un om fericit; aplaudat de întreg Parisul, a fost cenzurat de Academie; după ce l-a avut ca prieten pe Rotrou şi i-a făcut duşmani pe Calprenede, Bois-Robert şi Scudery.

Cu prima perioadă teatrală se sfârşeşte şi literatura naţională; cu cea de a doua au fost introduse pe scena franceză, genul italian şi cel spaniol cărora, le vor urma în curând imitaţiile după greci şi latini.

Capitolul XXIV

1632

Majoratul regelui. — Moşnegii. — Starea Franţei înăuntru şi în afară. — Domnul. — Prinţul de Conde. — Mazarin. — Coadjutorul. — Domnişoara. — Cardinalul intră în Franţa. — Pe capul lui se pune preţ. — Străbate liniştit Franţa şi vine la Poitiers ca să se alăture reginei. — Mareşalul de Turenne îşi oferă serviciile, regelui. — Curtea se îndreaptă spre Orléans. — Domnişoara cucereşte Orleansul.

Ludovic al XIV-lea era major, ca şi Ludovic al XIII-lea, trecuse dintr-odată de la o dependenţă totală la o autoritate absolută; dar, spre deosebire de tatăl său, care debutase printr-un act de voinţă şi care căzuse aproape imediat sub tutela lui Richelieu de care n-avea să se mai scuture niciodată, noul rege nu şi-a manifestat decât treptat personalitatea, ajungând mult mai târziu la acea voinţă care a constituit trăsătura caracteristică a domniei sale. Aşa că, deşi regele devenise major, tot Ana de Austria era cea care domnea, călăuzită de spiritul subtil al cardinalului, la fel de atotputernic asupra ei, ba poate chiar mai atotputernic acum, când era exilat, decât atunci când îşi avea apartamentul în Luvru sau în Palatul Regal.

Consiliul fusese remaniat, cum se spune în zilele noastre: marchizul de Châteauneuf devenise prim-ministru; domnul de Mole redevenise ministru al justiţiei;

în sfârşit, domnul de Vieuville, care cu douăzeci şi şapte de ani mai înainte deschisese uşa Consiliului cardinalului de Richelieu, fu numit ministru de finanţe. I se încredinţase această funcţie, nu atât pentru calităţile sale de „om al finanţelor”, cât mai ales pentru cele patru sute de mii de livre pe care le dăruise reginei. Cel mai tânăr dintre aceşti trei miniştri era domnul de Mole, care avea şaizeci şi şapte de ani. Aşa că membrilor Consiliului li se dădu porecla de „moşnegii”.

Franţa era destul de liniştită în interior, deşi fiecare îşi dădea seama că liniştea asta nu era decât un scurt moment de răgaz, un fel de haltă între două războaie civile. Ţara îşi iubea regele, dar aşa cum iubeşti pe cineva necunoscut de care-ţi legi o nădejde. Nu avea încredere în regină, de ale cărei slăbiciuni şi violenţe se temea, şi-l ura pe cardinal, a cărui lăcomie şi avariţie o ruina; în sfârşit, nu-l ura, dar nici nu-l iubea pe domnul de Conde, care se comporta aidoma unei femei capricioase. Gaston de Orléans continua să-şi joace rolul de nemulţumit inactiv: cu cât îmbătrânea, cu atât creştea în el convingerea neputinţei sale care-l împiedicase toată viaţa să-şi realizeze planurile. Se certase şi cu Gondy şi cu Conde; nu avea încredere în Parlament, dar nici Parlamentul n-avea încredere în el. Încercase de vreo douăzeci de ori s-o mărite pe fiică-sa, Marea Domnişoară, cu Ludovic al XIV-lea, dar de îndată ce lucrurile păreau să avanseze, dădea înapoi ca şi cum s-ar fi temut de o astfel de încuscrire. Singurul lucru care se pare că rămăsese constant la acest om nestatornic era ura lui crâncenă împotriva lui Mazarin. Prinţul de Conde, după cum am mai spus, plecase din Paris în ajunul declarării majoratului lui Ludovic; se dusese la Trie unde se afla şi ducele de Longueville, pe care nădăjduia să-l târască din nou în vârtejul ambiţiilor sale. Dar ducele de Longueville era bătrân, iar captivitatea îl îmbătrânise şi mai tare; aşa că refuză propunerea cumnatului său. Atunci Conde se îndreptă spre Essonnes, unde se aflau fratele său Conti, La Rochefoucauld şi Nemours; îi luă cu sine şi-şi continuă, împreună cu ei,

drumul până la Bourges. Aici, un consilier din Parlamentul acestui oraş îl sfătui să stea liniştit în Guyenne, până când se vor aduna Statele Generale. Dar cum lucrul care-i repugna cel mai mult acestui prinţ turbulent era tocmai liniştea, îi râse în nas consilierului şi plecă la Montraud; lăsându-i în acest oraş pe La Rochefoucauld şi pe Nemours, el se îndreptă, împreună cu Conti, spre Bordeaux.

Dacă oraşul Bordeaux se răsculase pentru doamna de Conde şi pentru fiul acesteia, ducele de Enghien, adică pentru o femeie şi pentru un copil fără apărare, cu atât mai vârtos avea să-l apere pe Conde, care le aducea rebelilor faima lui de „primul căpitan al lumii" şi garanţia victoriilor de odinioară. Aşa că, sub conducerea acestui prinţ, oraşului Bordeaux nu-i trebui prea mult ca să devină un nou focar al răzmeriţei, în Franţa. De îndată ce prinţul intră în acest oraş, veniră imediat să i se alăture: soţia şi fiul său, doamna de Longueville, contele Foucaut du Doignon, guvernator în Brouage – unde stăpânea întreaga coastă, de la cetatea La Rochelle şi până la Royan – bătrânul mareşal de La Force şi prietenii săi din Guyenne, ducele de Richelieu, prinţul de Tarente şi contele de Marchain, vice-rege în Catalonia. Între timp, Lenet, prietenul lui Conde, plecase la Madrid, ca să discute cu Curtea Spaniei. Poziţia lui Conde – ca rebel – era deci cum nu se poate mai bună.

În vremea asta, Mazarin, împotriva căruia ura naţională se menţinea la aceeaşi cotă, continua să stea la Bruel, dar având în vedere tratativele sale cu coadjutorul, şi mai ales afecţiunea statornică a Anei de Austria, îşi pregătise o mică armată cu care intenţiona să se întoarcă în Franţa, Pentru a-şi încropi această armată, cardinalul vânduse tot ce avea. Coadjutorul, deşi ocupat să-şi ţină făgăduielile pe care i le făcuse Anei de Austria, părea cu totul retras din afaceri. La câteva zile după majorat, regele îi înmânase, în mod public, actul prin care Franţa îl numea cardinal. Dar cum nu se încredea câtuşi de puţin în sinceritatea regală, trimise imediat un curier la Roma, să-i

ceară Papei mult râvnita pălărie. Marea Domnişoară, căreia nu i se mai dădea prea multă atenţie de când regina nu mai avea ochi s-o vadă, continua să aştepte un soţ care nu mai venea. Fiindcă dorea din tot sufletul să se mărite cu Ludovic al XIV-lea şi să devină regină şi fiindcă observase că în acea epocă ciudată nu te puteai impune decât dacă inspirai teamă, se străduia să-i insufle lui taică-său curajul care-i lipsea.

Acum, după ce i-am înfăţişat cititorului, teatrul şi actorii, să trecem la evenimente.

Parisul aflase de isprăvile lui Conde la Bordeaux; aflase şi de primirea pe care i-o făcuseră acestuia Parlamentul şi nobilimea din acest oraş. Furioasă, regina hotărî să se îndrepte cu armată spre Bordeaux şi să acţioneze împotriva lui Conde, aşa cum mai acţionase cu câteva luni în urmă în acelaşi oraş, împotriva nevestei acestuia. Se propuse ca Ana de Austria şi regele să se îndrepte spre Bordeaux pe acelaşi drum pe care mersese şi Conde, ca să mai şteargă astfel din impresia lăsată de acesta, pretutindeni pe unde trecuse. În 2 octombrie 1651, Ludovic – care plecase din Paris în 27 septembrie – porni din Fontainebleau spre Berry. Începutul a fost de bun augur: oraşul Bourges şi-a deschis larg porţile în faţa lui; după şaptesprezece zile petrecute în acest oraş, Curtea s-a îndreptat spre Poitiers. Aici însă lucrurile n-au mai mers tot atât de bine şi armata regelui, condusă de ducele de Harcourt, a trebuit să înfrunte armata lui Conde, condusă de La Rochefoucauld şi Tarente. Dar iată că în toiul acestei lupte pică vestea că Mazarin pornise spre Franţa. După ce trecuse prin oraşele Huy, Dinant şi Bouillon, se oprise la Sedan, unde fusese cât se poate de bine primit de domnul Fabert; în fruntea unei armate de şase mii de oameni – toţi cu eşarfe verzi, culoarea casei sale – după ce se odihnise câteva zile la Sedan, trecuse râul Meuse şi acum străbătea ţinutul Champagne, escortat de doi generali ai Franţei: Hocquincourt şi Senectere.

Vă daţi seama ce efect a avut această veste asupra Parisului: s-a uitat şi de războiul intern şi de cel extern, şi

de partizanii lui Conde şi de spanioli, mă rog, s-a uitat de orice. Parlamentul s-a adunat imediat şi, deşi primise de la rege o scrisoare în care era poftit să nu-şi facă griji în legătură cu călătoria eminenţei-sale, magistraţii se pregătiră să ia măsuri împotriva exilatului care acuma devenise rebel. Declarară deci de îndată că din moment ce Mazarin şi acoliţii săi tulburaseră ordinea publică, urmau să suporte rigorile legii; biblioteca şi mobilele cardinalului trebuiau să fie vândute imediat iar din suma realizată să se ofere 150.000 de livre celui care-l va aduce pe cardinal la Paris, viu sau mort. În zadar a încercat Gondy să-i ia apărarea aliatului său. În furtuna cumplită care se dezlănţuise, nimeni nu l-a mai luat în seamă şi singurul lucru pe care l-a mai putut face, a fost să părăsească adunarea spunând că haina lui preoţească nu-i îngăduia să asiste la nişte deliberări în care era vorba de pedeapsa cu moartea.

Cu câteva zile mai înainte, fuseseră luate măsuri asemănătoare şi în privinţa celor trei fraţi – Conde, Conti şi doamna de Longueville – precum şi a domnilor de Nemours şi de La Rochefoucauld. Dar declaraţia de condamnare la moarte a cardinalului făcuse lumea să uite de condamnarea la moarte a celor cinci prinţi. Ura mulţimii şi înverşunarea Parlamentului împotriva cardinalului erau atât de mari, încât ai fi putut crede că Mazarin era unicul adversar ce trebuia doborât, unicul duşman ce trebuia răpus. Magnifica sa bibliotecă fu vândută la mezat şi împrăştiată, deşi unul dintre marii bibliofili ai epocii, Violette, vru s-o cumpere oferind 45.000 de livre.

În vremea asta, cardinalul îşi continua nestingherit drumul. În 30 ianuarie, deci la o lună după ce pusese piciorul pe pământul Franţei, fără să fi întâlnit, în ciuda protestelor vehemente ale Parlamentului, nici cea mai mică piedică, se îndreptă spre Poitiers, în trăsura regelui care-i ieşise el însuşi în întâmpinare.

Vestea avu un mare răsunet la Paris. Dar cel mai jignit dintre toţi fu domnul duce de Orléans. Conde, aflând

din Bordeaux de supărarea lui Gaston, vru să profite de ea şi să-l atragă de partea lui. Îl trimise deci repede la Paris pe domnul de Fiesque, ca să-l determine pe Gaston să încheie un tratat de alianţă cu el; totodată Fiesque trebuia să-i înmâneze şi fiicei acestuia o scrisoare.

Soţia lui Gaston încercă în fel şi chip să-şi împiedice bărbatul de a-şi pune semnătura pe acel tratat; dar ura pe care prinţul o nutrea faţă de cardinal fu mult mai puternică decât influenţa soţiei sale. Tratatul prevedea că ducele de Orléans îşi va uni trupele de care dispunea cu cele pe care domnul de Nemours le va aduce din Flandra şi că, începând din acel moment, va sluji – chiar pe faţă dacă va fi nevoie – cauza prinţului, împotriva cardinalului. De îndată ce isprăvi cu tatăl, contele de Fiesque trecu alături ca să discute cu fiica. Îi aducea – după cum am mai spus – o scrisoare din partea lui Conde. Scrisoarea o ruga pe Marea Domnişoară să aibă încredere *„în tot ce vă va spune domnul de Fiesque, din partea mea”* şi o asigura de respectul şi de profunda simpatie pe care i le purta. Or, lucrul pe care urma să i-l spună Fiesque, Domnişoarei, era urarea lui Conde de a o vedea cât mai repede, regină a Franţei. Domnişoara primi această urare, care-i merse drept la inimă, cu cea mai mare satisfacţie, făgăduind la rândul ei să fie cu totul devotată intereselor domnului de Conde.

Între timp, regele, care asediase oraşul Poitiers, izbutise să-l cucerească. Dar chiar a doua zi după această victorie, Curtea află cu stupoare despre ura crescândă a Parlamentului împotriva cardinalului şi mai ales despre tratatul încheiat între Conde şi Gaston. Aceste două veşti erau mai mult decât neliniştitoare: Parisul fusese lăsat la discreţia lui Gaston şi a Parlamentului. Deci Curtea trebuia să se întoarcă fără întârziere, în Capitală. Porniră, dar când regele ajunse la Blois, află că ducele de Nemours intrase în Franţa, în fruntea unei armate spaniole, că urma să-şi unească trupele cu cele ale ducelui de Beaufort şi că cei doi prinţi se pregăteau să înfrunte împreună armata regală. Într-o asemenea împrejurare, trebuia aflat

numaidecât către cine avea să încline capitala acelui ţinut răsculat, adică oraşul Orléans. Ludovic al XIV-lea nu era decât regele Franţei, în vreme ce Gaston era seniorul şi deci stăpânul absolut al Orleansului. Iar Gaston – după cum am văzut – încheiase un tratat cu Conde. Conform obiceiului, regele trimise de îndată un crainic ca să întrebe autorităţile din Orléans de partea cui aveau de gând să treacă. Autorităţile răspunseră că vor urma întocmai porunca seniorului şi stăpânului lor. Acum regelui nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să-l întrebe chiar pe Gaston de partea cui era: a sa sau a prinţilor? Având însă în vedere firea nehotărâtă şi temătoare a acestui principe, lucrul se dovedi a fi din cale-afară de dificil. Gaston ar fi vrut ca autorităţile din Orléans să-şi asume singure răspunderea de a nu-i îngădui regelui să intre în oraş, fără a mai aştepta dispoziţiile lui. De altfel, Fiesque şi Grammont şi plecaseră la Orléans ca să sugereze edililor oraşului acest lucru. Numai că orleanezii răspunseră că ei nu se vor opune regelui dacă ducele de Orléans nu va fi alături de ei, să-i încurajeze. De data asta, Domnul nu mai putea da îndărăt. Prietenii săi, veniţi în grabă la palatul Luxembourg, încercară să-l determine să plece. După numeroase tergiversări, făgădui că va pleca în Duminica Floriilor. Domnişoara, care avea de gând să petreacă săptămâna Mare la mănăstirea Carmelitelor din Saint-Denis, veni să-şi ia rămas bun de la taică-său şi-l găsi pe acesta într-una din acele stări de posomorală şi de proastă dispoziţie care-l cuprindeau ori de câte ori era obligat să ia o hotărâre. Se plânse amar de faptul că prietenii săi îl obligaseră să plece, susţinând că dacă avea să părăsească oraşul, totul avea să se ducă de râpă; apoi, adăugă, aşa cum făcea de obicei, că mai bine ar fi trăit la Blois, liniştit şi departe de treburile publice, că se săturase, până peste cap, de toate, şi că-i invidia din inimă pe toţi cei care nu erau obligaţi să se amestece în tot felul de istorii. Domnişoara, care era obişnuită cu astfel de lamentări în care Domnul îşi epuiza şi fărâma de energie pe care-o mai avea, înţelese că se pregătea să se fofileze şi de data asta –

cum mai făcuse în atâtea alte rânduri. Nu se înşelase. Pe măsură ce se apropia ceasul plecării, Domnul era tot mai nervos şi mai nehotărât. Pe la opt seara, Domnişoara îl părăsi, după ce-şi epuizase toate posibilităţile de a-i insufla un pic de energie.

Ieşind din apartamentul tatălui ei, se întâlni cu Chavigny, amicul de odinioară al cardinalului, şi care acum – după ce Mazarin îl trăsese pe sfoară – îl ura cu o înverşunare nemaipomenită.

— Domnişoară, şopti el, vi se oferă cea mai bună ocazie să vă afirmaţi şi să-l îndatoraţi şi pe domnul de Orléans.

— Care? întrebă Domnişoara.

— Să vă duceţi la Orléans în locul lui.

Domnişoara – care avea o fire tot atât de aventuroasă pe cât de fricos era taică-său – se gândise şi ea la acest lucru, dar nu cutezase să-l rostească.

— M-aş duce cu plăcere; dacă-l convingeţi pe tata să mă lase, plec chiar în noaptea asta.

— Bun, zise Chavigny, lăsaţi pe mine!

Gaston nu numai că aprobă imediat plecarea fiicei sale, dar zise şi „Doamne-ajută” că izbutise să iasă atât de bine din încurcătură.

A doua zi, Domnişoara se duse să-şi ia rămas bun de la tatăl ei.

— Du-te, fata mea, du-te! Îi spuse el cum nu se poate mai fericit. La Orléans ai să-l găseşti pe episcopul d’Eioene; sfătuieşte-te cu el în tot ce vei face. Ia de asemenea legătura cu Fiesque şi cu Grammont şi străduiţi-vă cu toţii să împiedicaţi cu orice preţ armata regelui să treacă dincolo de Loara. Asta-i tot ce am a-ţi spune.

După ce Domnişoara ieşi din Chartres, escortată de paisprezece ofiţeri din gardă, se întâlni cu domnul de Beaufort, care nu numai că ţinuse s-o întâmpine, ci voia s-o conducă până la Orléans. La câteva leghe mai departe de Chartres, Domnişoara era aşteptată de domnul de Yalan, aghiotantul lui Gaston, care venise cu o escortă alcătuită

din cinci sute de călăreţi. Ţinând morţiş să se erijeze în postură de general, Domnişoara se dădu jos din caleaşcă, se urcă pe un cal şi trecu în fruntea trupelor. La Toury, îl întâlni pe domnul de Nemours, căruia îi aduse la cunoştinţă ceea ce-i spusese tatăl ei: că armata regelui nu trebuia cu niciun preţ să treacă Loara. A doua zi, ea ajunse la Artenay, unde fu întâmpinată de marchizul de Fiamarin care, cu tristeţe în glas, îi spuse că orleanezii nu voiau cu niciun preţ s-o primească în oraş; că fiind puşi între ciocan şi nicovală – adică între rege şi fata seniorului lor – o rugau pe aceasta să se oprească din drum şi să facă; pe bolnava; după două, trei zile, după ce regele va intra în oraş, o vor primi şi pe ea cu toată cinstea şi onorurile datorate. Dar Domnişoara ţinea să dovedească tuturor că, pe cât de şovăielnic era tatăl ei, pe atâta era ea de hotărâtă. Aşa că se urcă în caleaşcă, îşi lăsă armata în Artenay să n-o încurce pe drum şi să poată merge mai repede şi însoţită doar de câţiva ofiţeri o porni în goană spre Orléans. La o leghe de oraş fu întâmpinată de Pradine, unul din ofiţerii de gardă pe care ea îl trimisese cu o zi înainte să afle care era situaţia în oraş. Pradine fusese rugat de autorităţile din Orléans s-o implore pe Domnişoară să nu-şi continue drumul, pentru a nu fi obligate să închidă porţile. Ofiţerul adăugă că în clipa în care el ieşise din oraş pe una din porţi, la poarta din celălalt capăt al Orleansului aşteptau să intre ministrul de justiţie şi întreg Consiliul regelui. Dându-şi seama că nu mai era vreme de pierdut, Domnişoara se urcă din nou în caleaşcă şi la unsprezece dimineaţă ajunse în faţa porţii Banniere. Numai că poarta era încuiată şi baricadată. Bătu, strigă, dar degeaba: nimeni nu veni să-i deschidă. Neavând altceva mai bun de făcut, intră în hanul de peste drum. După trei ceasuri, ieşi din nou afară şi începu să se plimbe pe marginea şanţului care înconjura oraşul. Tot plimbându-se, ajunse pe malul râului, unde luntraşii – care la Orléans alcătuiau o corporaţie puternică – se oferiră s-o ajute. Ea acceptă şi, după ce le mulţumi, îi rugă s-o ducă cu barca până la poarta Faux.

— Cu plăcere, spuse patronul unei bărci; dar nu-i nevoie să ne ducem tocmai acolo. Dacă alteţa-voastră ne îngăduie, mai bine o spargem pe asta de aici care e la doi paşi...

Azvârlindu-le câţiva pumni cu bani, Domnişoara îi rugă să se grăbească. În sfârşit, după multă tevatură, două din scându-rile groase ale porţii cedară. Domnişoara se strecură repede înăuntru şi, ovaţionată de mulţimea care se strânsese dincolo de poartă, fu aşezată pe un scaun şi dusă în triumf, la Primărie. După vreo cinci sute de paşi, sătulă de urale, declară că ştia să meargă foarte bine şi pe jos şi că dorea să-şi folosească picioarele cu care o înzestrase bunul Dumnezeu. Cortegiul se opri, iar doamnele de onoare profitară de acest popas ca s-o ajungă din urmă şi să i se alăture. În sunetele unor trâmbiţe şi în bubuitul câtorva tobe, Domnişoara se îndreptă spre palatul unde locuia ori de câte ori venea împreună cu Domnul. Dar la jumătatea drumului, se întâlni cu guvernatorul care, foarte încurcat, începu să bâlbâie un discurs. Domnişoara îi tăie repede vorba şi se îndreptă spre locuinţa ei. Nu după mult, i se înfăţişară toate mărimile oraşului; începând din acea clipă începu să dea diverse porunci, pe care nimeni nu cuteză să nu le execute. Între altele, ordonă ca nici ministrul de justiţie, nici Consiliul regelui să nu fie primiţi în oraş. Către seară, primi o scrisoare de la domnul de Beaufort, care-i scria că nu putuse veni după ea la Orléans, fiindcă – vrând să pună mâna pe rege – el şi Nemours forţaseră malul Loarei, dar Turenne le stăvilise avântul, silindu-i să se retragă şi obligându-i să piardă un mare număr de oameni.

Domnişoara, furioasă la culme de acest atac inutil şi nesăbuit, îi pofti imediat la ea, unde mai fuseseră chemaţi domnii de Fiesque, de Grammont şi primarul oraşului. Voia să afle încotro se îndrepta armata regelui. Domnul de Nemours fu de părere că tocmai se pregătea să treacă râul Blois, iar Beaufort susţinu sus şi tare că se îndrepta spre Monlargis. Deşi cumnaţi, cei doi nu se împăcau deloc şi se ciorovăiau întruna. Cum fiecare ţinea la părerea lui,

Domnişoara socoti mult mai plauzibilă supoziţia lui Beaufort. Atât îi trebui domnului de Nemours care avea o fire foarte iritabilă şi nestăpânită. Uitând de respectul pe care-l datora Domnişoarei, începu să înjure în gura mare, după care afirmă că, decât să meargă împreună cu Beaufort spre Montargis, prefera să renunţe la tot şi să piardă până şi prietenia domnului de Orléans.

— Domnule, îi replică Domnişoara, dacă asta este intenţia dumitale, te rog să-mi spui din vreme ca să ştiu, căci în situaţia în care ne aflăm e absolut necesar să-i deosebeşti pe prieteni de duşmani!

În sfârşit, după multă tevatură, în care cei doi cumnaţi nu pregetară chiar să se şi pălmuiască unul pe celălalt, Domnişoara izbuti, de bine, de rău, să-i împace. În sâmbătă care urmă, ea primi de la tatăl ei un bilet, în care acesta îi mulţumea pentru că izbutise să-i salveze oraşul.

„Poţi să-ţi închipui cât m-am bucurat că mi-ai salvat oraşul şi ai liniştit Parisul... Bucuria, e publică şi toată lumea spune că fapta dumitale e vrednică de nepoata marelui Henric al IV-lea. De-acum încolo te rog să-i pui pe secretarii dumitale să-mi scrie, din motivul pe care-l cunoşti”.

Motivul era că Domnişoara scria atât de urât, încât tatăl ei nu izbutea decât cu mare greutate să-i descâlcească scrisul.

Cam în aceeaşi vreme, adică în 11 sau 12 martie, domnul coadjutor primi vestea că fusese făcut cardinal: pălăria atât de mult râvnită, obiect al atâtor intrigi şi ranchiune, îi fusese, în sfârşit, acordată, în consistoriul din 18 februarie 1652.

Capitolul XXV

1632

Prinţul de Conde ia conducerea armatei rebele. — Starea armatei regale. — Sărăcie generală. — Reîntoarcerea Domnişoarei la Paris. — Se pregăteşte o

luptă. — Domnul refuză să acţioneze. — Îi dă puteri depline Domnişoarei. — Propunerile făcute consilierilor. — Lupta din foburgul Saint-Antoine. — Domnişoara trage cu tunul din Bastilia, în armata regelui. — Retragerea armatei regelui. — Domnişoara este lăudată la Luxembourg.

În 2 aprilie, Domnişoara află o veste pe care o dorea atât de mult, încât aproape că se îndoi de ea: prinţul de Conde luase conducerea armatei. Vestea se confirmă chiar în aceeaşi zi, printr-o scrisoare, foarte curtenitoare, pe care i-o trimise Conde. În 3 aprilie, o nouă scrisoare o informă că prinţul bătuse şi împrăştiase armata regelui, îi pusese pe goană pe Hocquincourt şi pe Turenne, luase ca pradă peste trei mii de cai şi o mulţime de muniţii. Într-adevăr, armata regală era în mare derută. Curtea se afla la Gien, înfometată şi amărâtă, căci toate oraşele prin care trecuse îşi închiseseră porţile, neviind s-o primească. Înfrângerea mareşalului Hocquincourt stârnise o panică nemaipomenită în statul major al armatei regale. Regina, speriată, dădu ordin de retragere. Cu mare greutate ajunseră la Saint-Fargeau atât de năuciţi, încât nu mai ştiau nici ce să facă, nici ce aveau de făcut. De la Saint-Fargeau, Curtea o porni spre Montereau, trecând rând pe rând prin Auxerre, Joigny şi Sens. În timpul acestei retrageri, care semăna mai mult cu o fugă, ordinele erau date atât de anapoda încât se băteau cap în cap. Se fura ca în codru şi nici chiar regele n-a fost scutit de unele acte de tâlhărie. Fratele contelui de Broglie i-a furat caii şi când domnul de Beringhen s-a dus să i-i ceară înapoi, domnul de Broglie i-a râs în nas şi l-a dat pe uşă afară.

De la Montereau, Curtea s-a îndreptat spre Corbeil. În noaptea sosirii lor în acest sat, la Etampes a avut loc o luptă în care armata lui Conde a fost respinsă. A doua zi, regele s-a dus şi el la Etampes şi aici a luat pentru prima oară parte la o luptă adevărată. S-a purtat cu mult curaj, deşi mai multe ghiulele i-au trecut şuierând pe deasupra capului.

Seara, toată lumea s-a înghesuit să-l felicite pentru

curajul său. Atunci regele, întorcându-se spre Laporte, valetul lui, care nu-l părăsise nicio clipă în toiul luptei, l-a întrebat:

— Dar, ţie, Laporte, ţi-a fost frică?

— Sire, răspunse Laporte, când n-ai niciun sfanţ în buzunar, n-are de ce să-ţi fie frică.

Regele începu să râdă, fiindcă şi el se afla în aceeaşi situaţie ca şi valetul său. Mazarin, nu numai că nu-i dădea niciun ban, dar de câteva ori i-i luase şi pe cei pe care i-i dădea din când în când ministrul finanţelor. Pentru un rege era un lucru cum nu se poate mai trist să vadă sărăcimea oraşelor, pe unde trecea, întinzând mâna şi cerându-i de pomană şi el să nu aibă nici măcar câţiva bănuţi în buzunar. Căci sărăcia norodului, în acea epocă, era înfricoşătoare. Peste tot pe unde poposea această Curte, ţăranii se rugau cu lacrimi în ochi s-o apere de jafurile armatei, care nu numai că le distrugeau ogoarele, dar le mai furau şi bruma de agoniseală de prin gospodării. Aşa că erau nevoiţi să-şi părăsească satele, târându-şi după ei vitele: acestea însă, neavând ce să mănânce, mureau repede de foame, soartă împărtăşită şi de stăpânii lor care, lipsiţi de hrană, de adăpost şi de haine, se îmbolnăveau de febră tifoidă şi piereau cu sutele. Şi poate că: spectacolul n-ar fi fost atât de înfricoşător, dacă ar fi murit numai bărbaţi. Dar când vedeai mamele, slabe ca nişte schelete, jelindu-şi copilaşii morţi, tabloul era pur şi simplu cutremurător. Într-o zi, regele văzu o femeie cu trei copii culcată pe podul de la Melun; mama şi doi dintre copii muriseră, iar al treilea, care de-abia mai sufla, sugea la pieptul măicuţei sale moarte. Ceea ce pare de-a dreptul ciudat, e că – văzând aceste scene – regina se ruga Domnului să-i pedepsească pe ticăloşii care aduseseră norodul într-o asemenea stare, fără să se gândească nici măcar o clipă că ea era prima şi cea mai mare vinovată.

În vremea asta, Domnişoara, nemaiavând nimic de făcut la Orléans, începuse să se plictisească, şi plictisindu-se o porni spre Paris. La Bourglareine se întâlni cu domnul de Conde, cu ducele de Beaufort, cu prinţul de Tarente şi

cu domnul Rohan, pe care îi luă în trăsura ei şi-i aduse în Capitală. Aici, se părea că ciocnirea dintre trupele regelui şi armatele acestor prinţi, în fruntea cărora se afla Conde, era iminentă. Regele plecase din Melun, trecuse în revistă, la Lagny, trupele pe care mareşalul Senectere le adusese din Lorena şi se îndreptase spre Saint-Denis. Într-adevăr, se luase hotărârea să fie atacate trupele lui Conde, înşirate de-a lungul Senei, între Suresne şi Saint. Cloud. Conde, socotind că poziţia sa nu era avantajoasă, părăsi malul Senei şi se îndreptă spre Charenton. Dar cum Domnişoara va apărea foarte curând în scenă, suntem obligaţi să-l părăsim o vreme pe domnul de Conde şi să ne ocupăm din nou de ea.

În ziua de 1 iulie 1652, cam pe la zece şi jumătate seara, Domnişoara auzi tobele bătând şi trompetele sunând. Alergă la fereastră, o deschise şi recunoscu trupele domnului de Conde. Rămase la fereastră până pe la miezul nopţii, gânditoare şi stăpânită de presimţirea că a doua zi avea să fie o zi mare pentru ea.

După vreun ceas, se culcă. Dar la ora şase dimineaţa o treziră nişte bătăi puternice în uşă. Era contele de Fiesque. Fusese trimis de Conde la Gaston să-i spună acestuia că armata prinţului fusese atacată între Montmartre şi la Chapelle; că lucrurile se încurcaseră şi că ar fi bine să se urce pe cal şi să vină să vadă el însuşi care era situaţia; dar se întâmplase ce se întâmpla de obicei în astfel de situaţii: laşul Gaston refuzase să se scoale din pat, pretextând că nu se simţea bine. Atunci, Fiesque, disperat, venise la Domnişoara s-o roage, în numele domnului de Conde, să nu-l părăsească şi să-l ajute.

Domnişoara fu cât se poate de încântată: gustase, la Orléans, din emoţiile războiului civil, succesul o ameţise, aşa că abia aştepta să intre din nou în pielea unei eroine. În plus, nevasta lui Conde era în acea epocă foarte bolnavă şi Domnişoara – în veşnica ei goană după un soţ – nutrea în străfundul inimii, dacă nu dorinţa, cel puţin nădejdea de a se mărita cu prinţul. Făgăduind deci domnului de Fiesque să facă tot ce-i va sta în putinţă, se dădu jos din pat, se

îmbrăcă în grabă şi alergă la Luxembourg unde-l găsi pe Domnul, în capul scărilor.

— Ah, Domnule, strigă ea, ceea ce văd mă umple de bucurie! Domnul de Fiesque mi-a spus că sunteţi bolnav, iar eu vă găsesc în picioare!

— Domnul de Fiesque nu s-a înşelat, fata mea, zise Gaston. E adevărat, nu sunt chiar atât de bolnav încât să stau în pat, dar nici nu mă simt în stare să întreprind ceva.

— Ar trebui totuşi să încercaţi să vă urcaţi pe cal; căci, dacă mi se îngăduie să dau tatălui meu un sfat, i-aş spune că întreg Parisul e cu ochii pe el şi că în afacerea despre care este vorba e în joc însăşi onoarea sa.

— Fată dragă, zise prinţul, îţi mulţumesc pentru sfat, dar mi-e cu neputinţă să îndeplinesc ceea ce-mi ceri; mă simt atât de slăbit, încât n-aş putea face nicio sută de paşi.

— Atunci, Domnule, culcaţi-vă imediat; e mult mai bine ca lumea să ştie că nici măcar nu vă puteţi da jos din pat.

Sfatul era bun, dar Gaston nu vru să-l urmeze.

— Vai, Domnule, zise Domnişoara supărată, purtarea domniei voastre mi se pare atât de ciudată, încât mai că-mi vine să cred că aţi încheiat vreun tratat secret cu Mazarin.

Prinţul nu răspunse nimic la această acuzaţie, ceea ce dovedi că Domnişoara putea să aibă dreptate. Între timp, domnii de Rohan şi de Chavigny izbutiră să-l convingă pe Gaston s-o trimită pe Domnişoara în locul lui la Primărie, aşa cum o trimisese şi la Orieans. Prinţul fu de acord şi-i înmână domnului de Rohan o scrisoare prin care o împuternicea pe fiica sa să discute – în numele său – cu primarii şi cu magistraţii municipali. Înarmată cu această scrisoare, Domnişoara se îndreptă spre Primărie. Străzile erau pline de trupe, burghezii se înarmaseră aproape toţi. La Primărie fu primită cu mult respect de mareşalul l'Hopital, care era şi guvernator al Parisului, şi de consilierul Lefevre, starostele negustorilor. Le spuse că Domnul, fiind bolnav, o trimisese pe ea în locul lui, după care îi rugă s-o urmeze în sala de şedinţe. După ce citiră scrisoarea lui Gaston, magistraţii întrebară:

— Ei bine, ce anume doreşte alteţa-sa, domnul de Orléans?

— Doreşte trei lucruri, răspunse cu voce fermă Domnişoara. Primul, ca toate cartierele oraşului să se înarmeze

— Asta s-a şi făcut, răspunse mareşalul l'H6pital

— Al doilea, să i se trimeată de îndată domnului de Conde două mii de oameni din gărzile civice.

— Asta e mai greu, zise mareşalul. Nu poţi dispune de burghezi aşa cum dispui de trupele organizate. Dar, în sfârşit, îi vom trimite domnului de Conde două mii de oameni din trupele domnului de Orléans.

— Şi al treilea, zise Domnişoara, care lăsase la urmă lucrul cel mai important, să se dea voie trupelor prinţului de Conde să intre în oraş pe poarta Saint-Honore sau Saint-Antoine.

Această cerere, aşa cum de altfel gândise şi Domnişoara, era cea mai dificilă dintre toate. Auzind-o, mareşalul l'Hopital, starostele negustorilor şi ceilalţi consilieri municipali se uitară unii la alţii consternaţi. Dar Domnişoara, dându-şi seama de situaţia critică a lui Conde, trecu la atac.

— Domnilor, zise ea, mi se pare că tatăl meu a făcut destule pentru oraşul Paris şi că ar fi cazul să i se arate puţină recunoştinţă. În afară de asta ar trebui să ştiţi că Mazarin se întoarce plin de cele mai rele intenţii şi că dacă prinţul de Conde va fi înfrânt, cei care l-au proscris şi au pus preţ pe capul lui nu vor scăpa nici în gaură de şoarece, iar Parisul va fi trecut prin foc şi spadă. Nu ţine decât de noi să evităm această nenorocire, căci nu i-am putea aduce regelui un mai mare serviciu decât păstrându-i intactă Capitala.

— Dar, Domnişoară, gândiţi-vă că dacă trupele prinţului nu se apropiau de Capitală, n-ar fi venit încoace nici cele ale regelui.

— Mă gândesc, domnule, răspunse prinţesa, că în vreme ce noi batem apa în piuă aici, domnul de Conde se află în mare pericol la periferiile oraşului şi că dacă va

pieri din pricină că nu i-am dat ajutor, Parisul va fi veşnic îndurerat şi ruşinat. Puteţi să-l ajutaţi, domnilor, şi încă repede de tot.

Vorbele Domnişoarei avură efect. Magistraţii se ridicară şi ieşiră ca să delibereze. Deliberarea fu lungă, dar când intrară înapoi în sală magistraţii declarară că sunt gata să-l ajute pe prinţ. Domnişoara îl trimise repede pe Jarze să-i spună lui Conde că trupele sale puteau intra în oraş şi pe marchizul de La Boulaie, să deschidă poarta Saint-Antoine trupelor care veneau din Poissy.

În vremea asta, lupta continua la periferiile oraşului şi tunurile bubuiau surd. Domnişoara ţinu să se ducă într-acolo ca să vadă cu ochii ei cum stăteau lucrurile.

Ieşi deci din Primărie şi se îndreptă spre cartierul Saint-Antoine. Piaţa Greve era plină de oameni care strigau că părăsindu-l şi nevoind să-l ajute, consilierii municipali îl trădaseră pe Conde. Un om se apropie de Domnişoara şi arătându-i-l pe mareşalul l'Hopital, care o însoţea, spuse:

— Alteţă, cum de suportaţi lângă dumneavoastră un mazarinist? Dacă vă supără cu ceva, n-aveţi să ne spuneţi decât un singur cuvânt şi s-a zis cu el! Îl înecăm!

— Dimpotrivă, zise prinţesa, n-am a mă plânge de nimic, fiindcă a făcut tot ce i-am poruncit eu să facă!

— Foarte bine! Atunci să se care înapoi la Primărie şi să nu calce pe de lături!

Mareşalul n-aşteptă să i se spună de două ori; se întoarse repede pe călcâie şi se înapoie la Primărie. Domnişoara îşi continuă drumul; ajungând în strada Tixerand, spectacolul care i se înfăţişă ochilor o năuci. Ducele de La Rochefoucauld fusese rănit la amândoi ochii; orb, cu chipul scăldat în sânge, era dus de o mână de fiul său, iar de cealaltă, de prietenul său Gourville. Mantia albă în care era învăluit fusese acoperită de pete mari de sânge. Fiul şi prietenul său plângeau în hohote, căci văzându-l într-o asemenea stare erau convinşi că nu se va mai face bine niciodată.

Deşi îngrozită, Domnişoara îşi continuă drumul. La

intrarea în strada Saint-Antoine se întâlni cu tânărul Guitaut, fiul celui care-o slujea pe regină. Băiatul, palid ca un mort, mergea împleticindu-se, susţinut de doi soldaţi.

— Ce ţi s-a întâmplat, dragă Guitaut? strigă prinţesa alergând spre el.

— Un glonte, alteţă... murmură Guitaut.

După o sută de paşi, întâlni pe Vallons, unul dintre ofiţerii care o însoţiseră la Orléans. Vallons primise un glonţ în şale şi cum era foarte gras, doi soldaţi se chinuiau în van să-l care de acolo.

— Ah, spuse el zărind-o pe prinţesă, suntem pierduţi, alteţă!

— Dimpotrivă, suntem salvaţi! Ne vin ajutoare!

Domnişoara îşi croi drum spre poarta Saint-Antoine, printre răniţii care zăceau peste tot. După ce află că domnul prinţ de Conde era sănătos şi că făcuse adevărate minuni de vitejie, se îndreptă spre locuinţa unui anume Lacrois, aflată la doi paşi de Bastilia. Dar n-apucă să intre bine în casă, şi iată că prinţul de Conde şi bătu la uşă. Auzise că Domnişoara venise pe câmpul de luptă şi alergase s-o salute şi să-i mulţumească pentru ajutorul pe care i-l dăduse. Conde era alb de praf din cap şi până în picioare, părul ud de transpiraţie i se lipise pe frunte, iar gulerul cămăşii îi era pătat de sânge. În plus, cuirasa era complet deformată de loviturile pe care le primise, iar sabia, plină de sânge, îi era ciobită şi fără teacă.

— Ah, Domnişoară, strigă el, sunt disperat! Mi-am pierdut toţi prietenii: pe Nemours, pe La Rochefoucauld, pe Clinchamp; eu sunt singurul care n-am nici măcar o zgârifetură şi cerul mi-e martor că nu m-am cruţat deloc!

— Liniştеşte-te, domnule, zise Domnişoara. Clinchamp se află la doi paşi de aici, în grija unui doctor. La Rochefoucauld e într-adevăr grav rănit, dar medicii trag nădejde să se vindece, iar Nemours are o rană foarte uşoară.

— Ah, Domnişoară, zise Conde deşi mi-aţi luat o piatră de pe inimă, durerea continuă să mă apese la fel de crâncen, din pricina tuturor celor care şi-au pierdut viaţa

pentru certurile noastre prosteşti!

Rostind aceste cuvinte, prinţul izbucni în plâns. Domnişoara îl lăsă să-şi exteriorizeze durerea, apoi după ce se mai linişti, îi spuse:

— Domnule, n-ar fi mai bine să te întorci în oraş?

— Nu, Domnişoară! Am impresia că grosul luptei s-a dat; eu însă nu-mi pot părăsi oamenii! Aveţi grijă să intre în oraş trupele care mi-au fost făgăduite iar dumneavoastră rămâneţi aici ca să ştiu unde vă pot găsi în caz de nevoie. Mă duc înapoi la ai mei, ca să nu se spună că am dat bir cu fugiţii din faţa mazariniştilor!

Şi salutând-o pe Domnişoară, ieşi afară, se urcă pe cal şi dispăru.

Gânditoare, Domnişoara se aşeză la fereastră. Dar, după o bucată de vreme, văzu că din nou încep să fie aduşi răniţi. Întrebând ce se întâmplă, i se spuse că lupta reîncepuse, mai înverşunată ca niciodată. Armata regală atacase la bariera Saint-Dcnis şi în foburgul Saint-Antoine. Domnişoara trimise repede patru sute de oameni pe bulevardul Saint-Antoine, patru sute de muşchetari la Arsenal şi un pâlc de cavalerie la Saint-Denis. Într-adevăr, domnul de Turenne, cu unsprezece mii de oameni, îl atacase din nou pe domnul de Conde, care n-avea nici şase mii. Şi, în ciuda părerii prinţului, cum că grosul luptei se dăduse, bătălia reîncepu mult mai înverşunată decât prima oară. Conde, tot timpul în primele rânduri, îşi însufleţea oamenii şi se vâra unde era primejdia mai mare, cu atâta curaj şi dăruire de sine, încât până şi regaliştii fură impresionaţi. În vremea asta, Domnişoara dădu fuga la Bastilia şi condusă de guvernator – care era fiul lui Broussel – se urcă în turn. Cerând o lunetă, cercetă cu luare-aminte câmpul de luptă. Pe colina Charonne zări trăsurile şi litierele Curţii, spre Bagnolet văzu infanteria regală regrupându-se pentru un al treilea atac şi cavaleria îndreptându-se în goană spre foburgul Saint-Antoine. Trimise repede un curier la prinţul de Conde să-i spună ce văzuse. Acesta însă, prins între două focuri şi copleşit de numărul uriaş al regaliştilor, îşi dădu seama că nu mai

avea nicio şansă şi că bătălia era pierdută. Dar chiar în clipa în care se pregătea să-şi adune oamenii şi să se retragă, răsună o bubuitură groaznică şi şiruri întregi din armata regală dispărură, nimicite de tăria exploziei. Ce se întâmplase? Vrând să vină cu orice preţ în ajutorul lui Conde, Domnişoara îndreptase tunul cel mare de la Bastilia spre armatele regale şi poruncise să se tragă. Într-adevăr, fapta ei curajoasă îl salvă pe prinţ. Armata regelui, care nu se aştepta totuşi la o astfel de demonstraţie de inamiciţie din partea Parisului, se opri înfricoşată. Conde, profitând de acest moment de derută, îşi strânse repede oamenii şi se retrase în linişte; regina, care cu o clipă mai înainte fusese atât de sigură că va pune mâna pe Conde, încât trimisese şi trăsura să-l aducă, turba de furie. Când auzi că lovitura salvatoare se datorase fiicei lui Gaston, îi jură acesteia o ură veşnică. Pierderile armatei regale erau uriaşe, cu atât mai mult cu cât pieriseră foarte multe persoane ilustre. Printre ele se număra şi Paul Mancini, nepotul cardinalului, un tânăr frumos şi plin de har, în vârstă de numai şaisprezece ani.

Seara, avu loc un mare banchet la Luxembourg, în timpul căruia Domnişoara fu din nou ridicată în slăvi, atât de Conde cât şi de toată nobilimea care se afla de faţă.

Capitolul XXVI

1652

Adunarea de la Primărie. — Noi încurcături ale Domnului. — Proiectul de uniune. — Atacul de la Primărie. Noua misiune a Domnişoarei. — Curajul acestei prinţese. — Sosirea ei la Primărie. — Îl salvează pe starostele negustorilor. — Curtea se retrage la Pontoise. — Declaraţia Parlamentului în favoarea Domnului. — Hotărârea Consiliului regal.

Parisul era al prinţului de Conde deşi – lucru ciudat – îl cucerise printr-o retragere. Dar, după ce-l ocupase cu

armata, Conde voia să-şi exercite puterea şi din punct de vedere administrativ; or, pentru a ajunge la acest lucru, domnii din conducerea oraşului trebuiau să renunţe la o parte din atribuţiile lor. Aşa că se hotărî de urgenţă o adunare la Primărie în care această cedare de drepturi sau cesiune – cum i s-a spus – să fie făcută sub titlul de „uniune”. Adunarea urma să aibă loc în ziua de 4 iulie.

Ca să-şi recunoască soldaţii, prin mulţimea de oameni care năpădise străzile Parisului, Conde ordonase ca fiecare din ei să poarte un mănunchi de paie la pălărie. Poporul, crezând că acesta era un semn distinctiv al tuturor celor care ţineau cu prinţul, îl adoptă imediat. Aşa se face că în ziua adunării, toţi cei care erau întâlniţi pe stradă, fără acest semn – bărbaţii îl purtau la pălărie, iar femeile pe umăr – erau imediat obligaţi să arboreze acest ciudat stindard. Până şi călugăriţele fuseseră obligate să-l poarte, iar un frate carmelit care refuzase mănunchiul de paie, fu bătut atât de crâncen, încât fu cât pe-aci să-şi dea duhul.

În ziua adunării, Gaston începu, ca ele obicei, să dea din colţ în colţ şi, în loc să ajungă la Primărie la ora două, când fusese fixată şedinţa, ajunse pe la patru. Prezenţa lui era însă absolut necesară, pentru că în această adunare Gaston trebuia declarat locotenent-general al statului cu puteri depline:

„Atâta vreme cât regele se afla prizonier în mâinile cardinalului ce fusese declarat duşman al ţării şi *perturbator al liniştii publice.*

Formula, după cum vedeţi, era ingenioasă. În drum spre primărie, Domnul se întâlni cu fiică-sa, care purta şi ea la evantai un mănunchi de paie legat cu panglică albastră, culoarea casei de Orléans. Străzile erau atât de ticsite de lume, încât Gaston abia izbuti să-şi croiască drum până la Primărie. Partea proastă era că toată această mulţime de oameni tuna şi fulgera împotriva lui l’Hopital şi a starostelui negustorilor, făcându-i „trădători” şi „mazarinişti”, învinuiri extrem de grave în acea epocă.

După ce, în sfârşit, Gaston se aşează la locul său,

şedinţa se deschise prin citirea unei scrisori trimisă de rege, în care acesta poruncea ca adunarea să se amine cu opt zile. Propunerea fu primită cu huiduieli şi strigăte de protest. Pe urmă, Gaston şi Conde mulţumiră mai marilor oraşului pentru ajutorul dat la poarta Saint-Antoine. Acum ar fi trebuit ca municipalităţile să propună acea uniune de care fusese vorba. Dar magistraţii nici nu crâcniră. Conde, supărat, se ridică şi, făcându-i lui Gaston semn să-l urmeze, ieşiră din Primărie pe uşa cea mare, care dădea în piaţa Greve.

Cum şi Domnul şi prinţul erau foarte supăraţi, câţiva oameni îi întrebară pe ofiţerii din suită, ce se întâmplase. Aceştia le răspunseră că actul de uniune nu numai că nu fusese semnat, dar nici măcar nu fusese propus de magistraţii municipali. La această veste ce se răspândi într-o clipă, mulţimea, care şi aşa avea un dinte serios împotriva celor de la Primărie, fiindcă erau vânduţi cardinalului, începu să se agite şi să strige cât o ţinea gura: „*Uniunea! Uniunea!*”. Peste puţin, aceste strigăte fură însoţite de o salvă de muschete care sparse câteva din ferestrele Primăriei. Auzind strigătele celor de afară şi văzând geamurile sparte de gloanţe, magistraţii – speriaţi de moarte – se aruncară la pământ, convinşi că le sosise sfârşitul. Dar iată că o nouă salvă, trasă de câţiva soldaţi ce se urcaseră pe acoperişul unei case de peste drum, de data asta nimeri din plin. Gemetele răniţilor începură să se amestece cu horcăitul muribunzilor şi cu ţipetele celor rămaşi în viaţă, care se năpustiră înnebuniţi spre uşi. Din nenorocire însă, poporul încuiase şi baricadase toate uşile. Mai mult decât atât; în faţa fiecăreia puseseră grămezi mari de vreascuri, cărora le dădură foc. Văzută de departe, primăria părea un rug uriaş.

Între timp, Conde şi Gaston se întorseseră la Luxembourg, fără să aibă habar ce se petrecuse la Primărie după plecarea lor. Domnul intrase în odaia lui să-şi schimbe cămaşa, iar prinţul rămăsese în anticameră, unde se amuza citind în faţa doamnelor de Fiesque, de Villars, de Sully şi a Domnişoarei, o scrisoare trimisă de

domnul de Turenne. Tocmai când se distrau mai copios, în anticameră dădu buzna un burghez care striga cu glas întretăiat:

— Ajutor!... Arde Primăria... S-a tras cu muscheta... Au murit oameni... Dacă vezi ce-i acolo... te apucă jalea!

Prinţul intră alături să-i ducă lui Gaston această veste.

— Vere, zise Domnul, te rog du-te la Primărie şi fă ordine acolo!

— Domnule, răspunse Conde, ştii bine că m-aş duce oriunde pentru dumneata. Dar de data asta aş vrea să fiu scutit. Tiimite-l pe domnul de Beaufort; este foarte cunoscut şi foarte iubit de popor şi se va descurca mult mai bine decât mine.

Beaufort, rugat de Gaston să se ducă la Primărie, se pregăti să plece. În acel moment, intră în odaie Domnişoara; prinzând gustul politicii, se oferi să se ducă ea, susţinând că ar fi o ocazie cum nu se poate mai bună să scape de l'Hopital şi de starostele negustorilor; prefăcându-se că-i salvează din mâinile populaţiei, avea să-i oblige să-şi dea demisia. Gaston fu de acord. Dar abia ieşi Domnişoara din palatul Luxembourg, însoţită de gărzile tatălui ei şi ale lui Conde, că se şi împiedică de-un mort. Din păcate, acesta nu era decât începutul. La capătul străzii Gesvres, când să păşească pe podul Notre Dame, dădu peste consilierul Ferrand, ucis cu mai multe lovituri de pumnal. Ceva mai încolo, ucis în acelaşi chip, consilierul Miron. Pe urmă află că vicarul Saint-Jean izbutise să-l salveze pe preotul din Greve şi că amândoi se refugiaseră în biserică; dar mulţimea, dezlănţuită, îi ajunsese din urmă şi-i împuşcase în altar. Speriată, Domnişoara opri trăsura şi trimise câţiva mesageri la Primărie. Dar niciunul nu se mai întoarse. Atunci se gândi să trimită un trâmbiţaş. Cum nu găsiră însă nicăieri, se îndreptară spre palatul Nemours, socotind că acolo vor afla cu siguranţă unul. Pe drum, trăsura prinţesei se întâlni cu căruţa care transporta morţii de la Primărie. Şi cum tocmai atunci scosese capul pe fereastră, Domnişoara

trebui să se tragă repede înapoi ca să nu fie lovită de picioarele celor morţi, aruncaţi claie peste grămadă în căruţa aceea ponosită.

La palatul Nemours nu găsiră niciun trâmbiţaş. Domnişoara ceru veşti despre duce, care, după cum ne amintim, fusese rănit în foburgul Saint-Antoine şi se bucură mult aflând că era pe cale de vindecare.

Amărâtă că nu putuse face nimic, se întoarse la Luxembourg. Dar Domnul care era foarte curajos când era vorba să scoată castanele din foc cu mâinile altuia – îi propuse să mai încerce o dată. Domnişoara fu de acord şi, deşi apropia miezul nopţii, se urcă din nou în trăsură şi-o porni spre Primărie. De data asta. Străzile erau goale. Pe drum, se întâlni cu domnul de Beaufort şi amândoi intrară în Primăria cu grinzile arse şi cu pereţii afumaţi. Sala unde avusese loc şedinţa era pustie. În cabinetul alăturat dădură peste starostele negustorilor, care, speriat de moarte, ceru domnului de Beaufort să-l conducă acasă, prezentându-i totodată Domnişoarei demisia din funcţia pe care o deţinea. Domnişoara i-o acceptă, iar domnul de Beaufort îl însoţi pe bietul staroste până acasă. Cât mai colindară ei prin Primărie, tocmai bine începu să se crape de ziuă. Constatând să nu mai avea nimic de făcut acolo, Domnişoara se întoarse acasă şi se culcă. După-amiază, Broussel fu ales staroste al negustorilor şi, în noua sa calitate, veni să depună jurământul de credinţă în faţa lui Gaston de Orléans, cu aceeaşi ceremonie ca şi cum l-ar fi depus în faţa regelui. Aflând această veste, Curtea se retrase de la Saint-Denis la Pontoise. Ba, la un moment dat, s-a propus chiar ca regele să fie dus în Normandia; însă regina şi cardinalul au socotit că nicăieri n-ar fi mai bine apărat ca în mijlocul armatei sale, condusă de domnul de Turenne. În vremea asta, Parlamentul Parisului îşi începu dezbaterile. Gaston de Orléans fu numit locotenent-general al regatului, titlul pe care-l deţinuse şi în timpul minorităţii regelui, cu şaptezeci şi patru de voturi contra şaizeci şi nouă. În declaraţia dată cu acest prilej se spunea:

„Având în vedere că regele nu e liber, ci e prizonierul

lui Mazarin, domnul duce Gaston de Orléans este rugat să primească funcţia de locotenent-general al regatului, străduindu-se, datorită acestei funcţii, să-l elibereze pe rege şi să-l gonească pe cardinal din Franţa. Domnul de Conde, care este numit comandantul suprem al armatei, va acţiona, numai la *ordinele locotenentului-general al Franţei".*

Prin această declaraţie, Gaston era învestit aproape cu puteri regale.

— Acum, nu-i mai lipseşte, zisese în bătaie de joc consilierul Catinat, decât puterea de a vindeca de gâlci!

Această declaraţie a Parlamentului a fost dată în 20 iulie; în 31, Consiliul regal dădea şi el o declaraţie prin care toate hotărârile Parlamentului erau considerate nule şi neavenite, fiindcă fuseseră smulse prin constrângere şi muta Parlamentul din Paris în Pontoise, după cum odinioară Henric al III-lea îl mutase la Tours.

Capitolul XXVII

1652

Dezbinare între prinţi. — Urmarea certei dintre domnul de Nemours şi cumnatul său, ducele de Beaufort. — Conde este pălmuit. — Domnul îşi pierde unicul fiu. — O nouă opoziţie a Parlamentului. — Mazarin pleacă a doua oară. — Regele se reîntoarce la Paris. — Încurcătura Domnişoarei. — Plecarea prinţilor; sunt învinuiţi de crimă de lezmajestate. — Rechemarea lui Mazarin. — Imprudenţa coadjutorului. — Curtea vrea să scape de el. — Arestarea cardinalului de Retz. — Sfârşitul celei de a doua Fronde. — Reîntoarcerea lui Mazarin.

De-abia au cucerit prinţii victoria politică pe care v-am istorisit-o, că au şi început să se certe între ei. Se hotărâse ca, pe viitor, să existe un Consiliu mult mai categoric decât fusese înainte, şi cum toţi voiau să facă parte din acest Consiliu, prinţii de sânge şi prinţii străini

au început să se certe pentru întâietate. De aici, neînţelegeri între ducele de Nemours care făcea parte din casa de Savoia şi ducele de Beaufort, care se trăgea din casa Franţei. Această ceartă a inspirat cu atât mai multe temeri prietenilor celor doi prinţi, cu cât ea era o recrudescenţă a scenei de la Orléans, în care ne amintim că Beaufort se încăierase cu cumnatul său. Gaston şi Conde îl obligară pe Nemours să-şi dea cuvântul că timp de douăzeci şi patru de ore nu va întreprinde nimic împotriva lui Beaufort. Numai că ducele de Nemours, scandalagiu şi arţăgos cum era, nu-şi respectă cuvântul dat. Îşi căută cumnatul, pe care-l găsi plimbându-se în grădina Tuileries împreună cu trei dintre prietenii săi, şi-i provocă pe toţi patru la ducl. Beaufort, făcu tot ce putu ca să înlăture acest ducl, dar Nemours, jignind în dreapta şi-n stânga, făcu dimpotrivă totul ca duelul să aibă loc. În ziua hotărâtă, Nemours, însoţit şi el de trei dintre prietenii săi care urmau să se bată cu cei trei prieteni ai lui Beaufort, fu atât de grăbit să încrucişeze spada cu cumnatul său, încât o scosese din teacă încă înainte de a ajunge la locul unde urma să aibă loc duelul. Mai mult decât atât; de teamă ca nu cumva spada să se rupă înainte de-a apuca să-şi doboare adversarul, adusese cu sine şi o pereche de pistoale, pe care le încărcase cu grijă, încă de cu seară.

Beaufort mai încercă o dată să se împace cu Nemours.

— Vai, cumnate, zise el, zău că e ruşinos să ne comportăm astfel! Hai să ne împăcăm şi să uităm tot ce ne-am spus!

— Nu, ticălosule! strigă Nemours. Ne vom bate pe viaţă şi pe moarte! Ori te omor, ori mă omori!

Şi, fără să-şi mai prevină adversarul, scoase pistolul şi trase. Glonţul îşi greşi ţinta şi Nemours, furios la culme, apucă spada şi se pregăti de atac. Beaufort, trase şi el, însă la nimereală, parcă ferindu-se să nu-şi rănească adversarul. Dar, ca un făcut, glonţul îl nimeri din plin pe ducele de Nemours, care, după ce oftă o dată, adânc, îşi

dădu duhul. Între timp cei trei martori ai lui Beaufort, care se băteau cu martorii lui Nemours, fură şi ei grav răniţi. Mai târziu, unul din ei s-a făcut bine, dar ceilalţi doi au murit.

A doua zi, altă ceartă: de astă dată între prinţul de Parente, fiul ducelui de Tremouille şi contele de Rieux, fiul ducelui de Elbeul; şi tot din pricina întiietăţii. Conde, care se afla de faţă, îi luă apărarea ducelui de Tarente, care-i era rudă apropiată. În toiul discuţiei, contele de Rieux făcu un gest cam nelalocul lui pe care Conde îl socoti drept ofensă şi-i trase contelui o palmă. Rieux, înfuriat, ripostă trăgându-i şi el o palmă lui Conde. Prinţul, care nu era înarmat, înşfăcă spada baronului de Migenne şi se năpusti asupra contelui. Atunci domnul de Rohan se aruncă între ei şi-l scoase afară pe Rieux. Cei din jur izbutiră, cu mare greutate, să-l potolească pe Conde, care voia cu tot dinadinsul să-l omoare pe cutezătorul conte.

La câteva zile după toate aceste divergenţe mai muri şi unicul fiu al lui Gaston: era un băieţel de doi ani, cu chip frumos, dar care nici nu vorbea, nici nu putea merge. Domnul de Orléans, extrem de afectat de această moarte, îi ceru reginei voie să-şi îngroape băiatul la Saint-Denis; regina însă îl refuză, printr-o scrisoare foarte dură, în care îi spunea printre altele că această moarte era pedeapsa cerului pentru că Gaston cutezase să se răzvrătească împotriva ei şi a regelui.

Am spus mai înainte că regele dăduse o hotărâre prin care poruncea Parlamentului să se mute la Pontoise. Supunerea sau refuzul erau la fel de neplăcute pentru onorabila instituţie, care izbuti şi de astă dată să iasă din încurcătură, răspunzând că ea nu se putea supune unui asemenea ordin câtă vreme Mazarin se afla în Franţa. Mai mult decât atât, Parlamentul dădu un ordin prin care interzicea membrilor săi să se îndepărteze de Paris, iar celor plecaţi le poruncea să se întoarcă de îndată în Capitală.

Consiliul regelui, sătul până peste cap de toate aceste neînţelegeri, spuse că situaţia nu mai putea

continua astfel. Mazarin se oferi el însuşi să se retragă şi această retragere îi fu acceptată imediat. În 12 august, regele aflat încă la Pontoise, semnă declaraţia de îndepărtare a cardinalului. Măsura era cum nu se poate mai binevenita pentru familia regală: afacerea de la Primărie, soldată cu moartea a patru consilieri, a doi magistraţi municipali şi a treizeci de burghezi, indispusese foarte tare Parlamentul, care începuse să nu mai aibă încredere nici în Gaston, nici în Conde. Numirea lui Gaston ca locotenent-general al regatului se făcuse destul de greu, doar cu o majoritate de cinci voturi: şaizeci şi nouă fuseseră contra, şaptezeci şi patru, pentru.

Plecarea lui Mazarin punea capăt tuturor tulburărilor şi neînţelegerilor. Declaraţia regelui, de îndepărtare a cardinalului, ajunse la Paris în 13 august şi avu efectul scontat. Gaston şi Conde declarară în Parlament că, din moment ce motivul principal al războiului civil fusese îndepărtat, ei erau gata să depună armele, cu condiţia ca regele să-şi retragă atât trupele din jurul Parisului, cât şi pe cele din Guyenne. Trataţivele au fost lungi: prinţii voiau garanţii, regele avea rezerve; prinţii voiau ca totul să fie uitat, regele dimpotrivă, nu voia să uite nimic. Într-o astfel de situaţie s-a întâmplat ceea ce se întâmplă de obicei: adică toţi cei implicaţi în această treabă, dând impresia că apără cauza generală, şi-o apărau de fapt pe-a lor: Gaston, prin intermediul cardinalului de Retz; conde, prin intermediul lui Chavigny. Dar niciunul, nici celălalt nu izbutiră: Domnul nu căpătă decât nişte răspunsuri foarte vagi, iar Conde fu obligat să părăsească Parisul. Beaufort şi Broussel îşi dădură amândoi demisia, primul din funcţia de guvernator al Parisului, cel de-al doilea din slujba de staroste al negustorilor. În 17 octombrie, regele veni la Saint-Germain şi deputaţii oraşului dădură fuga şi-i readuseră la Primărie pe domnul de l’Hopital şi pe consilierul Lefevre, pe care-i reinstalară, cu mare pompă, în vechile lor funcţii, adică de guvernator al Parisului şi de staroste al negustorilor. Apoi anunţară că în trei zile regele se va înapoia în Capitală. În aceeaşi zi, Domnişoara, fiica

lui Gaston, primi o scrisoare de la rege, în care acesta îi spunea că, reîntorcându-se la Paris şi neavând unde-l instala pe fratele său, ducele de Anjou, o ruga să elibereze imediat palatul Tuileries, pe care-l ocupa ea, pentru ca peste trei zile fratele său să se poată muta în el. Domnişoara, foarte supărată, alergă la Gaston de Orléans ca să-l întrebe unde credea el că s-ar putea instala. Acolo însă află vestea că şi taică-său primise ordin să elibereze de îndată palatul Luxembourg în care locuia.

— Vai, Domnule, strigă ea de îndată ce-l văzu, e adevărat că aţi primit ordinul să plecaţi?

— Adevărat sau nu, asta e treaba mea şi nu sunt obligat să-ţi dau socoteală dumitale!

— Spuneţi-mi măcar ce ştiţi în legătură cu mine: e adevărat că sunt alungată?

— După câte ai făcut, ce-ai vrea? Să fii îmbrăţişată? Asta o să te înveţe minte să nu te mai iei niciodată după sfaturile mele!

Ciricât de bine l-ar fi cunoscut Domnişoara pe taică-său, acest răspuns o deconcertă totuşi.

— Domnule, zise ea, zău dacă pricep ce vreţi să spuneţi! Când m-am dus la Orléans nu m-am dus din ordinul dumneavoastră?

— Nu-i vorba de Orléans, ci de povestea aceea de la periferia Saint-Antoine, când ai tras cu tunul Bastiliei în armata regelui. Ai vrut s-o faci pe eroina, să te încununi cu laurii gloriei; acum, n-ai decât să te înveleşti cu aceşti lauri şi-o să vezi cât or să-ţi ţină de cald!

— Bun! Şi eu unde o să stau? Îngăduiţi-mi măcar să locuiesc la palatul Conde, care acum e pustiu...

— Aşa ceva nu-ţi pot îngădui!

— Bine, atunci unde să mă duc?

— Te priveşte! zise Domnul şi ieşi.

Am istorisit acest mic incident ca să vă puteţi da seama şi mai bine de egoismul feroce al domnului Gaston de Orléans, care, după ce i-a părăsit rând pe rând, pe Chalais, pe Montmorency şi pe Cinq-Mars, acum îşi părăsea, fără mustrări de conştiinţă, propria-i fiică.

A doua zi după intrarea sa în Capitală, regele dădu o declaraţie prin care îi ierta pe toţi cei care luptaseră împotriva lui afară de: ducii de Beaufort, de La Rochefoucauld şi de Rohan, de zece consilieri din Parlament şi de toţi slujitorii casei de Conde.

Dintre evenimentele mai importante petrecute în timpul celui de-al doilea război civil, amintim:

Arhiducele le smulsese francezilor oraşele Gravelines şi Dunkerque; Cromwell, fără nicio declaraţie de război, pusese mâna pe opt vase franceze; Franţa a pierdut oraşele Barcelona şi Casai, dintre care primul era cheia Spaniei, iar al doilea, cheia Italiei; Champagne şi Picardia fuseseră distruse în urma trecerii armatelor lorene şi spaniole chemate în ajutor de prinţi; Berry, Nivemais, Saintango, Poitou, Perigord, Limousin, Anjou, Touraine, Beauce şi ţinutul Orléans erau ruinate de războaiele civile; iar pe deasupra, s-au mai putut vedea steagurile Spaniei fâlfâind pe Podul Nou. În faţa statuii lui Henric al IV-lea şi eşarfele albastre şi bej, culorile caselor de Orléans şi de Conde.

După ce regele s-a întors în Capitală, primul care a venit să-l felicite cu prilejul acestui eveniment a fost coadjutorul, acum mare cardinal de Retz. Ducele de Orléans, deşi a încercat să se dezvinovăţească şi să aducă dovezi despre „marea şi statornica sa fidelitate”, a fost obligat să se retragă la Blois. Domnişoara, după ce a rătăcit o bucată de vreme de la un castel la altul, s-a stabilit la Saint-Fargsau. Ducele de Beaufort, ducesa de Montbazon şi ducesa de Châtillon părăsiseră Parisul. Ducele de La Rochefoucauld, grav rănit în lupta de la Saint-Antoine, a fost transportat la Bagneux, aproape vindecat de dubla lui pasiune: pentru războiul civil şi pentru doamna de Longueville. Doamna de Conde, prinţul de Conti şi doamna de Longueville rămăseseră la Bordeaux, nu însă cu titlul de stăpâni ai acestui oraş, ci ca simpli oaspeţi. În sfârşit, ducele de Rohan, unul dintre cei mai fideli slujitori ai lui Conde, îşi aranjase atât de bine micile sale afaceri, încât la opt zile după reîntoarcerea

regelui, acesta îi boteza băiatul.

Singurul duşman care mai rămăsese era prinţul de Conde; dar oricât de cumplit ar fi fost el, îşi pierduse totuşi trei sferturi din putere. Aşa că în şedinţa din 13 noiembrie, regele dădu o hotărâre prin care îi declara pe prinţ şi pe toţi ai săi vinovaţi de crimă de les-majestate, perturbatori ai liniştii publice şi trădători de patrie. Parlamentul aprobă cu atâta docilitate această hotărâre, încât regele regretă că nu indusese în ea şi un paragraf care să menţioneze rechemarea lui Mazarin, deşi nimeni nu se mai îndoia că această rechemare va avea loc foarte curând. Într-adevăr, regina îl şi trimisese pe Fouquet cu misiunea de a-i spune lui Mazarin că la Paris lucrurile se liniştiseră şi că se putea întoarce oricând dorea. Lucrul ciudat e că acum Mazarin făcea mofturi şi nu mai voia să se întoarcă, pretextând că se simţea mult mai bine acolo unde se afla decât în mijlocul vieţii agitate de la Curte. Dar Fouquet insistă atât de mult, încât până la urmă Mazarin acceptă.

— Bine, spuse el; vom pleca, de îndată ce voi primi o veste pe care o aştept cu multă nerăbdare!

În vremea asta, la Paris se mai pregătea o ultimă măsură importantă. Am spus că Gondy, acum cardinal de Retz, fusese primul care-l felicitase pe rege pentru reîntoarcerea sa în Capitală. Regina îi mulţumise cu căldură pentru tot ce făcuse pentru ea şi, drept răsplată, îi propusese titlul de ambasador la Roma pe timp de trei ani, plata tuturor datoriilor şi un venit suficient de mare ca să reprezinte cu cinste ţara în capitala lumii creştine. Retz, înşelat de amabilitatea reginei şi crezându-se privit ca un prieten, se apucă să-i ceară perfidei Ana de Austria şi diverse favoruri pentru câţiva dintre amicii săi. Astfel, ceru un guvernământ pentru ducele de Brissac, o slujbă pentru contele de Montresor, o funcţie pentru domnul de Caumartin, un brevet de duce şi de pair pentru marchizul de Fosseuse, o sumă de bani pentru consilierul Joly şi, în sfârşit, cum spune el însuşi, *„alte câteva fleacuri: abaţii, locuri şi demnităţi”.*

Era o mare imprudenţă să ceri ceva ca prieten când de data asta, contrar obiceiului, nici cei care erau ostili şi de care Curtea se temea nu primiseră nimic. Aşa că, începând din acel moment, regina – sau mai precis, Mazarin – luă hotărârea să se debaraseze de acest incomod personaj. De îndată ce Retz făcu o nouă vizită la Palatul Regal, fu arestat, urcat într-o trăsură şi condus, cu maximum de viteză, la Vincennes.

Cu asta se sfârşi şi cea de a doua Frondă. Retz, care fusese primul ei şef, era ultima ei victimă. În primul act al acestei tragi-comedii avusese un rol de primă mărime, în al doilea, rolul lui fusese şters, lipsit de importanţă. Acest politician şiret, care a vrut să rivalizeze cu Mazarin, în fineţe, şi cu Richelieu, în îndrăzneală, s-a lăsat amăgit de cuvintele dulci ale unui rege încă copil; acest prelat galant, atât de dibaci în tot soiul de intrigi, s-a lăsat înşelat de cochetăriile răsuflate ale unei regine bătrâne care-l ura; în sfârşit, acest observator atât de atent, ce asistase la arestarea unui prinţ – proclamat de regină*, cel mai cinstit om din regat”* – ce-l văzuse pe învingătorul de la Rocroy vârât în lemniţă, după ce regina îl felicitase şi-i strânsese mâna, avusese slăbiciunea să creadă că nici Ana de Austria, nici Mazarin nu vor cuteza să atenteze la libertatea sa; încrederea asta prostească era mai mult decât orbire, era aproape o nebunie.

Aceasta era vestea pe care-o aştepta Mazarin ca să se poată întoarce nestingherit la Paris. Regele li ieşi în cale mai bine de trei leghe şi-l luă în trăsura sa. Curtenii se duseră să-l aştepte tocmai la Dammartin.

Seara, la Luvru, avu loc în cinstea sa un mare banchet şi un uriaş foc de artificii. Odată cu ultimele licăriri ale acestui foc se şterse şi amintirea lui Conde, a domnului de Beaufort şi a cardinalului de Retz, cei trei eroi ai Frondei, al căror curaj, popularitate şi influenţă fuseseră învinse prin laborioasa răbdare a lui Mazarin, demnul urmaş al profesorului său, cardinalul de Richelieu.

În seara în care Mazarin se înapoie în Capitală, se înapoiară şi nepoatele sale.

În timpul acelui an, 1652, atât de bogat în evenimente, muri ducele de Bouillon, care după ce se răzvrătise împotriva lui Mazarin, ajunsese unul dintre cei mai buni prieteni şi sfătuitori ai săi; muri bătrânul mareşal Caumont de la Force, care scăpase ca prin minune din acel cumplit masacru din noaptea Sfântului Bartolomeu şi, în sfârşit, muri acea încântătoare domnişoară de Chevreuse, care-şi luase rămas bun de la viaţă exact la vreme pentru a nu mai apuca să vadă prăbuşirea cardinalului de Retz, omul pe care-l iubise cu patimă şi care fusese atât de ingrat faţă de ea.

Tot în cursul acelui an 1652, poetul Scarron se însură, în luna iunie, cu domnişoara Françoise d'Aubigne, nepoata lui Agrippa d'Aubigne, acel sever tovarăş al lui Henric al IV-lea, mult mai fidel decât regele său în prieteniile şi mai ales în credinţa sa.

Capitolul XXVIII

1653

Primele măsuri ale lui Mazarin. — Împărţirea recompenselor. — Privire asupra societăţii pariziene în acea epocă. — Françoise d'Aubigne. — Copilăria. — Sosirea la Paris. — Cunoştinţa cu Scarron. — Căsătoria. — Succesele sale în societate. — Doamna de Longueville se retrage la mănăstire. — Căsătoria prinţului de Conti. — Condamnarea la moarte a lui Conde. — Vederile lui Mazarin în legătură cu Ludovic al XIV-lea. — Petreceri la Curte. — Ludovic este uns rege. — Prima sa campanie. — Moartea lui Broussel.

După reîntoarcerea sa în Franţa, sigur că de data asta n-o va mai părăsi, prima grijă a lui Mazarin a fost să se ocupe de finanţele statului, care erau la pământ, şi de ale sale, care nu erau nici ele într-o situaţie mai bună. În locul ministrului de finanţe Vieuville, care murise chiar în ziua în care fusese făcut duce, Mazarin numi doi: pe

contele de Servien şi pe procurorul general Nicolas Fouquet, fratele abatelui Fouquet, prietenul bun al lui Mazarin, cel care venise să-l roage să se înapoieze în Franţa. Apoi începu să împartă la recompense în dreapta şi-n stânga, tuturor celor care, devotaţi cauzei regale, refuzaseră să pactizeze cu prinţii. Ducele de Guise fu ales în Consiliul suprem împreună cu mareşalul de Turenne, care-l slujise pe Mazarin, şi cu mareşalul de Gramont, care-l slujise pe reg; secretarul de stat Letellier căpătă funcţia de trezorier, în locul lui Chavigny, iar contele de Palluau, care cucerise oraşele Montrond şi Miossens şi care-l condusese odinioară, la închisoarea din Vincennes, pe Conde, fu numit mareşal al Franţei.

În Paris, totul era acum liniştit, atât de liniştit, încât, după ce se gândise la statornicirea averii sale, Mazarin, se putea gândi în voie şi la statornicirea familiei sale. În afară de cele trei nepoate despre care am vorbit, le mai aduse, de la Roma, şi pe cele două surori ale sale, amândouă văduve, împreună cu cele trei fete ale lor şi cu un fiu; a şaptea nepoată şi al treilea nepot rămăseseră în Italia, gata să vină şi ei în Franţa la prima chemare a unchiului lor.

Parisul începuse să aibă şi el o altă înfăţişare: căci societatea de pe vremea regenţei şi a frondelor fusese fărâmiţată şi dispersată. Gaston de Orléans se afla la Blois; Domnişoara, stabilindu-se la Saint-Fargeau, luase cu ea multe din doamnele sale de onoare. Conde şi strălucitorul său stat-major de ofiţeri tineri şi de femei frumoase dispăruseră. Doamnele de Châtillon, de Rohan, de Montbazon şi de Beaufort plecaseră din Paris; toţi prietenii coadjutorului – ducele de Brissac, Châteaubriand, Renaul de Sévigné, Lameth, d'Argenteuil, Caumartin şi Hocqueville fuseseră exilaţi; ducele de La Rochefoucauld îşi isprăvea convalescenţa la Damprilliers, domnişoara de Chevreuse murise; doamna de Chevreuse – mama – încerca să-şi spele păcatele, măritându-se; prinţesa de Conde şi doamna de Longueville se aflau la Bordeaux; domnul de Conti se retrăsese la moşia sa din Granges;

Scudery şi sora sa erau în Normandia; doamna de Choisy îşi urmaşe bărbatul, la Blois; numai bietul olog Scarron rămăsese în Capitală şi asta pentru simplul motiv că el nu putea fugi.

La sfârşitul capitolului precedent am spus că se însurase. Să aruncăm deci o privire asupra soţiei sale, ale cărei saloane aveau să transforme societatea pariziană din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Françoise d'Aubigne era nepoata lui Theodore Agrippa şi fata lui Constant d'Aubigne, baron de Surimeau. Baronul, care se însurase, fără consimţământul tatălui său, cu văduva Anne Marchand, surprinzându-şi nevasta în flagrant delict de adulter, îi ucisese şi pe ea şi pe iubitul ei, după care – foarte liniştit – se însurase a doua oară cu Jeanne de Cardillac, fiica guvernatorului din Château-Trompette. Această de a doua soţie îi dărui mai întâi un fiu, apoi o fiică, pe care o născu în închisoarea din Mort, unde soţul ei fusese întemniţat ca hughenot. Această fiică, născută într-un mediu atât de sumbru, era Françoise d'Aubigne, măritată prima oară cu poetul Scarron, iar a doua oară cu Ludovic al XIV-lea.

La câteva luni după naşterea fetiţei, doamna de Villette, sora lui Constant d'Aubigne, îi făcu acestuia o vizită la puşcărie. Mişcată de sărăcia lucie în care trăiau cei doi soţi, luă fetiţa cu sine şi o duse la castelul ei din Murcey, unde o ţinu câţiva ani. Între timp, Constant d'Aubigne, obţinând să fie transferat la închisoarea din Château-Trompette, îşi ceru fata înapoi. În 1639, baronul ieşi, în sfârşit, din închisoare; dar nevoind să renunţe la calvinism, fu obligat să părăsească Franţa şi să se stabilească în Martinica. Pe vapor, mica Françoise se îmbolnăvi, căzu în letargie şi medicii o declarară moartă. Tocmai se pregăteau s-o vâre într-un sac şi s-o arunce peste bord, când mamă-sa, aplecându-se peste ea ca s-o sărute pentru ultima oară, simţi o răsuflare uşoară pe buzele fetiţei. Nebună de bucurie, o luă în braţe şi-o duse în cabină, unde copila într-adevăr reveni la viaţă. După câţiva ani, afacerile domnului d'Aubigne, ajutat

îndeaproape de soţia sa, începură să prospere. Dar, când să zică şi ei Doamne-ajută că scăpaseră deasupra nevoii, baronului îi veni idee a să-şi trimeată nevasta în Franţa ca să vadă dacă nu putea pune mâna pe o parte din averea sechestrată. În lipsa soţiei sale, bărbatul se apucă să joace cărţi şi pierdu tot ce agonisise. Sărăcia în care fură obligaţi să trăiască de acum înainte era atât de crâncenă, încât în 1645, când baronul d'Aubigne muri, soţia lui se văzu nevoită ca, în schimbul banilor de drum împrumutaţi de la cămătar, să-şi lase amanet fetiţa. După câteva luni însă, cămătarul sătul s-o mai hrănească pe gratis pe Françoise, îi luă bilet, o urcă într-un vapor şi-o trimise plocon maică-şi, în Franţa. Fata îşi găsi mama în oraşul La Rochelle; cum sărăcia în care trăia biata baroană întrecea orice închipuire, cumnata ei se oferi pentru a doua oară să aibă grijă de fetiţă. De data asta, mama nu mai acceptă cu aceeaşi uşurinţă oferta doamnei de Villette, pentru că aceasta, fiind ca şi soţul ei, o calvinistă înfocată, putea să-i convertească fata la această religie, din pricina căreia suferise atâta. Şi chiar aşa se şi întâmplă. Dar iată că doamna de Neuillant, naşa fetiţei, una dintre doamnele de onoare ale Anei de Austria, obţinu îngăduinţa de a o lua pe Françoise la ea, unde făcu tot ce putu s-o convertească din nou la catolicism. Cea care avea să revoce într-o zi edictul din Nantes, începu prin a fi martira credinţei pe care mai târziu avea s-o persecute cu atâta străşnicie. Căci naşă-sa, văzând că n-o poate convinge cu vorbă bună să renunţe la calvinism, începu s-o trateze cu mare severitate: o obligă să facă lucrurile cele mai grele şi mai neplăcute, să măsoare porţia de ovăz la cai, să spele şi să cheme slugile ori de câte ori stăpâna avea nevoie de vreuna din ele, căci clopoţelul încă nu fusese inventat. Pe deasupra, doamna de Neuillant fiind foarte avară, o lăsa adesea să flămânzească şi să doarmă în frig. Într-o zi, biata fată fu cât pe-aci să moară asfixiată de rişte cărbuni pe care-i aprinsese în odaie, ca să se mai dezmorţească. Aflând de acest accident, mama ei, supărată, o luă de acolo şi-o internă la Mănăstirea Ursulinelor din Mort. Dar nici doamna de

Villette, nici doamna de Neuillant nu vrură să-i plătească întreţinerea. În sfârşit, convinsă de insistenţele mamei sale şi doborâtă de lipsuri, tânăra Françoise renunţă la calvinism şi deveni catolică. Drept răsplată, Ursulinele o ţinură la mănăstire un an; dar când văzură că niciuna din cele două rude bogate n-avea de gând să-i plătească întreţinerea, o dădură pe uşă afară. Biata copilă se întoarse lângă mama ei, tocmai la timp pentru a asista la ultimele ei clipe. Zdrobită de durere, fata nu ieşi trei luni de zile din cămăruţa unde se prăpădise biata ei măicuţă, plângând şi rugându-se cerului s-o ia cât mai repede şi pe ea, căci nu mai avea niciun sprijin pe pământ. Mişcată de atâta durere, disperare şi sărăcie, doamna de Neuillant o duse din nou la Ursuline, de data asta angajându-se să-i plătească întreţinerea. Mai târziu, mutându-se la Paris, o luă cu dânsa. Aici Françoise făcu într-o zi cunoştinţă cu doamna de la Mere, care se ataşă foarte repede de „mica indiană”, cum îi spunea ea. O învăţă manierele frumoase, îi arătă cum să se poarte în societate; dar tânăra Françoise, deşi frumuşică şi deosebit de inteligentă, îi spuse acestei doamne că era atât de speriată de nenorocirile prin care trecuse, încât nu mai dorea nimic altceva decât să intre la mănăstire. O rugă deci să-i găsească, dacă poate, o inimă caritabilă care să-i plătească suma necesară modestului trusou de călugăriţă. Peste drum de doamna de Neuillant locuia Scarron. Deşi poet şi ca atare destul de strâmtorat, Scarron făcea totuşi din când în când multe fapte bune, pe care bogaţii nu sunt niciodată înclinaţi să le facă. Aşa că atunci când doamna de la Mere îi vorbi despre foarte tânăra Françoise, poetul se arătă dispus să-şi desfacă băierile pungii şi s-o ajute. Când fata veni să-i mulţumească şi când poetul văzu cât era de tânără şi de cultivată, îi zise:

— Domnişoară, m-am răzgândit! Nu-ţi mai dau bani să intri la mănăstire!

Fata începu să plângă.

— Stai, continuă Scarron, aşteaptă să auzi ce vreau să spun. Nu-ţi mai dau bani să te faci călugăriţă, pentru că

vreau să te măriţi cu mine. Slugile mă supără şi eu nu pot să le muştruluiesc; prietenii uită să mai treacă pe la mine şi eu nu mă pot duce la ei; când slugile vor avea o stăpână tânără care să le poruncească, se vor cuminţi, iar când prietenii vor vedea că am o nevastă frumoasă, vor trece zilnic să mă vadă. Te las să te gândeşti opt zile la propunerea mea!

Deşi olog, Scarron era totuşi un om foarte la modă; pe lângă faptul că era un poet apreciat, era bun şi vesel. Văzându-l mai des, domnişoara d'Aubigne se obişnui cu el, aşa că după opt zile îi spuse că primea să-l ia de bărbat. La câteva zile după ce se mărită, tânăra doamnă Scarron îi scrise fratelui ei:

„M-am măritat cu un om pe care-l iubesc prea puţin şi *căruia nu-i voi putea fi niciodată nevastă, din pricina beteşugului său*".

Scarron nu se înşelase în aprecierile sale. Conduse de noua stăpână, slugile deveniră supuse şi ascultătoare; prietenii, atraşi de făptura ei, se înghesuiră din nou la uşa lui, aşa că nu peste mult timp casa lui Scarron deveni locul de întâlnire al oamenilor de spirit de la Curte şi din oraş.

Numai că acest biet poet se cam compromisese în timpul Frondei; multe din piesele satirice care-l vizau pe cardinal fuseseră scrise de el; din nenorocire, Mazarin se reîntorsese în Franţa mai puternic ca niciodată, aşa că încântătoarea soţie a poetului – care primise sarcina să-i îmblânzească pe servitori şi să-i apropie pe prieteni – primi acum o alta cu mult mai dificilă: să-l împace pe poet cu Curtea şi deci cu Mazarin. Doamna Scarron era prietenă bună cu Ninon de Lenclos – curtezana – şi cu doamna de Sévigné – virtuoasa. Prin ele izbuti ca bărbatul ei să nu fie alungat şi să rămână în continuare la Paris. Îngăduinţa asta, odată căpătată, casa lui Scarron începu să fie vizitată de întreaga societate elegantă din Paris. De altfel, în Franţa era linişte. Mai stăruia o ameninţare dinspre Ţările-de-Jos, unde se refugiase Conde, dar acum nu mai avea cine să-l ajute fiindcă: domnul coadjutor era păzit straşnic de bine la Vincennes; doamna de Conde şi fiul ei se

duseseră după prinţ, în Ţările-de-Jos; prinţul de Conti se retrăsese la Granges; iar doamna de Longueville se călugărise.

Mazarin, liniştit în privinţa situaţiei dinlăuntrul ţării şi destul de liniştit şi în privinţa celei dinafară, începu să se ocupe foarte stăruitor de situaţia nepoatelor sale. Primul pe care puse ochii fu prinţul de Conti. Acesta acceptă propunerea cardinalului, cu condiţia să-l lase să aleagă pe cine-o vrea dintre cele şase nepoate ale cardinalului. Acesta consimţi şi prinţul o alese pe Anne-Marie Martinozzi, care fusese logodită cu ducele de Chandale, şi pe care acesta acum n-o mai voia de nevastă. După câteva zile avu loc, la Fontainebleau, nunta celor doi tineri. În timp ce Conti se însura cu nepoata cardinalului, Parlamentul vota legea prin care frate-său, prinţul de Conde, era condamnat la moarte pentru cirimă de les-majestate şi felonie.

În vremea asta Mazarin, văzându-l pe rege crescând şi impunându-şi tot mai mult voinţa, socoti că a venit vremea să şi-l apropie, aşa cum cu ani în urmă şi-o apropiase pe mamă. De cincisprezece ani cardinalul domnea prin regină; acum venise vremea s-o abandoneze pe regină şi să domnească prin fiul ei. Regelui îi plăceau distracţiile; deşi Curtea era săracă, Mazarin făcut tot ce putu şi începu să organizeze, în cinstea tânărului rege, tot soiul de serbări: baluri, nunţi, dar mai ales reprezentaţii teatrale, pentru care Ludovic avea o adevărată slăbiciune, în plus, începuseră să-i placă grozav baletele. Cum palatul Petit-Bourbon se afla la doi paşi de Luvru, unde locuia regele, Mazarin îl alese ca loc al serbărilor şi reprezentaţiilor teatrale. Într-adevăr, aici s-au jucat acele faimoase balete regale care au făcut atâta vâlvă, executate de rege, de fratele său, ducele de Anjou, de seniorii de la Curte şi de doamnele de onoare din suita reginei. Benserade, atât la mare cinste în acea vreme, căpătă privilegiul exclusiv de a compune versurile acelor balete, şi dacă ele nu i-au sporit câtuşi de puţin reputaţia, i-au sporit în schimb în mod considerabil averea. În vremea asta,

baletele îşi urmau cursul; se jucau în mod succesiv trei: *Proverbe, Timpul* şi *Tetis şi Peleas.* Primele două, care nu cereau decoruri şi costume deosebite, se jucau în sala gărzilor. Al treilea însă – pentru care fusese chemată trupa de comedianţi din Mantua – se juca la Petit-Bourbon. În acest balet, Ludovic apărea în cinci ipostaze diferite: Apolo, Mane, furie, driadă şi curtean. Avu un asemenea succes încât trebui să joace toată iarna, uneori chiar de trei ori pe săptămână.

Toate serbările acestea costau enorm şi ţara era cum nu se poate mai săracă. Ne amintim că, după moartea lui Vieuville, Mazarin numise doi miniştri de finanţe: pe contele de Servien şi pe Fouquet. Aşa că, de îndată ce Mazarin rămase fără bani, se adresă celor doi miniştri Servien îl refuză net; era momentul pe care-l aştepta Fouquet, om abil, lacom de putere şi mai ales de bani. Ridicându-se de la masă, îi spuse cardinalului că el i-ar putea face rost de bani, nu numai pentru serbările regelui şi pentru războaie, ci şi pentru încoronarea majestăţii sale. Lui Mazarin îi plăceau grozav oamenii curajoşi şi întreprinzători, mai ales când aceşti oameni se angajau să-l umple de bani. Îl lăsă deci pe Fouquet să se descurce cum va şti. După trei luni, intendentul finanţelor îşi ţinuse atât de bine făgăduiala, încât Mazarin îi încredinţă nu numai banii statului, ci şi pe ai săi.

Şi iată că sosi şi momentul încoronării. Abia acum însă Curtea băgă de seamă, cu spaimă, că nu prea mai avea pe cine pofti la această măreaţă solemnitate. Ducele de Orléans, stabilit la Blois, refuzase să participe; Domnişoara, fiica lui, retrasă la Saint-Fargeau, răspunse că nu putea asista la o solemnitate la care nu participa şi tatăl ei; prinţul de Conde, cel condamnat la moarte, fugise; prinţul de Conti, ca să iasă din încurcătură, îşi luase rămas bun de la tânăra sa nevastă şi plecase la asediul de la Roussillon; coadjutorul era la închisoare; mii de francezi, din cele mai nobile case ale Franţei, îl urmaseră pe Conde în străinătate, alţii, rămaşi în ţară, se supăraseră cumplit pe rege că-l întemniţase pe coadjutor. Familiile

Montmorency, Foix, la Tremouille, Coligny, *„străluceau* – cum s-a spus mai târziu – *prin absenţa lor”.* Totuşi ceremonia încoronării avu loc la Reims, ca de obicei. A doua zi, Ludovic părăsi oraşul şi se îndreptă, în fruntea armatei sale, spre oraşul Stenay, pe care ţinea morţiş să i-l ia lui Conde. În 28 iunie ajunse la Rethel, iar de acolo la Sedan. Toţi credeau că asediul oraşului Stenay va fi lung şi plicticos, fiindcă presupuneau că prinţul îl va apăra pe viaţă şi pe moarte; dar Conde îşi concentră toate forţele în apărarea Arrasului; Stenay fu deci repede cucerit şi această victorie i-a deschis regelui un apetit pentru asedii care l-a ţinut toată viaţa.

După cucerirea acestui oraş, Ludovic hotărî să-i înfrunte pe spanioli. În acest scop, o parte din armată urma să se unească cu trupele lui Turenne, iar o alta să rămână cu regele şi să fie întărită de cele două corpuri de oaste aflate: unul sub conducerea mareşalului de La Fierte, iar celălalt sub conducerea mareşalului Hocquincourt. Ambele armate îi înconjurară pe duşmani şi, în ziua Sfântului Ludovic – strămoşul regelui şi patronul Franţei – francezii îi zdrobiră pe spanioli şi-i puseră pe goană pe loreni, cu tot ajutorul dat acestora de prinţul de Conde. Toate bagajele şi tunurile duşmanilor căzură în mâna francezilor, ca şi oraşul Arras, în care Ludovic intră victorios câteva zile mai târziu.

Întors la Paris, regele porunci să se facă o slujbă la Molie Dame în cinstea acestei victorii.

A doua zi după această slujbă, murea, uitat de toţi, bătrânul consilier Broussel, meteorul care cu cinci sau şase ani mai înainte răspândise atâta strălucire şi făcuse atâta vâlvă.

Capitolul XXIX

1654 – 1656

Gondy devine arhiepiscop al Parisului. — Opoziţia Curţii. — Oferte strălucite. — Refuzul lui Retz. — Ce

anume îl determină să-şi dea demisia. — E transferat la castelul din Nantes. — Papa nu vrea să-i aprobe demisia. — Încurcătura lui Retz. — Fuga din închisoare. — Dragostea lui Ludovic pentru Olimpia Mancini. — Gondy ajunge la Roma. — Nunţi şi distracţii la Curtea Regală - Regina Cristina, în Franţa. — Portretul acestei regine făcut de ducele de Guise. — Moartea doamnelor de Mancini şi de Mercoeur. — Căsătoria Olimpiei Mancini. — Sfârşitul vieţii politice a lui Gaston de Orléans.

În timp ce Ludovic al XIV-lea îşi îndeplinea primele îndatoriri ca rege şi obţinea primele victorii ca soldat, în Franţa se petrecea un eveniment care aducea oarecum a eşec.

Cardinalul de Retz, după cum am văzut, se afla întemniţat la Vincennes. Or, la câteva zile după arestarea sa, murind unchiul lui – arhiepiscopul Parisului – coadjutorul urma să-i succeadă în funcţie. Arhiepiscopul murise în 21 martie 1654, la ora patru dimineaţa. La ora cinci, domnul de Caumartin, care avea o procură a cardinalului de Retz, puse stăpânire pe arhiepiscopie. La cinci şi douăzeci de minute domnul Letellier se prezentă în acelaşi scop, cu o procură din partea regelui, dar venise prea târziu. Deşi închis, coadjutorul era totuşi de temut, păstrase legătura cu toată preoţimea din Paris care, la un simplu semn, putea răscula din nou poporul. În plus, Papa îi trimitea regelui scrisoare după scrisoare, prin care cerea punerea în libertate a coadjutorului. Pe de altă parte, un eveniment petrecut la Vincennes sporise compasiunea poporului faţă de coadjutor. Un canonic de la Notre Dame ceruse, din spirit de sacrificiu, să fie şi el întemniţat odată cu coadjutorul. Dar bietul canonic se dovedi a avea mai mult devotament şi abnegaţie decât putere fizică. Începu să nu mai aibă poftă de mâncare, să slăbească, să devină tot mai trist; apoi se îmbolnăvi da friguri şi, într-un acces de febră, îşi tăie gâtul cu briciul. Zvonul acestei morţi se răspândi imediat în întreg Parisul. Poporul atribui această sinucidere asprimilor închisorii şi mila lui pentru bietul

coadjutor spori şi mai mult.

Imediat după moartea arhiepiscopului Parisului, cei doi mari vicari ai lui Mazarin – Paul Chevalier şi Nicolas Ladvocat – se urcară în scaunul episcopal şi tunară şi fulgerară împotriva coadjutorului. Preoţimea Parisului se înfierbântă, oamenii lui Retz mai turnară şi ei gaz peste foc şi iată că clerul din Paris hotărî să închidă toate bisericile din oraş. Era un soi de excomunicare în masă; cu atât mai primejdioasă, cu cât nu venea din partea şefului Bisericii, ci a Bisericii în general. Mazarin se sperie şi trecu la tratative: trebuia să obţină cu orice preţ demisia lui Retz din postul de arhiepiscop al Parisului. Încercă mai întâi cu ameninţări. În acest scop, îl trimise la Vincennes pe domnul de Navailles, căpitan al gărzilor, care se apucă să-i trântească bietului coadjutor nişte vorbe atât de deşucheate, de mai să juri că erau rostite de aga unor ieniceri şi nicidecum de un ofiţer în slujba unui rege cu frica lui Dumnezeu. Dar coadjutorul rămase rece la orice şi-i spuse domnului de Navailles că-i va da răspunsul în scris. Într-adevăr, în aceeaşi noapte scrise în mai multe exemplare a unei epistole; unul i-l trimise regelui, iar pe celelalte prietenilor săi, care le multiplicară şi ei şi le răspândiră în întreg Parisul. Refuzul coadjutorului, foarte bine chibzuit, produse un mare efect asupra locuitorilor Capitalei. Văzând că n-o scosese la capăt cu răul, Mazarin se gândi să-l ia cu binişorul. După Pradelle, care încercă să-l încânte cu tot soiul de făgăduieli în schimbul demisiei, îşi făcu apariţia preşedintele Bellievre. Din nefericire pentru Mazarin, Bellievre era un foarte bun prieten al coadjutorului şi-l detesta cumplit pe cardinal.

După ce-l salută pe Gondy cu aceeaşi deferenţă ca şi cum acesta ar fi fost liber, Bellievre începu prin a spune:

— Domnule de Gondy, sunt trimis de primul ministru ca să vă aduc la cunoştinţă că, în schimbul demisiei din arhiepiscopia Parisului, vi se oferă abaţiile Saint-Lucien din Beauvais, Saint-Medard din Soissons, Saint-Germain din Auxerre, Saint-Martin din Pontoise, Saint Aubin din

Auge, din Barbeau şi din Ovian.

Apoi, văzând că Gondy se uită la el mirat, Bellievre continuă:

— Gata! Până acum ţi-am vorbit ca ambasador al cardinalului, dar începând din clipa asta am să-mi bat joc împreună cu dumneata de acest sicilian tont, care s-a găsit să mă trimeată tocmai pe mine să-ţi fac o astfel de propunere.

— Pricep, zise coadjutorul, te gândeşti la siguranţa mea.

— Chiar aşa! Asupra acestui lucru îţi va fi imposibil să te înţelegi cu Mazarin!

— Mă rog, să vedem ce propune.

— E gata să te scoată din puşcărie, cu condiţia să-i laşi în gaj doisprezece din cei mai buni prieteni ai dumitale.

— I-a numit?

— Da. Domnii de Retz, de Brissac, de Montresor, de Caumartin, de îiccqueville...

Coadjutorul făcu o mişcare.

— Stai, lasă-mă să-ţi spun tot ce am de spus, fiindcă nu-mi închipui nicio secundă că ai fi în stare să accepţi asemenea propuneri.

— Păi, atunci de ce-ai venit? întrebă coadjutorul.

— Ca să-ţi aduc la cunoştinţă că prietenii dumitale au zis să te ţii tare, fiindcă până la urmă Curtea nu va avea încotro şi va trebui să te scoată din închisoare. În ce mă priveşte, vreau să-ţi spun că şi Mazarin şi prietenii dumitale se înşală. Mazarin se înşală, crezând că vei accepta imediat ce ţi-a propus; prietenii dumitale se înşală crezând că e de ajuns să te ţii tare. Poate că, până la urmă, Mazarin s-ar mulţumi cu demisia dumitale, dar regina nu va accepta niciodată ideea de a te scoate din puşcărie şi a te lăsa liber. Letellier a şi spus că probabil Mazarin s-a scrântit din moment ce se gândeşte să-ţi dea drumul; abatele Fouquet tună şi fulgeră, iar Servien se lamentează pe toate drumurile. Aşa că hai să tragem linie şi să adunăm: reiese că numai cardinalul e dispus să-ţi redea

libertatea. Dar oare e într-adevăr dispus?

— Crezi că are de gând să mă otrăvească?

— Nu, răspunse primul preşedinte. Mazarin nu e un om sângeros, în schimb prietenii lui sunt.

— Ai aflat ceva?

— Că Navailles îţi poartă sâmbetele.

— În concluzie, ce mă sfătuieşti? Să-mi dau demisia?

— Dumneata, cel mai bun cazuist din vremea noastră, ce-ai face cu o demisie dată în donjonul de la Vincennes? Ai fi încântat de ea?

— Câtuşi de puţin. Tocmai de asta îmi cere şi Mazarin nişte gajuri.

— Dar dacă aş izbuti să-l determin pe Mazarin să nu-ţi mai ceară aceste gajuri?

— În acest caz, aş semna imediat afurisita aia de demisie!

— Bun! Ţin-te tare şi nu accepta altceva decât o simplă demisie.

Retz îşi dădu cuvântul că-i va urma întocmai sfatul.

A doua zi Bellievre se întoarse cu răspunsul cardinalului. Mazarin – care se temea de răscoale şi de încăierări tocmai acum când se pregătea să-l atace pe Conde – acceptase, în schimbul celor şapte abaţii, demisia coadjutorului; dar, până când Papa avea să aprobe această demisie, Retz continuă să rămână prizonier, nu la Vincennes ci în castelul din Nantes, sub paza mareşalului de La Meilleraie. Despre garanţii nimeni nu mai suflase un cuvânt. Retz îşi dădu demisia din funcţia de arhiepiscop al Parisului şi fu dus, evident sub pază bună, la Nantes. Aici, deşi liber să primească musafiri, să discute şi să se distreze, nu putea părăsi sub niciun motiv castelul, iar odaia, a cărei uşă era veşnic încuiată, avea doar o singură fereastră, prevăzută cu nişte zăbrele groase cât mâna. Şi iată că vestea mult aşteptată de la Roma sosi: Papa refuzase să accepte demisia coadjutorului, motivând că nu putea valida o asemenea hârtie smulsă cu forţa, între cei patru pereţi ai unei închisori. Acest refuz îl nelinişti foarte tare pe Retz; cum îl cunoştea bine pe mareşalul de La

Meilleraie – curtean ipocrit, devotat cu trup şi suflet lui Mazarin – ştia că se putea aştepta din partea acestuia la tot ce era mai rău. Bănuielile îi fură confirmate de un bileţel scris de Montresor şi adus în mare taină de o doamnă din oraş, bileţel în care Montresor spunea doar atât:

„Încearcă să evadezi, fiindcă la sfârşitul lunii se pare că vei fi dus la închisoarea din Brest".

Retz se hotărî să profite cât mai repede de acest sfat. Singurul om în care putea avea încredere era preşedintele Bellievre.

Îi mărturisi deci acestuia că se hotărâse să evadeze, rugându-l totodată să-i anunţe prietenii să fie pregătiţi pentru ziua de 8 august. Retz îşi făcuse un plan foarte ambiţios, pe care abia aştepta să-l pună în aplicare, de îndată ce avea să scape din închisoare. Profitând de absenţa regelui şi a Curţii, plecaţi cu toţii să-l înfrunte pe Conde, Retz urmărea să pună mâna pe Capitală. Planul, oricât de îndrăzneţ ar fi părut la prima vedere, putea fi totuşi realizat, mai ales că şi preşedintele Bellievre se arătă întru totul de acord cu el. În ziua de 8 august, la cinci după-amiază, coadjutorul ieşi pe terasa din faţa odăii sale, să se plimbe ca de obicei. Tot ca de obicei, pe o altă terasă ieşi şi sentinela care nu-l pierdea nicio clipă din ochi. Făcând pe curiosul, Retz se aplecă peste balustradă şi se uită cu atenţie în jos. Piciorul terasei pe care se afla el era udat de apele Loarei; în râu se scăldau un călugăr şi doi novici; la câţiva paşi de ei, patru gentilomi se prefăceau că-şi adapă caii. Cum izbutise să ascundă o funie solidă în odaia lui, Retz intră repede în casă, luă funia şi ieşi din nou pe terasă. Dar chiar în acel moment, cei doi novici începură să ţipe. Ce se întâmplase? Călugărul, care nu ştia să înoate, se avântase la apă mai mare şi acum era pe cale să se înece. Socotind că întâmplarea îl slujea cum nu se poate mai bine, coadjutorul legă zdravăn funia de balustradă şi-şi dădu drumul în jos. Deşi sentinela căsca gura la călugăr, îl zări totuşi şi se pregăti să tragă.

— Dacă tragi, am să poruncesc să te spânzure!

strigă, coadjutorul.

Sentinela crezu că prizonierul era înţeles cu domnul de La Meilleraie şi nu trase. Cardinalul ajunse cu bine jos, se îndreptă spre gentilomii care-şi adăpau caii, săriră cu toţii în şa şi o porniră într-un galop nebun. Între Nantes şi Paris existau patruzeci de popasuri de poştă, aşa că nădăjduiau să ajungă foarte repede în Capitală. Până una, alta trebuiau să apuce să iasă din Nantes, înainte ca mareşalul de La Meilleraie să prindă de veste că Retz fugise şi să dea poruncă să se închidă poarta oraşului. Coadjutorul avea unul dintre cei mai buni cai din lume, care costase o mie de scuzi. Dar cum drumul era plin de h. Îrboape, trebuia totuşi să-şi menajeze calul. În centrul oraşului dădură peste două gărzi. Coadjutorul scoase pistolul ca să-l aibă la îndemână, dar iată că o rază de soare, reflectându-se în minerul de metal al armei, sperie calul, care-şi azvârli călăreţul cât colo. Coadjutorul căzu peste borna din faţa unei porţi şi-şi zdrobi umărul. Se ridică însă imediat şi sări înapoi în şa, continuându-şi drumul. Umărul începuse să-l doară atât de cumplit, încât din când în când se trăgea cu putere de păr, de frică să nu leşine. În sfârşit, ajunseră la primul popas de poştă, unde erau aşteptaţi de Brissac şi de cavalerul de Sévigné; de îndată ce puse piciorul pe bac, coadjutorul leşină. După ce traversă râul, îi fu cu neputinţă să se mai urce pe cal. Cei care-l însoţeau căutară disperaţi un loc unde să-l ascundă; dar nu găsiră nimic decât o claie de fân; îi vârâră repede în ea pe coadjutor şi pe unul din gentilomi, iar Brissac şi Sévigné se îndreptară spre Beaupreau ca să aducă ajutoare. Retz rămase ascuns în fân şapte ceasuri încheiate, suferind îngrozitor din cauza umărului rupt. Pe la nouă seara îl apucă febra şi, odată cu ea, setea. Dar gentilomul care-l însoţea nu cuteza să iasă, de frică să nu deranjeze paiele şi să dea astfel în vileag locul unde erau ascunşi. Aşa că trebuiră să aştepte, Retz, pradă durerilor, iar însoţitorul său pradă fricii, căci tot drumul fusese împânzit cu soldaţi care dădură de zece ori ocol clăii de fân, căutându-l pe coadjutor. În sfârşit, pe la două noaptea,

un gentilom, însoţit de doi ţărani, îl luară pe rănit, îl aşezară pe o targă şi-l ascunseră într-o şură cu fân. Dar, de data asta, cum avea la îndemână şi un ulcior cu apă, ascunzătoarea i se păru grozavă coadjutorului. După vreo opt ceasuri, doamna şi domnul de Brissac, însoţiţi de douăzeci de călăreţi, îl luară şi-l duseră la Beaupreau. În vremea asta, domnul de Brissac strânsese vreo două sute de gentilomi, la care ducele de Retz, fratele coadjutorului, mai adăugase şi el vreo trei sute. Din păcate însă, rana de la umăr nu-i mai îngăduia coadjutorului să-şi ducă la îndeplinire planul de cucerire a Parisului. Acest accident nenorocit dăduse peste cap totul. Aşa că bietul coadjutor fu obligat să se îndrepte spre Machecoul, unde fratele său urma să-l ascundă în castelul pe care-l stăpânea. Vestea fugii coadjutorului ajunse la Paris în 13 august, şi la Arras, unde se afla Conde, în 18. În Capitală, spaima curtenilor mazarinişti fu mare. Servien şi Seguier tocmai se pregăteau s-o şteargă din oraş, când – spre norocul lor – aflară că Retz era rănit şi că în loc să se îndrepte spre Paris, se refugiase ia Machecoul. Îi scriseră de îndată regelui, care porunci ca fugarul să fie imediat arestat oriunde s-ar găsi.

Ludovic se afla la începutul lungii sale vieţi şi soarele care avea să devină simbolul domniei sale (cu deviza *„Nee pluribus impar” – superior tuturor, deasupra celorlalţi oameni (lat.»* ieşea radios dintre norii ce-i întunecaseră copilăria. Era tânăr, frumos şi începea să fie sensibil la farmecele sexului slab. Prima fată pe care-i căzură ochii şi de care se îndrăgosti nebuneşte fu Olimpia Mancini, nepoata cardinalului. Când venise la Paris, Olimpia era o fetiţă slabă, urâtă, negricioasă, cu chipul prelung şi cu bărbia ascuţită. La optsprezece ani, se făcuse o frumuseţe. În scurtă vreme pasiunea regelui pentru tânăru siciliană atinse asemenea proporţii, încât Ana de Austria începu să se neliniştească. Stimulat de această primă iubire, Ludovic începu să devină din ce în ce mai voluntar şi mai stăpân pe sine. Şi iată o dovadă: Fouquet, ministrul obligat să scoată bani şi din piatră seacă pentru luxul exorbitant al regelui

său, trimise Parlamentului câteva noi edicte, pe care acesta trebuia să le aprobe. Ca să fie sigur că vor fi aprobate, Ludovic luă şi el parte la şedinţa cu pricina. Edictele fură aprobate, dar după ce regele plecă, Parlamentul începu să discute, hotărând să revină asupra acelor legi păgubitoare şi să le respingă. Conde şi partizanii săi, adică vechii frondeuri de odinioară, ţinură hangul Parlamentului, încercând să-l aţâţe. Parlamentarii începură să murmure şi, în câteva zile, murmurele lor se auziră până la Vincennes, unde regele se dusese să vâneze. Supărat, Ludovic porunci Parlamentului să se adune imediat. În ziua de 10 aprilie, la ora nouă şi jumătate dimineaţa, magistraţii, în ţinută de mare gală, ca de obicei, îl văzură pe rege apărând; dar spre stupoarea lor, atât el cât şi suita erau îmbrăcaţi în costume de vânătoare, adică în haine roşii, strânse pe trup, cizme înalte în picioare şi pălării cenuşii pe cap.

„În această ţinută nemaipomenită – scrie marchizul de Montglat în *Memoriile* sale – *regele se aşează* pe *tron, cu ceremonialul obişnuit şi, cu biciul în mână, declară Parlamentului că dorea ca pe viitor edictele sale* să *fie aprobate şi nu comentate, ameninţându-l că, în caz contrar, va fi obligat să ia măsuri”.*

Aceste cuvinte puteau duce sau la o revoltă generală, sau la o supunere oarbă. Dar zilele revoltelor trecuseră, Parlamentul era şi el sătul şi obosit de războaiele civile, aşa că alese cea de a doua alternativă. Aceasta a fost ultima zvârcolire a Frondei. Coadjutorul şi-a dat şi el seama că partida era definitiv pierdută. După ce a mai stat o vreme la fratele său, în Machecoul, s-a îndreptat spre Bellisle. Dar, urmărit îndeaproape de mareşalul de La Meilleraie, s-a îmbarcat pe un vas şi a izbutit să pună piciorul în Spania. De acolo, s-a îndreptat spre Roma, ajungând tocmai la vreme ca să însoţească la groapă rămăşiţele Papei Inocenţiu al X-lea, protectorul său.

După ce a tunat şi a fulgerat, Mazarin a fost obligat să se consoleze cu fuga coadjutorului. Ca să-şi mai uite necazul, şi-a mai măritat o nepoată, pe Laura Martinozzi,

sora tinerei doamne de Conti. Pe aceasta i-a dat-o de nevastă fiului mai mare al ducelui de Modena. Se pare că Parisul n-a văzut niciodată mai multe nunţi ca în anul acela. Căci, după Laura Martinozzi s-a măritat domnişoara de Mortemart cu marchizul de Thianges, apoi una dintre fiicele lui Chavigny cu Lomenie de Brienne, fiul ministrului de Brienne. Un scriitor din acea vreme notează că în cursul acelui an ar fi avut loc la Curte o mie când sute de nunţi, deci cam câte trei, patru pe zi. Ca să se distreze, Ludovic al XIV-lea organiză în acea vară un carussel şi o splendidă cursă a inelelor, care aminteau de vechile obiceiuri ale înaintaşilor săi. În acest scop, Ludovic alcătui trei grupe de călăreţi, de câte opt persoane fiecare; prima era condusă de el, a doua de ducele de Guise, a treia de ducele de Candale. Culorile regelui erau roşu-stacojiu şi alb; ale ducelui de Guise, albastru şi alb, iar ale ducelui de Candale, verde şi alb. Cei trei şefi erau îmbrăcaţi în tunici scurte, romane şi cu căşti aurite pe cap. Caii aveau valtrapuri colorate şi erau împodobiţi cu valuri de panglici şi de pene. Cele trei grupe ieşiră toate odată în grădină, apoi, în cea mai perfectă ordine, defilară pe sub balcoanele Palatului Regal, în care erau aşezate doamnele de la Curte. Primul trecu grupul condus de rege. Acest grup era precedat de paisprezece paji îmbrăcaţi în straie roşii-stacojii şi argintii, care purtau lăncile şi scuturile cavalerilor. După ei, veneau şase trâmbiţaşi, apoi scutierul regelui. După scutier veneau alţi doisprezece paji, bogat împodobiţi cu pene şi cu panglici albe şi roşii, dintre care ultimii doi duceau unul, lancea, iar celălalt, scutul regelui. Apoi urma aghiotantul şi, în sfârşit, regele, în fruntea celor opt călăreţi în nişte veşminte nemaipomenit de frumoase. Pe urmă trecu grupul, îmbrăcat în alb şi albastru, al ducelui de Guise şi, în sfârşit, cei opt călăreţi, îmbrăcaţi în alb şi verde, ai ducelui de Candale, aplaudat şi el îndelung, mai ales pentru frumosul lui chip, înconjurat de bucle lungi şi blonde. Cred că vă puteţi da lesne seama că mai mult datorită complezenţei rivalilor decât dibăciei sale, regele a ieşit învingător şi a izbutit să ia inelul care atârna de

prăjină.

Această întrecere odată terminată, întreaga Curte a plecat să-şi petreacă vara la Compifegne. Acolo au aflat că regina Cristina, fiica lui Gustav-Adolf al Suediei, după ce se dusese la Roma unde trecuse la catolicism, venea să facă o vizită regelui Franţei. Ludovic îl trimise înaintea ei pe ducele de Guise şi, când toată lumea era mai curioasă să ştie cum arată această regină, despre care auziseră atâtea lucruri ciudate, iată că sosi o scrisoare a ducelui în care acesta, cu un uimitor spirit de observaţie, îi făcea portretul:

„Regina nu-i înaltă, ci bondoacă şi cu şolduri late. Are mâini albe, dar mai curând de bărbat decât de femeie şi nişte umeri solizi, pe care şi-i ascunde sub un veşmânt din cale-afară de ciudat. Are o faţă lată, fără cusururi mari, nasul acvilin, gura destul de mare, dinţi albi şi nişte ochi mari. Foarte frumoşi şi plini de foc. Pe cap poartă o perucă la fel de ciudată ca şi hainele cu care e îmbrăcată, o perucă mai mult de bărbat decât de femeie, foarte lată şi lăsată mult pe frunte; *peruca nu are aceeaşi culoare peste tot, iar în partea de jos este aproape blondă. Uneori, regina poartă pălărie. Hainele ei sunt lălâi, bluza, foarte dreaptă* şi *foarte strâmtă, îi iese mereu în afară din fustă. Se pudrează din gros şi nu poartă mănuşi. Umblă încălţată ca un bărbat, are o voce groasă şi o face pe amazoana. E mândră şi trufaşă ca şi tatăl ei, e foarte politicoasă, vorbeşte opt limbi la perfecţie, dintre care franceză tot atât de bine ca şi limba maternă. Ştie mai multe lucruri decât ştie toată Sorbona noastră la un loc, se pricepe grozav la pictură şi cunoaşte toate intrigile de la Curtea noastră mai bine decât mine. Mi s-a* părut, *pur fi simplu, extraordinara...”*

În sfârşit, în 8 septembrie 1656, după ce s-a oprit câteva zile la Essonne, ca să vadă o comedie, un balet şi un foc de artificii, regina Cristina a intrat în Paris, însoţită până la Palat de o mulţime de cască-gură. Memoriile vremii spun că străzile erau atât de înţesate de lume, încât intrată în Paris la ora două după-amiază, regina n-a putut

ajunge la Luvru decât pe la nouă seara. Fu găzduită în apartamentul unde se afla acea magnifică tapiserie cu Scipio şi acel magnific pat de satin alb brodat cu aur, apartament pe care Richelieu i-l lăsase moştenire lui Ludovic al XIII-lea. Descrierea făcută de ducele de Guise se dovedi cum nu se poate mai exactă. Cristina nu era nici frumoasă, nici elegantă; în schimb era deosebit de instruită. Cunoştea nu numai genealogiile şi blazoanele celor mai ilustre familii din Franţa, ci şi diversele poveşti mai mult sau mai, puţin plăcute care circulau pe seama acestor familii. Cunoştea de asemenea numele şi lucrările cele mai importante ale celor mai de seamă pictori şi muzicieni de la Curtea Franţei. Ştia până şi obiectele de preţ aflate într-unele biserici şi mănăstiri, de care n-aveau habar nici preoţii care răspundeau de ele.

Aşa, de pildă, la Sainte-Chapelle voi să vadă acea agată de mare preţ care exista într-adevăr, dar de care nu se interesase nimeni niciodată.

Înainte de a părăsi Franţa, regina Cristina mai făcu o vizită care scandaliză întreaga Curte. Moartă de curiozitate s-o cunoască pe faimoasa curtezană Ninon de Lenclos, regina o vizită, stătu la ea mai bine de două ceasuri şi se despărţiră ca cele mai bune prietene – spune doamna de Motteviile în *Memoriile* sale. Apoi:

„... Această amazoană suedeză se urcă în caleaşca dată de rege şi, urmată de suita ei sărăcăcioasă, lipsită de strălucire, de fast, de măreţie, de veselă de argint şi de haine pretenţioase, părăsi Franţa”.

După plecarea ei, Mazarin avu durerea de a-şi pierde sora – pe doamna de Mancini – şi pe una din nepoate – doamna de Mercoeur. Soră-sa, care rămăsese văduvă şi care-şi pierduse unicul băiat – pe acel foarte delicat şi frumos Paul de Mancini – în luptele de la poarta Saint-Antoine, îşi dădu liniştită sufletul, după ce încredinţase lui Mazarin pe Maria şi Hortensia.

Cât despre doamna de Mercoeur, aceasta se prăpădi la naştere, lăsând în leagăn pe micul duce de Vendôme, care peste patruzeci de ani avea să-i salveze lui Ludovic al

XIV-lea ţara şi coroana.

Spre sfârşitul lunii decembrie a anului 1656, Olimpia, văzând că iubirea regelui n-avea să ia niciun fel de întorsătură serioasă pentru ea, se mărită cu prinţul Eugen, fiul prinţului Toma de Savoia, care-şi luă numele de contele de Soissons. Această nepoată a lui Mazarin avea să fie, după cum am mai spus, mama acelui faimos prinţ Eugen, care duse regatul lui Ludovic la doi paşi de prăpastie. Anul 1656 se sfârşi deci cu două morţi şi cu o nuntă, în timp ce se afla în Compiegne, regele primi o vizită neaşteptată: unchiul său Gaston de Orléans venit pe neaşteptate, să se împace cu Curtea. Bineînţeles că şi regele, şi regina, şi Mazarin îl primiră cum nu se poate mai bine, prefăcându-se că uitaseră toate neajunsurile şi laşităţile făptuite de acest prinţ. După câteva zile însă, Gaston, nesimţindu-se deloc bine la această nouă Curte a unui rege tânăr, îşi luă rămas bun de la toţi ai săi şi se întoarse la Blois, hotărât să nu mai plece niciodată de acolo. Gaston de Orléans era ultimul reprezentant al războiului civil din Franţa care venise să ceară iertare Curţii, pregătindu-i astfel drumul celuilalt mare răzvrătit – prinţul de Conde – ce avea în curând să-i urmeza exemplul.

Capitolul XXX

1656-1658

Maria Mancini. — Proiecte de însurătoare. — Infanta Maria-Tereza. — Nădejdile lui Mazarin. — Opoziţia Anei de Austria. — Trădarea şi moartea mareşalului Hocquincourt. — Boala regelui. — Căsătoria la Lyon. — Întrevederea dintre Curtea Franţei şi Curtea Savoiei. — Purtarea regelui Spaniei.

Cardinalul Mazarin nu uitase rugămintea surorii sale, pe patul de moarte, privitoare la cele două fete ale acesteia, Hortensia şi Maria, cu atât mai mult cu cât trăgea nădejde să-l însoare pe rege cu una dintre ele.

Prevăzătorul ministru era aproape sigur că lui Ludovic îi va plăcea Hortensia: dar spre marea sa mirare, cea care era cât pe-aci să ajungă regină a Franţei, fu Maria. Era sora mai mică a Olimpiei şi sora mai mare a Hortensiei; mai tânără cu vreo doi ani decât regele, Maria era mai mult urâtă decât frumoasă. E adevărat că, fiind înaltă şi subţire, într-o zi putea deveni foarte atrăgătoare; dar deocamdată părea atât de slabă, avea, braţele şi gâtul atât de subţiri, încât aproape că te cuprindea mila când o vedeai; deşi brună, din pricina slăbiciunii părea galbenă. Avea ochii, mari şi negri, gura – în care străluceau nişte dinţi ca perlele – prea mare, bărbia prea ascuţită. La început regele n-a dat nicio atenţie celor două nepoate ale cardinalului, cu atât mai mult cu cât în acea epocă se îndrăgostise de una dintre domnişoarele de onoare ale reginei – La Motte d'Argencourt. Cum domnişoara în chestiune nu era nici frumoasă, nici virtuoasă, regina puse piciorul în prag, o îndepărtă de la curte şi-l trimise pe rege o săptămână să vâneze la Vincennes. Când Ludovic se întoarse la Paris, Maria Mancini puse ochii pe el şi declară tuturor că-l iubea cu pasiune. La început, regele râse; apoi îi fu recunoscător tinerei pentru sentimentul pe care i-l purta şi pe care şi-l mărturisea cu glas tare; pe urmă, începu să stea de vorbă cu ea şi văzu că dacă natura fusese oarecum nedreaptă cu chipul ei, o înzestrase în schimb, regeşte, eu spirit. Deşi cardinalul era, în acea epocă, foarte preocupat de însurătoarea regelui, nu-şi descurajă nepoata, ci dimpotrivă, o sfătui să se apropie şi mai mult de tânărul şi înflăcăratul Ludovic.

În ceea ce priveşte însurătoarea majestăţii-sale, Mazarin tatonase terenul în mai multe direcţii. Mai întâi, fusese avută în vedere fiica lui Gaston de Orléans, care ar fi dat oricât să devină regină a Franţei. Dar Domnişoara se vârâse în tot soiul de încurcături politice; mai mult decât atât, atunci când Ana de Austria o rugase s-o lase să treacă prin Orléans, trufaşa stăpână a acestui oraş, răspunsese:

— Spuneţi-i reginei să mi-l dea de bărbat pe Ludovic şi-i pun la picioare întreg oraşul!

La aceste vorbe, regina începuse să râdă în hohote după care răspunsese trufaşă emisarului:

— Ei bine, în loc să trecem prin Orléans, vom trece pe lângă el! Regele nu-i de nasul Domnişoarei, deşi, fie vorba între noi, are un năsoi destul de mare!

După ce domnul de Orléans s-a împăcat cu Curtea, s-a pus din nou problema însurătorii regelui, de data asta cu fata mai mică a lui Gaston. Dar Mazarin, care nu-l putuse suferi niciodată pe acest prinţ, se opuse cu străşnicie noului proiect de căsătorie. Pe urmă, câţiva o propuseră pe Henriette, fata reginei Angliei; dar biata copilă rămăsese fără ţară, căci tronul tatălui ei se preschimbase în eşafod. Cum Cromwell era încă foarte puternic în Anglia, Henriette n-avea şanse să-şi recapete prea curând regatul, aşa că şi propunerea aceasta căzu. Atunci cardinalul îşi îndreptă atenţia spre Portugalia. Din scrisorile lui Comminge, ambasadorul său în această ţară, află că regele Portugaliei avea o fată de măritat şi că regina se oferise chiar să-l răsplătească împărăteşte pe ambasador dacă izbutea s-o mărite pe fiică-sa cu Ludovic. Comminges trimise deci lui Mazarin portretul prinţesei Portugaliei. Dar iată că se răspândi zvonul că portretul era mult înfrumuseţat şi că, dacă regele s-ar însura cu tânăra prinţesă, ar încerca o cruntă dezamăgire văzând originalul. Proiectul fu abandonat, iar Curtea începu să se ocupe foarte serios de Margareta de Savoia, nepoata reginei Angliei şi verişoara Henriettei. Dar cei care cunoşteau dedesubtul acestei afaceri, ştiau că toate aceste discuţii nu aveau alt scop decât să-l hotărască pe regele Spaniei să-şi dea fata după Ludovic. Ana de Austria şi Mazarin doriseră întotdeauna o alianţă cu Spania; numai că în calea acestei alianţe existase o mare piedică: infanta Maria-Tereza fusese, până nu demult, fiica unică şi deci moştenitoarea tronului Spaniei. În acea epocă era deci cu neputinţă ca viitoarea regină a Spaniei să se mărite cu un rege care domnea în altă ţară. Dar cum norocul părea să surâdă Franţei, iată că regina Spaniei născu un băiat. Înfanta devenise o simplă prinţesă, deoarece – conform legilor ţării

– moştenitorul tronului era acum fratele ei. Din ziua fericitei naşteri a acestui prinţ, ochii lui Mazarin nu mai părăsiseră Spania, sau mai curând Flandra şi Brabantul, pe care cardinalul ardea de nerăbdare să le alipească Franţei.

Iarna aceea trecu în serbări şi petreceri, care de care mai pretenţioasă şi mai costisitoare. În toiul acestor serbări Ludovic se îndrăgosti nebuneşte de nepoata cardinalului; stătea tot timpul lângă ea şi n-o părăsea o clipă din ochi. Regina începu din nou să se neliniştească, şi asta cu atât mai mult, cu cât era sigură că Mazarin nutrea speranţa s-o mărite cu regele. Uitând legăturile ei cu cardinalul, cutezanţa acestuia o scoase din sărite pe trufaşa Ana de Austria. Temându-se de o căsătorie secretă, regina îi întrebă pe cei mai abili consilieri şi avocaţi dacă o astfel de căsătorie, încheiată fără consimţământul ei, ar fi valabilă. Până atunci nu suflase încă niciun cuvânt cardinalului în legătură cu aceste temeri ale sale. Iată însă că, într-o seară, Mazarin vrând să sondeze terenul, începu să vorbească el primul, chipurile în glumă, despre pasiunea nepoatei sale pentru rege şi despre temerea ca nu cumva Ludovic să facă vreo nebunie şi s-o ia de nevastă. După ce-l ascultă în tăcere, regina răspunse cu o răceală care-l îngheţă pe cardinal:

— Domnule, nu-l cred pe rege în stare de o asemenea laşitate. Dar dacă totuşi s-ar întâmpla aşa ceva, te avertizez că întreaga Franţă s-ar ridica împotriva lui şi a dumitale, şi că eu însămi, împreună cu cel de-al doilea fiu al meu, vom fi în fruntea acestei revolte!

Dezumflat, Mazarin, renunţând la dorinţa de încuscrire cu Franţa, reîncepu trataţivele cu Spania, continuându-le totodată şi pe cele cu casa de Savoia. Adevărul e că ambele căsătorii erau avantajoase: alianţa cu Savoia îngăduia Franţei să continue războiul cu Spania; alianţa cu Spania aducea Franţei pacea.

În primăvară, pregătirile de război reîncepură. De astă dată campania debută cu o trădare. Mareşalul de Hocquincourt, sedus de ochii frumoşi ai doamnei de

Châtillon, tratase cu Conde şi se angajase să-i predea oraşul Peronne.

Dar tratatul fu descoperit la vreme; mareşalul fugi la duşmani, însă în timpul atacului de la Dunkerque fu grav rănit şi, la puţină vreme după aceea, muri.

A doua zi după Paşti, regele luă parte la atacul oraşului Hes din care se revoltase. Dar cum deocamdată nu avea şanse să ocupe acest oraş, îl lăsă şi se îndreptă spre Calais, de unde – ajutat de englezi – urmărea să pună mâna pe Dunkerque. De fapt Mazarin încheiase acea alianţă cu Cromwell numai ca să-i sperie pe spanioli. Dunkerque fu într-adevăr cucerit în ziua de 14 iunie, dar bucuria prilejuită de acest eveniment fu întunecată de îmbolnăvirea regelui. În 22 iunie, pe trupul acestuia apăru o erupţie ciudată, care începu să facă progrese atât de rapide, încât la un moment dat îi puse în primejdie viaţa. În sfârşit, după mai multe zile de zăcere, medicii putură anunţa că regele era în afară de orice pericol. De la Fontainebleau – unde fusese adus în timpul bolii – de îndată ce se făcu bine, Ludovic se îndreptă spre Paris. Aici nu stătu prea mult, fiindcă regina îl obligă să facă o călătorie la Lyon. Această călătorie avea un scop mărturisit şi unul nemărturisit. Scopul mărturisit era să-l prezinte pe rege prinţesei de Savoia, iar cel nemărturisit să-l determine pe regele Spaniei să-şi dea fata după Ludovic. Plecarea a fost fixată în 25 octombrie.

În cele câteva luni care se scurseseră de la sosirea regelui în Capitală şi până la plecarea sa la Lyon, Curtea o ţinuse numai în serbări şi în petreceri. Molière obţinuse aprobarea să joace şi în Capitală. Piesele sale, pline de vervă şi umor, începură să atragă atenţia Curţii asupra lui, mai ales că micul Baptiste Poquelin tocmise, pentru aceste piese, nişte maşinişti italieni, care făceau adevărate minuni pe scenă. Parisul parcă se mai înfrumuseţase, numărul trăsurilor crescuse uimitor, iar iarmarocul din Saint-Laurent, acel bazar unde găseai tot ce voiai, strălucea în fiece noapte, iluminat de sute de făclii; în sfârşit, totul în Paris începuse să prevestească acea epocă

strălucitoare care a inundat, ca un torent de lumină, perioada de mijloc a domniei lui Ludovic al XIV-lea.

În 25 octombrie, Curtea Franţei plecă la Lyon, unde ajunse în 23 noiembrie; în 28 a aceleiaşi luni sosi în oraş şi Curtea din Savoia. La vestea că prinţesele se apropiau, Mazarin le ieşi în întâmpinare cale de două leghe, ducele de Anjou, o leghe, iar regina şi regele doar o jumătate de leghe. Când trăsura ajunse la doi paşi de rege, se opri, iar prinţesa de Savoia, căreia i se mai spunea şi Doamna Regală, coborî împreună cu cele două fete ale sale; căci pe lângă Margareta, o luase cu sine şi pe fata cea mare, Luisa, care fusese măritată şi care acum era văduvă. Regele le salută pe toate trei şi o privi îndelung pe cea care urma să-i fie destinată; Ana de Austria îl trase deoparte şi-l întrebă cum îi place.

— E drăguţă, zise regele, şi lucru cu totul neobişnuit, seamănă leit cu portretele trimise. E puţin cam oacheşă, dar asta n-o împiedică să fie drăguţă.

În tot acest timp, Mazarin făcea tot ce putea ca vestea călătoriei lui Ludovic la Lyon să ajungă la Madrid şi să pătrundă în palatul Escurial. Şi ajunse. Când Filip al IV-lea auzi că Ludovic era pe cale să se însoare cu prinţesa de Savoia, începu să strige plin de mânie:

— Este n-o tuede ser, y n-o serra! (*Acest lucru nu-i cu putinţă şi nici nu va fi vreodată*)!

— Chemându-l de îndată pe Antonio Pimentelli la el, îl trimise val-vârtej în Franţa, încât bietul ambasador, luat pe nepregătite, trebui să plece fără paşaport. Gonind ca un nebun, Pimentelli se îndreptă spre Lyon şi, în vreme ce regele, regina, cardinalul şi cele trei principese de Savoia intrau în oraş pe o poartă, el intra pe cealaltă; chiar în aceeaşi seară îi ceru o audienţă lui Mazarin. Când îl zări, cardinalul strigă:

— Ori regele te-a alungat din Spania, ori vii să ne-o oferi pe infantă!

— Vin să v-o ofer pe infantă, domnule, zise ambasadorul, şi iată aici scrisoarea prin care sunt împuternicit să discut cu dumneavoastră amănuntele

acestei căsătorii.

Nebun de bucurie, Mazarin dădu fuga la regină, pe care-o găsi singură, visătoare şi melancolică.

— Veşti bune, doamnă, strigă el, veşti bune!

— Ce anume? întrebă regina. Se va încheia pacea?

— Mai mult, doamnă, mai mult, răspunse Mazarin, căci aduc majestăţii-voastre şi pacea şi pe infantă!

Acest eveniment avu loc în 29 noiembrie şi cu această veste atât de îndelung aşteptată se încheie anul 1658.

Capitolul XXXI

1658-1659

Renunţarea la proiectul de căsătorie cu prinţesa de Savoia. — Bucuria regelui. — Reprezentaţia piesei Oedip. — La Fontaine. — Bossuet. — Racine. — Boilleau. — Planul unui tratat între Franţa şi Spania. — Plecarea Mariei Mancini. — Curtea pleacă în sudul Franţei. — Conferinţele din Insula Fazanilor. — Tratatul Pirineilor. — Întoarcerea lui Conde. — Moartea lui Gaston de Orléans. — Sfârşitul ultimei Fronde.

După cincisprezece zile Curtea se întoarse la Paris. Doamna Regală, căreia Ana de Austria îi mărturisise cinstit de ce anume venise Pimentelli, se înapoie în Savoia, cu făgăduiala formală că dacă regele n-o va lua totuşi de nevastă pe infantă, se va însura cu Margareta.

Cât despre Ludovic, el n-a văzut în această răsturnare de planuri, decât întârzierea însurătorii sale, lucru ce l-a bucurat nespus, fiindcă se putea întoarce nestingherit la nepoata cardinalului.

Tot cam pe atunci, bătrânul Coreille isprăvise piesa Oedip, care se reprezenta cu deosebit succes la Palatul Bourgogne în vreme ce Molière se instalase împreună cu trupa sa – sub protecţia ducelui de Anjou – la palatul Petit-Bourbon. Tot în acea epocă începeau să se afirme doi

oameni foarte diferiţi unul de călălalt: primul era Jean de La Fontaine, care venea din Château-Thierry, celălalt, Bossuet, care provenea din Metz. Mari nădejdi se puneau în acea vreme şi în alţi doi tineri, care se numeau, unul, Racine, iar celălalt Boileau. Tot pe atunci au apărut primele două părţi ale romanului *Clelia* de domnişoara de Scudery, care s-a bucurat de un succes răsunător.

În vremea asta, don Antonio Pimentelli, ascuns în locuinţa lui Mazarin, pregătea împreună cu cardinalul clauzele tratatului menit să asigure pacea Europei; căci Franţa începuse, în sfârşit, să capete şi ea o anumită importanţă printre statele europene; dar cum tratatul trebuia neapărat să se încheie printr-o conferinţă între primii miniştri ai Spaniei şi ai Franţei, se hotărî ca această conferinţă – între Mazarin şi don Louis de Haro – să aibă loc la frontierele celor două ţări, urmând să se stabilească mai târziu dacă se vor întâlni pe pământ francez sau spaniol.

Mai înainte însă de această conferinţă, Mazarin avea de rezolvat, o problemă personală. Ca să nu mai fie acuzat nici de Curte, nici de regină că vrea s-o vadă pe nepoată-sa pe tronul Franţei, se hotărî s-o despartă pe Maria de rege şi să smulgă din inima celor doi tineri, dacă nu dragostea, cel puţin nădejdea că vor fi vreodată unul al altuia. Poate că Mazarin s-ar fi făcut luntre şi punte s-o mărite pe Maria cu Ludovic, dacă la mâna regelui n-ar fi candidat decât două prinţese mai sărăcuţe – prinţesa de Savoia şi prinţesa Portugaliei – care nu aduceau Franţei cine ştie ce avantaje. Când însă apăru Pimentelli cu oferta lui grandioasă şi îndelung visată de cardinal, acesta, întrevăzând uriaşele avantaje pe care le-ar avea Franţa în urma acestei căsătorii, renunţă la măruntele sale ambiţii personale şi făcu tot ce putu pentru transpunerea în fapt a acestui îmbietor proiect. Aşa că, înainte de a se duce la conferinţa cu ministrul spaniol, cardinalul o urcă pe tânăra şi disperata Maria, într-o caleaşcă, împreună cu cealaltă nepoată a sa, Hortensia, şi porunci ca amândouă să fie duse la Brouage. După asta, plecă şi el la conferinţă,

însoţit de doi arhiepiscopi, patru episcopi, trei mareşali ai Franţei şi numeroşi seniori din cele mai nobile familii ale ţării. Conferinţa urma să aibă loc în Insula Fazanilor. În ziua în care Mazarin ajunse în Saint-Jean de Luz, Curtea părăsi palatul din Fontainebleau şi se îndreptă spre sud, ca să fie cât mai aproape de cardinal.

Negocierile din Insula Fazanilor durară mult; mai întâi fu întoarsă pe toate feţele o problemă asupra căreia cei doi miniştri nu se puteau pune de acord: şi anume reintegrarea prinţului de Conde în toate funcţiile sale şi redobândirea bunurilor. Pe urmă, se discută îndelung asupra fiecărui oraş care trebuia anexat sau cedat. Mazarin, cu fineţea şi tenacitatea lui italienească, îi ţinu piept cu o dârzenie nemaipomenită vajnicului don Louis de Haro şi, deşi îşi dădu seama că aceste discuţii epuizante îi ruinează sănătatea, nu se lăsă până nu duse cu bine la capăt acest tratat – numit mai târziu Tratatul Pirineilor – de o importanţă capitală pentru Franţa.

Tratatul avea o sută douăzeci şi patru de articole prin care se stipula o pace fermă şi durabilă, o alianţă perpetuă, privilegii şi libertăţi comerciale egale. Franţa îşi păstra aproape toate oraşele cucerite în Ţările-de-Jos: Arras, Bapaume, Hes din Liliers, Bethune, Lens, comitatul Saint-Paul, Artois.

În Flandra, căpăta oraşele: Gravelines, Bourbourg şi Saint-Venant; în Hainaut – Landrecies şi Quesnoi; în Luxembourg – Thionville, Montmedy, Damprilliers, Yvoy, Chavancy şi Marville. În sfârşit, Spania, îi ceda oraşele Roussillon şi Conflins. La rândiil ei, Franţa, trebuia să cedeze: Ţărilor-de-Jos – Ypres, Dixmude, Fumes, Merville, Menin, Comines, Bergnes şi Bassee; comitatului Bourgogne – Bleterans, Saint-Amour şi Joux; Italiei – Valencia şi Mortara; Spaniei – Roies, Trinite, Cadagnes, Bastida, Ripol şi comitatul Cerdagne.

Cât despre prinţul de Conde, acesta, căindu-se de purtarea sa şi făgăduind să se supună şi să-l asculte pe rege, s-a hotărât ca, după ce-şi va dizolva armata, să se

întoarcă în Franţa, unde urma să-şi recapete averea şi demnităţile. În sfârşit, garanţia înţelegerii şi a bunei amiciţii care trebuiau să se statornicească pe viitor între cele două state era infanta Maria-Tereza, fata regelui Spaniei. Tratatul, în două exemplare, a fost semnat de fiecare ministru, pe masa sa; contractul de căsătorie s-a semnat pe masa lui don Leruis de Haro, ca să i se facă miresei cinstea de a se fi măritat la ea acasă. Prin acest contract i se dădea infantei o zestre de cinci sute de mii de scuzi de aur, plătibilă în trei rate, în schimbul căreia Maria-Tereza renunţa la orice pretenţie asupra succesiunii la tron sau asupra vreunui bun al părinţilor sau al fratelui ei. Cununia a fost fixată pentru luna mai 1660.

Retrasă la Toulouse, Curtea Franţei aştepta sfârşitul negocierilor. După trei luni de zile petrecute în Insula Fazanilor, Mazarin sosi şi el în acest oraş; era zdrobit de oboseală şi bolnav; căci, în ciuda gutei de care suferea, fusese obligat să lucreze cu ministrul spaniol câte zece-douăsprezece ore pe zi, într-un climat foarte puţin prielnic sănătăţii sale. După ce petrecu o săptămână la Toulouse, cardinalul, împreună cu regele şi cu regina, plecară la Aix. În ziua în care Curtea porni din Toulouse, prinţul de Conde părăsi şi el oraşul Bruxelles, împreună cu soţia, fiul şi fiica sa; la Coulommiers fu întâmpinat de sora sa, ducesa de Longueville. Aflând că frate-său ajunsese la Lambfese, prinţul de Conti îi ieşi şi el înainte, însoţit de mareşalul de Grammont, şi amândoi îl conduseră pe faimosul rebel la Aix, în faţa regelui. La câteva zile după înapoierea lui Conde, în 2 februarie 1660, muri la Blois Gaston de Orléans, în vârstă de şaizeci şi doi de ani.

Pe parcursul acestei povestiri, am arătat în nenumărate rânduri ce fel de fire avusese Domnul; toţi cei care se încrezuseră în el sfârşiseră unii în exil, alţii în puşcărie, alţii în mormânt. Moartea lui Gaston n-a făcut deloc zarvă şi n-a îndurerat pe nimeni. Fiică-sa – Marea Domnişoară – cu care era în proces, nu l-a regretat; regele, care vedea în el un rival la tron, l-a regretat şi mai puţin; nu l-au regretat nici chiar cei mai intimi prieteni ai săi,

căci fiecare avea să-i reproşeze câte o laşitate sau câte o trădare.

De altfel, Curtea era în acel moment cu ochii aţintiţi asupra tinerei infante a Spaniei. Fronda se sfârşise exact ca acele piese ale lui Molière care începeau să fie foarte la modă, adică printr-o căsătorie.

Ceea ce se petrecu de asemenea fără comentarii fu supunerea deplină în faţa regelui a prinţului de Conde, ultimul reprezentant al unor seniori turbulenţi şi rebel din Evul Mediu. Triumful lui Ludovic al XIV-lea asupra lui a fost triumful monarhiei absolute asupra feudalităţii. Nu s-au înfruntat doi oameni, ci două principii: unul dintre ele a fost înfrânt pentru totdeauna.

Capitolul XXXII

1660-1661

Nunta regelui. — Portretul tinerei regine. — Reîntoarcerea fumiliei regale la Paris. — Restabilirea regalităţii în Anglia. — Boala lui Mazarin. — Regretele cardinalului. — Ultimele sale momente. — Moartea. — Testamentul l-ai Mazarin. — Aprecieri asupra acestui ministru. — Ambiţia şi avariţia sa.

În 3 iunie 1660, don Louis de Haro se însură – în numele lui Ludovic al XIV-lea şi în prezenţa episcopului de Frejus – cu infanta Maria-Tereza, fiica regelui Filip al IV-lea al Spaniei. Căsătoria a avut loc în biserica din Fontarabie. Regele avea douăzeci şi doi de ani, soţia lui era mai mică decât el doar cu câteva luni. A doua zi după nuntă, regele Spaniei, Ana de Austria şi infanta se îndreptară spre Insula Fazanilor. Cu acest prilej, pavilionul în care discutaseră Mazarin şi don Louis de Haro, fusese împodobit cu un fast neînchipuit. Regina sosi prima, însoţită de două doamne de onoare şi de ducele de Anjou. Întrevederea dintre frate şi soră fu gravă şi demnă. Ana de Austria voi să-l sărute pe Filip; dar acesta se ţinu atât de ţeapăn, încât regina nu

izbuti cu niciun chip să-l îmbrăţişeze; trecuseră mai bine de patruzeci şi cinci de ani de când fratele şi sora nu se mai văzuseră.

Don Louis îi aduse un jilţ stăpânului său; doamna de Flex aduse şi ea unul reginei. Scaunele fură aşezate de o parte şi de alta a liniei trasă pe parchetul pavilionului şi care simboliza graniţa dintre cele două ţări. Înfanta se aşează pe două perne lângă tatăl ei. După câteva minute, Mazarin întrerupse banala discuţie dintre cei doi regi, anunţându-i că dincolo de uşă

„Aştepta cineva care dorea grozav ca uşa aceea să se *întredeschidă”.*

Ana de Austria surâse şi-l întrebă pe fratele ei:

„Dacă îngăduia celui de afară să calce legile de fier ale etichetei spaniole”.

Regele făcu un semn din cap că îngăduia. Atunci Mazarin şi den Louis se duseră să deschidă uşa. În pragul pavilionului îşi făcu apariţia Ludovic al XIV-lea. Era mai înalt cu un cap decât cei doi miniştri, tânăr, frumos, elegant. După ce se uită bine la Maria-Tereza – pe care abia acum avea îngăduinţa s-o vadă – salută şi se retrase.

— Lindo hiemo (*Frumos ginere*)! spuse Filip.

— Sire, zise Ana de Austria, îmi dai voie s-o întreb pe nepoata mea dacă i-a plăcut tânărul?

— Încă n-a sosit vremea! I-o curmă Filip.

— Şi, mă rog, când va sosi această vreme?

— Mai încolo... După ce vom ieşi din pavilion...

Afară, mareşalul de Turenne îl iscodea pe Ludovic:

— Ei bine, majestatea-voastră e mulţumită?

— Foarte mulţumită! La început m-au speriat grozav pieptănătura aceea înfricoşătoare şi rochia nespus de ciudată, dar, după ce m-am uitat mai cu atenţie, am văzut că prinţesa e foarte frumoasă şi mi-am dat seama că nu-mi va fi deloc greu s-o iubesc.

Într-adevăr, Maria-Tereza era micuţă, dar bine făcută. La ea te izbeau mai ales ochii şi albeaţa tenului; ochii îi avea albaştri ca cerul, strălucitori şi nespus de blânzi;

obrajii – puţin cam prea cărnoşi – erau albi şi plini de prospeţime; gura – deşi cam mare – era frumoasă şi roşie ca cireaşa; părul blond, de un blond argintiu, care se potrivea de minune cu tenul acela alb şi strălucitor.

În 9 iunie, episcopul de Bayorme celebră şi el cununia, de astă dată după tipicul franţuzesc şi, în aceeaşi seară, tânăra regină părăsi apartamentul soacrei sale şi se mută în cel al regelui. Din acel moment, Ana de Austria căpătă titlul de regina-mamă. În 15 iunie, Curtea părăsi localitatea Saint-Jean-de-Luz şi se îndreptă spre Paris.

În timpul pregătirilor acestei căsătorii, în Anglia avură loc mari schimbări. Cromwell murise în 13 septembrie 1658 iar în 19 mai 1660, în vreme ce Curtea Franţei se afla la Saint-Jean-de-Luz, fiul lui Carol I îşi recăpătă tronul. Era acel timid prinţ de Galles, care se îndrăgostise de Domnişoara şi pe care Gaston îl refuzase, pentru că era sărac şi – după părerea sa – n-avea perspective să ajungă rege. Tot cam pe atunci începu să se înrăutăţească şi boala lui Mazarin. Zdrobit de oboseala acumulată în Insula Fazanilor, când ajunse la Sibourre boala îl trânti la pat. La Fontainebleau, unde fu adus în litieră, se declanşă un nou atac al gutei. Deşi grav bolnav, ajunse totuşi cu bine la Luvru, unde ţinu morţiş să dea o serbare în cinstea însurătorii regelui. Tocmai poruncise să se decoreze galeria portretelor cu nişte brocarturi de aur pe fonduri roşii şi verzi, când izbucni un incendiu. Focul distruse mai întâi tavanul pictat de Fremine, care-l înfăţişa pe Henric al IV-lea în chip de Zeus trăsnindu-i pe titani, apoi înghiţi, rând pe rând, toate portretele regilor aflate în acea galerie, pictate de Janet şi Porbus. Focul acesta i-a dat cardinalului o lovitură de moarte: căci n-a ars numai galeria portretelor, ci şi întregul său apartament, plin cu cele mai rare şi mai frumoase comori de artă. Mai mult mort decât viu, a fost dus de îndată la Palatul Mazarin, unde a fost chemat Guenaud, medicul său. După ce l-a consultat împreună cu alţi doisprezece confraţi ai săi, Guenaud s-a apropiat de cardinal şi i-a spus:

— Monseniore, vreau să fiu sincer cu eminenţa-

voastră... Putem să vă mai prelungim zilele, dar de vindecat nu vă mai putem vindeca. Aşa că pregătiţi-vă de marea încercare. Dacă vreunul din confraţii mei vă va da speranţe, să ştiţi că vă minte!

Cardinalul îl ascultă calm, apoi spuse;

— Guenaud, din moment ce te-ai apucat să-mi spui adevărul, atunci te rog să fii bun şi spune-mi-l până la capăt... Cât crezi că mai am de trăit?

— Cel mult două luni.

— E de ajuns, răspunse cardinalul. Vino să mă mai vezi din când în când, şi profită de timpul care mi-a mai rămas ca să-ţi rotunjeşti averea. Pentru că ai fost sincer cu mine, cere-mi ce vrei şi te voi ajuta.

După această discuţie, Mazarin se închise în cabinetul său şi începu să se pregătească de moarte.

Cu vreo şapte, opt zile înainte de a se sfârşi, îl apucă o toană ciudată: porunci să fie ras, să i se potrivească mustaţa, să fie dat cu pudră pe faţă şi cu roşu pe obraji. Apoi le spuse slugilor să-l urce în lectică şi să-l scoată la plimbare în grădină, deşi afară era încă destul de frig, fiind abia începutul lui martie. Primul om pe care-l întâlni fu Conde. Prinţul rămase uluit când îl văzu dichisit astfel; apoi le spuse celor din preajma sa:

— Ca un făţarnic a trăit, ca un făţarnic vrea să moară!

După câţiva paşi, Mazarin se întâlni cu Nogent-Bautru, care apropiindu-se de el, îi spuse ironic:

— Vai, ce bine arată eminenţa-voastră! Ar trebui să vă fardaţi mai des, zău aşa!

Izbit drept în inimă de aceste vorbe răutăcioase, Mazarin porunci să fie dus imediat în casă şi aşezat în pat. Auzind că e pe ducă, regele veni să-l vadă şi să-i ceară ultimele sfaturi.

— Sire, îi spuse Mazarin, aveţi grijă să vă respectaţi întotdeauna, şi atunci vă vor respecta şi ceilalţi; să nu vă mai luaţi un alt ministru, ci să vă folosiţi în orice treabă de domnul de Colbert, care este un om foarte deştept şi foarte devotat.

Înainte de a muri, hotărî să-şi rostuiască şi ultimele două nepoate care-i mai rămăseseră nemăritate: pe cea mai mare, Maria Mancini – cea pe care-o iubise regele – o logodi cu don Lorenzo Colonna, conetabilul Neapolelui; pe cea mică, Hortensia, o logodi cu fiul mareşalului de La Meilleraie, care renunţă la numele său pentru a şi-l lua pe cel de duce de Mazarin. Această ultimă nepoată, pe care Mazarin o obligase să trăiască într-o sărăcie vecină cu mizeria, aproape că înnebuni de bucurie când – după logodnă – unchiul ei o pofti să treacă în cabinetul său şi să-şi vadă trusoul. În afară de trusou, se mai afla acolo un coş cu zece mii de pistoli de aur, adică mai bine de o sută de mii de livre. Chemându-şi imediat sora, începură să-şi îndese prin buzunarele rochiei pumni întregi de aur; apoi, cum pe fundul coşului mai rămăseseră vreo trei sute de ludovici, deschiseră ferestrele şi-i aruncară în curtea palatului, strigând cât le ţinea gura slugilor ce se repeziseră să adune banii:

— Crepa adesso! Crepa adesso! (*Acum n-are decât să crape!*)

Cardinalul auzi vorbele celor două nerecunoscătoare simţi un cuţit în inimă. Cu atât mai mult cu cât uriaşa sa bogăţie, de care-şi dădu seama abia acum, pe patul de moarte, începu să-l sperie până şi pe dânsul. Şi cardinalul Richelieu fusese bogat, dar el provenea dintr-o familie nobilă şi avută, aşa că averea sa nu mira pe nimeni. Mazarin însă, fiul unui pescar sărac lipit, fu aproape înfricoşat să afle că, în clipa morţii sale, avea de lăsat familiei mai bine de patruzeci de milioane de livre. Confesorul său, un biet călugăr teatin, speriat de cifra auzită, îl sfătui pe cardinal să restituie tot ceea ce agonisise pe căi necinstite.

— Eşti nebun? strigase Mazarin. Apoi, luându-l gura pe dinainte, adăugă: În cazul ăsta ar trebui să restitui tot, până la ultimul bănuţ... Apoi, venindu-şi în fire, spuse: Să vină imediat domnul Colbert la mine! E om isteţ, o să găsească el un mijloc ca să mă scoată din încurcătură!

Colbert era, precum se ştie, supusul credincios al

cardinalului şi omul pe care acesta îl recomandase în chip stăruitor regelui. Când Colbert sosi, Mazarin îi mărturisi teama că averea sa fiind mult prea mare, putea fi confiscată de stat şi atunci toate rudele sale ar fi rămas pe drumuri. Colbert îl sfătui să doneze tot ce avea regelui, iar acesta, conform obiceiului, trebuia să refuze donaţia. După asta, putea face cu banii ce voia, căci nimeni nu mai avea dreptul să se amestece în averea lui. Lui Mazarin sfatul i se păru bun, aşa că în 3 martie 1661 făcu actul de donaţie, bineînţeles fără să arate la cât anume se ridica această avere. Dar iată că zilele începură să treacă şi regele nu dădea niciun semn de refuz. Mazarin, mai mult mort decât viu se lamenta ca un disperat, frângându-şi mâinile:

— Vai, biata mea familie! Vai, bieţii mei nepoţi! Vor rămâne muritori de foame!

În sfârşit, după vreo şase zile, Colbert îi aduse la cunoştinţă cardinalului că regele refuzase donaţia, îngăduindu-i muribundului să dispună cum voia de bunurile sale. Cardinalul, bucuros, îşi scoase de sub pernă testamentul şi i-l înmână lui Colbert. Dar chiar în clipa aceea cineva bătu la uşă. Valetul se duse să-i spună musafirului că monseniorul se simţea rău şi că nu primea pe nimeni.

— Cine era? îl întreabă Mazarin pe valet când acesta se întoarse.

— Domnul de Tubeuf, preşedintele Camerei Conturilor.

— Nerodule, ce-ai făcut? strigă Mazarin. Îmi datora nişte bani şi poate că tocmai venise să mi-i aducă! Du-te repede după el şi cheamă-l îndărăt!

Mazarin nu se înşelase; într-adevăr, domnul de Tubeuf venise să-i aducă cei o sută de pistoli pe care i-i datora. Seara, cardinalul simţindu-se rău, fu împărtăşit La ora două noaptea, abia mai suflând, întrebă cât e ceasul. Peste o jumătate de oră, îşi dădea sfârşitul. Era în 9 martie 1661 şi intrase în cel de al şaizeci şi doilea an al vieţii sale: trăise doar cu puţin mai mult decât Richelieu, după ce, timp de optsprezece ani, fusese tot atât de atotputernic ca

şi el.

Dimineaţa, regele îşi chemă dădaca şi-o trimise să vadă cum se mai simţea cardinalul

— Majestate, monseniorul a murit, spuse aceasta întorcându-se.

Ludovic îi chemă imediat pe Letellier, pe Fouquet şi pe Lionne şi le spuse:

— Domnilor, v-am chemat să vă spun că dacă până acum răposatul cardinal s-a ocupat de treburile mele, din clipa asta mă voi ocupa singur de ele. Domniile voastre mă veţi ajuta doar cu sfatul şi numai atunci când vi-l voi cere.

Averea lăsată de cardinal era imensă: conform testamentului, trecea de cincizeci de milioane de scuzi. Principalul său moştenitor era marchizul Armand-Charles de La Meilleraie, duce de Mazarin, căruia îi revenea tot ceea ce avea să rămână după plata unor legate speciale. Averea acestuia, după ce a fost degrevată de acele legate, s-a ridicat la mai bine de treizeci şi cinci de milioane de scuzi, adică o avere aproape regească. Prinţesa de Conti a primit două sute de mii de scuzi; celelalte patru nepoate ale sale – prinţesele de Modena, de Vendôme, de Soissons şi conetabila de Colonna, fiecare câte două sute de mii de scuzi; nepotul său Mancini primi ducatul de Nevers, nouă sute de mii de livre, bani lichizi, rentele din Brouage, jumătate din mobilele sale din Paris şi toate bunurile din Roma; mareşalul de Grammont primi o sută de mii de livre; sora sa, doamna Martinozzi, optsprezece mii de livre pe lună, pensie viageră.

Regele primea două cabinete mari, cu o mulţime de saloane, încă neterminate, regina-mamă, un diamant estimat la un milion de livre, regina-tânără, un buchet de diamante, fratele regelui, şaizeci de mărci de aur, o tapiserie foarte scumpă şi treizeci de smaralde. Lui don Louis de Haro, ministrul Spaniei, Mazarin îi dărui un minunat tablou de Tiţian, contelui de Fuensaldagne, un orologiu mare într-o cutie de aur, sanctităţii-sale Papa, şase sute de mii de livre destinate războiului cu turcii, iar săracilor, şase mii de livre. În sfârşit, Coroanei,

optsprezece diamante mari, care de atunci s-au numit „mazarini” şi care au fost aşezate alături de cele cinci diamante Medicis, de cele patru diamante Valois, de cele şaisprezece Bourbon, de cele două Navarra şi de diamantele Richelieu. Dar nu numai aceste diamante au căpătat numele lui Mazarin. Cardinalul, l-a obligat pe marchizul de la Meilleraie să-i poarte numele, a dat, de asemenea, numele său palatului pe care l-a construit (Palatul Mazarin), apoi jocului de cărţi inventat de el şi pateului care-i plăcea la nebunie.

După cum s-a putut vedea, dacă aţi urmărit cu oarecare atenţie această istorisire, ambiţia şi avariţia erau pasiunile predominante ale cardinalului. Ca să-şi satisfacă ambiţia, a trădat Franţa, ca să-şi satisfacă avariţia, a ruinat-o; şi cu toate astea, în ciuda acestor reproşuri meritate, niciun ministru străin, nici chiar unul francez n-au făcut ceea ce a făcut Mazarin pentru patria sa adoptivă.

Am spus că a trădat Franţa. Şi iată cum: într-o zi Brienne, trimis să caute o hârtie în caseta cardinalului, a dat peste această înţelegere scrisă:

„Prin acest act, regele Spaniei mi-a făgăduit să nu se opună la alegerea mea ca Papă, după moartea lui Alexandru al VII-lea, cu condiţia ca eu să-l determin pe regele Franţei să se mulţumească cu *oraşul Avesne în loc de Cambrai, pe care-l voi obliga să-l restituie Spaniei*”.

Din păcate, moartea nu i-a dat răgaz lui Mazarin să-şi pună în practică ambiţiosul său plan; Alexandru al VII-lea, care a fost ales Papă în 7 aprilie 1655, a murit abia în 2 mai 1667, adică la şase ani după cel care râvnea să-i ia locul.

Cât despre avariţia cardinalului, ea a fost într-adevăr proverbială, şi ăsta a fost cel mai mare reproş pe care i l-au făcut şi prietenii şi duşmanii. A murit urât de toată lumea: de regină, care i-a reproşat ingratitudinea, de rege, care i-a reproşat avariţia, de popor, care i-a reproşat sărăcia şi ruina sa. Epigramele care l-au urmărit toată viaţa nu l-au cruţat nici după moarte. Iată, de pildă, două dintre ele:

„Cea de-a doua Eminenţă zace colo, în pământ...
De a treia, ne păzească pe vecie Domnul sfânt!”
„Ici zace cardinalul sub piatra de mormânt:
De treci pe-aici fereşte-ţi şi pungă şi veşmânt!”

Acum, să lăsăm deoparte încrâncenările epocii şi urile partidelor şi să-l judecăm pe Mazarin din punct de vedere al rezultatelor obţinute şi nu al metodelor folosite. Mazarin a continuat în afara graniţelor politica lui Henric al IV-lea, adică slăbirea casei de Austria. Pentru a ajunge la acest rezultat, orice mijloc i s-a părut bun: ateu în politică, materialist în afacerile de stat, el n-a nutrit nici ură, nici simpatie, nici antipatie, nici dragoste. Cine-i sprijinea planurile îi era aliat, cine nu, duşman. În ochii lui, mai presus de orice, mai presus chiar decât regele, a fost binele ţării. Cromwell putea să-l ajute la slăbirea casei de Austria, Cromwell putea să-i dea şase mii de oameni ca să recucerească oraşele Montmedy, Mardick şi Saint-Verant: încheie deci un tratat cu Cromwell. Ca preţ al acestei alianţe, Cromwell cere ca prinţii englezi legitimi să fie alungaţi din Franţa. Mazarin îi alungă pe prinţi şi n-o păstrează decât pe nepoata lui Henric al IV-lea. E avar cu oamenii, dar nu şi cu ţara. Când trebuie să-i cumpere pe duşmanii Franţei, aurul se revarsă în valuri, în timpul ministeriatului său, războiul a continuat cu râvnă în Ţările-de-Jos, în Italia şi în Catalonia. Dar în vreme ce generalii săi îi bat pe spanioli şi pe imperiali, agenţii săi duc tratative la Amsterdam, la München, la Madrid şi la Bruxelles; afacerile mari însă le discută personal; la conferinţele din Insula Fazanilor, don Louis de Haro aduce cu sine şase din cele mai luminate capete ale Spaniei; Mazarin vine singur, face faţă tuturor, discută paragraf cu paragraf, frază cu frază, cuvânt cu cuvânt, un tratat cu o sută douăzeci şi patru de articole, luptă trei luni de zile cu cei mai mari politicieni ai epocii, ţine piept la douăzeci şi patru de întrevederi de câte cinci, şase ore fiecare şi asta unde? Pe o insulă unde te năuceşte zgomotul apelor şi unde te sufocă miasmele mlaştinilor. Aici, pe această insulă, semnează tratatul cel mai avantajos pe care l-a

semnat vreodată Franţa, asigură pacea Europei, tulburată vreme de cincizeci de ani; şi, ca şi cum şi-ar fi pus tot sufletul şi toată vlaga trupului în acest tratat, vine să moară la Paris, chiar în clipa în care regele, în culmea bucuriei, anunţă că Franţa va fi în curând binecuvântată cu un moştenitor.

Înăuntrul ţării Mazarin continuă politica lui Richelieu, adică luptă din răsputeri pentru tripla prăbuşire a feudalităţii, a Bisericii şi a Parlamentului. Feudalitatea se prăbuşeşte în ziua în care atotputernicul senior, prinţul de Conde, cere iertare şi se supune regelui Franţei; Biserica îşi recunoaşte neputinţa acceptând ca Retz să fie închis şi mai apoi exilat; iar Parlamentul zdrobit, risipit, umilit, este învins pentru totdeauna, în clipa în care regele, în costum de vânătoare, şi-a pus biciul pe grumazul său. Şi în spatele tuturor acestor succese stă el, Mazarin; Mazarin cel condamnat de două ori la moarte, Mazarin pe capul căruia s-a pus un preţ fabulos, Mazarin ale cărui bunuri au fost vândute la mezat, Mazarin proscrisul, insultatul, batjocoritul, care s-a întors să moară în Franţa, mai atotputernic ca niciodată, mai bogat decât regele, detestat – e adevărat – de popor, de familie şi de rege, dar care a dăruit Franţei pacea, familiei sale bogăţii colosale, lui Ludovic un regat solid şi puternic, din care orice opoziţie parlamentară, ecleziastică şi feudală fusese nimicită pentru totdeauna.

Atunci de unde această ură, această reprobare generală împotriva lui? De ce geniul său este calomniat, capacitatea sa contestată, strălucitele sale rezultate negate de contemporanii săi? Secretul constă în aceste trei cuvinte: **Mazarin era avar.**

Or, mâna care ţine sceptrul trebuie să fie întotdeauna larg deschisă: zeii nu trebuie să fie numai inimoşi ci şi darnici.

Capitolul XXXIII

1661

Letellier. — Lyonne. — Fouquet – Firea lor. — Colbert şi comoara. — Ludovic al XIV-lea la douăzeci şi trei de ani. — Filip de Anjou, fratele său. — Retragerea Anei de Austria. — Regina-mamă a Angliei se întoarce în Franţa. — Căsătoria lui Filip de Anjou. — Portretul doamnei Henriette. — O zi din viaţa lui Ludovic al XIV-lea. — Domnişoara de La Valliere. — Serbarea de la Vaux. — Călătoria la Nantes. — Arestarea lui Fouquet. — Ura contra lui Colbert.

Am arătat cum, imediat după moartea lui Mazarin, Ludovic al XIV-lea îi chemase pe Letellier, Lyonne şi Fouquet şi le declarase că de-acum încolo îşi va cârmui singur ţara. Să spunem câteva cuvinte despre aceşti trei slujitori ai răposatului cardinal, rezervându-ne dreptul ca despre Colbert – recomandat cu atâta căldură regelui – să vorbim ceva mai târziu.

Michel Letellier, nepotul unui consilier de la Curtea impozitelor, era unul dintre acei oameni faţă de care natura se arată uneori mult prea darnică: Letellier era un bărbat înalt, frumos, cu un chip atrăgător, cu ochi limpezi şi strălucitori, cu un aer sincer şi deschis, care plăcea tuturor. Extrem de atent şi de politicos, era vesel şi uşor insinuant, îşi cântărea fiecare cuvânt şi dădea întotdeauna impresia că ar fi foarte abil şi ascuţit la minte, chiar dacă de cele mai multe ori nu era. Curajos şi foarte întreprinzător în treburile statului, cu neputinţă de abătut de la ideile sale – când îşi punea ceva în cap nu se lăsa până nu-şi realiza planul – Letellier era totuşi un timid şi nu dispreţuia niciodată un duşman, oricât de neînsemnat ar fi fost acela; iată pe scurt portretul modestului tată al orgoliosului Louvois.

Hugues de Lyonne, gentilom din Dauphine, era net superior colegului său Letellier; avea un foarte ascuţit simţ al afacerilor, era activ şi pătrunzător. Cardinalul Mazarin îl folosea adesea ca negociator în discuţiile diplomatice, unde căpătase o asemenea faimă, încât până şi italienii – a

căror iscusinţă şi perfidie în afaceri era unanim recunoscută – se fereau de el; în rest, îi plăcea să trăiască bine, era risipitor, senzual, când de o lene uluitoare, când de o activitate fără egal, lăsându-se întotdeauna în voia capriciilor, contând doar pe el şi câştigând prin ascuţimea minţii tot ceea ce pierdea prin indolenţa trupului. Iată deci cam cum arăta Lyonne, sau mai bine-zis cum ne-a fost el zugrăvit de către abatele de Choisy.

Nicolas Fouquet – un personaj aparte în istorie, atât din pricina averii uriaşe cât şi a căderii sale neaşteptate – avea geniul afacerilor; financiar îndrăzneţ, s-a priceput întotdeauna să scoată bani şi din piatră seacă; jurist strălucit, obişnuit cu legile, inteligent, manierat, îi cam plăcea adesea să se îmbete cu apă chioară, închipuindu-şi că toţi cei cărora le făcuse cândva vreun serviciu îi erau prieteni statornici şi devotaţi. În rest, ştiind să asculte şi pricepându-se să răspundă – două calităţi rare ale unui ministru – îi făcea adesea fericiţi pe oamenii veniţi să-i solicite ajutorul, numai cu câteva vorbe calde şi cu miez, fără să fie nevoit să-şi mai deschidă punga. Îi plăcea viaţa, visa să ajungă prim-ministru şi muncea cu măsură, fără să renunţe la niciuna din distracţiile sale. Uneori se încuia în cabinetul său şi, în vreme ce toţi cei din jur îi lăudau râvna, el ieşea printr-o uşiţă dosnică şi alerga pe furiş într-o grădiniţă unde-l aşteptau tot soiul de femeiuşti. Generos cu oamenii de litere pe care-i preţuia şi-i răsplătea cu mărinimie, prieten cu Racine, La Fontaine şi Molière, Mecena lui Lebilin şi Le Notre. Fouquet se lăuda adesea că el îl călăuzea pe tânărul rege în munca, în distracţiile şi-n iubirile sale; trei lucruri pe care – din nefericire pentru ambiţiosul ministru – Ludovic înţelegea să şi le rezolve singur.

Deci acestor trei oameni le spusese Ludovic – la câteva ceasuri după moartea cardinalului – cuvintele pa care le-am reprodus mai înainte. Letellier şi Lyonne se plecară imediat în faţa voinţei regale; Fouquet însă, surâse: avea în mână finanţele, şi cum era obişnuit să-i ţină pe toţi în frâul lui de aur, era sigur că şi regele va nimeri

curând în acest frâu.

Sosind la Luvru, prima persoană pe care Ludovic o văzu în cabinetul său fu un tânăr cu obrajii scofâlciţi, cu ochii adânciţi în orbite, cu sprâncenele negre şi dese, cu un aer cam sălbatic şi nu prea plăcut.

Tânărul, care aştepta de mai bine de două ceasuri să-i vorbească regelui, era Jean-Baptiste Colbert, cel care în ultima vreme se ocupase de afacerile băneşti ale cardinalului şi pe care acesta – murind – i-l recomandase cu atâta căldură lui Ludovic. Acum, venise să-i spună regelui că Mazarin ascunsese în diverse locuri vreo douăzeci de milioane de scuzi, bani lichizi; că nevorbind în testamentul său despre aceşti bani, Colbert înţelesese că fuseseră lăsaţi anume ca să umple lăzile goale ale regelui. Ludovic se uită la el uluit, apoi îl întrebă dacă era într-adevăr sigur de cele afirmate. Colbert îi spuse că da şi-i dădu dovezi. Nimic nu-i cădea mai bine lui Ludovic în acel moment decât descoperirea unei asemenea comori, căci ea însemna o totală independenţă faţă de Fouquet. Într-adevăr, Colbert descoperise cinci milioane de scuzi la mareşalul Fabert, două la Brissac, şase la domnul de La Fere, cinci sau şase ascunse la Vincennes. Mai existaseră şi nişte sume considerabile pitite la Luvru, dar aici găsiseră toate ascunzătorile goale. Imediat, Colbert îşi aduse aminte că Bemouin îl părăsise pe Mazarin cu două ceasuri înainte ca acesta să moară şi că, în cele două ceasuri, avusese vreme berechet să fure banii şi să fugă cu ei. Dar chiar şi fără acei bani, Ludovic se trezi dintr-odată cu o avere de optsprezece sau nouăsprezece milioane de scuzi, devenind unul dintre cei mai bogaţi regi din Europa, cu atât mai mult cu cât nimeni nu ştia încă nimic despre această avere.

De îndată ce Ludovic intră în posesia banilor, primul lucru pe care-l făcu fu să-şi pună la punct toate problemele de etichetă, căci încă din acea epocă începuse să manifeste pentru persoana sa un respect care cu timpul avea să se transforme într-un adevărat cult.

La cei douăzeci şi trei de ani ai săi, era într-adevăr –

poate cu excepţia câtorva lacune în educaţia sa, neglijate dinadins de cardinal – un gentilom desăvârşit; bins făcut, purta, ca să fie mai înalt, nişte pantofi cu tocuri foarte mari; avea un păr frumos, pe care şi-l lăsa pe umeri, aidoma strămoşilor săi din veacuri mai îndepărtate; nasul îi era mare, dar frumos, gura roşie ca cireaşă, ochii albaştri aveau o privire pe care se străduia să şi-o fac maiestuoasă; vorbea tărăgănat, dar accentuat, fapt care dădea vorbei o gravitate nepotrivită pentru vârsta sa. Toate aceste caracteristici ieşeau cu atât mai mult în evidenţă, cu cât îl făceau să fie diametral opus fratelui său.

Ducele de Anjou era blând şi efeminat, tipul nobilului molatic, visător şi romantic, cum erau mai toţi pe vreme dinastiei Valois, seniori care se ilustraseră atât prin curaj şi bravură, cât şi prin vicii. Deşi blând din fire, îndura cu greu superioritatea manifestată de Ludovic faţă de toţi care-l înconjurau. Copii, cei doi prinţi se înfruntaseră adesea; dar cu anii, mâna de fier a lui Ludovic îl înşfăcase zdravăn pe mezin şi-l silise să se plece în faţa voinţei sale. De altfel, regele procedase la fel şi cu mama sa, atât de puternică în primii ani ai regenţei.

La moartea cardinalului, Ana de Austria crezuse că sosise, în sfârşit, momentul să-şi recucerească puterea subminată o vreme de Mazarin; dar la primele veleităţi de stăpână, regele îi spuse şi ei ceea ce le spusese celor trei miniştri, şi anume că ţinea să domnească singur şi că nu admitea niciun fel de constrângere din partea nimăni. Regina-mamă încercă o decepţie cumplită, după care se retrase la Val-de-Grâce, unde începu să se ocupe de creşterea florilor. De altfel, era destul de bolnavă de boala de care avea să şi moară: cancer la sân.

Cât despre tânăra regină, deşi era foarte frumoasă, regele n-a fost nici măcar o clipă îndrăgostit de ea. Sigur că o trata cu tot respectul cuvenit unei prinţese şi unei regine, dar respectul acesta era puţin lucru pentru inim înflăcărată a unei tinere de douăzeci şi trei de ani. Biata regină îşi petrecea mai tot timpul vorbind cu regina-mamă despre flori. Serbările nu-i plăceau, fiindcă la acele serbări

îşi vedea bărbatul:

„Gata să răscolească acel minunat buchet de roze ce se ridica în jurul ei, parcă anume ca să-l îndepărteze pe rege de soţia lui”, după cum ne spune în *Memoriile* sale Bussy Rabutin.

La Luvru, începea să se ridice o Curte nouă, care-o făcea din ce în ce mai geloasă pe Maria-Tereza.

Încă de pe când trăia, cardinalul Mazarin definitivase proiectul de căsătorie între Filip de Anjou şi acea Henrietie a Angliei, pe care cardinalul o lăsase fără foc, la Luvru, şi căreia regele nu-i dăduse multă vreme nicio atenţie. Acum însă Henriette crescuse, avea şaptesprezece ani, iar soarta, se schimbase şi ea, căci între timp prinţesa săracă şi ocolită de toţi devenise sora regelui Angliei. Mama îşi luase fata cu ea şi plecase la Londra. Aici Henriette îl cunoscu pe ducele de Buckingham, fiul celui care fusese îndrăgostit nebuneşte, pe vremuri, de Ana de Austria. Şi iată că acest tânăr, ca un demn urmaş al tatălui său, se îndrăgosti la rându-i, nebuneşte, de tânăra Henriette. În vremea asta, regina-mamă a Angliei era zilnic rugată de Filip de Anjou, prin scrisori tot mai stăruitoare, să se întoarcă în Franţa şi să i-o dea mai repede pe Henriette de nevastă. Căci Filip, sătul până peste cap de tutela fratelui său, voia să se însoare şi să trăiască pe picioarele sale. Şi iată că regina se întoarse, cu fiică-sa, dar şi cu tânărul Buckingham după ea. Filip îi ieşi în întâmpinare, însoţit de cel mai bun prieten al său, contele de Guiche. Contele era unul dintre cei mai frumoşi, mai bravi şi mai eleganţi seniori de la Curtea Franţei. Buckinghatn, nebun de gelozie, se dezlănţui împotriva acestui nobil, tot aşa cum se dezlănţuise pe vremuri şi taică-său, adică cu zarvă mare şi cu tămbălău, încât toată povestea ajunse umflată şi răstălmăcită la urechile viitorului mire. Cele două regine-mame – a Angliei şi a Franţei – izbutiră, cu mare greutate, să potolească scandalul, să-l trimeată pe Buckingham val-vârtej la Londra şi să-l însoare pe Filip cu năbădăioasa Henriette. Ludovic îi dădu drept dar de nuntă lui Filip ducatul de Orléans al răposatului său unchi, din care îşi

păstră însă oraşele Blois şi Chambord. Începând din acel moment, Filip de Anjou căpătă numele de Domnul şi titlul de duce de Orléans.

Prinţesa Angliei, care a jucat în primii ani ai grandorii lui Ludovic al XIV-lea un rol de seamă în viaţa sa, era demnă de această pasiune; înaltă şi subţire, avea un ten de o rară gingăşie, o piele albă ca laptele şi obraji ca trandafirii; ochii îi erau mici, dar nespus de blânzi şi de strălucitori, nasul frumos, gura şi mai frumoasă, iar dinţii, albi şi mărunţi ca nişte perle. Doar chipul îi era puţin cam prelung, ceea ce poate că i-ar fi sporit frumuseţea, dacă pe atunci ar fi fost la modă melancolia. Foarte cochetă, se îmbrăca şi se coafa cu o eleganţă extremă. Care se potrivea de minune făpturii sale.

Căsătoria avu loc în 31 martie 1661 la Palatul Piegal, de faţă fiind doar regele, cele două regine-mame, Domnişoara de Orléans şi prinţul de Conde.

Cam tot în acea vreme, Ludovic impuse la Curte o etichetă, pe care avea s-o respecte cu stricteţe până la sfârşitul vieţii sale. Se scula întotdeauna la ora opt dimineaţă – deşi uneori i se întâmpla să se culce foarte târziu – părăsind patul reginei, făcea o scurtă rugăciune, apoi începea să se îmbrace. Pe urmă se instala în cabinetul său de lucru, unde n-avea voie să intre decât mareşalul de Villeroy; la ora zece se ducea la Consiliu unde stătea întotdeauna până la unu; după Consiliu se ducea la slujba religioasă. Timpul care-i rămânea de la ieşirea din capelă şi până la masă şi-l petrecea cu Curtea sau cu regina. După-masă, rămânea încă un ceas sau două în sânul familiei. Apoi se ducea din nou să lucreze cu unul sau altul dintre miniştri săi, dădea audienţe şi-i asculta cu răbdare pe toţi cei care i se înfăţişau; în sfârşit, seara şi-o petrecea din nou în sânul familiei sau le însoţea pe regina tânără şi pe regina-mamă la vreo comedie, la repetiţia vreunei piese sau a vreunui balet.

Pe la sfârşitul lui aprilie, Curtea plecă la Fontainebleau. Tânărul duce de Orléans devenise unul dintre cei mai supuşi şi mai credincioşi slujitori ai regelui.

Dar şi regele avea o consideraţie deosebită pentru el şi-l ţinea în mare cinste. Trecuse cam o lună de când se aflau cu toţii la Fontainebleau, petrecându-şi vremea cu plimbări, cu baluri şi cu spectacole într-o caldă şi plăcută armonie, când iată că această armonie fu zguduită de o criză de gelozie a tinerei regine. Aruncându-se la picioarele soacrei sale, ea îi mărturisi acesteia, printre hohote nestăvilite de plâns, că bărbatul ei se îndrăgostise de nevasta fratelui său. Din păcate, regina-mamă nu auzea pentru întâia oară acest lucru. Cu câteva zile mai înainte venise să i se plângă fiul ei, Filip. De data asta lucrurile păreau mult mai încurcate, pentru că pe rege nu-l mai puteau expedia peste graniţă, aşa cum făcuseră cu ducele de Buckingham. Într-adevăr, regele – aşa cum observaseră Maria-Tereza şi Filip, adică două dintre persoanele cele mai interesate să urmărească îndeaproape progresele acestei idile – se purta faţă de cumnata sa cu o complezenţă care începuse să cam bată la ochi. Căci toate serbările şi distracţiile puse la cale de Ludovic păreau a fi organizate numai în cinstea Henriettei. Cel mai intrigat dintre toţi părea însă Fouquet, care nu înţelegea de unde are regele atâţia bani de cheltuit şi cum de n-a apelat încă la el. De unde era să ştie bietul Fouquet că regele cheltuia cu amândouă mâinile milioanele lui Mazarin şi că nici nu visa să apeleze la el?

În urma ieşirii furtunoase a Mariei-Tereza, Ana de Austria făgădui să vorbească cu cea de a doua noră a sa şi s-o determina să-şi vâre minţile în cap. Dar Henriette, sătulă de tutela maică-şi, care o ţinuse foarte din scurt înainte de măritiş, nu voia cu niciun preţ să cadă acum sub tutela soacră-şi. Aşa că atunci când aceasta începu s-o moralizeze, tânăra îi răspunse destul de înţepată; în plus, se împrieteni cu doamna de Soissons, pe care nici Ana de Austria, nici Maria-Tereza n-o puteau suferi. Lucrurile începeau deci să se învenineze, cu atât mai mult, cu cât între rege şi fratele său se strecurase o răceală care nu mai avea mult până să se transforme în ură. Lucrurile se îndreptau deci, cu paşi repezi, spre o ruptură din cele mai

spectaculoase, când iată că doamnei de Soissons îi veni ideea să lanseze zvonul că regele ar fi îndrăgostit nu de cumnata sa, ci de una dintre domnişoarele ei de onoare, iubire necondamnabilă şi fără urmări, cu atât mai mult cu cât persoana care urma să fie folosită drept manta de vreme rea era o fiinţă ştearsă şi insignifiantă. Această fiinţă, numită Louise-Françoise de la Valliere, era fiica marchizului de La Valliere, născută la Tours în 6 august 1644. Foarte tânără – nu împlinise încă şaptesprezece ani – avea părul bălai, ochii negri, gura puţin cam mare, dinţii cam prea laţi şi câteva urme de vărsat pe faţă. Nici umeri rotunzi, nici sâni frumoşi; braţele îi erau prea subţiri, şi pe deasupra mai şi şchiopăta. Altfel, generoasă şi sinceră şi fără adoratori. Aceasta era victima propusă a fi sacrificată pe altarul convenienţelor sociale, victima cu care voiau să abată bănuielile reginei tinere şi ale lui Filip de Orléans. Cea care propuse însă acest plan nu ştia un lucru: şi anume că tânăra, căreia Ludovic nu-i aruncase nici măcar în treacăt o privire, era îndrăgostită nebuneşte de rege. Când văzu că Ludovic începe să-i dea atenţie, bucuria feţei întrecu orice măsură. În această inimă tânără şi nevinovată exista atâta dragoste, graţie, naivitate şi încredere, încât, fără să-şi dea seama, regele începu să se simtă tot mai atras de ea, până când această atracţie se preschimbă într-o dragoste adevărată. Alături de ea se simţea mai timid, mai plin de teamă şi mai respectuos decât faţă de o regină. Se dau chiar şi unele exemple care par atât de nemaipomenite, încât – deşi relatate de memorialiştii vremii – mai că nu-ţi vine a le crede. Aşa, de pildă, se povesteşte, că în timpul unei furtuni, regele – care se refugiase împreună cu domnişoara de La Valliere sub un copac stufos – stătuse tot timpul cât ţinuse această furtună, adică aproape două ceasuri, cu capul descoperit şi cu pălăria în mână. Mai mult decât atât, se apucase să-i facă şi versuri. Nu se ştie cum ar fi evoluat această înclinare poetică, dacă n-ar fi fost oprită de un fapt destul de hazliu. Ludovic îşi găsea versurile nespus de frumoase şi probabil că tot aşa le găsea şi cea căreia îi erau

adresate. Dar iată că într-o dimineaţă, după ce isprăvise de compus un nou madrigal, Ludovic îl opri pe mareşalul de Grammont. Care tocmai trecea, şi trăgându-l după el în ambrazura unei ferestre, îi spuse:

— Mareşale, vreau să-ţi arăt nişte versuri...

— Nişte versuri? Mie? se minună mareşalul.

— Da, dumitale. Vreau să-mi spui cum ţi se par...

— Citiţi-le, sire, zise mareşalul cu o expresie din cele mai plictisite.

Regele se prefăcu a nu-i observa expresia şi începu să citească:

„Cine să-mi ştie tainica iubire?
Râd pe înfundate de tot ce se scorneşte.
De tot ce se spune, de tot ce se şopteşte.
Cine să-mi ştie tainica iubire
Decât doar aceea ce-o pricinuieşte”.

— Ptiu, drace, cine a putut face astfel de versuri?

— Ţi se par proaste, mareşale?

— Îngrozitoare, sire.

— Ei bine, mareşale, zise regele râzând, eu le-am făcut! Dar fii liniştit, sinceritatea dumitale m-a lecuit să mai scriu altele.

Mareşalul se retrase consternat şi, lucru de necrezut, regele se ţinu de cuvânt. Ludovic al XIV-lea se întoarse deci la proză, dar nici proza nu era un lucru lesne de realizat. Într-o zi, fiind extrem de ocupat, îl rugă pe secretarul său Dangeau să-i scrie el scrisoarea. Într-un ceas, secretarul îi înfăţişă o misivă atât de bine adusă din condei, încât din ziua aceea Dangeau îi scrise toate epistolele; biata La Valliere, care primea acum câte trei, patru scrisori pe zi, nu mai pridídea să răspundă la toate. Atunci îi veni strălucita idee să apeleze la... Dangeau. Secretarul acceptă cu plăcere şi această rugăminte, şi din ziua aceea scria odată cu răvaşul de amor şi răspunsul.

În vreme ce noua favorită se ridica, Fouquet începea să decadă. Pe lângă faptul că era plin de orgoliu, de îngâmfare şi de despotism, mai pusese ochii şi pe favorita regelui. Un om prudent s-ar fi dat deoparte. El, dimpotrivă,

se apucă să-i ofere domnişoarei de La Valliere, prin intermediul doamnei Duplessis, douăzeci de mii de pistoli, adică aproape o jumătate de milion de livre, dacă consimţea să-i fie amantă. Zvonul ajunse la urechile regelui, care, furios la culme, jură să se răzbune.

De altfel, nu numai regele avea a se plânge împotriva lui Fouquet. Domnul de Largues, care se însurase cu vechea noastră cunoştinţă, doamna de Chevreuse, profund nemulţumit de Fouquet, o trimise pe nevastă-sa la regină, ca să se plângă împotriva ministrului. Acolo, doamna de Chevreuse îi găsi pe Colbert şi pe Letellier, care veniseră şi ei tot în acelaşi scop. De când rămăsese singurul stăpân al ţării, regele o refuza sistematic pe regina-mamă ori de câte ori aceasta venea să-i ceară ceva. Acum însă, când maică-sa veni să-l roage să-l aresteze pe Fouquet, regele se arătă încântat să-i satisfacă dorinţa. Cum însă ministrul avea prea mulţi prieteni la Paris, aranjară o călătorie la Nantes, cu scopul de a-l aresta pe ministru în acest oraş şi de a pune totodată mâna şi pe castelul Belle-Isle, pe care supraintendentul abia îl cumpărase. Dar iată că tocmai acum, când i se pregătea arestarea, Fouquet – împins de demonul trufiei sale prosteşti – socoti nimerit să dea o serbare la castelul lui din Vaux, ţinând cu tot dinadinsul să-l umilească pe rege, prin luxul exorbitant al acestei reşedinţe.

Ludovic primi invitaţia şi în ziua de 17 august 1661 Curtea plecă la Vaux. Castelul lui Fouquet costase cincisprezece milioane de livre. Toată floarea nobilimii fusese chemată la această serbare, pe care La Fontaine a descris-o şi Benserade a cântat-o şi în cursul căreia s-a jucat un prolog de Pelisson şi o comedie de Molière. Dacă în străfundul sufletului regele nu era încă hotărât să-l aresteze pe Fouquet, după ce-i vizită castelul se jură să-l aresteze, şi încă repede de tot. Cel care-şi luase ca deviză: „*nec pluribus impar*” (fără pereche), nu putea îndura ca un om cu un nume obscur să-l întreacă în bogăţie şi fast. Nimeni, în regatul său, nu trebuia să-l egaleze în lux, în glorie şi în dragoste:

„Căci după cum pe ceruri nu există decât un singur soare, tot la fel în Franţa nu putea exista decât un singur rege”.

Pe la amiază, se dădură drumul fântânilor ţâşnitoare. Fouquet cumpărase şi dărâmase trei sate ca să poată aduce apa de la cinci leghe distanţă în acele splendide rezervoare de marmoră; fântânile acestea aproape că nici nu se cunoşteau în Franţa; aşa că toată lumea fu mai întâi uimită, apoi din uimire căzu în admiraţie, iar din admiraţie în entuziasm: era un pas în plus făcut de Fouquet către pierzanie. În sfârşit, se făcu seară. De îndată ce pe cer apăru prima stea, se auzi sunând un clopot: în acea clipă toate fântânile se opriră: tritonii, delfinii, divinităţile Olimpului, zeii mării, nimfele, driadele, animalele din fabule îşi încetară respiraţia zgomotoasă şi lichidă; pe urmă, fură coborâte încet din tavan nişte mese; o muzică discretă îi învălui pe meseni, şi începură să apară bucatele. Totul de un gust, de un rafinament şi de o bogăţie fără pereche. După masă, Ludovic dori să viziteze castelul.

Văzu nişte tablouri uluitoare făcute de un pictor de care nu auzise, admiră grădinile, opera unui om care desena cu arbori şi flori şi al cărui nume nu-l cunoştea.

— Cum se numeşte arhitectul dumitale?

— Le Vau[23], sire.

— Şi pictorul?

— Lebrun[24], sire.

— Şi grădinarul?

— Le Notre[25].

Ludovic reţinu aceste nume şi-şi continuă drumul. Se

---

23 Louis Le Vau (1612-1670), arhitect francez care a construit palatele Luvru, Vaux (pentru Fouquet) şi a început construirea palatului Versailles, al cărui plan general îl realizase. (n.tr).

24 *Charles Lebrun* (sau *Le Brun), (1619—1690), pictor francez. Protejatul lui Colbert şi al lui Ludovic al XIV-lea, a exercitat o influenţă considerabilă asupra artelor din epoca sa şi a prezidat decorarea palatului Versailles (n.tr.).*

25 *Andre Le Notre (1613-1700), celebru desenator francez de parcuri şi grădini; el este cel care a creat aşa-zisul „parc francez”, caracterizat prin perspective largi şi prin nenumărate fântâni arteziene (n.tr.).*

gândea la Versailles şi la restaurarea acestui palat.

La ora trei dimineaţă, petrecerea luă sfârşit. Fouquet, foarte curtenitor, îl conduse pe rege până la poartă.

— Domnule, îi zise Ludovic luându-şi rămas bun de la el, de acum încolo nu voi mai cuteza să te primesc la mine. Cred că ar însemna să te găzduiesc mult prea prost.

Apoi Ludovic se întoarse la Fontainebleu, ros de umilinţa pe care o îndurase din partea ministrului de finanţe, jurând în sinea lui să-i vină de hac. Dar ca să-l poţi aresta pe Fouquet ca pe un particular oarecare trebuia să-l determini să renunţe la funcţia pe care-o avea, de procuror general al Parlamentului. De-abia scăpaseră de acele nefaste războaie civile în care puterea Parlamentului făcuse tronul să se clatine serios. A intenta un proces unuia dintre cei mai de seamă magistraţi ai acestui corp legiuitor, însemna să jigneşti întreaga adunare. Aşa că Ludovic recurse la un şiretlic. Cum se apropia numirea de cavaleri ai ordinului Saint-Esprit, îi spuse lui Fouquet că nu va mai numi cavaleri ai acestui ordin pe niciunul dintre curtenii care deţineau funcţii în justiţie, în armată, în Parlament sau în aparatul de stat, fie ei chiar şi miniştri. Ludovic făcea apel la orgoliul lui Fouquet; orgoliul învinse şi Fouquet, orbit, îşi vându imediat funcţia de procuror general, domnului de Harlay. Acum nu se mai punea decât problema acelei călătorii la Nantes ca Fouquet să fie arestat. Într-adevăr, la vreo două săptămâni după serbarea de la Vaux, adică în 29 august, regele plecă la Nantes. Cu o zi înainte, Brienne se întâlnise cu Fouquet, care începuse să fie uşor neliniştit.

— De ce pleacă legele la Nantes? îl întrebase el pe secretar. N-ai idee, domnule de Brienne?

— Câtuşi de puţin.

Deşi bolnav de friguri, Fouquet se urcă totuşi în trăsură şi plecă la Nantes. Acolo află, în sfârşit, că regele pusese la cale o vânătoare. Se duse să-l vadă pe rege şi să-i prezinte omagiile, dar când ieşi de acolo, unul dintre prietenii săi, domnul de Feuillade, îi şopti:

— Vezi că tu eşti vânatul. Se pregătesc să te

aresteze!

Fouquet nu-şi crezu urechilor. Dar cum totuşi avea şi el unele presimţiri, nu se mai urcă în trăsura sa, ci în caleaşca unor prieteni, pe care-i rugă să mâne cât pot de repede. Căpitanul gărzilor, care nu-l scăpase din ochi nicio clipă, urmări caleaşca, o ajunse, îl scoase pe Fouquet afară şi-l vârî imediat într-o trăsură cu gratii. În aceeaşi zi, Fouquet fu condus la închisoarea din Angers, iar Ludovic al XIV-lea se îndreptă liniştit şi fericit, spre Fontainebleau. Vânătoarea se terminase.

Arestarea lui Fouquet făcu mare vâlvă, cu atât mai mult cu cât fiecare înţelese că nu era vorba numai de simpla ură a regelui faţă de un ministru ajuns pe cea mai înaltă treaptă a gloriei sale, nici de un om care avea să moară necunoscut în vreo celulă întunecoasă şi izolată; era vorba de fapt de ultima luptă dintre puterea administrativă şi cea regală; căderea lui Fouquet nu însemna căderea unui ministru, ci însăşi căderea ministerialismului.

Capitolul XXXIV

1661-1666

Naşterea Delfinului. — Starea de spirit în acea epocă. — Construirea palatului Versailles. — Noii cavaleri ai ordinului Saint-Esprit. — Jacheta albastră. — Boala reginei-mame. — Sfârşitul Anei de Austria. — Aprecieri asupra firii şi purtării sale.

În 1 noiembrie, la ora douăsprezece fără şapte minute, regina născu la Fontainebleau pe prinţul moştenitor. Ludovic al XIV-lea se afla într-una din cele mai bune perioade ale sale. Tratatul Pirineilor pusese capăt războaielor mari din afară; Mazarin, care-l tutelase, murise, Fouquet care voise să-l umilească, fusese închis, regina pe care n-o iubea, îi dăruise un fiu, domnişoara de La Valliere, pe care-o iubea, îl făcuse fericit. Aşa că fiind linişte şi bună pace, Ludovic se gândi să-şi mai

înmulţească reşedinţele. Opoziţia nobilimii, care, începând cu domnia lui Francisc al II-lea, îndoliase Franţa, fusese zdrobită; opoziţia Parlamentului, care încă de pe vremea lui Mathieu Mole răsculase Parisul, dispăruse; opoziţia populară, care se manifesta când public, când pe tăcute, împotriva cârmuirii, se potolise. Singura care mai rămânea era opoziţia literelor. Existau pe atunci în Franţa, aşa cum există şi astăzi şi cum vor exista întotdeauna, două şcoli literare. Deosebirea dintre ele era, fireşte, de natură politică. Astfel, pe lângă vechea şcoală a Frondei, alcătuită din La Rochefoucauld, Bussy-Rabutin, Corneille şi La Fontaine, luase fiinţă şi o şcoală regalistă, din care făceau parte Benserade, Boileau şi Racine.

La Rochefoucauld se opunea regimului prin *Maximele* sale, Bussy-Rabutin prin *Istoria amoroasă a galilor,* Corneille prin tragediile sale, La Fontaine prin *Fabule.*

Benserade, Boileau, Racine lăudau totul. Pe urmă mai exista şi doamna de Sévigné – aflată între cele două tabere – care-l admira pe Ludovic fără să-l iubească, şi care – necutezind să-şi arate făţiş antipatia faţă de noua Curte – îşi manifesta tot timpul simpatia faţă de cea veche.

Cât despre războaiele religioase care aveau să izbucnească mai târziu, deocamdată încă nu-şi arătaseră colţii, deşi calviniştii fuseseră deposedaţi, pe încetul, de aproape toate drepturile căpătate prin edictul din Nantes. După cucerirea cetăţii La Rochelle, li se interzisese categoric să mai aibă oraşe fortificate, castele sau armată. Deşi se părea că opoziţia acestora fusese înfrântă, ea totuşi exista, dar nu făţişă, ci ascunsă; se manifesta astfel o creştere îngrijorătoare a prozeliţilor, cărora li se adăugau multe alte secte religioase, având la bază doctrine asemănătoare cu cele ale religiei protestante. Deocamdată, protestantismul era aidoma unui uriaş vârât de viu în mormânt, dar care atunci când avea să răzbată la lumină, avea să zguduie din temelii întreaga Franţă.

Aşa cum am mai spus, în ţară era linişte şi nimic nu-i tulbura lui Ludovic nici tihna, nici serbările date în acea

epocă, în cinstea domnişoarei de La Valliere. Serbările acestea îşi aveau totuşi rostul lor, fiindcă prin ele regele urmărea un dublu scop: să-şi întărească regalitatea şi să doboare nobilimea. Într-adevăr, ca să rivalizeze în lux cu regele, majoritatea gentilomilor îşi mâncau prosteşte averile, iar dacă n-aveau averi prea mari, se îndatorau; odată ruinaţi, erau în mâna regelui, iar acesta putea dispune de ei cum voia; pe de altă parte, un mare număr de străini bogaţi, care veneau la Paris atraşi de aceste serbări grandioase, erau jupuiţi fără milă de fisc; în sfârşit, datorită acestor serbări, Ludovic izbuti ca – încetul cu încetul – dintr-un simplu rege să devină un zeu.

Tot în vremea asta începu să încolţească în mintea lui Ludovic ideea de a-şi face un palat mai frumos decât cel al lui Fouquet. După ce trecu în revistă toate castelele coroanei, gândindu-se care s-ar preta mai bine la o reşedinţă menită să facă cinste secolului său, se opri asupra castelului Versailles.

Vechiul castel feudal de aici dispăruse încă de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, dar moara mai exista încă şi când acel rege trist şi posac întârzia uneori la vânătoare.

„Se *culca* – spune Saint-Simon – *într-o colibă amărâtă de căruţaş sau în acea moară de vânt”.*

Până la urmă, Ludovic al XIII-lea, care-şi petrecea într-un chip atât de trist zilele, se sătură să-şi petreacă într-un chip şi mai trist nopţile; aşa că porunci să i se construiască în acest loc un pavilion de vânătoare, care a şi fost ridicat în 1624. Dar cum suita sa, neîncăpând în noua clădire, era obligată să doarmă tot în vechea moară, Ludovic luă hotărârea să transforme pavilionul într-un castel. În acest scop, cumpără de la Jean de Torcy un teren pe care familia acestui senior îl stăpânea de peste două secole, îl chemă pe arhitectul Lemereier şi-i porunci să ridice un castel:

„Cu care – spune Bassompierre – *s-ar fi mândrit niciun gentilom*”.

şi căruia Saint-Simon i-a zis în bătaie de joc **„***castelul din cărţi de joc”.* Dar Ludovic al XIII-lea era mult mai puţin

pretenţios decât Bassompierre şi Saint-Simon; foarte mulţumit de castelul lui, şi-a petrecut aici iarna anului 1632, toată perioada carnavalului din 1633 şi toată toamna aceluiaşi an. După naşterea lui Delfinului, regele se întoarse la Versailles şi, în cinstea acestui eveniment, cumpără un teren alăturat, îl împrejmui cu un zid şi numi acest loc „Boschetul Delfinului”. Acesta este terenul pe care se află astăzi faimoasa livadă a castanilor.

În 1663, Ludovic al XIV-lea, hotărând să facă din acest castel modest o reşedinţă regală, i-a chemat pe Mansart[26] şi pe Lebrun: Mansart a făcut planurile, Lebrun desenele. Lucrările propriu-zise au început abia în 1664. Mansart i-a propus regelui să dărâme micul castel ridicat de Ludovic al XIII-lea, a cărui arhitectură meschină ar fi făcut notă discordantă cu eleganţa noii reşedinţe. Dar fiul a respectat adăpostul unde tatăl său se refugia adesea ca să mai uite de grijile domniei şi unde petrecuse poate singurele ceasuri liniştite din viaţa sa; aşa că a poruncit arhitecţilor ea micul castel să fie inclus în marele palat de marmoră.

Spre sfârşitul anului 1664 au început deci să se toarne fundaţiile unui uluitor monument de artă, care avea să înghită 65.301.414 de livre.

Aceasta a fost epoca cea mai strălucitoare a domniei lui Ludovic al XIV-lea. Tot din această epocă datează şi planurile concepute de Colbert, în liniştea cabinetului său, întru gloria regatului. Finanţele au fost reorganizate astfel încât miniştrii să nu mai confunde buzunarul lor cu cel al statului, aşa cum făcuse până atunci Fouquet. Oamenii de artă au fost încurajaţi băneşte şi Ludovic al XIV-lea a scris de nenumărate ori, cu mâna sa, pe marginea ordonanţelor de plată, motivele acelor răsplăţi materiale. A luat astfel naştere o nouă societate care avea şi producă ceea ce s-a numit mai târziu „literatura marelui secol”. Molière,

---

26 *Jules-Hardouin Mansart (1646-1708), primul arhitect al lui Ludovic al XIV-lea; a mărit palatul Versailles, a construit celebra Galerie a oglinzilor, a construit Domul şi Capela Invalizilor, Marele Trianon, Marly, Piaţa Vendôme etc. (n.tr.).*

Boileau, Racine, La Fontaine, Bossuet, a căror naştere am amintit-o când am vorbit despre naşterea lui Ludovic al XIV-lea, crescuseră odată cu regele; Corneille mai arunca, din când în când, câte una din aceie raze care-i luminaseră epoca.

Profitând de zgârcenia cu care distribuise Mazarin ordinele regale, Ludovic – fără să violeze statutele – făcu dintr-odată şaptezeci de cavaleri ai ordinului Saint-Esprit. În afară de această recompensă naţională, inaugurată de străbunicul său Henric al III-lea şi, menită să răsplătească nişte mari servicii publice, Ludovic al XIV-lea a mai creat una pe care o putea dărui sau retrage după bunul său plac şi care trebuia să răsplătească nişte servicii aduse persoanei sale sau să ilustreze unele preferinţe; recompensa aceasta consta în îngăduinţa de a purta o jachetă albastră identică cu jacheta regelui. Cum îngăduinţa aceasta se acorda printr-un brevet special, era foarte râvnită, pentru că numai cei care purtau jacheta albastră aveau dreptul să-l urmeze pe rege la vânătoare sau să-l însoţească la plimbare. Începând din acest moment, favoriţii – mai fericiţi decât soldaţii – au o uniformă; conde, învingătorul de la Rocroy, Lens şi Nordlingen, solicită şi el această favoare şi o obţine nu pentru că a câştigat trei mari victorii, ci pentru că l-a slujit umil la masă, pe rege, cu şervetul pe braţ, în timpul plimbării acestuia pe canalul de la Fontainebleau.

Tot acum iau fiinţă şi manufacturile, care aveau şi adauge renumelui intelectual al Franţei şi unul comercial; din porturile ţării încep să iasă tot mai multe vase, spre mirarea vecinilor care nu cunoşteau aptitudinile de marinari ale francezilor.

În timp ce unii arhitecţi încep construirea palatului de la Versaiiles, alţii isprăvesc de renovat Luvrul.

Tot în această perioadă ia fiinţă o companie a Indiilor orientale. În sfârşit, miercuri 20 ianuarie 1666 moare regina-mamă, Ana de Austria, în urma unui cancer la sân. Regele a suportat această moarte aşa cum avea să le suporte mai târziu pe toate celelalte, adică cu o mare doză

de egoism. De când scăpase de sub tutela mamei sale, o jignise adesea, căci nu suporta să i se mai facă niciun fel de observaţie.

Ca orice om, Ana de Austria a avut şi calităţi şi defecte. A fost încăpăţânată în politică şi slabă în dragoste. După ce i-a rezistat lui Buckingham, cel mai frumos, cel mai elegant, cel mai nobil şi mai măreţ senior din acea epocă, i-a cedat lui Mazarin, iar dacă e să ne luăm după cele spuse de Prinţesa Palatină, ar fi fost chiar şi măritată cu el. Dar cu toate acestea, inima de mamă a rămas constantă în dragostea pe care o nutrea fiilor ei şi mai ales lui Ludovic. A vegheat cu grijă asupra lui, l-a ferit de boli şi de primejdii.

Când a murit, Ana de Austria avea şaizeci şi doi de ani, dar părea atât de tânără şi de frumoasă, încât cu greu i-ai fi putut da patruzeci.

Capitolul XXXV

1667 – 1669

Urmările morţii Anei de Austria. — Doamna de Montespan. — Firea noii favorite. — Pregătiri de război. — Campania din Flandra. — Şiretenia lui Ludovic. — Marea Domnişoară şi Lauznn. — Portretul lui Lauznn. — Întemniţarea lui Lauznn la Bastilia. — Regele consimte la căsătoria lui Lauzun cu Marea Domnişoară. — Motivele care-l determină să-ţi retragă coirtimţământal.

Moartea reginei-mame n-a produs nicio schimbare în treburile publice în care, de multă vreme, nu se mai amesteca; dar a lăsat un mare gol în jurul ei. Ana de Austria cunoştea bine întreaga Curte; ştia din ce familie provine şi cu cine se înrudeşte fiecare. Mândră ca o austriacă, politicoasă ca o franţuzoaică, ordonată ca o spaniolă, ea îi ţinea pe toţi la o anumită distanţă; ceea ce a regretat cel mai mult Ludovic – după moartea mamei sale – a fost ignorarea regulilor de etichetă, pe care răposata

regină le respectase cu atâta stricteţe, încât făcuse din ele adevărate îndatoriri şi cărora regele s-a văzut nevoit să le confere putere de lege.

Domnişoara de La Valliere continua să fie favorita. Dar cum îşi pierduse prospeţimea – de altfel singura sa frumuseţe – şi cum regele începuse să nu mai fie atât de îndrăgostit de ea, dând uneori semne vizibile de plictiseală, Curtea înţelese că domnia ei era pe sfârşite. Cea care îşi dădu cel mai bine seama de acest lucru fu doamna de Montespan, care se hotărî să facă tot ce-i va sta în putinţă ca să-i ia locul.

Françoise-Athenaâse de Rochechouart de Mortemar, marchiză de Montespan, se născuse în 1641 şi în 1663 se măritase cu Henri-Louis de Pardaillan de-Gondrin, marchiz de Montespan, care obţinuse pentru soţia lui, prin bunăvoinţa fratelui regelui, un loc de doamnă de onoare la palatul reginei Maria-Thereza. Superba frumuseţe a acestei femei, ca şi mintea ei ageră, fermecară repede pe toată lumea. Ca să fie remarcată de rege, se împrieteni cu domnişoara de La Vallifere, ţintându-se scai de ea şi însoţind-o pretutindeni. Mai mult decât atât, ţinu morţiş ca în *Baletul Muzelor* al lui Benserade, să joace rolul unei păstoriţe; cu acest prilej recită cu atâta căldură nişte versuri în care un trandafir îşi exprima dragostea înflăcărată pentru soare, încât Ludovic o remarcă imediat. De atunci, ori de câte ori o întâlnea la domnişoara de La Vallidre, se bucura aproape făţiş; şi ceea ce trebuia să se întâmple s-a întâmplat: adică, pus în faţa celor două femei, dintre care una blândă, timidă şi devotată, cealaltă frumoasă, spirituală şi vicleană, iubirea sa începu să scadă pentru prima şi să crească vertiginos pentru a doua. Noile sale sentimente nu-l împiedicară însă pe rege să se pregătească în mod serios de război. De multă vreme pusese gând rău Spaniei şi de multă vreme căuta un pretext ca să rupă relaţiile cu această ţară. Şi iată că-l găsi: drepturile legitime ale soţiei sale, regina Maria-Tereza, asupra unor oraşe spaniole. Înarmându-se cu legea care prevedea că vlăstarele din prima căsătorie moştenesc

întotdeauna bunurile părinţilor, excluzându-i de la această moştenire pe copiii din cea de a doua căsătorie – or Maria-Tereza provenea din prima căsătorie a lui Filip al IV-lea cu Elisabeta a Franţei – Ludovic ceru regelui Spaniei să-i dea oraşele: Brabant, Haute-Gueldre, Mons, Luxembourg, Anvers, Cambrai, Molines şi Limbourg. În acest scop, Ludovic se alie cu Portugalia, duşmana dintotdeauna a Spaniei, şi cu Provinciile-unite, care nu vedeau cu ochi buni o Spanie catolică şi puternică înfiptă în coasta lor. Marina franceză – care cu câţiva ant în urmă, făcuse rost cu mare greutate de şaisprezece nave de categoria a treia ca să-l ajute pe împăratul Austriei împotriva turcilor – avea acum douăzeci şi şase de nave mari, şase fregate uşoare, şase corăbii cu materii flamabile şi două tartane. Armata regelui număra 6 regimente de cavalerie străină cu 2 872 de oameni, 2 regimente de dragoni cu 958 de oami; 46 regimente de infanterie franceză cu un efectiv de 83 157 de oameni şi, în sfârşit, 14 regimente de infanterie străină cu 36 256 de oameni. În total, 148 643 de oasni. Era cea mai mare armată pe care vreo putere europeană o ridicase vreodată de la Cruciade încoace. Noua armată a fost încredinţată şi unui ministru nou: Letellier. În timpul pregătirii acestei campanii, donna de Montespan a izbutit s-o înlăture, în sfârşit, pe Paliere şi să-i ia locul. Această nouă iubire a regelui a stârnit multe comentarii la Curte; dar o alta a produs şi mai are zarvă: dragostea pe care Marea Domnişoară o purta ducelui de Lauzun.

Marea Domnişoară sau domnişoara de Montpeser, trufaşa nepoată a lui Henric al IV-lea, orgolioasa fiică a lui Gaston, amazoana din oraşul Orléans, eroina de la foburgul Saint-Antoine, unica moştenitoare a tuturor averilor din Orléans, având o rentă de 700.000 de livre pe an, Marea Domnişoară care fusese vorba să se mărite cu prinţi, cu regi, cu împăraţi, se îndrăgostise de un gitilom oarecare şi ţinea morţiş să se mărite cu el.

Să spunem câteva cuvinte despre cel pe care-l vrea.

Antonin Nompar de Caumont, duce de Lauzun, se născuse în 1632, deci era cu şase ani mai mare ca regel, la

Paris venise sub numele de marchizul de Puyguilhn;

„Era – după spusele lui Saint-Simon, care, după cum se ştie, n-avea obiceiul să-i măgulească pe cei cărora le făcea portretele – un *bărbat scund şi blond, bine făcut, trufaş şi spiritual, plin de ambiţii, de capricii şi de fantezii; gelos pe toată lumea, veşnic nemulţumit, dorind întotdeauna ceva; trist, solitar şi sălbatic; ceea ce nu-l împiedica să fie nobil din fire, răutăcios şi şiret, crud şi veşnic pornit pe ceartă; dacă se nimerea să se împrietenească cu cineva, lucru foarte rar, era statornic în prietenie; rudă bună, amestecându-se cu plăcere în toate certurile de familie, neîndurător cu defectele altora, extrem de brav şi de curajos atunci când era cazul; curtean când ironic şi batjocoritor, când josnic până la slugărnicie; slujindu-se ca să-*şi *ajungă ţelurile, de intrigi şi de vicleşuguri; neîndurător cu miniştrii, temut de toţi, plin de idei neprevăzue* cu *neputinţă de realizat, dar care, prezentate de el, păreau lesne de înfăptuit şi foarte seducătoare”.*

În 1658, a venit la Paris, din Gasconia, fără nicio leţcaie în buzunar, dar cu ferma convingere că va reuşi. Se înrudea de departe cu ducele de Grammont, aşa că se duse la el. Bătrânul mareşal era foarte bine văzut la Curte, atât de miniştri şi de Mazarin, cât şi de regina-mamă. Fiul său, contele de Guiche, despre care am mai vorbit, era în vremea aceea unul dintre cei mai frumoşi şi mai străluciţi cavaleri de la Curte. El îl introduse pe marchizul de Puyguilhem la contesa de Soissons, unde-l cunoscu pe Ludovic. Tânărul plăcu atât de mult regelui, încât acesta îi încredinţă regimentul său de dragoni, numindu-l căpitan. La puţină vreme după asta, îl numi guvernator în Berry, apoi aghiotant, apoi înfiinţă pentru el funcţia de colonel-general de dragoni. Nu după mult, ducele de Mazarin, nepotul cardinalului, voi să-şi vândă funcţia de ministru al artileriei. Puyguilhem află, dădu fuga la rege şi-i ceru această funcţie. Regele, care nu-i putea refuza nimic favoritului său, i-o făgădui, cu condiţia să nu spună nimănui nimic până în clipa numirii. Lui Ludovic îi era frică

să nu afle Louvois, ministrul de război, cum nu-l putea suferi pe Lauzun. Lucrurile merseseră bine până în ziua semnării decretului. Aşteptându-l pe rege, care se afla la consiliu, Puyguilhem se apucă să flecărească cu valetul Nyert; din una în alta, fiind de-acum sigur de numire, îi spuse lui Nyert ce anume aştepta el acolo. Nyert rămase încremenit. Uitându-se la ceas şi prefăcându-se că a uitat să îndeplinească o poruncă pe care i-o dăduse regele, ieşi val-vârtej din odaie, urcă treptele câte patru deodată şi se năpusti în cabinetul lui Louvois, spunându-i acestuia că regele se pregătea să-l facă pe Lauzun ministru al artileriei. Louvois rămase stupefiat. O funcţie atât de înaltă, care ţinea de ministerul de război, dată unui om ca Lauzun, avea să aducă după sine o mulţime de neplăceri. Îl sărută pe amândoi obrajii pe Nyert, îl trimise să reia discuţia cu Lauzun de acolo de unde o lăsase, iar el înşfăcă prima hârtie care-i veni la mină ca să poată intra în sala de Consiliu. Regele, crezând că s-a întâmplat ceva grav, se ridică şi-i ieşi înainte. Louvois îl trase după sine în ambrazura unei ferestre, îi spuse despre ce era vorba, exageră cusururile lui Lauzun şi declară că această numire va fi o sursă nesfârşită de certuri între el şi noul ministru al artileriei, certuri ce vor dăuna nu numai slujbei lui, ci şi liniştei majestăţii-sale, care va fi tot timpul luată drept arbitru. Regelui îi displăcu grozav indiscreţia comisă de Lauzun. Nu numai că nu-i semnă decretul de numire, dar până seara se prefăcu a nici nu-l vedea pe bietul marchiz. Înainte ca Ludovic să se ducă la culcare, Lauzun îşi luă inima în dinţi, se apropie de el şi-l întrebă dacă semnase decretul. Dar regele îi răspunse pe un ton sec:

— Acest lucru încă nu e posibil...

Era clar că intervenise ceva care-l făcuse să-şi schimbe hotărârea. Dar ce? Ros de supărare şi de curiozitate, se hotărî să se adreseze doamnei de Montespan, cu atât mai mult cu cât favorita avea unele obligaţii faţă de el. Căci înainte de rege, Lauzun fusese fericitul iubit al doamnei de Montespan. Când apăruse Ludovic, marchizul nu numai că se dăduse, complezent, la

o parte, dar chiar se oferise să dea o mână de ajutor, înlăturând unele piedici din calea celor doi, cu o iscusinţă şi o migală ce nu meritau acum un asemenea refuz din partea regelui.

Puyguilhem se adresă deci doamnei de Montespan. Aceasta îi făgădui marea cu sarea. Totuşi, în ciuda acestor făgăduieli, trecură opt zile, fără ca regele să fi revenit asupra hotărârii luate. Convins că doamna de Montespan îl minţea, se dădu bine pe; lângă camerista acesteia, care-l ascunse într-o după-amiază sub patul stăpânei sale. Regele obişnuia s-o viziteze pe doamna de Montespan cam pe la ora trei, aşa că la două şi jumătate Lauzun se şi afla la postul său. Printr-o fericită întâmplare, chiar în ziua aceea regele se apucă să-i istorisească iubitei sale tot ce se petrecuse cu marchizul de Puyguilhem. Aşa că acesta, din locul unde se pitise, află despre trădarea lui Nyert, despre împotrivirea lui Louvois şi mai ales despre puţinul zel depus de doamna de Montespan ca să-i apere interesele. O mişcare cât de mică l-ar fi pierdut pe Lauzun, care a stat pitit sub pat, aproape fără să răsufle, mai bine de două ceasuri. După ce Ludovic şi doamna de Montespan au ieşit din odaie, s-a retras şi el; peste vreun ceas a intrat din nou în anticamera favoritei, aşteptând-o să iasă, căci avea repetiţie la balet. Când a dat ochii cu ea, Lauzun a întâmpinat-o cu zâmbetul pe buze, i-a întins galant mina şi a întrebat-o dacă discutase cu regele. Favorita i-a răspuns că da şi i-a înşirat, dintr-o răsuflare, toate vorbele bune pe care chipurile, le spusese despre el. Lauzun a lăsat-o să-şi depene scornelile până la capăt, apoi aplecându-se spre ea, i-a şoptit:

— Numai că toată povestea asta are un mic cusur...

— Ce cusur? întrebă doamna de Montespan.

— Că mai minţit de la un capăt la altul, ca o ticăloasă!

Doamna de Montespan scoase un strigăt şi-şi smuci braţul. Dar Lauzun o ţinea zdravăn.

— Stai un moment ca să-ţi dovedesc că am dreptate.

Şi-i istorisi în amănunt tot ce se spusese şi se făcuse cu un ceas mai înainte în odaia cu pricina. Povestirea o înfricoşă atât de tare pe doamna de Montespan, încât, intrând în sala de balet, leşină. Regele, speriat, o luă repede în braţe, iar aceasta, venindu-şi în fire, îi istorisi totul Regele se înroşi de furie, dar nu-i spuse nimic lui Lauzun, ci continuă să-l ignore ca şi mai înainte. Numai că marchizul nu era omul care să bată în retragere. Îl pândi pe Ludovic până ce-l găsi singur în cabinetul său, intră şi-i spuse fără nicio ceremonie:

— Sire. Am crezut că un gentilom e obligat să-şi ţină. Întotdeauna cuvântul şi că titlul de rege te obligă şi mai tare la acest lucru. Dar, după câte văd, m-am înşelat!

— Ce vrei să spui, domnule? întrebă Ludovic

— Vreau să spun că majestatea-voastră mi-a făgăduit funcţia de ministru al artileriei şi că nu s-a ţinut de cuvânt.

— E adevărat, spuse regele, dar şi dumneata mi-ai făgăduit să păstrezi secret acest lucru şi nu l-ai păstrat.

— Foarte bine, dacă aşa stau lucrurile, atunci nu-mi mai rămâne decât să-mi frâng spada, ca să nu mai simt vreodată dorinţa de a sluji un rege care-şi ia într-un fel atât de urât cuvântul înapoi!

Şi traducindu-şi ameninţarea în fapt, îşi scoase într-adevăr spada, o frânse pe genunchi şi-o aruncă la picioarele regelui.

Mânia învăpăie ca o flacără obrazul regelui. Fără să-şi dea seama, ridică bastonul pe care-l ţinea în mână asupra cutezătorului gentilom. Dar venindu-şi imediat în fire, aruncă bastonul pe fereastră, strigând:

— Nu, domnule, n-am să te bat, ca să nu se spună vreodată că am ciomăgit un gentilom!

A doua zi, Lauzun fu condus la Bastilia. În aceeaşi zi funcţia de ministru al artileriei fu dată lui Lude. Dar atât de puternică era influenţa lui Lauzun asupra regelui, încât acesta trimise, după câteva zile, pe unul dintre slujitorii săi să-i propună marchizului în schimbul funcţiei pe care nu i-o putuse da, locul de căpitan al gărzilor regelui, care rămăsese vacant. După ce se lăsă îndelung rugat, Lauzun

primi, ieşi din lemniţă şi se duse să-l salute pe rege şi să depună jurământul în noua sa funcţie. După cincisprezece zile incidentul era uitat şi Lauzun obţinea, în plus, compania celor o sută de gentilomi ai casei regale şi titlul de locotenent-general. Cu asta năbădăiosul gentilom o lua de la capăt cu excentrităţile, ajungând până acolo încât la un moment dat începu să vorbească nu numai despre dragostea pe care i-o nutrea Marea Domnişoară, ci şi despre dorinţa fierbinte a acesteia de a-l lua de bărbat. Treaba asta întrecea cu mult povestea cu artileria, şi totuşi spre uimirea întregii Curţi, regele fu de acord ca acest modest gentilom, care se trăgea din mica nobilime gasconă, să se însoare cu Domnişoara şi să devină vărul lui. Căsătoria era pe punctul de a se încheia, când Lauzun, în îngâmfarea lui nesăbuită, făcu prostia s-o mai amâne, ca să facă livrele noi tuturor servitorilor săi. Această aminare i-a fost fatală. Supăraţi de impertinenţa acestui boernaş de ţară, prinţul de Conde şi Filip de Orléans insistară atât de mult pe lângă rege să renunţe la o astfel de înrudire, încât acesta îşi retrase cuvântul. Domnişoara începu să tune şi să fulgere, dar Lauzun, contrar tuturor aşteptărilor, nu se supără deloc. Vrem totuşi să-l informăm pe cititor că regele nu-şi dăduse consimţământul la o căsătorie atât de nepotrivită, nici din prietenie pentru Lauzun, nici din condescendenţă pentru verişoara sa. Nu, omul care afirmase într-o zi că: „Statul sunt eu!”, n-avea astfel de slăbiciuni; acel consimţământ, judecat în atâtea feluri de cei din jur, nu era altceva decât un calcul politic. Domnişoara era singura reprezentantă a vechii opoziţii; era încărnarea Frondei dispărute, în noua societate care se ridicase. Măritată cu un prinţ de sânge, putea da trecutului o importanţă deosebită, care să se reflecte în viitor; măritată cu Lauzun, rămânea cea mai bogată moştenitoare din Franţa dar decădea din rangul ei de prinţesă, devenind nevasta unui simplu gentilom. Ceea ce regelui i-ar fi convenit de minune.

Capitolul XXXVI

1669

Nemulţumirea lui Ludovic împotriva Provinciilor-unite. — Proiectul de alianţă al Franţei cu Anglia. — Doamna Henriette în postură de diplomat. — Succesul misiunii sale. — Nemulţumirea Domnului. — Nemulţumirea Doamnei faţă de soţul ei. — Cavalerul de Lorena. — Boala Hennettei, Moartea ei. — Crima este dată în vileag.

Tratatul de la Aix-la-Chapelle apropiase Franţa de Olanda care urmărise cu destulă nelinişte progresele unui vecin atât de periculos cum era Ludovic al XIV-lea. Olanda avea într-adevăr motive să se neliniştească, fiindcă regele Franţei nu căuta decât un pretext ca s-o trateze drept duşmană pe vechea sa aliată. Pământul fiertil al Olandei smuls dunelor şi bălţilor, marina ei formidabilă, care făcea să intre în porturile Indiei cam douăzeci de vase olandeze la un vas francez, arsenalele uriaşe ce se întindeau de la un capăt la celălalt al golfului Zuiderzee, toate acestea îl ispiteau atât de tare pe Ludovic, încât – având în vedere firea sa lacomă – erau greu de presupus că va rezista unei astfel de tentaţii. Pe de altă parte, exagerindu-şi importanţa de simpli mediatori între Franţa şi Spania, olandezii se cam obrăzniciseră. Din cinci sau şase pamflete, apărute într-o lună, două sau trei erau în mod invariabil îndreptate împotriva Franţei. Într-unul din acele pamflete se spunea, negru pe alb, că Europa îşi datora pacea Olandei şi că dacă olandezii nu i-ar fi venit în ajutor, grăbind semnarea tratatului de pace, Ludovic ar fi fost bătut măr de spanioli Mai mult decât atât, olandezii scoaseră o medalie, care înfăţişa un soare palid şi şters, deasupra căruia scria: *„În conspectu meo stetit sol”* [*Soarele a încremenit în faţa mea (lat.)*].

Insulta era cât se poate de directă. Toate aceste jigniri, în vremuri obişnuite, ar fi fost nişte fleacuri; dar în situaţia specială care se crease, ele nu mai erau fleacuri, ci

dimpotrivă, însemnau foarte mult. Şi iată că războiul pe care Ludovic al XIV-lea îl declarase de multă vreme, în sinea sa, olandezilor, acum fu declarat aievea, în Consiliu. Prima grijă a Franţei, într-o asemenea situaţie, a fost să se asigure de neutralitatea Spaniei şi de ajutorul Angliei. Marchizul de Villars a fost repede trimis la Madrid ca să le arate spaniolilor că doborârea Provinciilor-unite îi interesa şi pe ei tot atât de mult ca şi pe francezi, fiindcă olandezii erau şi duşmanii lor. Regelui Angliei i s-a trimis un ambasador mai deosebit: pe însăşi sora sa, Henriette de Orléans, soţia Domnului şi cumnata regelui. Ea era însoţită de o tânără încântătoare, numită domnişoara de Keroualbe. Louise-Renee de Panakoet – care primise instrucţiuni secrete şi căreia Ludovic al XIV-lea îi spunea în glumă „plenipotenţiara seducătoare”. Rolul era pe cât de important, pe atât de dificil: „plenipotenţiara” trebuia să-l smulgă pe regele Angliei de sub influenţa celor şapte iubite ale sale – contesa de Castelmaine, domnişoarele Stewart şi Welles, Nelly Gwvn, una dintr-e cele mai zvăpăiate curtezane din acea epocă, miss d’Avys, comediană celebră, dansatoarei Bell Urkay şi o maură numită Zinga – şi să-l bine dispună în aşa fel, încât să uite de starea jalnică a finanţelor, de murmurele poporului şi de plângerile Parlamentului. Toate aceste intrigi politice, bineînţeles că erau manevrate din umbră de doamna Henriette, spre furia soţului ei care nu fusese de acord ca dânsa să plece în Anglia. Filip era cu atât mai furios pe nevastă-sa, eu cât înainte de a pleca la Londra, aceasta îl determinase pe Ludovic să-l exileze la Roma pe cavalerul de Lorena, cel mai bun prieten al lui Filip. Vom vedea mai târziu ce urmări catastrofale a avut această exilare asupra Henriettei.

Negocierile celor două femei izbutiră cu mult mai bine decât se aşteptau ele: Carol al II-lea o găsi pe domnişoara de Keroualbe nespus de încântătoare; după ce Henriette îi dădu câteva milioane de livre şi-i făgădui că tânăra Keroualbe va rămâne la Londra, Carol fu de acord cu tot ce i se propusese. E adevărat că, pe de altă parte, şi

el ura Olanda ai cărei calvinişti înflăcăraţi îi instigau mereu la revoltă pe protestanţii din ţara sa.

Domnişoara de Keroualbe rămase deci în Anglia, unde Carol al II-lea o făcu, în 1673, ducesă de Portsmouth; tot în acelaşi an, Ludovic îi dărui, pentru serviciile aduse, o mare moşie în Aubigny, aceeaşi pe care Carol al IX-lea i-o dăduse lui Jean Stuart, drept răsplată pentru serviciile aduse în războiul împotriva englezilor. Deşi serviciile domnişoarei de Keroualbe erau de cu totul altă natură, regele nu ezită să-i ofere aceeaşi răsplată. Urmarea strădaniilor „plenipotenţiarei seducătoare", fu un tratat de alianţă între Franţa şi Anglia, oare cuprindea unsprezece articole; cel mai important dintre ele era articolul cinci, în care se prevedea că:

„Cei doi mari regi au hotărât să doboare Ţările-de-Jos, să năruie puterea unei naţiuni care dăduse dovadă, în nenumărate rânduri, de ingratitudine faţă de cei ce o creaseră, şi care astăzi avea tupeul să se erijeze în postura de mediator şi de judecător între ţările mari ale Europei; că rămâne pe deplin hotărât că cei doi regi – ai Angliei şi ai Franţei – îi vor declara război, luptând împotriva ei pe mare şi pe uscat şi că niciunul dintre ei nu va putea încheia un tratat de pace, de armistiţiu sau de încetarea ostilităţilor, fără consimţământul celuilalt etc".

Se înţelege cu ce onoruri a fost primită la Calais doamna Henriette, aducătoarea unor veşti atât de bune. De la Calais, dânsa porni spre Paris, de unde urma să se mai ducă o dată în Anglia. Iată însă că înainte de a pleca la Londra, strigătul de groază scos de Bossuet răsună în întreaga Europă:

— Doamna a murit! Doamna a murit!

E lesne de înţeles ce consternare a produs această veste atât în Franţa, cât şi în Anglia. Dar să coborâm puţin pe firul acestei tragedii atât de neaşteptate şi de dureroase.

Domnul era foarte gelos pe soţia sa. Rar s-a văzut ca doi fraţi să semene mai puţin la chip şi la suflet, ca Ludovic al XIV-lea şi fratele său. Regele era voinic, avea părul de

un blond cenuşiu, un aer bărbătesc şi o înfăţişare trufaşă; Domnul era pirpiriu, avea părul şi sprâncenele negre, nasul prea mare, gura prea mică şi dinţi urâţi. Nu-i plăcea nici să se urce pe cal, nici să se joace cu mingea, nici să mânuiască armele; soldaţii râdeau de el, spunând că se ferea mai curând de soare decât de praful de puşcă. Îi plăcea în schimb să se înzorzoneze, să se fardeze şi uneori să se deghizeze în femeie, dansând şi maimuţărindu-se în fel şi chip. N-avea iubite, în schimb avea prieteni: pe contele de Beuvron, pe marchizul de Effiat şi pe Filip de Lorena, cavaler de Malta, căruia i se spunea mai pe scurt, cavalerul de Lorena. Acesta din urmă era favoritul Domnului. Înciudat pe afecţiunea deosebită pe care Filip i-o arăta acestui cavaler, Doamna se plânse regelui, rugindu-l să-l îndepărteze de la Curte. Ludovic, sătul şi el de scandalurile şi de comportarea, urâtă a cavalerului, satisfăcu pe loc dorinţa cumnatei sale, poruncindu-i acestuia să părăsească Franţa. Filip, furios, vrând să se răzbune pe nevastă-sa că-i alungase favoritul, începu să-i facă scene de gelozie.

Şi iată că la câteva zile după întoarcerea la Paris, Henriette muri, şi, după toate probabilităţile, otrăvită. Zvonul se răspândi cu iuţeala fulgerului şi cum vina cădea, cum era şi firesc, asupra Domnului, Ludovic ordonă o anchetă discretă. Primele cercetări dezvăluiră că, în seara zilei de 29 iunie, Doamna băuse înainte de a se culca, o ceaşcă cu cicoare; că din clipa aceea începuse să se simtă rău şi că din pricina acestui rău, în câteva zile murise. Cercetările odată extinse, Ludovic află că, în ziua morţii cumnatei sale, un băiat, intrând pe neaşteptate în anticamera Doamnei, îl găsise pe marchizul de Effiat scotocind într-un dulap. Întrebat ce făcea acolo, marchizul declară că-i fusese sete şi, ştiind că în acel dulap se afla un ulcior cu apă, voise să-şi potolească setea care-l chinuia. De la acelaşi băiat regele află că Purnon, majordomul Henriettei, n-ar fi fost chiar străin de această crimă. Regele trimise de îndată să-l aducă pe vinovat la el, şi ca să nu-l sperie, începu să-l chestioneze cu blândeţe.

— Amice, îi zise el, ascultă-mă cu atenţie: dacă ai să-mi spui adevărul în legătură cu moartea cumnatei mele, îţi dau cuvântul meu de rege că te iert; dacă însă ai să mă minţi, nu mai ieşi viu de aici!

— Sire, răspunse omul tremurând, sunt gata să vă răspund la orice m-aţi întreba.

— Bine. Doamna a fost otrăvită?

— Da, sire.

— De cine? Întrebă regele.

— De cavalerul de Lorena.

— Cum se poate una ca asta? Cavalerul e la Roma!

— A trimis otrava unor prieteni de aici.

— Cui i-a trimis-o?

— Marchizului de Effiat şi contelui de Beuvron.

— Ce anume l-a împins la o astfel de crimă?

— Faptul că domnul cavaler fusese exilat le strica celor trei toate socotelile; şi cum erau siguri că atâta vreme cât Doamna va trăi, cavalerul nu va fi rechemat la Curte, s-au gândit să scape de ea...

— E adevărat că marchizul a fost prins de un băiat pe când scotocea în dulapul cumnatei mele?

— Da, sire.

— Cum se face că dacă cicoarea a fost otrăvită, n-au mai murit şi alte persoane?

— Pentru că marchizul a frecat cu otravă doar marginea ceştii din care avea să bea Doamna...

— Spune-mi, întrebă regele după o pauză, fratele meu are vreun amestec în crima asta?

— Nu, sire, răspunse Pumon, niciunul dintre cei trei nu era atât de prost să-i spună ceva; el n-ar fi putut păstra acest secret şi atunci ei ar fi fost pierduţi.

La acest răspuns, regele scoase un oftat adânc de uşurare.

— Sper că mi-ai spus adevărul, zise regele.

— Jur, sire, răspunse Purnon.

Consolat cu moartea Doamnei şi liniştit că fratele său nu avea niciun amestec în această crimă, regele porunci ca majordomul să fie lăsat liber. Nu răzbună în niciun fel

moartea acelei prinţese fermecătoare, de care pe vremuri el însuşi fusese îndrăgostit, şi care adusese la Curte atâta exuberanţă şi veselie. Cu timpul, nu numai că-l iertă pe cavalerul de Lorena, dar chiar îi îngădui să se întoarcă la Curte. Iar dacă e să-i dăm crezare lui Saint-Simon, cavalerul a mai fost şi copleşit cu favoruri.

Capitolul XXXVII

1670 – 1684

Războiul împotriva Olandei. — Trecerea Rinului. — Moartea ducelui de Longueville. — Starea teatrului. — Pacea de la Nimegue, din 1678. — Privire retrospectivă. — Ludovic al XIV-lea şi poeţii. — Conspiraţia cavalerului de Roban. — Prinţesa Palatini; portretul ei. — Firea şi purtarea ei la Curte. — Copiii naturali ai lui Ludovic al XIV-lea. — Doamna de Maintenon. — Părintele La Chaise. — Boala regelui. — Sfârşitul reginei Maria-Tereza. — Reîntoarcerca lui Lauzun. — Starea Franţei în această perioadă.

Venise, în sfârşit, clipa în care Ludovic le putea declara război olandezilor. Aceştia asistaseră cu spaimă la uriaşele pregătiri despre care am vorbit. Ludovic al XIV-lea şi Louvois, ministrul său de război, desfăşuraseră o activitate fără egal ca să pregătească această campanie împotriva Olandei, la care toată nobilimea Franţei se oferise să ia parte. La fel ca pe vremea războaielor feudale, fiecare castel pusese la dispoziţia seniorului său, oamenii, caii şi armele necesare. Acum erau gata de luptă 118.000 de soldaţi şi o sută de guri de tun. În mijlocul trupelor franceze, puteau fi recunoscuţi, după costumele lor, 3.000 de catalani, purtându-şi în bandulieră mantiile vărgate, apoi două regimente savoaiarde – unul de infanterie şi altul de cavalerie; 6.000 de elveţieni, o mulţime de cavaleri mercenari din Germania şi Italia, rămăşiţe ale vechilor condotieri care-şi vindeau sângele oricui voia să-l cumpere,

precum şi o mare mulţime de oameni din popor care – ştiind că Olanda era o ţară bogată, urmăreau să se înfrupte şi ei din bogata pradă de război. Această uriaşă armată avea în frunte pe Conde, Turenne, Luxembourg şi Vauban. Treizeci de vase de mare tonaj se alăturară flotei engleze, care număra o sută de corăbii şi care era comandată de ducele de York, fratele regelui. Toate aceste pregătiri de război înghiţiseră cincizeci de milioane de livre. Consternate, Provinciile-unite îi scriseră lui Ludovic întrebându-l, umile, dacă nu cumva toată acea armată uriaşă fusese ridicată împotriva lor, arătându-se gata – în caz că-l supăraseră cu ceva – să-i ceară scuze şi să-i ofere orice despăgubire ar vrea. Ludovic le răspunse că nu era obligat să dea socoteală nimănui de faptele sale şi că-şi va folosi trupele aşa cum va crede el de cuviinţă. Din acest răspuns olandezii înţeleseră că ei erau cei vizaţi. Aşa că se apucară să încropească şi ei o armată şi să pună în fruntea ei un general. Abia reuşiră să adune 25.000 de oameni, în fruntea cărora îi puseră pe generalul german Wurtz şi pe marchizul de Montbas, iar ca general-şef îl aleseră pe prinţul de Orania.

Wilhelm de Orania, această figură gravă şi sobră, era în acea epocă încă departe de cutezătorul care avea să-şi întindă mâna spre coroana Angliei şi să-şi proiecteze umbra asupra tronului Franţei.

Deocamdată la douăzeci şi doi de ani era slab şi deşirat, melancolic, taciturn şi rece ca şi strămoşul său;

Fiind tânăr care nu luase încă parte la nicio bătălie şi la niciun asediu, aşa că nimeni nu putea şti dacă era un oştean viteaz şi un general abil. Cei care-l cunoşteau foarte bine spuneau că-i întreprinzător, ambiţios şi pătrunzător, perseverent şi făcut pentru adversităţi, că nu-i plăceau nici distracţiile, nici femeile. Era, după cum se poate lesne vedea, opusul lui Ludovic al XIV-lea.

Regele Franţei porni la luptă în fruntea casei sale militare şi a celor mai arătoase trupe însumând cam 30.000 de oameni, de care răspundea mareşalul de Turenne. Conde, cu o oaste tot atât de mare, porni şi el.

Restul armatei, comandat de Chamilly şi Luxembourg, stătea gata să li se alăture în caz de nevoie. Hotărârâ să asedieze patru oraşe olandeze deodată: Rhinberg, Orsoy, Vesel şi Burick. Regele în persoană asedie Rhinbergul. Oraşele căzură toate în aceeaşi zi. Întreaga Olandă aştepta cu groază să fie cucerită la fel, de îndată ce Ludovic avea să treacă Rinul. Prinţul de Orania, recunoscând imposibilitatea de a ţine piept armatelor franceze, începu să se retragă cu mica lui oaste spre celălalt mal al Rinului, ca să-l ţină totuşi o vreme în loc pe Ludovic. Regele însă ajunse la malul Rinului mult mai repede decât socotise Wiihelm de Orania; voia să-i ia prin surprindere pe olandezi, să taie orice legătură între oraşele Haga şi Amsterdam şi să-i determine pe prinţul de Orania şi pe generalul Wurtz să se predea. Cât despre marchizul de Montbas, acesta se retrăsese cu cele patru sau cinci regimente ale sale, susţinând că nu se putea bate cu o oaste condusă de un rege. Singurul care mai rămăsese să împiedice trecerea Rinului era Wurtz, cu patru regimente de cavalerie şi două de infanterie.

Ludovic hotărâse la început ca trecerea să se facă pe un pod de vase; dar ţăranii din împrejurimi îl informaseră pe rege că apa scăzuse mult din pricina secetei şi că, în apropiere de turnul numit Toll-Huys ar exista un vad, pe unde se putea trece foarte uşor. Conde trimise repede un ofiţer să caute vadul; acesta se întoarse şi spuse că într-adevăr vadul exista şi ca putea fi trecut cu piciorul, cu excepţia unei porţiuni de vreo douăzeci de paşi, unde şi caii şi oamenii erau nevoiţi să înoate. Bucuros, regele porunci ca a doua zi dimineaţă armata franceză să treacă Rinul. Tabăra se afla la şase leghe de fluviu. La unsprezece noaptea armata se îndreptă spre Rin ajungând la trei dimineaţă în faţa vadului. Ofiţerul care descoperise vadul trecu primul, urmat de regimentul de cuirasieri al lui Revel şi de câteva sute de gentilomi. Regele dădu să treacă şi el, dar Conde îl opri. Prinţul suferea de gută şi avea de gând să treacă dincolo cu barca; or, dacă regele trecea înot, era obligat să treacă şi el tot în acelaşi fel. Dacă regele ar fi

cedat primului său imbold şi ar fi trecut odată cu trupele, s-ar fi acoperit de o glorie veşnică, iar ostaşii săi l-ar fi divinizat întocmai cum l-au divinizat perşii pe Alexandru în lupta de la Granicos. Dar Ludovic a cedat rugăminţilor lui Conde şi poate şi spiritului său de conservare, privându-se în felul acesta de nişte lauri pe care i-ar fi putut cuceri fără riscuri. În momentul în care barca în care se afla Conde părăsea malul, se auzi o voce strigând:

— Staţi! Aşteptaţi-mă şi pe mine! Unchiule, dacă nu mă iei cu dumneata, trec singur înot!

Conde se întoarse şi-l zări pe nepotul său, tânărul duce de Longueville, băiatul născut de sora sa în timpul primei Fronde din Paris. Auzind că armata regelui plecase fără el, băiatul – căci era încă foarte tânăr – o ţinuse într-o goană până la malul Rinului. Văzându-l cât era de obosit, Conde, de frică să nu se înece dacă ar fi trecut înot, al lui în barcă. Dar din nefericire, pe celălalt mal, exact în locul în care acostaseră ei, îi aştepta un pâlc de olandezi. Tânărul Longueville, când îi văzu, se înfurie. Până să apuce unchi-său să-l oprească, scoase pistolul şi trase. Olandezii, care n-aveau de gând să-i atace, ripostară: câţiva oameni de-ai lui Conde căzură sub focul armelor, iar printre ei şi tânărul său nepot, cu pieptul ciuruit de gloanţe; astfel muri, în floarea vârstei, acest prinţ nefericit, frumos ca o fată, sfielnic şi cutezător. Năucit de durere, Conde sări din barcă pe ţărm, dar chiar în acea clipă căpitanul olandez Ossembrock se apropie de el şi-i puse pistolul în piept. Conde îndepărtă repede ţeava armei cu mâna; dar glonţul, care de-acum pornise, îi zdrobi pumnul. Atunci francezii, înfuriaţi de moartea tânărului duce şi de rana prinţului, se năpustiră asupra olandezilor care începură să fugă încotro vedeau cu ochii. Moartea lui Longueville a fost foarte regretată de toată lumea. După ce s-a făcut inventarul hârtiilor tânărului duce, s-a găsit un testament, prin care lăsa moştenire cinci sute de mii de livre fiului său zămislit cu soţia mareşalului de La Fierte. Cum aceasta era de două ori mai în vârstă decât tânărul duce şi pe deasupra şi măritată, se înţelege că acel testament a stârnit mare

vâlvă. Regele a pus însă hotărât piciorul în prag, l-a potolit pe mareşal şi a curmat pe loc toate clevetirile, poruncind recunoaşterea acelui copil şi pregătindu-şi astfel lui însuşi terenul pentru copiii din afara căsătoriei. În consecinţă, dădu poruncă Parlamentului să-l legitimeze imediat pe copilul ducelui, omiţându-se ca în actul de legitimare să fie pomenit numele mamei; lucrul acesta nu se mai făcuse niciodată şi deşi o astfel de poruncă era împotriva legilor statului, ea fu executată fără crâcnire de Parlament.

Să-l lăsăm acum pe Ludovic să-şi continue campania împotriva olandezilor, iar noi să vedem ce s-a mai petrecut în această perioadă la Paris. În capitală au fost reprezentate piesele: *Mizantropul* (vineri 4 iunie 1666), *Attila* (februarie 1667), *Andromaca* (10 noiembrie 1667), *Certăreţii* (noiembrie 1667), *Tartujfe* (5 februarie 1669), *Britannkus* (15 decembrie 1669) şi, în sfârşit, *Baiazid.* (5 ianuarie 1672).

În 1662 domnişoara de La Valliere părăsise Curtea şi se retrăsese la Chaillot; dar Ludovic îl trimisese pe Colbert s-o aducă înapoi. După doi ani însă, nemaiputând îndura jignirile noii favorite şi indiferenţa celor care-o adulaseră odinioară, ea se retrase din nou, de astă dată la Mănăstirea Carmelitelor din foburgul Saint-Germain unde se călugări, sub numele de Louise de la Misericorde.

Nu vom urmări fazele când pline de succes, când de insuccese ale acelui lung război din Flandra şi Germania, în care şi Conde şi Turenne au făcut cinste numelui lor, dar şi prinţul de Orania numelui său. Vom stărui doar asupra urmărilor.

Ludovic al XIV-lea începuse războiul împotriva Olandei bazându-se pe alianţa întregii Europe; dar încetul cu încetul suveranii aliaţi cu el, văzându-l la porţile Amsterdamului, începură să se teamă de marea sa putere. Prima care s-a rupt de el a fost Spania; pe urmă Austria care, înarmându-se, se pregăti chiar să-l înfrunte. Pe urmă se rupse şi Anglia care, după ce şi-a proclamat neutralitatea, s-a declarat duşmana Franţei. Războiul împotriva unei ţărişoare ca Olanda devenise acum un

război european. Pornită să zdrobească o mică republică, Franţa nu numai că n-o zdrobise, dar îşi mai ridicase în cap alte trei state mari ale Europei. Singură Suedia îi rămăsese fidelă. Ludovic îşi dădu seama că dacă va trata cu toate ţările deodată, pretenţiile unora vor isca pretenţii şi mai mari din partea celorlalte şi că în felul acesta nu vor ajunge niciodată la o înţelegere. Recomandă deci plenipotenţiarilor săi să trateze separat cu fiecare ţară. Prima care se arătă gata să discute fu Olanda, cea care suferise cel mai mult de pe urma acestui război şi care era cea mai vlăguită. Totuşi nici ea nu discuta de pe poziţii net inferioare, pentru că între timp Wilhelm de Orania îşi câştigase în acest război un nume şi o reputaţie. În plus, se vorbea despre căsătoria lui cu fata cea mare a ducelui de York, fratele regelui Angliei. Cum pacea era deopotrivă de dorită şi la Haga şi la Versailles, a fost repede statornicită. Ludovic se angajă să dea înapoi Olandei toate oraşele pe care le cucerise; prinţul de Orania obţinea restituirea tuturor bunurilor pe care le avea în Franţa, precum şi dreptul de moştenire asupra unor pământuri, în sfârşit, cheltuielile de război urmau să fie plătite de ambele ţări. După Olanda veni rândul Spaniei; dar pentru această ţară pacea a fost mai puţin avantajoasă decât pentru Olanda. Spania fu obligată să cedeze Franţei comitatul de Bourgogne şi oraşele: Valenciennes, Bouchain. Cambrai, Aire, Saint-Omer, Maubeuge, Dinant şi Charlemont.

Tratatul cu împăratul Austriei a fost semnat ultimul. Ludovic înapoia Imperiului oraşul Philipsburg; împăratul ceda Franţei oraşul Friburg; în sfârşit, ducele de Lorena îşi putea reocupa ducatul afară de oraşul Nancy, care revenea domeniilor coroanei. Toate aceste tratate – semnate în 10 august 1678 cu Provinciile-unite, în 17 septembrie a aceluiaşi an cu Carol al II-lea şi în 5 februarie 1679 cu împăratul Austriei – au rămas cunoscute în istorie sub numele de Pacea de la Nimegue.

În timpul acestui război s-au semnalat două mari catastrofe: o parte a Palatinatului a ars şi domnul de Teronne a fost rupt în două de o ghiulea.

Să vedem acum ce se petrecuse la Paris în timp ce Ludovic se războise cu Olanda. Regele venise peste iarnă în Capitală şi doamna de Montespan, acum atotputernică, îşi făcuse o Curte a ei, alcătuită din cei mai mari poeţi şi artişti. La Fontaine îşi scria *Fabulele* care aveau să-l facă celebru; Boileau îl ridica în slăvi pe Ludovic; Molière îşi juca *Bolnavul închipuit;* Racine – *Baiazid, Mitridate, Ifigenia* şi *Fedra;* iar Corneille, *Pulcheria* şi *Surena.*

Tragediilor pe care le-am amintit şi care aveau privilegiul de a emoţiona inimile strămoşilor noştri li s-a adăugat una adevărată, care a produs o consternare adâncă nu numai în Paris, ci în întreaga Franţă. E vorba de execuţia cavalerului de Rohan.

Cavalerul de Rohan era breton: avea 27 sau 28 de ani, şi fiind bine făcut avea mare succes la femei. Dar iată că dintr-odată, cavalerul s-a supărat şi s-a retras de la Curte. Ochiul atent al Spaniei l-a urmărit până în castelul unde se retrăsese. În acea epocă, în Franţa existau mari nemulţumiri din pricina impozitelor pe care le născocea zilnic Colbert. Gentilomii din Bretania şi din Guyenne, provincii care se socoteau de multă vreme independente, îşi păstraseră legăturile cu Spania, care nu-şi precupeţea aurul când era vorba de interesele ei.

Acest aur îi fu oferit şi cavalerului de Rohan care, nemulţumit de Curtea Franţei şi lacom de onoruri, îl acceptă. Imediat cavalerului îi fu expediat un filosof, pe nume Affinius Van Enden, care să-l ajute să elaboreze şi să definitiveze un plan de instaurare a republicii în Franţa. Cavalerul era deci vinovat nu numai de crimă de înaltă trădare împotriva persoanei regelui, ci şi de atentare la forma de organizare a statului. Normandia trebuia să se răscoale, Olandei urmau să-i fie predate oraşele Havre şi Honfleur; spaniolii trebuiau să intre în provincia Guyenne încinsă încă de pe urma războaielor Frondei, plină de castelani care nu vedeau cu ochi buni atotputernicia regelui întinzându-se peste senioriile lor feudale.

Dar Ludovic al XIV-lea devenise as în arta diplomaţiei şi tragerii de limbă a ambasadorilor. Conjuraţia fu

descoperită la vreme; nu mai avu loc decât o răscoală izolată în Bretania, provocată de impozitul pe tutun; cavalerul de Rohan fu arestat şi adus la Paris, judecat şi condamnat la moarte prin decapitare; Affinius Van Enden fu condamnat la spânzurătoare. Supliciul celor doi avu loc în piaţa Bastiliei. Moartea acestor doi oameni li s-a părut francezilor îngrozitoare, cu atât mai mult cu cât nu mai văzuseră aşa ceva de pe vremea lui Richelieu, adică de mai bine de treizeci de ani.

Acum, să spunem câteva cuvinte despre Prinţesa Palatină cu care se însurase Filip de Orléans, după ce rămăsese văduv. Cea de a doua soţie a lui Filip, dacă e să te iei după portretul pe care şi-l face singură, era departe de a semăna cu prima. Dar mai bine s-o lăsăm pe ea să vorbească; această francheţe a femeilor faţă de ele însele e un caz atât de rar, încât merită să fie consemnat în paginile acestei cărţi:

„M-am născut la Heidelberg, în 1652, în cea de a şaptea lună a anului. Trebuie să ştiţi că sunt urâtă; am trăsături neregulate, ochi mici, un nas scurt şi gros, buze lungi şi subţiri, obrajii căzuţi şi o faţă lătăreaţă, sunt mică, bondoacă şi am picioare scurte, într-un cuvânt: sunt o pocitanie. Dacă n-aş fi avut suflet bun, nu m-ar fi suportat nimeni. Cred că nu veţi găsi pe tot pământul mâini mai urâte decât ale mele şi de câte ori regele îmi spune acest lucru, râd din toată inima fiindcă atunci când mi-am dat seama că n-am nici măcar o fărâmă de frumuseţe, am luat hotărârea să râd prima de urâţenia mea. Aşa, mai am şi eu de ce râde... a

E lesne de înţeles ce impresie a putut produce la Curtea Franţei – adică la o Curte unde trăiau cele mai frumoase femei din lume – o prinţesă ce recunoaşte singură a fi o pocitanie. Domnul, căruia îi era indiferent cu cine se însoară, o primi cu silă, iar regele cu ezitare. Într-adevăr, pe lângă alte cusururi, cea de a doua Doamnă mai avea şi o comportare specific nemţească; spre deosebire de „preţioasele” care trândăveau în pat până către prânz, ea se scula dimineaţa cu noaptea în cap. Apoi mânca de

una singură, doar câteva felii de pâine cu unt. Nu-i plăceau nici ceaiul, nici cafeaua, nici ciocolata, vărsa ori de câte ori era obligată să guste o lingură cu supă, îi plăcea la nebunie varza acră şi nu trăia decât cu jambon şi cârnaţi.

Sosind la Saint-Germain, i se păru că a păşit într-o lume anapoda, cu atât mai mult cu cât habar n-avea de eticheta franceză. În primele zile după venirea ei la Curte, regele n-o slăbi o clipă din ochi; la recepţii se aşeza lângă ea, şi ori de câte ori trebuia să se ridice ca să salute vreun prinţ sau vreun duce, regele îi dădea un ghiont. Doamna sărea ca arsă, îşi făcea reverenţa, apoi se aşeza la locul ei. Cu timpul, lumea de la Curte începu să se obişnuiască cu ea, afară de două persoane care n-o puteau suferi: doamna de Montespan, care în epoca în care ne aflăm (1630) începuse să cadă în dizgraţie şi doamna de Maintenon, care începea să se afirme. Cu doamna de Montespan regele avusese şase copii, care – în pofida legilor franceze – fuseseră recunoscuţi toţi de către rege. Pe măsură ce dragostea regelui pentru copiii lui creştea, dragostea faţă de favorită scădea. Lucru firesc de altfel, pentru că doamna de Montespan avea acum aproape patruzeci de ani şi farmecele care-l încântaseră odinioară pe rege, pieriseră unul câte unul. Regele era încă tânăr, iar în jurul lui roiau, aidoma unor fluturi atraşi de lumină, o puzderie de tinere care râvneau să ia locul favoritei.

După câteva iubiri trecătoare, dintre care amintim pe doamnele de Soubisse, de Loudre şi pe domnişoara de Fontangos, Ludovic se opri asupra celei care nu numai că va exercita o puternică influenţă asupra sa, dar îl va determina s-o ia şi de nevastă: doamna de Maintenon, fostă doamna Scarron.

Rămasă văduvă şi pierzând – prin moartea reginei-mame – pensia pe care i-o fixase aceasta, doamna Scarron fu obligată să se mute într-o cămăruţă, situată la etajul al patrulea, unde se putea ajunge pe o scăriţă îngustă şi ponosită ca o scară de pod. Sfătuită de câţiva prieteni, văduva trimise regelui jalbe peste jalbe, în care cerea să i

se dea o pensie ca să aibă din ce trăi. Cum Ludovic nu se grăbea să-i rezolve cererea, doamna Scarron apelă la doamna de Montespan, favorita regelui.

— Ah, strigă regele când văzu hârtia, încă o cerere de la femeia aia? E a zecea pe care-o primesc!

— Sire, răspunse doamna de Montespan, vă mărturisesc că sunt foarte mirată să aud că încă n-aţi făcut dreptate unei femei ale cărei rude s-au ruinat pentru majestatea-voastră.

— Bine, din moment ce mă rogi dumneata... Dă încoace cererea aia!

Şi luând hârtia, o semnă. Văduva Scarron avea de acum încolo din ce trăi. După ce doamna de Montespan îl născu pe ducele de Maine, primul ei copil, îşi aduse aminte de protejata sa şi-i propuse postul de guvernantă. I se dădu o casă în Marais şi o leafă considerabilă. Pe măsură ce numărul copiilor sporea, leafa se mărea, dar odată cu ea şi îndatoririle guvernantei, căci nu era vorba de o educaţie obişnuită ci de una aproape regală. Cu timpul, între stăpână şi guvernantă începură să aibă loc discuţii destul de aprige pe tema educării acestor copii. Doamna Scarron voi să plece. Doamnei de Montespan îi era greu cu ea, dar şi mai greu fără ea. Văduva rămase, dar cu o condiţie: să-i educe pe copii aşa cum înţelegea ea şi să nu dea socoteală în privinţa acestei educaţii decât tatălui copiilor, adică regelui. Pretextând diverse lucruri legate de această educaţie, doamna Scarron începu să-i scrie lui Ludovic. Era epoca în care toate femeile scriau bine, dar – poate cu excepţia doamnei de Sévigné – doamna Scarron scria mai bine decât toate. Scrisorile guvernantei produseră asupra regelui o impresie deosebită, pe care prezenţa ei o accentuă şi mai mult. Singurul lucru care nu-i plăcea regelui era numele ei. Atunci, inteligenta şi spirituala guvernantă îşi luă numele de doamna de Surgeres. Dar cum doamna Scarron, care o făcea pe virtuoasa, avea prostul obicei de a da tuturor sfaturi, chiar atunci când nu i le cerea nimeni, într-o zi, doamna de Montmorency se prefăcu a-i greşi numele şi-i spuse doamna de Sug-gere

(care sugerează, care dă sfaturi). Curtea se amuză copios pe seama acestei porecle; supărată, doamna Scarron, cum tocmai îşi cumpărase moşia de la Maintenon, îşi schimbă pentru a treia oară numele, de data asta zicându-şi doamna de Maintenon. Încetul cu încetul, guvernanta copiilor începu să capete asupra regelui o influenţă care întristă profund Curtea, cu atât mai mult cu cât acesteia veni să i se alăture în curând o alta: influenţa părintelui La Chaise.

Să spunem câteva cuvinte despre acest iezuit, al cărui nume îl rostim acum pentru prima oară, şi care a avut o mare influenţă asupra epocii de care ne ocupăm.

Părintele La Chaise era nepotul faimosului părinte Cotton confesorul lui Henric al IV-lea. Unchiul său dinspre tată, părintele d'Aix, îl făcuse iezuit; cu timpul ajunsese rectorul oraşelor Grenoble şi Lyon, apoi egumenul întregului ţinut. Era un gentilom ce se trăgea dintr-o familie de vază. Tatăl său slujise cu credinţă în Forez şi poate că s-ar fi îmbogăţit dacă n-ar fi avut o duzină de copii. Unul din aceşti copii – părintele La Chaise – ajunse scutierul arhiepiscopului de Lyon, iar un frate al său, egumen. Când iată că în 1675, scutierul fu chemat la Paris pentru a-l înlocui pe părintele Ferriez, confesorul regelui, părintele La Chaise – spune Saint-Simon – avea un spirit mediocru, dar în schimb era cinstit, drept, înţelept, blând şi modest, duşman neîmpăcat al delaţiunii şi al violenţei; avea onoare, probitate, omenie şi bunătate; era politicos, modest, ba chiar respectuos şi, lucru extraordinar, şi el şi fratele său păstraseră o vie recunoştinţă, ba chiar o anumită supunere faţă de familia de Villeroy pe care o slujiseră odinioară. Era un om cu totul dezinteresat. Sigur că au circulat şi pe seama lui destule răutăţi, dar austeritatea moravurilor sale a făcut ca ele să se risipească de la sine.

Părintele La Chaise găsi în doamna de Maintenon un aliat cum nu se poate mai potrivit. Amândoi îşi puseră în gând să-l *„salveze pe rege de la pierzanie*". Poate că n-ar fi reuşit totuşi să-şi atingă ţelul propus, dacă o împrejurare

neprevăzută n-ar fi venit în ajutorul lor. Regele, care fusese întotdeauna sănătos tun, făcu un buboi. Cazul era grav şi chirurgia, mult mai înapoiată decât în zilele noastre, nu-i dădu prea mari speranţe. Părintele La Chaise şi doamna de Maintenon în loc să-l liniştească, dimpotrivă, îl speriară şi mai tare, zugrăvindu-i-o mai ales, în culori din cele mai negre, pe biata doamnă de Montespan care, spuneau ei, *„era îngerul lui negru ce-l împingea la păcat”.,* înfricoşat, regele o rugă pe „bună” doamnă de Maintenon să-i comunice doamnei de Montespan nu numai că nu mai voia să aibă de a face cu ea, dar că nici măcar nu voia s-o mai vadă. Perfida doamnă de Maintenon se lăsă îndelung rugată pentru a accepta această însărcinare, susţinând că dacă regele avea de gând să se răzgândească, ea urma să plătească oalele sparte. În sfârşit, prefăcându-se că ezită şi făcând-o pe îndurerata, transmise favoritei rugămintea regelui. Lovitura dată doamnei de Montespan era mortală. Distrusă, favorita părăsi Parisul şi se închise în palatul din Rambouillet.

Cam tot în acea vreme, Maria-Tereza se îmbolnăvi; făcu un abces la subţioară, care la început nu îngrijoră pe nimeni, dar care în câteva zile se agravă. Fagon, medicul ei, îi luă sânge şi-i dădu un vomitiv; doctorul Gervais, când văzu că regina se simte şi mai rău, îşi sfătui colegul să nu-i mai ia încă o dată sânge, susţinând că o nouă sângerare o va ucide. Şi aşa a şi fost: în ziua de 30 iulie 1683, la ora unsprezece dimineaţă, reginei i s-a luat din nou sânge. La ora trei după-amiază era moartă. Fusese o femeie de treabă, dar de o ignoranţă crasă, ca mai toate spaniolele; credea orbeşte în tot ce-i spunea regele, fie că era bun sau rău. Avea dinţi negri şi stricaţi, fiindcă mânca tot timpul ciocolată, era scurtă şi groasă şi, ca şi mătuşă-sa Ana de Austria, mânca mult şi des. Îi plăcea enorm jocul de cărţi, dar nu câştiga niciodată, fiindcă juca prost. Pe rege îl iubea cu patimă. Când se afla în aceeaşi odaie cu ea, nu-l slăbea o clipă din ochi, îl devora cu privirea şi se străduia să-i preîntâmpine cea mai mică dorinţă. Dacă regele îi surâdea sau îi adresa câteva vorbe era veselă toată ziua.

Dacă îşi petrecea noaptea cu ea râdea bucuroasă şi, frecându-şi mâinile, povestea tuturor fericita întâmplare. Regele n-o iubea, dar o stima. Aşa că atunci când auzi de moartea el fu sincer îndurerat.

Cam tot în acea vreme reapăruse la Paris vechea noastră cunoştinţă, ducele de Lauzun, care petrecuse între timp ani îndelungaţi la închisoarea din Pignerol. După refuzul regelui de a i-o da de nevastă pe verişoara sa, domnişoara de Orléans, Lauzun o luase de la capăt cu sfidările şi aroganţele sale, uitând că-i avea ca duşmani pe Louvois şi pe doamna de Montespan, adică pe favorita care-i măgulea regelui orgoliul bărbătesc şi pe ministrul care-i măgulea ambiţia de mare comandant de oşti. Fiecare din cei doi începură să-i amintească zilnic lui Ludovic când de jignirea adusă favoritei, când de sabia ruptă şi aruncată la picioarele regelui, când de dijmuirea averii domnişoarei de Orléans, avere din care Lauzun se înfruptase serios sub pretextul că se va însura cu Domnişoara. Sătul el însuşi de ifosele şi de insolenţele lui Lauzun, regele porunci să fie arestat, fapt care se şi petrecu la sfârşitul anului 1671. Arestat de domnul d'Artagnan[27], căpitan-locotenent al primei companii de muşchetari ai regelui, Lauzun fu închis mai întâi la Pierre-Encis iar de acolo fu mutat la Pignerol.

Lauzun avea patru surori care erau cu toatele foarte sărace. Cea mai mare, fostă dumnişoară de onoare a reginei-mame, se măritase în 1663 cu Nogent, camerierul Anei de Austria. Doamna de Nogent, care era cea mai descurcăreaţă dintre toate patru, se ocupă cu atâta grijă şi străduanie de averea fratelui ei, încât atunci când acesta ieşi din închisoare era mai bogat decât înainte. Domnişoara de Orléans, neconsolată de lunga şi aspra detenţie a iubitului ei, făcu tot ce putu ca să-i obţină eliberarea; perseverentă, atâta îl pisă pe rege la cap, încât

---

27 *Charles de Bate, conte d'Artagnan (1611-1673), gentilom gascon. Căpitan al muşchetarilor lui Ludovic al XIV-lea, apoi aghiotant, a fost ucis în asediul de la Maastricht. A devenit celebru datorită romanelor" Cei trei muşchetari" şi „După douăzeci de ani" ale lui Al. Dumas (n.tr.).*

acesta se învoi să-i dea drumul lui Lauzun, cu condiţia ca Domnişoara să-i cedeze fiului său şi al doamnei de Montespan – ducele de Mâine – comitatul Eu, ducatul Aumale şi principatul Dombes. Din păcate însă, primele două, împreună cu ducatul Saint-Fargeau şi cu frumoasa moşie Thiers din Auvergne îi fuseseră dăruite de Domnişoară lui Lauzun. Spolierea era atât de flagrantă şi mai ales atât de nedreaptă, încât oricât de mare ar fi fost dorinţa prinţesei de a-l revedea pe Lauzun, când auzi ce i se cere, aproape că fu gata să renunţe. Dar Louvois şi Colbert o asigurară că dacă nu-l determină pe Lauzun să cedeze pământurile cerute, se putea să nu-l mai vadă niciodată. În sfârşit, în 1679, Lauzun sătul de puşcărie, unde petrecuse aproape opt ani, cedă regelui moşiile cerute. La insistenţele iubitei sale, căpătă învoirea de a veni la Paris; era încă tânăr, mai ironic şi mai răutăcios ca niciodată şi, deşi fusese jecmănit fără ruşine de către rege, era totuşi bogat ca un prinţ. Dar cum Curtea Franţei nu-l mai interesa, ceru îngăduinţa să plece în Anglia, unde-l vom regăsi mai târziu.

Epoca pe care am parcurs-o şi care s-a ocupat de anii 1670—1684, în timpul cărora Ludovic al XIV-lea a trecut de la vârsta de treizeci şi doi de ani la cea de patruzeci şi şase, este epoca cea mai frumoasă şi mai strălucitoare atât a domniei cât şi a vieţii sale. În timpul acestei epoci, regele a făcut din Franţa una dintre marile puteri maritime; i-a încredinţat lui Turenne, care s-a luptat cu austriecii, o armată de optzeci de mii de oameni; lui Conde, care l-a înfruntat pe prinţul de Orania, o armată de patruzeci de mii de oameni; a pus pentru a doua oară stăpânire pe Franche-Comte, iar după ce Turenne a fost ucis, l-a pus pe Conde să-l înfrunte pe Montecuculli; în sfârşit, prin pacea de la Nimegue, pe care a impus-o celor patru puteri duşmane, a obţinut numeroase beneficii, apărând în ochii vecinilor săi ca unul dintre cei mai puternici monarhi din Europa. După asta a început construirea portului Toulon, unde au fost adăpostite o sută de vase de război, unele având câte o sută de guri de tun şi deservite în total de

peste şaizeci de mii de mateloţi. În sfârşit, o invenţie teribilă, pe care Ludovic o va încerca primul, îi va îngădui să bombardeze Algerul, oraşul care nu putea fi cucerit cu niciun chip.

Să nu uităm, de asemenea, să mai consemnăm în această perioadă faptul că în august 1679 s-a stins din viaţă cardinalul de Retz, fostul coadjuloral Parisului, în jurul căruia s-a făcut atâta vâlvă în timpul Frondelor, şi care după douăzeci şi ceva de ani murise uitat de toată lumea.

Capitolul XXXVIII

1684-1683

Războiul împotriva Algerului. — Inventarea bombelor explozive. — Petit-Renau. — Primul bombardament. — Tratatul de pace. — Moartea lui Colbert. — Îngroparea acestuia. — Războiul împotriva Genovei. — Al doilea bombardament. — Suspendarea ostilităţilor. — Ambasadorul genovez în faţa lui Ludovic al XIV-lea.

În vremea asta, se pregăteau două expediţii, menite să ridice pe cea mai înaltă culme gloria şi faima lui Ludovic al XIV-lea: una împotriva Algerului şi alta împotriva Genovei. Să le luăm în ordine cronologică şi să începem cu expediţia împotriva Algerului. Iată mai întâi motivele ei: în luna iunie 1681, nişte corsari tripolitani puseseră mâna pe câteva bastimente franceze, urmărindu-le până pe coasta Provencei. Corsarii se înşelaseră însă asupra epocii în care se aflau, fiindcă sub Ludovic al XIV-lea nu le mai erau îngăduite asemenea cutezanţe. Astfel, fără să-i fi dat careva vreun ordin şi acţionând din proprie iniţiativă, Duquesne, pe atunci în vârstă de şaptezeci şi unu de ani, porni cu cele şapte vase ale sale în urmărirea corsarilor, îi ajunse aproape de insula Scio şi-i lovi cu atâta putere, încât aceştia, speriaţi, se refugiară în portul oraşului cu acelaşi nume, care aparţinea sultanului. Domnul de Saint-

Aman, ofiţer al flotei franceze, fu expediat la paşa din Scio ca să-l poftească pe acesta să-i alunge pe corsari din port, spunându-i-se răspicat că dacă nu-i goneşte, flota franceză va dărâma oraşul până la temelii. Paşa refuză să-şi abandoneze prietenii tripolitani. Atunci Duquesne ancoră la o lovitură de tun de zidurile oraşului şi începu o asemenea canonadă încât, după un sfert de ceas, paşa trimise un parlamentar ca să-i roage pe francezi să înceteze focul, arătând că e gata să discute cu Duquesne. Afacerea era tocmai pe cale de a se lichida, când Duquesne primi ordinul să se întoarcă imediat în Franţa şi să se pregătească pentru expediţia împotriva Algerului. Această expediţie fusese hotărâtă încă din 1670, epocă în care piraţii algerieni puseseră mâna pe câteva nave franceze. Deşi francezii le ceruseră stăruitor înapoi, aceştia refuzaseră să le dea. Acum, când Ludovic îşi organizase temeinic flota, supărat şi de furtul piraţilor tripolitani, se gândi că sosise, în sfârşit, momentul să-i pedepsească pe algerieni, în aşa fel încât această pedeapsă să le fie pildă tuturor celor care ar mai cuteza să-şi însuşească vase franceze.

Adevărul e că Duquesne se gândise timp îndelungat cum să scape de aceşti piraţi, un adevărat flagel al Mediteranei; scrisese, în acest sens, două memorii în care propunea – într-unul – să se închidă intrarea în portul Alger, aşa cum făcuse pe vremuri Richelieu cu portul oraşului La Rochelle, iar în celălalt, Algerul să fie atacat, ars şi distrus. Colbert citise şi răscitise cele două memorii, nehotărându-se însă pe care din ele să-l adopte, când iată că o invenţie neaşteptată veni să ofere regelui un mijloc de răzbunare nu numai mult mai rapid, dar şi mult mai pe gustul său. Un bărbat de treizeci de ani inventase bombele explozive navale. De-acum Ludovic, întocmai ca şi Jupiter, putea azvârli oricând trăsnetul asupra muritorilor. Inventatorul acestei arme cumplite se numea Bernard Renau d’Elitagaray; se născuse în Beam în 1652 şi, din pricină că era foarte scund, i se spunea Petit-Renau. Tânărul era nu numai un bun matelot ci şi un foarte bun

matematician. Iute, la orice oră de acţiune, visător ca un poet, distrat ca un astronom, când studia o problemă devenea calm şi chibzuit ca un consilier bătrân. Crescut de domnul Colbert du Terron, intendentul oraşului La Rochelle, familiarizat deci din copilărie cu porturile şi cu marea, Renau îşi petrecuse tinereţea pe şantierele, în arsenalele şi în atelierele unde se construiau navele, însuşindu-şi astfel solide cunoştinţe în materie de marină. Renau, ca toţi oamenii de valoare care au ca profesori doar practica şi bunul simţ, fusese preocupat încă din copilărie de ideea unor inovaţii care să perfecţioneze marina; tocmai izbutise să definitiveze proiectul unei nave cu viteză şi cu manevre de două ori mai mari decât cele existente, când domnul du Terron îl recomandă vărului său; acesta, la rândul său, îl recomandă tânărului conte de Vermandois, fiul natural al lui Ludovic şi mare amiral al Franţei. Într-o zi, când tocmai se discuta despre noua formă pe care s-o aibă vasele franceze, Renau vorbi cu atâta competenţă despre felul cum trebuia construită o navă, încât antrenat de întrebările celor din jur, trecând de la amănunte la ansamblu, propuse un sistem cu totul nou de construcţie. Acest sistem, care consta în a uşura pupa şi prora navelor şi a le degaja de enormele cetăţui din faţă şi din spate, era un lucru atât de simplu, încât toţi cei de faţă se mirară cum de nu le venise în minte şi lor. Dar, deşi sistemul a fost adoptat cu mare succes mai târziu, rutina, comoditatea şi invidia îi făcură pe marinarii închistaţi în vechile lor principii să se opună la început proiectului, declarând că, teoretic, el era foarte frumos, dar că practic era cu neputinţă de realizat. Cel mai înverşunat dintre toţi fu bătrânul amiral Duquesne, care declară sus şi tare că vasele nu puteau renunţa la cele două cetăţui, din faţă şi din spate, fiindcă în caz de abordaj, echipajul se putea retrage în ele întocmai ca într-o fortăreaţă.

— Fortăreţele, spuse Renau, sunt bune pe pământ, unde terenul e solid, şi nu pe mare unde puntea ţi se clatină sub picioare. Dumneavoastră consideraţi vasele

nişte fortăreţe şi de asta ele înaintează pe mare cu atâta greutate!

Vorbele erau destul de cutezătoare pentru un bărbat încă tânăr şi care lua cuvântul pentru prima oară la un consiliu al marinei. La câtăva vreme după asta, în urma unei discuţii pe care o avu cu ministrul Colbert, Renau obţinu o primă victorie. Colbert auzise despre propunerile tânărului în legătură cu forma noilor vase şi, la un moment dat, îl întrebase foarte serios ce-ar face el dacă ar fi ministru al marinei.

— Dacă aş fi ministru al marinei, primul lucru pe care l-aş face, răspunse el, ar fi să întemeiez o şcoală de construcţii navale.

Într-adevăr, până în acea epocă nu exista o şcoală pentru astfel de construcţii. În fiecare port se afla câte un meşter dulgher, care făcea corabia aşa cum apucase el din bătrâni; căpitanii şi inginerii n-aveau voie să asiste, fiindcă meşterul îşi păstra cu străşnicie secretul. Or, cum acele vase, cam şubrede îi creaseră adesea lui Colbert multe momente de panică, ministrul fu încântat de propunerea tânărului şi, după o lună, dădu o hotărâre prin care se puneau bazele primelor şcoli de construcţii navale în porturile Toulon, Rochefort şi Brest.

În vremea asta, Renau era preocupat de una dintre cele mai mari invenţii ale epocii despre care nu vorbise încă nimănui: galiotele cu bombe explozive. Şi iată-ne în epoca în care Duquesne fu chemat de urgenţă de la Scio unde-i urmărea pe corsarii tripolitani, ca să ia parte la expediţia din Alger. În consiliul care avu loc cu acest prilej, se discutară în amănunt cele două propuneri ale lui Duquesne privitoare la nimicirea Algerului, arătându-se şi părţile lor bune, dar şi cele rele. Renau ascultă cu mare atenţie tot ce se spuse, fără să-şi dea nicio părere. Colbert, văzându-l că tace, se întoarse spre el şi-l întrebă:

— Ei bine, Renau, ce ai de spus despre cele două propuneri?

— Monseniore, răspunse tânărul, dacă aş fi eu şeful

acestei expediţii, aş nimici Algerul cu bombe.

Răspunsul avu acelaşi efect pe care l-a produs în 1804 răspunsul lui Fulton care i-a spus lui Napoleon Bonaparte:

— Sire, dacă aş fi în locul majestăţii-voastre, aş debarca în Anglia nu cu vaporul cu zbaturi ci cu vaporul cu aburi.

Nimeni nu auzise de acele faimoase bombe inventate de Renau, aşa că tânărul fu întrebat despre ce anume era vorba. Atunci, cu simplitatea lui obişnuită, Renau explică limpede ce erau bombele, ce erau mortierele şi cum avea el de gând să plaseze acele mortiere pe galiotele sale, de unde urma să bombardeze Algerul. Proiectul era atât de măreţ, încât ului pe toată lumea, dar tocmai din pricina acestei măreţii ale sale nimeni nu crezu că s-ar putea realiza vreodată.

— Aveţi dreptate să nu mă credeţi, spuse Renau, fiindcă n-aţi văzut încă nicio probă cu această nouă armă. Când o s-o vedeţi, o să mă credeţi.

Colbert avea un fiu numit de Seignelay. Era un om extrem de deştept şi foarte avid de lucruri noi; auzindu-l pe taică-său vorbind despre invenţia lui Renau, îşi determină părintele să aprobe construirea unei galiote în portul Havre, pentru ca tânărul inventator să-şi poată încerca bomba. Ministrul aprobă şi Renau, nebun de bucurie, plecă la Havre. Aici, porunci să se construiască, sub ochii lui, o corabie uşoară, pe care puse un tun de calibru mic, cu care făcu prima probă. Aceasta, reuşind cum nu se poate mai bine, Renau îi scrise lui Seignelay să vină la Havre şi, în prezenţa lui, mai făcu o a doua probă, care reuşi chiar mai bine decât prima. Auzind de acest rezultat nesperat, Colbert porunci imediat să se construiască încă două galiote la Havre şi alte două la Dunkerque. Dar celebritatea îi aduse tânărului inginer şi o mulţime de duşmani. Dacă nu mai puteau nega prima invenţie – cea a bombelor care fusese experimentată cu atâta succes – aceştia începură să strige că galiotele, fiind acum încărcate cu o greutate mult prea mare, nu vor mai

putea pluti pe apă şi se vor scufunda.

— Dacă ţineţi neapărat, le răspunse Renau, am să-mi aduc galiotele încărcate cu mortiere şi cu bombe de la Dunkerque, la Havre şi atunci o să vedem dacă pot pluti sau nu.

— Foarte bine, spuse Colbert căruia îi plăcu grozav răspunsul tânărului, chiar aşa să şi faci! Asta va fi cea mai bună dovadă cu care vei închide gurile tuturor acestor răuvoitori!

În primele zile ale lui decembrie, cele două galiote din Dunkerque fură gata; Renau se aşează la cârma uneia din ele, prietenul său Combes, la cârma celeilalte şi porniră la drum. Dar când ajunseră în Canalul Mânecii. Cerul se acoperi brusc de nori. Marea începu a se burzului şi nu peste mult izbucni o furtună de toată frumuseţea, care ţinu nici mai mult nici mai puţin decât şaizeci de ceasuri. Toată lumea era convinsă că cele două galiote pieriseră de mult în valuri când, în seara celei de a treia zile, fură văzute intrând nevătămate în portul Havre. În faţa unei asemenea dovezi de necontestat adusă de Renau în privinţa trăiniciei navelor sale, nimeni nu mai putu spune nimic. Singura favoare pe care o ceru inginerul, fu să facă parte din expediţia împotriva Algerului. Colbert se grăbi să i-o acorde şi cele cinci galiote porniră la drum îndreptându-se spre Toulon unde urmau să se întâlnească cu flota condusă de Duquesne. Rezultatele acelui bombardament se cunosc. Baba-Hassan a cerut imediat încetarea ostilităţilor, dar tocmai când urma să aibă loc conferinţa de pace, guvernatorul a fost omorât de un anume Mezzo-Morte care, proclamându-se guvernator în locul lui, declară că el voia să continue lupta, deşi Algerul era pe jumătate distrus. Din nenorocire, vânturile puternice care suflă de obicei în luna septembrie, în aceste locuri, veniră în ajutorul piraţilor şi Duquesne fu obligat să plece fără să fi ajuns la niciun rezultat. Totuşi, în prima jumătate a lunii aprilie 1684, Ludovic izbuti să încheie pace cu aceşti piraţi din Barbaria. Prin această pace algerienii se angajau:

1. Să elibereze pe toţi francezii aflaţi în sclavie în regatul Alger, iar Franţa să-i elibereze pe toţi piraţii puşi la galere pe corăbiile franceze.

2. Să nu se mai apropie decât la o distanţă de zece leghe de coastele franceze.

3. Să ajute vasele franceze urmărite de duşmanii Franţei sau eşuate pe coastele Algerului, să nu ofere ajutor, nicio protecţie corsarilor din Barbaria etc.

Tratatul fu încheiat pe termen de o sută de ani.

Astfel se sfârşi campania din Alger, care a costat Franţa douăzeci de milioane de livre. Auzind acest lucru, noul guvernator al Algerului îi spusese domnului de Tourville:

— Dacă împăratul ăsta al vostru îmi dădea doar jumătate din banii ăştia, distrugeam cu mâna mea Algerul, fără să mai fie nevoie de atâta tevatură!

Cam tot pe atunci, Colbert, în vârstă de şaizeci şi patru de ani, muri în casa lui din strada Neuve-des-Petits. Champs. Ura împotriva acestui ministru fusese mare. Ludovic al XIV-lea îl ura pentru că-l urau Louvois şi doamna de Maintenon, şi pentru că presimţea că va fi obligat să-l numească „cel mare” sau „marele Colbert”, ceea ce nu-i convenea deloc; marii seniori îl urau pentru că ministrul fusese un nimeni care, cu timpul ajunsese:

„Cei *mai puternic senior, mesir Jean-Baptiste Colbert, cavaler, marchiz de Château-Neu-sur-Cher, baron de Soeau şi Lignieres, consilier al regelui, comandor şi mare trezorier, ministru şi secretar de stat al marinei şi al comandamentelor majestăţii-sale, controlor general al finanţelor, supraintendent şi ordonator general al clădirilor*”.

Burghezii îl urau pentru că ordonase suspendarea rentelor de la primărie; în sfârşit, poporul îl ura pentru că era bogat şi puternic şi pentru că-l împovărase cu tot soiul de legi şi de edicte, care mai de care mai grele şi mai ruinătoare.

Fiind atât de urât de toată lumea, regele nu cuteză să-i facă funeralii naţionale, ci porunci să fie îngropat

noaptea, pe ascuns, în biserica Saint-Eustache.

Lovit drept în inimă de purtarea crudă a lui Ludovic, care nu îngăduise fiului său să vină să-şi îmbrăţişeze tatăl aflat pe moarte, Colbert, în ultimele sale clipe, mărturisise celor din jur:

— Bine că mor şi n-am să mai aud niciodată de acest rege nerecunoscător, pentru care am făcut mai mult decât pentru bunul Dumnezeu!

Într-adevăr, ar fi greu să enumerăm aici tot ce a realizat Colbert pentru Ludovic; un singur calcul ne va ajuta să ne facem o idee despre imensa activitate depusă de acest ministru. În 1661, adică în anul în care a fost numit ministru, marina franceză avea:

3 vase de rangul întâi cu 60 până la 70 de tunuri.
8 vase de rangul doi cu 40 până la 50 de tunuri.
7 vase de rangul trei cu 30 până la 40 de tunuri.
3 vase de război pentru transportat armamentul.
7 vase de pe care se aruncau torţe aprinse.
În total 30 vase de război.

În 6 septembrie 1683, adică în anul morţii sale, marina avea:

12 vase de rangul întâi cu 76 până la 120 de tunuri.
20 de vase de rangul doi cu 64 până la 74 de tunuri.
39 vase de rangul trei cu 50 până la 60 de tunuri.
25 vase de rangul patru cu 40 până la 50 de tunuri.
20 vase de rangul cinci cu 24 până la 30 de tunuri.
25 de vase de rangul şase cu 6 până la 24 de tunuri.
7 vase de aruncat torţe, de 100 până la 300 de tone.
20 de vase de război de 80 până la 300 de tone.
17 bărci lungi.

În total 186 bastimente de război, fără a mai pune la socoteală cele 68 de bastimente aflate în construcţie, ceea ce făcea 254 de vase.

Atâta vreme cât trăise Colbert, acest mare partizan al păcii, Louvois, rivalul şi mai ales duşmanul său, dorise cu ardoare războiul, întâi pentru că el potolea acea sete continuă de faimă a lui Ludovic al XIV-lea, apoi pentru că făcea ca el, Louvois, să fie absolut indispensabil stăpânului

său; dar Colbert odată mort, Louvois deveni supraintendent al clădirilor şi, în această calitate, începu să dorească la rândul lui pacea, socotind că regele va fi tot atât de avid de construcţii somptuoase, pe cât fusese de gloria câştigată în războaie. De data asta, cel care dori cu ardoare războaiele fu domnul de Seignelay, fiul lui Colbert; numit ministru al marinei, el schimbă teatrul operaţiunilor din Flandra şi Austria şi-l aduse în Mediterana şi pe Ocean. Tot el fu şi cel care organiză expediţia împotriva Genovei. Ludovic avea împotriva acestei cetăţi câteva motive serioase de nemulţumire şi anume:

1. Că genovezii vânduseră pulbere şi arme algerienilor cu care Franţa era în război;

2. Că refuzaseră trecerea prin Savoia a sării trimisă de Mantua în Franţa;

3. Că ar fi rostit cuvinte injurioase la adresa lui Ludovic etc.

Flota care trebuia să răzbune onoarea regelui plecă din Toulon în 10 mai 1684 şi ajunse în faţa Genovei în 17 mai. Bineînţeles că fu pusă din nou în aplicare teribila invenţie a lui Renau: trei mii de bombe au fost aruncate asupra acelui superb oraş, toate periferiile arse şi cea mai mare parte a palatelor sale transformate în cenuşă. Pagubele pricinuite de acest bombardament au fost evaluate cam la o sută de milioane de livre.

Seignelay, care a luat parte la acest atac, i-a adus la cunoştinţă dogelui că dacă n-avea de gând să-i dea satisfacţie regelui, urma să se întoarcă în anul următor şi să distrugă tot ce mai rămăsese. În februarie 1685, genovezii, speriaţi, au cerut pace. Primul articol al acestui tratat de pace prevedea următorul lucru:

„Dogele şi patru senatori se vor afla în aprilie următor la Marsilia, de unde se vor îndrepta de îndată spre oraşul unde se va afla atunci majestatea-sa. Când vor fi admişi în audienţă, îmbrăcaţi în hainele lor de ceremonie, dogele îşi va exprima, în numele republicii, extremul regret de a fi displăcut majestăţii-sale, alegând cuvintele cele mai pline de umilinţă şi de căinţă, dar şi cele

mai respectuoase, încât majestatea-sa să simtă oarecare tragere de inimă în a ierta această republică, arătându-se, pe viitor, binevoitoare faţă de ea”.

În virtutea acestui articol, dogele plecă din Genova în 29 martie 1685, împreună cu patru senatori; în 18 aprilie ajunse la Paris, unde fu găzduit într-o casă din foburgul Saint-Germain şi unde aşteptă aproape o lună de zile până să fie primit în audienţă.

1 În sfârşit, în 15 mai, fu anunţat să se prezinte la rege, care-l primi în noul palat din Versailles; acest palat era atât de frumos, încât lăsase cu mult în urmă toate celelalte reşedinţe regale. Pentru a ajunge la acest rezultat, regele făcuse aproape imposibilul: poruncise să se transporte copacii uriaşi din pădurile de la Fontainebleau, de la Marly şi de la Saint-Germain, în grădinile de la Versailles, să se aducă piatră pentru construcţie din creierul munţilor, marmură de cea mai bună calitate din Italia şi apă de la mari depărtări. Pe marginea aleilor de carpeni fură aşezate grupurile statuare executate de Coysevox[28], Girardon[29], Desjardins[30] şi Puget[31]. Plafoanele pictate de Lebrun şi Mignard[32] înfăţişau o întreagă lume mitologică, în care

---

28 *Antoine Coysevox (1640-1710), sculptor francez, născut la Lyon, autorul Cailor înaripaţi din Tuileries, al Nimfei cu scoica şi al mai multor busturi reprezentând celebrităţi ale vremii, ca de pildă, pe Marele Conde (n.tr.).*

29 *François Girardon (1628-1715), sculptor francez, reprezentant al clasicismului fastuos de la Versailles. Printre cele mai de seamă lucrări ale sale se numără: Răpirea Proserpinei, Apollo slujit de nimfe, Pattas-Atena (n.tr.).*

30 *Martin Van den Bogaert, zis Desjardins (1640-1694), sculptor francez de origine olandeză. A executat o serie de sculpturi celebre pentru palatul Versailles, dintre care amintim: Diana precum şi o minunată statuie ecvestră a lui Ludovic al XIV-lea, din care nu s-au mai păstrat decât basoreliefurile aflate acum la Luvru (n.tr.).*

31 *Pierre Puget (1620-1694), sculptor francez născut la Marsilia. Baroc şi realist, în contradicţie cu arta oficială a vremii sale, este printre altele, autorul Aclantelor de la vechea Primărie din Toulon (n.tr.).*

32 *Nicolas Mignard zis Mignard din Avignon (1606-1668), pictor francez care i-a făcut portretul lui Ludovic al XIV-lea. Fratele său Pierre, zis Romanul (1612-1695), după ce a decorat Domul din Val-de-Grace, a*

Ludovic poruncise să fie inclusă şi familia sa. Doar capela nu era încă terminată. Regele îşi aşezase tronul la capătul galeriei, alături de Salonul Păcii. În ziua audienţei, marele apartament şi galeria erau pline de curteni. Dogele sosi, urmat de cei patru senatori, şi fu primit de Ludovic, care de îndată ce-l zări îşi puse imediat pălăria pe cap; dogele şi-o puse şi el, apoi îşi rosti cu mare grijă discursul, în termenii specificaţi în tratatul de pace.

Discursul, e adevărat, fu umil, dar cel care-l rosti fu mândru şi demn. După ce isprăvi, se descoperi şi odată cu el şi prinţii din suita regelui. După-amiază dogele fu poftit la Delfinul Franţei şi la ceilalţi prinţi. După câteva zile fu din nou poftit la Versailles, unde i se făcu cinstea de a asista la scularea regelui, la masa şi la balul dat de acesta. La plecare, i se dărui o splendidă cutie de aur, în care se afla portretul lui Ludovic precum şi câteva tapiserii de mare preţ de la Gobelins. După ce se văzură afară, senatorii genovezi, uluiţi de bogăţia pe care o contemplaseră, îl întrebară pe doge ce anume îl mirase cel mai mult la Versailles.

— Faptul că m-am văzut acolo, le răspunse acesta.

Capitolul XXXIX

Privire asupra literaturii, ştiinţelor şi artelor frumoase în această epocă. — Molière, La Fontaine, Bossuet, doamna de Sévigné, Fenelon, La Rochefoucauld, Pascal, Boileau, doamna de La Fayette, Saint-Sinion, Quinault, Lully. — Pictura, sculptura arhitectura. — Literatura şi ştiinţele în Anglia, Germania, Italia şi Spania – Progresul industriei franceze în această perioadă. — Înfrumuseţarea Parisului. — Progresul artei militare. — Marele Delfin şi fiii săi. — O zi din viaţa lui Ludovic al XIV-lea. — Eticheta Curţii sale.

---

devenit portretistul oficial al Curţii şi i-a succedat lui Lebrun în toate slujbele avute de acesta (n.tr.).

Să adăstăm un moment asupra culmii unde Ludovic urcase cu atâta greutate şi de pe care, în ciuda tacticei sale divinităţi – supus şi el slăbiciunilor omeneşti – va trebui în curând să coboare.

Corneille murise şi odată cu el pierise şi ultimul reflex al literaturii spaniole în Franţa; sceptrul tragediei este preluat de Racine, adică de eleganţa modernă şi de imitaţia greacă; bineînţeles că această imitaţie îşi pierde forma sa antică nu ca să ia o formă franceză ci ca să se plece în faţa gustului şi capriciilor lui Ludovic.

Molière, care n-a avut înaintaşi şi care nu va avea urmaşi, rămâne cel mai de seamă dramaturg al epocii, deşi Boileau nu pierde niciun prilej să-l defăimeze şi să-i conteste meritele. După *Tartuffe şi Mizantropul,* dă la iveală, acele admirabile farse, care au rămas, după mai bine de două secole, adevărate modele de bun-simţ şi veselie.

La Fontaine, care face parte din curtea doamnei de Montespan, dă, din când în când, la iveală câte una din acele incomparabile fabule ale sale, căci, deşi inspirate de scrierile lui Esop şi Pâlpay ele continuă să rămână adevărate capodopere de fineţe şi bonomie.

Bossuet scrie *Istoria universală* şi admirabilele sale *Oraţii funebre.* Prima o scrisese în 1667, la moartea reginei-mame, a doua în 1669, intitulată *Elogiul funebru adus reginei Angliei,* privită ca o adevărată capodopera a genului până în 1670, când apăru cea închinată Henriettei, soţia lui Filip de Orléans.

Bussy-Rabutin scrie *Istoria amoroasă a galilor* – unul dintre cele mai curioase documente privind intrigile galante din acea epocă – pe care l-a scris în timp ce se afla la Bastilia.

Doamna de Sévigné face risipă de *Scrisorile* sale. Adevărate modele de spirit, de limbă şi de lipsă de sensibilitate, dacă nu cumva luăm drept sensibilitate „sensibleriile” sale adresate doamnei de Grignan. Doamna de Coulanges nu se lasă nici ea mai prejos, şi scrie epistole tot atât de frumoase ca şi ale ei.

Fenelon, discipolul şi prietenul lui Bossuet, care va deveni mai târziu rivalul şi apoi duşmanul său, îşi începe *Aventurile lui Telemaque.* Dacă această carte a slujit, aşa cum s-a spus, la educarea ducelui de Bourgogne, atunci pare cel puţin ciudat să pui în mâna unui fiu al Franţei o carte care începe cu iubirea dintre Calipso şi Eucharis şi care se termină cu o critică vehementă a strămoşului micului duce, cu atât mai mult cu cât în triumfătorul şi orgoliosul Sesostris îl recunoaştem pe Ludovic al XIV-lea, iar în Protestlas, duşmanul neîmpăcat al marilor căpitani, pe Louvois care l-a persecutat pe Turenne şi l-a anihilat pe Conde.

La Rochefoucauld, pe care l-am văzut mare frondeur şi mare îndrăgostit, încetează să mai fie îndrăgostit, dar continuă să rămână frondeur. Rănile primite din pricina doamnei de Longueville l-au făcut mizantrop, aşa că s-a apucat să-şi scrie renumitele *Maxime.*

În 1656, Pascal dă la iveală *Scrisorile provinciale,* carte completată mai târziu de celebrul profesor de istorie Jules Michelet. Toată lumea ştie ce succes au avut aceste *Provinciale;* dar ceea ce nu ştie toată lumea e faptul că, într-o zi, episcopul de Lucon întrebându-l pe Bossuet ce lucrare i-ar fi plăcut să scrie, dacă nu le-ar fi scris pe al sale, acesta răspunsese:

— Scrisorile provinciale

Boileau, care încetase să mai scrie de când Ludovic încetase să mai lupte şi să mai învingă, nemaiavând de descris nici campania din Olanda, nici trecerea Rinului, se hotărî să dea la iveală *Arta poetică, Satirele* şi *Lutrh.* Doamna de La Fayette isprăveşte de scris *Istoria Doamnei Henriette a Angliei,* doamna de Caylus, romanele sale, iar doamna de Deshouilieres, *Idilele.*

Fontenelle născoceşte *Lumile*[33] şi-şi plimbă cititorii prin ţara himerelor, pe unde după douăzeci de ani avea să se plimbe şi Descartes.

Saint-Simon, aproape un copil, ia note după care va scrie mai târziu admirabilele sale *Memorii.*

---

33 *Titlul exact*: *Discuţii asupra pluralităţii lumilor. (n.tr.).*

Pictura începuse să se afirme încă de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea. Rubens, venind s-o picteze pe Maria de Medicis, îl admirase pe Poussin, iar Lebrun preţuia mai mult decât toţi pictorii pe care-i avea Italia în vremea aceea.

Trebuie să spunem un cuvânt şi despre arhitecţi, deşi niciunul din arhitecţii noştri cu faimă nu se pot compara cu acei arhitecţi anonimi care au ridicat catedrala Notre Dame, catedralele din Reims, Rouen, Strasbourg, Beauvais, Caudebec, bisericile şi primăriile presărate pretutindeni, pe pământul francez, şi care au înflorit ca o splendidă vegetaţie de piatră, începând din secolul al X-lea şi până în al XVI-lea.

Dintre lucrările mai importante realizate în timpul domniei lui Ludovic, trebuie amintit faptul că în 1667 Coborî a pus bazele Academiei de Pictură din Roma, iar în 1671 ale Academiei de Arhitectură din Paris.

Sculptura era mai privilegiată decât arhitectura; când Bernini a solicitat să vină în Franţa şi să construiască acea faimoasă colonadă a Luvrului, a ajuns la Toulon, primul lucru pe care l-a văzut în acest oraş a fost faţada primăriei, susţinută de două cariatide sculptate de Puget. S-a oprit în faţa lor şi, după ce le-a privit cu atenţie vreun sfert de ceas, a spus:

— N-aveţi nevoie de artişti de la Roma când aveţi un asemenea om în Franţa!

Şi Bernini avea dreptate. Palatul de la Versailles a constituit el singur cea mai apreciată şcoală de sculptură din Franţa, unde marmora şi bronzul au înflorit sub dalta şi ciocanul lui Girardon mai repede decât copacii mângâiaţi de aripile moi ale ploii şi ale vântului.

La rândul ei, Europa părea că vrea să se ia la întrecere cu Franţa. Lui Shakespeare, acel rege al dramei şi poeziei, mai mare decât toţi poeţii şi dramaturgii englezi la un loc, îi urmează Dryden, Milton şi Pope, adică elegia, epopeea şi filosofia. În afară de ei, Marsham studiază Egiptul, Hyde – Persia, Sale – Turcia; astronomul Halley, marinar pe unul din vasele regelui, fixează poziţia stelelor

la Polul Nord şi determină variaţiile busolei în diversele colţuri ale pământului, iar Newton descoperă, la douăzeci şi patru de ani, calculul infinitezimal.

Dacă ne aruncăm privirea spre nord vedem că nici ţările de aici nu rămân mai prejos. Helvetius trimite din Danzig un raport în care este determinată poziţia exactă a lunii; Leibnitz, savant, jurisconsult, filosof, teolog şi poet îi dispută lui Newton uluitoarea sa descoperire, după cum Amerigo Vespucci îi dispută lui Columb descoperirea Americii. Până şi Holsteinul îl dă pe Mercator, precursorul lui Newton în geometrie.

Italia luptă din greu cu trecutul: nenorocirea ei consta în faptul de a fi avut un Dante şi un Petrarca, apoi pe Ariosto, Rafael, Michelangelo, Tasso, Galileo Galilei. Din pricina acestor titani, acum nu mai poate rosti decât cu umilinţă nişte nume ca: Chiabrena, Lappi, Felicaia, Cassini, Maffei, Bianchini.

Spania, care nu mai are savanţi încă de pe vremea arabilor, care nu mai are poeţi de la Calderon de la Barca şi Lope de Vega, nici pictori de la Murillo şi Velasquez, nici regi de la Carol Quintul şi Filip al II-lea, începe să decadă şi Ludovic, care ştie de la nepoata sa Maria-Luiza cât de neputincios este Carol al II-lea, pregăteşte pentru unul din fiii săi tronul acestei ţări lipsit de moştenitori direcţi.

Dar Franţa nu este superioară tuturor ţărilor din jur numai prin ştiinţă şi artă, ci şi prin industrie. Fiecare an al ministeriatului lui Colbert este marcat nu numai de câteva capodopere ale lui Corneille, Molière sau Racine, de fondarea unei Academii, de inaugurarea unui teatru, ci şi de înfiinţarea unei noi manufacturi. Sub Henric al IV-lea şi Ludovic al XIII-lea nu existau alte pânzeturi fine decât cele aduse din Olanda şi Anglia; în 1669, în Franţa se pot număra 44.200 de meseriaşi, iar în 1680, Ludovic încurajează cu atâta râvnă manufacturile, alocând pentru fiecare breaslă câte două mii de livre, încât acum pânzeturile din Abbeville sunt cu mult mai frumoase decât cele aduse din străinătate. Mătăsurile urmează şi ele acelaşi drum. În sudul ţârii sunt plantaţi duzi, şi iată că, în

mai puţin de zece ani, mătasea făcută în Franţa aduce tării un venit de cincizeci de milioane de livre pe an.

Covoarele se aduceau şi ele până atunci tot din străinătate, adică din Turcia şi din Persia. Începând din 1670, covoarele din Savonnerie le detronează pe cele orientale; Cine citeşte vechile cronici din secolele XV ŞI XVI, vede cum ducii de Bourgogne dăruiesc prinţilor şi suveranilor Europei şi Asiei nişte magnifice covoare făcute în Flandra. Acum, Ludovic al XIV-lea posedă cele mai frumoase tapiserii din lume, provenind din vastele ateliere de la Gobelins unde trudesc peste opt sute de lucrători care pot reproduce în războiul de ţesut cele mai frumoase tablouri de Rafael sau Lebrun. Nici dantelele nu rămân în urma celor din Italia sau din Malines. În acest scop au fost aduse în Franţa treizeci de dantelărese din Veneţia şi două sute din Fâandra, cărora li s-au încredinţat ca să le înveţe meserie, o mie şase sute de ucenice.

Încă din 1666 au început să se facă în Franţa oglinzi tot atât de frumoase ca şi cele din Veneţia; dar pe Ludovic nu-l interesează să realizeze un lucru pe care-l realizează şi vecinii săi, ci ţine cu tot dinadinsul să-i întreacă. Aşa se face că, după zece ani, oglinzile făcute în Franţa erau cele mai mari, cele mai frumoase şi cele mai pure din întreaga Europă. În fiece an, regele cumpără de un milion de livre obiecte de artă din întreaga lume, obiecte care constituie fondul Loteriei sale; această Loterie era un mijloc ingenios de a face daruri doamnelor de la Curtea sa. Spunem doamne, fiindcă începând din 1673 domnişoarele de onoare fuseseră înlăturate. La urma urmei nimeni nu ştia mai bine decât Ludovic cam ce fel de „domnişoare” erau acestea. Odată cu ele au dispărut şi aventurile galante şi mai ales scandalurile care se iscau zilnic din pricina lor. Doamnele de onoare aveau bărbaţi şi mai ales neamuri, care ştiau să le ţină bine în frâu.

Când Ludovic al XIV-lea s-a înapoiat la Paris, după fuga sa la Saint-Germain şi după expediţia de la Bordeaux, regăsi intact Parisul lui Henric al IV-lea şi al lui Ludovic al XIII-lea, adică un oraş prost pavat, prost luminat, întreţinut

de mântuială ziua şi păzit ca vai de lume noaptea. Boileuu arată într-una din satirele sale că era o adevărată cutezanţă să te plimbi pe stradă, vara, după ora nouă seara, iar iarna după ora şase. Ludovic porunci să se paveze şi să se cureţe străzile. Să se aprindă cinci mii de felinare, să se repare vechile porţi ale Parisului şi să se construiască alte două; institui, de asemenea, un număr de gărzi pe jos şi călare şi numi un magistrat unic al poliţiei.

Tot sub domnia acestui rege a fost creată şi armata, înainte de Ludovic al XIV-lea existau nişte oşti, dar nu existau ostaşi. În 1667 au fost create primele herghelii de iepe menite să dea caii necesari cavaleriei, cai care lipsiseră întotdeauna Franţei; infanteria adoptă, ca armă principală, baioneta. Înainte de Ludovic al XIV-lea, artileria nu exista. Regele fondează în acest sens şcolile din Douai şi Strasbourg, creează un regiment de bombardieri – folosindu-se din plin de invenţia lui Renau, invenţie care va deveni cu timpul una dintre cele mai distrugătoare – şi un regiment de husari, constituie un corp de ingineri care – elevi ai lui Vauban – vor construi şi vor repara o sută cincizeci de oraşe fortificate şi instituie ordinul Saint-Louis, pentru care nu trebuie să faci dovadă că ai sânge albastru, ca pentru ordinele Saint-Esprit şi Saint-Michel. Astfel armata sa, care în 1672 uluieşte Europa prin numărul ei mare de soldaţi (180.000), ajunge, în numai doisprezece ani, la 450.000 de oameni. Aceste oşti sunt comandate, rând pe rând, de Conde, Turenne şi Luxembourg, care şi-au cucerit faima de mari generali.

Am arătat mai înainte cât de puternică devenise flota comandată de Duquesne, Jean-Bart şi Tourville, flotă superioară altor ţări şi aproape egală cu flota Angliei.

Acum, după ce am trecut în revistă poeţii, savanţii, artiştii care au constituit gloria lui Ludovic al XIV-lea, şi ne-am aruncat privirea asupra armatei, generalilor şi amiralilor care au constituit puterea acestui rege, să ne întoarcem ochii asupra celor meniţi să constituie fericirea lui, adică asupra copiilor.

În epoca în care ne aflăm, adică spre sfârşitul anului

1684, Ludovic al XIV-lea are un fiu legitim numit Monseniorul Louis sau Marele Delfin; instruit de Bossuet, preceptorul său, îşi însuşise de la acest profesor câteva calităţi de prim rang care n-au putut totuşi precumpăni marea cantitate de cusururi moştenite de la strămoşii săi. Acest prinţ, care n-a urât niciodată pe nimeni, dar nici n-a iubit pe nimeni, era foarte răutăcios. Cea mai mare plăcere a sa era să-i necăjească pe cei din jur; în plus, avea o fire cum nu se poate mai sucită; când îl credeai mai bine dispus, tocmai atunci era mai supărat, iar când bănuiai că e întors pe dos, el era în cea mai bună dispoziţie. Era atât de ascuns, încât nimeni nu i-a putut dibui vreodată firea. Prinţesa Palatină, care a trăit douăzeci şi cinci de ani alături de el, mărturisea că nu mai văzuse un om mai ciudat şi mai ascuns ca Marele Delfin. Nu se putea spune despre el că ar fi avut spirit, dar nici că era prost; meritul său deosebit – dacă acest lucru poate fi un merit – consta în faptul că sesiza imediat nu numai ridicolul celor din jur, ci de multe ori chiar şi pe al său; deşi părea indiferent şi distrat, observa totul, după care povestea în amănunt faptele, ironizând şi luând peste picior pe toată lumea. Cea mai mare teamă a lui era să fie rege, nu pentru că n-ar fi fost în stare să cârmuiască o ţară ci pentru că trebuia să se împovăreze cu o serie de răspunderi. Într-adevăr, Marele Delfin era de o lene fără pereche, din pricina căreia îşi neglija adesea chiar treburile cele mai importante. În locul sceptrului şi al coroanei, prefera trândăveala. Îşi petrecea întreaga zi tolănit pe câte o canapea sau răsturnat în câte un fotoliu, lovindu-şi uşor cu o biciuşcă de care nu se despărţea niciodată, când un pantof, când pe celălalt. Nu l-a auzit nimeni exprimându-şi o părere, nici în artă, nici în literatură, nici în politică. Totuşi, când se nimerea să vorbească şi când era bine dispus, se exprima cu noblеţe şi eleganţă; alteori însă părea prostia personificată. Îi era groază de curteni şi de favoriţi – de altfel n-a avut niciodată vreun prieten – ceea ce nu-l împiedica să fie ahtiat după favoruri. Preocuparea lui de bază era strădania de a nu i se citi gândurile, iar când, din întâmplare, cineva

izbutea totuşi să i le ghicească, aproape că turba de furie. Un respect prea mare îl deranja, lipsa de respect îl jignea. Râdea destul de des şi din toată inima. Faţă de rege era supus şi temător. Am spus că n-a urât şi n-a iubit niciodată pe nimeni, totuşi singura persoană pe care n-o putea suferi era doamna de Maintenon.

În epoca în care ne aflăm, Marele Delfin era însurat cu Maria-Ana de Bavaria şi avea deocamdată doi băieţi: pe Ludovic, duce de Bourgogne care-l avu ca profesor pe Fenelon, şi pe Filip, duce de Anjou, care a devenit mai târziu rege al Spaniei. Deocamdată n-avem ce spune mai mult despre ei pentru că unul avea doi ani şi jumătate iar celălalt doar optsprezece luni.

În afară de fiul său legitim şi de cei doi nepoţi ai săi, Ludovic al XIV-lea, mai avea o mulţime de copii naturali, toţi recunoscuţi oficial de el; şi anume: domnişoara de Blois, fiica Louisei de La Valliere, care s-a măritat cu fiul prinţului de Conti; ducele de Maine, însurat cu Louise de Conde; domnişoara de Nantes, măritată cu ducele de Bourbon; a doua domnişoară de Blois, măritată cu ducele de Orléans şi contele de Toulouse, însurat cu domnişoara de Noailles.

Să spunem câteva cuvinte şi despre copiii naturali ai lui Ludovic al XIV-lea, care s-au prăpădit: unul era băiatul domnişoarei de La Valliere, celălalt al doamnei de Montespan. Primul era contele de Vermandois, amiral al Franţei; al doilea, contele de Vexin, abate de Saint-Denis. Contele de Vermandois a murit la Courtray, iar moartea sa a fost atât de neaşteptată, încât a dat loc la tot soiul de bănuieli. Era politicos, bine făcut, arătos, deşi privea puţin saşiu. Însă era atât de destrăbălat la o vârstă la care alţi tineri abia ies din copilărie, încât speriase întreaga Curte şi-l mâniase atât de tare pe rege, încât acesta n-a mai vrut să-l vadă un an de zile. Vă închipuiţi cam de la ce vârstă trebuie să fi apucat pe un asemenea drum, dacă atunci când a murit abia împlinise şaisprezece ani. Contele de Vexin avea unsprezece ani când s-a prăpădit, dar spre

deosebire de frate-său care a murit din pricina destrăbălării, acest copil a pierit din prea multă silinţă şi dragoste de carte, căci toată ziua nu făcea altceva decât să înveţe.

Acum, împrumutând unele amănunte din *Memoriile* lui Saint-Simon şi din *Ceremonialul regilor*, să urmărim o zi din viaţa regelui Franţei.

În jurul orei opt, în timp ce regele mai dormea încă, un ofiţer punea lemne pe foc în odaia lui, pajii întredeschideau încet ferestrele, luau gustarea[34] pregătită pentru noapte, în cazul în care regelui i s-ar fi făcut foame, mortierul[35] şi patul de veghe[36]. După asta, primul valet de cameră, care dormise în odaia regelui şi care între timp se îmbrăcase, în anticamera, intra în odaie şi aştepta până ce pendula bătea opt şi jumătate. Apoi, înainte ca sunetul ei să se stingă, îl trezea pe rege. Imediat intrau primul chirurg, primul medic şi doica regelui; doica îl îmbrăţişa, cei doi îi făceau o scurtă frecţie, iar dacă era transpirat îl ajutau să-şi schimbe cămaşa. La nouă şi un sfert era chemat marele şamblean, iar în lipsa lui primul gentilom de cameră; odată cu ei intrau o droaie de curteni. Unul dintre ei se repezea şi dădea la o parte perdelele patului, iar un altul îi întindea agheasma aflată într-un agheasmatar, la capătul patului. Curtenii rămâneau o vreme în odaie şi profitau de acest răgaz pentru a-i cere regelui diverse favoruri. Când nimeni n-avea nimic de cerut, cel care adusese agheasma aducea şi cartea de rugăciuni, şi trecea, împreună cu regele, în cabinetul de alături. Rugăciunea odată terminată, regele îi chema în cabinet şi pe ceilalţi; apoi şambelanul îi aducea hainele; din două în două zile un bărbier venea să-l radă. Cum nu

---

34 *Gustarea aceasta se compunea dintr-o ceaşcă de supă, dintr-un pui la frigare, pâine, vin şi apă (n.tr.).*

35 *Mortierul era un mic vas de argint, de forma unei piuliţe care se umplea cu apă şi în apa asta plutea o lumânare de ceară galbenă. Era de fapt, un fel de veioză, mult mai mare şi mai luxoasă decât veiozele obişnuite (n.tr.).*

36 *Patul de veghe era patul în care dormea valetul de cameră (n.r.).*

avea în odaie nicio măsuţă de toaletă, regelui i se întindea o oglindă. După asta Ludovic comunica celor de faţă ce urma să facă în ziua respectivă. Programul era respectat cu mare stricteţe şi numai în cazuri foarte grave era îngăduită abaterea de la el. Pe urmă, toată lumea se retrăgea şi nu mai rămâneau în odaia regelui decât copiii lui şi preceptorii acestora. În vremea asta, toată Curtea aştepta în galerie de artă; la Trianon şi la Meudon, în odăile din faţă; la Fontainebleau, în anticameră. După ce plecau copiii, urma perioada de „răstimp”. În acest „răstimp”, regele dădea audienţe; era momentul primirii miniştrilor străini, în prezenţa domnului de Torcy. Acestea erau aşa-numitele „audienţe secrete”, pentru a le deosebi de cele date, fără nicio ceremonie, în faţa patului, sau la ieşirea de la rugăciune, şi care se numeau „audienţe particulare”, sau de cele date cu multă ceremonie, ambasadorilor.

Pe urmă regele se îndrepta spre capelă, unde muzicanţii săi cântau un menuet. Din odaie până la capelă, Ludovic chema pe câte cineva lângă el „pentru a-i adresa cuvântul”. Pe urmă, intra în galerie. Între timp, în odaia regelui se aduna consiliul. Cu asta, dimineaţa era ca şi terminată, pentru că de obicei consiliul ţinea până la douăsprezece jumătate sau unu. La ora unu urma masa. De obicei regele mânca singur în camera sa, pe o masă pătrată, vizavi de fereastra din mijloc; masa era mai mult sau mai puţin îmbelşugată, după cum poruncise el încă de cu seară; dar chiar şi în cazul unei mese „foarte modeste”, bucatele erau foarte copioase, căci regele mânca foarte mult. Masa odată pusă, intrau în odaie curtenii. Primul gentilom îl anunţa foarte pompos pe rege că e servit; regele se aşeza la masă şi marele şambelan începea să-l servească. Uneori, dar foarte rar, Marele Delfin şi copiii săi asistau la această masă, în picioare. Uneori Domnul îi întindea şervetul şi deşi fratele regelui, stătea şi el, ca toţi ceilalţi, în picioare. După ce-l servea, îndeplinind astfel oficiul de mare şambelan, regele catadicsea să-l întrebe dacă nu voia să stea jos. Domnul făcea, umil o reverenţă,

după care Ludovic poruncea să i se aducă un scaun. Scaunul era de fapt un taburet, care era aşezat în spatele regelui. Domnul continua să stea în picioare, până când regele îi spunea a doua oară:

— Aşază-te, frate!

În sfârşit, Domnul se aşeza şi rămânea pironit pe taburet până la sfârşitul mesei, când se ridică şi-i întindea din nou şervetul, fratelui său. Nicio doamnă nu lua parte la această masă, afară de soţia mareşalului de La Mothe, care se bucura de acest privilegiu având în vedere că era guvernanta copiilor Franţei; dar şi ea era poftită foarte rar; de îndată însă ce apărea, i se aducea imediat un scaun, fiindcă era ducesă.

Mesele de gală erau extrem de rare şi ele aveau loc de obicei la Fontainebleau, cu prilejul marilor sărbători. După ce se ridica de la masă, regele intra în cabinetul său. Curtenii aveau din nou prilejul să-i vorbească, dar numai câteva minute, după care toată lumea se retrăgea, afară de primul medic şi de valetul de cameră. Momentele care urmau erau din nou dăruite copiilor; dacă Marele Delfin nu apucase să-l vadă în cursul dimineţii, venea şi stătea puţin de vorbă cu regele. După ce copiii plecau, Ludovic dădea de mâncare câinilor şi se juca o vreme cu ei. Apoi îşi schimba hainele, în faţa unui mic număr de gentilomi, pe care-i poftise între timp şambelanul. După ce isprăvea de îmbrăcat, Ludovic ieşea pe uşa din spate, cobora o mică scară şi intra în Curtea de Marmoră, de unde se urca în caleaşca sa. Lui Ludovic nu numai că-i plăcea aerul curat, dar avea şi mare nevoie de el, fiindcă dacă stătea prea mult în casă începea să-l doară cumplit capul. Atribuia această indispoziţie parfumurilor violente pe care le folosea Ana de Austria; din pricina asta toată viaţa lui nu putuse suporta niciun alt miros decât cel al florilor de portocal. Curtenii sau persoanele care se apropiau de el se fereau ca de foc să se parfumeze. Această nevoie de aer curat îl călise straşnic pe rege, care nu mai era sensibil nici la frig nici la căldură, nici chiar la ploaie. Când se plimba prin grădinile de la Versailles sau de la Trianon,

nimeni n-avea voie să-l însoţească; la Marly, dimpotrivă. Îl putea însoţi toată Curtea. Acest castel, unde Ludovic se retrăgea din când în când ca să mai scape de etichetă, mai avea şi alte avantaje: în primul rând că toţi curtenii puteau – în prezenţa regelui – să stea cu pălăriile pe cap; în al doilea rând, dacă erau invitaţi la vânătoare de cerbi, puteau să vâneze sau nu, puteau să se plimbe sau să doarmă, într-un cuvânt fiecare făcea ce poftea; majoritatea invitaţilor purtau acea faimoasă jachetă albastră despre care am mai vorbit şi care era cam de culoarea cerului, plină toată de galoane – unul de argint, două de aur – şi căptuşită cu mătase roşie. Dacă în pădure regele era ocupat cu vânatul cerbilor, în saloane juca tot soiul de jocuri printre care cel mai obişnuit era lansquenetul

După ce se întorcea din nou la Versailles, îşi schimba hainele şi intra în cabinetul său unde rămânea un ceas cu copiii; apoi se îndrepta spre apartamentul doamnei de Maintenon, trecând prin fostul apartament al doamnei de Montespan. La ora zece seara, regele se aşeza la masă. Cu un sfert de ceas mai înainte slujitorii care erau de serviciu în acea seară gustau pâinea, sarea, cercetau cu atenţie farfuriile, şervetele, furculiţa, lingura, cuţitul şi scobitoarea regelui. Carnea îi era adusă după un ceremonial fixat prin ordonanţa din 7 ianuarie 1681, adică era întotdeauna precedată de două gărzi, de un uşier, de dregătorul care aducea pâinea, de controlorul general, de controlorul bucătăriei, de scutierul bucătăriei; toţi aceştia mai urmaţi de două gărzi care nu dădeau voie nimănui să se apropie de bucata de carne adusă regelui. Când îşi făceau apariţia toţi aceşti dregători, regele se aşeza la masă, în faţa *„navei”*[37] şi a *„lacătului”*[38]; apoi se uita în jur, unde se aflau adunaţi grămadă toţi copiii şi nepoţii săi, toţi curtenii şi toate doamnele mai de vază. Pe urmă, poruncea tuturor să-şi ocupe locurile, cu excepţia a şase gentilomi

37 *Nava era un fel de vas de aur sau numai lăcuit, în care se afla şervetul regelui (n.tr.).*

38 *Lacătul era sipetul ce conţinea furculiţa, cuţitul şi lingura regelui (n.tr.).*

care rămâneau în picioare, la capătul mesei, pentru a-l sluji. Când regele voia să bea, paharnicul striga:

— De băut pentru rege!

Şeful paharnicilor făcea o reverenţă şi aducea imediat o cupă de argint şi două carafe, apoi lua credinţa vinului. Abia după asta regele sorbea şi el din cupă. În tot timpul mesei muzicanţii regelui cântau, dar încet, în aşa fel încât cei de faţă să poată discuta între ei. După ce isprăvea de mâncat, regele se ridica de la masă şi, odată cu el, toţi cei de faţă. Precedat de uşier şi de două dintre gărzi, străbătea salonul şi intra în odaia de culcare. Aici, se oprea câteva minute, rezemat cu spatele de balustrada patului, şi făcea câteva reverenţe doamnelor; pe urmă, trecea în cabinet, unde intrau din nou copiii şi nepoţii săi. Regele se aşeza într-un fotoliu, Domnul, în altul, iar Marele Delfin şi toţi ceilalţi prinţi stăteau în picioare. Numai prinţesele aveau voie să se aşeze pe nişte taburete. După moartea Marelui Delfin, locul acestuia a fost luat de Doamna, soţia sa. Doamnele de onoare ale prinţeselor aşteptau cu toatele într-un cabinet alăturat. Către miezul nopţii, regele se retrăgea şi retrăgându-se îşi hrănea din nou câinii. Apoi trecea în odaia de culcare şi-şi făcea rugăciunea. Pe urmă, începea dezbrăcatul, în timpul căruia diverşi curteni veneau să discute cu el unele lucruri sau să-i ceară diverse favoruri. Tot acum se aducea în odaia regelui gustarea de noapte; fotoliul, halatul de casă şi papucii erau aşezaţi lângă sobă. Bărbierul pregătea toate cele necesare pentru toaleta de a doua zi, iar lângă fotoliu, pe o masă, era aşezat faimosul sfeşnic cu două lumânări, după care se măsura adesea favoarea regală. Regele se îndrepta spre fotoliu, scoţându-şi cordonul, cravata şi vesta, pe care i le dădea gentilomului ce le avea în grijă. Apoi se aşeza în fotoliu; atunci, unul dintre valeţii de cameră îi scotea jartierele, pantofii, ciorapii şi pantalonii. Imediat doi paji îi aduceau papucii. După asta, Delfinul se apropia şi-i întindea cămaşa de noapte, încălzită la sobă de un valet. Primul valet de cameră lua apoi sfeşnicul în mână; atunci regele numea pe seniorul care trebuia să-i lumineze

drumul până la pat; apoi, această alegere odată făcută, uşierul striga:

— Gata, domnilor, plecaţi!

Şi toţi cei de faţă ieşeau din odaie. După asta regele indica valetului ce costume voia să poarte a doua zi; mai apoi, se băga în pat şi-i făcea semn medicului care se apropia de el şi-l cerceta cu atenţie. În acest timp, valetul de cameră aprindea lumânarea din mortier. În sfârşit, ieşea şi medicul, urmat de toţi valeţii. Rămas singur, valetul de cameră trăgea draperiile patului regal, punea zăvorul la uşă şi se culca şi el pe patul de veghe, pus din timp în odaia regelui.

În timpul campaniilor, eticheta se schimba. Numai consiliul se ţinea în mod invariabil la aceeaşi oră. La masă, regele nu mânca decât cu cei care aveau dreptul la această onoare. Cei care socoteau că au acest drept, veneau, fără jenă, să-i ceară această favoare şi dacă regele socotea că cererea era îndreptăţită, a doua zi spunea solicitantului:

— Domnule, te poţi aşeza la masă!

Invitaţia odată făcută era pe toată viaţa. Pentru a te putea bucura însă de această cinste, trebuia să fii un nobil de cea mai aleasă stirpe. Nici măcar marii generali n-aveau acest drept. Vauban s-a aşezat pentru prima oară la masa regelui după asediul de la Namur. Preoţii n-aveau voie să mănânce împreună cu regele. Nu era exceptat de la această regulă decât abatele de Grancey, care se expusese de nenumărate ori pe câmpul de luptă ca să-i spovedească pe muribunzi şi să încurajeze trupele. În timpul acestor mese, luate în tabără, toată lumea era obligată să stea cu pălăria pe cap, afară de rege care se aşeza la masă cu capul gol. Dacă regele se adresa vreunui curtean, acesta trebuia să-şi scoată imediat pălăria.

După ce a trecut de treizeci şi cinci de ani, Ludovic a început să se îmbrace în culori închise; hainele, în diverse nuanţe de cafeniu, nu mai erau croite pe talie şi erau mai puţin împodobite cu broderii. Uneori se îmbrăca din cap până în picioare în catifea neagră, fără nicio altă podoabă decât câţiva nasturi de aur; avea însă întotdeauna, pe

deasupra, o vestă cu broderii bogate, când roşie, când verde, când albastră. Nu mai purta inele, iar pietrele scumpe nu se mai vedeau decât la cataramele pantofilor, la jartiere şi la pălărie. Spre deosebire de înaintaşii săi, purta cordonul albastru de rege pe sub haină; cu excepţia nunţilor şi a sărbătorilor, când şi-l punea pe deasupra. Atunci, îşi punea chiar un cordon foarte lung şi încărcat cu pietre preţioase, care valorau cam opt sau zece milioane de livre.

Această etichetă odată adoptată, ea a fost urmată fără abateri, toată viaţa, până în ziua în care Ludovic s-a îmbolnăvit şi a murit.

Capitolul XL

1685-1690

Calviniştii şi catolicii. — Vexaţiuni anterioare edictului de revocare. — Care a fost purtarea doamnă de Maintenon în aceste persecuţii. — Revocarea edictului din Nantes. — Abatele de Chayla. — Cruzimile sale. — Proiect de căsătorie între Ludovic al XIV-lea şi doamna de Maintenon. — Rezistenţa Delfinului. — Firea acestui prinţ. — Suirea pe tronul Angliei a lui Iacob al II-lea. — Purtarea lui nechibzuită. — Prinţul de Orania îl detronează pe socrul său. — Iacob şi familia să se refugiază în Franţa. — Întoarcerea lui Lauzun. — Liga de la Augsburg. — Boala lui Ludovic al XIV-lea. — Fereastra palatului Trianon.

Odată cu începutul anului 1685, doamna de Maintenon – noua favorită – şi-a pus în minte două lucruri importante: revocarea edictului din Nantes şi căsătoria ei cu regele. Cum primul de care s-a ocupat a fost edictul din Nantes, să ne ocupăm şi noi mai întâi de el. Acest act de revocare, dat la insistenţele doamnei de Maintenon şi ale părintelui La Chaise, părea totuşi să fi fost plănuit de multă vreme, căci el constituise o spaimă permanentă pentru Henric al IV-lea şi o dorinţă către care năzuise

toată viaţa, Richelieu. Henric al IV-lea, prevăzând această revocare ce avea să aibă loc mai devreme sau mai târziu, adăugase la libertăţile religioase acordate calviniştilor şi un număr însemnat de cetăţi fortificate care, în caz de persecuţie, să le poată sluji de adăpost. Dar duşmanii calviniştilor fuseseră isteţi: îi deposedaseră pe reformaţi mai întâi de cetăţile lor şi apoi revocaseră edictul. Într-adevăr, unul câte unul, le fuseseră luate protestanţilor toate oraşele întărite, aşa încât, în 1657, adică sub cardinalul Mazarin, în urma unei răscoale în Nâmes, centrul permanent al luptelor religioase, persecuţia ar fi fost gata să se dezlănţuie dacă nu intervenea Cromwell.

„Am auzit – îi scrisese el lui Mazarin – *că într-un oraş din Languedoc, numit Nâmes, ar exista nişte răscoale şi aş dori ca aceste răscoale să fie potolite fără vărsare de sânge şi cu cât mai multă blândeţe”.*

Din fericire pentru hughenoţi, Mazarin avea în acel moment nevoie de Cromwell; aşa că amână pe mai târziu persecuţiile. În sud însă, aceste lupte religioase aveau de acum o adevărată tradiţie. Ele ţineau de mai bine de trei sute de ani pe acel nefericit pământ udat când de sânge de catolic, când de sânge hughenot. Dacă învingeau protestanţii, răzbunarea era publică, brutală, furioasă; dacă învingeau catolicii, represaliile erau ascunse, ipocrite josnice.

Învingători, protestanţii dărâmau bisericile, preschimbau în cenuşă mănăstirile, le batjocoreau pe călugăriţe, îi alungau pe călugări, ardeau crucifixele, şi ţintuiau în cuie, pe cruce, cadavrele nelegiuiţilor spânzuraţi pe la răscruci.

Învingători, catolicii îi puneau pe calvinişti să plătească impozite grele, îi obligau la tot soiul de dări, în aşa fel încât după fiecare înfrângere se trezeau mai bogaţi decât după o victorie. Protestanţii acţionau pe faţă, dărâmau casele duşmanilor lor în sunetele trâmbiţilor, topeau clopotele bisericilor catolice în pieţe publice ca să facă din ele tunuri, se încălzeau arzând stranele popilor catolici, îşi afişau tezele pe uşile catedralelor şi

preschimbau locurile sfânte în abatoare şi depozite de gunoaie.

Catolicii preferau să acţioneze pe ascuns; tenebrele le erau complice, noaptea – ocrotitoarea lor; păşeau fără zgomot, intrau pe neaşteptate prin case, îşi plasau peste tot spionii iezuiţi şi cum aveau întotdeauna relaţii la Curte şi contau pe sprijinul regelui, îi denigrau pe protestanţi şi-i puneau în cea mai defavorabilă lumină.

Astfel, în 1630, adică doar la douăzeci de ani după moartea lui Henric al IV-lea, Consiliul din Châlon-sur-Saene a hotărât ca niciun protestant să nu mai fie admis la fabricarea produselor comerciale din oraş.

În 1642, adică doar la şase luni după urcarea pe tron a lui Ludovic al XIV-lea, lenjeresele din Paris întocmesc un regulament în care declară că fetele şi nevestele hughenoţilor sunt nedemne de a practica această meserie.

În 1654, adică la doi ani după majoratul său, Ludovic al XIV-lea porunceşte ca oraşul Nâmes să suporte cheltuielile de întreţinere ale spitalului protestant, dar şi pe cele ale spitalului catolic, contribuind astfel cu o sumă de 4000 de livre pe an. În 9 august 1654 o hotărâre a Consiliului prevede că staroştii artizanilor vor fi catolici; în 16 decembrie, o altă hotărâre interzice protestanţilor să trimeată deputăţii la rege; în sfârşit, în 20 decembrie, o hotărâre prevede că spitalele vor fi administrate numai de catolici.

În 1662 li se interzice protestanţilor să-şi îngroape morţii ziua, fixând şi numărul rudelor care au voie să conducă mortul la groapă.

În 1664, Parlamentul din Rouen interzice negustorilor de mărunţişuri să ia ucenici calvinişti.

În 1665, această lege se extinde şi asupra aurarilor şi argintarilor.

În 1666, o declaraţie dată de rege prevede că funcţiile de grefieri ai caselor consulare sau de secretari ai breslelor de ceasornicari, precum şi orice alte funcţii municipale să fie deţinute numai de catolici.

În 1669, observându-se că protestanţii încep a

emigra, se votează un edict în care se prevede, printre altele, următoarele:

„Având în vedere că mulţi dintre supuşii noştri au plecat în alte ţări, interzicem cu străşnicie calviniştilor să mai plece fără îngăduinţa noastră, sub pedeapsa întemniţării şi a confiscării bunurilor şi poruncim celor care au plecat să se înapoieze de îndată în Franţa".

În 1670, regele îi exclude pe medicii calvinişti din colegiul din Rouen; în 1680 apare o altă hotărâre a regelui, care interzice femeilor protestante să fie moaşe; în 1681, se hotărăşte ca protestanţii care vor să treacă la catolicism să fie scutiţi, timp de doi ani, de impozite şi de încartiruirea ostaşilor; în sfârşit, în luna iulie a aceluiaşi an este închis Colegiul din Sedan, singurul care le mai rămăsese calviniştilor din întreaga ţară, pentru instruirea copiilor lor.

În 1682, regele ordonă notarilor, procurorilor şi aprozilor calvinişti să-şi dea demisia din funcţiile lor, declarându-i inapţi pentru aceste profesii. În 1684 consiliul statului extinde această hotărâre şi la titularii funcţiei de secretar al regelui; în sfârşit, în 1685, starostele negustorilor din Paris porunceşte negustorilor calvinişti să-şi vândă privilegiile într-o lună de zile şi să isprăvească cu negustoria.

După cum se vede, datorită tuturor acestor hotărâri, persecuţiile religioase şi sociale îl luau pe protestant încă din leagăn şi nu-l mai părăseau decât după ce era vârât în sicriu. Copil, nu mai are niciun colegiu unde să înveţe. Tânăr, nu poate îmbrăţişa nicio meserie, fiindcă n-are voie să fie nici portar, nici negustor de mărunţişuri, nici medic, nici avocat. Bărbat în toată firea, dacă a moştenit o brumă de avere de la părinţii săi, este obligat să întreţină cu ea spitalele şi colegiile catolicilor. Bătrân, agonia îi este tulburată, căci dacă moare în credinţa părinţilor săi, nu se poate odihni alături de ei, iar la groapă nu poate fi urmat decât de cel mult zece persoane şi înmormântat pe întuneric, ca un paria.

În sfârşit, dacă în timpul vieţii cutează să părăsească pământul duşmănos al Franţei, unde nu se poate nici naşte, nici trăi, nici muri, este declarat rebel, bunurile îi sunt confiscate, iar dacă duşmanii săi izbutesc să pună mâna pe el, atunci poate fi sigur că, în cel mai bun caz, îşi va petrece restul zilelor pe galere, laolaltă cu tâlharii şi ucigaşii.

În 1682, Ludovic al XIV-lea, care se pregătea să revoce edictul din Nantes, îl chemă din India pe abatele de Chayla şi-l trimise la Mende cu titlul de arhipreot şi de inspector al misiunilor religioase din Cevennes. Abatele era fiul mai mic al familiei de Langlade şi, în ciuda curajului de care dăduse dovadă în nenumărate rânduri, a fost obligat de ai săi să renunţe la cariera armelor şi să se facă preot. Dar cum acest tânăr înflăcărat râvnea să înfrunte pericole şi să doboare piedici, s-a gândit să se facă misionar şi să se ducă să impună religia catolică necredincioşilor de pe meleagurile îndepărtate ale Indoneziei. Tânărul misionar ajunse astfel la Pondichery chiar în momentul când regele Siamului ucisese în chinuri şi torturi cumplite mai mulţi misionari străini care, după părerea sa, exageraseră în privinţa zelului religios. Aşa stând lucrurile, misionarii francezi primiră poruncă să nu se avânte pe teritoriul acestui rege hain. Dar abatele de Chayla, care ardea de nerăbdare să-şi arate bravura, nu ţinu seamă de această interdicţie şi păşi, cu curaj, peste graniţa regatului interzis. După trei luni, fu prins şi dus în faţa guvernatorului din Bankaa, unde fu pus să aleagă între renunţarea la religia sa şi tortura. Vajnicul misionar alese, cum lesne vă puteţi închipui, torturile. După ce a îndurat cele mai cumplite chinuri – mâini şi picioare zdrobite, pieptul brăzdat de arsuri, spatele însângerat de vergi şi de bice – a căzut într-un leşin adânc; călăii crezând că a murit, l-au legat de un copac şi l-au lăsat acolo ca să le fie învăţătură de minte tuturor celor care vor cuteza să mai nesocotească poruncile regelui lor. Seara, a dat peste el un biet paria, care l-a dus în coliba lui, l-a îngrijit şi l-a readus la viaţă.

Ambasadorul Franţei, informat despre martiriul acestui preot, i-a cerut socoteală regelui Siamului de moartea misionarului. Regele, fericit că acesta scăpase cu viaţă, l-a trimis repede ambasadorului, mutilat – e adevărat – dar viu.

Acesta este deci omul pe care Ludovic al XIV-lea – gândindu-se că revocarea edictului din Nantes va aduce după sine o serie de răscoale în sudul Franţei – l-a trimis la Mende cu titlul de arhipreot[39] şi de inspector al misiunilor din Cevennes. Aici, din persecutat cum fusese, abatele deveni la rândul său persecutor. Însensibil la durerile altora, aşa cum fusese şi la ale sale, abatele nu numai că folosi toate torturile pe care le îndurase el însuşi în Orient, dar inventă altele care – dacă e să ne luăm după *Memoriile* vremii – le întrecea cu mult în cruzime pe cele ale barbarilor printre care trăise. În scurt timp s-a făcut atât de temut şi de urât de hughenoţii pe care îi chinuia într-un mod înspăimântător, încât numai la simpla rostire a numelui său, aceştia tremurau din cap până în picioare şi-i treceau zece rânduri de sudori.

În 18 octombrie 1685, regele semnă revocarea edictului din Nantes, adăugând – cu acest prilej – la deviza lui obişnuită –*, Nec pluribus impar*" – încă una: *„Lex* n-o *sub uno",* adică *„Sub un singur cârmuitor, o singură lege".*

Vom reveni mai târziu asupra urmărilor acestui edict când vom arăta în ce fel a trebuit să plătească Franţa oalele sparte.

Această treabă odată terminată, doamna de Maintenon socoti că venise vremea să se gândească puţin şi la ea. După retragerea doamnei de Montespan, am spus că viaţa la Curte devenise cumplit de monotonă şi de plicticoasă. Doamna de Maintenon începuse să capete asupra regelui acel ascendent pe care-l va păstra până la sfârşitul vieţii acestuia. Poate că izbutise să-l capete datorită rezistenţei neobişnuite pe care Ludovic o întâmpinase din partea ei. Toate celelalte femei, la primul

39 *Titlu dat preoţilor anumitor biserici catolice şi care le conferă un avantaj onorific asupra celorlalţi preoţi (n.tr.).*

cuvânt mai tandru rostit de rege, cădeau, ca muştele, în braţele lui; pe când doamna de Maintenon nu răspundea la insistenţele acestuia decât cu cuvintele:

„Mă tem de iad şi vreau să-mi salvez sufletul!”

Când observă că Ludovic îşi cam pierduse răbdarea îl făcu să intre în joc pe părintele La Chaise, complicele ei din umbră. Duhovnic al regelui, când acesta i se plânse de rezistenţa doamnei de Maintenon, La Chaise îl sfătui s-o ia de nevastă, cununându-se cu ea în taină. Ludovic şovăi. Atunci, doamna de Maintenon, făcând pe virtuoasa, îi mărturisi regelui că, întrucât nici ea nu mai putea rezista ispitei, ca să nu păcătuiască fără voia ei, luase hotărârea de a se retrage la o mănăstire, unde avea să-şi petreacă restul vieţii rugându-se pentru salvarea sufletului augustului ei stăpân. Şi pentru că piesa fusese pusă în scenă după toate regulile artei, la câteva minute după ce ea ieşi, intră ducele de Maine, băiatul lui Ludovic şi al doamnei de Montespan, singurul om de la Curte care o iubea pe fosta lui guvernantă mai mult decât pe propria lui mamă. Plângând cu hohote, îl rugă pe Ludovic să nu-l despartă de cea care-l crescuse şi-l îngrijise, pe care-o iubea şi o venera atât de mult, încât socotea că n-ar putea trăi departe de ea. Rugăminţile tânărului prinţ mişcară cu atât mai mult inima tatălui, cu cât nici el nu credea că s-ar putea despărţi de doamna de Maintenon. Pe jumătate convins, regele voi totuşi să afle şi părerea lui Bossuet. Acesta se împăca foarte bine cu doamna de Maintenon, aşa că-l sfătui pe rege s-o ia de nevastă. Bucuria favoritei fu atât de mare încât, deşi extrem de ascunsă şi de prevăzătoare, mărturisi câtorva prieteni că în curând va fi regină.

Unul dintre ei – nu s-a aflat niciodată care – dădu fuga să-l anunţe pe Marele Delfin. Acesta, ieşind pentru prima oară din apatia şi indolenţa sa, alergă la Versailles şi dădu buzna în odaia regelui, la o oră la care acesta nu obişnuia să-şi primească odraslele. Marele Delfin discută cu el mai întâi ca un fiu supus şi iubitor, apoi ca moştenitorul coroanei. Deşi nu prea obişnuit să întâlnească

piedici în calea voinţei sale, cuvintele fiului său i se părură regelui atât de Pline de bun-simţ şi de judecată, încât făgădui să mai ceară părerea câtorva persoane. Marele Delfin, îi indică doi oameni socotiţi a fi cei mai fideli şi mai devotaţi slujitori ai regelui – Fenelon şi Louvois. Fireşte că amândoi, mult mai puţin complezenţi decât părintele La Chaise şi Bossuet, fură împotriva acestei căsătorii, împotrivire care i-a făcut mai târziu să se căiască amar, căci Fenelon şi-a pierdut trecerea pe care o avea la Curte, iar Louvois, viaţa. Convins, Ludovic îi făgădui Delfinului că această căsătorie nu se va face. Mândru de promisiunea făcută, Marele Delfin plecă liniştit la Meudon. Dar după câteva săptămâni, mai precis în ianuarie 1686 auzi că regele se însurase cu doamna de Maintenon. Ludovic mergea pe patruzeci şi opt de ani iar mireasa avea cincizeci şi unu. Din clipa aceea începură în familia regală acele disensiuni care au înstristat cumplit sfârşitul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

Marele Delfin s-a stabilit definitiv la Meudon. Pe la Versailles venea foarte rar şi niciodată nu înnopta acolo. Toate străduniile regelui de a-l împăca cu mama sa vitregă au fost zadarnice. Se înţelege că doamna de Maintenon îi purta fiului ei vitreg o ură crâncenă, care îi era plătită cu aceeaşi monedă. Nu exista zi în care Curtea de la Meudon să nu dea la iveală câte un pamflet sau câte un sonet cum nu se poate mai jignitor. Regele, supărat, ceru să se facă o anchetă, dar când i se aduse la cunoştinţă că autorii erau proprii săi copii, ordonă imediat oprirea acelei anchete. În plus, mai apăru şi o scrisoare, care începu să circule pe sub mână la Curte, în care se combătea în termeni extrem de vehemenţi şi nu prea eleganţi revocarea edictului din Nantes.

Să vedem acum ce fapte mai importante se petreceau la vecinii Franţei.

În Anglia, murise Carol al II-lea (în 16 februarie 1685) şi se urcase pe tron Iacob al II-lea, fratele său. Carol al II-lea avusese o domnie destul de liniştită, lucru ce se datorase mai ales totalei sale indiferenţe în materie de

religie. Iacob al II-lea, dimpotrivă, era pornit pe convertiri. Dacă ar fi fost discipol al lui Mahomed sau al lui Confucius, sau chiar ateu, englezii – sătui de revoluţiile care-i zguduiseră înainte de moartea lui Carol I şi după moartea lui Cromwell – l-ar fi lăsat în credinţa lui, cu condiţia ca şi el să-i lase într-a lor. Dar, încurajat de pilda lui Ludovic al XIV-lea şi presat de iezuiţi să le restabilească creditul, atât al lor cât şi al catolicismului, Iacob al II-lea începu să acţioneze ca şi cum schimbarea pe care dorea s-o facă în folosul papalităţii s-ar fi şi realizat. Îl primi deci cu multe onoruri pe nunţiul papal la Curtea sa şi azvârli în închisoare şapte episcopi anglicani. În loc să acorde – la urcarea pe tron, aşa cum făcuse Carol al II-lea – noi privilegii oraşului Londra, el, dimpotrivă, anulă câteva din cele date de fratele său. Cardinalul, văzând cât de nesocotit se poartă regele, ceru Papei Inocenţiu al XI-lea să-l excomunice, ca pe unul care ducea de râpă şi fărâma de catolicism ce mai rămăsese în Anglia. În vremea asta, prinţul de Orania stătea cu ochii aţintiţi asupra tronului socrului său, căci Iacob neavând băieţi, la moartea acestuia tronul urma să-i revină lui. Dar iată că dintr-odată se răspândi zvonul că regina, care era însărcinată, născuse un băiat. Începând din această clipă toate nădejdile Stathouder-ului se năruiră. Cum însă Wilhelm nu era omul care să renunţe prea uşor la planurile sale, se hotărî să ia cu forţa ceea ce nu i se dădea de bunăvoie. În acest scop, îmbarcă pe corăbii cam cincisprezece mii de soldaţi şi lansă zvonul că această flotă se îndreaptă împotriva Franţei; faptul nu miră pe nimeni. Toată lumea ştia cât de tare se urau Stathouderul Olandei şi regele Franţei, mai ales de când Ludovic voise să-i dea nevastă pe una dintre fetele sale naturale. Wilhelm se supărase cumplit şi-i răspunsese lui Ludovic că:

„Prinţii de Orania erau obişnuiţi să se însoare cu fiicele celor mai mari regi ai Europei şi nu cu fetele lor din flori”.

Deşi mai bine de două sute de persoane ştiau precis încotro se îndreaptă flota Olandei, secretul fu păstrat cu

străşnicie de toată lumea. Abia când flota începu să se apropie de coastele Angliei, Iacob înţelese pe cine anume viza ea. Speriat, Iacob le scrise imediat lui Ludovic şi împăratului Austriei. Dar împăratul răspunse foarte categoric:

„Ţi se întâmplă exact ceea ce ţi-am prezis”.

Ludovic se grăbi să vină în ajutorul vecinului său. Dar tocmai când intenţiona să adune flota, primi vestea că regina Angliei şi prinţul de Galles sosiseră cu bine la Calais, conduşi de Lauzun. Într-adevăr, vicleanul curtean, care se refugiase la Curtea Angliei, câştigase prietenia lui Iacob al II-lea, aşa cum o câştigase odinioară şi pe cea a lui Ludovic al XIV-lea. Când Iacob se văzu părăsit de împăratul Austriei şi urmărit cu furie de Wilhelm de Orania, îl rugă pe favoritul său – Lauzun – să-i ducă soţia şi copilul în Franţa şi să-i pună sub protecţia lui Ludovic. Acesta, manifestându-şi ura faţă de duşmanul comun şi simpatia faţă de regina Angliei, se văzu obligat să-şi arate recunoştinţa faţă de curteanul care o adusese pe regină în Franţa. Într-adevăr, ieşindu-le înainte până la Chatou, Ludovic se înclină în faţa lor spunând:

— Deocamdată vă fac, doamnă, un serviciu neînsemnat, dar nădăjduiesc ca foarte curând să vă fac unul mult mai mare!

Apoi se întoarse spre Lauzun şi-i întinse mâna, pe care acesta i-o sărută cu respect. Întrând în castelul Saint-Germain, care începând din acel moment deveni reşedinţa auguştilor exilaţi, regina Angliei fu înconjurată de toţi cei tare o slujiseră pe vremuri pe Maria-Tereza. În plus, găsi pe măsuţa ei de toaletă o pungă cu zece mii de ludovici.

A treia zi sosi şi Iacob al Angliei, căruia i se puse la dispoziţie un număr de slujitori egal cu cel al lui Ludovic şi i se fixă o rentă de şase sute de mii de livre pe an. În plus, regele Franţei începu să se ocupe foarte serios de restabilirea lui pe tronul Angliei. Din nenorocire pentru Iacob al II-lea, chiar în toiul acestor pregătiri, Ludovic se îmbolnăvi grav.

Deşi în vârstă doar de patruzeci şi nouă de ani,

regele Franţei începuse să dea semne de bătrâneţe. Avusese mai multe atacuri de gută, când iată că o boală mult mai serioasă îi sperie pe toţi cei din jur. Regele făcuse o fistulă. Răul părea cu atât mai grav, cu cât chirurgia era departe, în acea epocă, de a fi atât de avansată ca astăzi. Felix. Chirurgul regelui, cel mai dibaci din vremea aceea, se închise în spitalul Hotel-Dieu, şi timp de o lună de zile îşi exersă mâna pe toţi bolnavii de fistule. Când socoti că poate efectua cu succes operaţia îl anunţă pe rege. Culmea e că nimeni nu ştia că regele e bolnav, afară de patru persoane: doamna de Maintenon, Louvois, Marele Delfin şi chirurgul Felix. Şi nici nu era bine să se ştie, căci chiar în acel moment o nouă ligă europeană, Liga de la Augsburg, al cărei suflet era noul rege al Angliei, Wilhelm de Orania, acum Wilhelm al III-lea, se pregătea să-l atace pe Ludovic. Vestea că regele Franţei era bolnav putea să-i determine pe duşmanii săi să grăbească războiul. Aşa că, pentru a se ascunde această boala, soţia Delfinului primi poruncă să continue a da recepţii, baluri şi serbări cum obişnuia să dea când regele era sănătos. Operaţia, făcută în prezenţa celor patru persoane pe care le-am pomenit, reuşi atât de bine, încât de îndată ce fu isprăvită, regele voi să se arate curtenilor. Franţa află deci despre vindecare odată cu boala şi cu pericolul prin care trecuse regele.

În vremea asta, pacea poate că n-ar fi fost tulburată dacă nu s-ar fi petrecut un fapt ce dovedeşte de ce fleacuri poate depinde uneori liniştea statelor.

După ce a terminat de construit palatul Versailles, Ludovic s-a apucat să renoveze palatul Trianon. Cum avea o pasiune deosebită pentru construcţii şi-i plăcea să se amestece şi să-şi dea părerea, într-o zi i se păru că una dintre ferestrele acestui palat n-ar fi egală cu celelalte. Pretinse acest lucru faţă de Louvois, care – vrând să-şi apere demnitatea de mare intendent al clădirilor – pretinse dimpotrivă, că fereastra era egală cu celelalte. Le Notre, luat drept arbitru, se apucă să măsoare fereastra cu pricina. Rezultatul operaţiunii dovedi că regele avusese dreptate. Ludovic, care până atunci se abţinuse, îi spuse

pe şleau intendentului că era sătul până în gât de încăpăţânările sale şi că mulţumea cerului pentru povestea cu fereastra, fiindcă, în sfârşit, putea să-i spună tot ce-i stătea pe limbă de atâta vreme.

Cum scena se petrecuse de faţă cu Curtea şi cu toţi lucrătorii, Louvois se simţi cumplit de umilit şi întorcându-se acasă începuse să strige:

— Dacă nu-i dau o ocupaţie acestui om care-şi vâră nasul peste tot, sunt pierdut! Şi cum numai un război l-ar putea abate de la afurisitele astea de construcţii, ei bine, pe toţi dracii, am să-i fac rost de acest război!

Capitolul XLI

1691—1695

Războiul general. — Arde Palatinatul. — Luxembourg. — Delfinul. — Catinat. — Cucerirea oraşului Philipsburg. — Bătălii câştigate şi pierdute. — Urmarea războiului civil din Cevennes. — Sfârşitul cumplit al abatelui de Chayla. — Moartea prinţului de Conde. — Lupta dintre doamna de Maintenon şi Louvois. — Regele şi ministrul. — Moartea lui Louvois. — Regina Spaniei moare otrăvită.

Europa se văzu deci vârâtă într-un nou război general, pentru că o fereastră a Trianonului fusese mai mică decât celelalte şi pentru că regele avusese ghinionul să triumfe asupra ministrului său. Acest nou război avu ca rezultat:

Două bătălii pe mare: una la Reveziers, câştigată de Tourville, alta în oraşul La Hougue, câştigată de amiralul Russell.

Reluarea ostilităţilor din Italia şi câştigarea bătăliei de la Staffarde, în urma căreia italienii pierdură Savoia şi majoritatea oraşelor din Piemont; dar, datorită Austriei – care a contribuit cu patru mii de oameni, comandaţi de prinţul Eugen – ducele Aoaedeo a început acel război de

guerilă la care se pretau atât de bine munţii, prăpăstiile şi hăţişurile ţinutului său. Prinţul Eugen i-a obligat pe francezi să renunţe la asediul de la Coni, iar ducele Bavariei i-a obligat să treacă înapoi Alpii.

În Spania, mareşalul de Noailles cucerise oraşul Urgel, care-i deschidea drum spre Aragon, iar contele d'Estrées bombardase Barcelona.

Pe Rin, în lipsa lui Conde, mort cu câţiva ani în urmă şi a lui Crequi, mort cu un an în urmă, Henri de Durfort, mareşal de Duras, sluji direct sub ordinele lui Delfin, fiul lui Ludovic. Printre locotenenţii săi generali se mai aflau Catinat şi Vauban; acesta din urmă condusese asediul de la Philipsburg, unde Marele Delfin luase pentru prima oară parte la o bătălie. După luptă, regele îi spusese:

— Fiule, când te-am văzut comandându-mi armatele, am jurat să-ţi dau prilejul să te remarci! Fă-o în aşa fel încât atunci când eu nu voi mai fi, Europa să nu observe că Ludovic a murit!

Aşa se face că dacă Philipsburgul fusese luat în nouăsprezece zile, celelalte oraşe căzură numai după câteva: Manheim – în trei zile, Franckendall – în două, iar Spire, Worms şi Oppeinheim se predară numai la simpla apariţie a francezilor. În toiul acestui război, Louvois a dat ordinul ca Palatinatul să fie ars şi transformat în cenuşă. Luminat de flăcările acelui uriaş incendiu, Wilhelm de Orania, înscăunat pe tronul socrului său, trecu marea şi se năpusti asupra francezilor. Era un comandant de la care aveai ce învăţa – şi francezii au învăţat destule, din păcate însă, pe spinarea lor. Trebuia deci să i se opună un comandant pe măsura lui. Regele îl alese pe Luxembourg, căzut de vreo trei ani în dizgraţia lui Louvois, care-l ura pe acest mareşal, aşa cum îl urâse şi pe Turenne, aşa cum ura tot ce era mare şi puternic.

Luxembourg debută în această campanie cu victoria de la Fleury, care-i aduse porecla de *„tapiser al catedralei Notredame”*, fiindcă cele două sute de drapele şi stindarde duşmane, trimise regelui, fuseseră expuse în celebra catedrală. Tot în această campanie au mai avut loc asediile

de la Mons şi Namur, comandate de însuşi Ludovic, precum şi cele două bătălii de la Steinkerque şi Nerwinde, unde ducele de Chartres fiul fratelui regelui – pe atunci în vârstă doar de cincisprezece ani – a făcut minuni de vitejie.

Dar Franţa nu era zguduită de războaie numai în afară, ci era roasă de lupte şi pe dinăuntru. Revocarea edictului din Nantes începuse să dea roade; flăcările care mistuiseră Palatinatul se întinseseră până în Cevennes. Ne aducem aminte de acel popă crud, de acel misionar nemilos trimis la Mende ca inspector al misiunilor. Abatele de Chayla, fidel principiilor sale, aplicase legea revocării edictului cu o asprime nemaivăzută. Îi despărţise pe copii de părinţii lor şi-i închisese în mănăstirile catolice unde – pentru a fi spălaţi de erezia părinţilor lor – erau supuşi la asemenea chinuri, încât mureau pe capete. Aplecându-se peste patul micilor muribunzi, în loc să-i mângâie şi să-i liniştească, îi ocăra şi-i afurisea, proferând cele mai urâte şi mai murdare cuvinte.

De când abatele de Chayla era arhipreot în Cevennes, nu trecea zi în care să nu aibă loc câteva arestări, câteva schingiuiri sau câteva execuţii. La un moment dat, toţi cei care suferiseră sau care purtau doliu din pricina lui – şi numărul acestora era mare – se strânseră sub comanda unui fierar, pe nume Laporte, şi a unui oarecare Esprit Seguier şi o porniră spre schitul Montvert unde-şi avea arhipreotul reşedinţa. Toţi erau înarmaţi cu coase, halebarde, săbii; câţiva aveau pistoale şi puşti.

Abatele se afla în oratoriu când – cu toată porunca pe care o dăduse să nu fie deranjat în timpul rugăciunii – un servitor speriat se năpusti înăuntru şi-i spuse că o ceată de protestanţi coborau coasta muntelui. Abatele îşi zise că era probabil vorba de o mână de oameni, care veniseră să-i salveze pe cei şase prizonieri închişi de el în acel schit. Foarte calm, porunci comandantului gărzii să trimită câţiva soldaţi şi să-i împrăştie pe răzvrătiţi. Comandantul, văzând numărul mare al rebelilor, socoti că în loc să-i atace el pe ei, ar fi mai cuminte să se apere pe sine. Porunci deci să se

închidă porţile şi-şi aşeză soldaţii în dosul unei baricade ridicată în grabă sub bolta care ducea către apartamentele arhipreotului. Nici nu isprăvi bine aceste pregătiri că poarta cea mare zbură în ţăndări, lovită din plin de o grindă groasă, de care rebelii se slujiră ca de un berbece. După care, se năpustiră în prima curte, unde începură să-i ceară pe prizonieri. Abatele ordonă soldaţilor să tragă. Un hughenot căzu mort, alţi doi fură grav răniţi. Înfuriaţi, asediatorii se năpustiră asupra baricadei pe care o înlăturară cât ai bate din palme. În fruntea lor se aflau Laporte şi Esprit Seguier, care aveau de răzbunat unul – moartea tatălui – celălalt – moartea fiului. Soldaţii se refugiară într-o sală joasă, situată sub odaia unde se afla abatele. Cum hughenoţii omoriseră doi dintre ei şi răniseră alţi cinci, comandantul luă hotărârea să-i elibereze pe cei şase prizonieri şi să-i predea rebelilor. Aceştia fură aduşi de îndată, cu picioarele virâte în butuci: erau trei copii şi trei fete tinere, care fuseseră prinşi în clipa când voiau să fugă din Franţa. Stâlciţi în bătaie, cu oasele aproape rupte, cei şase prizonieri nu se mai puteau ţine pe picioare. La vederea acelor copii schingiuiţi, plini de răni şi de sânge închegat, rebelii se aprinseră de furie. Răcnind: „Foc! Foc! Dădură într-adevăr foc la tot ce era în jur: bănci, scaune, mese, mobile înghesuite sub boltă; cât ai clipi, abaţia se transformă într-un rug uriaş. Abatele de Chayla, văzând flăcările, sări pe fereastră; hughenoţii îl văzură şi răcnind cât îi ţinea gura: „Moarte arhipreotului! Moarte călăului! u se năpustiră asupra lui.

— Mori, ticălosule! strigă Laporte izbindu-l cu pumnalul. Na! Asta-i pentru tata pe care l-ai ars de viu la Nâmes!

După care îi trecu pumnalul lui Esprit Seguier.

— Na! strigă Seguier, asta-i pentru fiul meu pe care l-ai tras pe roată la Montpellier!

Şi trecu pumnalul mai departe unui al treilea, care avea şi el de răzbunat pe cineva. Abatele primi astfel cincizeci şi două de lovituri de pumnal.

După o asemenea răzbunare, se dezlănţui un măcel îi

lege, care a făcut pereche cu cel din noaptea sfântului Bartholomeu. Nu vom urmări în amănunt acest crâncen război civil, de altfel atât de cunoscut; vom aminti doar faptul că mai târziu, unul dintre şefii săi cei mai de temut faimosul Jean Cavalier, a avut curajul să apară chiar şi la Curtea Franţei.

În timpul perioadei pe care am parcurs-o, au murit doi oameni de seamă care s-au remarcat în acest secol al XVII-lea; unul ca general, celălalt ca ministru. Primul era prinţul de Conde, cel de al doilea marchizul de Louvois.

Marele Conde, pe care moartea l-a ocolit de atâtea ori pe câmpul de luptă, a murit în urma unei vizite pe care i-a făcut-o nepoatei sale, bolnavă de vărsat. Era ultimul reprezentant al acelei mari seniorii care urmaşe după vasalitate; era ultimul prinţ care cutezase să se ridice făţiş împotriva regelui său. Talentul său militar era mai curând instinctiv decât raţional, aşa cum am văzut la Turenne şi la Catinat şi cum vom vedea mai târziu la mareşalul de Saxa. De şapte sau opt ani, Conde trăia foarte departe de Curte. Oare să se fi depărtat de Ludovic pentru că măreţia acestuia îl deranja şi-l jignea? Sau Ludovic îl îndepărtase de lângă el pentru că nu putea admite să i se spună „Marele Conde” unui om care fusese într-o vreme duşmanul său. Pe patul de moarte, totuşi, prinţul se întorsese către rege iar după moartea lui, regele se întorsese către prinţ. Muribundul i-a cerut lui Ludovic, printr-o scrisoare, reîntoarcerea la Curte a fratelui său, prinţul de Conti, dizgraţiat; dar când Ludovic a primit scrisoarea, Conde nu mai era. Atunci, se zice că regele ar fi spus, plin de amărăciune:

— L-am pierdut pe cel mai bun căpitan al meu!

Şi a acceptat pe loc ca prinţul de Conti să revină la Curte.

Cât despre Louvois, moartea i-a fost înconjurată de mare mister. Am spus mai înainte că în lupta împotriva doamnei de Maintenon, Fenelon şi-a pierdut creditul de care se bucura, iar Louvois, viaţa. Să explicăm acest lucru.

De îndată ce s-a măritat, situaţia doamnei de

Maintenon s-a schimbat uluitor. Încă nu cuteza să poarte însemnele regale ale soţului ei care erau şi ale Franţei, dar le-a suprimat imediat pe cele ale răposatului Scarron, împreună cu însemnele văduviei. La opt zile după măritiş, i-a fost dăruit un apartament la Versailles, la capătul scării celei mari, la acelaşi etaj cu apartamentul regelui, începând din ziua nunţii, în orice loc s-ar fi aflat, locuia întotdeauna alături de rege; mai mult decât atât: discuţiile, consiliile, sfaturile începură să se ţină cu regularitate în apartamentul ei. În timp ce regele şi miniştrii discutau, doamna de Maintenon citea sau lucra la gherghef. În felul acesta era la curent cu tot ce se punea la cale în sfatul ţării. Uneori se amesteca şi ea în discuţie, alteori însuşi regele îi cerea părerea. Atunci ea răspundea cu multă măsură, nu se interesa nici de lucrurile, nici de persoanele de care era vorba şi dădea impresia că nu se amestecă în nimic, deşi aranja întotdeauna lucrurile, mai dinainte, cu miniştrii. Cât despre relaţiile cu celelalte persoane de la Curte, singura la care se ducea uneori în vizită era regina Angliei; niciodată nu călcase pragul vreunei prinţese de sânge şi cu atât mai mult al cumnatei sale, Prinţesa Palatină; dar nici aceste prinţese nu veneau la ea. Alteori trimitea după câte una din fiicele regelui, pe care o certa zdravăn, cu sau fără vină, încât bietele fete ieşeau mai întotdeauna de la ea plângând în hohote. Singurul pe care-l iubea cu adevărat era ducele de Maine, care putea intra la ea oricând, fiind întotdeauna primit cu braţele deschise de fosta lui guvernantă.

După ce s-a văzut măritată cu regele, doamna de Maintenon a început să insiste zilnic pe lângă augustul ei soţ să declare în mod public această căsătorie; şi ca să fie sigură că va izbuti să-l convingă, i-a luat ca aliaţi pe Bossuet şi pe ducele de Maine. Regele, strâns cu uşa, a cedat în faţa rugăminţilor fiului şi a elocinţei preceptorului, făgăduindu-le că va face şi acest pas. Dar Louvois, care cheltuia cu poliţia lui secretă mai bine de o sută de mii de livre pe an, află şi de manevrele doamnei de Maintenon şi de făgăduiala pe care i-o făcuse regele.

Furios, îl chemă de îndată pe arhiepiscopul Parisului, domnul de Harlay, care fusese de faţă la căsătoria favoritei, şi împreună cu el se duseră la rege. Ludovic, care se pregătea să plece la plimbare, se opri mirat şi-l întrebă pe Louvois ce-l aducea la o oră la care nu avea obiceiul să-i facă vizite.

— Ceva extrem de urgent şi de important, care nu trebuie spus decât numai majestăţii-voastre.

Curtenii şi valeţii ieşiră imediat; dar lăsară uşile întredeschise nu numai ca să audă ce se discuta, dar ca să şi vadă ce anume se petrecea în cabinetul regelui. Louvois venise să-l roage pe rege să nu oficializeze căsătoria sa cu doamna de Maintenon. Regele, luat prin surprindere, începu să se bâlbâie, să ocolească răspunsul, apoi ca să scape de ministru, făcu pe grăbitul şi se îndreptă spre uşă. Dar Louvois, aruncându-se în genunchi înaintea lui, îşi scoase de la brâu spada scurtă de care nu se despărţea niciodată şi dându-i-o regelui, spuse:

— Sire, mai bine omorâţi-mă, ca să nu mai apuc ziua în care majestatea-voastră veţi declara oficială această căsătorie!

Regele, furios, îi porunci lui Louvois să se dea la o parte şi să-l lase să treacă. Dar Louvois, în loc să-l asculte, îi îmbrăţişă genunchii, îi vorbi despre nepotrivirea strigătoare la cer dintre stirpea sa regală şi cea din cale-afară de modestă a doamnei de Maintenon, despre deosebirea dintre prima sa soţie, de un neam atât de ales şi cea de a doua, de o condiţie atât de umilă, despre compătimirea ce s-ar fi citit nu numai în ochii poporului său, ci şi în ochii întregii Eorupe. Regele, ascultând cu atenţie cele spuse de ministrul său, socoti că avea dreptate şi-i făgădui să nu oficializeze niciodată această căsătorie atât de compromiţătoare.

În vremea asta, doamna de Maintenon aştepta, plină de nerăbdare, să fie declarată regină a Franţei. După opt zile, văzând că regele n-avea de gând să traducă în fapt ceea ce-i făgăduise, cutează să-i amintească de promisiunea pe care o făcuse lui Bossuet şi ducelui de Maine. Dar

regele i-o reteză scurt, poftind-o să nu-i mai vorbească niciodată despre această afacere. Doamna de Maintenon, care-şi avea şi ea poliţia ei, cercetă, se informă şi află tot ce să petrecuse între Ludovic şi Louvois. Cuprinsă de o ură fără margini, jură să se răzbune pe ministru şi să n-aibă linişte decât atunci când acesta va plăti cu viaţa răul pe care i-l făcuse. Şi iată că la puţină vreme după asta, Louvois poruncise ca Palatinatul să fie din nou trecut prin foc şi sabie. Actul acesta gratuit de cruzime îl indispusese foarte tare pe Ludovic, cu atât mai mult cu cât ministrul acţionase cu de la sine putere. Doamna de Maintenon, profitând de această nemulţumire a regelui faţă de ministrul său, începu să strecoare acestuia tot soiul de răutăţi pe seama lui L ouvois, astfel încât, încetul cu încetul, regele începu să nu-l mai poată suferi.

În vremea asta, Louvois, felicitându-se că arsese Palatinatul, veni să-i propună regelui să ardă şi oraşul Treves, din care duşmanul făcuse o redută foarte periculoasă. De astă dată, Ludovic – în loc să-l aplaude – îl refuză categoric. Dar cum Louvois nu era omul care să bată în retragere, la consiliul de a doua zi, care avea loc de obicei la doamna de Maintenon, îi spuse regelui:

— Sire, mi-am dat seama ieri că numai un scrupul de conştiinţă v-a împiedicat să-mi daţi dreptate în legătură cu arderea oraşului Treves; ca să nu aveţi mustrări de cuget, aflaţi că mi-am asumat singur răspunderea acestei fapte şi că am şi trimis un curier cu ordinul ca Treves să fie ars!

Dar se pare că paharul răbdării regale se umpluse, ba începuse să mai dea şi pe dinafară, căci numai aşa se explică furia fără margini a lui Ludovic, de obicei calm şi stăpân pe sine. Apucând cleştele de la sobă, se repezi cu el asupra ministrului şi, mai mult ca sigur că l-ar fi ciomăgit zdravăn, dacă doamna de Maintenon nu s-ar fi aruncat între ei, strigând cu dojană în glas:

— Vai, sire, ce faceţi?

Louvois, profitând de intervenţia ei, se năpusti spre uşă. Atunci Ludovic strigă după el, furios:

— Trimite imediat un alt curier ca să-l întoarcă din

drum pe primul, altfel vei plăti cu capul nebunia pe care vrei s-o săvârşeşti!

Louvois n-avu nevoie să mai trimită un al doilea curier, fiindcă primul aştepta la uşă rezultatul îndrăzneţei tentative a ministrului.

O a doua întâmplare, tot atât de supărătoare ca şi prima, îl determină pe Ludovic să se descotorosească de acest ministru incomod. Regele hotărâse ca la începutul lunii mai 1691 să cucerească oraşul Mons şi ţinea ca la asediul acestui oraş să ia neapărat parte şi doamnele de la Curte – evident, ca simple spectatoare – aşa cum mai asistaseră şi la asediul oraşului Namur. Dar Louvois se opuse cu străşnicie, declarând categoric că n-avea parale de risipit pentru astfel de fleacuri. Ludovic fu adânc jignit de faptul că i se refuza această plăcere, dar cum, într-adevăr, Louvois n-avea bani de risipit, cuceri oraşul Mons, lipsit de prezenţa agreabilă a doamnelor.

Acum, înlăturarea lui Louvois părea inevitabilă. Dar iată că în 16 iulie 1691, fără să fi fost o clipă bolnav, fără să fi suferit de ceva, Louvois muri pe neaşteptate, făcând să cadă baltă toate planurile de răzbunare ale lui Ludovic. Moartea aceasta năprasnică a iscat tot soiul de bănuieli, din păcate confirmate aproape imediat de autopsie, care a scos la iveală faptul că ministrul fusese otrăvit. Louvois bea foarte multă apă, şi ca s-o aibă la îndemână ori de câte ori îl apuca setea, avea întotdeauna o cană mare, plină ochi, pe şemineul din cabinetul lui. Ancheta ordonată de rege descoperi că, mai înainte cu câteva minute ca Louvois să se ducă la consiliu, o slugă îşi făcuse de lucru în cabinetul lui, învârtindu-se pe lângă şemineu. În pragul plecării, Louvois băuse o cană zdravănă cu apă; în timpul consiliului se simţi dintr-odată atât de rău, încât regele îl trimise repede acasă. Aici se aşează în pat şi după un ceas era mort. Sluga fu imediat arestată, dar după patru zile procurorul primi ordin să-i dea drumul şi să stingă procesul.

Moartea lui Louvois nu stârni prea mare vâlvă, pentru că între timp o altă moarte, mult mai importantă şi

mai dramatică, zgudui Curtea. Într-o dimineaţă, după ce se sculă, regele spuse celor care-l înconjurau:

— Domnilor, am aflat chiar acum că regina Spaniei a murit otrăvită! Otrava a fost pusă într-o turtă de anghilă; contesa de Permitz şi cameristele Zapata şi Mina, care au mâncat resturile acelei turte, au murit în acelaşi chip ca şi stăpâna lor.

Această regină a Spaniei era Maria-Luiza de Orléans, fiica lui Filip şi a Henriettei, deci nepoata bună a lui Ludovic. Fusese otrăvită pentru că-i dezvăluise unchiului ei neputinţa de a avea urmaşi a regelui Spaniei, Carol al II-lea, soţul ei. Ludovic, care se aşteptase la un astfel de asasinat, îi trimisese, cu mai multe săptămâni înainte, o contraotravă, dar – culmea ghinionului – această contraotravă ajunse la Madrid la două zile după moartea reginei.

Capitolul XLII

1696-1700

Situaţia din Europa, spre sfârşitul războiului. — Tratatul cu Savoia. — Pacea de la Riswick. — Primul testament al regelui Spaniei. — Alegerea prinţului de Conti ca rege al Poloniei. — Bătălia de la Zenta. — Pacea de la Karlowitz. — Potcovarul din Salons. — Contele d'Aubigne. — Tânără ducesă de Bourgogne. — Primirea ei în Franţa. — Sosirea la Montargis, la Fontainebleau şi la Versailles. — Celebrarea căsătoriei. — Portretul ducelui de Bourgogne.

Şi acum, să spunem câteva cuvinte despre situaţia armatei franceze şi despre nevoia generală de pace care începea a se face din ce în ce mai simţită.

Spre începutul anului 1696, Franţa avea pe câmpul de luptă patru oştiri: una, de optzeci de mii de oameni, în Flandra, sub conducerea lui Villeroi; alta, comandată de mareşalul de Choiseul, numărând patruzeci de mii de

oameni, staţiona pe malurile Rinului; Catinat, cu treizeci şi cinci de mii de oameni, ţinea în şah Piemontul; ducele de Vendâme, era comandantul unei oştiri de patruzeci şi cinci de mii de oameni cu care tocmai cucerise Barcelona.

Întreaga armată număra deci două sute de mii de oameni care, deşi slăbiţi după treizeci de ani de războaie, ţineau cu succes piept Ligii de la Augsburg.

În vremea asta, aşa cum se întâmplă după nişte războaie lungi, fiecare dintre popoarele participante simţea nevoia să-şi strângă acasă forţele risipite pe câmpurile de luptă, unde fusese vărsat atâta sânge.

Wilhelm de Orania, după ce cucerise Anglia şi după ce anexase Irlanda, năzuia către acea linişte atât de necesară monarhilor aflaţi la început de drum.

Împăratul Austriei voia să-şi recheme soldaţii din Italia, pentru a-i putea înfrunta pe turcii care declaraseră război Germaniei, Poloniei, Veneţiei şi Rusiei.

Ducele de Savoia începuse să-şi dea seama că adevăratul său aliat era regele Franţei, cu care de altfel şi urmărea să se încuscrească.

În sfârşit, Carol al II-lea al Spaniei, simţindu-se din zi în zi mai rău, avea nevoie de pace ca să-şi poată alege în linişte un moştenitor printre prinţii Europei.

Până şi Ludovic al XIV-lea, îmbătrânit, încurcat în tot soiul de datorii pe care nimeni nu se pricepea să le mai descurce de la moartea lui Colbert, mâhnit de disensiunile din familie, dorea cu ardoare pacea, sau dacă nu, măcar un răgaz care să-i îngăduie să pună pe tronul Spaniei pe unul dintre nepoţii săi.

Primul care a cerut pacea a fost ducele de Savoia. Ludovic i-a desemnat ca negociatori pe contele de Tesse şi pe mareşalul de Catinat; în urma tratativelor dintre Franţa şi Savoia, ducele de Savoia îşi recăpăta ducatul şi mai primea şi nişte bani pe deasupra, cu condiţia să-şi mărite fata – pe foarte tânăra Marie-Adelaide – cu ducele de Bourgogne, nepotul regelui, posibilul moştenitor al tronului Franţei. Pretextând că se duc în pelerinaj la Papă, cei doi negociatori – contele de Tesse şi mareşalul de

Catinat – plecară la Roma pentru ca tratatul încheiat cu Savoia să fie întărit şi de Vatican. Papa Inocenţiu al XII-lea era şi el cât se poate de interesat să scape Italia de francezi, dar şi de austriecii care o ruinau în egală măsură. Aşa că în tratat ducele de Savoia stipulă – la cererea Papei – ca Austria să se retragă din Italia. Austria – firește: – se înfurie, dar Savoia se alie cu Franţa şi-n mai puţin de o lună, după ce fusese generalisimul împăratului Leopold, ducele de Savoia deveni generalisimul regelui Franţei. Această schimbare spectaculoasă îl determină pe împăratul Austriei să accepte tratatţivele. Olandezii care, la rândul lor, aveau mult de câştigat de pe urma păcii, propuseră ca ea să fie semnată în castelul din Riswick. Mediator fu numit Carol al XI-lea al Suediei, care muri în toiul conferinţei, lăsând tronul fiului său Carol al XII-lea; această moarte n-a amânat totuşi pacea, care a fost semnată în 20 septembrie 1697.

Prin această pace, Ludovic înapoia Spaniei tot ceea ce-i luase în Pirinei şi în Flandra; împăratului Austriei îi înapoia oraşele Kelh, Philipsburg, Friburg şi Brisach. Fortificaţiile din Huningue şi Neuf-Brisach urmau să fie dărâmate. Electorul de Treves îşi recăpăta oraşul. Palatinul – pământurile; ducele de Lorena – ducatul. Prinţul de Orania – care fusese până atunci socotit uzurpator şi tiran – fu recunoscut ca rege legitim al Angliei şi Ludovic se angajă să nu dea niciun ajutor duşmanilor săi. Or, duşmanii lui Wilhelm erau regele Iacob şi fiul său, găzduiţi la Saint-Germain.

În timpul ăsta, Carol al II-lea al Spaniei îşi lăsă coroana moştenire lui Leopold de Bavaria, prinţ care încă nu împlinise cinci ani, dar care se trăgea din Filip al IV-lea şi deci era nepotul lui Carol al II-lea. În momentul în care regele Spaniei îşi lăsa tronul unui prinţ, care avea de altfel să moară, polonezii aleseră şi ei pe tronul ţării lor un rege care însă nu avea să domnească nici măcar un ceas. Cardinalul de Polignac îndreptase această alegere către prinţul de Conti, cel care se distinsese la Steinkerque şi la Nerwinde. Din păcate, la două ceasuri după ce partidul

majoritar îl alesese pe Conti, partidul minoritar îl alese la rândul lui pe August, elector de Saxa. August, în calitate de prinţ suveran, adunase de multă vreme bani grei pentru această ocazie şi stătea gata să intre cu armată în Polonia ca să reclame o coroană la care râvnea de atâta timp. Prinţul de Conti, dimpotrivă, n-avea alţi protectori decât numele său şi influenţa cardinalului de Polignac, n-avea altă armată decât trei sau patru gentilomi care-l însoţeau, n-avea alţi bani decât câteva scrisori de schimb. Sosind la Danzig, află că rivalul său tocmai fusese încoronat rege; neavând încotro, trebui să se întoarcă în Franţa fără un sfanţ în buzunare, căci scrisorile sale de schimb – neinspirând încredere nici unui bancher – nu putuseră fi onorate pe drum.

În vremea asta, prinţul Eugen îi bătea pe turci la Zenta şi în vreme ce Occidentul semna pacea de la Riswick, Orientul o semna pe cea de la Carlowitz. Cheltuielile de război fură, bineînţeles, suportate de turci. În plus, aceştia trebuiră să cedeze veneţienilor Marea, moscoviţilor – Azovul, polonezilor – Kameniţe, iar împăratului Austriei – Transilvania.

După asta, popoarele lumii se priviră cu o mirare fără margini căci de la Neva la Tigru şi de la Bosfor la Gibraltar era pace. Doar pentru ţarul Petru şi pentru noul rege al Suediei – Carol al XII-lea – această pace n-avea să fie decât un armistiţiu.

Acum, să ne întoarcem la Versailles.

Louvois murise şi această moarte reînsufleţise nădejdile doamnei de Maintenon că va fi proclamată regină. Ca să-şi ajungă mai repede scopul, de data asta recurse la un şiretlic, nădăjduind că regele, care respinsese sfaturile celor în viaţă, se va pleca în faţa unui glas venit, chipurile, de dincolo de mormânt.

Aşa se face că, într-o bună zi, un potcovar amărât din orăşelul Salons, din Provence, sosi la Versailles şi ceru stăruitor să vorbească cu regele. Dar domnul de Brissac, comandantul gărzilor, îl puse pe goană. Ţăranul nu se lăsă şi, până la urmă, Ludovic porunci domnului de Pomponne

să-l primească şi să afle ce voia. Potcovarul îi povesti acestuia cum într-o seară, în timp ce se întorcea acasă, a zărit sub un copac o lumină mare; în mijlocul acelei lumini se afla o femeie frumoasă, voinică şi bălaie, îmbrăcată în straie regeşti, care-i spusese:

— Sunt regina Maria-Tereza; du-te şi-l caută pe rege, iar după ce-l vei găsi să-i repeţi cuvânt cu cuvânt ceea ce-ţi voi spune eu acum. Dacă regele se va îndoi că eşti trimis de mine, să-i spui un lucru pe care nu-l ştie nimeni în afară de el, şi atunci se va convinge că vii din partea mea. Taina pe care ţi-o voi împărtăşi acum n-ai voie s-o spui nimănui decât regelui. Dacă n-ai să duci la bun sfârşit ceea ce te-am rugat, vei muri!

După care, năluca răposatei regine i-ar fi încredinţat potcovarului taina ce trebuia împărtăşită regelui.

Oricât a insistat domnul de Pomponne, n-a putut scoate mai mult de la potcovar, care o ţinea una şi bună: că trebuie să vorbească cu regele. Domnul de Pomponne îi istorisi lui Ludovic ceea ce-i spusese potcovarul. Deosebit de curios, regele porunci ca acesta să fie adus în cabinetul lui. Discuţia dură mai bine de un ceas, iar după ce omul plecă, regele li se păru tuturor atât de căzut pe gânduri, încât domnul de Duras, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Ludovic, spuse râzând dispreţuitor:

— Ori potcovarul ăsta e nebun, ori regele nostru nu-i nobil, dacă catadicseşte să stea de vorbă cu un astfel de om!

Regele, auzindu-l, se întoarse şi-i răspunse:

— Din păcate, domnule duce, omul nu-i nebun, fiindcă tot ceea ce mi-a spus este plin de judecată şi de bun-simţ.

Aceste cuvinte fură rostite cu atâta gravitate, încât îi surprinseră pe cei de faţă; şi cum domnul de Duras îşi îngădui totuşi să spună că nu crede acest lucru, Ludovic adăugă:

— Află, domnule, că omul ăsta mi-a vorbit despre un lucru care mi s-a întâmplat în urmă cu douăzeci de ani, pe care nu-l ştie nimeni, fiindcă n-am vorbit nimănui despre

el.

Şi acum iată şi adevărul descoperit de cei care nu s-au lăsat induşi în eroare tot atât de uşor ca Ludovic de minciunile unui potcovar şmecher şi pus pe căpătuială.

Doamna de Maintenon avea o foarte bună prietenă – o anume doamnă Armond, văduvă săracă şi slută care trăia la Marsilia; împreună cu ea ticluise această punere în scenă, ca să-l determine pe rege s-o proclame regină. Doamna Armond, care îl cunoştea bine pe potcovarul ce urma să joace rolul principal în această afacere, îl instrui pe acesta, povestindu-i şi întâmplarea petrecută în urmă cu douăzeci de ani – pe care Ludovic i-o istorisise totuşi favoritei sale – după care îl trimise la Versailles. Potcovarul, un tip de şarlatan cum găseai cu zecile pe vremea aceea, îşi jucă atât de bine rolul, încât se umplu de bani şi din partea favoritei şi din partea regelui. Secretul împărtăşit lui Ludovic era, fireşte, rugămintea Mariei-Tertza de a o proclama regină a Franţei pe doamna de Maintenon. Regele aproape că se şi hotărâse să facă acest lucru, când Fenelon şi Bossuet îi reamintiră de cuvântul dat răposatului Louvois. Aceasta a fost de altfel ultima încercare făcută de favorită de a fi proclamată regina Franţei.

„Căci – spune Samt-Simon – *şi-a dat, în sfârşit, seama că nu va avea sorţi de izbândă şi atunci a preferat să-şi înăbuşe în sinea ei această dorinţă, ca nu cumva să-l supere pe rege cu insistenţele şi să caşte astfel o prăpastie între ei. Regele îi fu recunoscător pentru această purtare plină de chibzuinţă şi-şi dublă afecţiunea, consideraţia şi încrederea în* ea”.

Dar, deşi nevastă de rege, doamna de Maintenon nu era scutită de necazuri. Aceste necazuri îi erau pricinuita mai ales de fratele ei, contele d’Aubigne care – cu toate că nu fusese niciodată decât un modest căpitan de cavalerie – vorbea fără încetare despre meritele sale militare, susţinând sus şi tare că i se făcea o nedreptate cumplită câtă vreme nu i se înmâna bastonul de mareşal al Franţei.

— E adevărat, adăuga el, că aş prefera echivalentul

acestei funcţii în bani!

Acest frate îi făcea surorii sale mii de reproşuri că nu-l făcuse duce, sau pair. Sau ministru în consiliul statului; se plângea peste tot că soră-sa nu făcuse nimic pentru el, deşi fusese guvernator în Belfort, apoi în Aignes-Mortes, apoi în provincia Berrg. Pe deasupra, era foarte îngâmfat, foarte egoist şi foarte destrăbălat. Alerga după toate fustele care-i ieşeau în cale, lua peste picior pe toată lumea, iar lui Ludovic nu voia să-i spună decât „cumnate”. Vă daţi seama cât de mult o stingherea pe doamna de Maintenon un om cu o asemenea fire şi cu purtări atât de neruşinate. Aşa că neavând încotro, luă hotărârea să se scuture de o asemenea povară. Singura metodă prin care putea să-l aducă la sentimente mai bune era să-l lase fără parale. Căci în ciuda ţinuturilor pe care le avea în stăpânire şi a caselor pe care le poseda, era veşnic în căutare de bani, pe care-i risipea cu o uşurinţă neînchipuită. Cum rămânea fără bani, cum se întorcea la soră-sa cuminţit şi spăsit, ca un şcolar care a făcut o poznă şi care aşteaptă să fie iertat. Soră-sa îl punea atunci să jure că se va cuminţi, el făgăduia tot ce voia ea, înşfăca banii şi o lua de la capăt cu nesocotinţele.

Dar iată că într-o zi, când veni din nou la soră-sa după bani, aceasta puse piciorul în prag şi-i spuse că nu va mai vedea un sfanţ de la ea dacă nu se va căi stând o lună de zile într-o mănăstire, unde să se roage şi să încerce să-şi spele măcar o parte din păcate. Strâns cu uşa, contele n-avu încotro şi intră pentru o lună la Saint-Sulpice, mai ales că doamna de Maintenon îi făgăduise, drept răsplată pentru căinţa lui, douăzeci şi cinci de mii de livre, în ziua când va ieşi din mănăstire.

După ce trecu luna şi i se înmânară banii, se pregăti s-o şteargă din confreria de la Saint-Sulpice. Decanul însă, care primise anumite porunci de la doamna de Maintenon, îi dădu un însoţitor, cu porunca să se ţină după el, ca o umbră. Într-o zi, contele exasperat, puse mâna pe bietul om şi-l bătu măr. Contele fu pedepsit de decanul mănăstirii să stea şase săptămâni închis într-o chilie. După asta i se

dădu un alt însoţitor şi la fiecare nouă ispravă iar era ferecat în chilie, aşa că bietul conte era mai mult închis decât liber, spre bucuria surorii sale, care începu să răsufle ceva mai uşurată.

Acum să ne întoarcem la căsătoria pe care am pomenit-o mai înainte şi despre care n-am spus decât câteva cuvinte: căsătoria ducelui de Bourgogne cu mica prinţesă de Savoia. Imediat după încheierea tratatului de pace, ducele de Savoia îşi trimise fata, în vârstă de numai unsprezece ani, în Franţa. În 16 octombrie 1696, mica prinţesă puse piciorul pe pământul francez şi fu condusă la locuinţa care i se rezervase. După trei zile, se despărţi de toată Curtea italiană care o condusese, afară de cameristă şi de medicul ei. Apoi fu luată în primire de Curtea franceză. Prin toate oraşele pe unde trecu fu ovaţionată ca o mică regină, slujită cu mult respect, mâncând singură, servită la masă de ducesa de Lude.

Duminică 4 noiembrie 1696, regele, Marele Delfin şi Domnul se îndreptară spre Montargis spre a o întâmpina. La ora şase seara, regele o conduse în apartamentul pus la dispoziţia ei şi unde îi fură prezentaţi Marele Delfin, Domnul şi ducele de Chartre. Mica prinţesă, foarte vioaie, foarte politicoasă, fusese foarte bine instruită de tatăl ei, atât în privinţa regelui cât şi a tuturor persoanelor mai importante de la Curte. Se purtă deci aşa cum fusese învăţată, şi regele fu mai mult decât încântat de manierele elegante şi pline de respect ale prinţesei, de vorba chibzuită, de spiritul şi de gingăşia ei. A doua zi, la ora cinci, ajunseră la Fontainebleau şi intrară în „Curtea calului alb”. Toată nobilimea era adunată la picioarele „Scării în potcoavă”. Regele o conduse pe mica prinţesă – pe care după expresia lui Saint-Simon *„părea că o scosese din buzunarul jiletcii sale”* – până în apartamentul care-i fusese rezervat. Apoi Ludovic aduse la cunoştinţa celor de faţă că mica prinţesă se va numi, începând din acea clipă, doamna contesă de Bourgogne sau mai pe scurt, Prinţesa; că va mânca singură, servită la masă de ducesa de Lude; că nu va fi înconjurată decât de persoanele pe care i le va

alege el; că Prinţesa făcea parte – de acum încolo – din familia regală, şi că ducele de Bourgogne o va putea vizita doar o dată la cincisprezece zile, iar fraţii săi o dată la o lună.

În 8 noiembrie, Curtea sosi la Versailles. Prinţesei i se dădu apartamentul răposatei Maria-Tereza. După opt zile, mica ducesă de Bourgogne îi fermecase pe toţi cu felul ei de a fi; regele căpătă o mare slăbiciune pentru ea, începu s-o iubească mai mult chiar decât dacă i-ar fi fost fiică şi-i spunea tot timpul „*nepoată*”. Doamna de Maintenon o îndrăgi şi ea, mai ales că fetiţa avusese fericita inspiraţie de a-i spune „*mătuşă*” şi de a o îmbrăţişa cu dragoste.

În ziua când copila împlini doisprezece ani, se oficie căsătoria ei cu ducele de Bourgogne. Evenimentul se petrecu într-o sâmbătă, în ziua de 7 septembrie 1697.

Cu câteva zile mai înainte, regele îşi exprimase dorinţa ca nunta să fie plină de măreţie şi Curtea împodobită cu ce avea mai de preţ. El însuşi, care de multă vreme nu mai purta decât veşminte foarte simple şi în culori închise, porunci să i se facă, pentru această zi, un costum de culoare deschisă, împodobit de sus şi până jos cu aur şi cu pietre scumpe. Această dorinţă a regelui le-a stimulat în asemenea măsură pe doamnele de la Curte, încât aurul şi argintul nici n-au mai fost băgate în seamă. Acum, toate rochiile lor şiroiau de perle şi de diamante, de rubine şi de smaralde; luxul lor atinsese o asemenea culme, încât regele începu a se căi că-şi exprimase o dorinţă ce prilejuise nişte cheltuieli atât de nesăbuite, declarând că nu-şi închipuise că în Franţa ar putea să existe atâţia bărbaţi nebuni care să se lase ruinaţi de rochiile nevestelor lor.

Deci, aşa cum am mai spus, în ziua de 7 septembrie 1697, la ora douăsprezece, avu loc logodna, iar la ora unu, cununia. Slujba fu făcută de cardinalul de Coislin.

Seara, după banchet, o conduseră pe proaspăta căsătorită în apartamentul ei. După ce toţi bărbaţii fură poftiţi afară din odaie, regina Angliei îi aduse Prinţesei

cămaşa de noapte. Ducele de Bourgogne se dezbrăcă de faţă cu Ludovic – bunicul său – iar cămaşa de noapte îi fu adusă de Iacob al II-lea, regele Angliei. Apoi cei doi copii fură aşezaţi în pat, ducele în dreapta, Prinţesa în stânga. După asta, Ludovic şi Curtea să se retraseră, iar în odaie rămaseră numai tatăl mirelui – adică Marele Delfin – doamnele de onoare ale Prinţesei şi doamna de Lude. După un sfert de ceas, Marele Delfin îşi dădu băiatul jos din Pat, îi îngădui să-şi sărute soţia, apoi îl trimise în apartamentul său. A doua zi, regele se supără foarte tare fiindcă nepotul său cutezase să-şi sărute nevasta, căci cei doi soţi, fiind prea tineri, căsătoria propriu-zisă urma să se consume ceva mai târziu.

De altfel, biata Prinţesă nu fusese prea favorizată de soartă: micul duce era urât şi pe deasupra şi cocoşat. Crescut însă cu grijă de Fenelon, era foarte instruit şi foarte spiritual. În plus, era cucernic, blând şi milos. Când văzu că – în ciudia cusururilor sale – mica lui nevastă îl iubeşte, dragostea lui se schimbă cu timpul într-o adevărată adoraţie. La câteva zile după nuntă, în timpul uneia dintre acele vizite îngăduite de rege, prinţesa îi mărturisi că un astrolog vestit îi prezisese că se va mărita cu un prinţ din casa regală a Franţei, dar că va muri la vârstă de douăzeci şi şapte de ani.

— Dacă mi s-ar întâmpla o asemenea nenorocire, zise ea, cu cine te vei însura, domnule?

— Nu te gândi la aşa ceva, răspunse ducele, căci dacă vei muri înaintea mea, după opt zile voi muri şi eu!

Şi bietul duce se ţinu de cuvânt: ducesa – după cum vom vedea – muri în 12 februarie 1712, iar ducele în 18 ale aceleiaşi luni.

Capitolul XLIII

1700-1701

Noul testament al regelui Spaniei. — Sfatul papei Inocenţiu al XII-lea. — Franţa este, în sfârşit, preferată

Austria. — Moartea lui Carol al II-lea. — Deschiderea testamentului. — Purtarea l-ai Ludovic. — Ducele de Anjou este recunoscut rege al Spaniei. — O recepţie la Meudon. — Sfârşitul lui Karine. — Cauza morţii sale. — Naşterea lui Voltaire.

Am văzut mai înainte că regele Carol al II-lea alesese ca moştenitor al monarhiei sale pe prinţul Leopold de Bavaria. De îndată ce acest testament a fost divulgat, cardinalul de Porto-Carrero l-a anunţat pe marchizul de Harcourt, ambasadorul Franţei, care l-a trimis imediat la Paris pe domnul Ingleville cu această veste. Auzind-o, Ludovic al XIV-lea n-a părut nici surprins, nici nemulţumit. Dar nu acelaşi lucru se petrecu şi cu împăratul Austriei, care avu ghinionul şi durerea de a-l pierde pe tânărul prinţ de Bavaria; bietul copil murise – după toate probabilităţile – în acelaşi chip ca şi regina Spaniei, adică otrăvit.

Tânărul prinţ murind, regele Carol al II-lea se văzu pus într-o mare încurcătură, fiindcă, obligat de sănătatea lui şubredă să facă de îndată o nouă propunere – nu ştia asupra cui să se fixeze. Porto-Carrero, consilierul său, îl sfătui să se pronunţe în favoarea lui Filip de Anjou, cel de al doilea fiu al Marelui Delfin şi deci nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Cum lui Carol al II-lea nu-i surâdea această propunere, se hotărî să-l consulte pe Papa Inocenţiu al XII-lea. Îi scrise deci Papei o scrisoare lungă, în care îl ruga să-l sfătuiască ce să facă. Papa – care era şi el foarte bolnav, îi răspunse că singurii şi adevăraţii moştenitori ai tronului Spaniei nu erau şi nu puteau fi decât copiii Marelui Delfin; că prinţii din casa de Austria n-aveau niciun drept la această moştenire şi că dacă voia într-adevăr să dea dovadă de înţelepciune şi de dreptate, nu mai trebuia să stea nicio clipă în cumpănă, ci să-l numească moştenitor pe Filip de Anjou.

De îndată ce primi acest răspuns, Carol al II-lea trecu la întocmirea testamentului, pe care-l scrise, îl semnă şi-l parafă cu mâna lui, arzându-l pe ce-l făcut mai înainte în favoarea prinţului de Bavaria; se înţelege că toate aceste

treburi se făcură în cel mai mare secret. Cel de al doilea testament fusese făcut la timp, pentru că la câteva zile după ce-l semnase, adică în 1 noiembrie 1700, regele muri.

De îndată ce-şi dădu duhul, se puse problema deschiderii teştamentului. Secretul fusese păstrat cu atâta străşnicie, încât toată lumea aştepta cu răsuflarea tăiată să audă numele moştenitorului. Escurialul era plin de miniştri, de curteni şi mai ales de ambasadori, care trăgeau peste tot cu urechea doar, doar vor putea afla ceva înaintea celorlalţi. Domnul de Blecourt, însărcinatul cu afaceri al Franţei, stătea şi el ca toţi ceilalţi, în anticameră, alături de domnul de Harach, ambasadorul Austriei şi cât mai aproape de uşa cabinetului unde se citea testamentul, ca să afle printre primii, vestea.

Cel dintâi care ieşi din cabinet fu domnul de Abrantes, era un om fin şi ironic, care nu-l putea suferi pe domnul de Harach, toată lumea se năpusti spre el să afle cine era moştenitorul. El însă, după ce-l căută cu ochii pe domnul de Harach, se îndreptă spre el şi, râzând fericit, i se adresă cu cuvintele:

— Ah, domnule conte, ce bine-mi pare că vă văd! Bucuria mea este cu atât mai mare, cu cât... (aici făcu o pauză) cu cât am plăcerea să vă văd... (o nouă pauză) să vă văd pentru ultima oară şi să-mi iau adio şi de la dumneavoastră şi de la augusta casă de Austria!

Apoi, lăsându-l pe contele de Harach cu gura căscată de uimire în urma unui asemenea „*compliment*", se întoarse spre ceilalţi curteni şi le spuse clar şi răspicat:

— Domnilor, am plăcerea să vă anunţ că ducele de Anjou a fost ales rege al Spaniei! Trăiască regele Filip al V-lea!

Şi, făcându-şi drum prin mulţimea uluită de o asemenea veste, dispăru. Domnul de Blecourt ieşi şi el şi se duse acasă ca să-i scrie lui Ludovic. În clipa când termină scrisoarea, un slujbaş de la Consiliu îi aduse o copie a testamentului, pe care-o puse alături de scrisoare. Marţi, 9 noiembrie 1700, scrisoarea ajunse în mâinile regelui. De îndată ce primi această veste, regele îşi pofti

întreg consiliul în apartamentul doamnei de Maintenon. Consiliul dură de la trei până la şapte seara, iar după ce miniştrii plecară, regele mai lucră încă trei ceasuri cu domnii de Torcy şi de Barbezieux. A doua zi, avură loc alte două consilii, tot la doamna de Maintenon. Deşi discuţiile ţinuseră multe ceasuri, nu răsuflă nimic până duminică 14 noiembrie, când domnul de Torcy – după ce stătuse multă vreme de vorbă cu regele – îl anunţă pe ambasadorul Spaniei ca a doua zi seara să fie la Versailles. Luni 15 noiembrie, regele plecă în cursul dimineţii la Fontainbleau, iar la ora patru după-amiază se întoarse la Versailles. Seara îl primi pe ambasadorul Spaniei, cu care stătu îndelung de vorbă în cabinetul său, de unde ambasadorul se zice că ar fi ieşit lac de sudoare. În sfârşit, marţi, după ce se sculă, regele îl pofti din nou pe ambasador în cabinetul său unde se afla şi ducele Anjou, pe care regele i-l prezentă, spunându-i:

— Domnule, iată-l pe ducele de Anjou, pe care de acum încolo îl vei saluta ca pe regele dumitale!

Imediat după asta porunci să se deschidă ambele canaturi ale uşii şi, poftind înăuntru pe toată lumea care se afla afară, spuse, punând mâna dreaptă pe creştetul nepotului său:

— Domnilor, îl aveţi în faţa dumneavoastră pe regele Spaniei. Răposatul rege i-a recunoscut prin testau dreptul de a domni în această ţară. Asta a fost voinţa cerului, în faţa căruia mă plec cu bucurie şi cu smerenie.

Apoi, întorcându-se către Filip, adăugă:

— Să fii un rege bun şi să ţii cu poporul tău! Dar să-ţi aduci întotdeauna aminte că eşti francez şi să păstrezi legăturile cu ţara unde te-ai născut. În felul acesta îi faci fericiţi şi pe spanioli şi pe francezi şi ai să menţii pacea în Europa!

În aceeaşi zi se hotărî ca în 1 decembrie regele Spaniei să plece la Madrid, însoţit până la frontieră de cei doi fraţi ai săi; domnul de Beauvilliers, preceptorul său, avea să fie şeful întregii suite ce trebuia să-l conducă pe

tânărul rege: prinţi, curteni, gărzi, trupe, ofiţeri, slujitori şi slugi; dacă preceptorul se îmbolnăvea sau murea se drum, urma să fie imediat înlocuit de domnul duce de Noailles, mareşal al Franţei. Se înmână apoi câte cincizeci de mii de livre fiecăruia dintre cei doi şefi, ca să aibă pentru cheltuielile călătoriei.

Totul se petrecu aşa cum prevăzuse Ludovic, cu excepţia datei plecării, care fu amânată cu trei zile.

Pe data de 2 decembrie, Filip se duse la Meudon să-şi ia rămas bun de la tatăl său. Întreaga Curte a Delfinului fu anunţată să fie de faţă la această solemnitate. Doamna ducesă, sora vitregă a Marelui Delfin, la care acesta ţinea foarte mult, îşi convinse fratele ca la solemnitate să participe şi mama ei, doamna de Montespan. Delfinul consimţi bucuros, mai ales că prin această invitaţie putea împuşca doi iepuri dintr-odată: să îndeplinească rugămintea surorii sale şi s-o înfurie pe doamna de Maintenon, care nu fusese niciodată invitată să treacă pragul palatului de la Meudon.

Doamna de Montespan se retrăsese de multă vreme de la Curte, alungată – după cum se ştie – de propriul ei fiu, ducele de Maine, care-i spusese răspicat că prezenţa ei la Versailles constituia un afront adus doamnei de Maintenon. Plângând cu hohote, fosta favorită se retrăsese la mănăstirea Saint-Joseph, clădită de ea.

În sfârşit, doamna de Montespan fu invitată la Meudon. Când fu anunţat regele, biata femeie – simţind cum i se moaie picioarele – voi să se retragă. Dar doamna de Montmorency, prietena ei, n-o lăsă să plece.

— De ce te temi de rege, doamnă? spuse ea. Majestatea-sa va fi, dimpotrivă, încântat să te vadă! De altfel cred că i-ar plăcea şi lui să-i fie din când în când necredincios bătrânei sale favorite. În ce mă priveşte, află, doamnă, că amărăciunea pe care-o va încerca baborniţa de Maintenon, mă va face să întineresc cu zece ani. Dacă aş fi în locul dumitale, l-aş ruga pe rege să-mi încredinţeze slujba de supraintendentă pe lângă bătrâna lui nevastă!

De-abia isprăvi doamna de Montmorency de spus

aceste vorbe şi iată că regele îşi şi făcu apariţia. După ce-i adresă câteva cuvinte ambasadorului Spaniei, care-l însoţea pe ducele de Anjou, începu să facă înconjurul apartamentului, invitându-le pe doamne să se aşeze. După câteva cuvinte schimbate cu ducesa de Bourgone, apoi cu fiica sa, doamna ducesă, se opri în faţa doamnei de Montespan care, palidă şi tremurând, abia se ţinea să nu leşine.

— Doamnă, îi spuse el după ce-o privi câteva clipe, eşti la fel de proaspătă şi de frumoasă ca şi odinioară. Nădăjduiesc de asemenea că eşti şi fericită!

— Sunt într-adevăr, sire, răspunse doamna de Montespan, pentru că am onoarea şi bucuria de a aduce un respectuos omagiu majestăţii-voastre.

Regate îi luă mâna, i-o sărută, apoi trecu mai departe. Când ajunse destul de departe ca să n-o poată auzi, doamna de Bourgogne o întrebă pe doamna de Montespan de ce părăsise Curtea.

— Vai, doamnă, nu eu am părăsit-o, ea m-a părăsit pe mine!

Aceasta a fost ultima întâlnire a regelui cu doamna de Montespan.

La scurt timp după asta, toate puterile Europei, în afară de Austria, îl recunoscură pe Filip, care fu proclamat rege al Spaniei în 24 noiembrie 1701.

În timpul perioadei ce se scursese şi în care se petrecuseră evenimentele pe care le-am relatat, Racine – care îi supravieţuise cu douăzeci şi şase de ani lui Molière – muri şi el. După ce s-a bucurat multă vreme de favorurile regelui şi ale doamnei de Maintenon – pentru care a scris *Aihalie* şi *Esther,* a murit în plină dizgraţie. Şi iată din ce cauză. Funcţia sa de istoriograf al regelui îi îngăduia să stea adesea de vorbă cu Ludovic şi cu noua lui nevastă. Într-o seară, în timp ce se afla în această augustă companie, după ce vorbiră despre teatru şi operă, discuţia alunecă asupra comediei. Regele, care nu mai participase de multă vreme la un spectacol, se informă ce piese se mai jucau, ce actori buni mai apăruseră, după care îl întrebă pe

Racine de ce decăzuse comedia atât de mult.

— Din cauză că nu mai avem piese noi, răspunse Racine, şi suntem nevoiţi să apelăm la dramaturgii de odinioară şi mai ales la Scarron, care a fost cel mai slab dintre toţi şi pe care niciun teatru nu mai vrea să-l pună în scenă şi niciun actor să-l mai joace!

La aceste vorbe doamna de Maintenon roşi puternic, nu pentru că Racine atacase reputaţia literară a primului ei soţ ci pentru că după cincisprezece ani cineva cutezase să rostească acest nume în faţa celui de al doilea soţ. Răceala de gheaţă care urmă după aceste cuvinte îl făcu pe bietul Racine – de altfel foarte distrat din fire – să-şi dea seama de gafa săvârşită. Urmă o tăcere penibilă, de câteva minute, după care regele îl rugă pe Racine să plece, pretextând că avea de lucru. După asta, nici regele nici favorita nu numai că nu-l mai poftiră la ei, dar ori de câte ori se întâlneau cu el, se făceau că nu-l văd. Din acel moment, bietul Racine, care era foarte mândru de favorurile regale, se întristă. Deveni din ce în ce mai abătut, până când în 22 aprilie 1699 îşi dădu sufletul, lăsând cu limbă de moarte să fie îngropat la Port-Royal-des-Champs.

Singurul care mai rămăsese în viaţă din acea pleiadă de scriitori ce se născuseră cam în aceeaşi vreme cu Ludovic, era Boileau Despre aux, fiindcă La Fontaine murise şi el în 13 aprilie 1695.

E adevărat însă că între timp se născuse – în 20 februarie 1694 la Chatenay, lângă Paris – cel care avea să le ia locul şi să se urce pe cea mai înaltă culme a gloriei literare: François-Marie Arouet zis Voltaire.

Capitolul XLIV

1701-1705

Barbezieux; portretul, firea, dezmăţurile şi moartea sa. — Chamillart, originea ciudată a averii sale. — Sfârşitul

lui Iacob al II-lea. — Ultimele sale clipe. — Aprecieri asupra acestui rege. — Declaraţia lui Ludovic al XIV-lea. — Purtarea lui Wilhelm al III-lea, regele Angliei. — Boala acestui prinţ. — Firea sa. — Omul cu masca de fier. — Povestea lui. — Cercetările făcute în legătură cu el. — Presupunerea autorului.

Anul 1701 începu cu moartea lui Louis-Frangois-Marie-Letellier, marchiz de Barbezieux, ministru de război al Franţei.

Era, după cum se ştie, fiul lui Louvois; dar, spre deosebire de tatăl său, pe care noua favorită a regelui nu-l putea suferi, el se bucura din plin de simpatia acesteia, arătându-i întotdeauna o consideraţie deosebită şi un respect fără margini.

Barbezieux era un bărbat cu o înfăţişare trufaşă, cu o figură plăcută şi plin de spirit. Muncea cu o uşurinţă nemaipomenită şi rezolva toate problemele repede şi bine, după care se odihnea. Căci foarte preocupat de treburile sale personale, rezolva în două ceasuri lucruri pe care colegii săi nu izbuteau să le descurce nici într-o zi întreagă. Era tipul de om pe care-l simpatizezi la prima vedere; vorbea cu uşurinţă, dovedea maniere curtenitoare, exprimare aleasă şi totuşi firească; nimeni n-avea un aer mai semeţ şi nu se comporta cu mai multă trufie ca el, deşi nobleţea sa nu era chiar atât de veche. Când îşi punea în cap să placă cuiva, devenea de-a dreptul încântător; când făcea un bine cuiva, îl făcea într-un asemenea mod, încât persoana respectivă îi purta recunoştinţă veşnică; nimeni nu izbutea să pătrundă mai bine ca el miezul unei afaceri, să-şi însuşească toate amănuntele şi s-o rezolve mai repede şi mai mulţumitor. Numai că în afară de zilele lui vesele şi plăcute, Barbezieux, avea şi zilele lui negre. Atunci devenea de o trufie fără margini, cutezător, insolent, vindicativ, gata să jignească pe oricine. Ştia şi el cât de nesuferit era în acele zile, dar singur mărturisea că nu se putea stăpâni. Repezit şi dur din fire, în acele zile devenea brutal şi capabil de orice insultă, de orice act

necugetat. Dacă trăgea prea mult la măsea, ceea ce i se întâmpla destul de des, sau punea la cale vreo escapadă, ceea ce i se întâmpla şi mai des, îl anunţa pe rege că nu putea lucra, fiindcă nu se simţea bine. Ludovic nu se supăra, ştiindu-l atât de harnic şi de priceput, era sigur că-şi va recupera repede timpul pierdut şi, deşi nu se lăsa înşelat de această pretinsă boală, îi trecea cu vederea toate abaterile pentru uşurinţa şi competenţa cu care muncea. Cum era mai mult ca sigur că noua succesiune la tronul Spaniei avea să aducă după sine un lung şi crud război, Barbezieux lucrase pe rupte şi pusese la punct, împreună cu regele, câteva lucruri de mare importanţă pentru viitorul Franţei. După ce isprăvise, în loc să se odihnească, ceru cinci zile de concediu, se închise împreună cu câţiva prieteni în casa pe care-o avea, între Versailles şi Vaucresson, la capătul parcului Saint-Cloud, şi-i trase un chiolhan straşnic. După patru zile, când apăru la Versailles, începu să-l doară atât de tare gâtul, încât abia mai putea vorbi. La început nu dădu atenţie acestei boli, dar după două zile, simţindu-se rău, trimise după doctorul Fagot. Acesta, cu brutalitatea lui obişnuită, îi spuse că nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să-şi scrie testamentul şi să se spovedească. Barbezieux primi vestea cu fruntea sus, îşi făcu testamentul şi muri la numai treizeci şi trei de ani, în mijlocul alor săi, în aceeaşi odaie în care murise şi tatăl său.

De îndată ce regele află această veste, îl chemă imediat pe domnul de Chamillart, pe care cu opt zile mai înainte îl făcuse controlor general al finanţelor. De îndată ce acesta intră în cabinetul său, Ludovic îl anunţă că va prelua şi funcţia lui Barbezieux. Mirat de această nouă favoare care i se făcea, Chamillart voi să renunţe la funcţia primită cu o săptămână mai înainte, dar regele nu fu de acord şi-i răspunse că de mult urmărea să încredinţeze conducerea celor două ministere unei singure persoane, care să le conducă cu o mână fermă. În realitate, această mână fermă n-avea să fie a lui Chamillart, ci a lui.

Într-adevăr, Chamillart avea de ce să se mire de

norocul care dăduse peste el.

Era un bărbat înalt, care mergea clătinându-se, şi a cărui mutră nu vădea nici bunătate, nici blindeţe, nici inteligenţă. Tatăl său, raportor la Consiliul statului, murise în 1675 la Caen. În anul următor, fiul său căpătă funcţia de consilier în Parlament. Cum era sârguincios, muncitor şi nu iubea decât societatea celor serioşi, reputaţia pe care şi-o făcu – de om priceput şi aşezat – îl ajută să treacă din cercul magistraţilor în cel al militarilor. Singura lui calitate, într-adevăr surprinzătoare, consta în faptul că era un as al biliardului. Or, tocmai atunci regele prinsese gust de acest joc, şi iarna, aproape în fiecare seară, făcea nişte partide interminabile când cu domnul de Vendôme, când cu mareşalul de Villeroi, când cu ducele de Grammont. Într-o zi, nu ştiu cine le vorbi celor trei de Chamillart. Aceştia, curioşi să-l vadă cum joacă, îl invitară să facă o partidă cu ei. Chamillart primi, îi bătu pe toţi trei, purtându-se atât de politicos şi de respectuos, încât deşi învinşi, adversarii fură încântaţi. Chiar în aceeaşi seară îi vorbiră regelui despre el. Regele, din cale-afară de curios, îl rugă pe domnul de Vendôme să-l poftească pe Chamillart la Versailles.

Condus în sala de biliard, Chamillart începu prin câteva lovituri greşite; era un mod de a-şi arăta respectul faţă de rege, căruia îi plăcea să creadă că prezenţa sa îi intimida întotdeauna pe oameni. Dar încet, încet, Chamillart se prefăcu a se linişti şi făcu nişte carambolaje atât de iscusite şi de precise, nişte blocări atât de măiestrite, încât Ludovic rămase mut de admiraţie şi din ziua aceea îl pofti la toate partidele de biliard. Odată admis, dificultatea era să se menţină; or, abia acum începu să-şi arate Chamillart adevărata sa iscusinţă. Deşi plăcuse şi regelui şi doamnei de Maintenon, continua să rămână la fel de modest şi de respectuos şi faţă de cei mari, şi faţă de cei de seama lui. Cu toate că era deseori invitat la Versailles, continua să trăiască alături de confraţii lui, muncind cu seriozitate, fără să se îngâmfe şi fără să jignească pe nimeni. Nu după mult, regele îl făcu raportor

la Consiliul statului şi-i dădu o locuinţă la Versailles, lucru nemaiîntâmplat încă unui om de condiţia lui. După trei ani, adică în 1689, regele îl numi intendentul oraşului Rouen. Atunci Chamillart, deşi funcţia era foarte mare, veni plângând să-l roage pe rege să nu-l îndepărteze de lângă sine. Mişcat, regele îi îngădui să vină de trei ori pe an la Versailles, unde să petreacă de fiecare dată câte şase săptămâni. După trei ani de şedere la Rouen, regele îi încredinţa slujba de ministru al finanţelor, pe care o îndeplini până în epoca în care ne aflăm, jucând deseori biliard cu Ludovic, deşi acest joc nu prea mai era la modă. Am văzut cum – atunci când se aştepta mai puţin – fu numit în locul lui Barbezieux.

Cam tot în vremea asta, Iacob al II-lea – ca şi cum n-ar fi aşteptat decât ca Wilhelm să fie confirmat pe tronul Angliei, ca să moară – paraliză. Ludovic al XIV-lea făcu tot ce-i stătu în putinţă ca să-l salveze: îl trimise la băile de la Bourbon-Archambault, îi plăti cu largheţe toate cheltuielile de călătorie, dar după câteva săptămâni bolnavul se întoarse la Paris în aceeaşi stare. În 8 septembrie îl cuprinse o asemenea slăbiciune, încât nimeni nu mai nădăjdui într-o vindecare, în 13, regele veni să-l vadă, dar Iacob abia mai putu deschide ochii. Ludovic se apropie de patul său şi-i spuse că putea să moară liniştit, fiindcă îl va ajuta pe prinţul de Galles să-şi recâştige tronul. Toţi nobilii englezi care se aflau de faţă se aruncară în genunchi în faţa regelui Franţei şi-i mulţumiră cu lacrimi în ochi. Apoi Ludovic trecu alături, unde se afla ex-regina Angliei şi fiul ei, prinţul de Galles, şi făcu şi în faţa lor acelaşi legământ. În 16 septembrie 1701, la ora trei după-amiază, Iacob îşi dădu sufletul. În aceeaşi seară, trupul îi fu depus la benedictinii englezi din Paris, a căror mănăstire se afla pe strada Sfântul-Iacob. Aici, sicriul fu închis într-o capelă unde urma să rămână până ce avea să poată fi transportat la Westminster.

Iacob al II-lea este exemplul cel mai concludent al regalităţii care se cramponează cu înverşunare de aşa-zisul drept divin, în virtutea căruia trebuie neapărat să

domnească. Exilat la Saint-Germain, fără avere personală, fără armată, trăind din mila lui Ludovic al XIV-lea, Iacob al II-lea n-a încetat nici măcar o clipă să se creadă singurul, unicul şi adevăratul rege al Angliei. Pentru el, Wilhelm de Orania – învingător – nu era decât un rebel, iar după ce a fost recunoscut rege – un uzurpator. Până în ultima clipă a vieţii sale, acest urmaş al Stuarţilor, alungat de pe tron, n-a avut decât un singur gând, o singură dorinţă: să-şi recapete tronul.

Moartea socrului său îl găsi pe Wilhelm la reşedinţa sa din Loc, în Olanda. Tocmai se aşezase la masă, înconjurat de o mulţime de prinţi germani, când i se aduse la cunoştinţă, odată cu moartea lui Iacob, şi legământul făcut de Ludovic la patul muribundului, de a-l ajuta pe fiul acestuia să se aşeze pe tronul Angliei. Wilhelm se înroşi ca racul, îşi îndesă furios pălăria pe cap, apoi dădu imediat ordin ca Poussin, ambasadorul Franţei, să fie alungat din ţară. Pe urmă, cum Iacob al II-lea era totuşi socrul său, porunci ca toată lumea să poarte doliu violet. Apoi se apucă să ducă la bun sfârşit acea formidabilă Ligă numită mai târziu Marea Alianţă; după ce-şi puse la punct treburile în Olanda, se întoarse în Anglia, ca să ceară bani Parlamentului. Dar de îndată ce ajunse la Londra, se îmbolnăvi; dându-şi seama de gravitatea bolii sale, se strădui o vreme să şi-o ascundă. Chiar şi atunci când abia mai putea răsufla şi când curtenii credeau în fiece clipă că are să se sufoce, Wilhelm continua să lucreze în cabinetul lui, cu o dârzenie rar întâlnită şi o voinţă neînduplecată. În sfârşit, în 19 martie 1702, muri, în vârstă de cincizeci şi doi de ani, nelăsând în urma lui niciun urmaş.

Prinţesa Ana, cumnata lui – cea de a doua fiică a lui Iacob, măritată cu prinţul George al Danemarcei – fu repede proclamată regină.

Pentru că Wilhelm al III-lea a fost una dintre figurile marcante ale epocii sale, să încercăm a-i schiţa portretul.

Wilhelm al III-lea a fost prototipul omului puternic şi inteligent; prinţ prin naştere, a ajuns general; odată general, nu i-a mai plăcut să fie un simplu prinţ şi a

devenit rege; ca militar, a luptat cu succes împotriva lui Conde, Turenne şi Luxembourg; ca om politic, a luptat în mod constant împotriva lui Colbert, Louvois şi Ludovic al XIV-lea. Geniul său l-a ajutat să cucerească autoritatea supremă de Stathouder în Olanda, coroana Stuarţilor în Anglia şi să se impună întregii Europe. Viaţa lui n-a fost decât o luptă surdă şi tristă, dar laborioasă, din care poate că n-ar fi ieşit învingător, dacă n-ar fi fost un implacabil reprezentant al calvinismului. În sfârşit, Wilhelm al III-lea n-a fost atâta urmagul lui Iacob al II-lea, cât mai curând continuatorul lui Cromwell.

Aproape în aceeaşi vreme în care cei doi regi morţi erau consemnaţi de istorie, preotul bisericii Saint-Paul din Paris făcea în registrul său această simplă însemnare a morţii unuia dintre deţinuţii de la Bastilia:

„În anul 1703, în 19 noiembrie, a murit la Bastilia Marchialy; a *fost înmormântat în cimitirul Saint-Paul în 20 ale aceleiaşi luni, în prezenţa domnului Rosarger, maior, şi a domnului Reilhe, chirurgul Bastiliei, care au semnat şi actul de* deces”.

Acest Marchialy se zice că nu era altul decât acel faimos personaj cunoscut sub numele de *Omul cu masca de fier*, de care s-a ocupat foarte puţin epoca lui Ludovic, dar în jurul căruia s-a făcut multă zarvă mai târziu. Primul care a dat alarma în legătură cu acest personaj a fost Voltaire. Să spunem şi noi, la rândul nostru, câteva cuvinte despre el.

Să începem cu nişte lucruri pozitive, adică cu cifrele şi datele pe care ni le dă istoria; după certitudini, vom veni cu ipotezele.

Omul cu masca de fier a apărut la Pignerol între 2 martie 1680 şi 1 septembrie 1681, fără să se poată arăta cu precizie nici ziua, nici luna când a fost adus aici. Imediat, domnul de Saint-Mars, guvernatorul acestei fortăreţe, fiind numit guvernator la Exilles, l-a luat pe prizonier cu sine; în 1687, Saint-Mars devenind guvernatorul insulei Sainte-Marguerite, l-a târât din nou pe captiv după el. Se mai păstrează şi azi o scrisoare a

acestui guvernator adresată lui Louvois, în care se spune printre altele:

„Am dat asemenea ordine în ce priveşte paza prizonierului meu, încât sunt gata să-mi asum orice răspundere în legătură cu siguranţa sa...”

Domnul de Saint-Mars, aşa cum arată acest fragment de scrisoare pe care-l înfăţişăm cititorilor noştri, dădea într-adevăr o atenţie cu totul deosebită pazei acestui prizonier. Ca să fie cât mai sigur că n-o să-i scape, pusese să se construiască o odaie specială, care n-avea decât o singură fereastră ce dădea spre mare, prevăzută cu două rânduri de gratii groase şi situată la o înălţime de vreo cincisprezece picioare. Domnul de Saint-Mars intra foarte rar în celula prizonierului său, fiindcă de câte ori intra, era obligat să închidă uşa în urma lui şi-i era frică să nu tragă careva cu urechea la ce se discuta înăuntru, în ultima vreme luase obiceiul să rămână în prag fiindcă aşa putea vedea orice persoană care se ivea la un capăt sau la celălalt al coridorului.

Într-o zi, pe când discuta astfel cu prizonierul, fiul unuia dintre prietenii săi, căutându-l pe guvernator prin toată clădirea, ca să-i ceară o barcă, îl zări stând în pragul acelei odăi. Cum discuţia era foarte însufleţită, guvernatorul nu-l văzu şi nu-l auzi pe băiat decât atunci când fu la doi paşi de el. Saint-Mars trânti cu putere uşa şi, palid ca un mort, îl întrebă pe băiat ce anume auzise din discuţie. Acesta îi demonstră că, din locul unde se afla, i-ai fi fost cu neputinţă să audă ceva. Abia atunci îşi veni şi guvernatorul în fire. Dar chiar în aceeaşi zi îl pofti pe băiat să plece acasă, scriindu-le părinţilor şi din ce pricină fusese obligat să-l trimeată atât de repede la ai săi şi încheind astfel:

„Puţin a lipsit ca această întâmplare să-l coste viaţa pe fiul vostru. Mă grăbesc să vi-l trimit acasă, de teamă să nu facă vreo nouă imprudenţă”.

Se înţelege că pe cât de straşnic îl păzea domnul de Saint-Mars pe captiv, tot pe-atât de mult dorea acesta să scape din lemniţă. Dintre tentativele încercate, două ne-au

fost transmise în toate amănuntele.

Într-o zi, *Omul cu masca de fier* scrise cu un cui câteva rânduri pe dosul unei farfurii de argint, în care avea obiceiul să mănânce, şi-o aruncă, printre gratiile ferestrei. Un pescar, găsind farfuria pe mal şi socotind că nu putea proveni decât din argintăria de la castel, o aduse guvernatorului, care examinând-o cu atenţie, citi cu groază rândurile scrise pa ea.

— Ai citit ce scrie aici? îl întrebă guvernatorul pe pescar.

— Nu ştiu să citesc, răspunse acesta.

— A mai văzut şi altcineva farfuria asta?

— Nimeni. Cum am găsit-o am şi adus-o excelenţei-voastre, ascunzând-o sub vestă de teamă să nu cumva să fiu învinuit că am furat-o.

Saint-Mars rămase o clipă pe gânduri, apoi spuse:

— Du-te, omule, şi mulţumeşte lui Dumnezeu că nu ştii să citeşti!

A doua întâmplare l-a avut ca erou pe un biet ucenic al unui felcer. În timp ce se scălda, băiatul văzu plutind la doi paşi de el o cămaşă albă, din pânză foarte fină, pe care prizonierul – cu ajutorul unui os de pui muiat într-un amestec de clei, funingine şi apă – îşi scrisese povestea. Bietul ucenic aduse cămaşa, guvernatorului. Guvernatorul îi puse aceeaşi întrebare pe care i-o pusese şi pescarului. Ucenirul ştia să citească. Domnul de Saint-Mars nu spuse nimic şi-l trimise pe băiat acasă; dar a doua zi dimineaţa ucenicul fu găsit mort în patul său.

În 1698, domnul de Saint-Mars primi ordinul de a-şi transfera prizonierul la Bastilia. Se înţelege că, pentru această călătorie de două sute patruzeci de leghe, precauţiile fură dublate. *Omul cu masca de fier* fu vârât într-o litieră precedată de trăsura domnului de Saint-Mars şi înconjurată de o mulţime de călăreţi care, la cea mai mică încercare a prizonierului de a fugi, aveau ordinul să tragă. Trecând pe lângă una dintre moşiile sale numită Palteau, guvernatorul făcu un popas de o zi şi o noapte. Masa li se servi într-o sală scundă, ale cărei ferestre

dădeau în curte. Prin acele ferestre, câteva slugi îi zăriră pe guvernator şi pe captiv. Numai că acesta din urmă fusese aşezat cu spatele spre fereastră. Era un bărbat înalt, îmbrăcat în cafeniu, iar pe fată avea o mască, de sub care scăpaseră câteva şuviţe de păr alb. Domnul de Saint-Mars, care stătea în faţa lui, avea – de o parte şi de alta a farfuriei – câte un pistol încărcat. Îi servea un singur valet, care închidea imediat uşa după el ori de câte ori intra sau ieşea din odaie. Noaptea, guvernatorul porunci să-i fie pus un pat în odaia prizonierului, pat pe care şi-l aşeză de-a curmezişul uşii. În sfârşit, călătorii ajunseră, în 18 septembrie 1698, la Bastilia. *Omul cu masca de fier* fu imediat condus într-o odaie din turnul Basimiere. De îndată ce se întunecă, domnul Dujonca, pe atunci guvernator al Bastiliei, îl mută în cea de a treia odaie din turnul Bertaudiere

„Care odaie – spune domnul Dujonca în *Jurnalul* său – *fusese mobilată cu tot confortul, ba chiar cu oarecare lux”.*

Masa i-o servea chiar guvernatorul în persoană, care – după ce captivul mânca – aduna cu grijă toată vesela. Prizonierul rămase închis aici până în 19 noiembrie 1703, dată la care, după cum am văzut, s-a săvârşit din viaţă. La ziua însemnată cu această dată, în *Jurnalul* domnului Dujonca se pot citi următoarele:

„Prizonierul necunoscut care purta tot timpul pe faţă o mască de catifea neagră (dar, ne întrebăm noi, dacă purta tot timpul o mască de catifea de ce i se spusese Omul cu masca de fier?) *venind ieri de la slujbă nu s-a simţit prea bine. Astăzi, la ora zece seara, fără să fi fost grav bolnav, a fost găsit mort în patul său. Va fi înmormântat mâine, marţi 20 noiembrie, la ora patru după-amiază, în cimitirul Saint-Paul din parohia noastră. Înmormântarea sa a costat patruzeci de livre*”.

Dar ceea ce nu mai spune nici *Jurnalul* de la Bastilia, nici registrul bisericii Saint-Paul e faptul că precauţiile care au fost luate faţă de acest prizonier în tot timpul vieţii sale au continuat şi după moarte. Chipul i-a fost desfigurat cu vitriol, ca în caz de dezgropare să nu-l mai poată

recunoaşte nimeni, cu atât mai mult cu cât s-a spus că semăna ca două picături de apă cu regele. Mobilele i-au fost arse, podeaua desfăcută, toate colţişoarele scotocite şi răsscotocite; pereţii au fost văruiţi din nou, tavanul cercetat cu grijă ca nu cumva prizonierul să fi ascuns pe undeva vreun bileţel în care să fi arătat cine era în realitate.

Când, în 14 iulie 1789 Bastilia a capitulat în faţa tunurilor revoluţiei, prima grijă a învingătorilor a fost să-i salveze pe cei în viaţă. N-au mai găsit în sinistra fortăreaţă decât opt prizonieri, căci toţi ceilalţi fuseseră transportaţi pe ascuns în celelalte închisori de stat. Apoi, după interesul pentru cei vii, a urmat curiozitatea pentru cei morţi.

Printre umbrele care s-au ridicat dintre ruinele fumegânde ale Bastiliei, cea mai mare, cea mai sumbră, a fost năluca *Omului cu masca de fier.* Curioşii au dat fuga în turnul Bertaudiere, unde se ştia că stătuse timp de cinci ani misteriosul captiv. Dar toate cercetările au fost zadarnice. Până şi din registrul închisorii, foaia care purta data de 19 noiembrie 1703, data morţi prizonierului, fusese ruptă.

Napoleon se strădui şi el să dezlege secretul *Omului cu masca de fier,* dar toate cercetările s-au soldat cu acelaşi eşec ca şi cele întreprinse în 1789.

Din lipsă de dovezi, oamenii au început să se lanseze în tot soiul de presupuneri.

Richelieu pretindea că *Omul cu masca de fier* era fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea. Noi, departe de a avea pretenţia că am elucidat acest mister, presupunem că în realitate era vorba de primul copil din flori al Anei de Austria şi al lui Mazarin, a cărui naştere – cine ştie din ce motive – nu putuse fi declarată.

Capitolul XLV

1705 – 1709

Puterile Europei se declară împotriva lui Ludovic al XIV-lea. — Marea Alianţă. — Duşmanii şi aliaţii Franţei. — Boala Marelui Delfin. — Sfârşitul Domnului, fratele regelui. — Firea acestuia. — Privire asupra operaţiilor de război. — Villeroi. — Vendôme, portretul său. — Jean Cavalier. — Vizita sa la Versailles. — Sfârşitul războiului civil din Cevennes. — Ultimele clipe ale doamnei de Montespan. — Foametea din 1710. — Zeciuiala. — Sfârşitul părintelui la Chaise. — Le Tellier, succesorul său. — Nenorocirile Franţei.

Urcarea lui Filip al V-lea pe tronul Spaniei a fost una dintre cele mai mari catastrofe, care a rupt, într-un ceas, echilibrul unei bune părţi din omenire. Europa era demult convinsă că Ludovic al XIV-lea se străduia să ducă la bun sfârşit ceea ce nu izbutise să desăvârşească regele Carol Quintul, adică acea monarhie universală, visată de Alexandru cel Mare în Orient şi de Carol cel Mare în Occident. Unirea Franţei cu Spania, care se făcuse – după spusele lui Ludovic al XIV-lea – *„ştergând Pirineii de pe harta lumii”,* speriase de moarte puterile europene, care-şi dădură seama că regele Franţei avea acum toate şansele să reuşească în acel faimos proiect de monarhie universală. Când Carol Quintul voia să-i pedepsească pe gantezii revoltaţi sau să ţină un consiliu la Koln ori la Ratisbonne, era obligat să-l roage pe duşmanul său, Francisc I, să-l lase să treacă prin ţinuturile sale sau să se urce într-una din galerele sale cu sute de vâslaşi, lăsându-se în voia capriciilor Mediteranei, care-l mai făcuse o dată să eşueze pe coastele Algerului.

Ludovic al XIV-lea dimpotrivă, având acum Spania aliată sau mai bine-zis vasală, putea ajunge oricând – prin Ţările-de-Jos – în Germania; prin Gibraltar – în Africa; prin Neapole şi Sicilia – în Orient; şi toate astea fără a mai pune la socoteală cele două Americi, acea Lume Nouă descoperită după Indii, din care se revărsau bogăţii fără seamăn. Iată de ce duşmanul înverşunat al lui Ludovic,

Wilhelm al III-lea, aţitind pe toată lumea împotriva Franţei, iniţiase înainte de a muri acea Ligă numită Marea Alianţă. Scopul acestei Alianţe era să pună pe tronul Spaniei pe arhiducele Carol, fiul împăratului, sau – dacă nu izbuteau să-l înlăture pe Filip al V-lea – cel puţin să instituie, în jurul Franţei şi Spaniei, un fel de cordon militar, care să nu poată fi niciodată trecut de ambiţioşii regi ai celor două ţări.

Drept urmare, Olanda, această mică republică de negustori, în urmă cu treizeci de ani, ocupată în mai puţin de două luni de către Ludovic al XIV-lea, se angajă să înarmeze împotriva învingătorului de odinioară, acum bătrân şi obosit, două sute de mii de ostaşi, fie în garnizoane, fie în tabere. La rândul său, Anglia făgădui patruzeci de mii de ostaşi, fără a mai pune la socoteală flota; contrar obiceiului regilor care nu-şi prea ţin cuvântul, în anul următor Anglia puse la dispoziţia Marei Alianţe cincizeci de mii de ostaşi, iar mai târziu, aproape două sute de mii de mateloţi. În sfârşit, Austria, cea mai interesată în reuşita acestei Ligi, trebuia să înarmeze nouăzeci de mii de oameni.

Aliaţii Franţei erau: Portugalia, care urmărea să se separe de Spania; ducele de Savoia, care-i ceruse regelui Franţei să-i mărească pensia de la cincizeci de mii de scuzi la două sute de mii şi care, veşnic nemulţumit, mai ceruse pe deasupra şi oraşul Mantua precum şi o parte din ţinutul Milanului; şi în sfârşit, regele Suediei, Carol al XII-lea, căruia ţarul Petru I îi dădea prea mult de furcă pentru a mai avea răgazul să se amestece în această nemulţumire generală.

În afară de aceşti trei aliaţi, Franţa mai conta pe ajutorul nobilei case de Bavaria, adică a lui Maximilian. Emanuel.

În toiul acestor pregătiri de război, două întâmplări tragice tulburaseră palatul Versailles; boala Marelui Delfin şi moartea fratelui regelui.

Sâmbătă 19 martie 1701, înainte de Duminica Floriilor, regele auzi din camera sa nişte strigăte de ajutor

şi imediat îi chemă pe medicii săi Fagon şi Felix; peste câteva secunde, cineva veni să-i spună că Marele Delfin se simţea foarte rău. După ce mâncase la prânz, la Meudon, seara venise la Versailles să ia masa cu tatăl său. Mare mâncău, ca toţi cei din familia sa, înfulecase de unul singur un calcan cât toate zilele. Fără să dea nici cel mai mic semn de indispoziţie, după masă intrase în odaia lui, pregătindu-se de culcare. Dar dintr-odată îşi pierdu cunoştinţa şi căzu jos leşinat. Atunci valeţii şi cei câţiva curteni care se aflau în jurul lui începură să strige, trimiţând imediat după medici. Când Ludovic intră în odaia Marelui Delfin, îşi găsi fiul pe jumătate despuiat, târât de colo colo prin odaie, de câţiva servitori, ca să-l trezească din leşin. Cu chiu, cu vai, îşi reveni, dar atacul fusese atât de puternic, încât prinţul nu-i mai recunoscu nici pe rege, nici pe medici, nici pe cei din jur. Imediat doctorul Felix, îi luă sânge şi-i dădu un vomitiv. Cele două leacuri îşi făcură efectul, şi la ora două dimineaţa Marele Delfin era în afară de orice pericol. Aflând această veste, regele, care până atunci plânsese cu hohote, se duse să se culce, dând poruncă să fie imediat sculat dacă fiul său s-ar mai simţi rău. La ora cinci, Marele Delfin adormi şi a doua zi nu mai avea nimic.

Domnul, mai puţin norocos decât nepotul său, muri în urma unui atac asemănător, în 8 iunie 1701.

De câtăva vreme. Domnul nu se mai înţelegea cu regele, din pricina ieşirilor nelalocul lor ale ducelui de Chartres, fiul prinţului. Ducele de Chartres se căsătorise, cu mulţi ani în urmă cu domnişoara de Blois, fiica lui Ludovic al XIV-lea şi a doamnei de Montespan. Această căsătorie mirase, la vremea respectivă, pe toată lumea, căci ducele de Chartres era nepotul regelui şi strănepotul lui Ludovic al XIII-lea. Se zice chiar că Prinţesa Palatină, cea de a doua soţie a fratelui regelui, mândră de nobleţea sa ca şi de cele treizeci şi două de generaţii de strămoşi al căror blazon nu fusese mânjit de nicio pată, primi vestea acestei căsătorii ca şi cum ar fi căpătat o palmă pe obraz. De altfel, această căsătorie silită n-a fost fericită. După

câtva timp, prinţul se îndepărtă de soţia sa, arătând că nu se mai putea apropia de o femeie care trăgea atât de zdravăn la măsea cum făcea doamna ducesă.

Saint-Simon ne arată că ducesa de Chartres era din cale-afară de grasă. Aceste cusururi ale nurorii sale şi mai ales felul în care-i fusese impusă această căsătorie, îl făcuseră pe Domnul foarte indulgent faţă de greşelile fiului său. Părăsindu-şi nevasta, prinţul se încurcă în tot soiul de aventuri, care-i displăcură foarte tare lui Ludovic, acum când îmbătrânise şi când era tutelat de acel popă cu fustă care se numea doamna de Maintenon. Ultima aventură puse însă capac la toate celelalte: prinţul de Chartres se îndrăgosti puternic de foarte tânără Serv de la Boissiere, domnişoară de onoare a Doamnei Palatine, cu care avu un copil – pe cavalerul de Orléans – ajuns mai târziu Marele Prieur al Franţei.

Ludovic al XIV-lea socoti că venise vremea să pună lucrurile la punct şi când Domnul veni să ia masa cu el, îl copleşi cu reproşuri pentru purtarea dezmăţată a fiului său. Acesta, fiind într-o proastă dispoziţie, îi ripostă destul de înţepat că părinţii care duseseră ei înşişi o viaţă destul de zgomotoasă în tinereţea lor nu mai aveau dreptul să-şi dojenească fiii. Regele, înghiţind afrontul, îl rugă pe frate-său să-i spună nepotului ca măcar să aibă bunul simţ să-şi cruţe nevasta şi să nu se mai arate cu amanta în lume. Iritat la culme, Domnul îi ripostă lui Ludovic că era persoana cea mai puţin indicată să-i dea astfel de lecţii fiului său, el care – pe vremea răposatei Maria-Tereza – se plimbase în trăsura nevesti-sii cu amândouă iubitele deodată, adică cu domnişoara de La Valliere şi cu doamna de Montespan. Regele se înfurie şi cei doi începură să se certe în gura mare. Scena se petrecea într-un cabinet care n-avea uşi ci numai nişte draperii, aşa că toţi valeţii şi curtenii din anticameră fură martori la acest scandal de pomină. Poate că cearta s-ar fi încins şi mai tare, dacă valetul n-ar fi anunţat că masa era servită. Ludovic – pe care niciun lucru de pe lume nu-l putea determina să încalce eticheta – ieşi din cabinet şi se îndreptă spre

sufragerie. Domnul, care-l urmă, avea faţa atât de încinsă, ochii atât de învăpăiaţi de mânie, încât câteva persoane spuseră în şoaptă că ar trebui să i se ia sânge. Masa decurse ca de obicei. Domnul, deşi furios, înfulecă zdravăn. După masă, îşi conduse nora la Saint-Germain, ca să facă o vizită reginei Angliei, apoi se întoarse cu ea la Saint-Cloud. Seara, la masă, în timp ce turna vin doamnei de Bouillon, bâlbâi ceva apoi scăpă cupa din mână şi căzu în braţele domnului de Chartres, care se afla lângă el. Toată lumea începu să strige, să se agite, căci toţi văzură că era vorba de un atac de apoplexie. Îl duseră repede în apartamentul său, îl scuturară ca să-şi vină în fire. Îi luară sânge de vreo două, trei ori, dar totul fu zadarnic. Careva trimise repede un servitor la rege să-i spună că Domnul trăgea să moară. Dar regele, care alerga la frate-său pentru orice fleac, chiar şi când era vorba de o zgârietură, de data asta, ca un făcut, nu se grăbi de loc. Abia peste vreun ceas şi jumătate binevoi să se urce în trăsură şi să plece. Când văzu starea în care se afla fratele său, regele izbucni în plâns. Căci Domnul, Delfinul şi copiii săi din flori erau singurele fiinţe pe care le iubea cu adevărat. Şi apoi frate-său nu era decât cu doi ani mai mic decât el, şi moartea acestuia îl făcea să se gândească la faptul că nici a lui nu era prea departe. Regele îşi petrecu noaptea la Saint-Cloud. A doua zi, cum starea bolnavului păru şi mai disperată, ducele de Chartres se aruncă la picioarele lui Ludovic şi plângând cu hohote, spuse:

— Ce am să mă fac dacă-l pierd pe tata? Căci dumneavoastră nu mă puteţi suferi!

La aceste vorbe, regele îl ridică de jos, îl sărută şi-i făgădui să-l iubească întocmai ca pe copilul lui.

Ludovic se ţinu de cuvânt. De îndată ce Domnul se prăpădi, fiul său moşteni toată averea şi toate titlurile acestuia. În plus – lucru nemaivăzut încă până atunci la un prinţ – i se dădu o gardă de elveţieni, un cancelar şi un procuror general ca să-i apere interesele; căpătă titlul de duce de Orléans, primi regimentele pe care le avusese tatăl său precum şi câteva companii de jandarmi şi de

cavalerie uşoară.

Înmormântarea Domnului se făcu cu un fast nemaipomenit, iar regele ţinu doliu după el şase luni. Pierzându-l pe Domnul, Curtea pierdea şi ultima rămăşiţă de viaţă plăcută şi de distracţii, căci el îşi păstrase înclinarea către amuzamente, la care fratele său renunţase de mult, devenind cucernic. Învăţase de la mama sa, Ana de Austria, arta de a ţine o Curte în aşa fel încât fiecare să se bucure de deplină libertate, fără ca totuşi respectul şi demnitatea să aibă de suferit. După ce am văzut părţile bune ale Domnului, acum să le vedem şi pe cele rele.

Fratele regelui nu era nici prea spiritual, nici prea instruit, nici prea citit. Singurul lucru pe care-l ştia la perfecţie era istoria alianţelor matrimoniale şi arborele genealogic al caselor nobiliare din Franţa. Avea o fire slabă, era superficial şi neserios. Niciun prinţ n-a fost mai tutelat, mai dispreţuit şi mai dus de nas de favoriţii săi aşa cum a fost el. Pisălog şi indiscret, ca şi femeile în mijlocul cărora îi plăcea să-şi petreacă vremea, pălăvrăgind, iscând bârfe şi discuţii în mica lui Curte; simţind o plăcere deosebită să-i facă pe oameni să se certe între ei pentru ca apoi să se amuze copios cu vorbele pe care aceştia şi le aruncau unii, altora. Domnul avea toate cusururile femeilor care se răzbunau pentru concurenţa ce le-o făcea bârfindu-l şi discreditindu-l în ochii tuturor.

Să ne întoarcem acum la războiul care se pregătea. Mareşalul de Boufflers, care comanda armata din Flandra, veni la Bruxelles, ca să se pună de acord cu Electorul. Secretul acestei discuţii fu păstrat cu străşnicie, mişcările trupelor se făcură cu atâta grijă şi într-o ordine atât de desăvârşită, încât – în ziua hotărâtă – treizeci de mii de soldaţi francezi, comandaţi de domnul de Puysegur, îşi făcură apariţia în faţa principalelor oraşe din Ţările-de-Jos, în momentul în care acestea tocmai îşi deschideau porile; francezii puseră stăpânire pe ele cât ai clipi, fără să fi tras nici măcar un singur glonte. Garnizoanele se predară imediat; cum erau alcătuite numai din olandezi, aceştia fură trimişi, de îndată, cu arme şi bagaje, în oraşul Haga,

în nădejdea că acest act de generozitate al francezilor va determina Provinciile-unite să se rupă de Marea Alianţă.

O altă armată, comandată de mareşalul Catinat, trecu Alpii şi se stabili la Cremona, pivotul viitoarelor operaţii militare franceze. Doi din generalii duşmani primiră sarcina – unul în Anglia şi altul în Italia – de a opri marşul francezilor; cei doi generali erau: englezul Churchill, conte şi mai târziu duce de Mariborough, proclamat în 1702 general al trupelor engleze şi olandeze şi prinţul Eugen, despre care am mai vorbit, dar despre care abia acum vom da unele amănunte. Fiu al contelui Je Soissons şi al Olimpiei Mancini, nepoata lui Mazarin, băiatul, sortit de la început Bisericii, aruncase cât colo haina preoţească şi se dusese să-i înfrunte pe turci. La reîntoarcerea din acea cruciadă în care se făcuse remarcat, îi ceru lui Ludovic comanda unui regiment, dar acesta îl refuză. Atunci îi scrise regelui o scrisoare în care îi spuse că, jignit de acest refuz, va intra în slujba împăratului Austriei. Ludovic se amuză copios citind această scrisoare, pe care o socoti ca pe o impertinenţă a unui tânăr fără minte. Mai târziu însă avea să se căiască enorm că refuzase să şi-l apropie, deoarece tânărul avea să-i căşuneze destule necazuri.

Generalul Mariborough, care a pricinuit şi el mult rău Franţei, şi pe care francezii aveau să se răzbune făcându-i un cântec nu prea cuviincios, era pe atunci mâna dreaptă a reginei Angliei, pe de o parte fiindcă izbutise să se facă indispensabil, iar pe de alta datorită puternicei influenţe pe care soţia sa, lady Mariborough. O avea asupra reginei. Numai că pe general nu-l interesau atât favorurile regale, cât sprijinul Parlamentului, fără de care nici regina nu putea face nimic. Atunci, ca să-şi asigure acest sprijin, îşi mărită fata cu Godolphin – marele trezorier. Discipol al lui Turenne, sub comanda căruia luptase ca voluntar în tinereţe, tot atât de mare politician ca şi Wilhelm de Orania, contele de Mariborough era, dintre toţi generalii epocii, cel mai calm în momentele de mare tensiune şi cel mai sigur pe el în momentele de mare

primejdie. Soldat neobosit în timpul luptelor, negociator dibaci în perioadele de linişte, bătea adesea drumurile Germaniei ca să provoace resentimente faţă de Franţa ori ca să-i trezească acestei ţări interesul pentru vreo acţiune pe care-o avea el în vedere. Mareşalul de Boufflers, aşa cum am mai spus, comanda trupele franceze, avându-l sub ordinele sale pe ducele de Bourgogne. Dar, chiar de la începutul acestei campanii, soarta fu de partea contelui de Mariborough şi, după mai multe eşecuri succesive, ducele de Bourgogne fu rechemat de rege care nu voia să-şi expună nepotul. Boufflers continuă să lupte cu generalul englez, dar fără să mai poată prelua ofensiva; Mariborough continuă să înainteze, fără să-şi piardă nici măcar o clipă superioritatea şi cuceri unul după altul oraşele Venloo, Ruremonde şi Liege.

Prinţul Eugen, pe atunci în vârstă de treizeci şi şapte de ani, deci în toată puterea maturităţii şi a geniului său militar, coborî în Italia, prin Veneţia, cu treizeci de mii de austrieci şi germani, unde acţiona fără să fie deranjat de nimeni.

Cei doi generali aveau un mare avantaj asupra generalilor francezi, în sensul că se puteau mişca liberi şi nestingheriţi, în vreme ce Catinat şi Boufflers trebuiau să urmeze întocmai instrucţiunile date de Ludovic care avea pretenţia de a fi unul dintre cei mai mari generali ai epocii sale, după cum era convins că era şi cel mai mare politician al lumii, pretenţii care-l făcuseră să nu ţină seama nici de sfaturile lui Turenne şi Conde, nici de cele ale lui Colbert şi Louvois.

Catinat nu fu nici el mai norocos ca Boufflers în înfruntarea sa cu prinţul Eugen. Căci generalul austriac, luând cu asalt postul din Capri, puse stăpânire pe tot teritoriul ce se întindea între Adige şi Adda, pătrunse în tressan şi-l sili pe Catinat să se retragă până dincolo de Oglio. Ludovic socoti că venise momentul să se folosească de talentele favoritului său Villeroi, şi-l trimise în Italia ca şef al lui Catinat. Mareşalul duce de Villeroi, care venise să-i comande învingătorului de la Staffarde şi de la

Marsailles, era fiul bătrânului duce de Villeroi, fostul preceptor al lui Ludovic al XIV-lea, crescut alături de rege, luase parte la toate războaiele şi mai ales la toate distracţiile regelui. Se bucura de reputaţia de a fi un om foarte curajos şi foarte cinstit. Era bun, sincer şi plin de mărinimie, dar aceste calităţi nu erau suficiente pentru un om trimis să lupte cu unul dintre cei mai mari generali ai epocii. Villeroi debută deci printr-un eşec: încercând să-l atace pe prinţul Eugen la postul din Chiari, fu bătut şi luat prizonier cu o parte a statului său major. Cum toţi curtenii îl duşmăneau pentru simpatia deosebită pe care i-o arăta regele, atacurile care urmară împotriva lui fură atât de violente, încât însuşi Ludovic se văzu obligat să intervină, spunându-le curtenilor săi pe şleau:

— V-aţi pornit cu toţii împotriva lui pentru că ştiţi că este favoritul meu!

Cum armata din Italia nu putea rămâne fără şef, Ludovic îl trimise acolo pe domnul de Vendôme.

Louis-Joseph, duce de Vendôme, era strănepotul lui Henric al IV-lea şi fiul ducelui de Mercoeur şi al Laurei Mancini. Nu prea înalt, bondoc, dar solid construit, era sprinten şi isteţ; înainte de accidentul care-l va desfigura, cum vom vedea îndată, avea un chip mândru şi plăcut, o ţinută plină de eleganţă şi de nobleţe, vorbea cu uşurinţă, era spiritual şi deştept, avea multă cutezanţă şi curaj. Curtean înnăscut, a ştiut să profite până şi de cusururile regelui său. Politicos, de o politeţe bine chibzuită, insolent atunci când socotea că trebuie să fie, familiar şi popular cu soldaţii şi cu oamenii de rând, ascundea sub această familiaritate un orgoliu fără pereche. Pe măsură te creştea în rang, sporeau orgoliul, trufia şi încăpăţânarea sa. Mai târziu, ajunse să nu mai suporte lângă el pe nimeni care l-ar fi putut contrazice şi se înconjură numai de valeţi care-i ascultau orbeşte ordinele. Însă cusurul cel mai mare al domnului de Vendôme – de care Saint-Simon se mira foarte tare că regele i-l trece cu vederea – era lenea. De vreo zece ori, puţin a lipsit să nu fie luat pe sus de duşman, cu pat cu tot, pentru că ţinuse morţiş să locuiască într-o casă

extrem de confortabilă, dar departe de tabără. Din cauza lenii sale a pierdut bătălii şi a lăsat să-i scape multe avantaje atunci când ieşea învingător. Rar izbutea să se scoale înainte de patru după-amiază. Din pricină că se dădea jos din pat atât de târziu, nu mai avea vreme suficientă să se ocupe de toaleta sa, aşa că era din cale-afară de murdar. Cu timpul, această murdărie devenind o a doua natură a sa, ajunsese chiar să se laude cu ea.

„Patul lui – spunea Saint-Simon – *era plin de câni care dormeau laolaltă cu el şi de căţele care-şi fătau puii peste aşternuturile stăpânului”.*

Susţinea că de fapt oamenii erau nişte fiinţe tot atât de murdare ca şi animalele şi că numai o falsă pudoare îi împiedica să mărturisească acest lucru. Doamna ducesă, sora vitregă a Marelui Delfin, care nu-l putea suferi, spunea adesea că dacă sirenele erau pe jumătate femei şi pe jumătate peşti, domnul de Vendôme era pe jumătate bărbat şi pe jumătate scaun găurit, fiindcă avea prostul obicei de a-şi petrece ceasuri în şir pe un astfel de scaun.

Domnul de Vendôme putea să aibă în epoca pe care o descriem, vreo patruzeci de ani şi se remarcase ca un bun militar. În 1695, când comandase armata din Catalonia, unde-l înlocuise pe domnul de Noailles. În această campanie, îl prinsese pe Ostarric, bătuse cavaleria spaniolă şi intrase în Barcelona, după ce acordase acestui oraş o capitulare onorabilă. Numit vice-rege, lăsase totul baltă şi se înapoiase grabnic la Paris din motive de sănătate. Întrat pe mâinile chirurgilor săi, scăpase doar cu o jumătate de nas şi cu vreo şapte sau opt dinţi scoşi. Pocit în felul acesta şi nemaiputând suporta compătimirea celor din jur, ceru să i se dea un post cât mai departe de Curte. I se încredinţă postul de general al armatei din Italia, înmânându-i-se totodată patruzeci de mii de ludovici. Jacques-Fitz-James, fiul natural al lui Iacob al II-lea şi al Arabellei Churchill, sora contelui de Mariborough, cunoscut sub numele de ducele de Berwick, naturalizat francez, a fost trimis în Spania, în locul lui Vendôme.

Să-i lăsăm pe Berwick în faţa portughezilor care între

timp rupseseră alianţa cu Franţa, pe Vendôme în faţa austriecilor din Italia şi pe Villars în faţa englezilor, triplă luptă care se va solda cu victoriile de la Friedlingen, Hochstet, Cassano şi Almanza şi cu înfrângerile de la Blenheim. Ramilliers şi Malplaquet, iar noi să ne întoarcem la Versailles.

Înainte de a se duce la armata lui din Flandra, Viilars aproape că izbutise să potolească răscoala din Cevennes. Unul dintre principalii şefi ai răsculaţilor, Jean Cavaliers, despre care am mai vorbit, se înţelesese cu Villars că, dacă va pune capăt răscoalei, va căpăta drept răsplată un regiment şi gradul de colonel. Cavaliers era un om foarte tânăr, de vreo douăzeci şi şapte de ani, deosebit de bine făcut şi de frumos: avea o faţă delicată înconjurată de bucle blonde şi nişte ochi neasemuit de frumoşi. Doi ani de lupte îndârjite făcuseră din el un adevărat cavaler, cu o ţinută ţanţoşă şi elegantă. Toată lumea se îmbulzi să-l vadă pe cevenezul care-i dăduse atâta bătaie de cap regelui. Ludovic însă nu-i iertă cutezanţa de a-i fi instigat pe cevenezi la revoltă. Nu numai că nu-i acordă gradul şi regimentul făgăduit, dar când dădu cu ochii de el, spuse cu glas tare ca să-l compromită:

— Aha, dumnealui e fostul brutar din Anduze, nu-i aşa?

Apoi, îi întoarse dispreţuitor spatele. În aceeaşi seară, furios, Cavaliers plecă spre Dinan; de acolo, traversând munţii Belliard, îşi părăsi patria nerecunoscătoare şi poposi la Lausanne. După o vreme, plecă în Anglia, unde datorită curaiului şi vitejiei sale, căpătă în scurtă vreme şi gradul de colonel şi regimentul pe care le râvnise atâta în Franţa. Norocul îi surâse şi, la bătălia de la Almanza, unde regimentul comandat de el urma să înfrunte un regiment francez, se luptă cu atâta furie şi sete de răzbunare, încât – după spusele mareşalului Berwick – distruse în întregime regimentul francez, provocându-i lui Ludovic o pierdere considerabilă. Cavaliers, care scăpase teafăr din acest măcel, fu numit, de către regina Angliei, ofiţer-general şi guvernator al

insulei Wight.

În anul în care se isprăvi răscoala din Cevennes muri doamna de Montespan. Conform dorinţei sale trupul trebuia să-i fie îngropat la Poitiers, alături de neamurile sale, iar inima şi măruntaiele, la schitul Saint-Menoux. În sfârşit, după multe certuri între rude, trupul fu dus la Poitiers, iar inima şi măruntaiele, închise bine într-o lădiţă, au fost încredinţate unui ţăran, ca să le ducă la schitul Saint-Menoux. Pe drum, ţăranul, care habar n-avea ce cară în spinare, mort de curiozitate să afle ce era în ladă, se opri şi o descuie. Crezând că cineva voise să-i joace un renghi, aruncă întreg conţinutul lădiţei în şanţul de lângă drum. Câţiva porci, care se tăvăleau în şanţ se năpustiră şi înfulecară cu lăcomie ofranda ţăranului. Întâmplarea este atât de grăitoare încât, după părerea noastră, nu mai are nevoie de niciun comentariu.

Cum nenorocirile păreau să se ţină lanţ în Franţa la sfârşitul domniei lui Ludovic al XIV-lea, în afară de război se mai abătu asupra ţării şi o foamete cumplită, cunoscută în istorie sub numele de „*foametea din 1710*”. Măslinii, cea mai importantă sursă de hrană din sudul ţării, se uscară; în restul ţării, pomii nu mai rodiră, iar recolta era total compromisă. Cum în Franţa nu existau magazine care să aprovizioneze populaţia, s-a încercat să se aducă grâu din Levant, dar griul odată încărcat pe corăbii, a fost capturat, cu vase cu tot, de flota engleză. Soldaţii francezi crăpau de foame în timp ce olandezii, care avuseseră o recoltă extraordinară, aprovizionau din belşug, cu grâu şi furaje, la preţuri derizorii, armatele duşmane. Disperat, Ludovic porunci ca toată vesela lui de aur şi de argint să fie topită şi preschimbată în bani. Cancelarul se supără foarte tare, arătându-i regelui că gestul era aproape gratuit, întrucât banii realizaţi în acest mod erau ridicol de puţini; pe deasupra, mai dăduse şi apă la moară duşmanilor, care aflară astfel în ce situaţie jalnică se afla Franţa. Într-adevăr, poporul începuse să sufere crâncen de foame şi cum de la foame se trag întotdeauna multe nenorociri şi necazuri, începură să apară pretutindeni afişe şi pancarte

injurioase la adresa regelui. Disperaţi, neştiind cum să iasă dintr-o situaţie atât de grea, miniştrii îl sfătuiră pe rege să instituie zeciuiala, prin care fiecare cetăţean trebuia să dea statului a zecea parte din venitul său. Ludovic stătu multă vreme în cumpănă dacă să aprobe sau nu acest nou impozit. Dar duhovnicul său, Le Tellier – care luase locul părintelui La Chaise, mort în 20 ianuarie 1709, în vârstă de optzeci de ani – un om lipsit de scrupule, prefăcut şi linguşitor – îl sfătui să aprobe, fără mustrări de conştiinţă, noul impozit. Cum foametea luase o amploare nemaiîntâlnită – până şi doamna de Maintenon ajunsese să mănânce turte de ovăz – regele îşi călcă, în sfârşit, pe mândrie şi-i rugă pe olandezii, atât de dispreţuiţi odinioară, să facă pace cu el şi să-i vândă grânele de care avea atâta nevoie. Hotărârea aceasta îi fusese impusă, pe de altă parte, şi de înfrângerile succesive de la Blenheim, Ramilliers, Torino şi Malplaquct. Bătălia de la Blenheim l-a costat pe regele Franţei întregul ţinut de la Rin, iar pe prinţul Bavariei, aliatul Franţei, toate statele lui. După înfrângerea de la Ramilliers, Franţa a pierdut întreaga Flandră, iar oştile ei, crunt bătute au fost puse pe goană şi nu s-au mai oprit decât la porţile oraşului Lille. În urma luptei de la Torino, regele Franţei a pierdut toate posesiunile din Italia. În sfârşit, dezastrul de la Malplaquet a obligat armata franceză să se retragă de pe malurile Sambrei până dincolo de Valenciennes.

Această ultimă bătălie a fost cea mai crâncenă din toate câte s-au dat sub domnia lui Ludovic; în toiul ei s-au tras – lucru nemaiauzit până atunci – unsprezece mii de ghiulele, fiind consemnată în istorie drept una dintre cele mai sângeroase din întreg secolul al XVII-lea.

Capitolul XLVI

1109-1711

Boala ducesei de Bourgogne. — Copiii doamnei de

Bourgogne. — Operaţiuni militare. — Villeroi în Flandra. — Înfrângerea de la Ramilliers. — Ducele de Orléans în Italia. — Deruta de la Torino. — Ducele de Orléans în Spania. — Scrupulele ciudate ale lui Ludovic. — Afacerea de la Lerida. — Intrigi împotriva ducelui de Orléans. — Situaţia critică a lui Filip al V-lea. — Arhiducele Carol cucereşte Madridul. — Propunerile pline de umilinţă ale lui Ludovic al XIV-lea. — Asprimea duşmanilor săi. — Vendôme chemat în Spania.

În toiul tuturor acestor amărăciuni, singurul lucru care mai înveselea Curtea era gentileţea şi vioiciunea tinerei doamne de Bourgogne, care continua să exercite aceeaşi influenţă asupra regelui şi asupra doamnei de Maintenon. Dar, după moartea Domnului pe care ea îl iubise foarte mult, ducesa – spre disperarea lui Ludovic – păru o bucată de vreme foarte abătută. Apoi într-o zi, după ce se scăldase într-o apă cam rece, se îmbolnăvi. Cum treaba asta se întâmpla în luna august, când toată Curtea trebuia să plece la Marly, regele se simţi foarte încurcat, pentru că nu voia nici să-şi întârzie plecarea, nici s-o luse pe bolnavă singură la Versailles. Biata ducesă, ca să nu-l supere pe rege, porni la drum aşa bolnavă cum era. În sfârşit, la Marly, datorită luărilor de sânge şi vomitivelor – aproape singurele leacuri pe care le cunoştea medicina în secolul al XVII-lea – doamna de Bourgogne se simţi ceva mai bine. Dar imediat după asta, ducesa, care mai avea doi băieţi, rămase însărcinată. Vestea, în loc să-l bucure pe Ludovic, dimpotrivă, îl supără. El voia ca tânăra ducesă să-l însoţească peste tot pe unde pleca, şi, în situaţia în oare se afla ea, lucrul devenea dificil, dacă nu chiar imposibil. Pe vremuri, regele avusese obiceiul să le ia peste tot, după el, pe iubitele sale însărcinate sau care de-abia născuseră. Aşa că în loc s-o lase pe ducesă liniştită, la Marly, o aduse cu sine la Versailles. Dar după câteva zile, din pricina oboselii, doamna de Bourgogne pierdu copilul. Când auzi această veste, regele – în loc să se întristeze – replicase cu un cinism care-i uluise pe toţi cei din jur:

— Slavă Domnului că a scăpat! Nu-mi făcea nicio plăcere să fiu incomodat în călătorie de tot felul de doctori şi de moaşe. Acum, n-am decât să mă duc oriunde am chef, fără să mai fiu cicălit de nimeni!

Curtenii tăcură mile, lăsându-şi, jenaţi, ochii în jos, foarte prost impresionaţi de egoismul regelui.

În vreme ce toate aceste întâmplări pe care le-am istorisit îşi urmau cursul şi în vreme ce ducele de Vendôme – în ciuda lenii şi a nepăsării sale – restabilea lucrurile în Italia, Villeroi – pe care prinţul Eugen, ca să scape de boacănele sale, îl trimisese înapoi, lipsindu-se până şi de răscumpărare – preluase comanda celor optzeci de mii de oameni rămaşi în Flandra, făgăduind să repare, prin nişte victorii strălucite, ceea ce el numise ghinionul său, dar ceea ce istoria numise greşelile sale. Această încăpăţânare a regelui, de a împinge înainte un favorit fără niciun fel de merite, a fost reprobată de toată lumea, deci, pe faţă toţi l-au complimentat. Înainte de a pleca în tabără, curtenii se grăbiră să-l felicite pe general, convinşi însă în sinea lor că o asemenea alegere nu putea să ducă la nimic bun. Doar mareşalul Duras, căruia Villeroi îi reproşase că nu-şi alăturase şi el felicitările lângă cele ale celorlalţi, avusese curajul să-i spună:

— Complimentele mele, domnule mareşal, nu diferă de ale celorlalţi, numai că eu le păstrez pentru când vă veţi întoarce.

Şi iată că previziunile sale nu întârziară să se realizeze. La Blenheim, unde lupta a durat opt ceasuri încheiate, au murit cinci mii de oameni; la Ramilliers, armata franceză n-a putut rezista nici patruzeci de minute, timp în care Villars a pierdut douăzeci de mii de soldaţi.

În urma bătăliei de la Blenheim, Franţa a pierdut Bavaria şi oraşul Colonia; în urma bătăliei de la Ramilliers, a pierdut întreaga Flandră. Mariborough, făcut duce după ultimele sale victorii, intră triumfător în Anvers, Bruxelles, Ostende şi Menin. Villeroi tăcu mâlc cinci zile, fără **a** cuteza să-i scrie regelui de nouă ispravă făcuse, deşi vestea ajunsese de mult la Versailles. Ludovic nu mai avu

curajul să-i lase armata pe mână şi-l chemă înapoi. Toată lumea ceru ca în locul lui să fie numit Vendôme, singurul în stare să repare dezastrele din Flandra.

Vendôme era într-adevăr, în acea epocă, generalul cel mai popular şi până şi cei de la Luvru fredonau cupletele pe care le cânta în cinstea lui norodul de pe uliţele Parisului.

Ducele de Orléans a fost deci trimis în Italia ca să-l înlocuiască pe Vendôme. Dar cum a pus piciorul dincolo de Alpi au şi început necazurile. Ajuns în tabăra de la Torino, ducele a constatat că-i avea ca locotenenţi generali pe ducele de Feuillade, unul dintre oamenii cei mai străluciţi şi mai plăcuţi de la Curte – cel care îi ridicase lui Ludovic al XIV-lea o statuie în piaţa Victoriilor, pe propria sa cheltuială – şi pe mareşalul de Marsin, cel care pierduse bătălia de la Blenheim; iar ca duşmani îi avea pe temutul prinţ Eugen, şi pe ducele de Savoia; ultimul după ce fusese multă vreme aliatul Franţei, acum uitase că se înrudea cu Ludovic şi trecuse, ca un trădător, de partea împăratului Austriei. Ducele de Orléans, dându-şi seama că va fi în curând atacat şi că va pierde toate avantajele obţinute de Vendôme în Italia, adună imediat consiliul de război; acesta se compunea din mareşalul Marsin, din ducele de La Feuillade, din Allergotti şi din Saint-Fremont. După ce le expuse cât se poate de clar situaţia, încheie propunând să preia el ofensiva şi să-l atace pe duşman. Planul era atât de limpede şi prezenta asemenea avantaje, încât fiecare socoti că, într-adevăr, singurul lucru care se impunea era ofensiva. Dar Marsin se opuse. Întrebat de ce nu era de acord cu planul ducelui, mareşalul scoase din buzunar un ordin semnat de rege, prin care Ludovic poruncea tuturor generalilor, inclusiv prinţului de Orléans ca, în cazul în care vor vrea să acţioneze împotriva duşmanului să ţină seamă de părerea lui Marsin: iar Marsin declară că el nu era de acord cu ofensiva, ci că dimpotrivă, ţinea foarte mult ca armata să rămână liniştită pe poziţiile sale.

Indignat că fusese pus sub comanda unui simplu mareşal, ducele de Orléans nu avu încotro şi aşteptă ca

prinţul Eugen să-l atace. După două ore de luptă, acesta îl obligă să iasă din liniile sale de apărare. Armata se risipi şi toate bagajele, proviziile, muniţiile şi lăzile militare căzură în mâna duşmanului. Ducele de Orléans şi mareşalul Marsin fură amândoi răniţi. Un chirurg îi tăie mareşalului piciorul zdrobit, dar la câteva ore după operaţie acesta muri, apucând totuşi să-i mărturisească ducelui de Orléans că regele îl pusese să jure că nu va ataca el primul, ci că va aştepta să fie atacat.

Din pricina acestui ordin neghiob, două mii de oameni au fost ucişi, iar şaizeci de mii, împrăştiaţi; fugarii n-au mai fost decât cu greu prinşi şi readuşi la oaste, iar Franţa a pierdut, în câteva luni: Milanul, Mantua, Piemontul şi la urmă şi regatul Neapolelui.

După reîntoarcerea sa la Paris, ducelui de Orléans i s-a încredinţat comandamentul din Spania, cu depline puteri de general pe care dacă le-ar fi avut şi la Torino mai mult ca sigur că n-ar fi eşuat în Italia. Înainte de a pleca în Spania, ducele îşi alcătui cu foarte mare grijă, Consiliul de război, alegând numai oameni de mare curaj şi pe care era sigur că se poate baza. La plecare, regele vru să vadă şi el lista persoanelor pe care ducele urma să le ia cu sine. Când citi pe această listă numele domnului de Fontpertuis, regele strigă:

— Cum, nepoate, îl iei cu tine pe fiul unei femei care l-a iubit pe domnul Arnauld şi care a alergat, în văzul lumii, după el? Pe domnul de Fontpertuis, un jansenist înfocat?

— Pe legea mea, sire, răspunse ducele, nu iau apărarea mamei sale, dar ca să spuneţi că Fontpertuis e jansenist când el e ateu sadea, zău că mi se pare nedrept!

— Pe cuvântul dumitale, domnule, că e ateu?

— Pe cuvântul meu, sire.

— Atunci poţi să-l iei în Spania, zise liniştit regele.

Din aceste câteva replici se poate vedea limpede în ce stare îl adusese doamna de Maintenon pe Ludovic, dacă acesta ajunsese, în acea epocă de exaltare mistică, să prefere un ateu unui jansenist.

Ducele de Orléans plecă deci în Spania cu cine vru el şi acolo se întâlni cu ducele de Berwick care – cu câteva zile mai înainte – câştigase bătălia de la Almanza, învingându-l pe Galloway. Îndată ce ajunse, ducele asedie Lerida, oare trecea drept o cetate de necucerit, şi care fu luată după un asediu de numai şase zile. Imediat după asta, ducele voi să cucerească oraşul Tortose; dar, fiindcă se apropia iarna, fu nevoit să amâne campania până spre primăvară. Se întoarse deci la Versailles, unde fu primit în chip strălucit de rege, care-i spuse:

— E o mare glorie pentru dumneata, nepoate, că ai reuşit acolo unde până şi prinţul de Conde a dat greş.

Într-adevăr, nu numai prinţul de Conde, ci şi contele de Harcourt fusese obligat să renunţe la asediul Leridei.

În anul următor, ducele se reîntoarse în Spania; dar în aceasta ţară domnea acum o asemenea sărăcie, încât consilierii Aragonului, nefiind plătiţi de o bună bucată de vreme, înaintaseră o jalbă majestăţii-sale catolice Filip al V-lea, în care îl rugau să le îngăduie să ceară de pomană la drumul mare. Trebuia găsit imediat un mijloc de a scoate ţara din acest impas. Treaba asta îi luă ducelui o bună bucată de vreme. Cum la Paris avea o droaie de duşmani, printre care familia de Conde – căreia îi ajunsese la ureche cele spuse de rege în legătură cu bătălia de la Lerida – şi mai ales pe doamna de Maintenon, care nu pierdea nici cel mai mic prilej ca să-l denigreze în ochii regelui, aceştia răspândiră zvonul că ducele de Orléans întrerupsese războiul fiindcă se îndrăgostise de regina Spaniei. Zvonurile ajunseră la urechile ducelui care – ştiind de unde proveneau – îşi spori ura împotriva celor din casa Conde şi mai ales împotriva doamnei de Maintenon, cu care se războia de mai bine de zece ani. Aceasta avea în Spania o bună prietenă – pe doamna de Ursins – care avea mare influenţă la Escurial – dirijând războaiele şi finanţele – aşa cum făcea şi doamna de Maintenon la Versailles. Gurile rele le şi spuneau, de altfel, nevestei lui Ludovic – „doamna căpitan”, iar doamnei de Ursins – „doamna locotenent”. Cei doi „ofiţeri cu fustă” unindu-şi forţele, îl determinară

pe Ludovic să-l recheme pe ducele de Orléans în Franţa. Numai că în clipa în care ducele părăsi Madridul, afacerile Spaniei se încurcară atât de mult, încât nimeni nu le mai putu descurca. Portugalia rupsese alianţa cu Franţa şi trecuse de partea Angliei; o armată anglo-portugheză începu să înainteze în Estramadura, iar arhiducele Carol, recunoscut de Marea Alianţă ca rege al Spaniei şi ca stăpân al Aragonului, Valenciei, Cartaginei şi a unei părţi din provincia Grenada, începu să recruteze soldaţi din Catalonia, ajutat în această treabă de milordul Galloway, care comanda armata anglo-portugheză. Speriat, Filip al V-lea părăsi Madridul şi se retrase în Pampelune. Situaţia părea atât de disperată, încât Vauban îi propuse lui Filip să plece în America. Filip s-ar fi dus cu dragă inimă oriunde, numai ca să scape de necazurile din Spania. Soţia lui, şi mai speriată decât el, îşi trimise în Franţa toate bijuteriile şi pietrele scumpe, printre care şi faimoasa perlă numită „La Perigrine” care valora numai ea un milion de livre. În vremea asta armata duşmană se îndreptă nestingherită spre Madrid şi intră ca la ea acasă în această capitală, fără ca cineva să încerce s-o oprească. Dar iată că în oraşul invadat de duşmani se întâmplă un lucru care-l făcu pe arhiducele Carol să înţeleagă ce puţine şanse avea de a domni în Spania şi cât de popular era, dimpotrivă, Filip al V-lea; toată nobilimea, toţi granzii de Spania, toţi burghezii bogaţi îşi dăruiră aurăria şi argintăria pentru plata trupelor; preoţii nu numai că îi puseră pe enoriaşii lor să jure credinţă lui Filip, dar îşi despuiară bisericile de odoare şi de vasele sacre, dăruindu-le armatei lui Filip; se zice că până şi curtezanele îşi aduseră umilul lor obol la eliberarea patriei: răspândindu-se printre soldaţii austrieci, îi uciseră pe capete, făcând să piară mai mulţi – spun *Memoriile* vremii – decât ar fi pierit în cea mai crâncenă bătălie.

Cum situaţia lui Filip părea disperată, granzii Spaniei îl sfătuiră pe ducele de Orléans să profite de faptul că regele părăsise Madridul şi să pună el mâna pe coroana Spaniei, în calitate de nepot al Anei de Austria, bunica sa.

Prinţul primi cu bucurie această propunere, cu condiţia ca Filip să plece în Indii. Trebuind să se întoarcă la Versailles, prinţul de Orléans încredinţă această afacere ofiţerilor săi Flotte şi Renaud; dar aceştia, purtându-se în chip nechibzuit şi flecărind în dreapta şi în stânga, dezvăluiră micul complot, care ajunse foarte repede la urechile doamnei de Ursini; doamna de Maintenon, înştiinţată imediat, avu grijă să umfle de aşa manieră lucrurile, încât regele Franţei să nu mai aibă niciun fel de îngăduinţă faţă de nepotul său. Acuzaţia era atât de gravă, încât atunci când regele se convinse că era adevărată, porunci cancelarului Pontehartrain să-l aresteze pe prinţ şi să-i intenteze proces. Dar cancelarul, dându-şi seama că regele acţiona atât de drastic numai din pricina doamnei de Maintenon, îi spuse lui Ludovic că domnul duce de Orléans nu putea fi urmărit şi condamnat în Franţa pentru o crimă pe care o săvârşise în altă ţară.

Dacă prinţul s-a făcut vinovat de ceva în Spania, atunci Spania trebuie să-l judece! Fiind nevinovat faţă de coroana Franţei pentru nimic în lume nu poate fi urmărit în ţara sa natală, fiind vorba de un delict săvârşit pe alte meleaguri.

La această observaţie a domnului de Pontehartram, afacerea fu abandonată.

Nici lui Vendôme lucrurile nu-i mergeau mai strălucit în Flandra. După o încăierare mai serioasă, în care urmărise să-l ia prizonier pe Maribourough, dar în care îl luase captiv pe prietenul acestuia – Cadogan – generalul recăzuse în lenea lui obişnuită şi-l lăsase pe duşman să-i ia toate oraşele din Flandra care-i erau mai la îndemână.

Acesta a fost momentul culminant al celei mai dezastruoase etape din domnia lui Ludovic al XIV-lea. În Franţa era o sărăcie cumplită, iar banii lipseau cu desăvârşire. Umilindu-se în faţa bancherului Samuel Bernard, poftindu-l la Versailles şi ploconindu-se în faţa lui mai ceva ca în faţa unui cap încoronat, Ludovic izbuti să-i smulgă câteva milioane de livre. Apoi încercă să trateze din nou cu duşmanii săi cu care încercase de altfel să

trateze şi mai înainte. După înfrângerile de la Blenheim, Ramilliers şi Torino se oferise să-i cedeze arhiducelui Carol coroana Spaniei şi ţinuturile din Lumea Nouă, cu condiţia ca regatul Neapolelui şi al Siciliei şi posesiunile spaniole din Italia şi din Sardinia să-i rămână lui Filip al V-lea. După dezastrele din 1707 şi 1708 îşi reînnoise propunerile, oferind în plus Milanul şi porturile Toscanei. În sfârşit, în primele luni ale anului 1709, Ludovic declară că era gata să renunţe la întregul regat spaniol, la porturile Toscanei, la Milan, la Ţările-de-Jos, la insulele şi la continentul american, nedorind să păstreze pentru sine decât regatul Neapolelui, Sicilia şi Sardinia, dar dând de înţeles că, la nevoie, era gata să renunţe şi la acestea din urmă. Apoi, ca să-i determine pe olandezi să medieze această pace, le propuse să le dea patru locuri mari de păşune, să le înapoieze oraşele Strasbourg şi Brissac, să renunţe la suveranitatea asupra Alsaciei – nepăstrând din ea decât prefectura – să distrugă toate forturile şi întăriturile franceze începând din Bale şi până în Philipsburg, să închidă portul din Dunkerque şi să cedeze Statelor Generale oraşele Lille, Tournai, Menin, Ypres, Conde, Furnes şi Maubeuge. Şi asta încă nu era tot, plenipotenţiarii francezi merseră până acolo încât făgăduiră că dacă Filip al V-lea nu accepta de bunăvoie să părăsească tronul Spaniei, regele avea să pună la dispoziţie până şi banii necesari armatelor care trebuiau să se ducă şi să-l detroneze. Dar, cum în clipa în care Ludovic făcea aceste propuneri, aliaţii cucereau oraşele Douai şi Bethune, iar generalul german Guy de Staremberg repurta asupra trupelor lui Filip victoria de la Saragossa, i se ceru regelui Franţei ca, în schimbul păcii pe care o solicita, să-şi alunge singur nepotul din Spania şi asta cu propria sa armată. Se zice că atunci când auzise ce i se cerea, bătrânul rege ar fi strigat:

— Din moment ce trebuie să continui acest război, prefer să-l duc împotriva duşmanilor ţării şi nu împotriva copiilor mei!

Dar dacă refuzase să-l atace pe Filip al V-lea, nu mai

putea nici să-l susţină, fiindcă între timp fusese obligat să-şi retragă trei sferturi din trupele pe care le avea în Spania, ca să poată opune o mai mare rezistenţă în Savoia, pe Rin şi mai ales în Flandra.

Văzându-se abandonat de armata franceză, consiliul regelui Spaniei ceru lui Ludovic ca să le trimeată măcar un general, dacă altceva n-avea ce trimite. Acest general fu Vendôme care, după campania dezastruoasă din Flandra, se retrăsese în castelul d'Anet.

Capitolul XLVII

1711-1715

Succesul lui Vendôme în Spania. — Căderea lui Mariborough. — Paharul cu apă. — Moartea împăratului Iosif I – Dezastre în familia lui Ludovic. — Boala şi moartea Marelui Delfin. — Boala ducesei de Bourgogne. — Moartea sa; portretul său. — Boala şi moartea ducelui de Bretagne, cel de al treilea Delfin. — Boala şi moartea ducelui de Berry. — Sfârşitul ducelui de Vendôme. — Victoria de la Denain. — Pacea de la Utrecht.

Necazurile par să aibă şi ele o culme a lor dincolo de care – dacă ai apucat să treci – lucrurile se întorc în bine; Ludovic trecuse peste această culme, iar cel care dădu semnalul reîntoarcerii unei epoci mai fericite fu Vendôme. De îndată ce-şi făcu apariţia în Spania, aureolat de succesele din Italia, spaniolii îşi regăsiră pe loc curajul, înainte de a veni el nu mai existau nici bani, nici entuziasm şi nici soldaţi. Cum sosi Vendôme în Spania, toţi se grăbiră să-i pună la dispoziţie tot ce aveau şi, aşa cum pe vremuri Bertrand Dugueselin se zice că scosese o armată din pământ, lovind cu piciorul în glia ţării, tot aşa şi Vendôme se trezi dintr-odată în fruntea foştilor ostaşi scăpaţi din bătălia de la Saragossa, cărora li se alăturară zece mii de recruţi; cu ei, ducele îi urmări neobosit pe duşmanii care simţiră, în sfârşit, că sunase şi ceasul înfrângerii lor; apoi îl

aduse înapoi, la Madrid, pe Filip, îl reinstală în palatul Escurial, îl izgoni pe duşman din Spania şi-l împinse spre graniţele Portugaliei; urmărindu-l pas cu pas, trecu râul Tago, îl luă prizonier pe generalul Stanhope cu cei cinci mii de englezi ai lui, ajunse la Staremberg şi dădu bătălia de la Villaviciosa, unde repurtă o victorie atât de strălucită, de deplină şi de decisivă, încât ridică din nou moralul Franţei abătute şi al Spaniei îngenuncheate, puse capăt disperării şi reaşeză pentru totdeauna dubla coroană a Spaniei şi a Indiei pe capul lui Filip al V-lea.

Lui Vendôme nu i-au trebuit decât patru luni ca să ducă cu bine la capăt această campanie extraordinară, care nu şi-a mai aflat pereche în istorie decât în incredibilele campanii ale lui Napoleon.

Imediat după acest măreţ eveniment, în Franţa se răspândi vestea dizgraţierii ducelui şi ducesei de Mariborough. Vestea era cu atât mai uluitoare, cu cât toată lumea ştia că ducesa de Mariborough o guverna pe regină, iar bărbatul ei guverna statul; căci prin Gondolphin, soţul uneia dintre fiicele sale, ducele ţinea în mână finanţele; prin secretarul Sunderland, alt ginere al său, ţinea în mână consiliul; toată casa reginei era sub dominaţia nevestei sale; toată armata, pe care o manevra cum voia, era la dispoziţia lui. Deşi lăsase întreaga avere celor patru copii ai săi, ducelui îi mai rămânea totuşi o rentă anuală de un milion cinci sute de mii de livre. Şi toată această situaţie strălucită, tot acest edificiu clădit cu atâta trudă se prăbuşise, pentru că lady Mariborough vărsase intenţionat un pahar cu apă pe rochia rivalei sale – milady Marsham – care începuse să-i ia locul pe lângă regina Ana. Acest gest necugetat duse la o ceartă zdravănă între ducesă şi regină, ceartă în urma căreia ducesa fu obligată să se retragă pe moşiile sale. După asta, regina îi scoase din slujbă pe Sunderland şi pe Gondolphin, iar la urmă şi pe generalul Mariborough. La câteva zile după această spectaculoasă destituire, adică spre sfârşitul lunii ianuarie 1711, un preot necunoscut – un oarecare abate Gauthier – care fusese

odinioară strângător de milostenii la mareşalul de Tallard, ambasadorul Franţei în Anglia pe vremea lui Wilhelm al III-lea – sosi la Versailles şi ducându-se întins la marchizul de Torcy, îl întrebă fără niciun fel de introducere:

— Vreţi pace, domnule? Vă ofer mijloacele de a o impune!

Marchizul de Torcy se holbă la el crezând că avea de-a face cu un nebun. Dar abatele îi istorisi pe îndelete toată povestea cu dizgraţia lui Mariborough; marchizul de Torcy pricepu imediat că, din ură faţă de Mariborough, noul ministru va fi cât se poate de bucuros să încheie pacea cu Franţa. În acelaşi timp, Ludovic mai primi o veste pe cât de neaşteptată, pe atât de bună: împăratul Iosif murise, lăsând coroana Austriei, imperiul german şi pretenţiile sale asupra tronului Spaniei şi Americii, fratelui său Carol, proclamat împărat.

Dar ca şi cum soarta ar fi urmărit să se despăgubească pentru bucuriile dăruite lui Ludovic pe tărâm politic, începu să-l copleşească cu nenorociri personale: în 14 aprilie 1711 muri unicul său fiu legitim, Marele Delfin; în 12 februarie 1712, se prăpădi ducesa de Bourgogne; o săptămână mai târziu, în 18 februarie, se stinse ducele de Bourgogne; în sfârşit, după trei săptămâni, cel mai mare dintre cei doi băieţi ai ducelui, îl urmă pe tatăl său în mormânt. Nu mai rămăsese din această veche ramură şi din această triplă generaţie decât cel de al doilea băiat al ducelui de Bourgogne, un copil slab şi pipernicit care în 1715 avea să devină rege cunoscut în istorie sub numele de Ludovic al XV-lea. Să spunem câteva cuvinte despre aceste morţi atât de apropiate unele de altele şi care au produs o asemenea impresie, încât toată lumea a fost convinsă că n-au fost câtuşi de puţin naturale.

Să începem cu Marele Delfin care, în acea epocă, era în vârstă de cincizeci de ani.

În 1711, a doua zi după Paşti, Marele Delfin plecă la Meudon. Pe drum se întâlni cu un preot care se ducea să împărtăşească un bolnav de vărsat, aflat pe moarte.

Delfinul avusese vărsat când fusese mic, dar într-o formă extrem de uşoară. Boala asta făcuse o asemenea impresie asupra lui, încât avea o groază continuă de ea. Când auzi că preotul se ducea să împărtăşească un om ce se prăpădea de o asemenea boală, simţi un junghi în inimă. Ajungând la Meudon, îi mărturisi medicului său Boudin că n-ar fi de mirare să se îmbolnăvească şi el de vărsat. Joi 11 aprilie se sculă la ora obişnuită. În ziua aceea plănuise să meargă la o vânătoare de lupi. Dar, după ce se îmbrăcă, se simţi dintr-odată atât de slăbit, încât căzu sleit de puteri, pe un scaun. Doctorul îl sili să se vâre în pat şi îndată ce se culcă se dezlănţui şi febra. Regele, înştiinţat imediat, crezu că e vorba de o indispoziţie. Ducele şi ducesa de Bourgogne, care se aflau la Meudon şi care putură vedea cu ochii lor cât de gravă era boala, nu se mai duseră la masă la rege şi nu-l mai părăsiră pe bolnav, îngrâjindu-l cu o dragoste şi o abnegaţie rar întâlnite, până în ultima clipă a vieţii sale. Când regele auzi că fiul său era serios bolnav se urcă imediat în trăsură şi veni la Meudon. Aici, interzise cu străşnicie celor care nu avuseseră vărsat – şi mai ales copiilor – să intre în odaia bolnavului. Boala se dezlănţui cu furie, dar bolnavul izbuti să depăşească punctul ei culminant. După câteva zile începu să se simtă mai bine şi toată lumea îl crezu salvat. Dar iată că boala îl întoarse şi Delfinul începu din nou să se simtă rău. În după-amiaza zilei de 14 aprilie Fagot, năpustindu-se în odaia lui Ludovic, strigă speriat:

— Sire, nu mai e nicio speranţă! Marele Delfin va muri!

Când auzi această veste, regelui i se muiară picioarele şi căzu grămadă pe un scaun. Apoi se ridică şi se îndreptă către apartamentul fiului său. La uşă o găsi-pe doamna de Conti, care nu-l lăsă să intre înăuntru. Zdrobit, Ludovic cuprins de o nouă slăbiciune, se prăvăli pe canapeaua de lângă uşă. Doamna de Maintenon veni după el să-l aducă la Versailles, dar regele, plângând cu hohote, declară că nu se va urni de acolo până ce fiul său nu-şi va afla liniştea. După un ceas, Fagot îl anunţă pe rege că totul

se sfârşise. Abia atunci doamna de Maintenon, ducele, ducesa de Bourgogne şi doamna de Conti izbutiră să-l smulgă pe rege de acolo şi să-l determine să plece la Versailles.

Marele Delfin, fiul lui Ludovic şi al reginei Maria-Tereza, era un bărbat destul de înalt şi foarte gras; cu toate acestea, avea o înfăţişare distinsă, care nu era nici aspră, nici trufaşă. Era foarte blond, avea chipul bronzat şi ar fi fost aproape frumos, dacă în copilărie, prinţul de Conti, jucându-se cu el, nu i-ar fi zdrobit nasul. Avea nişte picioare lungi şi frumoase, dar cu talpa atât de mică şi de delicată, încât era obligat să meargă foarte încet de frică să nu cadă; pe cal, avea o înfăţişare măreaţă, dar din păcate era lipsit de îndrăzneală şi de curaj. Deşi era foarte lacom, după indigestia din pricina căreia era să moară, nu mai mânca decât o dată pe zi.

În ce priveşte firea acestui prinţ, era mai mult decât comună; bunul simţ, manierele elegante, măreţia le dobândise prin educaţie; încăpăţânat peste măsură, viaţa sa nu fusese decât o urzeală de flecuşteţe plănuite şi realizate cu grija şi interesul cu care un om deştept ar fi combinat nişte lucruri grandioase. Blând din lene şi nu din bunătate, ar fi fost un om aspru şi dur dacă violenţa n-ar fi iscat în el un sentiment care-i era foarte neplăcut. Apropiat de subalternii şi slugile sale, le punea adesea unele întrebări foarte amănunţite în legătură cu viaţa lor, dar numai din complezenţă sau din pură curiozitate. Total insensibil la mizeria şi la durerile celor din jur, tăcut uneori până la muţenie, nu vorbea şi nu se amesteca niciodată în treburile statului. După ce rămăsese văduv, îşi găsise o ibovnică, pe domnişoara Choin, o femeie cu mult bun simţ, cu care până la urmă se însurase în secret, aşa cum făcuse şi tatăl său cu doamna de Maintenon.

După moartea Marelui Delfin, fiul său. Ducele de Bourgogne, fu declarat imediat Delfinul Franţei.

Vineri, 5 februarie 1712, ducele de Noailles îi dărui doamnei ducese de Bourgogne o cutie plină cu tutun spaniol, al cărui miros îi plăcea în mod deosebit acestei

tinere doamne. Ducesa puse cutia pe o masă din cabinetul ei, unde nu intra nimeni niciodată, iar ea se duse în vizită la rege. Pe la cinci, intrând în cabinet, mirosi de câteva ori tutunul din cutie. Simţi imediat un frison puternic, apoi o slăbiciune; după două ceasuri, începând să aibă febră, se vârî în pat. A doua zi, în 6 februarie, deşi se simţise toată noaptea foarte rău, se dădu jos din pat şi-şi petrecu ziua ca de obicei. Duminică 7 februarie, pe la ora şase seara, fu apucată de o durere de cap atât de crâncenă, încât nu-l putu primi în vizită nici chiar pe regele care venise s-o vadă. Durerea deveni din ce în ce mai insuportabilă, nu cedă la niciun leac şi dură fără încetare până vineri 12 februarie. Boala aceasta atât de neaşteptată şi de ciudată alarmă pe toată lumea. Era epoca morţilor subite şi oamenii, speriaţi, începuseră a presupune că toate aceste nenorociri aveau cu totul alte cauze decât cele fireşti. Vineri, după ce se vârâse în pat, doamna ducesă rugase să i se aducă ceea cutie cu tutun spaniol, care se afla pe măsuţa din cabinetul ei. Dar doamna trimeasă după cutie se întoarse şi spuse că pe măsuţa din cabinet nu exista nicio cutie cu tutun. Începând din acel moment, toată lumea intră la bănuieli; casa fu răscolită de sus şi până jos, dar cutia nu mai fu găsită. În noaptea de 11 februarie, ducesa căzu într-un soi de somnolenţă ciudată, din care nu ieşea decât ca să se vaite de cumplita durere de cap. Pe piele îi apăruseră nişte pete roşii, aşa cum apar la pojar. Medicii hotărâră să-i ia sânge înainte de-ai creşte febra şi, bineînţeles, să-i dea un vomitiv. Dar niciunul din cele două leacuri n-avu vreun efect. Ziua trecu în nişte chinuri cumplite pentru biata bolnavă, care în sfârşit, odată cu căderea nopţii, îşi dădu ultimul suspin.

Doamna ducesă de Bourgogne nu era o femeie frumoasă: avea fruntea prea bombată, obrajii îi atârnau, buzele erau prea groase, dinţii rari şi stricaţi, gâtul prea lung şi cu un început de guşă; în schimb pielea ei era de o albeaţă şi de o frăgezime deosebită, ochii de o frumuseţe neasemuită, părul, genele şi sprâncenele negre ca smoala; poseda de asemenea o privire foarte expresivă, un surâs

fermecător, era înaltă, subţire şi bine făcută şi avea – cum spunea Virgiliu – un mers de zeiţă. În afară de aceste haruri, era plină de graţie, simplă şi naturală, când plină de candoare, când plină de vervă şi de spirit.

Doamna ducesă a fost foarte regretată de Curte şi mai ales de bărbatul ei, care nu se putea deloc consola cu această pierdere. Cum apartamentul ducelui se afla chiar deasupra celui în care murise soţia sa, fapt ce-l tulbura foarte tare, regele hotărî să fie mutat într-un apartament din Marly. În 13 februarie, ducele de Bourgogne se urcă în trăsură şi sosi la Marly atât de obosit şi de distrus sufleteşte, încât de îndată se şi vârî în pat. Regele, care nu-l mai văzuse de două zile, veni să-i facă o vizită şi se sperie când surprinse privirea fixă şi disperată a nepotului său. Chipul alb ca marmora începuse să bată în verde, din pricina acelei palori cadaverice. A doua zi, duminică 14 februarie. Delfinul începu să se simtă rău şi-i mărturisi doctorului Boudin că nu credea că se va mai face bine. Răul spori fără încetare până miercuri 17, când ducele începu să se vaite de nişte dureri cumplite de stomac. Durerile deveniră atât de violente, încât bolnavul, cu toate leacurile care i se dădură, nu le mai putu suporta şi joi, 18 februarie, muri, cu câteva luni înainte de a împlini 30 de ani.

Ducele de Bourgogne nu era un bărbat înalt. Chipul îi era prelung şi brun, ochii deosebit de frumoşi, privirea inteligentă, când blânda, când pătrunzătoare. Şi cam asta era tot ce avea mai frumos, căci partea de jos a feţei era ascuţită ca la cocoşaţi; nasul îi era peste măsură de lung, buzele şi gura îi erau frumoase numai când tăcea. De îndată ce începea să vorbească, falca de sus cădea de aşa manieră peste cea de jos, încât îl făcea pur şi simplu dizgraţios. Fiindcă era cocoşat şi adus de un umăr, ca să-şi corecteze cât de cât ţinuta, începu să calce într-un chip nefiresc, aşa încât, cu timpul, bietul duce deveni şi şchiop.

Acest tânăr prinţ, la început moştenitorul sigur, apoi prezumtiv al coroanei, avusese în tinereţe o fire care-i făcea să tremure pe toţi cei din jur. Aspru şi mânios,

lăsându-se adesea pradă furiei, nesuportind nici cea mai mică împotrivire din partea nimănui, încăpăţânat din cale-afară, pătimaş în sentimente, plăcându-i grozav să mănânce, să bea şi să meargă la vânătoare, iubind cu înflăcărare muzica, uneori crud, barbar şi nemilos cu cusururile altora, ducele de Bourgogne îşi privea semenii – din vârful Olimpului patern – ca pe nişte biete fiinţe de rând, cu care el, zeul, n-avea niciun fel de asemănare.

Ducele de Beauvilliers, preceptorul său, simţi chiar în ziua în care îl luă în primire din mâna dădacelor, că se înhăma la o treabă nespus de grea. Ajutat de Fenelon, de Fleury şi de valetul Moreau, începu să combată unul câte unul aceste cusururi ale prinţului.

„Cu ajutorul cerului **–** spune Saint-Simon – *îşi îndeplini cu succes greaua misiune şi, la douăzeci de ani, ducele de Bourgogne ieşise din prăpastia, doldora de cusururi, a tinereţii, blând, uman, chibzuit, răbdător, modest, sever cu sine însuşi, milostiv şi compătimitor faţă de alţii”.*

Domnul de Bourgogne a lăsat nişte *Maxime* foarte înaintate, atât pentru vârsta sa cât şi pentru epoca în care a trăit. Iată câteva din ele:

„Regii sunt făcuţi pentru supuşi, nu supuşii pentru regi; trebuie să pedepsească cu dreptate, fiind ei sunt de fapt păzitorii legilor; să acorde recompanse, pentru că aceste recompense nu sunt altceva decât achitarea unor datorii pe care le au faţă de supuşii lor”.

Într-o zi, ducele dori să-şi cumpere o mobilă care-i plăcuse foarte mult, dar părându-i-se foarte scumpă, renunţă. Un curtean încercă să-l convingă, totuşi, să şi-o cumpere.

— Nu. Domnule, îi răspunse prinţul, poporul nu poate dobândi strictul necesar decât atunci când prinţii renunţă la lucrurile de prisos!

După moartea ducelui de Bourgogne titlul de Delfin reveni fiului său mai mare, ducele de Bretagne. Dar se pare că acest titlu purta ghinion. Duminică 6 martie, cei doi băieţi ai ducelui, adică noul Delfin şi fratele său, ducele

de Anjou, se îmbolnăviră. Regele ordonă imediat să fie amândoi botezaţi cu numele de Ludovic. Cel mare avea cinci ani, cel mic doi. Peste două zile băiatul cel mare muri şi fu dus la Saint-Denis, cu acelaşi car funebru cu care fuseseră duşi cu trei săptămâni mai înainte mama şi tatăl său.

Micul duce de Anjou, viitorul Ludovic al XV-lea, scăpă. Ducesa de Ventadour îl luă sub aripa ei ocrotitoare şi, ajutată de femeile din casa sa, sfidind toate ameninţările şi interdicţiile medicilor, nu dădu voie, cu niciun chip, nici să i se dea copilului leacuri, nici să i se ia sânge. În plus, cum începuse să circule zvonul că ducele şi ducesa muriseră otrăviţi, îşi procură un antidot bun pentru orice fel de otravă, din care începu să-i dea zilnic, câte puţin, micului prinţ, călindu-l.

După moartea micului duce de Bretagne, Ludovic al XIV-lea îşi puse toate nădejdile în ducele de Berry, cel de al treilea şi ultimul dintre băieţii Marelui Delfin. Dar şi acest ultim sprijin avea să se ducă. În 4 mai 1714, la ora patru dimineaţa, după ce se chinui patru zile, ducele de Berry muri la douăzeci şi opt de ani, de o boală care prezenta simptome întru totul asemănătoare cu cele ale fratelui şi cumnatei sale, adică prinţul şi prinţesa de Bourgogne. Era cel mai frumos şi mai plăcut dintre toţi copiii Marelui Delfin. Era foarte inteligent, dar fiindcă nu-i plăcuse cartea era şi foarte ignorant, căci în afară de scris şi de citit nu mai ştia nimic altceva. Mai târziu. Când îşi dădu seama de această imensă lacună din educaţia sa, deveni de o timiditate exagerată, necutezind să mai deschidă gura în faţa persoanelor pe care nu le cunoştea, de teamă să nu spună vreo prostie. Se însurase cu fata mai mare a ducelui de Orléans, pe care o vom vedea jucând, în timpul regenţei, un rol destul de important.

Înainte de moartea acestui prinţ, Franţa a mai avut de deplâns o pierdere care a stârnit tot atâta jale ca şi cea a prinţilor de sânge: în 11 iunie 1712 a murit, într-un târg din Catalonia, situat pe malul mării, unde venise să mănânce peşte după pofta inimii, generalul duce de

Vendôme. După o lună petrecută în acel târg, se simţi dintr-odată foarte rău. Chirurgul său crezând, la început, că era vorba de o simplă indispoziţie, datorată meselor prea îmbelşugate, îl puse pe bolnav la o dietă foarte severă. Dar răul spori şi boala începu să se manifeste atât de ciudat, încât în acea epocă în care otrăvurile erau la modă, nimeni nu se mai îndoi că bietul duce fusese otrăvit. Atunci, toţi cei care-l înconjurau dădură bir cu fugiţii şi-l lăsară pe mâna slugilor. Acestea, de îndată ce se văzură singure, înşfăcară tot ce găsiră prin dulapuri şi când nu mai avură ce fura, îi luară învelitoarea şi-i traseră salteaua de lână de sub el, în ciuda rugăminţilor muribundului, care-i implora cu lacrimi în ochi să nu-l lase să moară ca pe un câine doar pe mindirul de paie.

Când s-a prăpădit, ducele avea cincizeci şi opt de ani.

După atâtea nenorociri şi necazuri, cerul dărui în sfârşit, regelui Franţei şi o bucurie: victoria de la Denain, din 25 iulie 1712, care aduse după sine pacea de la Utrecht.

Şi iată acum ce a câştigat fiecare dintre statele beligerante în urma acestei păci semnată în 1713, după ce Filip al V-lea a făgăduit că va renunţa pentru totdeauna la coroana Franţei şi după ce Ludovic al XIV-lea a jurat că strănepotul său Ludovic – viitorul Ludovic al XV-lea – nu va râvni niciodată coroana Spaniei.

Ducelui de Savoia căruia i se recunoştea, în sfârşit, titlul de rege după care tânjise atâta, i se dădea în Mediterană – Sicilia, iar pe continent – Fenestrelles, Exilles şi valea Pragelas; i se restituia, de asemenea, oraşul Nisa şi tot ceea ce i se luase în timpul războiului; în plus, era declarat moştenitor al coroanei Spaniei, în cazul în care Filip al V-lea ar fi murit fără să lase moştenitori.

Olanda izbuti să obţină acea „barieră a cetăţilor” la care râvnise atâta împotriva năvălitorilor francezi, adică o serie de mici cetăţi olandeze în Ţările-de-Jos spaniole. În plus, căpăta aceleaşi avantaje comerciale ca şi Anglia în coloniile spaniole. Era de la sine înţeles că Franţa nu putea fi în niciun caz tratată ca naţiune privilegiată în statele

regelui Filip al V-lea şi, desigur, comerţul ei nu putea sta pe picior de egalitate cu comerţul Provinciilor Unite.

Împăratului i se oferi supremaţia în opt provincii şi jumătate din Flandra spaniolă; i se asigurară regatele Neapolelui şi Sardiniei, tot ceea ce posedase mai înainte în Lombardia, precum şi patru porturi pe coastele Toscanei. Cum oferta nu satisfăcu pretenţiile împăratului, războiul cu Germania urma să continue.

Anglia obţinu ca portul Dunkerque să fie blocat, rămânând totodată stăpâna Gibraltarului şi a insulei Minorca, pe care le înşfăcase în timpul războiului. Franţa trebuia să-i cedeze, în America, golful Hudson, insula Terra-Nova şi Acadia; în plus, Ludovic al XIV-lea făgădui englezilor să elibereze din închisori pe toţi hughenoţii.

Electorul din Brandenburg obţinu titlul de rege al Prusiei şi cedarea oraşului Haute-Gueldre, a principatului Neuchatel şi a altor câtorva posesiuni.

Portugalia căpătă şi ea câteva ţinuturi pe malurile Amazoanelor.

Cât despre Franţa, i se înapoie oraşele: Lille, Orchie, Aires, Saint-Venant şi Bethune; regele Prusiei trebuia să-i cedeze principatul de Orania şi cele două seniorii – Chalon şi Chatel-Belin – din Bourgogne.

Ca să recupereze pierderea portului Dunkerque, Ludovic porunci să se mai lărgească puţin canalul Mardick. Contele de Stairs, pe atunci ambasador la Paris, veni repede la Versailles să protesteze.

— Domnule, îi răspunse Ludovic, am fost întotdeauna stăpân la mine acasă, ba uneori chiar şi la alţii. Cred că nu-i nevoie să-ţi mai aduc aminte!

Mareşalul Villars şi prinţul Eugen avură gloria de a reglementa, la Rastadt, interesele suveranilor lor. După un compliment pe care prinţul Eugen i-l făcu mareşalului, acesta îi răspunse:

— Domnule, noi nu suntem duşmani! Adevăraţii dumitale duşmani sunt la Viena, iar ai mei la Versailles!

Discuţiile fură lungi şi furtunoase. Se mai vede şi azi pe uşa cabinetului unde s-au desfăşurat aceste discuţii,

urma unei călimări grele, pe care Villars a aruncat-o într-un moment de furie. În urma acestui tratat, Ludovic păstra oraşele Strasbourg şi Landan, Huninque pe care mai înainte propusese să-l dărâme, dreptul de supremaţie în Alsacia, pe care o scăpase de două ori din mână şi restabilirea în statele lor a electorilor de Bavaria şi de Colonia.

Împăratul obţinea regatele Neapolelui şi Sardiniei şi ducatul Milanului.

După această pace, Ludovic îşi aruncă uşurat privirea asupra Europei: Europa era liniştită. Atunci privi în urma sa, numără cei şaptezeci şi şase de ani de viaţă şi cei şaizeci şi unu de domnie şi văzând că depăşise – ca rege – limitele regalităţii şi ca om limitele vieţii, nu se mai gândi decât la moarte.

Capitolul XLVIII

Bătrâneţea lui Ludovic al XIV-lea. — Tristeţea sa. — Curtea se împarte în două partide. — Calomnia împotriva ducelui de Orléans. — Cauzele şi urmările acestei calomnii. — Purtarea regelui în această împrejurare. — Predilecţia pentru partidul prinţilor bastarzi. — Protestele. — Ducele de Maine este copleşit de favoruri. — Testamentul smuls lui Ludovic al XIV-lea. — O eclipsă. — O ultimă trecere în revistă a casei regelui. — Boala lui Ludovic al XIV-lea. — Discuţia regelui cu ducele de Orléans. — Ultimele recomandări ale lui Ludovic al XIV-lea. — Ultimele sale clipe. — Sfârşitul.

Într-adevăr, Ludovic al XIV-lea era bătrân. Trecuse multă vreme de când pe acest cap mândru şi trufaş fusese aşezată acea coroană atât de glorioasă şi totuşi atât de apăsătoare. Trist şi morocănos, devenise – după spusele doamnei de Maintenon – „*omul cel mai plicticos din Franţa*”. Rupând-o cu eticheta, căpătase obiceiuri bătrâneşti: se scula târziu, primea lume şi mânca în pat,

iar odată sculat, rămânea ceasuri în şir între pernele de catifea ale marelui său fotoliu. În zadar îi spuneau toţi că avea nevoie de mişcare, că somnolenţa asta nu era bună; în zadar medicii îi aduceau aminte de petele violacee pe care le avea pe picioare şi-i recomandau să meargă mult pe jos; el le dădea dreptate la toţi, dar n-avea curajul să lupte împotriva acelei slăbiciuni aproape octogenare, şi singurul exerciţiu pe care accepta să-l facă era să se lase plimbat prin magnificele grădini ale palatului Versailles, acum triste ca şi regele lor. De altfel, avea de ce să fie trist căci, profitând de bătrâneţea sa, Curtea se împărţisem două tabere: una era tabăra prinţilor de sânge, din care făceau parte familiile de Orléans, de Conde, de Conti, într-un cuvânt toţi cei care, trăgându-se din os de rege, proveneau din căsătorii legitime; aceştia îşi afişau cu mândrie pe frontoanele palatelor şi pe uşile trăsurilor blazoanele princiare moştenite din tată în fiu; ducii şi pairii făceau cauză comună cu ei, căci aveau aceleaşi un şi aceleaşi interese.

Cealaltă tabără era cea a bastarzilor, recunoscuţi în mod oficial de rege, şi care era alcătuită din ducele de Maine, din contele de Toulouse, din ceilalţi copii naturali ai lui Ludovic şi din doamna de Maintenon, care nu pierduse nici acum, la bătrâneţe, nădejdea că va fi recunoscută regină a Franţei. Primul partid avea de partea lui, legea, al doilea, intriga.

Prima lovitură pe care o dădu partidul bastarzilor celui al prinţilor legitimi fu acuzaţia de otrăvire adusă ducelui de Orléans. Scopul principal al acestei calomnii era să-l înlăture pe prinţ de la regenţa care-i revenea de drept şi în locul lui să fie numit ducele de Maine.

Părintele Tellier, care ştia cât de mult îi ura prinţul de Orléans pe cei de teapa sa, intră în partidul bastarzilor. Şi în vreme ce prinţul era acuzat, în gura mare, pe stradă, şi la palat, el îi strecura în urechea lui Ludovic tot soiul de minciuni, spunând că nepotul său lucra mână în mână cu chimistul Hubert nu pentru simpla lui plăcere sau în

scopul ştiinţei, ci împins de criminala ambiţie de a-şi înlătura rivalii şi de a ajunge pe tronul Franţei.

Împroşcat cu noroi, ducele de Orléans îl rugă pe rege ori să-i facă pe calomniatori să tacă, ori să-i îngăduie să se ducă direct la Bastilia şi să stea acolo până va fi judecat. Regele îl primi cu o mutră sumbră şi misterioasă şi când dacele îşi repetă dorinţa de a se duce la Bastilia, acesta îi spuse:

— Nu vreau scandal, şi-ţi interzic să-l faci!

— Dar de ce să nu mă duc la Bastilia?

— Dacă te duci la Bastilia, te voi lăsa să putrezeşti acolo!

— Dar sire, insistă ducele, judecaţi-l cel puţin pe Hubert ca să se vadă că e nevinovat!

Regele ridică din umeri şi ieşi fără să-i răspundă.

Ducele de Orléans se întoarse acasă şi povesti nevestei sale şi celorlalţi prinţi cum îl primise regele. Era o lovitură dată întregii ramure legitime. Doamna ducesă de Orléans, deşi bastardă, propuse ca toată familia să se ducă la rege şi să-l roage să le facă dreptate. Domnul de Pontehartrain, aflând de demersul pe care-l pregăteau prinţii, îl rugă pe ducele de Orléans să nu întreprindă nimic şi să-l lase mai întâi pe el să vorbească cu majestatea-sa. Ducele fu de acord şi, lăsându-l pe Pontehartrain să vorbească cu regele şi să facă pe intermediarul, se întoarse cu toţi ai săi la Saint-Cloud. Cortegiul care-l însoţea pe viitorul regent al Franţei, acuzat de otrăvirea rudelor sale, era atât de numeros, de impunător, de nobil şi de demn, încât, impresionată, mulţimea de gură-cască de pe uliţe nu mai cuteză să scoată nici măcar un singur strigăt de acuzare sau de ameninţare. Domnul de Pontehartrain îşi ţinu cuvântul şi regele recunoscu cu glas tare nevinovăţia nepotului său, care-i era totodată şi ginere. Dar cum neîncrederea apucase să se strecoare în inima lui Ludovic, acesta începu să ia partea partidului bastarzilor. Regele dăduse încă din 1673 ducelui de Maine şi contelui de Lautrec, singurii care mai rămăseseră în viaţă dintre băieţii lui naturali, numele

de Burboni, deşi fuseseră născuţi în perioada în care doamna de Montespan mai era încă măritată cu soţul ei, iar regele era însurat cu Maria-Tereza. În 1680, regele, prin nişte scrisori oficiale, le-a dat posibilitatea acestor doi copii ai săi să succeadă unul altuia, urmând întocmai ordinea succesiunilor legitime; în 1694, regele a acordat ducelui de Maine şi contelui de Toulouse rangul imediat următor după prinţii de sânge şi precăderea asupra prinţilor francezi care aveau pământuri şi slujbe dincolo de graniţele ţării; prin edictul înregistrat în 2 august 1714, regele a dat dreptul la coroană celor doi prinţi bastarzi cât şi urmaşilor lor, în dauna prinţilor de sânge; în sfârşit, în 23 mai 1715, deci după discuţia cu Pontehartrain, Ludovic al XIV-lea declară oficial că prinţii bastarzi deveneau egali în rang cu prinţii de sânge.

Curtenii, uluiţi de această favoare fără precedent, se înghesuiră în jurul lor ca să-i felicite. Contele de Toulouse, care era un om cu mult bun simţ şi deloc ambiţios, spuse doar atât:

— Lucrul e mult prea frumos ca să dureze şi ca să ne ajute să mai avem prieteni.

Academicianul Valaincourt, cel mai bun prieten al contelui, fu singurul care cutează să-şi exprime îngrijorarea.

— Monseniore, iată o coroană de trandafiri pe care mă tem să n-o văd preschimbată în cunună de spini după ce florile se vor usca.

Dar iată că doi oameni avură curajul să protesteze făţiş împotriva acestei hotărâri a regelui: Aguesseau, strigând sus şi tare că edictul contravenea legilor şi moravurilor Franţei şi susţinând că Parlamentul se dezonorase votându-l; şi Pontehartrain, care procedă şi mai drastic, în calitate de cancelar, îi spuse regelui că n-avea voie să dispună de coroana care, conform legilor ţării, aparţinea urmaşilor legitimi; apoi, înapoindu-i lui Ludovic marele sigiliu, adăugă că era gata să-şi sacrifice viaţa pentru regele său, dar nu şi numele şi onoarea. Ludovic insistă ca Pontehartrain să ia înapoi marele sigiliu; dar cum acesta refuză cu îndărătnicie, Ludovic i-l încredinţă

lui Voisin, sluga preaplecată a doamnei de Maintenon, care în urmă cu şase ani luase locul domnului de Chamillart căzut nu în dizgraţia regelui, ci a favoritei.

Acum, ducele de Maine bucurându-se de favoarea regelui şi de ocrotirea doamnei de Maintenon, nu mai avea de râvnit decât un singur lucru: ca regele să facă un testament prin care să-l înlăture de la regenţă pe domnul de Orléans. Cancelarul Voisin se arătă gata să-l sprijine, dar cum să rostească în faţa celui care se crezuse ani în şir, nemuritor, cuvântul „testament”? Presat, pe de o parte de favorită, pe de alta de ducele de Mâine, cuteză să deschidă discuţia în faţa regelui; dar neavând curajul să pronunţe cuvântul „*testament*”, îi vorbi lui Ludovic despre „*necesitatea de a-şi transmite voinţa*”. Dar chiar şi la aceste cuvinte, oricât de măsurate părură ele, regele tresări puternic şi, întorcându-se spre cancelar, spuse că legea îi dă dreptul ducelui de Orléans la regenţă şi eu nu vreau ca testamentul meu să aibă soarta pe care l-a avut cel al tatălui meu. Atâta timp cât trăim putem face tot ce poftim; după moarte, nu mai suntem decât nişte simpli particulari!

Atunci, începură acele persecuţii josnice şi urâte care întristară atâta ultimele zile ale lui Ludovic al XIV-lea. Când bastarzii văzură că nici rugăminţile duhovnicului, nici sfaturile cancelarului, nici pisălogeala favoritei nu dau rezultate, hotărâră să-l lipsească pe rege de orice fel de distracţii, şi să-l lase pradă singurătăţii şi bătrâneţii sale înaintate. Când bătrânul, copleşit de gânduri din ce în ce mai negre, se ducea să stea de vorbă cu femeia pe care o făcuse regină ori cu bastarzii pe care-i făcuse prinţi, aceştia se fereau din calea lui său, dacă binevoiau să rămână, atunci făceau pe supăraţii şi abia dacă deschideau gura. Scârbit de acest război surd, regele se declară învins şi acceptă să treacă printre furcile caudine ale văduvei Scarron şi ale copiilor din flori ai doamnei de Montespan.

În sfârşit, testamentul odată smuls, regele le spuse persecutorilor săi:

— L-am făcut, pentru că m-aţi obligat să-l fac. Dar mă

tem c-o să vă fie de tot atât puţin folos cât a fost şi cel pe care l-a lăsat tatăl meu.

Testamentul – încredinţat primului preşedinte al Parlamentului şi procurorului general fu vârât într-o adâncitură din zidul unul turn al palatului, pus sub un grilaj deţ fier şi ferecat cu trei lacăte.

Atunci doamna de Maintenon şi prinţii bastarzi, răsuflând uşuraţi, socotiră că regele merită o mică distracţie şi-l primiră, în sfârşit, pe Mehmet-Risa-Beg, ambasadorul Persiei, care aştepta cam de multişor să-l vadă pe rege. Cu acest prilej, se reprezentară la Versailles ultimele comedii pe care Ludovic a mai apucat să le vadă. După plecarea ambasadorului, Curtea a recăzut în tristeţea şi plictiseala de mai înainte.

În 3 mai 1715, regele se sculă cu noaptea în cap ca să urmărească o eclipsă de soare, care se anunţa foarte spectaculoasă. Într-adevăr, timp de cincisprezece minute, pământul fu învăluit în întuneric, iar temperatura scobori brusc cu două grade sub zero. Cum Cassini adusese La Marly toate instrumentele necesare, regele putu urmări eclipsa în toate detaliile ei; spre seară, Ludovic se simţi atât de istovit, încât abia se mai putea ţine pe picioare. Învitat să cineze la ducesa de Berry, pe la jumătatea mesei se ridică şi plecă. Ajuns în apartamentul său, se vârî repede în pat. Într-o clipă, zvonul că regele era grav bolnav se răspândi peste tot, iar ambasadorii străini îşi anunţară suveranii – unii – că şi murise, alţii – că era pe moarte. Ludovic află, şi cum zvonul că ar fi pe moarte i se păru o insultă adusă regalităţii sale nepieritoare, hotărî să se dea jos din pat şi să-şi viziteze palatul de la Marly. Vizita avu loc în 20 iunie. Pentru ultima oară companiile de jandarmi şi de cavalerie uşoară se înşiruiră în toată splendoarea şi măreţia lor în faţa terasei de la Marly, unde îl văzură pe rege îmbrăcat într-un costum bogat la fel ca pe vremea când era tânăr şi plin de neastâmpăr, ţinându-se drept şi ţanţoş în ciuda anilor ce-l împovărau. Ajuns pe ultima treaptă a peronului, se săltă cu oarecare dificultate în şa şi rămase patru ceasuri călare, lăsându-i uluiţi pe

ambasadorii care trimiseseră suveranilor lor vestea că regele Franţei murise.

În ajunul zilei sfârşitului lui Ludovic, regele părăsi palatul Marly şi se întoarse la Versailles. În acea zi, regele dădea întotdeauna un mare banchet. Dar după obrazul scofâlcit şi tras şi după paloarea chipului său, îţi puteai da lesne seama că strădaniile pe care le depusese trei luni de zile ca să dovedească lumii că trăia se apropiau de sfârşit. După banchet se simţi din nou rău şi făcu brusc febră. A doua zi – ziua numelui său – se simţi ceva mai bine. Spre prânz, cei douăzeci şi patru de violonişti ai săi, tocmai se pregăteau să-şi înceapă concertul festiv, când iată că draperiile de la odaia regelui fură date deoparte şi câţiva curteni speriaţi îi poftiră pe violonişti să iasă şi-i chemară repede pe medici. Aceştia găsiră pulsul regelui atât de slab, încât trimiseră, la rândul lor, după duhovnic. După ce se împărtăşi, regele bău un pahar mare cu apă ca să-şi mai vină în fire. Apoi îl chemă pe mareşalul de Villeroi, căruia îi spuse:

— Mareşale. Sunt pe moarte; după ce nu voi mai fi, să-l conduci pe noul dumitale rege la Vincennes şi să execuţi întocmai poruncile pe care ţi le-am dat.

Apoi, după ce Villeroi plecă, îl chemă pe ducele de Orléans. După ce prinţul se apropie de pat, Ludovic făcu semn celor din jur să se îndepărteze ca să nu audă nimeni ce urmau să discute. Mai târziu, ducele pretinse că regele îi arătase o dragoste şi o preţuire deosebite, destăinuindu-i că-i întărise prin testament, toate drepturile pe care le avea ca prinţ legitim. Mai mult decât atât, pretindea chiar că regele i-ar fi spus, înainte de a-şi lua rămas bun de la el:

— Nepoate, dacă Delfinul moare, tu vei fi rege, căci coroana îţi aparţine pe drept. Am luat măsurile pe care le-am socotit mai înţelepte; dar cum nu poţi prevedea chiar totul, dacă ţi se va părea că ceva nu merge, să faci cum socoţi tu că e mai bine.

Nimeni nu crezu însă că regele ar fi cutezat să rostească asemenea minciuni imediat după împărtăşanie.

De îndată ce ducele de Orléans ieşi, fu chemat ducele

de Maine, apoi contele de Toulouse; regele vorbi cu ei vreun sfert de ceas. După asta intrară medicii, ca să-i bandajeze piciorul cangrenat, iar când isprăviră, traseră draperiile patului, lăsându-l pe Ludovic să se odihnească.

Luni 26 august, regele mâncă în pat de faţă cu toţi Curtenii care intraseră şi vadă cum se mai simte. După ce isprăvi, le făcu tuturor semn să se apropie, apoi le spuse:

— Domnilor, vă cer iertare pentru exemplele proaste pe care vi le-am dat. Vă mulţumesc pentru felul în care m-aţi slujit, ca şi pentru ataşamentul şi fidelitatea de care aţi dat dovadă. Vă cer să depuneţi aceleaşi strădanii şi să fiţi la fel de credincioşi şi faţă de strănepotul meu. Adio, domnilor! Simt că mă înduioşez şi că vă înduioşez, aşa că vă cer iertare. Trag nădejde că din când în când vă veţi mai aduce aminte de mine.

Apoi îl chemă pe mareşalul de Villeroi ca să-l anunţe că-l numise preceptorul micului Delfin. Pe urmă o chemă pe doamna de Villeroi ca să-l aducă pe copilul ce urma să-i ia locul şi care era atunci în vârstă de cinci ani. Când copilul fu adus, regele – făcându-i semn să se apropie de pat – îi spuse:

— Dragul meu băiat, eşti pe cale de a deveni rege; nu mă imita în slăbiciunea pe care am avut-o eu pentru construcţii, nici în înclinarea pentru războaie. Încearcă să trăieşti în pace cu vecinii. Dă-i lui Dumnezeu ceea ce i se cuvine, străduieşte-te să uşurezi viaţa norodului – lucru pe care eu mă căiesc amarnic că nu l-am făcut – şi nu uita niciodată recunoştinţa pe care i-o datorezi doamnei de Ventadour, cea care te-a salvat de la moarte şi te-a crescut.

Apoi, după ce-l sărută şi-l îmbrăţişă pe micul prinţ, adăugă:

— Scumpul meu copil, te binecuvântez din toată inima!

A doua zi, regele împreună cu doamna de Maintenon şi cu Voisin – noul cancelar – triară şi arseră o mulţime de hârtii. Seara, Ludovic îl chemă pe fostul păstrător al sigiliului, domnul de Pontehartrain, căruia îi porunci ca imediat după moartea sa, inima să-i fie trimisă la Biserica

Iezuiţilor, unde se afla şi inima tatălui său.

Miercuri, 28, îşi luă rămas bun de la doamna de Maintenon, într-un fel care-i displăcu total favoritei.

— Doamnă, îi spuse Ludovic, singurul lucru care mă consolează în clipa morţii e faptul că ne vom revedea foarte curând!

Doamna de Maintenon nu răspunse, dar după câteva clipe se ridică şi ieşi, spunând:

— Ba să mă ferească Domnul de o asemenea întâlnire! Omul ăsta nu s-a iubit niciodată decât pe el!

Bois-le-Duc, spiţerul regelui, care se afla în dosul uşii, auzi aceste vorbe şi le spuse, la rândul său, celorlalţi.

În 29 august, regele se simţi ceva mai bine; dar în 30 fu din nou cuprins de o mare slăbiciune. Văzând starea în care se afla, doamna de Maintenon intră repede în apartamentul ei, dar domnul de Cavoie se luă imediat după ea. Favorita tocmai înşfăca nişte hârtii şi o casetă grea şi se pregătea s-o şteargă. Dar domnul de Cavoie se opuse cu străşnicie, spunându-i că domnul de Orléans îi poruncise să nu dea voie nimănui să se atingă de vreo hârtie.

— Dar cel puţin îmi veţi îngădui să dispun cum cred de cuviinţă de mobilele mele! spuse ea foarte ofensată.

— Sigur, doamnă, cu excepţia celor care aparţin coroanei.

— Ordinele astea pe care mi le dai, domnule, sunt cam îndrăzneţe; vezi că regele n-a murit încă şi s-ar putea să te căieşti amarnic că le-ai executat! Ripostă favorita.

— Dacă regele se mai face bine, doamnă, trag nădejde că-şi va da, în sfârşit, seama cine sunt adevăraţii săi prieteni şi se va purta ca atare – apoi adăugă – dacă vreţi să mai intraţi la rege, să ştiţi că intraţi numai în calitate de ţiitoare, dacă nu vreţi să mai intraţi, am ordin să vă însoţesc imediat la Saint-Cyr.

Fără să răspundă nimic, doamna de Maintenon îşi împărţi mobilele servitorilor ei şi plecă, însoţită de Cavoie. Superioara o primi mai mult cu răceală decât tu respect şi apropiindu-se de Cavoie îl întrebă:

— Domnule, oare nu ne compromitem primind-o aici

pe doamna de Maintenon fără îngăduinţa domnului de Orléans?

— Doamnă, răspunse Cavoie indignat de atâta ingratitudine, aţi uitat că doamna de Maintenon este fondatoarea acestui institut?

A doua zi, în 31 august, regele nu-şi mai veni decât de puţine ori în fire. Cangrena înainta văzând cu ochii şi de la genunchi trecu la coapsă. Către ora unsprezece se simţi atât de rău, încât preoţii care se aflau de faţă începură să rostească rugăciunile pentru morţi. După ce rugăciunile fură isprăvite, regele mai deschise o dată ochii şi, recunoscându-l pe cardinalul de Rohan, repetă de mai multe ori:

— *Nune et in hora mortis*[40]*.* Apoi şopti îndurerat: *„Doamne, fie-ţi milă de mine şi scapă-mă!”*

Acestea au fost ultimele cuvinte pe care le-a mai rostit. Duminică 1 septembrie 1715, la ora opt şi un sfert dimineaţa, cu patru zile înainte de a împlini şaptezeci şi şapte de ani, şi-a dat sfârşitul în cel de al şaizeci şi doilea an de domnie.

Niciodată Europa n-a mai văzut o domnie atât de lungă şi niciun rege atât de bătrân.

După ce i-a făcut autopsia, Marechal, primul său chirurg, i-a găsit toate organele atât de sănătoase, încât a declarat că dacă nu se prăpădea din pricina acelei cangrene, ar mai fi trăit vreme îndelungată. Un lucru care i-a mirat pe toţi a fost faptul că stomacul şi intestinele regelui erau de două ori mai mari decât ale celorlalţi oameni, ceea ce a explicat teribila sa poftă de mâncare şi faptul că după acele mese copioase nu se simţea niciodată rău. Măruntaiele au fost duse la Notredame, inima la Iezuiţi, iar trupul i-a fost înmormântat la Saint-Denis.

Astfel s-a sfârşit – nu spunem unul dintre cei mai mari oameni – dar în mod sigur unul dintre cei mai mari regi din câţi au existat.

.

---

40 *Acum şi în ceasul morţii (lat.) (n.tr.).*